

8 Flytträtt – en bakgrund

8.1 Individens behov av att ändra och flytta sitt försäkringssparande

Ett livförsäkringsavtal mellan ett försäkringsföretag och en individ löper som regel under en mycket lång tid. Under denna tid sker normalt väsentliga förändringar av såväl en individs preferenser som omvärldsförutsättningar – faktorer som var för sig eller tillsammans kan ha stor betydelse för individens behov och vilja att ändra eller flytta sitt försäkringssparande. Exempel på sådana faktorer är att individen av olika anledningar inte längre har något förtroende för företaget och dess ägare, ledning eller förvaltare av försäkringsföretagets tillgångar. Han eller hon kan också vilja flytta sitt sparande om försäkringsföretaget får en försämrad finansiell ställning som innebär att det tvingas göra förändringar i sin placeringsstrategi för att undvika alltför stora finansiella risker. En lägre finansiell risk innebär att möjligheterna minskar för försäkringstagaren att erhålla en avkastning som överstiger den garanterade nivån. Som framgår kan en individ således ha ett behov av att flytta sitt försäkringssparande som ett sätt att hantera ett missnöje med den försäkringslösning eller försäkringsgivare som han eller hon har.

En individs behov av att göra förändringar i sitt försäkringssparande kan också ha sin grund i ändrade preferenser eller förutsättningar. Exempelvis kan förändringar i de privatekonomiska förutsättningarna leda till att individen vill ändra riskprofil i sitt sparande. En flytt utomlands kan också vara en orsak till att vilja flytta sitt försäkringssparande till ett företag i det andra landet. För att få en bättre överblick över sitt sparande kan individen dessutom vilja samla sitt sparande i ett och samma försäkringsföretag, särskilt när pensioneringen närmar sig. Även etiska överväganden kan vara en faktor som har betydelse för en individs vilja att flytta sitt för-

säkringssparande. Förändringar i de makroekonomiska förutsättningarna kan också innebära att han eller hon känner ett behov av att ändra sitt sparande. Sammantaget finns det således utifrån individens perspektiv ett starkt intresse av att kunna flytta sitt försäkringssparande.

8.2 Problemen med avsaknaden av flytträtt utifrån ett bolagsstyrningsperspektiv

Som konstaterats ovan kan begränsningar i möjligheterna för en individ att flytta sitt pensionskapital till en annan försäkringsgivare vara ett problem för den enskilde. Detsamma gäller om individen inte har möjlighet att anpassa sitt försäkringssparande till ändrade förutsättningar ens inom försäkringsföretaget, t.ex. genom att ändra risken i placeringarna.

Inskränkningar i möjligheten att flytta kan också vara ett problem för försäkringstagarna som kollektiv. Den huvudsakliga orsaken till detta är att den begränsade möjligheten att flytta ett försäkringssparande ökar risken för att företagsledningen agerar på ett sätt som kan missgynna det befintliga försäkringstagar-kollektivet. Det finns därmed en koppling mellan de begränsade möjligheterna för en individ att flytta sitt försäkringssparande och bolagsstyrningsfrågor.

Företagsledningen i såväl ömsesidigt verkande försäkringsföretag som vinstutdelande bolag har i praktiken ett stort utrymme att agera på ett sätt som inte nödvändigtvis gynnar försäkringstagarerna¹. En viktig orsak till detta är svårigheterna för de försäkrade att både förstå innehållet i försäkringarna samt att i tillräckligt hög

¹ Utredningen utgår från den enskilde individens behov av flytträtt. Således utgår utredningen från att den försäkrade, dvs. den individ på vars liv försäkringen har tecknats, när behovet av och rätten att flytta tillgodohavandet i en försäkring analyseras. Av praktiska skäl används dock begreppet försäkringstagare, trots att det med försäkringstagare i tjänstepensionssammanhang oftast är arbetsgivaren som avses och inte den försäkrade arbetstagaren. Om inte annat anges används begreppet försäkringstagare således i bemärkelsen den individ på vars liv försäkringen har tecknats. I de delar där det anses finnas ett behov av att göra en åtskillnad mellan begreppen försäkrad och försäkringstagare kommer detta att göras och att tydligt anges.

I sammanhanget kan nämnas att det i skattelagstiftningen ställs krav på att försäkringstagaren för annan pensionsförsäkring än tjänstepensionsförsäkring också ska vara försäkrad [se 58 kap. 9 § inkomstskattelagen (1999:1229)]. För privat pensionsförsäkring är således åtskillnaden mellan begreppen irrelevant. För tjänstepensionsförsäkringar däremot finns inte detta krav, och försäkringstagaren och den försäkrade kan således vara olika personer (juridiska eller fysiska).

grad ha inblick och förståelse för ledningens agerande och konsekvenserna av detta. I kombination med deras begränsade möjligheter att, genom att flytta sitt försäkringssparande, kunna visa sitt missnöje med hur försäkringsföretaget väljer att förvalta sparade medel eller i övrigt bedriver sin verksamhet försvagas den disciplinerande inverkan på företagen som risken för missnöjda kunder normalt innebär.²

Begränsningarna i flyttmöjligheterna skapar en inlåsning som kan bidra till att företagsledningen får incitament att handla på ett sätt som inte är till de försäkrades bästa. Exempelvis kan viljan att locka till sig nya kunder innebära en risk för att ett försäkringsföretag utformar erbjudanden för att attrahera nya kunder som kan innebära en förmögenhetsöverföring genom att befintliga kunder indirekt finansierar sådana satsningar. Inlåsningen av befintliga kunder kan öka risken för ett sådant beteende. Produkternas komplexitet innebär vidare att det kan vara svårt, om inte omöjligt, för befintliga kunder att utvärdera företagets erbjudanden till potentiella nya försäkringstagare och vilken påverkan dessa kan ha på det egna sparandet.

Samtidigt finns det faktorer som ger ledningen incitament att värna om befintliga kunder. En viktig sådan faktor är det rykte som företaget har, något som spelar en stor roll för ett försäkringsföretags möjlighet att attrahera nya kunder. Behovet av ett gott rykte för att kunna attrahera nya kunder kan därför öka företagsledningens incitament att värna om försäkringstagarna och de försäkrade.

Inlåsningen av sparade medel kan även medföra att produktutvecklingen på försäkringsmarknaden påverkas. Å ena sidan konkurrerar försäkringsföretagen, i brist på flytträtt för det stora flertalet av befintliga försäkringar, huvudsakligen om nya kunder eller nya premier. Genom att många av kunderna är inlåsta i sitt sparande, antingen till följd av att flytträtt saknas eller av höga flyttkostnader, kan incitamenten minska för försäkringsföretagen att

² Det ömsesidigt bedrivna livförsäkringsföretaget ägs av försäkringstagarna och ändamålet med den ömsesidiga verksamheten är följaktligen att tillgodose dessa personers ekonomiska intressen. En viktig beståndsdel i ömsesidiga försäkringsbolag är således att delägarna har inflytande över hur egendomen disponeras och hur verksamheten drivs. Detta inflytande utövas genom tillräde, direkt eller indirekt, till stämman. Således existerar inga intressekonflikter i förhållande till externa ägare. Det är dock viktigt att framhålla att försäkringstagarna ofta kan representeras av organisationer, vilket i sig kan ge upphov till intressekonflikter. I likhet med vad som gäller inom andra företagsformer kan det också föreligga intressekonflikter mellan olika försäkringstagare eller grupper av försäkringstagare.

vara innovativa och utveckla nya produkter. Även om en ökad produktutveckling inte nödvändigtvis är ensidigt positiv för försäkringstagarna kan begränsningar i flyttmöjligheten också innebära att produkter, som ur deras synvinkel får anses som mindre goda, finns kvar och att försäkringstagare inte kan välja bort den typen av produkt. Om företagsledningen i försäkringsföretag väljer att låta befintliga försäkringstagare finansiera framtagning och marknadsföring av nya produkter kan å andra sidan inlåsnings gynna produktutvecklingen.

Även en utvidgad rätt att flytta sitt försäringssparande skulle dock kunna medföra en likriktning av produktutbudet eftersom försäkringsföretag kan känna sig tvingade att anpassa utbudet för att kunna ta emot sparande från och överföra sparande till andra försäkringsföretag och försäkringsformer på ett enkelt och kostnadseffektivt sätt. Flytträtt kan i sådana fall hämma en produktutveckling. Däremot kan möjligheten till flytt innebära att mindre goda produkter försvinner med tiden i och med att individer har möjlighet att välja bort sådana produkter till förmån för andra.

I sammanhanget är det viktigt att understryka att begränsningarna i försäkringstagarnas möjligheter att flytta en försäkring till en annan försäkringsgivare inte motsvaras av samma begränsning för försäkringsföretagen. Ett försäkringsföretag kan, efter godkännande från Finansinspektionen, överlåta hela eller delar av sina försäkringsbestånd till ett annat försäkringsföretag. Även om försäkringsavtalens utformning inte ändras i samband med en beståndsöverlåtelse kan nya ägare i praktiken innebära förändringar som kunden inte önskar exempelvis vad gäller placeringsinriktning eller risknivå. Detta gäller i vart fall om inte dessa är bestämda i försäkringsavtalet.

8.3 Argument mot flytträtt

I tidigare utredningar om flytträtt har ett antal resonemang mot att införa en lagstadgad flytträtt presenterats (se bl.a. Promemoria om flytträtt för pensionssparande, Finansdepartementet, december 2005 och prop. 2006/07:26). Nedan redogörs översiktligt för de huvudsakliga argumenten som lagts fram samt andra argument som kan tala mot flytträtt och hur utredningen ställer sig till dem.

8.3.1 Moturvalsproblem

Den ekonomiska teorin bakom försäkring bygger på att många personer som riskerar att drabbas av samma typ av risk poolar sina riskbuffertar. Den riskspridning som kollektivet uppnår innebär att varje försäkringstagare, med en begränsad ekonomisk insats, kan skydda sig mot ett eventuellt negativt utfall av en risk. En förutsättning för att uppnå en god riskspridning är att tillräckligt många personer väljer att delta i denna kollektiva lösning samt att försäkringstagare, trots en förändrad sannolikhet att drabbas av ett negativt utfall, inte träder ur försäkringslösningen.

De risker som en livförsäkring skyddar mot kommer ofta sent i livet. Att livförsäkringsavtalen vanligen är långa har motiverats av behovet att kunna säkerställa en fungerande riskdelning. Med kortare avtalstider skulle en försäkringsgivare kunna ändra sitt urval och då välja bort försäkrade i beståndet som innebär en ökad risk. På så sätt skulle företagets förväntade åtaganden minska, vilket kan inverka positivt på företagets resultat. Försäkringstagaren, eller dennes förmånstagare, skulle i ett sådant läge riskera att stå utan försäkringsskydd när det faktiskt behövs, dvs. hamna i s.k. försäkringsnöd. Omvänt gäller att försäkringstagare som erhåller information om sin hälsa som innebär att sannolikheten för att behöva använda sig av försäkringsskyddet minskar, skulle kunna välja att lämna ett försäkringskollektiv i större utsträckning än sådana med sämre hälsa. Det s.k. moturval som då uppstår kan få negativa konsekvenser för den kollektiva riskdelningen. Långa avtalstider, där avtalet inte utan kostnader kan brytas, har därför ansetts vara en förutsättning för att försäkringstagarna som kollektiv ska kunna erhålla ett långsiktigt och bärkraftigt skydd. Om en försäkringstagare bryter ett sådant avtal skulle företaget behöva säkerställa att kvarvarande försäkringstagare inte hamnar i ett underfinansierat bestånd, t.ex. genom att ta ut avgifter från försäkringstagaren.

Den typen av moturvalsproblem som beskrivs ovan är resultatet av asymmetrisk information, d.v.s. att en avtalspart har mer information än den andra om de förutsättningar som styr villkoren i och premiesättningen av avtalet. För livförsäkringar är det i majoriteten av fallen försäkringstagaren som har mer information om sin hälsa är försäkringsgivaren. Av den anledningen kan försäkringsgivaren kräva att en blivande försäkringstagare fyller i en hälsodeklaration eller lämnar in ett läkarutlåtande om sin hälsa. Denna information ligger sedan till grund för premiesättningen av

försäkringen. Om försäkringstagaren vid fullgörande av sin upplysningsplikt förfar svikligt eller i strid mot tro och heder är avtalet ogiltigt och försäkringsföretaget är då fritt från ansvar för försäkringsfall som inträffar därefter. Denna rättsföljd kan även uppkomma om försäkringstagaren eller den försäkrade uppsåtligt eller av oaktsamhet som inte är ringa lämnar oriktiga eller ofullständiga uppgifter av betydelse för riskbedömningen och försäkringsföretaget kan visa att det inte skulle ha meddelat försäkringen om upplysningsplikten hade fullgjorts [se även i övrigt om regleringen av upplysningsplikten i 12 kap. 1–4 §§ försäkringsavtalslagen (2005:104), förkortad FAL].

Hur moturvalsproblemet formuleras beror på typ av försäkring. Moturvalsproblem som uppstår för ett avgivande försäkringsföretag i samband med en flyttsituation rör sådana livförsäkringar där en försäkringstagares tidiga bortgång innebär att försäkringssparandet fördelas till övriga försäkringstagare i kollektivet, s.k. arvsvinster.³ Det är aktuellt för försäkringar utan efterlevandeskydd men även för övriga pensionsförsäkringar om det saknas förmånstagare.⁴ Ett försäkringsföretag som erbjuder sådana försäkringar skulle kunna hamna i en situation där försäkringstagare som får information om att de med hög sannolikhet kommer att avlida innan försäkringen betalats ut, får incitament att bryta avtalet och i stället flytta sparandet till ett försäkringsavtal med tidigare eller kortare utbetalningstid. På så sätt ökar sannolikheten för att kapitalet tillfaller försäkringstagaren själv och inte det övriga kollektivet i form av arvsvinster. Försäkringstagare skulle i en sådan situation även kunna begära efterlevandeskydd så att kapitalet betalas ut till förmånstagarna i stället för övriga försäkringstagare. Försäkringsföretaget skulle i sådana fall hamna i en situation där beståndet till stora delar består av ”högrisk kunder”, och de arvsvinster som företaget räknat med i samband med premiesättningen skulle gå förlorade. Detta är en utveckling som skulle kunna påverka företagets ekonomiska situation, och därmed även företagets övriga försäkringstagare, negativt. På längre sikt skulle en

³ Arvsvinster tillfaller övriga försäkringar när en försäkrad avlider och fördelas med hänsyn till de försäkrades ålder samt försäkringarnas storlek och utformning.

⁴ Enligt skattereglerna får efterlevandepension bara betalas ut till den försäkrades make eller sambo eller till den försäkrades, makens eller sambons barn (för vissa äldre försäkringar kan även barnbarn ingå i förmånstagarretsen). Arvsvinster kan därmed uppstå även för försäkringar med efterlevandeskydd.

sådan utveckling även kunna innebära att företaget väljer att avstå från att erbjuda vissa typer av produkter.

Ett sätt att hantera den typen av moturvalsproblem är att möjliggöra för företagen att i samband med flytt erhålla information om flyttande kunders hälsa samt att i beräkningen av flyttvärdet och kostnaden för att flytta kunna ta hänsyn dels till den ökade sannolikheten för att kunden avlider innan försäkringen betalats ut, dels till företagets ekonomiska situation. Det bör dock påpekas att även om krav på hälsoprövning eller läkarutlåtande till viss del kan bidra till att hantera moturvalsproblematiken kan det inte skydda försäkringsföretag mot bedrägligt beteende. Det är också svårt att se att det skulle finnas andra sätt att skydda sig mot detta. Sammantaget kan konstateras att i det fall att en individ väljer att förfara bedrägligt vid flytt finns, oavsett möjligheten att på ovanstående sätt kontrollera dennes hälsa, en risk för att han eller hon får med sig ett för stort värde. I sammanhanget kan tilläggas att inom kollektivavtalsgrundad försäkring krävs normalt ingen hälsoprövning varken vid tecknande av försäkring eller vid en flytt, i stället utjämnas dessa risker inom kollektivet.

Utökade möjligheter till flytt kan också innebära ett moturvalsproblem för försäkringsföretag som har såväl äldre bestånd med höga garantiräntor som yngre bestånd med lägre garantinivåer. I avsaknad av flytträtt kan höga utlovade garantiräntor subventioneras av försäkringstagare med lägre sådana. Flytträtt skulle kunna innebära att försäkringstagare med lägre garantiräntor väljer att flytta. På sikt skulle en sådan utveckling innebära att vissa försäkringsföretag har stora kollektiv med höga garantiräntor och att dessa får svårt att uppfylla sina åtaganden pga. att överskottsmedlen är otillräckliga för att företaget ska kunna placera på ett sätt som möjliggör en högre avkastning.

I likhet med vad som sägs ovan kan den här typen av potentiella moturvalsproblem hanteras genom att det avgivande försäkringsföretaget ges möjlighet att vid beräkning av flyttvärdet ta hänsyn till företagets ekonomiska situation och det kvarvarande försäkringstagarkollektivets intressen.

8.3.2 Svårigheter att beräkna flyttbart värde

Vilket pensionskapital som den flyttande kunden ska få med sig är en komplicerad fråga, främst för traditionellt livförsäkrings-sparande med garanti och där överskott kan uppkomma. Svårigheten att fastställa ett rimligt värde på traditionellt livförsäkrings-sparande har också varit ett av argumenten som legat till grund för tidigare ställningstagande mot en allmän och lagstadgad flytträtt (se SOU 1995:87 s. 202 och prop. 1998/99:87 s. 327).

För fondförsäkringsavtal respektive depåförsäkring motsvarar det värde som kommuniceras till en försäkringstagare av värdet på de fondandelar respektive depåtillgångar som försäkringsgivaren innehar för försäkringstagarens räkning.⁵ För traditionell livförsäkring består det kommunicerade beloppet dels av ett garanterat belopp, dels av ett icke garanterat värde.

I ett vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag består försäkringarnas icke-garanterade värde av s.k. villkorad återbäring, medan det i icke-vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag, ömsesidiga försäkringsbolag och försäkringsföreningar i huvudsak består av preliminärt fördelade överskott. I vinstutdelande bolag ska en direkt koppling finnas mellan försäkringsavtalet, försäkringens icke-garanterade del och bolagets balansräkning.

I ömsesidigt verkande försäkringsföretag fördelas överskottet mellan försäkringstagarna i huvudsak enligt den s.k. retrospektiv-reservmetoden. Metoden innebär en utjämning över tiden av försäkringens värdetillväxt. I avtalet regleras dock inte direkt hur och när överskottsmedel ska fördelas till försäkringstagarna. Metoden syftar till att minska risken för att försäkringarnas värde ska behöva sättas ned kort innan försäkringsutbetalningen ska påbörjas.

Inslaget av riskförsäkringar i en livförsäkring ökar komplexiteten i beräkningen av ett avtals värde. Om ett livförsäkringsavtal exempelvis innehåller en livsfallsförsäkring innebär det att försäkringsföretaget vid ett återköp skulle behöva ta hänsyn till försäkringstagarens hälsotillstånd för att kunna fastställa ett korrekt värde på försäkringen. En försämrad hälsa innebär att sannolikheten för att försäkringstagaren bidrar med arvsvinster till det övriga kollektivet

⁵ Som nämnts tidigare innehåller även fondförsäkring vissa försäkringsmoment. Den fondanknutna ersättningen kan t.ex. vara kombinerad med belopp utöver det aktuella fondandelsvärdet som utbetalas vid den försäkrades dödsfall.

ökar.⁶ Om försäkringsföretaget inte tar hänsyn till försäkringstagarens försämrade hälsa vid en flytt riskerar det att betala ut ett för högt belopp.⁷ Detta är till nackdel för kvarvarande försäkringstagare, men till fördel för mottagande företag. Det senare gäller i vart fall om inte den försämrade hälsan beaktas i samband med premiesättningen i det nya avtalet. Ett för lågt värde skulle i stället bli orättvist mot den flyttande försäkringstagaren. Det anförda medför att svårigheterna att bestämma rätt flyttvärde inte bara är en fråga som angår försäkringsföretaget och den som flyttar, utan även övriga försäkringstagare i kollektivet påverkas av storleken på värdet.

Vid flytt av en försäkring kan det även vara ett problem att avgöra vilka specifika direkta kostnader som uppstår med anledning av den administrativa rutin som en flytt innebär. För att säkerställa en rättvisa mellan försäkringstagarna kan försäkringsföretaget även behöva ta hänsyn till den flyttande kundens del i anskaffningskostnader som ännu inte amorterats. En annan fråga gäller i vad mån indirekta kostnader bör beaktas i detta sammanhang.

8.3.3 Försämrad avkastning

Tidigare analyser av flytträttsfrågan gör gällande att en lagstadgad flytträtt skulle innebära att försäkringsföretag till viss del tvingas placera en större andel av sina medel i mer likvida tillgångar för att kunna möta kundernas oförutsägbara krav på flytt. Att hålla sådana tillgångar skulle i sin tur kunna påverka avkastningsmöjligheterna negativt och försäkringstagarna skulle därmed riskera att få en lägre pension.

Livförsäkringsföretag är specialiserade på att hantera ut- och inflöden av likviditet och att matcha sin tillgångsmassa med de behov av likviditet som uppkommer och som till stor del kan beräknas. Försäkringsverksamhet innebär stora likvida premieflöden in i företaget, en likviditet som kan användas för att möta behovet av utflöden i företaget, t ex utbetalning av pensioner och flytt av pensionskapital. Företagen har en stor andel av tillgångarna placerade i räntebärande tillgångar. Trots långa löptider på en stor

⁶ Som nämnts tidigare gäller detta för försäkringar utan efterlevandeskydd eller där förmånstagare saknas.

⁷ För en närmare diskussion kring det moturvalsproblem som uppstår i en sådan situation, se stycket om sådana problem ovan.

andel av dessa tillgångar är de likvida och kan därmed avyttras med begränsad tidsåtgång vilket ska säkerställa en tillräcklig likviditet. Även de aktier som försäkringsföretagen investerar i är till övervägande del upptagna till handel på reglerade marknader och tillgångarna i de allra flesta fall har en hög likviditet. Visserligen kan försäkringsföretag till viss del även investera i icke noterade aktier och andra aktier med sämre likviditet. Andelen aktieinvesteringar av det slaget utgör dock generellt sett endast en begränsad del av företagets totala investeringar. Även fastigheter är illikvida tillgångar som kan ta tid att realisera, men även dessa utgör oftast en mindre andel av ett försäkringsföretags portfölj. Det bör även uppmärksammas att fastigheter genererar likviditetsflöden i form av hyresintäkter etc. Sammantaget innebär vad som nu sagts att likviditeten i företagets tillgångsportföljer generellt sett är god och frågan är därmed om ökade flyttmöjligheter verkligen skulle behöva påverka företagets placeringsstrategi i den utsträckning som tidigare lagts fram.

I sammanhanget kan också lyftas fram att eventuella svårigheter med att avyttra tillgångar kan hanteras genom att försäkringsföretag ges en rimlig tid att sälja av dessa. Med en tillräcklig tidsfördröjning mellan det att en försäkringstagare lämnar in en begäran om flytt till dess att flytten ska vara genomförd bör således ett eventuellt problem med illikvida tillgångar till stor del kunna hanteras på ett tillfredsställande sätt. Många försäkringsföretag har också ett stadigt flöde av inkommande premier som åtminstone till viss del kan bidra till att uppfylla behovet av en högre likviditet som en utökad flytträtt kan komma att innebära.

I en situation där ett stort antal försäkringstagare väljer att flytta samtidigt kan det faktum att stora försäljningar sker under kort tid ha en effekt på det pris som försäkringsföretaget kan erhålla för tillgångarna. Huruvida detta är ett problem för försäkringsföretaget beror på vilken part som står för kostnaderna som är förknippade med avyttringen. Vi återkommer till en analys av denna fråga längre fram i betänkandet. Det kan dock redan här konstateras att om det är ägarna av kapitalet, dvs. de flyttande försäkringstagarna, som står risken vid och kostnaden för avyttringen bör en sådan situation inte påverka försäkringsföretagets ekonomiska situation, och inte heller företagets övriga försäkringstagare. I sammanhanget bör dock påpekas att det inte finns någon anledning att tro att en flytträtt kommer att innebära en massiv utflyttning av kapital från företagen. Detta ställningstagande bekräftas av internationella

erfarenheter av flytträtt där endast en begränsad andel av försäkringstagarna väljer att flytta sitt kapital. Det eventuella behovet för företag av att öka likviditeten i tillgångsportföljerna skulle därmed minska ytterligare.

Även om erfarenheterna pekar på att sannolikheten för en massiv utflyttning är liten kan det inte uteslutas att en sådan situation skulle kunna uppstå. Exempelvis skulle försäkringstagare på det kollektivavtalade tjänstepensionsområdet kunna välja att flytta hela bestånd av försäkringar. Även en utveckling där förmedlare i allt högre grad ges fullmakt att förfoga över individers försäkringar kan innebära att ett större antal försäkringar flyttas gemensamt. Sådana större kapitalflöden skulle kunna ha en effekt inte bara på försäkringsföretaget utan även på de finansiella marknaderna. En massiv försäljning av finansiella tillgångar kan exempelvis leda till ett prisfall, något som påverkar såväl försäkringstagarna som försäkringsföretaget men även andra investerare på marknaderna. Det finns dock anledning att betona att försäkringstagare på det kollektivavtalade tjänstepensionsområdet redan idag har en möjlighet att flytta hela bestånd av försäkringar mellan försäkringsgivare. Utredningen kan inte i nuläget se att en utvidgad flytträtt, där kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar inkluderas, skulle leda till en ökad sannolikhet för den typen av flytt av kollektiv av försäkringstagare.

Utöver det som presenterats ovan kan konstateras att möjligheten för försäkringstagare att flytta innebär att försäkringsföretag kan tvingas avyttra tillgångar tidigare än vad som var tänkt. Detta kan i sin tur innebära att förutsägbarheten i avkastningen minskar. Exempelvis är avkastningen på ett räntebärande värdepapper som hålls till förfall känd för investeraren. Om värdepappret däremot avyttras innan förfall blir avkastningen beroende av faktorer, exempelvis det makroekonomiska läget och den allmänna räntenivån, som försäkringsföretaget inte kan styra över. I vilken mån detta påverkar riskerna för försäkringsföretaget är, som sagts ovan, beroende av vilken part som bär kostnaderna för och därmed riskerna med en förtida avyttring.

8.3.4 Provisionsdriven flyttkarusell

Försäkringsföretag har med nuvarande lagstiftning möjlighet att betala ut ersättning till olika aktörer för deras försäljning av och rådgivning kring försäkringar. Förutom företagens egna säljare och rådgivare kan även olika förmedlare omfattas. Mottagare av ersättning kan vara såväl individer, t.ex. enskilda försäkringsförmedlare, eller juridiska personer, exempelvis en bank. Ersättning kan betalas ut i form av provisioner som kan vara av engångskaraktär eller olika former av löpande ersättning, s.k. beståndsersättning. Dessutom kan ersättning utbetalas i form av centrala marknadsföringsbidrag till en juridisk person. En annan form av ersättning är s.k. kick-backs, vilket består i att förmedlaren får del av de intäkter/vinstmarginaler som tas ut för att förvalta kapitalet.

Ett argument mot flytträtt som förs fram är att det riskerar att leda till att de aktörer som är verksamma inom rådgivning och försäljning av försäkringar – med anledning av möjligheten att erhålla provisioner av det mottagande försäkringsföretaget – och säljare hos mottagande försäkringsföretag kan få ett ökat incitament att uppmana försäkringstagare att flytta sitt sparande. Hur stor sannolikheten är för en sådan provisionsdriven flyttkarusell beror bland annat på vilken lönsamhet rådgivning om flytt av försäkring kan ge upphov till hos de olika aktörerna. Detta påverkas i sin tur av flera faktorer. Förutom villkoren för provisioner, inklusive vilket ansvar aktören har för att återbetala provisioner under en viss period (s.k. annullationsansvar), kan en negativ konjunktur och marknadssituation leda till att det blir brist på nytt kapital att placera i försäkringar eller andra former av finansiellt sparande. Det kan leda till ett ökat tryck på rörligheten av t.ex. pensionskapital, då rådgivare och andra aktörer är hänvisade till tidigare placerat kapital för att kunna tjäna pengar på sin rådgivning. Även tillväxten på den del av försäkringsmarknaden som erbjuder sådana ersättningsmodeller kan påverka incitamenten hos förmedlare, rådgivare och säljare att få individer att flytta befintliga försäkringsavtal. Ju lägre tillväxten är, desto större behov kan dessa aktörer ha att hitta andra sätt att erhålla inkomster. Vidare kan andra villkor, som storlek på flyttavgiften och huruvida administration av ett flyttärendet är enkel och smidig, också påverka lönsamheten vid rådgivning och hantering av flytt.

Förmedlare, rådgivare och säljare kan föreslå för konsumenter att flytta sitt försäkringssparande som ett sätt att omvandla sparande som utgör återbäringsmedel till garanterade medel. När värdet

av en återköpt försäkring flyttas till en annan försäkringsgivare kan det mottagande företaget nämligen komma att behandla kapitalet på ett annat sätt än det avgivande företaget, vilket innebär att fördelningen mellan garanterade och icke garanterade medel kan avvika från den fördelning som försäkringstagaren hade i det avgivande företaget.

Vid återköp får försäkringstagaren normalt del av värden utöver det belopp som är garanterat och vid en flytt kan därmed försäkringstagaren säkra den del av sparandet som överstiger det garanterade beloppet. I och med att företaget vid behov kan återta återbäringsmedlen hade kunden kunnat förlora denna del av kapitalet om han eller hon hade stannat kvar i det avgivande företaget. När medlen förs över till ett försäkringsavtal hos en annan försäkringsgivare kan de i vissa fall komma att omfattas av garanti på hela, eller en större del av, beloppet. Det betyder således att försäkringstagare i vissa situationer kan säkra stora övertvärden på detta sätt. Detta kan vara av intresse för vissa försäkringstagare, inte minst för dem som närmar sig utbetalningstillfället. Försäkringsförmedlare och säljare i det mottagande försäkringsföretaget kan använda nu beskrivna förhållanden som ett särskilt argument för flytt. Om det mottagande försäkringsföretagets erbjudande innebär att befintliga försäkringstagare subventionerar nya kunder kan ett sådant förfarande innebära en risk för befintliga försäkringstagare i det mottagande företaget.

Det kan hävdas att säljare och rådgivare i allmänhet strävar efter att så många som möjligt ska välja det egna företaget, oavsett om provisioner betalas ut eller inte. Detta kan vara ett problem för den enskilde försäkringstagaren, t.ex. om han eller hon utan att vara medveten om det, efter flytten får en sämre försäkringslösning för samma premier eller får betala högre premier för samma försäkringslösning.

Säljarnas, rådgivarnas och förmedlarnas incitament kan också vara ett problem för kollektivet i såväl det avgivande som det mottagande företaget, om de skulle drabbas av ökade kostnader eller minskade intäkter jämfört med om flytten inte ägt rum. Höga provisioner kan öka risken för att försäkringstagare uppmuntras till att flytta som ett sätt för säljare, rådgivare och förmedlare att öka sina intäkter snarare än att erbjuda försäkringstagaren en mer passande försäkringslösning.

Det finns även andra former av ersättning vid flytt, där risk för subvention mellan bestånd bör beaktas. Det förekommer exempel-

vis att försäkringsföretag kompenserar inflyttande kunder för del av de flyttkostnader som kunden får betala till det avgivande försäkringsföretaget. Ur ett perspektiv kan hävdas att det faktum att ett sådant erbjudande kan innebära att befintliga försäkringstagare i det mottagande försäkringsföretaget står för den flyttande försäkringstagarens flyttkostnad, skulle innebära en förmögenhetsöverföring. Detta kan anses gälla i vart fall i ömsesidigt bedrivna livförsäkringsföretag. Å andra sidan kan ett sådant förfarande likställas med marknadsföring. Detta är något som ett försäkringsföretag kan utnyttja på olika sätt för att attrahera nya kunder, och som på lite längre sikt kan sägas gynna alla företagets kunder, såväl de nya som de äldre bestånden. Det kan dock inte uteslutas att en sådan kompensation, om företaget inte kan visa på att den bidrar positivt till befintliga kunder, kan anses vara ett brott mot förbudet om subventionering mellan bestånden.

Finansinspektionen redogör i sin rapport om flytträtt för sparande i pensionsförsäkring – kartläggning och förslag (Fi 2006:16) för att det finns ett samband mellan risken för en provisionsdriven flyttkarusell och storleken på provisionerna för förmedling av pensionsförsäkring, som i många fall är höga. I sin analys menar inspektionen att en orsak till de höga nivåerna kan vara just att flytträtt i många fall saknas. Om flytt tilläts i större utsträckning, anser Finansinspektionen att det i förlängningen skulle kunna innebära att företag får minskade incitament att betala förmedlare höga provisioner då det finns en risk för att kunder hinner flytta innan provisionerna är fullt återbetalda. Utifrån ett sådant resonemang skulle ökade möjligheter för försäkringstagarna att flytta kunna innebära att provisionsnivåerna minskar och därmed också risken för att förmedlare manar konsumenter till flytt som ett sätt att öka de egna intäkterna.

Sammanfattningsvis indikerar argumenten som läggs fram avseende problem med en provisionsdriven flyttkarusell att även befintliga kunder i det mottagande försäkringsföretaget riskerar att drabbas negativt av flytträtten. Situationen uppstår när företag som är ömsesidigt verkande erbjuder en ”för stor” garanti. Om det erbjudande som företaget har för nya kunder innebär att befintliga kunder förfördelas innebär det ett konsumentskyddsproblem. Som redogjorts för tidigare är detta ett problem även i ett läge där försäkringstagare inte kan flytta, och problemet är därmed inte kopplat till flytträtten i sig. Det kan även hävdas att en mer omfattande flytträtt bör kunna bidra till att minska risken för ett sådant

beteende genom att befintliga kunder som anser sig förfördelade har möjlighet att visa sitt missnöje genom att flytta sitt sparkapital till en annan försäkringsgivare. Detta förutsätter dock att försäkringstagare kan ta till sig och förstå försäkringsföretagets erbjudande till nya försäkringstagare och vilka effekterna är på den egna försäkringen.

I likhet med ovanstående resonemang om att en utvidgad flyttmöjlighet kan skapa incitament för provisionsdriven flyttkarusell kan hävdas att flytträtten kan ge upphov till incitament hos försäkringsföretagen att öka marknadsföringen som ett sätt att locka till sig fler kunder. Även detta kan innebära att befintliga försäkringstagare i ömsesidigt verkande företag får finansiera försäkringsföretagets vilja att expandera verksamheten. Även i vinstutdelande företag kan sådana kostnader överföras till kunderna i de fall man har möjlighet att höja avgifterna för befintliga kunder. Samtidigt kan hävdas att fler försäkringstagare innebär stordriftsfördelar, exempelvis genom att fasta kostnader kan slås ut på fler försäkringar, vilket gynnar samtliga försäkringstagare.

Det är i sammanhanget också viktigt att lyfta fram de regler som finns avseende rådgivning och förmedling. En försäkringsförmedlare ska iakta god försäkringsförmedlingssed och med tillbörlig omsorg ta till vara kundens intressen [se 5 kap. 4 § lagen (2005:405) om försäkringsförmedling]. I den mån reglerna i lagen (2003:862) om finansiell rådgivning (rådgivningslagen) är strängare, gäller även dessa för försäkringsförmedlingen. För försäkringsföretagens anställda säljare gäller rådgivningslagen när de ger råd om placering av konsumentens tillgångar i livförsäkringar med sparande. I regelverken finns krav på att rådgivningen ska vara anpassad till den enskilde konsumentens förutsättningar och behov. Det ställs också krav på att de ska avråda konsumenten från att företa åtgärder som inte är lämpliga med hänsyn till personens behov, ekonomiska förhållanden eller andra omständigheter. Vidare är rådgivaren skadeståndsskyldig för vårdslös rådgivning. Skadeståndsskyldigheten syftar till att ge ekonomiska incitament att ge konsumenterna bra råd. Finansinspektionen ansvarar för tillsynen på området. Eventuella problem avseende rådgivning och förmedling som finns eller som skulle kunna uppkomma med utökade flyttmöjligheter bör därmed hanteras inom ramen för den lagstiftning och tillsyn som finns på området. Samtidigt är det dock viktigt att betona att den ekonomiska skadan av tveksam rådgivning och förmedling vid försäkringssparande ofta kan komma lång

tid efter det att rådgivningen eller förmedlingen ägt rum. Det kan då vara svårt för konsumenten att se kopplingen mellan ett sämre utfall och rådgivning som skett långt tidigare. I sammanhanget bör nämnas att försäkringsföretagen både har intresse och ansvar för att säkerställa att de förmedlare de har samarbetsavtal med agerar i enlighet med de regler som dessa förmedlare ska följa.

Utredningen vill i sammanhanget lyfta fram det arbete som pågår avseende förmedlare och provisionsbaserad försäkringsförmedling inom ramen för Finansinspektionens tillsyn. Inspektionen har tidigare under 2011 också lagt fram krav till regeringen om att införa provisionsförbud då man anser att dagens ersättningsmodeller, där förmedlaren inte tar betalt av kunden utan i stället får ersättning i form av provisioner, skapar intressekonflikter som till stor del ligger till grund för de problem som finns på förmedlarmarknaden. Regeringen har meddelat att frågan om provisionsbaserade ersättningsmodeller och de intressekonflikter som dessa kan skapa kommer att tas om hand inom ramen för införandet av dels nya EU-regler om investeringsprodukter, dels ändrade regler med anledning av kommissionens översyn av försäkringsförmedlingsdirektivet.

8.3.5 Ingrepp i avtalsfriheten

Ett centralt argument mot att införa tvingande bestämmelser om flytträtt är att det skulle innebära ett ingrepp i avtalsfriheten, inte minst om en sådan rätt skulle gälla även för redan ingångna avtal. Detta är ett av argumenten mot införandet av en lagstadgad flytträtt (se prop. 1998/99:87 s. 326 och 327) som framfördes vid 1999 års försäkringsrörelserreform.

I svensk rätt finns inte något allmänt förbud mot retroaktiv lagstiftning vid sidan av de straffrättsliga och skatterättsliga områdena. Det har dock i flera sammanhang uttalats att försiktighet är påkallad när det gäller att införa regler med retroaktiv verkan och att sådan lagstiftning som huvudregel bör undvikas på det förmögenhetsrättsliga området, om inte tungt vägande skäl motiverar avsteg från den grundsatsen. Lagstiftaren måste därför noggrant pröva sådana frågor och sträva efter den lösning på problemen som bäst tillgodoser såväl enskilda personers och företags rättsskydd som det samhällsintresse som kan vara skäl för ett avsteg från

huvudregeln (se SOU 1975:75 s. 158 f. och KU 1974:60, jfr även prop. 2003/04:5).

I tidigare avsnitt har det starka konsumentintresset av att kunna flytta sitt försäkringssparande utvecklats. Som skäl för en retroaktiv tillämpning i detta fall är det därför naturligt att hävda att det ur konsumentsynpunkt är av vikt att alla försäkringstagare med redan gällande avtal erbjuds samma valfrihet som vid nyteckning. Detta eftersom det är fråga om långa avtalstider och flytträtten är begränsad, särskilt när det gäller avtal tecknade före år 2000.

Mot detta måste dock ställas båda parternas intresse av att förutsättningarna för ingångna avtal inte rubbas. I frågan om flytträttens eventuella ingrepp i avtalsfriheten måste utgångspunkten vara att förbudet mot flytt av försäkringssparande inte är en konsekvens av villkor i försäkringsavtalet som försäkringstagare och försäkringsföretag förhandlat fram i samband med avtalets tecknande, utan en följd av de begränsningar avseende flytt som fanns i lagstiftningen vid tidpunkten för avtalets tecknande. Försäkringstagarna hade före 2000 helt enkelt inte någon möjlighet att kräva att flytträtt skrevs in i avtalet, eftersom den skatterättsliga lagstiftningen i realiteten förhindrade flytt av sådana försäkringar som enligt inkomstskattelagen (1999:1229, förkortad IL) kategoriseras som pensionsförsäkringar. Det torde därför kunna hävdas att ett införande av en lagstadgad retroaktiv flytträtt inte kan ses som ett direkt ingrepp i avtalsfriheten, då det med anledning av lagstiftningen på området inte tidigare funnits någon reell valfrihet på området. Konsekvensen av en sådan åtgärd är dock givetvis att gällande försäkringsavtal får ett nytt innehåll och att försäkringsföretag i ett sådant läge kommer att behöva gå igenom övriga villkor i avtalen för att säkerställa att de inte strider mot den nya lagstiftningen.

En retroaktiv flytträtt som – i likhet med den lagstadgade flytträtt som gäller för avtal tecknade den 1 juli 2007 och därefter – formuleras som en ovillkorlig rätt för försäkringstagaren att få sin försäkring återköpt, kan däremot sägas vara ett direkt ingrepp i den princip om avtalsfrihet som generellt råder. I detta sammanhang bör det även lyftas fram att lagstiftaren, i och med den lagstadgade flytträtt som infördes 2007, redan har tagit ställning till att nya försäkringsavtal utan flytträtt inte längre får erbjudas inom vissa områden. Detta ställningstagande bör tas hänsyn till i bedömningen av om ytterligare ingrepp i avtalsfriheten, i form av retroaktiv lagstiftning om flytträtt, är motiverat.

Avtalsfriheten är en civilrättslig huvudprincip och en utgångspunkt för utredningen är att värna friheten för var och en att själv kunna bestämma om avtal ska ingås, med vem avtalet ska ingås och vilket innehåll det ska ha. Avtalsfriheten är dock inte absolut, utan inskränkningar finns framför allt där lagstiftaren anser att parterna eller tredje man skulle kunna ta skada av att sluta ett avtal med vissa villkor. Detta gäller exempelvis miljöområdet eller där ett avtal strider mot allmänna intressen. Inskränkningar i lagstiftningen motiveras också av vikten att konsumenter ska kunna tillförsäkras möjligheten att på rimliga villkor få tillgång till produkter, tjänster och nyttigheter. Exempel på sådana inskränkningar finns i lagstiftningen om oskäliga avtalsvillkor och inom arbetsrätten. Frågan om en lagstadgad flytträtt är befogad måste därmed utgå från en analys kring vilka inskränkningar i avtalsfriheten på försäkringsområdet som kan behövas för att skydda den svagare avtalsparten, i detta fall försäkringstagaren eller i förekommande fall den försäkrade som ersättningsberättigad.

8.3.6 Särskilt om kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar

Pensionsförmånerna för tjänstepensioner grundas antingen på ett kollektivavtal mellan arbetsmarknadens parter eller på ett individuellt avtal mellan arbetsgivaren och den enskilde arbetstagaren. Enligt 20 kap. 1 § första stycket FAL är en kollektivavtalsgrundad försäkring en personförsäkring som:

1. tecknas av arbetsgivare för att ge skydd åt anställda,
2. meddelas enligt ett i försäkringsvillkoren angivet kollektivavtal som slutits mellan en arbetsgivarorganisation eller en enskild arbetsgivare och en arbetstagarorganisation, och
3. tecknas hos ett försäkringsbolag eller en tjänstepensionskassa enligt kollektivavtalet.

I samband med att en arbetsgivare blir medlem i en arbetsgivarorganisation eller tecknar ett kollektivavtal direkt med ett fackförbund ska arbetsgivaren samtidigt teckna en för denne relevant tjänstepension enligt kollektivavtalet. Vilken försäkringsgivare som kan förmedla tjänstepensionen kan finnas utpekad i kollektivavtalet. Försäkringsgivarna kan också vara upphandlade av avtals-

parterna. I detta fall åligger det den försäkrade, dvs. den anställde, att göra ett val mellan angivna försäkringsgivare. I båda fallen är dock arbetsgivaren försäkringstagare.

Inom ett par kollektivavtalsområden, ITP-planen och avtalspension SAF-LO, medges idag flytt av pensionskapital i premiebestämd kollektivavtalad tjänstepensionsförsäkring mellan såväl olika försäkringsgivare som olika förvaltningsformer.

Inom de avtalsområden där flytt medges begränsas flyttmöjligheten till de av kollektivavtalsparterna valda försäkringsföretagen.⁸ Kollektivavtalsparterna upphandling görs utifrån vissa villkor som företagen ska uppfylla. Ett centralt villkor är de avgifter som företaget tar ut för tjänstepensionsförsäkringar. De senaste årens upphandlingar på vissa avtalsområden har bidragit till att produktbudet förändrats. Samtidigt har avgiftssänkningar genomförts för såväl traditionell försäkring som fondförsäkring jämfört med de produkter som tidigare erbjöds inom respektive avtalsområde.

Kollektivavtalsgrundade försäkringar meddelas enligt villkor som följer av ett kollektivavtal och kan i första hand ses som en anställningsförmån för de försäkrade. Försäkringsföretaget ger visserligen ett underlag för avtalet men de avgörande förhandlingarna förs ofta mellan arbetsgivar- och arbetstagarorganisationerna. Information till försäkringstagare och försäkrade sker såväl genom de avtalslutande organisationerna och administrationsbolagen, som genom försäkringsföretaget. Deras konstruktion och tillkomstsätt avviker således från privat försäkring.

Med hänvisning till ovanstående, och då kollektivavtalsgrundade försäkringar tillkommer under medverkan av de försäkrades egna organisationer, menar lagstiftaren att behovet av skydd för de försäkrade är mindre för den här försäkringsformen. Detta har varit det huvudsakliga skälet till att lagstiftaren på försäkringsavtalsrättens område har infört särskilda, och i huvudsak dispositiva regler, för kollektivavtalsgrundade försäkringar.

För förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar står arbetsgivaren risken för dels avkastningen på det inbetalade kapitalet, dels

⁸ Även inom andra kollektivavtalsområden har de försäkrade möjlighet att initialt välja mellan olika angivna försäkringsföretag. Däremot är en flytträtt under avtalstiden mellan de olika försäkringsföretagen inte framförhandlad inom ramen för kollektivavtalet. I vissa fall kan dock flytt ändå medges. I dessa fall är det emellertid ett försäkringsföretag som själv väljer att erbjuda de försäkrade möjligheten att flytta och det är således ingenting som förhandlats fram centralt av kollektivavtalsparterna.

försäkringsföretagets drifts- och förvaltningskostnadsutveckling. Det kan även finnas ett inslag av kollektivt ansvar för arbetsgivare när det gäller förmånsbestämd tjänstepension. Om en arbetsgivare underlåter att teckna pensionsavtal eller att betala premierna, och det inte är möjligt att kräva in dessa från arbetsgivaren, ska den anställde hållas skadeslös. Genom en kollektivavtalsgaranti, en förmån som följer av kollektivavtalet, finansieras sådana premier av det övriga kollektivet. Det kan även finnas skydd mot de mycket höga premier som under vissa omständigheter kan uppstå i ett förmånsbestämt system, där delar av premiekostnaden kan fördelas på kollektivet, s.k. premiemaximering. Arbetsgivarens kostnad är även beroende av den anställdes tidigare intjänade pension i form av fribrev. Finns det stora fribrev i det förmånsbestämda systemet kan arbetsgivarens kostnad bli lägre.

Arbetsgivaren har alltså ett annat ansvar för att den anställde erhåller de utlovade pensionsförmånerna, jämfört med premiebestämd tjänstepension där skyldigheten består i att betala de utlovade premierna. En lagstadgad flytträtt för den anställde skulle därmed kunna innebära stora konsekvenser för arbetsgivaren. Då förmånen redan är fastställd vid avtalstidpunkten skulle, för att den anställde ska erhålla samma pensionsförmåner, det nya avtalet behöva vara identiskt med det gamla.⁹ Att pensionsförmånen redan är kända vid avtalstidpunkten samt att arbetstagaren inte i samma utsträckning är utlämnad till och beroende av hur försäkringsföretaget placerar kapitalet och i övrigt bedriver sin verksamhet, är faktorer som måste tas hänsyn till i analysen av konsumentintresset av flytträtt inom denna typ av försäkring.

Resonemangen utvecklas i analysen av och förslagen om flytträttens omfattning.

Nedan beskrivs närmare de olika kollektivavtalade tjänstepensionssystemen och förvaltningsformerna.

⁹ Här bortses från sådana avtal med ett värdesäkringsmoment som inte är garanterat utan endast betalas ut om överskott möjliggör detta.

8.4 Närmare om kollektivavtalade pensionssystem

8.4.1 Tjänstemän i privat sektor

Industrins och handelns tilläggpension (ITP-planen)

Avtalet mellan Svenskt Näringsliv och PTK om en ny ITP-plan trädde i kraft 2007. Planen innehåller ITP 1 och ITP 2.

För den premiebestämda *ITP 1*, som gäller för tjänstemän födda 1979 eller senare, börjar tjänstepension inbetalas från 25 års ålder med 4,5 procent av den kontant utbetalda bruttolönen. Om lönen överstiger 7,5 inkomstbasbelopp är premien för den överstigande delen 30 procent. Planen ger tjänstemännen valmöjligheter vad avser förvaltningen. Minst 50 procent av premien måste alltid placeras i en traditionell pensionsförsäkring. Collectum är valcentral och sköter upphandlingen av de valbara försäkringsföretagen. Fem företag som förvaltar traditionell försäkring och lika många företag som erbjuder fondförsäkring utses. Det finns möjlighet att göra omval och att flytta mellan valbara företag. För den som inte väljer placeras premierna i en traditionell försäkring i Alecta. Det finns också möjlighet för ett företag att förvalta ITP 1 i egen regi genom avsättning till en pensionsstiftelse kompletterat med en kreditförsäkring.

Den förmånsbestämda *ITP 2* gäller för tjänstemän födda 1978 och tidigare. Premier som betalas enligt denna plan förvaltas av Alecta, förutom premier som avser alternativa ITP-lösningar. Redan 1977 infördes dock en kompletterande premiebestämd del (ITPK) som utgör 2 procent av lönen. Numera kan den försäkrade välja förvaltare för ITPK-avsättningarna. De förvaltare som är valbara är desamma som utsetts inom ITP 1. Om inget aktivt val görs placeras premierna i en traditionell försäkring i Alecta. Det finns möjlighet att göra omval och att flytta mellan valbara bolag.

Arkitekter och ingenjörer i teknikkonsultsektorn omfattas av ITP-planen, men när det gäller ITP 2 förvaltas den av AI Pension, försäkringsförening.

Utfästelser enligt planen kan även tryggas genom avsättning i företagets balansräkning eller genom överföring av medel till en pensionsstiftelse.

Alternativ ITP (s.k. tiotaggarlösning)

De tjänstemän som har ITP 2 och som tjänar mer än 10 inkomstbasbelopp kan komma överens med sin arbetsgivare om att den lönedel som överstiger 7,5 inkomstbasbelopp – men högst 30 inkomstbasbelopp – bryts ut ur det förmånsbestämda systemet och omvandlas till en premiebestämd pension. Risken för hur pensionskapitalet utvecklas överförs därmed från arbetsgivaren till den försäkrade. Till grund för denna omvandling ligger arbetsgivarens kostnad för att betala pensionsförmånen över 7,5 inkomstbasbelopp, den s.k. frilagda premien. Detta ger en kostnadsneutral lösning för arbetsgivaren, samtidigt som storleken på premierna över tiden anpassas efter den försäkrades löneutveckling.

En annan lösning har varit att man i lokala överenskommelser erbjuder ett alternativ i form av en s.k. premietrappa, där kostnaden mer speglar en schablon som tar sin utgångspunkt i kostnaden för ett kollektiv med förmånsbestämd ITP. I föregående avsnitt beskrivs ITP 1. Denna plan innehåller en premietrappa som även erbjuds som en form av alternativ ITP-lösning, men omfattar då ett byte som avser förmånen på alla lönedelar.

Ett tredje alternativ är att man i stället avtalar om att premiebetalningen görs som en kompletterande ITPK-premie. Regler för samordning inom ITP2 gäller inte för alternativ ITP, detta i likhet med ITP1 och ITPK då de är premiebestämda lösningar där den försäkrade bär risken. Tjänstemannen kan själv välja att placera premierna för den alternativa ITP-lösningen i fond- eller traditionell försäkring. I vissa fall bestämmer arbetsgivaren vilka bolag som är valbara.

Byte från ITP 2 till ITP 1

Det finns möjlighet för arbetsgivare att byta från ITP2 till ITP1 efter godkännande av från kollektivavtalsparterna (ITP-nämnden).

Andra kollektivavtal för tjänstemän

Flera branscher inom privat sektor tillämpar ITP-liknande pensionsplaner. Inom exempelvis banktjänstemannaområdet tryggas de förmånsbestämda pensionerna i regel av stiftelser eller genom försäkring i till exempel Pensionskassan SHB, Sparinstitutens Pensionskassa

(SPK) och SPP. Avtalet mellan Bankinstitutens Arbetsgivareorganisation och Finansförbundet är benämnt Bankernas tjänstepension (BTP). Det gäller sedan 2002. För den premiebestämda delen (BTPK) kan val göras mellan traditionell försäkring och fondförsäkring. Valmöjligheterna varierar emellertid mycket mellan banker och andra finansiella företag. I vissa fall kan endast det egna företaget väljas. Bliwa Försäkringstjänst AB är valcentral för de anställda i de företag som valt SPK och SPP som pensionsförvaltare.

Försäkringsområdets kollektivavtal (FTP 08) trädde i kraft 2008. För den premiebestämda delen (FTP 1) ska 50 procent placeras i traditionell försäkring, övrig del placeras i fondförsäkring eller traditionell försäkring. Fora, som är valcentral, har upphandlat fyra pensionsförvaltare för traditionell försäkring och fyra för fondförsäkring. Den förmånsbestämda delen i försäkringsbranschens pensionsavtal (FTP 2) tryggas i stiftelser eller pensionsförsäkringar. ITPK motsvaras i dessa avtal av FTPK, med Skandikon som valcentral. Val kan göras mellan traditionell försäkring och fondförsäkring. Valbara alternativ motsvarar de för FTP 1. Omval för framtida premier och flytt av intjänat kapital kan göras mellan de valbara förvaltarna, både för FTP 1 och FTPK.

8.4.2 Arbetare i privat sektor

Avtalspension SAF-LO

Pensionen inom SAF-LO-avtalet är premiebestämd. Premierna börjar betalas från 25 års ålder. För 2011 utgör de 4,3 procent upp till 7,5 inkomstbasbelopp och 24 procent därutöver. Arbetstagaren kan välja sparform – traditionell försäkring eller fondförsäkring – och försäkringsföretag. Om arbetstagaren inte väljer placeras premierna i traditionell pensionsförsäkring i AMF. Valbara försäkringsföretag har genom ett upphandlingsförfarande utsetts av Fora för en femårsperiod. Sex företag har utsetts för traditionell försäkring och fem för fondförsäkring. Omval för framtida premier och flytt av kapital kan ske mellan valbara företag. Det är även möjligt för företag att trygga pensioner i egen regi.

8.4.3 Anställda i kommun och landsting

Kollektivavtalad pension för kommun och landsting KAP-KL

KAP-KL gäller sedan 2006 inom kommunsektorn. Det finns både en premiebestämd och en förmånsbestämd del. För den premiebestämda delen sker inbetalning från 21 års ålder för lön upp till 30 inkomstbasbelopp. Premien är 4,5 procent av lönen. Anställda med lön över 7,5 inkomstbasbelopp har dessutom förmånsbestämd pension som tjänas in från 28 års ålder, med ett tak på 30 inkomstbasbelopp. Mellan 7,5 och 20 inkomstbasbelopp beräknas avsättningarna på att pensionen ska motsvara 55 procent av lönen och mellan 20 och 30 inkomstbasbelopp ska den motsvara 27,5 procent – med gradvis något högre andel av lönen för de som är födda 1966 eller tidigare. För hel förmånsbestämd pension krävs 30 års tjänstetid.

För den premiebestämda pensionen kan arbetstagaren välja mellan traditionell försäkring och fondförsäkring och vilket försäkringsföretag premierna ska placeras hos. Från den 1 januari 2012 finns 15 upphandlade försäkringsföretag att välja mellan. För den som inte väljer placeras premierna hos KPA. Administrationen kring val sköts av tre olika konkurrerande valcentraler (Pensionsvalet, Valcentralen och Electum Pensionstjänst). Flytträtt mellan valbara företag kommer att införas 2014. I dag kan flytträtt förekomma om något av dessa försäkringsföretag väljer det.

Den förmånsbestämda pensionen tryggas genom den kommunala beskattningsrätten, men det förekommer också att medel sätts av i fonder och försäkringar.

8.4.4 Anställda i statlig sektor

Statliga pensionsavtalet – PA 03

Den premiebestämda delen består av individuell ålderspension och kompletterande ålderspension (Kåpan). Premiebestämd pension gäller för alla statligt anställda med löner upp till 30 inkomstbasbelopp. Individuell ålderspension inbetalas med 2,5 procent av lönen och för kompletterande ålderspension 2 procent. För lön utöver 7,5 inkomstbasbelopp upp till 30 inkomstbasbelopp finns en förmånsbestämd pension som räknas från 28 års ålder.

För den premiebestämda pensionen kan arbetstagaren välja traditionell försäkring eller fondförsäkring och vilket försäkringsbolag premien ska placeras hos. Nio bolag finns att välja mellan för traditionell försäkring och 13 för fondförsäkring. Statens tjänstepensionsverk (SPV) är valcentral. Om arbetstagaren inte gör något val placeras premierna hos Kåpan pensioner försäkringsförening i form av traditionell försäkring med återbetalningsskydd. Omval kan göras en gång per år för framtida premier. Tidigare placerade pengar kan flyttas om det valda försäkringsföretaget har flytträtt. Den kompletterande ålderspensionen på 2 procent av lönen ska förvaltas av Kåpan Pensioner som en traditionell försäkring.

8.5 Tidigare behandling av flytträttsfrågan och gällande lagstiftning

Frågan om införande av regler som ger försäkringstagarna rätt att flytta försäkringssparande från ett försäkringsföretag till ett annat har behandlats vid ett flertal tillfällen. Översynen av regelverket för försäkringsverksamhet som gjordes i samband med försäkringsrörelse-reformen (prop. 1998/99:87) syftade till att underlätta produktutveckling och konkurrens samt att ge försäkringstagarna ett ökat skydd. I den utredning som föregick försäkringsrörelse-reformen, Försäkringsutredningen, ingick som en del att överväga regler som ger försäkringstagarna rätt att flytta en livförsäkring från ett försäkringsbolag till ett annat. Det var främst försäkring med ett inbyggt sparmoment som avsågs. I samband med behandlingen skulle de problem som kan uppstå med bl.a. krav på hälso-prövning belysas samt de skattemässiga förutsättningarna och de civilrättsliga aspekterna klarläggas (dir. 1990:56).

I sitt slutbetänkande konstaterar utredningen att pga. de lag-begränsningar som då fanns att det enda alternativet som fanns för en försäkringstagare som vill byta försäkringsgivare var att upphöra med premieinbetalningarna till pensionsförsäkringen hos den gamla försäkringsgivaren och låta försäkringen i stället omvandlas till fri-brev och därefter teckna en ny försäkring hos ett annat företag. Utredningen fann att en flytträtt visserligen kunde ses som ett medel att förbättra konkurrensen och försäkringstagarnas valfrihet på livförsäkringsområdet. Mot detta ställdes dock en rad andra argument upp. Utredningen pekade bl.a. på svårigheten att fast-ställa ett rimligt värde på traditionellt livförsäkringssparande, den

negativa påverkan på försäkringsbolagens avkastning som kunde bli följden av att premierna måste placeras i mer likvida tillgångar samt det ingrepp i avtalsfriheten som tvingande bestämmelser skulle innebära och som skulle kräva mycket starka skäl för att införa. Utredningen menade att en lagfäst rättighet att flytta tillgodohavandet i en livförsäkring till en annan försäkringsgivare kunde medföra sådana komplikationer och så stora extra kostnader, i sista hand för försäkringstagarna, att nackdelarna knappast uppvägdes av de fördelar som reglerna kunde tänkas ha från konkurrenssynpunkt. Vidare ansågs att behovet av flytt minskat som en följd av att svenska försäkringsbolag sedan en tid kunde meddela fondförsäkringar, vilket ansågs ge försäkringstagarna goda möjligheter att inom försäkringsavtalet flytta sparandet mellan olika fonder. I en promemoria som utarbetats inom Finansdepartementet och där frågor upptas som bl.a. behandlar Försäkringsutredningens slutbetänkande anges att det utöver detta finns möjligheter att flytta mellan olika institut inom ramen för det individuella pensionssparandet (IPS). Båda fallen lyfts fram som sådana alternativ till traditionell livförsäkring som är särskilt utformade för att tillgodose intresset av valfrihet för det långsiktiga sparandet (se Ds 1998:45 s.271).

Slutsatsen blev därför att en lagfäst flytträtt av livförsäkringar inte borde införas, varken för nya eller äldre avtal. I stället skulle det, i likhet med vad som gällt tidigare, vara fritt för försäkringsgivarna att komma överens med försäkringstagarna om villkoren för försäkringstidens längd och för återköp. Denna bedömning gällde såväl för individuell försäkring som gruppörsäkring och kollektivavtalsgrundad försäkring.¹⁰

Utredningen föreslog i stället en ändring i skattelagstiftningens regler rörande återköp. Bestämmelserna föreslogs ändras så att en försäkringstagare som enligt avtalsvillkoren har möjlighet att flytta sin försäkring skulle kunna byta försäkringsgivare utan att hindras av skattemässiga inskränkningar av återköpsrätten (se SOU 1995:87 s. 201–206). Sådana inskränkningar fanns vid denna tidpunkt avseende livförsäkringar som skattemässigt definieras som pensions-

¹⁰ I slutbetänkandet betonas dock att de förslag som utredningen lade fram skulle förbättra möjligheter att flytta ett livförsäkringssparande, trots att de inte innehöll någon lagfäst rätt att få en livförsäkring återköpt. Anledningen var att förslagen om att upphäva skälighetsprinciper och vinstutdelningsförbudet skulle kunna innebära att nya typer av försäkringar utformas, bl.a. sådana där avtalsvillkor och placeringar är anpassade till att pensionsparande ska gå lätt att flytta.

försäkring. Återköp av försäkringar som enligt 31 § kommunalskattelagen (1928:370)¹¹ utgjorde pensionsförsäkringar fick ske endast om:

1. det tekniska återköpsvärdet uppgick till högst ett prisbasbelopp enligt lag (1962:381) om allmän försäkring och försäkringen inte var förenad med ett oåterkalleligt förmånstagarförordnande samt premier för försäkringen inte hade betalats senare än tio år före återköpet, eller
2. det tekniska återköpsvärdet uppgår till högst 30 procent av ett basbelopp enligt lagen om allmän försäkring.¹²

Ovanstående inskränkningar i skattelagstiftning motiverades ursprungligen främst med att det finns sociala skäl som talar emot återköp av en försäkring som fyller ett verkligt pensioneringsändamål (se prop. 1975/76:31 s. 127). Reglerna ansågs också markera att pensionssparandet är ett långsiktigt bundet sparande som genom inskränkningar i rätten att förfoga över medlen motiverar skatte-subventionering (se prop. 1993/94:85 s. 52).

Genom 1999 års försäkringsrörelserreform beslutades regler i huvudsak i enlighet med utredningens förslag och på de skäl som utredningen anfört. Lagstiftaren konstaterar att en försäkringstagare som med stöd av försäkringsvillkor eller med försäkringsgivarens samtycke vill flytta sitt pensionskapital till en annan försäkringsgivare bör kunna göra detta utan att hindras av inskränkningar för återköpsrätten i den då gällande kommunalskattelagen. I sammanhanget betonas dock att en förutsättning för att inte överföringen ska anses som återköp bör vara att det nya avtalet kan ses som en direkt fortsättning av det gamla livförsäkringsavtalet.

Ytterligare förutsättningar för att en överföring inte ska definieras som återköp är att den nya försäkringen är av motsvarande slag som den tidigare försäkringen och att pensionskapitalet överförs direkt från den gamla försäkringsgivaren till den

¹¹ Kommunalskattelagen har ersatts av IL som trädde i kraft den 1 januari 2000 och tillämpades första gången vid 2002 års taxering.

¹² I anvisningarna till 31 § kommunalskattelagen angavs vidare att om det i annat fall än det som anges finns synnerliga skäl för återköp, och återköp får ske enligt försäkringsavtalet och försäkringstekniska riktlinjer, får återköp medges av skattemyndigheten. Denna dispensregel fördes in som en "säkerhetsventil" i fall då mer säregna förhållanden medför ett uppenbart och trängande behov av pensionskapitalet. Regeln syftade till att avhjälpa en inlåsning av kapitalet som annars skulle framstå som direkt stötande (se prop. 1993/94:85 s 52 f.). Jfr nuvarande dispensregel i 58 kap. 18 § andra stycket, IL.

nya, så att t.ex. inga kontanter betalas ut. För att kunna genomföra en överföring som varken utgör en skattepliktig intäkt eller medför avdragsrätt för spararen krävs således att det försäkringsavtal till vilket sparkapitalet i en pensionsförsäkring flyttades skulle uppfylla den skatterättsliga definitionen av pensionsförsäkring. En försäkring anses skatterättsligt som en pensionsförsäkring om den uppfyller de villkor som anges i 58 kap. 4, 6 och 8–16 b §§ IL.¹³ Där föreskrivs bl.a. vilka typer av förmåner som får avses med försäkringen och att sparandet ska vara bundet. Försäkringsavtalet får inte föreskriva att pensionen ska utbetalas tidigare än vid 55 års ålder och utbetalningarna måste ske under minst fem år. Försäkringen får inte överlåtas, pantsättas eller återköpas, utom i vissa särskilt reglerade undantagsfall. Särskilda villkor föreskriver också vem som får vara förmånstagare till försäkringen. Nämda villkor spelar bl.a. en avgörande roll för att bestämma pensioneringssyftet. Livförsäkringar som inte uppfyller dessa villkor är skatterättsligt kapitalförsäkringar.¹⁴

För att det ur skattesynpunkt ska kunna betraktas som samma avtal krävs således att försäkringen ska uppfylla kraven för den erhållna skatteförmånen, såväl före som efter överföringen. Med hänvisning till att en önskad förändring av en försäkring inte kan vara möjlig att genomföra genom att ändra villkoren i den försäkring som redan finns förtydligar man att reglerna även ska gälla för överföringar mellan försäkringar hos en och samma försäkringsgivare (se prop. 1998:99:87 s. 327 f.).

Från och med den 1 januari 2000 blev det således möjligt att utan skattekonsekvenser flytta värdet av en pensionsförsäkring till en annan pensionsförsäkring meddelad av samma eller annan försäkringsgivare. Den rätt till flytt som infördes var till sin karaktär

¹³Skälen till att de kvalitativa villkoren ställs upp är i första hand att tillförsäkra sig om att sparandet har ett pensioneringssyfte – dvs. verkligen är avsett som ett sparande för att trygga försörjningen i ett senare skede av livet. Förmånen av att en arbetsgivare avsätter medel för pension är en uppskjuten lön. Sparande i pensionsförsäkring på individnivå behandlas skattemässigt på samma sätt, eftersom den avser att vara en kompletterande möjlighet till pension för de personer som endera inte har förmån av tjänstepension i sin anställning eller som anser den förmån de har vara otillräcklig. Skatterättsligt medges ett uppskov med beskattning av en del av de intjänade förvärvsinkomsterna till dess att pensionen betalas ut. Reglerna är konstruerade så att det föreligger en symmetri mellan avdraget/skattefriheten för förmånen och skatteplikten för pensionen. Motsvarande symmetri föreligger för premier till och utbetalningar från en kapitalförsäkring, eftersom avdrag inte kan erhållas för en betalning till en kapitalförsäkring, å andra sidan är utbetalningar från försäkringen skattefria.

¹⁴ Enligt 58 kap. 2 § andra stycket IL anses en försäkring som uppfyller villkoren för en pensionsförsäkring vara en kapitalförsäkring om så bestämts när försäkringsavtalet ingicks.

frivillig i det avseendet att den förutsatte att försäkringsavtalsparterna hade avtalat om en sådan möjlighet. Möjligheten till en sådan flytträtt, liksom de närmare villkoren för denna rätt, skulle även fortsättningsvis enbart regleras i försäkringsavtalet (se prop. 1998/99:87 s. 325–329). För att försäkringstagaren skulle kunna utnyttja möjligheten att flytta utan skattekonsekvenser krävdes sålunda att parterna hade avtalat om detta.

För livförsäkringar som inte faller under skattereglernas definition av pensionsförsäkring, dvs. kapitalförsäkringar, innebar regleringen däremot inte någon förändring, eftersom det inte sedan tidigare fanns några skatterättsliga inskränkningar av rätten att återköpa sådan försäkring. För att ett återköp ska medges gäller även i dessa fall att försäkringsavtalsparterna ska ha avtalat om en sådan möjlighet.

I samband med reformen anfördes att det fanns skäl att understryka att frågan om en reglering av flytträtt kunde väckas på nytt om oacceptabla hinder för spararnas rörlighet mellan försäkringsgivarna ställs upp (prop. 1998/99:87 s. 327). I en senare skrivelse (skr. 2002/03:141 s. 33) sade sig regeringen stå fast vid detta uttalande.

I Finansmarknadsutredningens betänkande (SOU 2000:11) konstaterades att försäkringstagarnas begränsade möjligheter att flytta sitt försäkringssparande dels mellan olika försäkringsföretag, dels mellan olika former av pensionssparande skapar inlåsnings effekter som är skadliga för konkurrensen och på sikt även för försäkringstagarna. Försäkringstagarna skulle därför tjäna på förbättrade möjligheter att flytta sitt pensionskapital, vilket skulle öka konkurrensen och möjligen även öka intresset från utländska företag att erbjuda dessa tjänster. Utredningen föreslog därför att regeringen borde överväga tvingande regler för att underlätta återköp och flytt av pensionsförsäkringar både mellan företag och mellan olika former av långsiktigt sparande; som ett första steg i vart fall för nytecknade försäkringar (se SOU 2000:11 s. 234).

Den 1 januari 2006 infördes en civilrättslig reglering i FAL som ger försäkringstagaren en ovillkorlig rätt att återköpa en individuell livförsäkring, om inte annat följer av försäkringens art eller av skattelagstiftningen (se 11 kap. 5 §). Hänvisningen till försäkringens art innebär att regeln är tillämplig på försäkringar med sparmoment som kan åsättas ett positivt tekniskt återköpsvärde och där det är säkert att försäkringsfall förr eller senare kommer att inträffa. Det typiska fallet är vid sammansatt försäkring, där försäkringsbeloppet betalas ut när den försäkrade uppnår en viss ålder eller avlider dess-

förrinnan. Livränteförsäkring, där den försäkrades eller den medförsäkrades död kan medföra att utbetalningarna aldrig påbörjas eller att de upphör innan tillgodohavandet har förbrukats, omfattas däremot inte av återköpsregeln. Återköp av en sådan försäkring brukar inte heller medges annat än i undantagsfall.

Med hänvisning till att regler beträffande individuell försäkring om ansvarsinträde, uppsägning och ändring passar mindre väl för kollektivavtalsgrundad försäkring begränsas återköpsrätten även till att endast gälla för individuella tjänstepensionsförsäkringar och inte kollektivavtalsgrundade sådana.

I samband med införandet av den lagstadgade återköpsrätten betonar lagstiftaren vikten av att dels klargöra innebörden av kollektivavtalsgrundade försäkringar, dels ge stöd åt vissa konstruktioner och villkor som avviker från praxis inom annan försäkring, framför allt åt arbetsrättens inflytande på systemet. Behovet av att de försäkrade skyddas i vissa särskilt viktiga avseenden framhålls samtidigt. Vidare fastslås att utformning av lagstiftningen ska beakta utvecklingen på kollektivavtalsområdet och inskränkas till att slå fast vissa huvudprinciper som är förenliga med den mångfald av lösningar som förekommer. I förarbetena anges även att det är just existensen av ett kollektivavtal som motiverar att den försäkrade inte behöver samma skydd av lagregler (se prop. 2003/04:150 s. 344).

Hänvisningen till skattelagstiftningen medför att endast en mycket begränsad del av pensionsförsäkringarna kan återköpas. I princip är det fråga om försäkringar med små återköpsvärden. Denna lagstadgade rätt till återköp av en individuell livförsäkring omfattar försäkringar tecknade den 1 januari 2006 och därefter.

I en promemoria om flytträtt för försäkringssparande som utarbetats inom Finansdepartementet i december 2005 konstateras att vissa försäkringsbolag har avstått från att erbjuda försäkringar med flytträtt eller erbjuder en sådan rätt beträffande endast ett begränsat urval försäkringar, trots avskaffandet av de skattemässiga hindren för en frivillig flytträtt för pensionsförsäkringar. I de fall som flytträtt medges varierar villkoren stort mellan försäkringsföretagen och det är komplicerat för försäkringstagaren att utvärdera olika erbjudanden eftersom konsekvenserna i form av verkliga kostnader för flytt är svåra att överblicka. Det konstateras också att den flytträtt som erbjuds i vissa fall är oskäligt kostsam för försäkringstagarna. Av konsumentskyddsskäl bedöms det vara angeläget att åtgärda dessa hinder för rörligheten på försäkrings-

marknaden. Händelser på livförsäkringsmarknaden och förtroendekrisen för försäkringsbranschen lyfts också fram som viktiga anledningar till att frågan dels om inlåsnings av pensionsspar-kapital dels om försäkringstagarnas inflytande över verksamheten får förnyad aktualitet (se Promemoria om flytträtt för försäkrings-sparande, s. 25 ff.).

För att säkerställa att den lagstadgade återköpsrätten får genomslag och för att säkerställa en god konkurrens på försäkringsmarknaden utökar lagstiftaren försäkringstagarens rätt till återköp till att även omfatta en ovillkorlig rätt till överföring av pensionskapital enligt IL. Därutöver införs kompletterande regler av näringsrättslig art. Den kompletterande regleringen gäller för livförsäkringar med sparmoment som är av den arten att rätt till återköp eller överföring finns enligt de civilrättsliga bestämmelserna (se prop. 2006/07:26). Att det är försäkringstagaren som innehar rätten till flytt innebär i praktiken att det för sådana individuella tjänstepensionsförsäkringar där arbetsgivaren är försäkringstagare och arbetstagaren är försäkrad är arbetsgivaren som innehar rätten att flytta. Vid privat pensionsförsäkring däremot, där försäkringstagaren också är försäkrad, innehas rätten till flytt av denne.

I sammanhanget bör nämnas att det i 11 kap. 5 § andra stycket FAL finns en tidsbegränsning som syftar till att hindra kringgående av lagen (1960:661) om avkastningsskatt på pensionsmedel. Begränsningen innebär att ett återköp eller en överföring tidigast får ske ett år efter att avtalet tecknats.

För den kategori försäkringar för vilken återköp och överföring är möjlig ska försäkringsföretaget enligt reglerna se till att det alltid framgår av försäkringsavtalet om försäkringens värde får återköpas eller överföras och de närmare villkoren för återköpet eller överföringen [se 5 kap. 15 § försäkringsrörelselagen (2010:243), förkortad FRL]. Om en försäkringstagare väljer att flytta värdet av försäkringen till ett annat försäkringsföretag, ska det företag från vilket försäkringens värde flyttas vara skyldigt att så snart som möjligt medverka vid genomförandet av flytten (se 5 kap. 16 § FRL). Rätten till återbäring vid återköp eller överföring ska enligt reglerna bestämmas enligt samma fördelning och principer som skulle ha gällt för försäkringen vid försäkringsfall. En avvikelse från denna huvudprincip kan dock vara försvarlig med hänsyn till det kvarvarande försäkringstagarkollektivets rätt till återbäring eller försäkringsföretagets ekonomiska situation. Vidare ska avgifter vid återköp och överföring bestämmas på grundval av företagets kost-

nader för detta samt med hänsyn tagen till sådana kvarstående anskaffningskostnader (exempelvis provision till försäkringsförmedlare) som annars skulle ha täckts av premieuttaget (se 11 kap. 18 §, 12 kap. 69 § och 13 kap. 23 § FRL). Denna lagstadgade flytträtt omfattar individuella livförsäkringar med vissa egenskaper tecknade den 1 juli 2007 och därefter.

Lagstiftaren avstår således från att låta reglerna gälla retroaktivt, bl.a. med motiveringen att båda parter har ett berättigat intresse av att förutsättningarna för ingångna avtal inte rubbas och att försiktighet är påkallad när man överväger att införa regler med retroaktiv verkan. I samband med införandet av reglerna uttalade dock regeringen att frågan om en retroaktiv tillämpning av bestämmelserna är av den arten att den kan behöva analyseras ytterligare innan slutlig ställning tas och att en sådan fördjupad analys bör påbörjas inom kort (se prop. 2006/07:26 s. 47).

Med hänvisning till motiven till FAL om att regler beträffande individuell försäkring om ansvarsinträde, uppsägning och ändring passar mindre väl för kollektivavtalsgrundad försäkring begränsas även de kompletterande näringsrättsliga reglerna till att endast omfatta individuella tjänstepensionsförsäkringar. För kollektivavtalsgrundad försäkring gäller särbestämmelser, som närmare ansluter till kollektivavtalsrätten. Som nämnts är det här i stor utsträckning fråga om dispositiva regler (se prop. 2006/07:26 s. 35 f.).

Den från den 1 juli 2007 gällande flytträtten för individuella livförsäkringar med vissa egenskaper omfattar alla typer av försäkringsföretag (se 1 kap. 4 § tredje stycket FAL).

8.6 Den kollektiva avtalsrätten

8.6.1 Bakgrund

Den kollektiva avtalsrätten kan i stort sägas omfatta dels reglerna om kollektivavtalet och dess rättsverkningar, dels arbetsmarknadens organisationer, dvs. arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, och förhållandet dem emellan samt deras förhållande till enskilda arbetsgivare och arbetstagare.

Parterna i ett kollektivavtal utgörs såväl av arbetsgivar- som arbetstagarorganisationer, men även enskilda arbetsgivare kan ingå kollektivavtal. Förutsättningarna för deras agerande på området styrs bl.a. av regler om föreningsrätt, förhandlingsrätt och rätt att

vidta strejk eller andra fackliga stridsåtgärder. I Sverige hänförs till den kollektiva avtalsrätten även reglerna om arbetstagar sidans inflytande över arbetsgivarens beslut om hur företaget ska ledas eller hur arbetsledningen utövas. En viktig orsak till denna kategorisering är att dessa regler normalt bygger på förutsättningen att kollektivavtal gäller eller brukar gälla på en arbetsplats samt att det är en organisation som på det berörda arbetstagar kollektivets vägnar har rätt till detta inflytande. Exempel på regler inom detta område är bl.a. bestämmelser om representation för de anställda i arbetsgivarföretags styrelser samt om arbetstagarorganisationers rätt till information om företagets förhållanden eller om deras rätt att få samråda eller förhandla med arbetsgivaren i samband med att denne fattar beslut som på mer betydelsefullt sätt rör de anställda.

Fackföreningar är arbetstagarorganisationer och intresseorganisationer. En fackförening är en sammanslutning av arbetstagar och föreningen har som syfte att tillvarata medlemmarnas intressen. Ett centralt sätt som detta görs på är genom att förhandla om samt sluta och administrera kollektivavtal tillsammans med arbetsgivarorganisationer. Ytterligare sätt att tillvarata medlemmarnas intressen är att söka påverka hur den arbetsrättsliga lagstiftningen utformas och tillämpas.

Det är i princip fackföreningens beslutande organ – dvs. stämmor, kongress eller liknande – som fastställer vilka rättigheter och skyldigheter som föreningen respektive medlemmen ska åläggas. Det är också det beslutande organet som beslutar om målet med föreningens verksamhet och hur detta mål ska nås. En medlem i en fackförening kan således kräva att föreningen, inom det område som verksamheten bedrivs, ska bistå honom eller henne.

Det finns ett nära samband mellan den kollektiva avtalsrätten och arbetsrättens övriga delar. I den mån det är relevant att redogöra för denna för att närmare klargöra hur kollektivavtalsrätten styr tjänstepensionens utformning kommer även detta att tas med i kommande redogörelse och analys.

8.6.2 Den kollektiva avtalsrättens historiska förankring

De första kollektivavtalen i Europa togs fram under senare delen av 1800-talet och syftade till stor del till att utjämna förhållandet mellan arbetstagar och arbetsgivarerna som tidigare ofta ensidigt kunde fastställa arbetsvillkoren. De första kollektiva förhand-

lingarna i Sverige under samma period syftade på samma sätt till att uppnå en maktbalans mellan arbetsgivare och arbetstagare genom att fastställa priset på arbete i kollektiva prislistor.

Kollektivavtalets historia hänger nära samman med utvecklingen av föreningsrätten och förhandlingsrätten. Samtidigt som det för fackföreningarna var av avgörande betydelse att arbetstagarna utan hinder fick gå in i en fackförening, restes också kravet att dessa föreningar gavs möjlighet att som jämställda parter med arbetsgivarna förhandla med dessa om arbetstagarnas villkor. Kollektivavtalet blev det instrument vari förhandlingsresultatet för medlemskollektivet redovisades.

Det första egentliga kollektivavtalssystemet i Sverige uppstod i samband med den så kallade decemberkompromissen år 1906. Under denna period präglades arbetsmarknaden av ett flertal konflikter. Trots motsättningar mellan parterna – bl.a. var arbetsgivar- sidan negativt inställd till de fackliga strävanden som gjordes på arbetstagsarsidan – hade båda parter ett gemensamt intresse i att skapa en förhandlings- och avtalsordning som innebar stabila arbetsvillkor för såväl arbetsgivare som arbetstagare. Med anledning av ett flertal pågående konflikter kallade Svenska Arbetsgivarföreningen¹⁵ (SAF, numera Svenskt Näringsliv) till förhandling med Landsorganisationen¹⁶ (LO). Detta utmynnade i decemberkompromissen som innebar att LO erkände arbetsgivarens rätt att leda och fördela arbetet samt att fritt anställa och säga upp arbetstagare, oavsett om de var organiserade eller inte. SAF i sin tur erkände arbetstagarnas rätt att organisera sig och träffa kollektivavtal om bl.a. anställningsvillkor.

Regler för förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare skapades således under denna period av parterna själva, utan inblandning från lagstiftaren. Det restes dock vid åtskilliga tillfällen under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet krav från bland annat riksdagsledamöter på dels lagreglering till skydd för arbetsavtalet, dels inrättande av skiljedomstolar för lösande av tvister mellan

¹⁵ SAF bildades 1902 och var en sammanslutning av olika arbetsgivarförbund som skulle vara en motkraft till LO. 2001 bildades Svenskt Näringsliv genom en sammanslagning av SAF och Industriförbundet. Idag företräder Svenskt Näringsliv närmare 60 000 små, medelstora och stora företag. Dessa är organiserade i 50 bransch- och arbetsgivarförbund, som utgör Svenskt Näringslivs medlemmar.

¹⁶ LO bildades 1898 som en landsomfattande sammanslutning av fackföreningar. LO består i dag av 14 fackförbund där cirka 1,6 miljoner arbetstagare är medlemmar.

arbetsgivare och arbetstagare som ett sätt att säkerställa arbetsfreden. De förslag som lades fram föll dock alla i riksdagen.

1915 meddelade Högsta Domstolen en serie domar vilka innebar att kollektivavtalet erkändes som ett rättsligt bindande avtal. Domarna föranledde en livlig debatt och återigen restes krav på lagreglering av kollektivavtalet. År 1928 antog riksdagen lagen (1928:253) om kollektivavtal, i vilken kollektivavtalet fick en rättslig status. Där föreskrevs att arbetsfred skulle råda när ett avtal var undertecknat och att tvister om avtalets tolkning inte fick lösas med konflikt under avtalsperioden, utan skulle lösas i förhandlingar mellan parterna. I sambandet med detta antogs också lagen (1928:254) om arbetsdomstol, i och med vilket Arbetsdomstolen¹⁷ (AD) inrättades som en sista instans för att lösa tvister under pågående avtalsrörelser på arbetsmarknaden. Kritiken mot lagarna var initialt hård, inte minst från arbetstagarsidan, men under de följande åren accepterades lagstiftningen i allt större grad av samtliga parter.

Som framgår ovan var syftet med lagstiftningen främst att införa en skyldighet för parterna i kollektivavtal att underkasta sig domstolsförfarande, och eventuellt skiljedom, i tvister angående tolkning eller tillämpning av avtalen i stället för att såsom tidigare ofta skett, låta sådana tvister föranleda stridsåtgärder. Denna lagstiftning om tvister rörande kollektivavtal fick då också omfatta en mera allmänrättslig reglering av kollektivavtalet och dess verkningar.

Lagen om kollektivavtal vilade på uppfattningen att det enskilda arbetsavtalet är en från kollektivavtalet avskild rättslig företeelse vilken dels innefattar en överenskommelse om anställning och andra villkor som inte har motsvarighet i kollektivavtalet, dels uppstår samma arbetsvillkor som de som återfinns i kollektivavtalet. Mera konkret innebar synsättet att de enskilda parterna, då de

¹⁷ Arbetsdomstolen är en specialdomstol med uppgift att pröva arbetsrättsliga tvister. Som arbetstvist räknas varje tvist som rör förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare. Vissa typer av arbetstvister kan dras direkt inför AD. Domstolen är då första och enda domstol. I andra typer av arbetstvister ska talan väckas vid tingsrätt. Om en part är missnöjd med tingsrättens dom, kan denna överklagas till AD. I båda fallen innebär AD:s dom ett slutligt avgörande av tvisten. Domen kan alltså inte överklagas. AD är en vanlig domstol i den meningen att verksamheten bekostas av statsmedel. Ledamöterna i domstolen utses av regeringen. De enskilda parterna i en tvist har inget inflytande över domstolens sammansättning. Domstolen tillämpar också i huvudsak samma rättegångsförfarande som de allmänna domstolarna. Rättegångsbalkens regler gäller för AD.

träffar ett arbetsavtal, underförstår alternativt förklarar uttryckligen att kollektivavtalets villkor ska gälla för anställningen.

1938 ingick LO och SAF det så kallade Saltsjöbadsavtalet. Avtalet innebar bl.a. att man kom överens om dels en förhandlingsordning, dels hur konflikter skulle lösas av parterna utan inblandning av regeringen. I avtalet fastställdes också spelreglerna på arbetsmarknaden. Exempelvis fastställdes vilka stridsåtgärder som fick användas vid konflikt. Avtalet byggde på en samsyn hos parterna att gemensamt verka för rationaliseringar och strukturomvandling mot att arbetsgivarna inte motsatte sig en solidarisk lönepolitik. Saltsjöbadsavtalet gäller fortfarande, även om vissa ändringar har gjorts genom åren.

På 1970- och 1980-talen fick Sverige två nya lagar som delvis tog över sådant som tidigare var kollektivavtalsreglerat, nämligen lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet (MBL)¹⁸ och lagen (1982:80) om anställningsskydd (LAS). Dessa lagar reglerar än idag villkoren i nu gällande kollektivavtal. Med dessa lagar ingrep lagstiftaren på de områden som tidigare i princip uteslutande var reglerade av arbetsmarknadens parter. MBL och LAS innebar att lagstiftaren valde att reglera den rätt som arbetsgivaren tidigare haft att dels fritt leda och fördela arbetet, dels fritt avskeda arbetstagare. Dessa lagar till trots regleras anställningsvillkoren i Sverige fortfarande i hög grad i kollektivavtal i stället för genom lagstiftning. Vidare är lagreglerna på vissa områden dispositiva och det är därmed möjligt att avvika från dem om båda avtalsparter kommer överens om annat.

Som framgår av ovanstående redogörelse har en ordning gällt i Sverige där arbetsmarknadens parter själva tar ansvaret för träffade avtal på arbetsmarknaden utan, eller i vart fall med mycket liten, inblandning av lagstiftaren och staten. Arbetsmarknadsparternas fria förhandlingsrätt har varit och är fortfarande, en grundbult på den svenska arbetsmarknaden.

¹⁸ I och med MBL:s tillkomst sammanfördes bestämmelser i lagen om medling i arbetstvister, lagen om kollektivavtal och lagen om förenings- och förhandlingsrätt till en och samma lag. Samtidigt upphävdes dessa lagar.

8.7 Internationella konventioner om förenings- och förhandlingsrätten

Förenings- och förhandlingsrätten samt rätten att vidta stridsåtgärder är garanterad i ett antal internationella konventioner som Sverige har ratificerat. Bestämmelserna i konventionerna sätter en gräns för åtgärder som kan vidtas av regering och riksdag t.ex. genom lagstiftning. Arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer kan dock i kollektivavtal med giltig verkan förbinda sig att avstå från att utnyttja rättigheter som de har pga. konventionsåtaganden om förhandlingsrätt och strejkrätt.

Nedan redogörs för de konventioner som har arbetats fram inom Europarådet och International Labour Organisation och som ratificerats av Sverige. Utöver dessa har Sverige förbundit sig att iakttä kraven på föreningsrätt och rätt till stridsåtgärder i FN:s universella förklaring om de mänskliga rättigheterna (se artikel 23:4), FN-konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (se artikel 8) och FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (se artikel 22).

8.7.1 Europarådet

Europakonventionen

Den europeiska konventionen från 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) ratificerades av Sverige år 1952 och trädde i kraft 1953. Sedan den 1 januari 1995 gäller den som lag i Sverige.¹⁹

Enligt artikel 6 punkt 1 i fördraget om den Europeiska Unionen ska unionen erkänna de rättigheter, friheter och principer som fastställts i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna. Artikel 6 punkt 2 anger vidare att unionen ska ansluta sig till Europakonventionen. I artikel 6 punkt 3 fastställs att de grundläggande rättigheterna, såsom de garanteras i denna konvention, och såsom de följer av medlemsstaternas gemensamma konstitutionella traditioner, ingår i unionsrätten som allmänna principer. EU antog stadgan om de grundläggande rättigheterna år 2000. Genom Lissabon-

¹⁹ Lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

fördraget, som trädde i kraft den 1 december 2009, har stadgan blivit en del av kärnan i EU-lagstiftningen, den s.k. primärrätten. Stadgan skyddar den fackliga föreningsfriheten i artikel 12, samt rätten att förhandla kollektivt och tillgripa kollektiva åtgärder i artikel 28. Stadgan anger att dessa rättigheter finns *”i enlighet med gemenskapsrätten samt nationell lagstiftning och praxis”*.

Enligt artikel 11 i Europakonventionen har var och en rätt till frihet att delta i fredliga sammankomster samt till föreningsfrihet, inbegripet rätten att bilda och ansluta sig till fackföreningar för att skydda sina intressen. I Europadomstolens tillämpning har skyddet kommit att omfatta även den negativa föreningsrätten, dvs. rätten att stå utanför en organisation.

Enligt artikel 11 punkten 2 i konventionen får dock föreningsfriheten underkastas sådana inskränkningar som är *”föreskrivna i lag och som är nödvändiga med hänsyn till statens säkerhet eller den allmänna säkerheten, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter”*.

I artikel 52 i stadgan framgår räckvidden för de rättigheter och principer som anges ovan. Punkten 1 i artikeln anger att:

”Varje begränsning i utövandet av de rättigheter och friheter som erkänns i denna stadga ska vara föreskriven i lag och förenlig med det väsentliga innehållet i dessa rättigheter och friheter. Begränsningarna får, med beaktande av proportionalitetsprincipen, endast göras om de är nödvändiga och faktiskt svarar mot mål av allmänt samhällsintresse som erkänns av unionen eller behovet av skydd för andra människors rättigheter och friheter.”

Av detta kan konstateras att en avvägning måste göras mellan dels intresset för att säkerställa föreningsfriheten och rätten att förhandla kollektivt, dels intresset av att säkerställa mål av allmänt samhällsintresse eller behovet av skydd för andra människors rättigheter och friheter.

Kontrollen av att staterna iakttar konventionen sker genom att talan mot en stat kan väckas vid domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen). Domstolens avgöranden är rättsligt bindande för den berörda staten. Såväl enskilda personer som medlemsstater kan påtala brott mot konventionen. Europarådets

ministerkommitté har till uppgift att övervaka att länderna följer Europadomstolens domar.²⁰

Europarådets sociala stadga

Väsentliga rättigheter på det sociala och arbetsrättsliga området har blivit föremål för en annan konvention inom Europarådet, nämligen den europeiska sociala stadgan (Europarådets sociala stadga) från 1961. I den finns bestämmelser bl.a. om arbetsmarknadspolitik, arbetsvillkor, arbetarskydd, förenings- och förhandlingsrätt och strejkrätt, socialförsäkring och andra sociala trygghetsanordningar samt familjepolitik. Stadgan ratificerades av Sverige 1962. En reviderad stadga, som Sverige ratificerade 1998, trädde i kraft den 1 juli 1999.

Tillämpningen av stadgan övervakas genom att de fördragslutande länderna kontinuerligt avger rapporter om ändringar i sin nationella lagstiftning m.m. Rapporterna granskas av en kommitté av oberoende experter som kan ifrågasätta eller rikta kritik mot tillämpningen. Enligt ett särskilt förfarande, som infördes 1993, har en annan kommitté bestående av representanter för ländernas regeringar till uppgift att, på grundval av expertkommitténs kritik, föreslå fall som ska bli föremål för s.k. rekommendation. Rekommendationen är en uppmaning till landet att vidta åtgärder så att stadgan efterlevs. Europarådets ministerkommitté beslutar slutligt i frågan om en rekommendation ska avges. Utöver det nu redovisade förfarandet har ett klagomålsförfarande för organisationer införts 1998.

Rättigheter och principer i artiklarna får inte inskränkas eller begränsas annat än med stöd av artikel G i den reviderade stadgan (se artikel 31 i sociala stadgan). Där medges undantag som är föreskrivna i lag och som är nödvändiga i ett demokratiskt samhälle som garanti för annans fri- och rättigheter eller som skydd för samhällets intresse, nationell säkerhet, allmän hälsa eller moral.

²⁰ Ett klagomål måste avse en kränkning som har drabbat klaganden personligen och det måste röra en rättighet som anges i konventionen eller i något av tilläggsprotokollen. Ett klagomål kan inte rikta sig mot en enskild person eller organisation utan måste rikta sig mot en stat och det måste handla om en fråga för vilken staten kan hållas ansvarig. Den klagande måste också ha uttömt alla inhemska rättsmedel. I de flesta fall måste den klagande ha fört sin sak till den högsta instansen – i Sverige normalt Högsta domstolen eller Högsta förvaltningsdomstolen – innan det är möjligt att gå vidare med ett klagomål till Europadomstolen.

Enligt artikel 5 i stadgan får de fördragsslutande staterna inte utforma eller tillämpa sin nationella lagstiftning så att föreningsrätten kränks. Rätten ska omfatta alla arbetstagare. Vissa undantag får göras för poliser och militärer.

Expertkommittén har haft åtskilliga frågor att bedöma när det gäller den närmare tillämpningen av artikeln. Enligt kommittén omfattar skyddet även den negativa föreningsrätten. Kommittén har vidare uttalat att artikel 5 innefattar ett skydd mot statlig inblandning i fackliga organisationers sätt att utforma sin interna verksamhet.

Artikel 6, som handlar om den kollektiva förhandlingsrätten, innehåller i korthet följande åtaganden:

1. att främja gemensamt samråd mellan arbetstagare och arbetsgivare,
2. att främja förfarande för frivilliga kollektivavtalsförhandlingar,
3. att främja förfarande för förlikning och frivillig skiljedom i arbetstvister, samt
4. att erkänna arbetstagarnas och arbetsgivarnas rätt att vidta kollektiva åtgärder i händelse av intressekonflikter, däri inbegripet strejk, om inte annat följer av förpliktelser enligt gällande kollektivavtal.

När det gäller åtagandet i punkten 2 ovan finns en omfattande praxis beträffande statliga ingrepp i kollektivavtalsförhandlingar. Sådana har förekommit exempelvis genom att medlemsländer infört ett obligatoriskt skiljeförfarande med resultat som är bindande för parterna. Begränsningar av den fria förhandlingsrätten har endast ansetts godtagbara om de är nödvändiga ur ett allmänt intresse för att komma till rätta med ekonomiska och sociala problem. De måste alltid föregås av uttömmande samråd med alla berörda parter på arbetsmarknaden. Det ska röra sig om undantagsåtgärder under begränsad tid i situationer då det har visats att det inte går att uppnå samma mål med mindre ingripande metoder.

Åtagandet i artikel 6 punkten 4 har ett nära samband med det nyss redovisade åtagandet i punkten 2. Vad som redan har sagts om otillåtna begränsningar i förhandlingsrätten gäller även för begränsningar i strejkrätten. Expertkommittén har uttalat att det är tillåtet att inskränka strejkrätten under en ”nedkylningsperiod”, som anges i lag, då förhandlingar eller medling pågår. Genom undantagsmöjligheten i artikel G kan det vara tillåtet att inskränka strejkrätten för vissa kategorier av offentliganställda. Politiska strejker

omfattas inte av denna förpliktelse. Rätten till sådana strejker kan således inskränkas utan hinder av stadgan.

Även EU ska beakta Europarådets sociala stadga enligt den nya målsättningsartikeln om socialpolitik i Amsterdampfördraget (se artikel 136).

8.7.2 International Labour Organisation

International Labour Organisation (Internationella arbetsorganisationen, ILO) är ett internationellt trepartsorgan med representanter från arbetsgivare, arbetstagare och regeringar. Organisationen bildades 1919 och är numera knutet till FN som ett självständigt organ.

Inom ILO är det främst fyra konventioner som har beröring med frågor på området för den kollektiva avtalsrätten, nämligen:

- konvention (nr 87) angående föreningsfrihet och skydd för organisationsrätten,
- konvention (nr 98) angående tillämpningen av principerna för organisationsrätten och den kollektiva förhandlingsrätten,
- konvention (nr 151) om skydd för organisationsrätten och om förfarande för fastställande av anställningsvillkor i offentlig tjänst samt
- konvention (nr 154) om främjande av kollektiva förhandlingar.

Sverige har ratificerat samtliga ovanstående konventioner.

I ILO:s konvention nr 87 om skydd för föreningsrätten och rätten att organisera sig nämns inte uttryckligen rätten till kollektiv förhandling. I artikel 3 punkten 1 i konventionen fastställs däremot att arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer har rätt att fritt organisera sin verksamhet. I förarbetena till konventionen anges att ett av organisationsrättens främsta mål är att göra det möjligt för arbetsgivare och arbetstagare att skapa organisationer som är oberoende i förhållande till myndigheterna och som kan bestämma löner och andra anställningsvillkor genom kollektivavtal.

I artikel 4 i ILO:s konvention nr 98 om tillämpningen av principerna för organisationsrätten och den kollektiva förhandlingsrätten anges att:

Åtgärder lämpade efter landets förhållanden skola, där så är erforderligt, vidtagas för att uppmuntra och främja utvecklandet och utnyttjandet i största möjliga omfattning av anordningar för frivilliga förhandlingar mellan arbetsgivare och arbetsgivarorganisationer, å ena sidan, och arbetstagarorganisationer, å andra sidan, i syfte att åvägbringa en reglering av anställningsvillkoren genom kollektivavtal.

Enligt konventionen ska ett konventionsanslutet land således uppmuntra och främja frivilliga förhandlingar mellan arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer för att åstadkomma reglering av anställningsvillkor i kollektivavtal.

Det förekommer att medlemsstater gör ingripanden i kollektivavtalsförhandlingarna för att stabilisera det ekonomiska läget i landet. Detta gäller särskilt för offentliganställda. Endast kortvariga regleringar i akuta krislägen under omständigheter som inte får långtgående konsekvenser när det gäller levnadsstandarden för de berörda arbetstagarerna, har ansetts vara förenliga med konvention nr 98.

Bestämmelser om att kollektivavtal inte blir giltiga förrän de godtagits av en myndighet eller en domstol har i princip ansetts oförenliga med konventionen. Obligatoriskt skiljeförfarande som påbörjas på begäran av en av parterna tillåts inte annat än undantagsvis. Det kan anses godtagbart som medel att uppnå ett första kollektivavtal eftersom erfarenheten visar att det bidrar till att åstadkomma en bestående avtalsrelation som fungerar. Skiljeförfarande utan att någon part har begärt det anses inte ligga i linje med tankarna bakom konventionen men kan inte helt uteslutas som metod för att lösa en förhandlingsfråga när läget är låst. En uppgörelse ska däremot alltid komma till stånd på frivillig väg.

Artikel 7 i konvention nr 151 tillåter en viss flexibilitet när det gäller metoderna för att besluta anställningsvillkoren i offentlig sektor. Enligt konventionen nr 98 undantas tjänstemän i allmän tjänst (public servants engaged in the administration of the state) från konventionen. Andra offentliganställda ska dock ha samma förhandlingsrätt som privatanställda. Tjänstemän i allmän tjänst ska kunna vara fackligt anslutna. Deras organisationer ska också ha möjlighet att påverka deras förhållanden även om inskränkningar i förhandlingsrätten får förekomma.

Konvention nr 154 innehåller inte några bestämmelser som inte förekommer i de tidigare nämnda konventionerna.

Övervakning av tillämpningen av konventionerna sker genom regelbunden rapportering från de konventionsanslutna ländernas

regeringar. Rapporterna granskas av oberoende jurister i ILO:s expertkommitté²¹. En rapport från den kommittén tillställs Internationella arbetskonferensens trepartiska utskott för konventions-tillämpning med företrädare för regeringarna och arbetsmarknadens parter. Inför detta utskott står regeringarna till svars vid överträdelser. Genom ett särskilt förfarande kan också arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer framföra klagomål beträffande tillämpningen av konventioner till ILO. Klagomålen prövas i ILO:s styrelse som ibland tillsätter en särskild granskningskommitté. Klagomål som gäller konventionerna nr 87 och 98 behandlas först i den permanent inrättade kommittén för föreningsfrihet och därefter i ILO:s styrelse.

ILO:s expertkommitté för tillämpning av konventioner och rekommendationer har i sin General Survey 1983 (se s. 311) yttrat att rätten för arbetstagarorganisationer att fritt förhandla löner och anställningsvillkor med arbetsgivare och deras organisationer är en grundläggande aspekt av föreningsfriheten, och att fackföreningar måste ha möjlighet att utöva denna rätt utan att oskäligt hindras av rättsliga begränsningar. Detta yttrande kan tolkas som att expertkommittén ansett att det står i strid med artikel 4 i konvention nr 98 att exkludera vissa områden som har med arbetsvillkor att göra från det förhandlingsbara området.

I likhet med Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna finns begränsningar i föreningsfriheten. Denna får enligt artikel 11 punkt 2 i ILO:s konvention nr 98 underkastas sådana inskränkningar som är *”föreskrivna i lag och som är nödvändiga med hänsyn till statens säkerhet eller den allmänna säkerheten, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter”*.

²¹ ILO:s expertkommitté för tillämpning av konventioner och rekommendationer är ett tillsynsorgan som består av ett antal självständiga jurister. Kommittén granskar löpande medlemsländernas återrapportering av ratificerade konventioner, samt vissa ämnen som väljs ut mot bakgrund av återrapporteringen. Kommitténs utlåtanden har ingen juridiskt bindande verkan för medlemsländerna.

8.8 Nationell lagstiftning för den kollektiva avtalsrätten

Som framgått tidigare i underlaget har lagstiftaren historiskt sett till stor del överlämnat regleringen av löne- och anställningsvillkor till arbetsmarknadens parter. Trots detta finns en del lagbestämmelser som reglerar frågor på arbetsrättsområdet.

Vissa grundläggande regler om föreningsfriheten och rätten att vidta stridsåtgärder finns i regeringsformen (se 2 kap. 1 § 5 och 14 §). Den närmare regleringen för den kollektiva avtalsrätten finns framför allt i MBL, som innehåller bestämmelser om föreningsrätt, förhandlingsrätt, kollektivavtal, fredsplikt och medling. Vissa av lagreglerna är tvingande, och rättigheter och skyldigheter enligt reglerna får därmed inte upphävas eller inskränkas genom avtal. I kollektivavtal får det dock föreskrivas en längre gående fredsplikt eller ett längre gående skadeståndsansvar än vad som följer av lagen. Nedan redogörs kort för relevanta lagregler på området.

Enligt regeringsformen skyddas föreningsfriheten såsom ”frihet att sammansluta sig med andra för allmänna eller enskilda syften”. Staten garanterar således individen en rättslig frihet att tillhöra eller inte tillhöra organisationer. Föreningsrätten avser motsvarande skydd i förhållande till andra individer och rättssubjekt.

De grundläggande dragen och förutsättningarna för den kollektiva avtalsrätten finns reglerat i MBL.²² Som lagens namn indikerar syftar lagreglerna till att säkerställa arbetstagsidans medbestämmande över arbetsvillkor. Lagen reglerar dock även såväl kollektivavtalet och dess rättsverkningar som förhållandet mellan arbetsmarknadens parter. Lagen innehåller däremot inte regler kring kollektivavtalets innehåll. Redan i förarbetena till 1928 års lag om kollektivavtal fastställdes att det inte ansågs lämpligt att i lag ge några närmare regler om kollektivavtalets innehåll (se prop. 1928:39 s. 60). Vidare anges i förarbetena till MBL att i princip varje fråga som har betydelse för förhållandet mellan ett företag och dess arbetstagare ska kunna bli föremål för kollektivavtal. Därutöver förtydligas att kollektivavtal är avsett att kunna gälla inte bara anställningsvillkor för aktiva arbetstagare utan även t.ex. pension eller andra förmåner för förutvarande arbetstagare som tillhör en avtalslutande organisation (se prop. 1975/76:105 s. 370).

²² Innan införandet av MBL reglerades frågorna bl.a. i 1928 års lag (1928:253) om kollektivavtal och 1936 års lag (1936:506) om förenings- och förhandlingsrätt.

Vissa regler i MBL är semidispositiva. Semidispositiviteten innebär att bestämmelserna kan avtalas bort eller inskränkas genom kollektivavtal.²³ Det är däremot inte möjligt att frångå bestämmelserna på annat sätt, exempelvis genom att införa särskilda bestämmelser i individuella anställningsavtal. Semidispositiviteten gäller exempelvis de regler som rör förhandlingsrätten och arbetstagarorganisationernas rätt till viss information (se 4 § MBL). Därutöver är det viktigt att framhålla att många bestämmelser i MBL är allmänt hållna vilket i princip förutsätter att de kompletteras av bestämmelser i kollektivavtal eller genom praxis som till stor del utvecklas av AD.

Kollektivavtal definieras enligt 23 § första stycket MBL som ett skriftligt avtal mellan arbetsgivarorganisation eller arbetsgivare och arbetstagarorganisation om anställningsvillkor för arbetstagare eller om förhållandet i övrigt mellan arbetsgivare och arbetstagare.²⁴ En enskild arbetsgivare kan således vara part i ett kollektivavtal, medan avtalsparten på arbetstagersidan alltid måste vara en organisation som uppfyller definitionen av arbetstagarorganisation som återfinns i 6 § samma lag.²⁵ Således kan en grupp arbetstagare, som inte är att betrakta som organisation enligt den bestämmelsen, inte träffa avtal med giltig verkan som kollektivavtal (se prop. 1975/76:105 s. 369).

Som framgår ovan fastställs i 23 § MBL såväl definitionen av kollektivavtalet som vad kollektivavtalsparterna kan reglera i avtalet. Frågor som rör anställningsvillkor för arbetstagare, men även övriga frågor som rör förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare, kan regleras i ett kollektivavtal. Som angivits tidigare kan avtalet även reglera tidigare arbetstagers anställningsvillkor, exempelvis deras pensioner eller andra förmåner (se prop. 1975/76:105

²³ Semidispositiviteten kan även inkludera en så kallad EU-spärr som syftar till att säkerställa att kollektivavtalsparterna, om bestämmelsen frångås i kollektivavtal, uppfyller EU-rätten på området.

²⁴ I 23 § 2 stycket MBL anges att avtal ska anses skriftligt även när dess innehåll har upptagits i justerat protokoll eller när förslag till avtal och godkännande därav har upptagits i skilda skrifter.

²⁵ Med arbetstagarorganisation avses enligt 6 § MBL sådan sammanslutning av arbetstagare som enligt sina stadgar ska tillvarata arbetstagarnas intressen i förhållandet till arbetsgivaren. Med arbetsgivarorganisation avses motsvarande sammanslutning på arbetsgiversidan. Med lokal arbetstagarorganisation avses sådan sammanslutning av arbetstagare som är part i lokal förhandling med arbetsgivare. Med central arbetstagarorganisation avses förbund eller därmed jämförlig sammanslutning av arbetstagare. Bestämmelser som avser arbetsgivar- eller arbetstagarorganisation gäller i tillämpliga delar sammanslutning av flera sådana organisationer. Vad som sägs om medlem i organisation gäller i sådant fall de anslutna organisationerna och deras medlemmar.

s. 370). Ovanstående gäller dock under förutsättning att det inte strider mot andra tvingande bestämmelser på området, antingen i nationell lagstiftning eller i EU-rätten. Exempelvis måste avtalsparterna i samband med förhandling och utformning av ett kollektivavtal ta hänsyn till reglerna i LAS och förbudet mot lönediskriminering i diskrimineringslagen (2008:567). Vidare kan ett kollektivavtal anses sakna rättslig verkan om det strider mot god sed på arbetsmarknaden eller på annat sätt anses otillbörligt (se prop. 1975/76:105 s. 370, 490 och 532). Slutligen anger 25 § MBL att sådana avtal som har ett annat innehåll än vad som avses i 23 och 24 §§ samma lag saknar verkan som kollektivavtal. Det har bedömts att avtalet ändå kan ha rättslig verkan men ska då bedömas utifrån allmänna avtalsrättsliga principer.

MBL utgår från den vedertagna principen att speciallag tar över allmän lag²⁶, vilket regleras i 3 § som anger att om en i lag, eller en med stöd av lag meddelad författning, särskild föreskrift meddelats som avviker från MBL:s krav, ska den föreskriften gälla. Exempel på sådana föreskrifter kan hämtas från LAS, lagen (1974:981) om arbetstagares rätt till ledighet för utbildning (studieledighetslagen) och lagen (1974:358) om facklig förtroendemans ställning på arbetsplatsen (förtroendemannalagen). Bestämmelsen tar således sikte på avvikande specialbestämmelser i annan lagstiftning. Avsikten är därmed inte att allmänna bestämmelser, exempelvis i skadeståndslagen, ska ta över de särskilda bestämmelser om skadestånd som finns i 54–62 §§ MBL (se prop. 1975/76:105 s. 331). Utifrån vad som sägs ovan kan också konstateras att bestämmelsen i 3 § fokuserar på specifika och speciella situationer som regleras av olika lagar.

I 26 § MBL fastställs att ett kollektivavtal som har slutits av arbetsgivar- eller arbetstagarorganisation binder inom sitt tillämpningsområde även medlem i organisationen. Detta gäller oavsett om medlemmen har trätt in i organisationen före eller efter avtalets tillkomst. Om medlemmen däremot är bunden av annat kollektivavtal gäller däremot inte bestämmelsen. Då medlemmar i en arbetstagarorganisation kan utgöras av såväl individuella medlemmar som underlydande medlemsorganisationer i form av fackföreningar, binder bestämmelsen båda typer av medlemmar. Av förarbetena till lagen förtydligas vidare att det är en fråga om tolkningen av

²⁶ Den generella principen är att en speciallag gäller framför en allmän lag. Det finns dock ingen tydlig och exakt bedömning av vad som ska sägas utgöra en speciallag i förhållande till MBL.

kollektivavtalet i vad mån det finns utrymme för enskilda avtal med andra bestämmelser än vad som fastställs i kollektivavtalet. Av regeln framgår emellertid inte vilka verkningar ogiltigheten får på sådana delar av det enskilda avtalet som är oförenliga med kollektivavtalet utan den frågan får lösas enligt allmänna grundsatser (se prop. 1975/76:105 s. 375).

27 § MBL anger vidare att arbetsgivare och arbetstagare som är bundna av kollektivavtal inte med giltig verkan kan träffa en överenskommelse som strider mot kollektivavtalet. De delar av ett anställningsavtal som på ett otillåtet sätt avviker från det på området styrande kollektivavtalet ska därmed anses vara ogiltiga.

Parterna på arbetsmarknaden har enligt 10 § MBL rätt till avtalsförhandling i frågor som rör förhållandet mellan arbetstagare och arbetsgivare. I lagens 15 § anges vad som krävs för att en part ska anses ha fullgjort sin förhandlingsskyldighet. Parten ska själv eller genom ombud inställa sig vid förhandlingsammansättningsmöte. Om det behövs ska parten också lägga fram ett motiverat förslag till lösning av den fråga som förhandlingen avser. Enligt AD:s praxis krävs en aktiv medverkan vid förhandlingen. Parten ska bidra till att föra förhandlingen framåt genom att klart ange sin ståndpunkt i sak och gå in i saklig överläggning med motparten i förhandlingsfrågan. Det innebär att parten ska lämna besked om grunden för sitt ställningstagande och uppge vad som styrker påståenden som motparten inte vill godta.

8.9 Lagstiftarens syn på arbetsmarknadens parter förhandlingsfrihet och på kollektivavtalets betydelse inom arbetsrätten

Lagstiftaren har vid tidigare tillfällen identifierat behovet av ett starkt och tydligt nationellt ramverk inom vilket arbetsmarknadens parter kan agera och som reglerar områden där avtalslösningar inte kunnat nås. Samtidigt har betydelsen betonats av att ramverket inte utformas på ett sätt som stör de avtalslösningar som redan uppnåtts eller hindrar uppkomsten av avtalslösningar på andra områden. Det har i tidigare lagstiftningsprocesser fastställts att staten ska vara neutral mellan arbetsmarknadens parter och att kollektivavtalet ska respekteras, dock under den självklara förutsättningen att de inte bryter mot den lagstiftning som finns på området. Vidare har lagstiftaren haft som utgångspunkt att regler som utformats av

arbetsmarknadens parter i samförstånd ofta får hög stabilitet och legitimitet. Man har också uttryckligen sagt att exempelvis formerna för lönebildningen är en fråga för arbetsmarknadens parter och att avtalslösningar för förhandlingsordningar för många frågor på området är att föredra framför lagstiftning. I samband med införandet av Medlingsinstitutet framhöll lagstiftaren också att det endast är arbetsmarknadens parter som har tillräcklig kunskap för att åstadkomma en lönebildning som är effektiv i den meningen att den kan bidra till en ökning av välfärden genom att locka arbetstagare till yrken där efterfrågan på arbetskraft är stor och premiera goda arbetsinsatser samtidigt som den uppfattas som rimlig och rättvis. I samband med detta betonades även att det endast är parterna som kan utveckla löneformer och anställningsvillkor som är anpassade till dagens och morgondagens arbetsmarknad med dess snabba omvandlingstakt och allt större variation i arbetsorganisation, anställningsformer och arbetstid (se prop. 1999/2000:32 s. 21).

Regeringen har således vid fler än ett tillfälle framhållit att det är parterna på arbetsmarknaden som ska ha huvudansvaret för lönebildningen. Såväl legitimitets- som effektivitetsskäl har anförts för att ansvaret i första hand ska ligga på parterna själva. Det har ansetts att legitimiteten för de överenskommelser som träffas blir betydligt större om de förhandlas fram utan någon inblandning från statens sida. Ett avtal företräds på arbetsplatsen av båda parterna och ett samförstånd mellan parterna skapar stabilitet över mandatperioderna. Lagstiftaren har också betonat att det dessutom är parterna själva som har bäst kunskap om hur förhållandena ser ut inom det egna avtalsområdet. Avtal har ansetts ge en bättre möjlighet än lagstiftning till lösningar som är anpassade till olika branschens särskilda villkor, samtidigt som det ger möjlighet för parterna att själva utveckla sitt samarbete utifrån gemensamma erfarenheter och nya förutsättningar. Förutsättningarna för att hitta smidiga och effektiva lösningar på de problem som diskuteras är därför större om parterna kan komma överens på egen hand. Avtal har i dessa fall ansetts vara bättre än lag.

Även i regeringsförklaringen från 2006 framhåller den dåvarande regeringen betydelsen av att ”den svenska modellen” bibehålls då statsministern betonar följande:

Vi slår vakt om den svenska modellen. Förhållandena på arbetsmarknaden ska i första hand regleras i avtal mellan arbetsmarknadens parter. Ordningen med kollektivavtal ska bevaras. Det är viktigt att företag

kan drivas under stabila förhållanden och att arbetstagarna har trygga villkor.

Arbetsmarknadens parter har under det senaste decenniet tagit ett brett ansvar för lönebildningen. Stabiliteten på arbetsmarknaden har gjort att företagets konkurrenskraft har stärkts och visar att den svenska arbetsmarknadsmodellen står stark inför framtiden.

Även i 2011 års vårproposition anger regeringen att arbetsmarknadens parter roll ska respekteras, inte minst inom ramen för den samordning och styrning av den ekonomiska politiken som görs på EU-nivå. Det betonas vidare att ansvaret för lönebildningen fortsatt ska ligga hos arbetsmarknadens parter och regeringen gör bedömningen att lönebildningen i Sverige fungerar väl. Regeringen understryker också att man inte kommer att medverka till EU-beslut som innebär förändringar av arbetsmarknadens parter roller (se prop. 2010/11:100 s. 72 och 92).

Trots lagstiftarens generella ståndpunkt att frågor som rör förhållandena på arbetsmarknaden regleras på ett bättre sätt i kollektivavtal än genom tvingande lagstiftning har man, som framgått av tidigare redogörelse av lagstiftningen på området, gjort vissa avvikelser från denna princip. Exempelvis valde man att i LAS införa en tvingande bestämmelse om höjd åldersgräns för avgångsskyldighet till 67 år (se 33 § LAS). Ändringen innebar att kollektivavtal som vid tidpunkten för införandet föreskrev en skyldighet för en arbetstagare att avgå med ålderspension vid en tidigare ålder än 67 år blev utan verkan i den delen.

I den promemoria som ligger till grund för förändringen framgår att frågan om arbetstagarens avgångsskyldighet behandlats av regeringen vid tidigare tillfällen, men att utgångspunkten då varit att en höjning i första hand borde ske genom avtal mellan arbetsmarknadens parter (se Ds 1999:39 s. 10 f.). Parternas hantering av frågan följdes upp kontinuerligt under 1990-talet och regeringen kunde konstatera att avtal inte kommit till stånd, trots att arbetsmarknadens parter förklarat sig negativa till tvingande lagstiftning på området. Som motiv till att fråga den generella ståndpunkten om att arbetsmarknadens parter har huvudansvaret för reglering av förhållandena på arbetsmarknaden framhölls det pensionssystem som nyligen hade införts och som präglades av flexibilitet och livsinkomstprincip. Detta, i kombination med en ökad medellivslängd och att människor i högre grad än tidigare är friska i högre ålder, ansågs utgöra omständigheter som gjorde det angeläget att den enskilde individen gavs större frihet att välja i fråga om tidpunkten

för pensionen. Förslaget motiverades därmed utifrån frågans stora samhällsintresse. Det konstaterades vidare att det faktum att en ändring av kollektivavtalet inte kommit till stånd gör det nödvändigt att reglera frågan genom lagstiftning, trots en medvetenhet om svårigheterna med ett sådant förfarande. En övergångsbestämmelse infördes som ett sätt att ge parterna möjlighet att omförhandla avtalen i relevanta delar. Det är därmed tydligt att lagstiftaren i denna fråga med motvillighet avviker från den generella principen om arbetsmarknadens parter förhandlingsfrihet på området.

I sammanhanget är det intressant att nämna att ILO:s föreningsfrihetskommitté har prövat detta ärende mot Sverige. Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) och LO framförde klagomål till ILO om införandet av bestämmelsen om arbetstagarens rätt att få kvarstå i anställning till 67 års ålder. Organisationerna konstaterade att lagen innebär att vissa kollektivavtal har kommit att stå i strid med LAS sedan övergångsbestämmelserna upphört att gälla, samt att frågan om pensionsålder, som tidigare kunde regleras genom kollektivavtal, inte längre tillhör parternas förhandlingsbara utrymme. Föreningsfrihetskommittén begärde först att Sverige skulle samråda med parterna för att finna en lösning på situationen. Sverige förklarade dock att några sådana åtgärder inte skulle vidtas. Kommittén poängterade därefter vikten av dialog med, och konsultation av, parterna i den här typen av frågor, och man riktade återigen en kraftfull uppmaning till den svenska regeringen att förhandla med parterna för att på så sätt uppnå en lösning som kan accepteras av alla och som överensstämmer med ILO-konventionerna om föreningsfrihet och kollektiva förhandlingar. Kommittén underströk särskilt vikten av en lösning avseende de avtal som fortfarande gäller, dock i strid med lagen. Lagstiftaren har dock trots kritiken avstått från att göra förändringar i bestämmelserna. Bestämmelsen trädde ikraft den 1 september 2001.

8.10 Särskilt om kollektivavtalet och tjänstepensionen

Försäkringar enligt kollektivavtal är naturligtvis alltid knutna till arbetsmarknaden och därmed till de särskilda förhållanden som råder där. Försäkringsvillkoren för kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar har sedan början av 1960-talet utformats i förhandlingar mellan arbetsmarknadens parter på central nivå.

Kollektivavtal om försäkringar kan dock även slutas på förbunds-nivå eller genom att en enskild arbetsgivare sluter ett sådant avtal med en arbetstagarorganisation. Förhandlingsresultatet på central nivå ges formen av ett kollektivavtal varigenom de anslutna förbunden rekommenderas att träffa överenskommelse om skyldighet för arbetsgivare att teckna försäkringar. De gemensamma villkoren för försäkringarna gäller som bindande kollektivavtal mellan förbunden. Samma sak gäller för övriga överenskommelser om försäkringarna som träffats mellan de centrala parterna, såsom tolknings- och tillämpningsregler samt tvistlösningsinstrument.

Inom ramen för kollektivavtalsförhandlingar avtalar parterna vanligtvis om tjänstepensionsförmåner i så kallade avtal om anställningsvillkor.²⁷ Sådana avtal kan reglera frågor av skiftande art men inkluderar ofta vad som kan betecknas som sidoförmåner, exempelvis pensioner, försäkringar och liknande.²⁸ Då avtal om anställningsvillkor och andra relevanta protokoll är en del av det övergripande kollektivavtalet hänvisas för enkelhetens skull löpande i betänkandet till kollektivavtalet och inte specifikt till dessa avtal.²⁹

Kollektivavtalet reglerar en hel del viktiga frågor för tjänstepensionen. Det finns dock ingen klar uppdelning mellan vad som avtals i kollektivavtalet respektive försäkringsavtalet utan detta kan skilja sig åt mellan olika kollektivavtalsparter och avtalsområden. Arbetsmarknadens parter kan i kollektivavtalet exempelvis fastställa sådant som:

- avgiften som arbetsgivaren betalar för den anställdes tjänstepension,³⁰
- om avgiften ska placeras på särskilt sätt,³¹

²⁷ Överenskommelser om förmånerna kan även finnas i s.k. förhandlingsprotokoll.

²⁸ I den mån lagstiftningen medger det kan avtal om anställningsvillkor även reglera sådant som arbetstid, semester, sjuklön och anställningsskydd.

²⁹ Som redogjorts för tidigare fastställs i 23 § MBL att det med kollektivavtal avses skriftligt avtal mellan arbetsgivarorganisation eller arbetsgivare och arbetstagarorganisation om anställningsvillkor för arbetstagare eller om förhållandet i övrigt mellan arbetsgivare och arbetstagare. Bestämmelsen anger vidare att avtal anses skriftligt även när dess innehåll har upptagits i justerat protokoll eller när förslag till avtal och godkännande därav har upptagits i skilda skrifter.

³⁰ Det kan i kollektivavtalet anges att arbetsgivare och lokal facklig organisation samt förbundsparter kan avtala om en kompletterande avgift som överstiger den i avtalet angivna. Även en enskild arbetsgivare och arbetstagare har möjlighet att avtala om en sådan avvikelse.

³¹ Exempelvis kan det i kollektivavtalet fastställas att minst en viss andel av avgiften ska placeras i en traditionell tjänstepensionsförsäkring.

- hur de försäkringsföretag som ska erbjuda tjänstepensionsförsäkringar inom avtalsområdet ska väljas ut och vem som ska välja ut dessa,
- om den enskilde arbetstagaren, den försäkrade, ska ha möjlighet att flytta mellan de olika försäkringsföretagen,
- hur avgifter för arbetstagare som inte gör ett val av försäkringsföretag ska placeras,
- hur överföring av befintliga försäkringar ska ske i det fall att en försäkringsgivare inom avtalsområdet av någon anledning inte längre kan eller får erbjuda försäkringar,
- när utbetalning av tjänstepensionsförsäkringen kan påbörjas och under hur lång tid pensionen betalas ut,³² och
- om arbetstagaren kan välja återbetalningsskydd och hur sådan utbetalning ska göras.

Att avtalsparterna inom ramen för den lagstiftning som reglerar området i stort sett disponerar fritt över kollektivavtalet och dess innehåll innebär att avtalsparterna genom ändringar av detta avtal direkt kan påverka anställningsavtalens utformning. Även den ursprungliga utformningen av de försäkringsavtal som tecknas mellan ett försäkringsföretag och den enskilde arbetsgivaren och arbetstagaren inom ramen för en kollektivavtalsuppgörelse påverkas i hög grad av närvaron av ett kollektivavtal. Orsaken är att kollektivavtalet på många områden fastställer sådant som för andra försäkringsformer endast finns reglerat i försäkringsavtalet. Med anledning av närvaron av ett kollektivavtal kan därmed försäkringsgivaren – i detta fall arbetsgivaren – den försäkrade och försäkringsgivaren inte på samma sätt som för andra försäkringsformer genomföra ändringar i försäkringsavtalet för en kollektivavtalsgrundad tjänstepensionsförsäkring, utan att bryta mot kollektivavtalet, trots att de är parter i försäkringsavtalet.

³² I kollektivavtalet anges tidigast möjliga utbetalningstillfälle och kortast möjliga utbetalningstid. Arbetstagaren har däremot möjlighet att både välja ett senare utbetalningstillfälle och en längre utbetalningstid.

8.11 Kartläggning av flytträttsmarknaden

Införandet av en frivillig och senare en lagstadgad flytträtt har medfört att det är möjligt att flytta värdet av vissa livförsäkringar samtidigt som andra saknar flytträtt, beroende på när försäkringsavtalen har träffats och vilken typ av försäkring det är fråga om. För att kunna göra en bedömning av behovet av en utvidgad flytträtt har utredningen fått i uppdrag att uppdatera och komplettera den kartläggning om flytträtt för sparande i pensionsförsäkring som Finansinspektionen presenterade 2006.

Kartläggningen av flytträttsmarknaden omfattar enligt utredningsdirektivet, samtliga former av sparande i livförsäkring och ska visa vilka skillnader som kan finnas mellan dessa vad gäller flytträtt. Den omfattar information om vilken del av försäkringsbeloppet som försäkringstagaren får flytta samt olika faktorer som beaktas vid beräkningen av flyttvärdet och hur dessa faktorer bedöms. Vilka avgifter som försäkringsgivaren tar ut för en flytt och vilka kostnader dessa motsvarar belyses också. Därutöver ingår i kartläggningen vilka rutiner som försäkringsföretagen har för en flytt, hur lång tid det tar att flytta värdet av en försäkring och vilken rådgivning och information som lämnas till försäkringstagarna i samband med en flytt.

8.11.1 Flytträttens omfattning

Utredningens kartläggning och analys av flytträtten har gjorts i samverkan med Finansinspektionen och med utgångspunkt från Finansinspektionens rapport: ”Flytträtt för sparande i pensionsförsäkring – kartläggning och förslag (FI 2006:16). Antalet företag som ingår i kartläggningen har ändrats något i jämförelse med den tidigare rapporten beroende på att några aktörer av olika skäl inte längre är aktuella. De kvarvarande företagen omfattar merparten av den svenska livförsäkringsmarknaden.

Följande bolag har tillfrågats:

Alecta pensionsförsäkring, ömsesidigt
AMF Pensionsförsäkring AB,
Danica Pension Försäkrings AB,
Folksam Fondförsäkrings AB,
Folksam LO Fondförsäkrings AB,
Folksam ömsesidig livförsäkring
Fondförsäkrings AB SEB Trygg Liv
Försäkrings AB Avanza Pension
Försäkrings AB Skandia
Gamla Livförsäkrings AB SEB Trygg Liv
Handelsbanken Liv Försäkrings AB
KPA Pensionsförsäkring AB
Livförsäkrings AB Salus Ansvar
Livförsäkrings AB Skandia
Länsförsäkringar Fondliv
Försäkrings AB
Länsförsäkringar Liv Försäkrings AB
Movestic Livförsäkring AB (f.d. Moderna Liv)
Nordea Livförsäkring Sverige AB
Nordnet Pensionsförsäkring AB
PP Pension Fondförsäkring AB
SPP Liv Fondförsäkring AB
SPP Livförsäkring AB
Swedbank Försäkring AB
Svensk Handel Fondförsäkring AB

Flytträttens omfattning utifrån flera perspektiv

I enkäten ombads bolagen att svara utifrån olika kategorier av försäkringar – indelningen av kategorier skiljer sig något från föregående rapport. Följande kategorier specificerades:

- privat pensionsförsäkring respektive tjänstepensionsförsäkring
- premiebestämd respektive förmånsbestämd försäkring
- traditionell förvaltning med garanti
- traditionell förvaltning utan garanti (exempelvis depåförsäkring)
- fondförsäkring

Eftersom utredningstiden har förlängts har enkätsvaren kompletterats med en uppföljning av tillgänglig flyttstatistik efter år 2010. Finansinspektionen har utvecklat kvartalsrapporteringen fr.o.m. andra kvartalet 2011, med uppgifter om flyttat kapital och utredningen har tagit del av dessa uppgifter. Utredningen har även tagit del av Skatteverkets flyttstatistik för att stämna av hur flyttade volymer har utvecklats efter 2010.

Flytträttens fördelning mellan premiebestämd och förmånsbestämd pension

Utredningens förslag om utökad flytträtt berör inte förmånsbestämd försäkring av de skäl som redovisas i avsnitt 9.8.5. Enligt enkätsvaren uppgår bolagens sammanlagda pensionskapital till 1 787 miljarder kronor. I princip saknas flytträtt för pensionskapital inom förmånsbestämd pension. Av bolagens svar kan man utläsa att förmånsbestämd pension som tryggas med försäkring, inklusive överskott har en förvaltat volym om cirka 535 miljarder kronor, vilket motsvarar cirka 30 procent av det totalt förvaltat pensionskapital. Denna kategori hanteras av 7 bolag varav 3 bolag, Alecta, SPP och AMF står för 90 procent. Det kan konstateras att andelen förmånsbestämd pension kommer över tid att minska i takt med att ITP2 och liknande planer fasas ut.

Eftersom flytträtt i princip saknas avseende förmånsbestämda pensioner är redovisningen i den fortsatta texten och tabellerna som följer, inriktade på premiebestämda pensioner.

*Flytträttens fördelning***Tabell 8.1** Flytträttens fördelning - premiebestämd pension 2009-12-31

	Premiebestämd pension med flytträtt	Andel av pensionskapital premiebestämd försäkring	Pensionskapital premiebestämd försäkring	Totalt pensions- kapital
	mdkr	%		mdkr
Privat	141	12 %		
Tjänstepension	405	32 %		
Summa	Ca 546	44 %	Ca 1 250	Ca 1 787

Av det totala pensionskapitalet omfattas totalt cirka 546 miljarder kronor av flytträtt. Det innebär att cirka 44 procent av de premiebestämda pensionsförsäkringarna omfattas av flytträtt. Finansinspektionens rapport från 2006 redovisade att ”strax under hälften” av premiebestämda försäkringar omfattades av flytträtt, vilket visar att flytträtten ligger på ungefär samma nivå som tidigare. Kartläggningen visar alltså att branschen inte har valt att gå vidare med självreglering avseende retroaktiv flytträtt i någon större omfattning.

Då en mycket stor andel av det förvaltade pensionskapitalet inom tjänstepension består av sparande inom kollektivavtalsgrundade tjänstepensioner har kollektivavtalsparternas agerande en stor betydelse för hur flytträtten har utvecklats. Resultatet av kartläggningen påverkas av att det inom vissa kollektivavtalsområden, såsom SAF-LO-planen och ITP-planen som omfattar ca 2,5 miljoner försäkrade, finns en kollektivavtalad flytträtt för premiebestämda pensioner. Det påverkar flytträttens omfattning positivt. Flytträtten inom dessa avtalsområden gäller inom de ramar som kollektivavtalsparterna har fastställt. De två andra stora avtalsområdena, KAP-KL och PA 03 som omfattar cirka 1,6 miljoner försäkrade, saknar i nuläget flytträtt enligt kollektivavtal, vilket i stället kan konstateras inverkar negativt på flytträttens omfattning. Inom KAP-KL kommer kollektivavtalad flytträtt att införas från år 2014. En naturlig konsekvens av att kollektivavtalsparternas roll är att tillvarata det egna kollektivområdets intressen är att en övergripande flytträtt oberoende av kollektivavtalsområden saknas. De försäkrades rätt att flytta skiljer sig alltså åt beroende på vilket avtalsområde och i viss mån vilken yrkeskategori

man tillhör. Flytträtten, betraktat som ett konsumentskydd, omfattar alltså inte alla pensions sparare lika.

Tabell 8.2 Flytträttens fördelning – olika förvaltningsformer 2009-12-31

	Traditionell med garanti	Traditionell utan garanti (t.ex. depåförs)	Trad försäkringsandel av flytträtt av pensionskapital premiebestämd försäkring	Fondförsäkring	Fondförsäkringsandel av flytträtt av pensionskapital premiebestämd försäkring	Pensionskapital premiebestämd försäkring
	mdkr	mdkr		mdkr		mdkr
Privat	95	0,4	8 %	46	4 %	
Tjänste pension	206	1,0	16 %	198	16 %	
Summa	301	1,4	24 %	244	20 %	Ca 1 250

Det finns en mycket stor spridning över hur flytträtten är fördelad mellan företagen. Av de 24 företagen svarar 6 företag att flytträtten omfattar allt pensionskapital som förvaltas för premiebestämda pensioner, medan 4 företag har en flytträtt som understiger 10 procent av förvaltad pensionskapital. Av privat pensionsförsäkring omfattar traditionell försäkring med garanti dubbelt så stor volym i jämförelse med andelen fondförsäkring. Det kan relateras till att fondförsäkring endast funnits i cirka 20 år och att sparvolymerna totalt är lägre inom denna förvaltningsform. Det framhålls ofta att det är mer komplicerat att flytta traditionellt förvaltad pensionskapital, ändå är andelen traditionell försäkring med flytträtt procentuellt större än andelen fondförsäkring. Det kan även konstateras att det finns betydande skillnader mellan olika försäkringsföretag som förvaltar fondförsäkringar. Ett fåtal fondförsäkringsbolag har en låg andel, där endast cirka 30 procent av förvaltad pensionskapital omfattas av flytträtt. Samtidigt har andra fondförsäkringsbolag en flytträtt som omfattar 100 procent av pensionskapitalet.

En bidragande orsak till låg andel flytträtt inom fondförsäkring är enligt utredningens mening rådande affärsmodeller där framtida intäkter från befintliga försäkringsavtal har betydelse för företagets lönsamhet, och där flytträtt skulle begränsa inlåsnings i äldre och för konsumenten dyrare sparalternativ än de som i dag säljs på marknaden. De framtida intäkterna ska även täcka de kostnader

som företagen har haft och har för provisioner och andra ersättningar.

Av traditionell försäkring med garanti motsvarar flytträtten inom de ombildade och numera vinstutdelande företagen Handelsbanken Liv, SPP och Nordea cirka 19 procent. Dessa företag införde i samband med ombildningen flytträtt för premiebestämd pension vilket påverkade utfallet av flytträtt redan i den förra rapporten 2006.

Utredningen kan vidare konstatera att flytträtt för tjänstepensionskapital är betydligt mer omfattande än den flytträtt som finns för privata pensionsförsäkringar. Det kan förklaras med den kollektivavtalade flytträtten som finns för försäkrade inom SAF LO- respektive ITP-planerna.

Det finns även anledning att uppmärksamma att vissa försäkringsföretag som har en omfattande flytträtt samtidigt har höga avgifter vid flytt, vilket i praktiken kan bli ett ekonomiskt hinder för att flytta pensionskapital.

Traditionell försäkring utan garanti (exempelvis depåförsäkring) motsvarar en obetydlig volym relaterat till totalt förvaltad pensionskapital. Det kan tilläggas att för depåförsäkring och fondförsäkring gäller att det inom försäkringsavtalet finns möjligheter att byta förvaltare av fonder, eller byta depåinstitut.

8.11.2 Vilka volymer har flyttats

I kartläggningen tillfrågas bolagen om vilka volymer som har flyttats in respektive ut ur bolagen under åren 2008, 2009 och t.o.m. november år 2010. Av inrapporteringen framgår att en större volym, 23,7 miljarder kronor, har flyttat ut än vad som redovisats som inflyttat kapital, 19,4 miljarder kronor. Det ger en differens på 4,3 miljarder kronor. En större del av denna differens kan förklaras med att några bolag inte räknat in interna flyttar i flyttstatistiken, utan deras redovisade siffror avseende interna flyttar skulle adderas till flyttat kapital, se tabell 5. Differensen minskar då till cirka 800 miljoner kronor. En förklaring till den kvarvarande differensen kan vara att vissa bolag vid flytt in till traditionellt förvaltad försäkring, där inte hela pensionskapitalet blir garanterat, endast redovisar en del av det inflyttade kapitalet som en inbetald premie, medan resterande del (5–10 procent) i stället fördelas in i konsolideringsfonden eller som villkorad återbäring.

Utredningen konstaterar att det pensionskapital som flyttats under perioden 2008–2010 motsvarar cirka 4 procent av flyttbart kapital inom premiebestämd pensionsförsäkring och att den största delen, cirka 80 procent avser flytt av tjänstepensionskapital. En relativt stor andel, uppskattningsvis mellan 4–5 miljarder, avser intern flytt inom ett företag eller företagsgrupp, vilket vanligtvis innebär att man flyttar till en annan förvaltningsform. Det finns ett stort flöde av pensionskapital som flyttas från traditionellt förvalttad försäkring till fondförsäkring. Det innebär att cirka 63 procent av utflyttat kapital avser traditionellt förvalttad försäkring medan endast 44 procent av inflyttat kapital har överförts till den förvaltningsformen. Då det är svårt att teckna nya försäkringsavtal med motsvarande garantier idag kan det indikera att det finns brister i den rådgivning som försäkringstagarna får i samband med flytten.

Tabell 8.3 Andel flytt ut utifrån förvaltningsform under år 2008–2010

	Trad förs med garant	Traditionell utan garanti (t.ex. depå- försäkring)	Andel flytt ut trad försäkring	Fondför- säkring	Andel flytt ut av fond- försäkring	Total flytt	Andel totalt utflyttat kapital	Premie- bestämd pension med flytträtt
	mdkr	mdkr	%	mdkr	%	mdkr	mdkr	mdkr
Privat	7,1	0,007	5 %	1,7	1,2%	8,8	6,2 %	141
Tjänste- pension	8,4	0,026	2,1 %	6,5	1,6%	14,9	3,7 %	405
Totalt	15,5	0,033	2,5 %	8,2	1,5 %	23,7	4,3%	546

Tabell 8.4 Andel flytt in utifrån förvaltningsform under år 2008–2010

	Trad förs med garant	Traditionell utan garanti (t.ex. depå-försäkring)	Andel flytt ut trad försäkring	Fondförsäkring	Andel flytt ut av fond-försäkring	Total flytt	Andel totalt utflyttat kapital	Premiebestämd pension med flytträtt
	mdkr	mdkr	%	mdkr	%	mdkr	mdkr	mdkr
Privat	1,2	0,3	1 %	2,4	1,7 %	3,9	2,7 %	141
Tjänste-pension	7,3	0,5	1,9 %	7,7	1,9 %	15,5	3,8 %	405
Totalt	8,5	0,8	3,4 %	10,1	1,7 %	19,4	3,5 %	546

Tabell 8.5 Intern flytt som särredovisats i vissa bolag

	mdkr	Andel av premiebestämd pension med flytträtt	Premiebestämd pension med flytträtt	Kommentar
	mdkr		mdkr	
Flytt ut	23,7	4,3 %		
Flytt in	19,4	3,5 %		
Differens	-4,2			inkl. internflytt 0,6 = 22,9 mdkr
Intern flytt som inte ingår i ovan	3,5	0,6 %	546	Kvarvarandedifferens - 0,8 miljarder

För att följa utvecklingen av flyttat kapital har utredningen från Finansinspektionen fått ta del av inrapportering av flyttat kapital efter år 2010. Under den senaste tolv månaders perioden: första kvartalet 2011 till första kvartalet 2012, har det flyttats cirka 15 miljarder kronor, vilket inkluderar beståndsöverlåtelse om ett par miljarder kronor. Även här kan man se att rapporteringen visar på en differens mellan inflyttat och utflyttat kapital.

Utredningen har också tagit del av Skatteverkets flyttstatistik, se tabell 6. Under åren 2008–2010 är rapporteringen till kartläggningen och Skatteverket flyttstatistik relativt samstämmig, cirka 25 miljarder kronor. Under den senaste perioden, t o m första kvartalet 2012, skiljer det dock cirka 10 miljarder kronor mellan Skatteverkets statistik och inrapporterade uppgifter till Finansinspektionen.

Utredningen har tagit del av uppgifter från flera bolag som tyder på att det kan finnas en eventuell överrapportering av flyttar till Skatteverket. Då det råder en stor osäkerhet om vad som gäller för

byte av förvaltningsform inom ett försäkringsavtal, har företagen sannolikt som en säkerhetsåtgärd valt att rapportera även sådana överföringar som flytt. Detta för att individen som flyttar inte ska riskera en avskattning. Detta kan vara en viss förklaring till differensen av rapporterad flytt. En annan felkälla kan gälla traditionellt förvaltad pensionskapital där flytt, enligt uppgift från Skatteverket, ibland genomförs i två steg, först flyttas garanterat kapital, för att klara den skatteadministrativa 14-dagars-regeln och i nästa steg del av överskott. Även Skatteverkets statistik bekräftar att den dominerande delen avser flytt av tjänstepensionskapital, där andelen är 76 procent jämfört med cirka 80 procent i kartläggningen.

Även uppdaterade siffror visar att tendensen att flytta är låg. Om vi utgår från perioden 2008–2010 så motsvarar flyttat kapital drygt 4 procent av flyttbart pensionskapital. Man kan se en ökande trend att flytta pensionskapital, där ökningen inom kollektivavtalad tjänstepension är betydligt större än inom privat pensionsförsäkring. Det kan vara värt att notera att en betydande andel av den flyttade volymen avser flyttaktiviteter för drabbade försäkringstagare i *Livförsäkrings AB Salus Ansvar*. Enligt uppgifter som utredningen har tagit del av utgör flyttade volymer från detta företag cirka 15 % av den totalt flyttade volymer. Det visar på att även om problem uppstår i ett litet försäkringsföretag så kan det få en stor inverkan på rörligheten.

Tabell 8.6 Jämförelse med Skatteverkets flyttstatistik inklusive uppdatering för år 2011

Flyttstatistik Skatteverket	2008	2009	2010	Totalt 2008– 2010	2011	2008-2011 Skatteverket	2008-2011 Kartläggning och FI-uppdatering
	mdkr	mdkr	mdkr	mdkr	mdkr	mdkr	mdkr
Privat	0,6	1,5	3,1	5,3	6,8	12,1	
Tjänstepension	1,5	5	10,1	21,2	16,8	38	
Totalt	2,1	6,5	13,2	26,5	23,6	50,1	23,7+ca15=38,7
Differens							11,4

8.11.3 Flytt av fribrev

När premiebetalningen på en pensionsförsäkring avslutas i förtid läggs den i ett fribrev. Försäkringen gäller då med ett belopp som

beräknas utifrån aktuellt pensionskapital. För äldre försäkringsformer innebär det att försäkringstagaren inte har någon rättighet att återuppta premiebetalningen igen. I modernare former av försäkringar, särskilt inom premiebestämd kollektivavtalad försäkring, kan det dock finnas möjlighet att återuppta premiebetalningen. Skillnaden mellan äldre och yngre försäkringsformer är att de förra ofta hade en fastställd storlek på premierna under försäkringstiden, medan de senare i stället kan sägas bestå av en serie av engångspremier. Att använda begreppen ”premedragande” respektive ”icke-premedragande” försäkringar är mer lämpligt för modernare former av försäkringar. Utredningen har valt att använda det äldre och inarbetade begreppet fribrev som ett samlingsnamn, ett begrepp som även innefattar icke-premedragande försäkringar enligt den modernare definitionen.

Uppkomsten av fribrev

Det finns olika anledningar till att fribrev uppstår. När det gäller privata pensionsförsäkringar är det försäkringstagaren som själv beslutar om att avsluta premiebetalningen. Vid tjänstepension kan fribrev uppkomma genom att arbetstagaren/försäkrade byter anställning eller avtalsområde. De kan också uppkomma genom att försäkringstagaren/försäkrade väljer att premiebetalningen ska gå till ett nytt försäkringsföretag. En annan situation som är gemensam för både privat försäkring och tjänstepensionsförsäkring är om försäkringsföretaget inte längre vill tillhandahålla en viss typ av försäkring (t.ex. till följd av höga garantier) utan i stället hänvisar försäkringstagaren till att teckna ett nytt försäkringsavtal för framtida premier. I samtliga fall uppstår det fribrev.

I vissa fall, inom kollektivavtalsgrundad försäkring, gäller att dessa fribrev kan ”återuppväckas” genom att en ny arbetsgivare betalar in premier på dem. Detta förutsatt att försäkringsföretaget medger det och att den försäkrade inte har valt en ny försäkringsgivare för att förvalta pensionen. I sådana fall övergår försäkringen från att vara fribrev till att åter blir premedragande.

Omfattningen av fribrev inom tjänstepensionsområdet

Det finns en stor mängd fribrev inom tjänstepensionsområdet. Detta är en konsekvens av rörligheten på arbetsmarknaden i kombination med den valfrihet att placera sin tjänstepension som finns inom de premiebestämda tjänstepensionsplanerna. Systemet kan sägas vara ”fribrevsproducerande” till sin natur.

I juli 2012 var cirka 4,9 miljoner personer sysselsatta på den svenska arbetsmarknaden och antalet arbetslösa var 367 000 personer (enligt SCB). Antalet personer som är arbetsföra skulle alltså uppgå till cirka 5,2 miljoner. Utredningen har tagit in uppgifter från de fyra största kollektivavtalsområdena. De omfattar tillsammans cirka 4,1 miljoner försäkrade avseende premiebestämd pension. Det är viktigt att påpeka att en person kan vara försäkrad i flera avtalsområden, och försäkrade kan även vara pensionärer, vilket innebär att man inte kan göra någon direkt jämförelse mellan antalet försäkrade och antal personer i arbetsför ålder. Omfattningen av kollektivavtalade tjänstepensioner framgår ändå tydligt.

Enligt tillfrågade valcentraler finns det totalt cirka 7,3 miljoner premiebestämda pensionsförsäkringar tecknade, varav cirka 3,8 miljoner ligger i fribrev. Utredningen har även bett att få in uppgifter om alternativ-ITP från aktörer på marknaden. Här finns inte samma statistik att tillgå men antalet försäkrade har uppskattats till cirka 80 000, antalet försäkringar till cirka 225 000, varav fribreven utgör cirka 145 000. Det innebär att antalet fribrev kan uppskattas till knappt 4 miljoner och de utgör en så stor andel som 50 procent av antalet försäkringar. Volymen fortsätter att öka efter byten av anställningar och försäkringsgivare.

Det som motverkar utvecklingen är möjligheten att fortsätta premiebetalningen till samma försäkring även efter ett arbetsgivarbyte. Men den effekten är avhängig av att den funktionaliteten fungerar inom alla kollektivavtalade planer och att den anställde är kvar inom samma kollektivavtalsområde samt att premiebetalningen fortsätter till samma försäkringsgivare.

Den stora mängden fribrev bidrar till att det är svårt för de försäkrade att få en övergripande bild av hur stor tjänstepension man kommer att få. Siffrorna visar tydligt att det finns ett behov av att kunna föra samman pensionskapital från flera pensionsförsäkringar till en ny försäkring, vilket även efterfrågas av de kollektivavtalsparter som infört kollektivavtalad flytträtt. Nuvarande skatteregler förhindrar dock möjligheten att flytta samman pensionskapital.

En annan aspekt som kan påverka den försäkrades möjligheter att flytta pensionskapitalet från ett fribrev till en ny försäkring är att medgivande krävs från försäkringstagaren, dvs. arbetsgivaren. När en arbetsgivare inte längre existerar kan det alltså innebära att en flytt av pensionskapital förhindras trots att flytträtt finns. Den situationen kan även uppstå i fall när det är svårt att fastställa vem som ska företräda arbetsgivaren. Företaget som den anställde har arbetat hos kan ju ha sålts eller fusionerats in i annan verksamhet. Inom kollektivavtalad tjänstepension (ITP-planen och avtalspension SAF-LO) löser man detta problem genom att valcentralen har getts en sådan ställning att de vid flytt anses kunna teckna en ny tjänstepensionsförsäkring även om arbetsgivare saknas.

8.11.4 Förutsättningar för flytträtt

Som tidigare redovisats är det fortfarande mer än hälften av det förvaltade pensionskapitalet avseende premiebestämda pensioner som saknar flytträtt och försäkringsföretagen har sedan den lagstadgade flytträtten infördes inte valt att utveckla flytträtten för sina sparare. När det gäller traditionell försäkring med garanti kan det i viss mån förklaras av att finns intressekonflikter som måste hanteras vid en flytt.

Utredningen anser vidare att ett annat hinder för att flytträtten inte vidgas på frivillig väg är de rådande affärsmodeller som bygger på att framtida intäkter ska täcka de kostnader företagen har för att producera och distribuera försäkringen. Innan ett försäkringsföretag lanserar en ny produkt har företaget gjort beräkningar över vilka intäkter det behöver ha för att täcka de förväntade kostnaderna för produkten. Kostnaderna för att producera en försäkring är inte jämn över hela avtalstiden – de största kostnaderna uppstår vanligen när försäkringen tecknas och i samband med att en försäkring ska betalas ut. Under mellanperioden kan det uppstå extra kostnader om kunden har frågor om sitt avtal eller vill göra ändringar. Förutom kostnader för förvaltning och försäkringsadministration, har företagen kostnader för att finansiera rådgivning åt kunderna. Rådgivningen kan antingen ske via egna anställda eller via förmedlare.

För de produkter som nytecknas i dag tar försäkringsföretaget i normalfallet ut avgifter som är utjämnade över tiden och som bygger på en viss förväntad avtalstid och att de sammanlagda

intäkterna över tiden ska täcka de driftskostnader som företaget har för försäkringsadministration och kundservice. Det inkluderar kostnader för rådgivning och eventuella provisioner eller andra ersättningar. Detta medför att om kunder avbryter premiebetalningen och/eller flyttar sitt sparande tidigare än vad företaget har beräknat i sina antaganden finns en risk att företaget inte får full täckning för de kostnader man haft för försäkringen. Det innebär också att företagen inte får kostnadstäckning för exempelvis utbetalda provisioner. Det var tidigare vanligt med ett s.k. annullationsansvar, vilket innebar att en förmedlare eller annan rådgivare var skyldig att återbetala provisionen om kunden avbröt avtalet inom en viss tid från tecknandet, t.ex. inom tre år. När försäkringsföretagen tillfrågas i kartläggningen av flytträtten i slutet av år 2010 var det endast ett fåtal bolag som uppgav att de fortfarande hade kvar förbehåll om annullationsansvar.

Det kan alltså uppstå ett lönsamhetsproblem för företagen om försäkringstagare till privata pensionsförsäkringar och försäkrade avseende tjänstepensioner flyttar sitt pensionskapital innan de oamorterade anskaffningskostnaderna är täckta. Ett alternativ för företagen kan vara att belasta försäkringstagaren eller den försäkrade som väljer att flytta sitt pensionskapital med ett avdrag för sådana kostnader. Ett sådant förfarande ställer emellertid krav på att företaget har varit transparent redan vid tecknandet av försäkringen så att den som tecknade försäkringen förstod vilka konsekvenser ett sådant avdrag kunde innebära. Om försäkringsföretagen inte varit tydliga i sin information om ett sådant villkor finns det risk för klagomål och tvister, vilket kan försämra anseendet för försäkringsföretaget.

Inom kollektivavtalad premiebestämd försäkring förekommer i normalfallet inte provisioner till förmedlare och andra rådgivare. I stället är det vanligt förekommande att distribution och kundservice finansieras av de premieavgifter som de försäkrade betalar till valcentralerna. Eftersom man inte inom denna kategori har förskottsbetalning av provisioner uppstår inte denna form av lönsamhetsproblem.

Försäkringsföretag kan träffa försäkringsavtal om såväl kollektivavtalad som icke-kollektivavtalad försäkring och i de fallen hanterar man två skilda affärsmodeller, vilket kan medföra intressekonflikter mellan olika grupper av försäkringstagare. Utredningen finner sannolikt att en utökad flytträtt kan komma att påverka före-

komsten av den rådande affärsmodellen med förskottsbetalda provisioner.

Tidsramar vid flytt av pensionskapital

Det finns fastställda ramar för hur lång tid en flytt av pensionskapital får ta i de flesta av företagen. Några få företag uppger att de inte reglerat detta i villkor. Handläggningstiden kan starta från det att företagen har fått in fullständiga handlingar om en begäran om flytt. Det är vanligt med en tidsfrist på 1–3 månader, vilket cirka hälften av företagen uppger. Företagen svarar att man försöker hantera flyttar så fort som möjligt och tidsramen verkar i flera företag mer vara en borte gräns. När det gäller depåförsäkring och i vissa fall fondförsäkring, har man en tidsram på en till två veckor. För dessa försäkringsformer beskriver företagen i vissa fall att tidsfristen kan vara beroende av att vissa tillgångar kan avyttras, det kan t.ex. gälla fondandelar i månadshandlade fonder. Det finns också något exempel på att man har en förlängd tidsfrist vid flytt av mycket stora belopp, mer än 50 miljoner.

Svaren varierar något beroende på om det är traditionell försäkring med garanti eller andra former av försäkring som avses, och om det är kollektivavtalad tjänstepension. Det finns skillnader när det gäller tidsfrister inom kollektivavtalad tjänstepension, vilket är beroende av hur villkoren har formulerats inom respektive avtalsområde. Företagen uppger även att flytthanteringen i förekommande fall är kopplad till valcentralens rutiner för flytthantering.

Sammantaget kan konstateras att det inom ett och samma företag kan finnas betydande skillnader i tidsramar beroende på vilka produktområden man måste förhålla sig till. Det kan innebära att det finns effektivitetsvinster att vinna på om flyttar i större utsträckning hanteras på ett likartat sätt.

Vilket belopp får flyttas minus avgifter?

För fondförsäkring och depåförsäkring (traditionell försäkring utan garanti) redovisas i de flesta fall att det är pensionskapitalet eller försäkringskapitalet (i fortsättningen kallat pensionskapitalet) som är flyttbart, efter avdrag för flyttavgifter. En annan benämning kan vara fondvärdet, fondandelarnas värde eller depåvärdet.

Gemensamt för dessa olika definitioner är att de motsvaras av värdet på de underliggande placeringstillgångarna.

När det gäller traditionell försäkring med garanti uppger flertalet företag att man får flytta pensionskapitalet, efter avdrag för flyttavgifter, och eventuell marknadsjustering av värdet. En viktig skillnad mellan företagen är i vilken omfattning garantin gäller vid en flytt. Det kan ha stor betydelse både för flyttande kunder och för de kunder som stannar kvar. Några företag uppger att garantin, dvs. den garanti man har tjänat in under sin spartid, gäller vid flytt. Det innebär att, även om pensionskapitalet skulle vara lägre än den intjänade garantin, så flyttas det garanterade värdet. Det finns också exempel på motsatsen, att garantin inte gäller vid flytt. I stället är det pensionskapitalet som flyttas, även i de fall det är lägre än det garanterade värdet. Det förekommer också att intjänad garanti endast gäller efter det att försäkringen varit tecknad under en viss tid. Som konsument behöver man alltså även vara vaksam i de fall flytträtt utlovas, och bedöma vad flytträtten är värd om garantin skulle sakna värde om man avbryter sparandet eller vill flytta pensionskapitalet. För traditionell försäkring med garanti gäller att flertalet företag uppger att de flyttvärden som redovisas vid en flytt kan relateras till de värden som redovisas i det årliga värdebeskedet till kunderna.

Särskilda villkor och eventuella hinder för flytt

I de fall särskilda villkor och eventuella hinder finns, är de i de flesta fall relaterade till de försäkringsrisker som ingår i en försäkring. För pensionsförsäkring där efterlevandeskydd saknas eller andra situationer där arvsvinster uppstår (ren ålderspension), har flertalet bolag rätt att kräva någon form av hälsoprövning för att godkänna flytt av pensionskapitalet. Det kan gälla traditionell försäkring, fondförsäkring eller depåförsäkring. Flera bolag hänvisar till att det inom kollektivavtalad försäkring finns krav på att flytt ska genomföras utan hälsoprövning. Det finns alltså en skillnad i hur bolagen tillämpar krav på hälsoprövning mellan olika produktområden, t.ex. för privat respektive tjänstepension. Det betyder att ett försäkringsföretag kan komma att hantera en kund som har flera försäkringar i samma företag på olika sätt beroende på om det är kundens privata pensionsförsäkring eller en kollektivavtalsgrundad tjänstepension som avses. Om det finns olika villkor vid

flytt kan det föranleda att intressekonflikter uppstår och i ömsesidigt verkande företag ska företaget beakta samtliga försäkrings- tagares respektive försäkrades intressen.

Övriga villkor som omnämns inom kollektivavtalad försäkring är att bolagets flyttprocess ska vara anpassad till övriga valbara bolag och valcentraler. För tjänstepension gäller att anmälan om flytt ska godkännas av både arbetsgivare och försäkrad, om det inte har reglerats på ett annat sätt i kollektiv- eller försäkringsavtal.

8.11.5 Vilka kostnader kan uppstå vid flytten?

Man kan dela upp de kostnader eller avräkningar som kan förekomma vid flytt av pensionsförsäkring enligt följande:

1. Hanteringskostnader för administration av flytt (flyttavgifter)
2. Övriga kostnader eller avräkningar i form av:
 - a. Marknadsvärdesjustering
 - b. Justering för försäkringsrisk – upplupna arvsvinster
 - c. Avdrag för övriga kostnader t.ex. icke amorterade anskaffningskostnader

Flyttavgifter

En princip inom flytträtten är att flyttande kunder ska bära sina egna kostnader för hanteringen av flytten, så att kvarvarande kunder inte drabbas. Flertalet företag täcker sina kostnader med att ta ut avgifter, men dessa varierar mellan olika produktområden och för vissa områden tar man inte ut någon flyttavgift alls. Flyttavgifter kan tas ut i form av en fast avgift, eventuellt med en fastlagd minimiavgift, eller som en rörlig avgift relaterat till pensionskapitalets storlek. Det är få företag som tar ut rörliga avgifter relaterade till pensionskapitalets storlek och av dessa avviker några genom att de tar ut både fasta och rörliga avgifter. I vissa fall tillämpas nedtrappning i uttaget av avgifter, t.ex. under de första fem åren.

Det är svårt att utläsa något tydligt mönster vid en jämförelse mellan bolagen, t.ex. mellan olika bolagsformer eller olika produktområden. Av de kommentarer bolagen lämnat kan man notera att

kollektivavtalsgrundade tjänstepensioner där man avtalat om flytträtt, har en lägre kostnadsnivå jämfört med övriga produktområden. Att en del av hanteringen sköts av valcentralerna innebär en viss minskning av hanteringskostnaden för försäkringsföretagen. Valcentralernas kostnad för att hantera flytt av pensionskapital ska finansieras av den premieavgift dessa tar ut.

Försäkringsföretagen tillfrågades också om hur många arbetstimmar i genomsnitt som krävs för att handlägga en flytt. Svaret var att tidsåtgången ligger mellan 1–3 timmar, vilket dock kan variera mellan olika produktområden. Om man gör ett försiktigt antagande om att en anställd handläggare i genomsnitt kostar 750 kronor per arbetad timme, så indikerar det att handläggningskostnaden varierar mellan 750–2 250 kronor. Det kan jämföras med de avgifter bolagen tar ut.

Ett enkelt men belysande exempel – med bakgrund i kartläggningen – på hur olika typer av flyttavgifter påverkar kostnaden för att flytta är följande:

En kund vill flytta en privat fondförsäkring med ett pensionskapital på 100 000 kronor:

Försäkringsföretag A: Företaget uppger att det bedömer att det tar cirka 3 timmar att hantera en flytt av en privat fondförsäkring, vilket kan antas motsvara en arbetskostnad på 2 250 kronor. Företaget tar emellertid endast ut en fast avgift på 700 kronor, vilket indikerar ett underskott på 1 550 kronor. I detta fall är företaget beroende av att de övriga avgifter man tagit ut under försäkringstiden täcker den resterande kostnaden om 1 550 kronor, i annat fall blir försäkringen en förlustaffär för företaget, och i de fall flytten görs från ett ömsesidigt verkande företag, subventioneras flytten av övriga kunder.

Försäkringsföretag B: Företaget uppger att det bedömer att det tar cirka 1 timme att hantera en flytt av en privat fondförsäkring, vilket kan antas motsvara en arbetskostnad om 750 kronor. Företaget tar emellertid ut en fast avgift om 700 kronor och en rörlig avgift på 2 procent av pensionskapitalet, dvs. totalt 2 700 kronor, vilket indikerar ett överskott på 1 950 kronor. I detta fall vinner försäkringsföretaget, och om det är ett ömsesidigt verkande företag, även de kvarvarande kunderna på att kunden flyttar.

Eftersom företagens huvudprincip är att flyttande kunder ska bära kostnaderna för flytthanteringen, indikerar resultatet av kartläggningen att försäkringsföretagen behöver förbättra sin hantering av flyttavgifter.

Kostnader för rådgivning i samband med flytt

De uppgifter som redovisas tyder på att bolagen generellt inte beaktar tid för rådgivning eller annat ”förarbete” när man gjort antaganden om kostnaden för att hantera en flytt. Det innebär att de övriga avgifter man tar ut under försäkringstiden även bör täcka kostnader för rådgivning som kan uppstå vid en flytt eller andra former av ändringar av försäkringsavtalet (se även oamorterade anskaffningskostnader i nästa avsnitt).

Övriga kostnader eller avräkningar

En skillnad mellan sparande i försäkring och andra former av sparande är att man i förstnämnd kategori är en del av ett försäkringskollektiv där man över tiden har möjligheter att utjämna risker av olika slag. När man som kund ”bryter sig” ur ett sådant kollektiv, t ex genom att flytta sitt pensionskapital i förtid, ska man ta hänsyn till de värden som är förenade med att man har tillhört detta kollektiv. Det kan leda till att andra former av kostnader eller avräkningar påverkar storleken på det flyttbara värdet.

Marknadsvärdesjustering

För kunder som har traditionell försäkring med garanti där man utjämnar den finansiella risken mellan kunder och över en tidsperiod, kan tillämpningen av marknadsvärdesjustering ha stor betydelse. Det gäller såväl flyttande kunder som de kunder som stannar kvar i dessa bolag. En sådan justering görs för att skydda kvarvarande kunders anspråk på överskott och ska säkerställa att en flyttande kund inte får med sig mer pensionskapital, i form av överskott, än vad man rimligen ska ha rätt till.

De bolag med konsolideringsfond som ingår i kartläggningen uppger att de använder någon form av marknadsvärdesjustering, dvs. de gör avdrag från pensionskapitalet om deras konsolideringsnivå sjunker under en viss nivå. Bolagens svar visar att det inte finns någon enhetlig modell för hur marknadsjustering tillämpas. Det är relativt stora skillnader mellan de nivåer av konsolideringsgrad som bolagen tillämpar som en gräns, för att en sådan justering av flyttat värde ska göras. Det finns också något enstaka exempel som visar att ett bolag, för en särskild produkt, tillämpar det omvända, dvs.

att det flyttbara pensionskapitalet kan ökas vid en hög konsolideringsnivå.

Avräkning för värden som är relaterade till försäkringsrisk

En annan form av kollektiv riskutjämning är omfördelning av pensionskapital som inte kan betalas ut till pensionstagaren eller till någon efterlevande förmånstagare. Dessa arvsvinster förekommer vid alla typer av pensionsförsäkringar och beror främst på att förmånstagar-kretsen enligt skattelagstiftningen vid ett dödsfall är begränsad till make, sambo eller barn.

Störst betydelse har arvsvinster för pensionsförsäkringar där efterlevandeskydd saknas helt. Om en försäkringstagare till en pensionsförsäkring avlider och förmånstagare saknas så fördelas pensionskapitalet på övriga försäkringstagare i det aktuella kollektivet. När man vill flytta en sådan försäkring kan det bli aktuellt att göra en beräkning av det värde som kan relateras till arvsvinster.

Några få bolag uppger att försäkringar utan efterlevandeskydd helt saknar flytträtt, vilket även kan gälla fondförsäkringar. Andra bolag kräver i stället en hälsoprövning innan man beviljar en flytt. För de kollektivavtalsgrundade tjänstepensioner som omfattas av den kollektivavtalade flytträtten krävs ingen hälsoprövning även om efterlevandeskydd saknas. Det innebär att en kund som har en privat pensionsförsäkring och en kollektivavtalad tjänstepension i samma bolag och som vill flytta pensionskapitalet i dessa, kan komma att hanteras på olika sätt i detta avseende.

Avdrag för icke amorterade anskaffningskostnader

Av svaren framgår att ett specifikt avdrag för oamorterade anskaffningskostnader vid en flytt är relativt ovanligt. I de fall där företaget ännu inte hunnit få kostnadstäckning för dessa kostnader i form av de övriga avgifter som betalas under försäkringstiden av den aktuella kunden, eller av övriga kollektivet, innebär en flytt att försäkringen kan bli en förlustaffär för företaget. Om det gäller ett ömsesidigt verkande företag finns det alltså en risk för att kvarvarande kunder subventionerar kostnader i form av oamorterade anskaffningskostnader. Som nämnts ovan tar vissa försäkringsföretag ut en rörlig avgift som är relaterad till det flyttande kapi-

talets storlek. Om syftet med en sådan avgift är att finansiera oamorterade anskaffningskostnader bör avgiften dels begränsas uppåt, till den faktiska kostnad som kvarstår av den oamorterade anskaffningskostnaden, dels bör det vid avtalets tecknande klart framgå om kunden har ett finansiellt ansvar för att finansiera anskaffningskostnaderna, i de fall sparandet avbryts eller om man vill flytta pensionskapitalet.

Sammanfattningsvis är det svårt för konsumenter att bedöma vilka flyttavgifter och övriga avräkningar som kan vara aktuella vid en flytt. Då en flytt av pensionskapital kan få betydande konsekvenser för den enskildes pensionssituation finns därför behov av tillsyn över hur försäkringsföretagen hanterar både flyttavgifter och hur flyttvärden räknas fram efter eventuella avräkningar.

8.11.6 Ekonomiska incitament och intressekonflikter vid flytträtt

Bolagen har fått svara på vilka ersättningar som kan utgå vid flytt av pensionskapital och om mottagaren av ersättning har en skyldighet att återbetala ersättning under en viss tidsperiod (annullationsansvar). Ersättning kan utbetalas till förmedlare, bolagens egen säljkår, eller annan rådgivare. Ersättning kan även gå till en juridisk person, det kan t ex vara en bank eller annat förmedlingsföretag. I fortsättningen kallas dessa för flyttaktörer.

Flertalet företag betalar ut ersättningar till flyttaktörer, av 24 företag är det en handfull som uppger att man avstår från att betala ut ersättning och i flera fall berör det särskilt kollektivavtalade pensioner. Den vanligaste formen av ersättning är en procentsats på inflyttat kapital, vilket kan variera från 0–4 %. I flera fall uppger företaget att man har samma ersättning som vid nyförsäljning. Flertalet bolag uppger att för kollektivavtalade tjänstepensioner utgår en lägre ersättning eller ingen ersättning alls. Det förekommer också exempel på att man betalar ut en styckeavgift.

Det finns både exempel på att kostnaden för ersättningen till flyttaktören dras direkt från kundens pensionskapital och att den bekostas av försäkringsbolaget. Ett fåtal bolag anger att annullationsansvar finns, där ansvarstiden kan variera mellan olika produkter och bolag, som längst är ansvarstiden 36 månader.

Bolagen tillfrågades också om det förekommer ersättning som utgår till inflyttande kunder. Det är relativt vanligt att bolagen

ersätter inflyttande kunder för eventuella flyttavgifter till det avgivande bolaget. Ersättningsnivån varierar något men ligger vanligen under 1 000 kronor. Avtalspensioner är även här undantagna i flera fall. Det förekommer sällan att bolag ersätter inflyttande kund med en viss procentsats relaterat till inflyttande pensionskapital.

Bolagen har också fått svara på om det kan utgå ersättning till kunder som flyttar från deras bolag. Det förekommer endast i form av att kunder som flyttar internt inom ett bolag eller bolagsgrupp inte belastas med de flyttavgifter man normalt tar ut. Det kan även förekomma att bolag avstår från att marknadsvärdesjustera eller göra avdrag för oamorterade anskaffningskostnader vid intern flytt.

Sammanfattningsvis kan sägas att fasta avgifter är dyra om man vill flytta mindre pensionskapital – kostnaden relaterad till flyttat kapital blir väldigt högt. Samtidigt är det rimligt för företaget att kunna täcka de administrativa hanteringskostnaderna även i de fall man flyttar ett litet pensionskapital. En rörlig avgift kan i stället bli väldigt dyr vid flytt av större kapital. I båda fallen kan avgiftsmodellen alltså verka som ett hinder för en eventuell flytt.

8.12 Flytträtt i ett internationellt perspektiv

Utredningen har undersökt flytträtten i Norge, Danmark och Finland och bedömer att det finns relativt stora och grundläggande skillnader mellan svensk förhållande och de som finns i övriga nordiska länderna. Några grundläggande skillnader är att ofördelade överskott inte förekommer samma utsträckning som i Sverige, vilket komplicerar förhållandet i Sverige. En annan viktig skillnad är tjänstepension är en lagstadgad förmån i Norge, vilket medför att kollektivavtalsrätten inte omfattar detta område i samma grad som i Sverige. I Finland finns en annan modell. Där har staten ett övergripande ansvar för utformandet av tjänstepensionsmarknaden. Sammantaget gör dessa stora skillnader att utredningen väljer att endast kortfattat kommentera flytträtten i de nordiska länderna i följande avsnitt.

8.12.1 Norge

Norge har sedan år 1991 en lagfäst rätt för en livförsäkringstagare att säga upp ett försäkringsavtal för överföring av avtalet med alla tillhörande medel till ett annat livförsäkringsföretag. Den norska flytträtten avser alltså en flytt av försäkringsavtalet, inte pensionskapitalet som i Sverige. Det gör att man som kund är beroende av att det finns likvärdiga alternativ att flytta till, vilket bland annat ställer krav på vilka garantier som ställs. En annan konsekvens är att det inte förekommer flytt utanför Norge. Det är även möjligt för en försäkringstagare att, utan uppsägning av det ursprungliga avtalet, begära överföring av en del av pensionskapitalet till en annan försäkringsgivare, dock under förutsättning att tillsynsmyndigheten i varje enskilt fall godkänner det. Flytträtten gäller för såväl individuell försäkring som grupplivförsäkring och annan kollektiv livförsäkring. En grundläggande skillnad i Norge i jämförelse med Sverige är att man har lagstiftat om tjänstepension, utformningen styrs alltså inte i samma omfattning av kollektivavtalsparterna.

Flytträtten omfattar även försäkringar som tecknats innan regelverket trädde ikraft. För de äldre avtalen blev försäkringsföretagen vid ikraftträdande av reformen skyldiga att ändra försäkringsvillkoren så att det framgick att försäkringen kunde sägas upp för flyttning och vilka regler som gällde för detta.

Den norska flytträtten är kopplad till försäkringens garanterade värde, som för varje försäkring framgår av ett enskilt konto. Det garanterade värdet består dels av vad som ursprungligen garanterats i avtalet, dels av en årlig tilldelning av överskott i företaget. I Norge tillämpas därmed en annan återbäringsteknik än i Sverige och rörelsen regleras i större utsträckning i lag. Den norska modellen med årlig fördelning av återbäring innebär att beräkningen av det flyttbara värdet är mindre komplicerad än i Sverige.

Det norska flytträttsregelverket är relativt detaljerat och i föreskrifter finns bl.a. följande krav uppställda:

- Försäkringsmedlen ska överföras till en försäkring i motsvarande skattekategori som den ursprungliga försäkringen.
- Finns oåterkalleligt förmånstagarförordnande krävs förmånstagarens godkännande.
- Det avgivande företaget kan kräva att den försäkrade genomgår hälsoprövning vid uppsägningen.

- I det mottagande företaget ska de överförda medlen användas till att säkra förmåner av samma art och med samma fördelning av medel svarande mot garanterade förmåner och övriga förmåner.
- Pensionsåldern ska vara densamma i det nya avtalet.

Tidigare gavs det avgivande företaget rätt att ta ut en avgift såväl för flytt av individuell livförsäkring som kollektiv pensionsförsäkring. Avgiften fick högst uppgå till 200 NOK avseende individuell livförsäkring och högst 5 000 NOK för kollektiv pensionsförsäkring. Från och med 1 juli 2009 har avgiften för flytt av individuell livförsäkring tagits bort helt. För belopp understigande 10 miljoner NOK ska en överföring ske inom en månad, medan tidsfristen uppgår till högst två månader för belopp över 10 miljoner NOK och åtta månader för belopp över 200 miljoner NOK.

Flytträtten i sig är oomstridd, men diskussioner förs avseende behovet av att dels höja avgiftstaket, dels förlänga tidsfristen för kollektiva försäkringar.

Under våren 2012 har norska livförsäkringsföretag infört flyttstopp för traditionella pensionsförsäkringar. Företagen har problem med att flytta försäkringsavtal då det finns krav på nyteckning med likande garantier. Den modellen i kombination med det låga ränteläget leder till att försäkringsföretagen får problem att hantera flyttar.

En genomgång av den norska flytträtten visar att det finns skillnader mellan pensionssystemen och försäkringsmarknaderna i Norge respektive Sverige. Exempelvis skiljer sig överskottshanteringen i Norge och Sverige åt på ett sätt som innebär att frågan om hur ofördelade överskott ska hanteras vid en flytt blir avsevärt mindre i Norge. De skillnader som finns innebär att det i vissa avseenden kan vara svårt att göra jämförelser mellan länderna och överföra de norska förhållandena till Sverige.

8.12.2 Danmark

Vi har tidigare i betänkandet beskrivit den danska modellen för överskottshantering, se avsnitt 4.11. Samtidigt som den infördes underlättades även flytt av pensionskapital från äldre former av tjänstepension till nyare former av tjänstepension som inte är lika

kapitalkrävande för försäkringsföretagen. Syftet var bland annat att de försäkrade genom en sådan flyttmöjlighet skulle kunna få en bättre tillväxt på sitt pensionskapital.

8.12.3 Finland

Arbetspensioner i Finland är lagstadgade till skillnad från de kollektivavtalade pensionerna i Sverige. Arbetsmarknadens parter är representerade inom arbetspensionens förvaltning. Arbetspension är ett förmånsbestämt system där staten är garant för pensionerna, inklusive viss indexering. Ungefär en fjärdedel av pensionsåtagandet är fonderat. Pensionerna hanteras av särskilda pensionsanstalter och aktörerna har ett lagstadgat pensionsorgan, Pensionsvalscentralen till stöd i hanteringen. Delar av pensionen kan vara fonderade i flera pensionsanstalter. I Finland samordnas pensionsutbetalningen, så att en pensionsanstalt är ensam utbetalare av pension. Ett organ benämnt Pensionsskyddscentralen sköter sedan kostnadsfördelningen mellan berörda pensionsanstalter.

Det finns alltså stora skillnader mellan svenska och finska tjänstepensioner. Den finska modellen med förmånsbestämda pensioner där staten är en garant och där pensionsutbetalningar samordnas har inte samma behov av konsumentskydd som den svenska modellen.

9 Flytträtt – överväganden och förslag

9.1 Begreppet flytträtt

Utredningens bedömning: I förslaget till lagstiftning om flytträtt för försäkringssparande avseende avtal som tecknats före den 1 juli 2007 ska utredningen utgå från nu gällande civilrättslig reglering om flytträtt och analysera om definitionen av denna rätt behöver revideras.

Då även den skatterättsliga regleringen och de begränsningar som framgår av denna påverkar flytträttens utformning ska utredningen även se över och analysera om det finns ett behov av revidering av dessa regler.

Skälen för bedömningen: Det finns ingen generell och allmänt vedertagen definition av begreppet flytträtt. Begreppet obligatorisk, eller lagstadgad flytträtt, för försäkringssparande bygger i dagsläget på den civilrättsliga och ovillkorliga rätten i FAL för en försäkringstagare att när som helst säga upp sin försäkring och få pensionsförsäkringens hela värde överfört till en annan försäkring. Vidare ställer skattelagstiftningen ett antal krav som måste vara uppfyllda för att en flytt ska medges. Den civilrättsliga lagstadgade flytträtten gäller således endast om den flytt som ska göras uppfyller de skatterättsliga villkoren för en sådan.

För att kunna lämna förslag på en lagstiftning om flytträtt för försäkringssparande i enlighet med direktivet behöver utredningen i ett första steg analysera flytträttsbegreppet utifrån gällande lagstiftning och analysera om det finns skäl att revidera nu gällande bestämmelser och begränsningar.

Det är i sammanhanget viktigt att återigen påpeka att nu gällande civilrättsliga reglering av flytträtten endast omfattar individuella för-

säkringar och inte kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar. Analysen av FAL begränsas således av naturliga skäl till vissa försäkringsformer. Kraven i skattelagstiftningen på en flytt gäller däremot generellt för sådana försäkringar som definieras som pensionsförsäkring i skatterättsliga termer, oavsett om de är individuella eller kollektivavtalsgrundade. Senare i betänkandet analyseras motiven till begränsningarna i flytträttens omfattning och om dessa behöver ses över och revideras.

Uppsägning respektive återköp av en försäkring

Det är viktigt att först och främst klargöra en skillnad som finns i den civilrättsliga lagstiftningen mellan å ena sidan uppsägning och å andra sidan återköp av en försäkring. Enligt en sedan länge vedertagen uppfattning har försäkringstagaren¹ vid personförsäkring i princip en obegränsad rätt att när som helst under avtalstiden *säga upp* försäkringen för upphörande under avtalstiden. Detta är också reglerat i 11 kap. 5 § första stycket FAL. Att träffa avtal om en premiebetalningstid medför därmed inte att försäkringstagaren förbinder sig att betala premie under hela den avtalade tiden. Ofta medger försäkringsföretaget uppsägning med omedelbar verkan även under en period för vilken premie redan har betalats. Annars kan försäkringen upphöra först vid nästa premiebetalningstillfälle. Detta anses gälla för all personförsäkring, såväl för livförsäkring som för sjuk- och olycksfallsförsäkring (se prop. 2003/04:150 s. 255).

I samband med uppsägningen av försäkringsavtalet kan försäkringstagaren i enlighet med 11 kap. 5 § andra stycket FAL begära att antingen få försäkringen ändrad till premiefri försäkring, så kallat fribrev, eller få försäkringen *återköpt* av försäkringsföretaget. Det senare gäller i den mån rätt till återköp medges enligt IL. Bestämmelsen innehåller också en begränsning i att återköp av vissa försäkringar tidigast får ske efter ett år. Även denna begränsning är kopplad till skatterättsliga krav och syftar till att hindra kringgående av lagen (1990:661) om avkastningsskatt på pensionsmedel. Begränsningen innebär att ett återköp eller en överföring tidigast får ske ett år efter att avtalet tecknats.

¹ Det bör återigen betonas att för annan pensionsförsäkring än tjänstepensionsförsäkring ska enligt skattelagstiftningen den försäkrade vara försäkringstagare (se 58 kap. 9 § första stycket IL – med vissa undantag i andra och tredje stycket). För tjänstepensionsförsäkring ställs däremot inga sådana krav.

En ändring till fribrev innebär att premieinbetalningen upphör men att tidigare inbetalda premier fortsätter att förvaltas av försäkringsföretaget till dess att utbetalning ska ske enligt försäkringsavtalet. Ett återköp innebär däremot att försäkringsföretaget betalar ut försäkringens återköpsvärde till försäkringstagaren.

Vad som sägs ovan innebär att försäkringstagarens uppsägning av ett försäkringsavtal är en förutsättning för dennes möjlighet att få sin försäkring återköpt av försäkringsföretaget. Vad närmare gäller försäkringens avveckling innebär försäkringstagarens uppsägning vid försäkring utan sparmoment helt enkelt att försäkringen ska upphöra vid en viss tidpunkt, t.ex. från nästa premieförfallodag. Detsamma gäller vid försäkring med sparande, som inte har något positivt återköpsvärde. För en försäkring utan sparmoment eller med sparmoment som inte har något positivt återköpsvärde innebär detta således att något återköp eller en ändring till fribrev inte är aktuellt då det varken finns något sparande att betala ut eller att förvalta vidare.²

När det gäller försäkringar med sparmoment som har ett positivt återköpsvärde, där återköp är möjligt av försäkringstekniska skäl och sparandet betalas ut – begränsningar som följer av begreppet försäkringens art i lagtexten – måste uppsägningen följas av en begäran från försäkringstagaren att försäkringsföretaget antingen ska återköpa försäkringen eller ändra den till en premiefri försäkring. Som redan sagts innebär en ändring till fribrev att redan inbetalda premier fortsätter att förvaltas av försäkringsföretaget. Ett fribrev innebär därmed att förhållandet mellan försäkringsgivare och försäkringstagare inte upphör utan åtagandet för redan inbetalda premier kvarstår. För att förhållandet mellan försäkringsföretaget och försäkringstagaren för den typen av försäkringar ska avslutas krävs således att en uppsägning följs av en begäran från försäkringstagaren om ett återköp av försäkringen.

Skatterättsliga hinder för återköp

Det finns vissa skatterättsliga hinder för rena återköp, i betydelsen att försäkringsgivaren betalar ut försäkringssparandet till försäk-

² Om fribrevsvärdet är alltför lågt i förhållande till kostnaderna för fortsatt administration behöver försäkringsföretaget inte utfärda fribrev, men då kan återköp i vissa fall vara möjligt (se prop. 2003/04:150 s. 507).

ringstagaren som sedan fritt kan förfoga över det. Begränsningarna gäller för sådana försäkringar som klassas som pensionsförsäkringar enligt IL.

I 58 kap. IL uppställs en rad villkor för att en försäkring skatterättsligt ska klassas som en pensionsförsäkring (se 58 kap. 4, 6 och 8–16 b §§ IL). De livförsäkringar som inte uppfyller dessa villkor är att anse som kapitalförsäkringar enligt den lagen. För kapitalförsäkringar finns inte något hinder mot återköp i IL. Denna kategori försäkringar omfattas således fullt ut av den civilrättsliga återköpsrätten och det ställs varken upp några skatterättsliga krav på eller begränsningar för försäkringstagarens förfoganderätt över försäkringens värde vid ett återköp.

Av 58 kap. IL framgår att en pensionsförsäkring däremot inte får återköpas annat än i de fall som avses i 18 § i samma kapitel. Denna bestämmelse anger att återköp av pensionsförsäkringar, trots övriga bestämmelser i kapitlet, i vissa fall kan ske om följande förutsättningar är uppfyllda:

- Det tekniska återköpsvärdet är högst ett prisbasbelopp³ och det inte har betalats någon premie de senaste 10 åren.
- Försäkringen får inte vara förenad med ett oåterkalleligt förmånstagarförordnande.
- Det tekniska återköpsvärdet av försäkringen är högst 30 % av prisbasbeloppet.

De första två förutsättningarna är kumulativa medan det tredje inte förutsätter att övriga förutsättningar är uppfyllda.

I andra fall får återköp medges om försäkringstagaren är på obestånd och genom ett återköp kan få en varaktig lösning på sina ekonomiska problem eller om det i övrigt finns synnerliga skäl. Det är Skatteverket som gör en prövning av om det föreligger obestånd eller om det finns andra synnerliga skäl till återköp. Som nämnts tidigare krävs också att återköp får ske enligt försäkringsavtalet och de försäkringstekniska riktlinjerna (se 58 kap. 18 § IL).

De pensionsförsäkringar som uppfyller ovanstående villkor omfattas därför otvetydigt av den civilrättsliga återköpsrätten och därmed av begränsningarna vilket innebär att endast en mycket begränsad del av pensionsförsäkringar kan återköpas.

³ Prisbasbeloppet uppgår år 2012 till 44 000 kr.

Möjligheten till överföring av värdet av en försäkring utgör dagens lagstadgade flytträtt

I 11 kap. 5 § andra stycket FAL ges försäkringstagaren en ovillkorlig rätt att i samband med uppsägningen, och utöver att få försäkringen ändrad till fribrev eller återköpt, få *hela försäkringens värde överfört* till en annan försäkring. Även denna rätt gäller i den mån inte rätt till överföring saknas enligt IL.

Som framgått är det försäkringstagaren som har den ovillkorliga rätten att enligt civilrätten överföra värdet av en pensionsförsäkring. Att det är försäkringstagaren som getts denna rätt innebär att det för individuella tjänstepensionsförsäkringar, för vilka det i de allra flesta fallen är arbetsgivaren som är försäkringstagare, också är denne som har rätt att flytta. Det finns således en viktig skillnad mellan flytträtten för privat livförsäkring och individuell tjänstepensionsförsäkring i detta avseende. Försäkringstagarens rätt att förfoga över en försäkring med ett oåterkalleligt förmånstagarförordnande, vilket regelmässigt är fallet vid tjänstepensionsförsäkringar tecknade av en arbetsgivare, inskränks dock genom att försäkringstagaren inte får förfoga över försäkringen på ett sätt som inskränker förmånstagarrens rätt utan dennes samtycke (se 14 kap. 9 § andra stycket FAL). Denna bestämmelse har i branschen tolkats som att en arbetsgivare som vill flytta en arbetstagers tjänstepensionsförsäkring har behövt dennes medgivande för att vidta en sådan disposition. Av förarbetena framgår att återköp som regel inte ska kunna ske utan förmånstagarrens samtycke (se prop. 2003/04:150 s. 551).

I det sammanhanget bör även nämnas den dispositiva regeln i 1 kap. 5 § FAL som föreskriver att när en arbetsgivare tecknar en individuell personförsäkring till förmån för en anställd på dennes liv eller hälsa, anses den anställde som försäkringstagare vid tillämpning bl.a. av 14 kap. FAL (jfr även motsvarande tvingande regel för kollektivavtalsgrundad personförsäkring i 20 kap. 2 § FAL). Enligt 14 kap. 9 § har försäkringstagaren (arbetsgivaren) rätt att förfoga över försäkringen genom överlåtelse, pantsättning eller annars på annat sätt än genom förmånstagarförordnande. Om inte annat avtalats kan den försäkrade (den anställde) således förfoga över försäkringen på detta sätt. Kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar omfattas inte av den lagstadgade flytträtten.

I sammanhanget är det viktigt att betona att det finns ytterligare begränsningar i den lagstadgade flytträtten. Dessa begränsningar är

kopplade till försäkringens art och framgår av den civilrättsliga regleringen. Vid dödsfallsförsäkringar där utbetalning ska ske oavsett när dödsfallet inträffar, dvs. dödsfallsförsäkringar med sparmoment, är återköp och överföring normalt möjlig eftersom det i dessa fall är säkert att en utbetalning förr eller senare ska ske, även om tidpunkten är osäker. Vid livsfallsförsäkringar föreligger normalt inte någon rätt till återköp eller överföring eftersom den försäkrades död kan medföra att utbetalningarna aldrig påbörjas eller att de upphör innan den försäkrades tillgodohavande har förbrukats. Kombinerade produkter av typen sammansatt pensionsförsäkring, där försäkringsbeloppet betalas ut när den försäkrade uppnår en viss ålder eller avlider dessförinnan, är ett typiskt fall då det finns en rätt till återköp eller överföring eftersom det i dessa fall framstår som säkert att en utbetalning ska göras förr eller senare.

Som nämnts bygger vidare flytträtten bl.a. på att försäkringstagaren i samband med momenten uppsägning och återköp inte fritt får förfoga över försäkringens värde, utan värdet måste i enlighet med skatterätten *direkt* flyttas över till *en annan pensionsförsäkring som tecknats i samband med överföringen* (se 58 kap. 18 § tredje stycket IL). Det innebär med nuvarande regler att försäkringens värde inte kan flyttas till en redan befintlig pensionsförsäkring utan att ett nytt avtal måste tecknas till vilket tillgodohavandet kan flyttas.

I nämnd paragraf i IL finns en rad ytterligare krav uppställda för att en överföring ska medges. Även den nya försäkringens hela behållning ska överföras direkt från den gamla försäkringsgivaren till ett nytt avtal hos den nya försäkringsgivaren eller från ett avtal till ett annat nytt avtal hos samma försäkringsgivare. Det är enligt gällande lagstiftning därmed inte heller möjligt att flytta delar av försäkringens värde till ett nytt försäkringsavtal och samtidigt behålla en del av värdet i det befintliga försäkringsavtalet. Inte heller är det möjligt att flytta försäkringens värde till mer än ett annat försäkringsavtal utan reglerna innebär att hela försäkringens värde ska flyttas till ett och samma nytecknade försäkringsavtal. Av förarbetena till den skatterättsliga flytträttsregeln framgår vidare att en förutsättning för att en överföring ska medges är att det nya avtalet kan ses som en direkt fortsättning av det gamla försäkringsavtalet och att det gamla och nya avtalet därmed ur skattesynpunkt kan betraktas som samma avtal (se prop. 1998/99:87 s. 326 f.).

Vidare anges i 58 kap. 18 § tredje stycket IL att försäkringstagaren i samband med överföringen ska teckna den nya försäkringen hos samma eller annan försäkringsgivare och med samma person som försäkrad. Det ska således vara samma försäkringstagare som tecknar den gamla och den nya försäkringen. Överföring kan ske till en försäkring som meddelats i en svensk försäkringsrörelse eller försäkringsgivare som bedriver verksamhet från ett fast driftställe i en utländsk stat inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES). I förarbetena anges att det är den försäkringsgivare med vilken avtal ursprungligen har träffats som har skyldigheten att innan försäkringens värde överförs kontrollera att det avtal dit värdet ska överföras uppfyller de krav som gäller för att försäkringen ska anses som en pensionsförsäkring (se prop. 1998/99:87 s. 327, 328 och 450 samt prop. 1999/2000:9 s. 71 och 80).

I en sådan överföring som beskrivs ovan ingår ett moment av återköp, då det är försäkringens återköpsvärde och inte tillgångarna som hör till försäkringen eller försäkringsavtalet i sig som överförs. Inför en sådan överföring måste försäkringsföretaget således avsluta försäkringen, vid behov avyttra tillgångar och därefter överföra värdet av den avslutade försäkringen till det nya försäkringsavtalet. Försäkringstagarens civilrättsliga och ovillkorliga rätt till överföring av hela återköpsvärdet av en individuell försäkring som följer av FAL är således vad som idag utgör den lagstadgade flytträtten.

Till denna rätt tillkommer en rätt till återbäring enligt FRL. Denna rätt innebär att försäkringstagaren vid en flytt ska ha rätt till återbäring enligt samma fördelning och principer som skulle ha gällt vid försäkringsfall (se 11 kap. 18 §, 12 kap. 69 § och 13 kap. 23 § FRL). Till skillnad från rätten till återköpsvärdet är denna rätt inte ovillkorlig utan försäkringsgivaren ges en möjlighet att avvika från den om det är försvarligt med hänsyn till det kvarvarande försäkringstagarkollektivets rätt till återbäring eller försäkringsgivarens ekonomiska situation.

Värt att notera är att det i lagstiftningen inte finns inskrivet något krav på mottagande försäkringsgivare att erbjuda vissa typer av försäkringar. En försäkringstagare som vill få sin försäkring återköpt och värdet av den överförd till en annan försäkring kan därmed endast göra detta om försäkringsföretaget till vilket det vill flytta erbjuder den typen av försäkring som uppfyller de krav i IL som måste vara uppfyllda för att överföring ska medges.

Den frivilliga flytträtten – en skatterättslig möjlighet till överföring av pensionskapital

Den lagstadgade flytträtten som gäller för avtal tecknade den 1 juli 2007 eller senare och som beskrivs ovan ska jämföras med den s.k. frivilliga flytträtten som infördes den 1 januari 2000. Denna skatterättsliga möjlighet till överföring ger till skillnad från den civilrättsliga inte försäkringstagaren en ovillkorlig rätt utan denna medger endast att överföring kan ske, i det fall att kraven som ställs upp är uppfyllda. Den frivilliga flytträtten bygger enbart på den ändring i skattelagstiftningen som genomfördes i samband med 1999 års försäkringsrörelserreform och som innebär en möjlighet för försäkringstagaren att utan skattekonsekvens överföra hela pensionsförsäkringens värde direkt till en annan pensionsförsäkring meddelad av samma eller annan försäkringsgivare om försäkringstagaren tecknar den i samband med överföringen. Den frivilliga flytträtten bygger således inte på någon civilrättslig rättighet för försäkringstagaren att överföra försäkringens värde. För att försäkringstagaren ska ha möjlighet att flytta värdet av en försäkring i dessa fall krävs i stället att en sådan rätt förhandlats fram mellan försäkringstagare och försäkringsföretaget och att rätten finns inskriven i försäkringsavtalet. Denna frivilliga rätt till flytt av värdet av en pensionsförsäkring kompletterar den lagstadgade flytträtten, och är också en förutsättning för denna.

Utredningens utgångspunkter – flytträtten ur ett konsumentperspektiv

Utredningen kommer i förslaget till retroaktiv flytträtt avseende avtal som tecknats före den 1 juli 2007 att utgå från den civilrättsliga definitionen av den lagstadgade flytträtt i FAL som beskrivs ovan. Det finns dock skäl att analysera om det, utifrån ett konsumentperspektiv, finns ett behov av att revidera definitionen. Detta gäller exempelvis de skatterättsliga begränsningarna som innebär att försäkringens värde endast kan överföras till en annan försäkring hos samma eller annan försäkringsgivare som tecknas i samband med överföringen. Ett viktigt argument för flytträtt som presenterats tidigare är att flytt av försäkring kan vara ett sätt för en försäkringstagare eller en försäkrad att samla sina försäkringar genom att föra över tillgodohavanden i flera försäkringar till en annan befintlig försäkring för att på så sätt få en bättre överblick av

sitt pensionskapital och för att sänka kostnaderna. Kravet på att en överföring endast får ske till ett i samband med flytten nytecknat försäkringsavtal försvårar ett sådant förfarande.⁴ Om argumenten ur ett konsumentperspektiv för en sådan möjlighet kan sägas överväga de eventuella motargument som finns till ett sådant förslag, bör utredningen överväga om en sådan möjlighet ska föreslås eller om frågan bör lösas på ett annat sätt. Utredningen återkommer som nämnts till en närmare analys av begränsningar i skattelagstiftningen i avsnitt 9.6.

Det finns också skäl att analysera nu gällande definition ur ett bredare perspektiv. Som framgår av ovanstående beskrivning ska samtliga avtal om individuell försäkring som är tecknade efter att den lagstadgade flytträtten infördes innehålla en rätt för försäkringstagaren att överföra pensionskapitalet till en annan försäkring, givet att de krav som finns uppställda i lagstiftningen är uppfyllda. En lagstiftad flytträtt kan dock vara utformad även på andra sätt. Exempelvis skulle en möjlighet kunna vara att det ställs krav på att samtliga försäkringsföretag som tillhandahåller sådana försäkringar som omfattas av flytträtt ska erbjuda försäkringsprodukter med möjlighet till flytt, men att det även ska vara möjligt att erbjuda kunder som önskar det en inlåsningsmöjlighet. En sådan inlåsningsmöjlighet i försäkringsavtalet kan vara utformad på olika sätt. En annan möjlighet skulle kunna vara att samtliga produkter ska ha flytträtt men att kunden, i likhet med vissa former av bundet bankspargande, ska ha möjlighet att under viss tid låsa in sig. Det skulle således innebära att reglerna ställer ett ovillkorligt krav på att samtliga de produkter som ett försäkringsföretag tillhandahåller ska omfattas av flytträtt, men att det finns en rättighet för företaget och försäkringstagaren att avtala bort denna rätt, i alla fall under perioder under avtalstiden. För att en sådan alternativ utformning av en reglering ska vara motiverad krävs dock att det ur ett konsumentperspektiv finns skäl att låsa in sig.

Det har tidigare hävdats att en viktig orsak till att en inlåsningsmöjlighet kan ligga i försäkringstagarens intresse är att en sådan kan bidra positivt till avkastningen på sparat i en traditionell livförsäkring. Genom att pensionskapitalet är inlåst har försäkringsföretaget möj-

⁴ För tjänstepensionsförsäkringar, där arbetsgivaren är försäkringstagare, är det otillräckligt med en sådan ändring för att möjliggöra att individer samlar sina försäkringar. I dessa fall krävs även en ändring av det skattemässiga villkoret om att det ska vara samma försäkringstagare till den gamla och nya försäkringen (se även avsnitt 9.6).

lighet att investera kapitalet i mindre likvida tillgångar som kan förväntas ge en högre avkastning. Införandet av en ovillkorlig flytträtt har hävdats innebära att försäkringsföretag skulle tvingas placera en större andel av sina medel i mer likvida tillgångar för att kunna möta kundernas oförutsägbara krav på flytt. Detta skulle påverka avkastningsmöjligheterna negativt och försäkringstagarna skulle därmed riskera att få en lägre pension.

Som framgår av redogörelsen av de tidigare framlagda argumenten mot flytträtt (se avsnitt 8.3.3) instämmer inte utredningen i de tidigare bedömningar som gjorts avseende flytträttens påverkan på avkastning. En viktig orsak till detta är att huvuddelen av försäkringsföretagens tillgångar, även räntebärande tillgångar med längre löptider, är relativt likvida och därmed kan avyttras med begränsad tidsåtgång. Detta i kombination med att ett företag som förvaltar traditionell livförsäkring har möjlighet att använda kassaflöden, t.ex. premieinbetalningar för att upprätthålla en tillräcklig likviditet för att möta kunders önskan att flytta. Att det dessutom ges en rimlig tid att genomföra en flytt anser utredningen talar mot att flytträtten skulle påverka försäkringsföretagens placeringsstrategi och därmed ha betydelse för försäkringstagarnas avkastningsmöjligheter i någon större omfattning. Det kan därmed ifrågasättas om avkastningsmöjligheterna ska ses som ett skäl för individen att kunna låsa in sitt sparande. Utredningen kan inte heller se att det skulle finnas andra skäl som talar för att individen ska kunna låsa in sitt sparande. Exempelvis skulle en inlåsnings kunna innebära lägre avgifter tack vare lägre kostnader för försäkringsföretaget. Å andra sidan kan det motsatta hävdas eftersom sådana ”inlåsta” försäkringsbestånd inte kommer att utsättas för konkurrens. Dessutom bör i sammanhanget uppmärksammas att bestämmelserna i FAL i väsentlig utsträckning är tvingande när det gäller individuell personförsäkring och att rätten att flytta är en möjlighet för försäkringstagaren och inte ett tvång.

9.2 Principer för utformningen av regler om flytträtt

Bedömning: Följande principer ska vara vägledande för utredningens förslag om flytträtt:

1. En utvidgad rätt att flytta sitt försäkringssparande är en förutsättning för ett gott konsumentskyddet på försäkringsmarknaden.
2. För att uppnå en gott konsumentskydd, i meningen rättvisa mellan försäkringstagare, bör regler om flytträtt för avtal tecknade före den 1 juli 2007 och nu gällande regler om flytträtt i möjligaste mån anpassas till varandra.
3. Regler om flytträtt ska säkerställa konkurrensneutralitet mellan såväl försäkringsföretag som olika former av försäkringssparande.
4. Regler om flytträtt ska vara utformade så att den ekonomiska situationen inte försämras för övriga försäkringstagare och ersättningsberättigade, hos såväl det avgivande som det mottagande försäkringsföretaget.
5. Regler om flytträtt ska utgå från att den som bär risken för hur försäkringssparandet utvecklas ska ha rätten att flytta.
6. Lagstiftningen ska vara utformad så att det säkerställs att inga onödiga hinder för rörligheten på försäkringsmarknaden uppstår.
7. Information om möjligheten att flytta, och konsekvenserna av en flytt, ska vara tydliga för kunderna och ge dem möjlighet att fatta välgrundade beslut.

Skälen för bedömningen: Som tidigare redogjorts för är konsumentskyddet för försäkringstagare och andra ersättningsberättigade det centrala motivet för regleringen på försäkringsområdet. Den obalans som finns mellan å ena sidan försäkringstagare och å andra sidan försäkringsgivare motiverar regler som ställer krav på exempelvis hur försäkringsföretaget placerar tillgångarna och att företaget mäter och hanterar risker i verksamheten på lämpligt sätt.

En utvidgad rätt att flytta sitt pensionskapital är en förutsättning för ett gott konsumentskyddet

Ett viktigt bidrag för att uppnå ett gott konsumentskydd är konsumenternas möjlighet att agera. Genom att utvärdera olika produkter och erbjudanden, ställa krav på kvalitet och, om försäkringsföretaget inte agerar i enlighet med deras önskemål och preferenser, ha rätt att ta sitt sparkapital och gå, antingen till ett annat försäkringsföretag eller till en annan produkt hos samma företag, kan konsumenterna själva ge företagen incitament att agera utifrån kundernas bästa. Trycket på företagen som konsumenterna själva kan utöva bidrar därmed till att öka handlingsfriheten och stärka deras ställning på försäkringsmarknaden.

Detta förutsätter att konsumenten förstår nödvändig information om olika alternativ och att en missnöjd konsument har en reell möjlighet att byta produkt eller försäkringsföretag. Dagens begränsade möjligheter till flytt minskar konsumenternas möjlighet att själva bidra till ett förbättrat konsumentskydd på försäkringsmarknaden. Det faktum att endast vissa avtal omfattas av dagens lagstadgade eller frivilliga flytträtt kan också innebära en ytterligare försämring av konsumentskyddet då försäkringsgivare kan vilja locka till sig nya försäkringstagare genom att utforma erbjudanden som missgynnar befintliga och inlåsta försäkringstagare. En situation där vissa försäkringstagare har en rätt att flytta och andra inte kan därmed förstärka intressekonflikterna mellan olika grupper av försäkringstagare hos ett försäkringsföretag. Samtidigt som utgångspunkten är att flytträtt för den enskilde bidrar positivt till konsumentskyddet måste dock hänsyn tas till de olika försäkringsprodukternas utformning samt förhållandena på marknaden i bedömningen av vilken utformning och omfattning som flytträtten bör ha.

I detta sammanhang bör också samhällsintresset av flytträtt lyftas fram. Utvecklingen på försäkringsmarknaden har inneburit en allt större valfrihet för individen, och med denna tar individen också på sig en högre risk. Exempelvis erbjuds i allt större grad premiebaserade tjänstepensionslösningar där individen bär den finansiella risken för sparandet. Utvecklingen mot sparande i fondförsäkring innebär också att individen utsätts för en större finansiell risk som – även om det potentiellt kan innebära en högre avkastning på sparandet – samtidigt förutsätter att individen måste vara mer insatt och införstådd i de val som han eller hon gör. Med en

ökad valfrihet måste därmed vikten av välinformerade konsumenter i än högre grad betonas. Felaktiga val kan innebära att pensionsförmånen utarmas och att individen får en otillräcklig pension. I förlängningen har detta också en samhällspåverkan, då samhället kan tvingas ta ansvar för sådana individer som inte klarar sin försörjning. En förutsättning för att konsumentintresset i flytträtt ska sammanfalla med samhällsintresset på området är således att den information som individen grundar sina val på är tillräcklig och rättvisande och att individen klarar av att ta till sig information. Konsumentintresset av flytträtt sammanfaller således med ett samhällsintresse under förutsättning att individer gör välinformerade val.

Införandet av en lagstadgad, retroaktiv flytträtt är ett ingrepp i avtalsfriheten om förslaget innebär att denna rätt inte kan avtalas bort. I den mån flyttbegränsningarna finns reglerade i försäkringsavtal kan införandet av retroaktiva regler på området således innebära att redan upprättade civilrättsliga avtal mellan försäkringsstagare och försäkringsgivare får ett nytt innehåll, oavsett om parterna är överens om förändringen eller inte.

I svensk rätt finns som nämnts inte något allmänt förbud mot retroaktiv lagstiftning vid sidan av de straffrättsliga och skatterättsliga områdena. Det har dock i flera sammanhang uttalats att försiktighet är påkallad när det gäller att införa regler med retroaktiv verkan och att sådan lagstiftning som huvudregel bör undvikas på det förmögenhetsrättsliga området, om inte tungt vägande skäl motiverar avsteg från den grundsatsen. Lagstiftaren måste därför noggrant pröva sådana frågor och sträva efter den lösning på problemen som bäst tillgodoser såväl enskilda personers och företags rättsskydd som det samhällsintresse som kan vara skäl för ett avsteg från huvudregeln (se SOU 1975:75 s. 158 f. och KU 1974:60, jfr även prop. 2003/04:5).

Som huvudsakligt skäl till att en retroaktiv flytträtt inte bör införas hänvisar flera tidigare analyser av flytträttsfrågan till det krav på försiktighet som finns avseende retroaktiv lagstiftning. Det finns anledning att instämma i bedömningen att försiktighet är påkallad. I tidigare avsnitt har emellertid det starka konsumentintresset av att kunna flytta ett försäkringssparande utvecklats. Mot den bakgrunden kan det konstateras att möjligheten till flytt är av stor vikt för att säkerställa ett gott konsumentskydd på försäkringsmarknaden. Det kan samtidigt noteras att de begränsningar som finns i nuvarande möjligheter att flytta inte kan anses bidra till lagstiftarens mål i detta avseende. Lagstiftaren har också i tidigare

sammanhang betonat att om tidigare försök att öka rörligheten på försäkringsmarknaden genom införandet av en frivillig flytträtt inte leder till några märkbara förändringar för försäkringstagarna skulle en analys av behovet av lagstadgad flytträtt kunna anses vara än mer befogad. Detta gäller inte minst då det i många fall är fråga om mycket långa avtalstider och att flyttmöjligheterna – särskilt för avtal tecknade före 2000 – är begränsade. Nuvarande situation, med skillnader i möjligheterna till flytt för äldre respektive nyare avtal, innebär också en orättvisa mellan försäkringstagare och en risk för att skyddet för inlåsta försäkringstagare hotas.

Mot detta måste ställas båda parterns intresse av att förutsättningarna för ingångna avtal inte rubbas (se prop. 2006/07:26 s. 47). Som nämnts är det dock viktigt att i det sammanhanget betona att avsaknaden av flytträtt i avtal från tiden före 2000 inte är ett resultat av parternas förhandlingar utan en följd av de begränsningar som fanns i skattelagstiftningen vid den tiden. När det gäller avtal träffade före 2000 torde det därför kunna hävdas att ett införande av en lagstadgad retroaktiv flytträtt inte kan anses som ett direkt ingrepp i avtalsfriheten. Införandet av en sådan rätt i tiden därefter kan däremot sägas vara ett sådant direkt ingrepp. I sammanhanget bör dock beaktas att lagstiftaren – i och med införandet den 1 juli 2007 av lagstadgad flytträtt för vissa individuella livförsäkringar – tagit ställning för att nya försäkringsavtal utan flytträtt inte får erbjudas inom vissa områden.

I avsnitt 8.3.5 ges vissa exempel på när lagstiftaren har infört inskränkningar i avtalsfriheten. Med den utgångspunkten måste frågan om huruvida en lagstadgad flytträtt är befogad utgå från en analys kring vilka inskränkningar i avtalsfriheten på försäkringsområdet som kan anses nödvändiga för att skydda den svagare avtalsparten, dvs. försäkringstagaren eller den försäkrade. Resultatet av en sådan analys bör ligga till grund för en bedömning av om det är motiverat med ytterligare ingrepp i avtalsfriheten i form av retroaktiv lagstiftning.

När det först gäller rättsskyddet för parterna i försäkringsavtalet bör en retroaktiv flytträtt som i sin omfattning och utformning tar hänsyn såväl till den flyttande försäkringstagaren som till kollektivet av försäkringstagare i avgivande och mottagande försäkringsföretag kunna ligga i alla försäkringstagares intresse. En flytträttsreglering som innehåller ett sådant neutralitetsmoment innebär inte heller att rättsskyddet för försäkringsföretaget urholkas. När det gäller tjänstepensionsförsäkring måste reglerna

även tillåta att arbetsgivarens åtagande i pensionsutfästelsen ska kunna fullgöras för att ingångna avtal inte ska anses rubbade. Det förslag om begränsad retroaktiv flytträtt som lämnas nedan får anses uppfylla dessa förutsättningar (se avsnitt 9.8 och särskilt den sammanfattande bedömningen i avsnitt 14.4).

Sammantaget får det därför anses föreligga sådana tungt vägande skäl som motiverar retroaktiva regler av den begränsade omfattning som nu föreslås på området. Det starka samhällsintresset av ett gott konsumentskydd kan inte till fullo uppnås på ett annat sätt. Möjligheten att flytta sitt försäkringssparande är således en förutsättning för att säkerställa ett fullgott konsumentskydd på försäkringsmarknaden.

Reglerna ska säkerställa rättvisa mellan försäkringstagare

I analysen av hur en reglering av flytträtten ska formuleras är utgångspunkten att reglerna – inom ramen för ett gott konsumentskydd – ska bidra till rättvisa mellan försäkringstagare eller försäkrade. En förutsättning för att nå detta mål är att försäkringstagare, oavsett försäkringsform och tidpunkten för avtalets tecknande, ska omfattas av likalydande regler om flytträtt. Regler om retroaktiv flytträtt för avtal tecknade innan 1 juli 2007 och regler om flytträtt för nyare avtal bör av den anledningen i möjligaste mån anpassas till varandra.

Reglerna ska vara konkurrensneutrala

För att inte gynna vissa försäkringsföretag framför andra bör förslaget till regler om retroaktiv flytträtt i möjligaste mån vara neutral med avseende på dels olika företagsformer, dels olika former av försäkringssparande. Det kan dock inte bortses från att det kan finnas skäl för avvikelser från dessa principer. Exempelvis kan frågan om vem som bär risken för försäkringssparandet påverka hur flytträtten för olika produktformer ska vara utformad.

Reglerna ska säkerställa att övriga försäkringstagares ekonomiska situation inte försämras

I en flyttsituation innebär kontributionsprincipen att försäkringsföretaget ska säkerställa att en flytt varken missgynnar den flyttande kunden eller det kvarvarande försäkringstagarkollektivet. Regler kring flytträtt måste därför utgå från å ena sidan den enskilde konsumentens rätt att flytta sitt försäkringssparande och, i de fall det är aktuellt, få del av det överskott som avtalet bidragit till och å andra sidan de kvarvarande försäkringstagarnas bästa. Parallellt åligger det försäkringsföretaget dit kunden flyttar sitt försäkringssparande att säkerställa att befintliga försäkringstagare inte missgynnas. Detta genom att säkerställa att det överskott som det befintliga beståndet byggt upp inte olovligen överförs till nya försäkringstagare. Sammantaget är det därmed av stor vikt att reglerna är utformade så att skyddet av övriga försäkringstagare säkerställs.

Den som bär risken ska som utgångspunkt ha rätten att flytta

Utgångspunkten i utredningens förslag till regler om flytträtt är att den part som bär risken för hur försäkringssparandet utvecklas också ska vara den som ska ha rätten att flytta. Orsaken till detta är att det är denna part som också är den som i första hand påverkas av exempelvis försäkringsproduktens utformning och försäkringsföretagets val av placeringsinriktning. Det är också den part som bär risken för hur sparandet utvecklas som riskerar att drabbas negativt av att försäkringsföretaget fattar beslut som inte ligger i linje med försäkringstagarnas bästa.

I det fall att den riskbärande parten, någon gång under försäkringsavtalets löptid anser att försäkringslösningen inte uppfyller de krav och önskemål som denne ställer, är utgångspunkten att denna part också ska kunna flytta sitt försäkringssparande.

Det kan konstateras att vem som bär risken beror på typ av pensionsförsäkring. I en premiebestämd pensionsförsäkring är det försäkringstagaren – och i tjänstepensionssammanhang den försäkrade – som står den finansiella risken för sparandet. Individen är därmed beroende av försäkringsföretagets förvaltning och hur det bedriver sin verksamhet i övrigt för att han eller hon ska erhålla en tillfredsställande pension. För den typen av försäkring är det viktigt att den individ som bär risken själv har möjlighet att ändra ett fel-

aktigt val av försäkringsgivare eller försäkringsprodukt, alternativt anpassa sitt val av försäkringsform till ändrade förutsättningar.

En förmånsbestämd pension bygger på en pensionsutfästelse om en viss pensionsnivå från arbetsgivaren vilken kan tryggas genom en försäkringslösning. Den försäkrades pension påverkas i dessa fall inte på samma sätt av försäkringsföretagets förvaltning och verksamhet i övrigt.⁵ Det finns därmed skäl att avseende frågan om vilken part som ska ha rätten att flytta skilja på dessa försäkringsformer. Vid en sådan förmånsbestämd tjänstepensionsförsäkring däremot fastställs storleken på den framtida pensionsförmånen redan vid avtalstillfället, och den försäkrade är därmed inte lika beroende av försäkringsföretagets förvaltning av kapitalet för att erhålla pensionsförmånen. I det fallet att försäkringsföretaget inte klarar av att uppfylla åtagandet har arbetsgivaren det yttersta ansvaret för att åtagandet fullgörs. Individen har därmed inte samma behov av att skydda sin pension genom möjlighet att flytta värdet av försäkringen.

Utformningen av lagstiftningen har betydelse för rörligheten på försäkringsmarknaden

Hur lagstiftningen om flytträtt är utformad har stor betydelse för rörligheten på försäkringsmarknaden i praktiken. Det är därför av vikt att utformningen av lagstiftningen i möjligaste mån tar hänsyn till de praktiska förhållandena på den marknaden. Detta gäller i utformningen av såväl den civilrättsliga som den näringsrättsliga lagstiftningen om flytträtt. Även skattelagstiftningens utformning är central för flytträttens genomslag i praktiken. För att säkerställa att inte lagstiftningen ställer upp onödiga hinder för rörligheten på försäkringsmarknaden måste därför utredningen även beakta och se över skattelagstiftningen samt analysera om det finns behov av eventuella ändringar i förhållande till dess nu gällande lydelse.

⁵ Det bör dock tilläggas att det för förmånsbestämd tjänstepensionsförsäkring kan finnas ett visst beroende i de fall rätt till värdesäkring inte finns inskriven i försäkringsavtalet, utan endast utgår i det fall att överskott i försäkringsföretaget möjliggör detta.

Behovet av god informationsgivning

Som tidigare kunnat konstateras är livförsäkring en komplex produkt och konsekvenserna av de val en konsument gör kan vara svåra att överblicka. Konsumentens möjlighet att på rätt grunder välja försäkringsgivare och produkt är därmed i hög grad beroende av att försäkringsgivaren lämnar relevant information om försäkringen.

Behovet av relevant och tydlig information är om möjligt större i samband med en flytt än när man tar beslut om att teckna en pensionsförsäkring och börjar pensionsspara. Orsaken till detta är att försäkringstagaren vid en flytt har behov av att utvärdera det nya försäkringsavtalet och det mottagande försäkringsföretaget samtidigt som han eller hon också måste göra en bedömning av konsekvenserna av att det befintliga försäkringsavtalet sägs upp. Det kan även vara viktigt att bedöma hur det försäkringskydd som kan ingå i avtalet förändras. Några faktorer som kan ha stor betydelse för det ekonomiska utfallet är kostnader och villkor för premiebefrielseförsäkring samt vilka livslängdsantaganden som används. Men även andra aspekter än de rent finansiella eller försäkringstekniska behöver beaktas, det kan gälla hälsotillstånd och familjejuridiska hänsyn. Både avgivande och mottagande försäkringsföretag har därmed en central roll i att möjliggöra för försäkringstagaren att fatta ett välinformerat beslut. Även olika rådgivare som är i kontakt med en försäkringstagare i samband med en flytt har en viktig roll i detta.

Det bör i sammanhanget anmärkas när det gäller livförsäkringar med sparmoment att försäkringsföretagens säljare omfattas av lagen (2003:862) om finansiell rådgivning till konsumenter (rådgivningslagen) och försäkringsförmedlare av lagen (2005:104) om försäkringsförmedling (försäkringsförmedlingslagen). I dessa lagar stadgas att rådgivaren bl.a. ska anpassa rådgivningen efter kundens önskemål och behov, rekommendera för kunden lämpliga lösningar och – i konsumentförhållande – avråda från olämpliga val.

9.3 Lagstiftningens inriktning

Bedömning: Villkoren som ska gälla vid flytt av en försäkringsvärde ska inte regleras i lag utan villkoren ska som huvudregel framgå av försäkringsavtalet. I lagstiftningen ska dock anges vilka principer som ett försäkringsföretag ska tillgodose vid en flyttsituation. En reglering av flyttvärde och flyttkostnader ska därmed fastställa ramarna för hur ett försäkringsföretag ska utforma de villkor som ska gälla vid en flytt.

Skälen för bedömningen: I likhet med vad som konstateras i tidigare förarbeten om flytträtt är det inte önskvärt att forcera fram en rörlighet på försäkringsmarknaden genom att i lag reglera de närmare villkoren för flytt av en försäkring (se prop. 2006/07:26, s. 40). Villkoren ska i stället vara en fråga för försäkringsgivare och försäkringstagare och som huvudregel regleras i försäkringsavtalet. Att villkoren för en flytt grundar sig på försäkringsavtalet innebär inte bara en flexibilitet för avtalsparterna utan bör även innebära att det blir tydligare för försäkringstagaren vad som skulle gälla i det fall att han eller hon i ett senare skede väljer att flytta till en annan försäkring. Alla villkor som ska gälla vid flytt kan dock inte framgå av försäkringsavtalet. I ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst ska sådana anspråk på överskott i form av riskkapital i stället framgå av riktlinjerna för överskottshanteringen (se avsnitt 5). Orsaken är att om detta skulle regleras direkt i försäkringsavtalet skulle konsolideringsfonden definieras som skuld och inte som riskkapital.

Samtidigt som det är önskvärt att överlämna utformningen av villkoren för en flytt till avtalsparterna har, som nämnts ovan, lagstiftaren en betydelsefull roll i att förhindra att oacceptabla hinder för spararnas rörlighet på försäkringsmarknaden ställs upp. Det är i sammanhanget också viktigt att betona att vissa villkor för en flytt styrs direkt av lagstiftningen. Detta gäller främst de villkor och krav som ställs upp i skattelagstiftningen.

Det bör i sammanhanget betonas att villkoren för en flytt har stor betydelse, inte bara för den enskilde försäkringstagaren som vill flytta, utan även för det kvarvarande försäkringstagarkollektivet. Allt för förmånliga villkor för den flyttande försäkringstagaren, antingen genom att denne får med sig ett för stort värde eller inte svarar för sin andel av kostnaderna, kan innebära att kvar-

varande försäkringstagare drabbas negativt.⁶ Att den flyttande försäkringstagaren får med sig ett för litet belopp eller måste betala en avgift som överstiger vad som kan anses vara motiverat innebär i stället en förmögenhetsöverföring från den flyttande kunden till övriga försäkringstagare. Ovanstående innebär att det är av stor vikt att det i villkoren för flytt tas hänsyn till såväl den flyttande kunden som det kvarvarande försäkringstagarkollektivet. Det finns därmed skäl att i lag ange vilka principer som ett försäkringsföretag ska tillgodose i utformningen av villkoren för en flytt. Sammanfattningsvis ska målsättningen med en sådan reglering vara att säkerställa att rörligheten på försäkringsmarknaden inte hämmas av oskäliga villkor samtidigt som villkoren inte heller får innebära att en flytt missgynnar kvarvarande försäkringstagarkollektiv. Av väsentlig betydelse är också att lagstiftningen är utformad så att en god tillsyn möjliggörs.

Oskäliga avtalsvillkor

I den civilrättsliga och marknadsrättsliga regleringen finns bestämmelser om oskäliga avtalsvillkor. Enligt lagen (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållande (avtalsvillkorlagen) får avtalsvillkor som inte har varit föremål för individuell förhandling jämkas eller lämnas utan avseende, om villkoret är oskäligt med hänsyn till avtalets innehåll, omständigheterna vid avtalets tillkomst, senare inträffade förhållanden och omständigheterna i övrigt. Vid prövningen av om ett avtalsvillkor är oskäligt ska särskild hänsyn tas till behovet av skydd för den som i egenskap av konsument eller annars intar en underlägsen ställning i avtalsförhållandet. I avtalsvillkorlagen anges vidare att omständigheter som inträffat efter det att avtalet ingåtts inte får beaktas till konsumentens nackdel på så sätt att ett avtalsvillkor som annars vore att anse som oskäligt inte kan åsidosättas eller jämkas. Om ett avtalsvillkor jämkas eller lämnas utan avseende ska, om villkoret strider mot god sed och medför en betydande obalans till konsumentens nackdel, avtalet gälla utan andra ändringar, om konsumenten begär det och om avtalet kan bestå med i övrigt oförändrat innehåll (se 11 § första stycket avtalsvillkorlagen och 36 § första och andra stycket lagen

⁶ I vinstutdelande livförsäkringsbolag bör detta främst innebära en förmögenhetsöverföring från aktieägarna till den flyttande försäkringstagaren.

(1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område [avtalslagen]).

Avtalsvillkorslagen innehåller både marknadsrättsliga och civilrättsliga bestämmelser. Lagen är tillämplig på avtalsvillkor som näringsidkare använder vid erbjudande av vara, tjänst eller andra nyttigheter till konsumenter – de civilrättsliga bestämmelserna ska dock tillämpas endast på villkor som inte har varit föremål för individuell förhandling.

Om ett villkor med hänsyn till pris och övriga omständigheter är oskäligt mot konsumenten, får Marknadsdomstolen förbjuda näringsidkaren att i framtiden använda samma eller väsentligt samma villkor. Detta gäller dock under förutsättning att förbudet är påkallat från allmän synpunkt eller annars ligger i konsumenternas eller konkurrenternas intresse. Ett förbud ska förenas med vite, om detta inte av särskilda skäl är obehövt. En fråga om förbud tas upp av Marknadsdomstolen efter ansökan av Konsumentombudsmannen (KO). Om frågan om förbud inte är av större vikt får KO utfärda ett förbudsföreläggande gentemot den som antas ha använt ett oskäligt avtalsvillkor.

De civilrättsliga bestämmelserna i avtalsvillkorslagen tillämpas av allmän domstol och endast på sådana villkor som inte har varit föremål för individuella förhandlingar. Om innebörden av ett sådant avtalsvillkor är oklar, ska det vid en tvist mellan en näringsidkare och en konsument villkoret tolkas till konsumentens förmån (se 10 § avtalsvillkorslagen).

Sammanfattningsvis råder det en parallellitet mellan den marknadsrättsliga och den civilrättsliga prövningen av oskäliga avtalsvillkor. Marknadsdomstolens prövning enligt avtalsvillkorslagen tar sikte på frågan om ett visst villkor är oskäligt mot konsumenterna som kollektiv och om det ska få användas i framtiden, medan de allmänna domstolarnas prövning enligt 36 § avtalslagen begränsas till frågan om ett avtalsvillkor – som redan har kommit till användning – är oskäligt i ett enskilt fall och rättsverkningarna av ett sådant förhållande.

9.4 Principer för försäkringsföretagets beräkning av flyttvärde och flyttkostnader

Bedömning: Försäkringsföretag ska utgå från följande principer vid beräkning av flyttvärdet av en försäkring och kostnaderna förknippade med en flytt:

1. Villkoren vid en flytt ska vara utformade så att såväl den flyttande försäkringstagarens som kvarvarande försäkringstagares intressen tillvaratas.
2. Om inte annat följer av bestämmelser i försäkringsavtalet alternativt bolagsordningen eller stadgarna ska försäkringstagaren vid en flytt få ut de värden i försäkringsföretaget som försäkringen gett upphov till.
3. Vid en flyttsituation ska principen om god försäkringsstandard gälla.
4. För att säkerställa att kvarvarande försäkringstagarkollektiv inte missgynnas ska försäkringsföretaget vid beräkning av flyttvärdet av en försäkring ta hänsyn till de kostnader som flytten orsakar.

Skälen för bedömningen: För att det ska vara ett reellt alternativ att flytta sitt försäkringssparande är det av stor betydelse att villkoren för en flytt är utformade så att viljan att flytta inte hämmas. För den flyttande försäkringstagaren är sannolikt den viktigaste frågan vilket belopp som får flyttas, men även vilka kostnader som är förknippade med en flytt är av stor vikt. Detta är också av betydande intresse för kvarvarande försäkringstagare, framförallt i ömsesidigt verkande företag, som kan påverkas negativt om villkoren för en flytt är alltför förmånliga. Att villkoren vid en flytt ska vara utformade så att såväl den flyttande försäkringstagarens som kvarvarande försäkringstagares intressen tillvaratas är därmed centralt för att kunna uppnå ett gott konsumentskydd, i meningens rättvisa mellan försäkringstagare.

Ett flertal av de principer som utredningen anser ska ligga till grund för försäkringsföretagets beräkning av flyttvärde och flyttavgifter grundar sig i principer som redan idag finns uppställda i FRL, och som försäkringsföretagen alltid ska följa. Detta gäller exempelvis kontributions- respektive skälighetsprincipen och de associationsrättsliga generalklausulerna. Det skulle därmed kunna hävdas att dessa inte behöver tas upp som särskilda principer i flytt-

sammanhang i och med att de gäller vid varje givet tillfälle, så även i samband med en flytt. Utredningen anser trots detta att det finns skäl att närmare klargöra hur principerna ska tolkas och tillämpas i samband med en flytt.

Vid en flytt av pensionskapital är den enskilde försäkringstagarens rätt till det överskott som denne kan ha ett anspråk på en central del av konsumentskyddet och en förutsättning för en ökad rörlighet på försäkringsmarknaden. Det är dock väsentligt att i sammanhanget beakta att även underskott kan uppkomma, i företaget som helhet eller för en viss grupp eller ett visst bestånd av försäkringstagare. Försäkringsrörelselagstiftningen innehåller regler som ställer krav på styrelse och ledning att behandla försäkringstagarna rättvist. Det innebär att även villkoren för en flytt måste konstrueras så att kvarvarande försäkringstagares rätt inte försvagas.

För försäkringsavtal som tecknats före den 1 januari 2000 gäller skälighetsprincipen, om den inte har avtalats bort. Skälighetsprincipen omfattar premier, kostnader och övriga försäkringsvillkor utöver premier samt skadereglering. Den innebar ett krav på likabehandling av försäkringstagare och fick därför betydelse för prissättning och produktutformning vid såväl nyteckning som vid bestämmande av värde.

I samband med 1999 års försäkringsrörelsereform avskaffades skälighetsprincipen. För avtal tecknade 1 januari 2000 eller senare infördes i stället kontributionsprincipen beträffande försäkringstagarnas rätt till överskott. Enligt den principen ska överskottet i ett försäkringsföretag fördelas mellan försäkringstagarna utifrån deras respektive bidrag till detta (se 11 kap. 18 §, 12 kap. 69 § och 13 kap. 23 § FRL). Detta förutsätter dock att inte annat följer av bestämmelser i försäkringsavtalet, bolagsordningen eller stadgarna. Även principen om god försäkringsstandard tar sikte på att försäkringstagarna behandlas tillbörligt vid användning och fördelning av överskott (se 4 kap. 3 § FRL).

I en flyttsituation innebär skälighetsprincipen och kontributionsprincipen att försäkringsföretaget ska säkerställa att en flytt varken missgynnar den flyttande försäkringstagaren eller det kvarvarande försäkringstagarkollektivet. Parallellt åligger det mottagande försäkringsföretag att säkerställa att befintliga försäkringstagare inte missgynnas dels genom att säkerställa att det överskott som det befintliga beståndet byggt upp inte olovligen överförs till nya försäkringstagare, dels att andra intressekonflikter som kan

finnas mellan olika försäkringstagare hanteras tillfredsställande. Kontributionsprincipen och – för avtal tecknade före den 1 januari 2000 – skälighetsprincipen ska således gälla även i samband med en flytt. Även i fall där kontributionsprincipen eller skälighetsprincipen avtalats bort ska försäkringsföretaget säkerställa att villkoren vid en flytt är utformade så att varken den flyttande försäkringstagaren eller kvarvarande försäkringstagare förfördelas. Ett sådant resonemang kan sägas ligga inom ramen för principen om god försäkringsstandard.

För försäkringsaktiebolag gäller vidare enligt de associationsrättsliga generalklausulerna att styrelse (eller annan ställföreträdare för bolaget) eller bolagsstämman inte får fatta beslut som är ägnat att ge en otillbörlig fördel åt en aktieägare eller någon annan, till nackdel för de försäkringstagare eller andra ersättningsberättigade som på grund av försäkringsavtal har rätt till en andel av de ackumulerade vinster som har uppstått i rörelsen (se 11 kap. 5 och 11 §§ FRL). En motsvarande regel för de ömsesidiga försäkringsbolagen finns i 12 kap. 29 § FRL. För försäkringsföreningar gäller, i enlighet med 7 kap. 16 § FL, att föreningsstämman inte får fatta beslut som är ägnade att bereda otillbörlig fördel åt en medlem eller någon annan till nackdel för föreningen eller annan medlem.

Sammantaget innebär vad som nu sagts att styrelsen och ledningen i ett försäkringsföretag måste göra en bedömning av såväl prissättningen i förhållande till nyteckningsrisken som hur väl lämpad produktutformningen för nya avtal är med hänsyn till befintliga försäkringstagares intressen. Försäkringsföretagen måste därför ha tillfredsställande processer och rutiner för att kunna upprätthålla kontroll över att alla försäkringstagares intressen tillgodoses. Styrelsen och ledningen måste dessutom ha kontroll över riskerna i kapitalförvaltningen, men även över konsekvenserna för de försäkringstagare som väljer att inte utnyttja möjligheten till återköp eller flytt.

Principen om god försäkringsstandard tar också sikte på att försäkringstagarna behandlas tillbörligt vid användning och fördelning av överskott. I de fall principen är tillämplig ska således ett försäkringsföretag även beakta denna princip i samband med en flytt.

Nedan redogörs mer i detalj för utredningens utgångspunkter gällande beräkningen av flyttvärdet av en försäkring och kostnaderna förknippade med en flytt. Redogörelsen baseras främst på nuvarande regler. I avsnitt 9.8.2 om återköps- och flyttvärde samt i

avsnitt 9.8.3 om avgifter vid återköp och flytt lämnas utredningens förslag i dessa delar.

9.4.1 Flyttvärdet av en försäkring

Vilket värde som den flyttande kunden ska få med sig är, främst för traditionellt livförsäkringssparande med garanti och överskott, en komplicerad fråga. Nedan beskrivs hur värdet av en försäkring kommuniceras och beräknas löpande under försäkringsavtalets löptid. Utifrån detta förs ett resonemang kring vilka utgångspunkter som bör gälla för beräkningen av vilket värde som en försäkringstagare ska få med sig i samband med en flytt.

Generellt om värdet av en försäkring

Ett livförsäkringsavtal ger försäkringstagaren vissa fordringsrättigheter gentemot försäkringsgivaren – rättigheter vars storlek varierar beroende på framtida osäkra händelser. En försäkringsvärde är således förknippat med osäkerhetsfaktorer kring bl.a. den försäkrades hälsotillstånd och livslängd. Denna s.k. försäkringsrisk är i sin tur kopplad till sannolikheten för att utbetalningar måste göras och under hur lång tid så ska ske. Själva kärnan i försäkringsverksamhet är den ansamling och delning av risker (riskpoolning) som sker i ett kollektiv av försäkringstagare – någonting som särskiljer försäkring från andra sparformer. Försäkringsrisken påverkar försäkringsavtalets reella värde för både försäkringstagaren och försäkringsföretaget under avtalets löptid.

I ömsesidigt verkande försäkringsföretag blir fördelningen av risk och avkastning en fråga mellan den enskilde försäkringstagaren och det övriga kollektivet av försäkringstagare, representerade av företaget. I vinstutdelande bolag kan fördelningen, beroende på hur försäkringsavtalen är utformade, också bli en fråga mellan aktieägarna i bolaget och försäkringstagarna.

I den mån fördelningen avgörs inom kollektivet är försäkringsavtalet att betrakta som en form av solidaritetskontrakt. Ett antal personer har ömsesidigt lovat att ersätta de inom gruppen som drabbas av en viss framtida händelse av osäker natur. Blir kostnaderna lägre än beräknat tillförs överskottet det övriga kollektivet. Gäller det omvända skjuter det övriga kollektivet till det som fattas.

För att riskutjämnings ska fungera bestäms premierna i förskott med hänsyn till de osäkerhetsfaktorer som anges i försäkringsavtalet. Premiernas storlek kommer att bero på vilka förväntningar som vid avtalstillfället finns kring de angivna osäkerhetsfaktorernas storlek.

För individen kommer osäkerhetsfaktorerna att variera under avtalstiden – både över tid och i förhållande till vad som vid avtalstillfället förväntades vid varje given tidpunkt. Detta påverkar naturligtvis inte avtalsvillkoren i sig, utan får i stället genomslag på den riskdelning som förväntas inom försäkringstagarkollektivet. Om avtalet däremot avbryts i förtid måste en ny värdering göras utifrån avtalsvillkoren. Uppskattningen av osäkerhetsfaktorernas storlek kommer vid en sådan värdering att variera över avtalets löptid beroende på vad sannolikheten vid värderingstillfället är för att de försäkrade händelserna kommer att inträffa.

Beräkning av försäkringens värde under avtalets löptid

För fondförsäkringsavtal respektive depåförsäkring motsvarar det värde som kommuniceras till en försäkringstagare värdet på de fondandelar respektive depåtillgångar som försäkringsgivaren innehar för försäkringstagarens räkning.⁷ För traditionell livförsäkring består det kommunicerade beloppet dels av ett garanterat belopp, dels av ett icke garanterat värde.

I ömsesidigt verkande försäkringsföretag består försäkringstagarnas icke-garanterade värde i huvudsak av preliminärt fördelade överskott, s.k. återbäring. I ett vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag består försäkringarnas icke-garanterade värde i stället av s.k. villkorad återbäring. I dessa bolag ska en direkt koppling finnas mellan försäkringsavtalet, värdet av försäkringens icke-garanterade del och bolagets balansräkning.

För premiebestämd livförsäkring i ömsesidigt verkande försäkringsföretag fördelas överskottet mellan försäkringstagarna i huvudsak enligt den s.k. retrospektivreservmetoden. Metoden innebär som nämnts en utjämnings över tiden av försäkringens värdetillväxt och det är ovanligt att det i avtalet regleras hur och när överskottsmedel ska fördelas till försäkringstagarna. Metoden

⁷ Fondförsäkringsavtalet innehåller vissa försäkringsmoment som kan behöva tas hänsyn till i samband med en flytt.

syftar till att minska risken för att försäkringarnas värde ska behöva sättas ned kort innan försäkringsutbetalningen ska påbörjas. För försäkringar vars värde beräknas över tiden med retrospektivreservmetoden är det ofta fråga om att rimligt rättvist fördela företagets faktiska kostnader på de enskilda försäkringsavtalen.

I ömsesidigt verkande försäkringsföretag behöver värdet av de överskott som kommuniceras till försäkringstagare, till skillnad från vad som gäller i vinstutdelande livförsäkringsföretag, inte sammanfalla med värdet på de överskottsmedel som redovisas i konsolideringsfonden i försäkringsföretagets balansräkning. Värdet av de tillgångar som företaget har för försäkringstagarnas räkning kan alltså vara både högre och lägre än det samlade försäkringsvärdet, dvs. summan av de garanterade beloppen och de preliminärt fördelade överskotten som har kommunicerats till försäkringstagarna. Skillnaden däremellan utgör den s.k. kollektiva konsolideringen.

Om företagets kollektiva konsolidering är positiv är summan av de värden som kommuniceras till försäkringstagarna mindre än värdet av de tillgångar som försäkringarnas värde svarar mot. Om den kollektiva konsolidering däremot är negativ gäller det omvända, dvs. det värde som kommuniceras till försäkringstagarna är större än motsvarande tillgångar.

För förmånsbestämda tjänstepensioner som tryggas i livförsäkringsföretag fördelas överskott vanligtvis med den s.k. pensions-tilläggsmetoden. I ett sådant avtal har arbetsgivaren åtagit sig att utge pension av en bestämd storlek – uttryckt som ett visst garanterat belopp eller som en viss procent av slutlönen – till den anställde. Arbetsgivaren köper en försäkring som ska täcka åtagandet och premien som arbetsgivaren betalar kan ändras under premiebetalningstiden. Att villkoren ändras kan bero på löneutvecklingen för den anställda eller på förändringar avseende tiden för utbetalning. Principen är således att premien kan anpassas under inbetalningstiden för att hela tiden motsvara den förmån som arbetsgivaren har åtagit sig att betala till den anställde. Fördelning av överskott kan här antingen gynna försäkringstagaren (arbetsgivaren), t.ex. genom att framtida premier rabatteras med hjälp av överskott, eller gynna de försäkrade, antingen genom att pensioner under utbetalning kan värdesäkras (inflationsskyddas) eller genom att fribrevsvärden räknas upp.

Beräkning av försäkringens värde i samband med en flytt

Vilket värde en försäkring ska åsättas i samband med en flytt är, som nämnts ovan, bland annat beroende av en prövning av sannolikheten för att utbetalning ska ske. Vid en sådan beräkning uppkommer också frågan om vilket belopp utbetalningarna skulle uppgå till om avtalet hade löpt vidare. Utgångspunkten i nu gällande lagstiftning för flytträtt är att flyttvärdet ska motsvara det belopp försäkringstagaren hade varit berättigad till om han eller hon hade stannat kvar i det befintliga försäkringsavtalet (se prop. 2006/07:26 s. 27). En försäkringstagare har, enligt bestämmelser i FAL, vid flytt rätt till det tekniska återköpsvärdet av försäkringen. I enlighet med bestämmelserna i FRL har försäkringstagaren därutöver, och i tillämpliga fall, rätt till den återbäring som försäkringen bidragit till. Från det totala värdet som åsätts den specifika försäkringen ska avdrag göras för kostnader hänförliga till flytten. Det innebär således att även bedömningen vid flytt är beroende av avtalets konstruktion och den försäkrades hälsotillstånd.

Som beskrivits ovan motsvaras det kommunicerade värdet av fondförsäkring och depåförsäkring av värdet på de fondandelar respektive depåtillgångar som försäkringsföretaget innehar för försäkringstagarens räkning. Det kommunicerade värdet utgår därmed från marknadsvärdet av de tillgångar som är hänförliga till det specifika försäkringsavtalet. För traditionell livförsäkring däremot är utgångspunkten annorlunda då det kommunicerade beloppet består dels av ett garanterat belopp, som kan vara både högre eller lägre än den avsättning som företaget gör för försäkringen, dels av ett icke garanterat värde. Därutöver kan det finnas överskottsmedel, i form av en riskbuffert inom kollektiv konsolidering, som inte kommunicerats och som kan komma att fördelas som återbäring i framtiden.

Det finns olika möjliga utgångspunkter beträffande hur återköpsvärdet av en försäkring ska räknas fram i samband med en överföring. En utgångspunkt skulle kunna vara att försäkringstagaren ska ha rätt till det aktuella marknadsvärdet av de tillgångar som hör till försäkringen. En annan utgångspunkt skulle kunna vara att värdet ska motsvara det värde som försäkringstagaren hade varit berättigad till om han eller hon hade stannat kvar i det befintliga försäkringsavtalet. I det senare fallet finns en tydlig koppling mellan återköpsvärdet av försäkringen och den garanti som försäkringsföretaget åtagit sig i samband med att avtalet slöts. I det tidigare fallet däremot skulle en flytt innebära att det som för-

säkringsgivaren åtagit sig i avtalet upphör att gälla i samband med att försäkringstagaren begär att få flytta försäkringen. Oavsett utgångspunkt är det rimligt att i beräkningen av försäkringens värde beakta kostnader hänförliga till försäkringsavtalet.

Osäkerheten om försäkringstagarnas egentliga hälsotillstånd innebär att det är först i efterhand som vissa försäkringar med säkerhet kan värderas, vilket försvårar beräkningen av återköpsvärdet. De försäkringar som avses är sådana utan efterlevandeskydd samt övriga försäkringar om det saknas förmånstagare. Orsaken är att försäkringsföretaget inte med säkerhet kommer att betala ut försäkringens värde i dessa fall. Om försäkringstagaren avlider innan utbetalning påbörjats eller under utbetalningstiden uppstår i stället arvsvinster som fördelas till övriga försäkringstagare med samma typ av försäkring. Även för försäkringar med efterlevandeskydd finns visserligen ett osäkerhetsmoment avseende tidpunkten för utbetalning. Att försäkringens värde någon gång ska betalas ut är däremot klart.⁸

Bedömningen av försäkringstagarens hälsotillstånd vid tidpunkten för en överföring får således för försäkringar där osäkerhet råder om huruvida utbetalning kommer att ske stor betydelse för förmögenhetsfördelningen mellan flyttande och kvarvarande försäkringstagare. En ensidig rättighet för försäkringstagarna att avbryta avtalet i förtid, med det informationsövertag om det egna hälsotillståndet som de har gentemot försäkringsgivaren, skulle i många fall omöjliggöra den riskutjämning som försäkringsföretagets verksamhet vilar på. Som nämnts tidigare finns i ett sådant läge en risk för moturval, vilket skulle kunna få till följd att vissa försäkringskollektiv till övervägande del skulle komma att utgöras av personer med bättre hälsa och omvänt. Ett sätt för ett företag att hantera eventuella negativa konsekvenser av en överföring är att, för vissa försäkringar, kräva att försäkringstagaren fyller i en hälso-
prövning eller lämnar in ett läkarutlåtande, för att på så sätt närmare kunna värdera den avflyttande försäkringstagarens hälsotillstånd och vilken påverkan det ska ha på försäkringens värde. Ett sådant förfarande kan resultera i att den försäkrade medges flytt alternativt inte kan medges flytt, eller medges flytt efter en avräkning för värdet av arvsvinster.

⁸ Som tidigare nämnts gäller detta under förutsättning att förmånstagare finns.

Villkoren skulle också kunna bestämmas så att avdrag på försäkringens värde görs för minskade stordriftsfördelar. Detta gäller inte enbart de fördelar som uppstår när fasta kostnader slås ut på flera försäkringstagare, utan även den skalekonomi som uppnås genom att den genomsnittliga risken i ett försäkringsföretags försäkringsportfölj minskar när fler avtal knyts till portföljen. Detta är dock inte en metod som används i någon högre utsträckning i praktiken.

9.4.2 Kostnaderna förknippade med flytt av en försäkring

Vilka kostnader uppstår?

När ett försäkringsavtal upphör i förtid, på grund av att försäkringsavtalet återköps eller flyttas, uppstår kostnader för försäkringsföretaget. Hur dessa kostnader ska fördelas kan ge upphov till intressekonflikter vilket främst är ett problem beträffande ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag. Där är det försäkringstagarna kollektivt som via konsolideringsfonden i allt väsentligt svarar för företagets riskkapital. Problemet kan emellertid även i mindre utsträckning uppstå i fondförsäkring och i vinstutdelande livförsäkringsbolag i de fall där kostnadsuttaget inte är individualiserat.

Vid en flytt av pensionskapital uppstår flyttkostnader, vilka avser de administrativa kostnader som är förknippade med att hantera flytt in respektive flytt ut av pensionskapital. Till detta kommer övriga kostnader i form av avräkningar från värdet som kan behöva göras i form av marknadsvärdesjustering eller avräkningar för värden som är relaterade till försäkringsrisk såsom arvsvinster eller avdrag för oamorterade anskaffningskostnader.

De administrativa kostnaderna uppstår eftersom avgivande försäkringsföretag måste ha en fungerande administration för att kunna hantera flytten av försäkringssparandet. När en flytt är aktuell måste det avgivande försäkringsföretaget också säkerställa att försäkringsavtalet om pensionsförsäkring som försäkringens värde ska överföras till, vare sig det är hos samma eller annat försäkringsföretag, lever upp till de skattemässiga krav som ställs för att överföringen inte ska anses vara ogiltig.

Fördelning av kostnaderna

Utöver direkta kostnader kan försäkringsföretaget drabbas av uteblivna framtida intäkter av olika slag, vilka hade kommit företaget till del om avtalet hade fullföljts. Samtidigt kan ett förtida upphörande av ett avtal leda till att försäkringsföretaget undgår vissa framtida kostnader för detta.

Kostnaderna drabbar olika parter beroende på vilken associationsform som verksamheten bedrivs i. I vinstutdelande livförsäkringsbolag kan de administrativa flyttkostnaderna och avräkningar relaterade till försäkringsrisker (såsom arvsvinster) belasta resultatet och därmed aktieägarna. Kostnaderna kan i dessa bolag även påverka försäkringstagarna, beroende på hur riskfördelningen mellan aktieägare och försäkringstagare har reglerats i försäkringsavtalet. I ömsesidigt verkande försäkringsföretag är det försäkringstagarna som finansiera verksamheten och påverkas av kostnaderna av att försäkringsavtal upphör i förtid.

Den genomgående principen för att hantera kostnader som uppstår vid en flytt är att det är de flyttande kunderna som ska bära dessa, om kostnaderna inte täcks av de avgifter som redan har tagits ut under avtalstiden. De hanteringskostnader som uppstår för företaget i samband med att en försäkringstagare flyttar kan täckas av flyttavgifter samt av övriga avgifter i form av avräkningar eller avdrag i vissa fall, som minskar flyttvärdet. Om kostnaderna inte fördelas på de kunder som faktiskt flyttar kan det som nämnts ovan finnas möjlighet att kostnaderna fördelas i förväg mellan försäkringstagare med försäkringsavtal som innehåller en rätt till flytt, i annat fall finns det en risk att dessa kostnader övervältras i efterhand på andra försäkringstagare.

Det finns olika former av avgiftsuttag, vilka kan anpassas till olika typer av pensionsförsäkringar och hur de har distribuerats. Det kan vara fasta avgifter eller avgifter relaterade till det värde som ska flyttas, t.ex. en procentsats av detta. Det senare kan vara ett sätt för företaget att kompensera sig för anskaffningskostnader, till exempel ersättning till säljare eller förmedlare. Det förekommer även att mottagande företag erbjuder sig att betala vissa flyttkostnader för den inflyttande kunden.

Det förekommer att avgifter eller eventuella avdrag kan minska i takt med att tid förflutit sedan avtalet tecknades. De olika konstruktionerna speglar möjligheten att täcka de administrativa flyttkostnaderna genom flyttavgifter och att täcka övriga kostnader för

exempelvis anskaffningskostnader genom att göra avdrag på flyttvärdet. Skälet är att försäkringsföretagen vill kompensera sig för de initiala kostnaderna – exempelvis provisioner – som de har haft och som annars skulle belasta antingen aktieägare eller försäkringsstagare beroende på företagsform.

För en närmare beskrivning av försäkringsföretagens villkor vid flytt av försäkringssparande, se redogörelsen av kartläggningen, avsnitt 8.11.

9.4.3 Prissättning av och villkoren i det nya avtalet

I det mottagande företaget är det liksom vid annan nyteckning än vid flytt, normalt av vikt att villkor för det nya försäkringsavtalet utformas på ett sådant sätt att befintliga försäkringstagare eller aktieägare kompenseras för den affärsrisk som avtalet medför. Vid en flytt av pensionskapital är dock omfattningen av risken att fel villkor uppställs betydligt större då det kan vara betydande belopp som flyttas in. I främst ömsesidigt verkande försäkringsföretag finns annars en risk att befintliga försäkringstagare finansierar försäkringsföretagets expansionskostnader utan att få någon ekonomisk kompensation för detta.

I praktiken kan bedömningen av affärsrisken leda till att ett försäkringsföretag inte är villigt att ta emot det flyttande kapitalet eller att försäkringstagaren finner de erbjudna villkoren oacceptabla. Det mottagande företaget kan nämligen ha skäl att göra en annan bedömning vid premieberäkningen än vad det avgivande företaget gjorde vid beräkningen av värdet vid återköpet. Av samma skäl kan det mottagande företaget tänkas ställa upp andra krav, exempelvis att den presumtive försäkringstagaren genomgår samma typ av hälso-prövning som vid annan nyteckning för att bättre kunna bedöma risken med den eventuellt inflyttande kunden.

9.5 Särskilda överväganden om flytträttens omfattning

Utredningen har tidigare redogjort för de principer som bör vara vägledande i förslaget om regler för flytträtt. Bland annat fastställdes att regler om flytträtt ska säkerställa en konkurrensneutralitet på försäkringsmarknaden. För att inte gynna vissa

företag framför andra bör förslaget således i möjligaste mån vara neutralt med avseende på dels olika företagsformer, dels olika former av försäkringssparande. För att säkerställa ett gott konsumentskydd bör utgångspunkten vara att försäkringstagare, oavsett tidpunkten för tecknandet av försäkringsavtalet, bör omfattas av likalydande regler om flytträtt. Utgångspunkten är därmed att retroaktiva och framåtverkande regler i möjligaste mån ska anpassas till varandra.

Som tidigare påpekats är det dock inte möjligt att bortse från att det kan finnas sakliga skäl för avvikelser från dessa principer, exempelvis vad gäller flytträttens omfattning. Principerna till trots finns därmed ett behov av att analysera faktorer som kan påverka i vilken mån olika försäkringsformer skulle kunna omfattas av utredningens förslag om flytträtt och om det finns faktorer som påverkar möjligheten att införa såväl retroaktiva som framåtverkande regler på området.

Inledningsvis är det värt att notera att i och med att vissa krav och begränsningar framgår såväl av den civilrättsliga lagstiftningen som av den skatterättsliga lagstiftningen kan ändringar behöva göras i både FAL och IL för att föreslagna ändringar ska få genomslagskraft. Utredningen återkommer till detta nedan.

9.5.1 Särskilt om kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar

Nu gällande lagstadgade flytträttsregler omfattar endast vissa typer av individuella försäkringar som tecknats efter den 1 juli 2007. Det innebär att reglerna inte omfattar kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar. I förarbetena till FAL motiverar lagstiftaren denna begränsning bland annat med att regler beträffande individuell försäkring om ansvarsinträde, uppsägning och ändring passar mindre väl för kollektivavtalsgrundad försäkring. Vidare betonas i det sammanhanget vikten av att dels klargöra innebörden av kollektivavtalsgrundade försäkringar, dels ge stöd åt vissa konstruktioner och villkor som avviker från det brukliga inom annan försäkring, framför allt åt arbetsrättens inflytande på systemet. Behovet av att de försäkrade skyddas i vissa särskilt viktiga avseenden framhålls samtidigt (se prop. 2003/04:150 s. 343).

Lagstiftaren fastslår i det sammanhanget att utvecklingen på kollektivavtalsområdet ska beaktas i samband med utformningen av

lagstiftningen. Denna ska inskränkas till att slå fast vissa huvudprinciper som är förenliga med den mångfald av lösningar som förekommer på området samtidigt som den ska säkerställa att de försäkrade ges ett visst minimiskydd. I förarbetena till FAL anges även att det är just existensen av ett kollektivavtal som motiverar att den försäkrade inte behöver samma skydd av lagregler (se prop. 2003/04:150 s. 344 och s. 351 f.). Att de försäkrade företräds av en arbetstagarorganisation i förhandlingarna kring utformningen av försäkringen och dess villkor, anses säkerställa att de försäkrades intressen tillvaratas i tillräckligt hög grad för att motivera undantag från kravet på att låta den enskilde både fritt välja och fritt flytta mellan försäkringslösningar och försäkringsgivare.

Som ett första steg i analysen bör lyftas de faktorer som talar för respektive emot att flytträttsregler bör omfatta även kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar.

Den försäkrades ställning inom kollektivavtalsgrundad tjänstepensionsförsäkring

Tidigare analyser på området gör ofta gällande att det faktum att den försäkrade vid kollektivavtalsgrundad försäkring företräds av en arbetstagarorganisation i förhandlingarna kring utformningen av försäkringen och dess villkor innebär att de försäkrades intressen tillvaratas i tillräckligt hög grad för att motivera undantag från kravet på att låta den enskilde arbetstagaren både fritt välja och fritt flytta mellan försäkringslösningar och försäkringsgivare.

I detta sammanhang är det dock viktigt att framhålla att det kan vara svårt för en arbetstagarorganisation att ta hänsyn till alla försäkrades intressen och preferenser, vilket kan påverka behovet av en flytträtt för den enskilde. Det faktum att de försäkrades preferenser kan förändras över tid förstärker ytterligare svårigheten för en organisation att anpassa utbudet av försäkringar till alla försäkrade. Till detta hör den försäkrades begränsade möjlighet att påverka utbudet av godkända försäkringsgivare och försäkringslösningar kan innebära att han eller hon känner ett behov av en annan försäkringslösning än de som erbjuds inom ramen för ett specifikt avtalsområde, det kan till exempel vara fallet om man bytt anställning och arbetar inom ett annat kollektivavtalsområde.

Det är dock möjligt att argumentera för att den senaste tidens utveckling på kollektivavtalsområdet, som innebär att man inom

ITP-planen och avtalspension SAF-LO infört kollektivavtalad flytträtt mellan de av avtalsparterna valda försäkringsföretagen, till viss del säkerställer att den försäkrade kan anpassa försäkringslösningen till sina preferenser. Samtidigt kan det upphandlingsförfarande som ligger till grund för valet av försäkringsföretag, med ett antal bestämda kriterier som företagen måste uppfylla för att få erbjuda sina produkter, bidra till en viss likriktning av de produkter som erbjuds inom ramen för ett visst kollektivavtalsområde. En annan aspekt är att den kollektivavtalade flytträtten inte medger rätt att flytta mellan olika avtalsområden, vilket är en begränsning för de arbetstagare som är rörliga på arbetsmarknaden. Detta skulle tala för att den flytträtt som utvecklats inom vissa kollektivavtalsområden inte täcker alla väsentliga behov av att kunna flytta pensionskapital.

Det finns även faktorer som talar emot att individen bör ha en rätt att fritt välja försäkringsgivare och försäkringsprodukt på kollektivavtalsområdet. Ett viktigt sådant argument är det att individen, genom att välja att bli medlem i en arbetstagarorganisation, har gjort ett medvetet val att avsäga sig vissa individuella rättigheter och i stället ge denna organisation rätten att representera och föra hans eller hennes talan i vissa frågor. Utifrån ett sådant resonemang kan hävdas att en individ inte kan ingå i ett kollektiv som via sin organisation förhandlar med arbetsgivarsidan och samtidigt ha rätt att fritt fatta individuella beslut som strider mot det som förhandlats fram centralt. I de förhandlingar som förs mellan arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer utgår företrädarna för organisationerna från kollektivets preferenser. Det går dock inte att bortse från att enskilda individer i kollektivet kan ha intressen som inte överensstämmer med dessa. Att en individ trots detta gjort ett medvetet val att avsäga sig rätten att föra fram sina egna preferenser kan sägas tala mot att han eller hon ska ha en möjlighet att frångå det centrala avtalet som tagits fram. På kollektivavtalsområdet måste således en avvägning göras mellan den enskilde individens intressen och de intressen som kollektivet som helhet kan ha.

Mot detta resonemang talar dock det faktum att kollektivavtalen påverkar även individer som, medvetet eller omedvetet, avstår från att vara medlemmar i arbetstagarorganisationer. Anställda hos en arbetsgivare som är medlem i arbetsgivarorganisation omfattas av det kollektivavtal som tagits fram centralt, oavsett om den anställda själv är medlem i en arbetstagarorganisation. En individ kan således

omfattas av vad organisationer, som hon eller han själv inte bestämt ska företräda honom eller henne, har avtalat fram. I sammanhanget bör man även ta hänsyn till den utveckling som skett under senare tid, med en allt lägre andel av arbetstagarna som väljer att bli medlemmar i arbetstagarorganisationer. Det är av den anledningen svårt att hävda att alla de individer som träffas av ett kollektivavtal avseende vissa frågor frivilligt har av sagt sig rätten att fatta individuella beslut och därmed inte självklart att arbetstagarens möjlighet att fatta individuella val ska begränsas med detta som motiv.

Utifrån ovanstående kan det ifrågasättas om inte en möjlighet för den försäkrade att vid behov flytta sitt sparande även till annan försäkringsgivare än de av kollektivavtalsparterna utpekade och på så sätt anpassa försäkringsskyddet till de egna preferenserna, kan anses vara en förutsättning för att alla försäkringstagare eller försäkrade har samma konsumentskydd i form av flytträtt, oavsett vilket kollektivavtalsområde man tillhör eller om en tjänstepensionsförsäkring är kollektivavtalad eller inte.

Den försäkrades beroende av försäkringsföretagets förvaltning⁹

En av de principer för flytträtt som omnämns tidigare är att den part som bär risken för utvecklingen av försäkringssparandet också är den part som ska ha rätt att flytta. Inom kollektivavtalad tjänstepension förekommer dels förmånsbestämd tjänstepension där arbetsgivare bär den finansiella risken, dels premiebestämd tjänstepension där den försäkrade bär den risken.

Arbetsgivaren kan således i ett avtal utfästa en pensionsförmån (pensionsutfästelse), t.ex. att pensionstagaren ska få ett visst belopp eller en viss andel av lön eller annan ersättning, livet ut eller under en begränsad tid. En sådan utfästelse kan tryggas genom att arbetsgivare tecknar en tjänstepensionsförsäkring. Karakteristiskt för en sådan pensionsförmån är arbetsgivarens skyldighet att säkerställa den utfästa förmånen även om utbetalningarna från försäkringen inte är tillräckliga för att täcka utfästelsen. Detta innebär att en flytträtt för den försäkrade inom förmånsbestämd försäkring skulle innebära risker för arbetsgivaren som till följd av sitt ansvar för pensionsutfästelsen är i behov av kontroll över hur pensionskapitalet utvecklas.

⁹ Detta resonemang rör även individuella tjänstepensionsförsäkringar.

När det gäller förmånsbestämd tjänstepensionsförsäkring finns alltså ett visst skyddsbehov för arbetsgivaren som är försäkrings-tagare i dessa pensionslösningar. Detta skyddsbehov kan avse den enskilde arbetsgivaren, men även hela kollektivet av arbetsgivare när tidigare intjänad förmånsbestämd pension ska samordnas med senare intjänad sådan (exempelvis inom ITP-avtalet). Denna ordning innebär att framtida arbetsgivares pensionskostnader påverkas av vad som sedan tidigare finns intjänat. Den försäkrade står däremot inte någon risk för förvaltningen av pensionskapitalet eftersom förmånen är fastställd i pensionsutfästelsen.

I sammanhanget bör även frågan om värdesäkring, eller indexering av utgående pensioner, beröras. Om värdesäkringen är formellt avtalad i pensionsutfästelsen gäller att arbetsgivaren är ansvarig för att pensionerna värdesäkras. Det gäller oavsett om försäkring har tecknats för att trygga förmånen eller om en tecknad försäkring inte täcker upp det som utlovats i utfästelsen. Även i dessa fall saknas ett väsentligt skyddsbehov för den försäkrade.

För arbetsgivaren kan det däremot finnas fördelar med att byta försäkringsgivare genom att flytta pensionskapital inom ramen för förmånsbestämda lösningar. I praktiken är det dock få försäkringsföretag som kan erbjuda förmånsbestämd försäkring som ofta är livsvarig. Det kan dessutom hos dessa företag finnas begränsningar att endast teckna försäkringar av en viss typ eller inom vissa avtalsområden, vilket inskränker handlingsutrymmet. För ömsesidigt verkande försäkringsföretag krävs en bedömning av hur en inflytt av pensionskapital och nya åtaganden ska beaktas och vilken inverkan en sådan flytt har på företagets överskott. Detta för att befintliga försäkringstagares och försäkrades intressen ska kunna tillvaratas. Dessa förhållanden gör att en lagstadgad flytträtt – om en sådan skulle införas för försäkringstagaren (arbetsgivaren) även inom kollektivavtalad, förmånsbestämd försäkring – sannolikt skulle få en begränsad omfattning i praktiken. Det bör även i sammanhanget särskilt poängteras att den frivilliga flytträtten även fortsättningsvis kommer att komplettera den lagstadgade rätten att flytta pensionskapitalet.

Sammantaget kan hävdas att de kostnader och risker för arbetsgivaren som är förknippade med en lagstadgad flytträtt inom förmånsbestämd tjänstepensionsförsäkring är stora. Som framgår av vad som nu sagts har en rätt till flytt för den försäkrade inom denna kategori dessutom ett lågt konsumentskyddsvärde. Detta

måste tas hänsyn till vid utformningen av förslaget till flytträttsregler och vilken omfattning dessa ska ha.

Inom premiebestämd kollektivavtalad tjänstepension är däremot den försäkrade, på samma sätt som för privat livförsäkring, beroende av försäkringsföretagets förvaltning och hur det bedriver sin verksamhet i övrigt. Den förvaltningen har i båda fallen betydelse för att den försäkrade ska få en tillfredsställande pension och en lagstadgad flytträtt för premiebestämda kollektivavtalsgrundade pensioner ger de försäkrade möjlighet att agera för att skydda sitt pensionskapital.

Kollektivavtalets särskilda ställning

Som ett centralt argument mot flytträtt för kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar hänvisar 2006 års proposition om flytt av försäkringssparande (prop. 2006/07:26) till begränsningen i FAL, där lagstiftaren i förarbetena anger att kollektivavtalsgrundade försäkringars särställning i förhållande till individuell försäkring motiverar särregler för dessa försäkringar. Den ”avtalsstruktur” som finns på området, där villkoren för försäkringen till stora delar följer av ett kollektivavtal och inte som för övriga försäkringsformer av försäkringsavtalet, kan således komplicera införandet av en utvidgad lagstadgad flytträtt.

Även om en arbetstagarorganisations möjlighet att fullt ut tillgodose de försäkrades, i egenskap av medlemmar, intressen och preferenser kan diskuteras (se ovan), finns det andra faktorer som kan innebära att flytträtt för kollektivavtalsgrundade försäkringar inte nödvändigtvis är önskvärt ur ett konsumentperspektiv. En sådan faktor är flytträttens effekt på kostnader och andra villkor för tjänstepensionsförsäkringarna. I upphandlingen av försäkringsgivare utgår kollektivavtalsparterna från ett antal villkor som försäkringsgivarna ska uppfylla. Dessa villkor har bidragit till en utveckling av de försäkringsprodukter som erbjuds samtidigt som det inneburit en prispress på området, vilket innebär lägre kostnader för de försäkrade. En fullständig och lagstadgad flytträtt på området skulle kunna inverka negativt på de avgifter som nu tas ut. Orsaken är att den inlåsning som finns i nuläget, och som innebär att försäkringstagare endast kan välja och flytta mellan försäkringsgivare bland de av kollektivavtalsparterna godkända företagen, riskerar att inte kunna upprätthållas. En negativ effekt på avgift-

ernas storlek är inte önskvärd ur ett konsumentperspektiv, inte minst med hänsyn tagen till avgiftens stora betydelse för den slutgiltiga storleken på pensionen. Risken för att fler försäkringstagare väljer att flytta vid en lagstadgad och allomfattande flytträtt skulle kunna innebära en risk att försäkringsföretag inte längre är beredda att erbjuda försäkringar till det pris som kollektivavtalsparterna sätter upp som krav i upphandlingarna. Kostnaderna för den formen av försäkringar riskerar därmed att stiga.

I den mån prispressen på kollektivavtalsområdet har spillt över även på avgifterna för individuella försäkringar, skulle införandet av en lagstadgad flytträtt på kollektivavtalsområdet kunna påverka prinsnivån på dessa marknader. I det sammanhanget bör dock uppmärksammas att det utanför kollektivavtal har genomförts provisionsfria upphandlingar på företagsnivå, men att man vid en jämförelse av kostnadsnivån måste ta hänsyn till att nu nämnda planer inkluderar rådgivningskostnader i form av provisioner.

Mot resonemanget att ökade möjligheter för försäkrade att flytta sitt sparande kan påverka avgifternas storlek negativt talar den kollektiva flytträtt som kollektivavtalsparterna har på vissa avtalsområden. I likhet med en flytträtt för de försäkrade innebär den kollektiva flytträtten en ökad risk att förlora kunder. Kollektivavtalsparterna har t.ex. i samband med utgången av avtalstiden eller uppsägning av förmedlingsavtalet, rätt att utan de försäkrades yrkande eller medgivande, begära att hela det intjänade pensionskapitalet för ett helt bestånd försäkringar flyttas från ett försäkringsföretag till ett annat. Den kollektiva flytträtten har trots den mer omfattande verkan en sådan flytt skulle ha till synes inte påverkat premienivåerna.

Vad som nu sagts innebär att det finns ett behov av att närmare analysera om den begränsade möjligheten till flytt som i allt högre grad har införts för kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar kan anses vara tillräcklig utifrån ett konsumentperspektiv och vilka konsekvenserna kan bli av en mer omfattande flytträtt på området. I detta sammanhang är det viktigt att poängtera att det inom vissa avtalsområden i dagsläget inte finns någon eller mycket begränsad flyttmöjlighet, vilket innebär att de försäkrades rätt att flytta skiljer sig åt mellan avtalsområdena (se avsnitt 8.4).

Begränsningar i flytträttens omfattning innebär begränsningar i konsumentskyddet

En viktig nackdel med att, i likhet med dagens flytträttsregler, inte låta kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar omfattas av en utvidgad lagstadgad flytträtt är att det skulle innebära att målet om ökat konsumentskydd inte träffar alla försäkringstagare eller försäkrade lika. Det skulle innebära att konsumentskyddet i form av flytträtt även i fortsättningen är beroende av vilket yrke och därmed avtalsområde man tillhör. Syftet med flytträtten som konsumentskydd kommer endast att uppnås till en begränsad del, då kollektivavtalade tjänstepensioner är en dominerande och starkt växande del av pensionsmarknaden. Även om, eller när, kollektivavtalad flytträtt införs inom övriga avtalsområden möjliggör det inte flytt av pensionskapital mellan kollektivavtalsområden. Dessutom innebär det att konkurrensen mellan försäkringsföretagen skulle begränsas.

En begränsad flytträtt innebär också att möjligheten för försäkringsföretagen att konkurrera på lika villkor hämmas i och med att vissa företag tillåts att konkurrera om såväl nya som gamla kunder på alla delmarknader medan andra inte har tillträde till kollektivavtalsmarknaderna. Detta problem förefaller dock att minska i och med utvecklingen på marknaden för kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar, där möjligheten att välja försäkringsgivare ökat i allt högre utsträckning i samband med att parterna inom olika avtalsområden öppnar upp för förvaltning hos olika försäkringsföretag. Detta gäller framför allt på avtalsområden med en upphandlingsmodell som innebär att alla försäkringsföretag som uppfyller vissa kriterier tillåts erbjuda sina produkter jämfört med avtalsområden med upphandlingsmodeller där ett mer begränsat antal leverantörer väljs ut. Oavsett modell innebär den formen av upphandling att de försäkringsföretag som inte kan uppfylla de uppställda kriterierna inte heller i framtiden kommer att tillåtas inträde till marknaden. Till detta hör också att det fortfarande finns avtalsområden där arbetsmarknadens parter inte förhandlat fram en flytträtt.¹⁰ Utan ett lagstadgat krav på flytträtt går det heller inte att bortse från kollektivavtalsparternas möjligheter

¹⁰ Som tidigare nämnts kan flytt inom dessa avtalsområden ändå medges i vissa fall. I dessa fall är det emellertid ett försäkringsföretag som själv väljer att erbjuda de försäkrade möjligheten att flytta och det är således ingenting som förhandlats fram centralt av kollektivavtalsparterna.

att i framtiden omförhandla avtal och begränsa, eller helt ta bort, flyttmöjligheterna.

9.5.2 I vilken utsträckning kan den försäkrade ges rätt att avsluta ett försäkringsavtal genom flytt när avtalet har ingåtts av arbetsgivaren?

Försäkringsavtalslagen och avtal om tjänstepensionsförsäkring

I FAL regleras i första hand förhållandet mellan avtalsparterna i ett försäkringsavtal, dvs. försäkringstagaren som tecknar försäkringen och försäkringsföretaget. Den försäkrade definieras vid personförsäkring som den på vars liv eller hälsa en försäkring gäller (se 1 kap. 4 § FAL). Huvudregeln är att försäkringstagaren ingår och avslutar avtalet oavsett vem som är försäkrad eller ersättningsberättigad genom förmånstagarförordnande. Förfoganden över avtalet måste dock godkännas av den försäkrade eller annan ersättningsberättigad som också regelmässigt är oåterkalleliga förmånstagare, om detta inskränker dennes rätt (14 kap. 9 § andra stycket FAL).

I 1 kap. 5 § FAL finns en dispositiv regel som ger förfoganderätt till den försäkrade i vissa avseenden. När en arbetsgivare tecknar en individuell personförsäkring till förmån för en anställd på dennes liv eller hälsa, anses den anställde som försäkringstagare vid tillämpning av bestämmelserna i 10 kap. om information till försäkringstagare när ett försäkringsavtal har träffats, vid tillämpning av 14 och 15 kap. – som rör förfogande över försäkringen i vissa avseenden och förhållandet till borgenärerna – samt i fråga om rätten till försäkringsersättning i övrigt. Detta således om inte annat har avtalats. En försäkringstagare ges även rätt till återköp och flytt enligt 11 kap. 5 § FAL – en rätt som dock inte omfattar en försäkringstagare som är arbetsgivare och som tecknat kollektivavtalad försäkring.

I 20 kap. 1 § första stycket FAL stadgas att bestämmelser om kollektivavtalsgrundad personförsäkring tillämpas på personförsäkringar som

1. tecknas av arbetsgivare för att ge skydd åt anställda,
2. meddelas enligt ett i försäkringsvillkoren angivet kollektivavtal som har slutits mellan en arbetsgivarorganisation och en arbetstagarorganisation, och
3. tecknas hos ett försäkringsbolag enligt kollektivavtalet.

I sista stycket i denna paragraf läggs fast att om en försäkrad enligt kollektivavtalet får överenskomma med försäkringsbolaget om en särskild utformning av försäkringsskyddet, anses en sådan överenskommelse som en del av den kollektivavtalsgrundade försäkringen. Detta gäller alternativ ITP (s.k. tiotaggarlösning) och valmöjligheter för den försäkrade vad gäller förvaltningen av premierna (s.k. kryssval). Sättet att utse försäkringsbolagen ska framgå av kollektivavtalet (se prop. 2003/04:150 s. 347 och 348).

I 20 kap. 2 § FAL finns en bestämmelse som stadgar att en arbetsgivare som ingår avtal om kollektivavtalsgrundad försäkring med försäkringsbolaget är försäkringstagare, men att i frågor som rör förfogande över försäkringen i vissa avseenden (14 kap.), förhållandet till borgenärerna (15 kap.) och frågan om rätten till försäkringsersättning i övrigt anses varje försäkrad som försäkringstagare. Detta förutsatt att försäkringen gäller för den försäkrades liv eller hälsa. Som nämnts har enligt 14 kap. 9 § FAL försäkringstagaren rätt att förfoga över försäkringen genom överlåtelse, pantsättning eller annars på annat sätt än genom förmånstagarförordnande. Den försäkrade kan således förfoga över försäkringen på dessa sätt. Av förarbetena till FAL framgår att arbetsgivaren intar ställningen som försäkringstagare i frågor som rör själva avtalet – ingående, ändring och upphörande – samt i fråga om premiebetalningarna (se prop. 2003/04:150 s. 638).

Kollektivavtalsgrundad personförsäkring regleras således särskilt i 20 kap. FAL och reglerna får anses gälla om inte annat avtalats i kollektivavtal (se 1 kap. 6 § första stycket och 7 § 4 FAL). Arbetsmarknadens parter har genom sådana avtal reglerat bl.a. den försäkrades förfoganderätt inför tecknandet av en försäkring. För premiebestämda lösningar – som blir allt vanligare – får den försäkrade välja försäkringsskydd, kapitalförvaltning och försäkringsbolag enligt på olika sätt bestämda ramar (se avsnitt 8.4). Avvikelser från den dispositiva förfoganderätten som finns i 20 kap. FAL är relativt vanliga för premiebestämda försäkringar. Det kan även konstateras att den försäkrade regelmässigt bär risken för utfallet på tjänstepensionsförsäkringen i förhållande till arbetsgivaren vid sådana försäkringar också när de är kollektivavtalade. I dessa fall har den försäkrade flytträtt om det medges inom de ramar som kollektivavtalet, försäkringsgivaren eller arbetsgivaren råder över.

För individuella tjänstepensionslösningar med försäkringar som är tecknade för att trygga pensionsutfästelser utanför kollektivavtalsområdet följer arbetsgivaren vanligtvis den dispositiva för-

foganderätt som följer av FAL (se 1 kap. 5 §). När en utfästelse riktar sig till en större mängd anställda men också när utfästelse görs till enstaka individer är det relativt vanligt att arbetsgivarna på egen hand eller genom försäkringsförmedlare upphandlar försäkringsgivare och försäkringslösningar samt ställer upp ramar för avtalen på liknande sätt som inom kollektivavtalen. I dessa lösningar får den försäkrade förfoganderätt och flytträtt inom de ramar som arbetsgivaren ställer upp. Den försäkrade står även här risken för utfallet av tjänstepensionsförsäkringen när lösningen är premiebestämd, vilket den vanligtvis är.

Inkomstskattelagen och tjänstepensioner

En tjänstepensionsförsäkring definieras i 58 kap. 7 § IL som en pensionsförsäkring som har samband med tjänst och som den försäkrades arbetsgivare åtagit sig att betala samtliga premier för. Med försäkrad avses i 58 kap. 8 § IL den på vars liv försäkringen tecknats. Vidare stadgas i 58 kap. 9 § IL att den försäkrade ska vara försäkringstagare i fråga om annan pensionsförsäkring än tjänstepensionsförsäkring.

Den frivilliga flytträtten läggs fast i 58 kap. 18 § tredje stycket IL. Enligt den bestämmelsen får överföring av hela pensionsförsäkringens värde ske till en ny pensionsförsäkring om försäkringstagaren tecknar den i samband med överföringen hos samma eller annan försäkringsgivare med samma person som försäkrad.

Det kan således konstateras att nu gällande skatterättsliga regler inte tillåter att den försäkrade (som inte är försäkringstagare) flyttar en tjänstepensionsförsäkring. Förfogandet måste i så fall ske för arbetsgivarens räkning med stöd av fullmakt.

Andra överväganden kring den försäkrades förfoganderätt över en kollektivavtalsgrundad eller individuell tjänstepensionsförsäkring

Tjänstepension ingår normalt i anställningsavtal som grundas på kollektivavtal. Om kollektivavtal saknas är någon form av tjänstepension ändå vanligt förekommande. Dessa försäkringar liknar ofta kollektivavtalad tjänstepension.

Nivån för förmånsbestämd pension eller arbetsgivarens kostnad för premiebestämd pension är en förhandlingsfråga mellan arbets-

givaren och den anställde. Tjänstepensionsförsäkringar tryggar normalt ett annat avtal, dvs. en utfästelse från arbetsgivaren om pension och att pensionen ska utbetalas på ett visst sätt och bestå av vissa delar. Försäkringsavtalet utformas för att överensstämja med utfästelsen. Detta gäller oavsett om pensionsutfästelsen är kollektivavtalad eller individuell. Av pensionsutfästelsen framgår normalt vilka pensionsvillkor som ska gälla, vilket ansvar arbetsgivaren har samt vilka eventuella valmöjligheter den försäkrade har. Det bakomliggande avtalet för individuell eller kollektivavtalad tjänstepensionsförsäkring regleras inte i FAL utan följer arbetsrättsliga regler och praxis på arbetsmarknaden.

Arbetsgivaren är försäkringstagare, men intar denna ställning som nämnts främst i frågor som rör själva avtalet och premiebetalningen. I övrigt har den försäkrade förfoganderätten (se 1 kap. 5 § och 20 kap. 2 § FAL). Det är arbetsgivaren som ansvarar för att trygandet i avtalet blir korrekt i förhållande till pensionsutfästelsen och att försäkringen som tecknas följer överenskommelsen om pension. Pensionsutfästelsens innehåll är en del av pensionsavtalet och båda parter har intresse av att åtagandena i utfästelsen uppfylls genom försäkringen. De har därmed även ett intresse av att kunna kontrollera försäkringsavtalet.

Under anställningstiden ligger det således både i arbetsgivarens och i den försäkrades intresse att det finns en effektiv och trygg hantering av premiebestämd tjänstepension. Efter anställningstidens slut har arbetsgivaren inte längre någon skyldighet att betala premier, i stället flyttas ansvaret över till nästa arbetsgivare för de pensioner som kommer att tjänas in i framtiden. En annan sak är att det för det fribrev som uppstått, enligt kollektivavtalet även fortsättningsvis gäller vissa regler som arbetsgivaren har att rätta sig efter.

I de fall arbetsgivaren har försummat att betala in premier eller har betalat in för låga premier, kvarstår dock betalningsansvaret för intjänad pension även efter den aktuella anställningstiden. Arbetsgivaren kan då bli skyldig att retroaktivt betala in de premier som saknas. När det gäller kollektivavtalad försäkring gör arbetsgivaren i dessa fall en retroaktiv inbetalning till valcentralen som sedan slussar pengarna vidare till rätt försäkrad. Om arbetsgivaren inte kan fullgöra denna skyldighet träder kollektivavtalsgarantin i stället in. När det gäller individuell tjänstepension är det arbetsgivare och arbetstagare som ska komma överens om hur arbetstagaren ska

kompenseras om arbetsgivaren har försummat sin förpliktelse att betala premier.

I samband med övergång till premiebestämd tjänstepensionsförsäkring har den finansiella risken förts över från arbetsgivaren till den försäkrade. Ett av motiven för att övergå från förmånsbestämd- till premiebestämd tjänstepensionsförsäkring var att arbetsgivarens pensionskostnader skulle vara förutsägbara. Detta uppnåddes genom att arbetsgivarens ansvar begränsades till att betala premier enligt i kollektivavtalet föreskriven nivå. Premienivåerna utgick från den ungefärliga kostnaden som arbetsgivarna haft för tidigare förmånsbestämda pensionsplaner och nyttan för de försäkrade var att de skulle få förfoga över pensionskapitalets avkastning, i stället för att som tidigare få en fastställd förmån, i de flesta fall utan formell rätt till uppräknings.

Arbetsgivarens ansvar vid premiebestämd pension är således i huvudsak endast att fullgöra premiebetalningen enligt anställningsvillkor och kollektivavtal. Det är därmed den försäkrade som får bära konsekvenserna av hur pensionskapitalet utvecklas och med det följer rimligtvis i princip en förfoganderätt över hur pensionskapitalet förvaltas.

Dessa förfogandemöjligheter för den försäkrade måste emellertid utövas inom försäkringsavtalets ram och därmed följa den bakomliggande pensionsutfästelsen. Regeln om den försäkrades förfoganderätt i FAL är därför dispositiv, oavsett om det är fråga om individuell- eller kollektivavtalad tjänstepensionsförsäkring. Förfoganderätten gäller således endast inom ramen för pensionsutfästelsen.

Oavsett om pensionsutfästelsen har sin grund i kollektivavtal eller inte torde det därför strida mot både allmänna avtalsrättsliga principer och syftet bakom arbetsgivarägda tjänstepensionsförsäkringar att införa en undantagslös, lagstadgad flytträtt till förmån för den försäkrade. Den försäkrades flytträtt skulle i så fall gälla i förhållande till försäkringsbolaget som den försäkrade inte har något avtalsförhållande till, men också till arbetsgivaren och därmed inskränka den arbetsrättsliga avtalsfriheten. Om den försäkrade ges rätt att avsluta försäkringsavtalet innan arbetsgivaren fullgjort sina åtaganden enligt pensionsutfästelsen skulle det påverka innehållet i denna.

För arbetsgivaren skulle en undantagslös lagstadgad flytträtt för den försäkrade innebära en risk att det nya försäkringsavtalet inte följer pensionsutfästelsen och att arbetsgivaren får en ny påtvingad

affärsrelation till ett försäkringsbolag som man inte själv valt, men som man ska kunna betala premier till och kommunicera med på olika sätt, inte minst datatekniskt. Den administrativa kostnaden för arbetsgivaren ökar om de anställda väljer flera försäkringsbolag.

När kan det anses lämpligt att ge den försäkrade flytträtt avseende individuell eller kollektivavtalsgrundad tjänstepensionsförsäkring?

Mot bakgrund av vad som sagts ovan är det inte lämpligt att införa en ensidig flytträtt för den försäkrade avseende avtal om tjänstepensionsförsäkring så länge arbetsgivarens åtagande enligt pensionsutfästelsen kvarstår. För förmånsbestämda försäkringslösningar – eller snarare arbetsgivarens ansvar för den utfästa förmånen – kvarstår arbetsgivarens åtagande även efter det att den försäkrade slutat sin anställning. För premiebestämda lösningar däremot har arbetsgivaren i huvudsak fullgjort sitt åtagande när skyldigheten att betala premier upphör till följd av att den försäkrade har slutat sin anställning.

När premiebetalningen till en premiebestämd lösning upphört till följd av att den anställde slutat sin anställning har arbetsgivaren inte längre samma ansvar för avtalet. Det som återstår kan närmast betecknas som ett indirekt ansvar som gäller vissa regler i kollektivavtal om uttag och försäkringsform för försäkringen. I den situationen kan det hävdas att den försäkrades intresse av att kunna styra över placeringen av försäkringssparandet genom flytt väger tyngre än arbetsgivarens. Det framstår därför som rimligt att den försäkrade när premieinbetalningen upphört till följd av att anställningen har avslutats bör ges flytträtt avseende tjänstepensionsförsäkringar utan arbetsgivarens medgivande. Detta resonemang gäller som utgångspunkt i vart fall individuella premiebestämda tjänstepensionslösningar. En sådan begränsad lagstadgad flytträtt på kollektivavtalsområdet som nu är ifråga kan emellertid även ses ur arbetsgivarens eller snarare kollektivavtalsparternas intresse. På det området bör dessa skilda perspektiv vägas mot varandra (se nedan under avsnitt 9.5.3).

9.5.3 Hur påverkar närvaron av kollektivavtal och de rättsliga förutsättningarna möjligheten att lagstifta om flytträtt avseende kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar?

Som framgår av redogörelsen i tidigare avsnitt är möjligheterna till lagstiftning om flytträtt för kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar till stor del beroende av de rättsliga förutsättningarna som finns på området. Detta inkluderar såväl befintlig nationell lagstiftning som internationella konventioner som Sverige har ratificerat och därmed förbundit sig att följa. Utöver detta måste fästas vikt vid de uttalanden om den s.k. svenska modellen, med arbetsmarknadens parter stora förhandlingsfrihet inom arbetsområdet, som lagstiftaren gjort vid flertalet tillfällen. Samtidigt har lagstiftaren även framhållit att utvecklingen inom kollektivavtalsgrundad tjänstepension ska beaktas när en bedömning om behovet av lagstiftning ska göras.

Inledningsvis kan konstateras att de regler som finns på det kollektiva avtalsrättsområdet till stor del syftar till att både understödja uppkomsten av kollektivavtal och säkerställa att dessa avtal upprätthålls av parterna. Med detta sagt är det tydligt att ett eventuellt avsteg från principen om att frågor på arbetsrättsområdet ska hanteras av arbetsmarknadens parter måste motiveras utifrån särskilda skäl. Detta är också vad som slås fast i flertalet internationella konventioner, där begränsningar i förhandlingsrätten kan accepteras om det exempelvis svarar mot mål av samhällsintresse eller är nödvändiga med hänsyn till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.

Nedan redogörs för vilka möjligheter som bedöms finnas för att låta kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar omfattas dels av retroaktiv lagstiftning om flytträtt, dels av framåtverkande lagstiftning.

Möjligheten till retroaktiv lagstiftning om flytträtt avseende kollektivavtalsgrundade försäkringar

Möjligheten att införa regler om flytträtt med retroaktiv verkan för kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar måste ses i ljuset av de bestämmelser som reglerar kollektivavtalsområdet. Det finns ett flertal faktorer som enligt utredningen påverkar möj-

ligheterna att låta retroaktiva regler om flytträtt omfatta sådana försäkringar som erbjuds inom ramen för kollektivavtal på arbetsmarknaden.

Som redogjorts för ovan har lagstiftaren i 27 § MBL fastslagit att arbetsgivare och arbetstagare som är bundna av kollektivavtal inte med giltig verkan kan träffa en överenskommelse som strider mot kollektivavtalet. Omständigheter som regleras i ett gällande kollektivavtal kan därmed inte avvika från genom att avtalsparterna i annat avtal kommer överens om annat.¹¹ Denna ogiltighetsregel innebär att arbetsgivare och arbetstagare är bundna av vad som är fastställt i kollektivavtalet, oavsett vad som överenskommit i ett enskilt anställningsavtal, och bör ses som en central del av arbetsrätten och särskilt den kollektiva avtalsrätten.

Som beskrivits i tidigare avsnitt användes kollektivavtal som ett sätt för arbetsgivarna att säkerställa arbetsfred och för arbetstagarna att få skäliga arbetsvillkor. Utan en sådan bestämmelse som den nyss nämnda kan hävdas att värdet av ett centralt träffat kollektivavtal skulle minska kraftigt i och med att enskilda arbetsgivare och arbetstagare alltid skulle kunna välja att avvika från det i kollektivavtalet överenskomna. Vad som anses vara grunden för upprätthållandet av en stabil arbetsmarknad skulle i en sådan situation riskeras.

I 3 § MBL fastställs vidare att eventuella specialbestämmelser i andra lagar eller författningar som reglerar samma frågor som de som regleras i MBL ska ha företräde. Vidare måste avtalsparterna i kollektivavtalet ta hänsyn till andra tvingande bestämmelser på de områden som avtalet reglerar. Bestämmelsen i 3 § MBL är en vedertagen princip som inte är begränsad till att endast gälla för sådana regler som redan fanns när kollektivavtalet träffades. Kollektivavtalsparterna kan således tvingas ta hänsyn även till sådana lagregler som träder ikraft efter det att ett kollektivavtal förhandlats fram och kan, i en sådan situation, tvingas omförhandla delar av avtalet – detta för att kollektivavtalet i sin helhet ska vara giltigt. Detta resonemang bekräftas av införandet i LAS av höjd ålder för avgångsskyldighet, som gäller retroaktivt. Det ska dock betonas att lagstiftaren i detta ärende motiverat behovet av införandet med det stora samhällsintresset av att en sådan möjlighet finns. I det sammanhanget har man alltså hänvisat till motiven i såväl Europarådets

¹¹ Detta gäller naturligtvis under förutsättning att inte det i kollektivavtalet finns angivet att avvikelse är möjlig.

sociala stadga som Europakonventionen som möjliggör inskränkningar av de rättigheter och friheter som erkänns i dessa.

Vilka möjligheter som kan finnas att reglera rätten för flytt av kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar kan inte endast analyseras utifrån reglerna i MBL utan hänsyn måste också tas till den ståndpunkt som lagstiftaren har avseende arbetsmarknadens parter roll i regleringen av förhållandet mellan arbetstagare och arbetsgivare.

Det finns all anledning att lyfta fram betydelsen av att med stor försiktighet hantera frågan om ingrepp i gällande kollektivavtal, inte minst mot bakgrund av Sveriges internationella åtaganden. Samtidigt ifrågasätter lagstiftaren i samband med införandet av höjd pensionsålder om avsikten med de internationella konventionerna som finns på området är att en stat i och med ratificeringen av dessa avhänder sig möjligheten att i framtiden lagstifta inom ett område som tidigare varit lämnat åt parterna att reglera. Så kan givetvis inte vara fallet. Det betonas därför att förslaget till höjd pensionsålder syftar till att införa ett utökat anställningsskydd för att arbetstagare ska ges en reell möjlighet att kunna utöka sin pension i enlighet med grunderna för det nya pensionssystemet. Angelägenheten i denna fråga och dess betydelse som en del av pensionsreformen lyfts också fram. I den promemoria som låg till grund för proposition görs sammanfattningsvis bedömningen att det måste vara möjligt att helt frånta parterna på arbetsmarknaden, men då rimligen även de enskilda parterna i ett anställningsförhållande, möjligheten att förfoga över en fråga genom införande av en helt tvingande lagstiftning. I propositionen framgår att ett förslag om helt tvingande lagstiftning förefaller bäst överensstämma med internationella förpliktelser (se prop. 2000/01:78 s. 27 och Ds 1999:39 s. 16).¹²

¹² I promemorian läggs ett alternativ till tvingande lagstiftning fram. Detta skulle innebära att man inför en bestämmelse som anger att en arbetstagare har rätt att kvarstå i sin anställning till 67 års ålder alternativt en skyldighet att sluta anställningen vid 67 års ålder och att regeln görs dispositiv för parterna. Det skulle därmed vara tillåtet att i kollektivavtal avtala om annan ålder för avgångsskyldighet. Slutligen skulle dessutom i en övergångsbestämmelse föreskrivas att kollektivavtal som ingåtts före lagens ikraftträdande skulle vara utan verkan i de delar avtalet innehåller bestämmelser om avgångsskyldighet före 67 års ålder, om avtalet inte ingåtts för att göra avsteg från lagen. Den fördelen som lyfts fram med detta alternativ är att man med en sådan reglering uppnår syftet att höja åldersgränsen för avgångsskyldighet samtidigt som full avtalsfrihet råder framöver. Dock görs bedömningen att det, med hänsyn till ILO-konventionerna på området och tolkningen av dessa, måste anses strida mot Sveriges internationella åtaganden att förfara på detta sätt. Att däremot införa en tvingande

Som redogjorts för tidigare har, trots de skäl som lagstiftaren motiverat bestämmelserna med, kritik på hur ärendet hanterats riktats från ett flertal håll, bl.a. av ILO (se avsnitt 8.9). Det bör dock poängteras att lagstiftaren infört bestämmelsen med motvillighet och med anledning av att arbetsmarknadens parter inte på egen hand sett till att få till stånd en sådan ändring.

Trots att det går att hävda att reglerna i MBL, och även hur pensionsfrågan har hanterats, möjliggör reglering har lagstiftaren gjort vissa uttalanden i samband med tidigare lagstiftningsarbete som talar emot detta. Som redogjorts för tidigare har man vid ett flertal tillfällen betonat vikten av att det ramverk som lagstiftningen på området syftar till att skapa inte ska utformas på ett sätt som stör de avtalslösningar som redan har uppnåtts. Lagstiftaren betonar således vikten av att ny eller ändrad lagstiftning inte ska leda till att bestämmelser i gällande kollektivavtal förlorar sitt värde. Visserligen har lagstiftaren också identifierat behovet av ett starkt och tydligt nationellt ramverk inom vilket arbetsmarknadens parter kan agera. Samtidigt har man lyft fram dess betydelse framför allt för att reglera områden där avtalslösningar inte kunnat nås.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns ett antal faktorer som kan sägas begränsa möjligheterna att införa retroaktiva bestämmelser om flytträtt, som skulle tvinga fram ändringar av nu gällande avtalslösningar, för kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar. Avseende dessa försäkringsformer och hur eventuella flytträttsregler för dessa skulle kunna vara utformade måste hänsyn tas till att vissa av arbetsmarknadens parter i frågan om flytträtt redan tagit initiativ till att införa ett sådant system på några avtalsområden, utan ingripande från lagstiftaren. Detta kan jämföras med införandet av lagbestämmelser för höjd pensionsålder, där ett centralt motiv till införandet var att arbetsmarknadens parter inte själva tagit ett sådant initiativ. Även gällande lagbestämmelser i MBL i kombination med de uttalanden som lagstiftaren gjort i tidigare sammanhang måste vägas in i bedömningen av om, och i sådana fall hur, retroaktiva regler om flytträtt skulle utformas för kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar.

lagstiftning som ska gälla tills vidare i syfte att reglera en fråga med stort samhällsintresse bedöms däremot vara möjligt.

I sammanhanget bör dock beaktas hur stark koppling försäkringsavtalet har till pensionsutfästelsen enligt kollektivavtalet. Mot bakgrund av vad som tidigare sagts ökar en svag koppling utrymmet för tvingande retroaktiv lagstiftning. Som nämnts finns vid förmånsbestämda försäkringslösningar arbetsgivarens åtagande kvar oavsett om den försäkrade slutar sin anställning eller om utbetalning har påbörjats.

För premiebestämda lösningar däremot har arbetsgivaren i huvudsak fullgjort sitt åtagande när premiebetalningen upphört till följd av att anställningen har avslutats. Som nämnts gäller dock vissa regler i kollektivavtal om uttag och försäkringsform. Den försäkrade tar däremot regelmässigt och även fortsättningsvis all risk för pensionens storlek. Detta ska balanseras av de kollektivt framförhandlade pensionslösningarna som gynnar arbetstagarkollektivet.

Mot denna bakgrund kan det finnas anledning att se även en begränsad lagstadgad flytträtt för premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar ur två skilda perspektiv.

En flytträtt kan ur ett konsumentperspektiv å ena sidan motiveras av att den försäkrade – under vissa förhållanden när arbetsgivarens formella åtagande är avslutat – bör få möjlighet att flytta pensionskapitalet för att kunna anpassa sin pension efter de förutsättningar som råder på arbetsmarknaden och de pensionsvillkor som gäller i senare anställningar.

Sett ur arbetsgivarens eller snarare kollektivavtalsparternas intresse kan en flytträtt utanför en upphandlad krets av försäkringsbolag eller från ett valt bolag å andra sidan undergräva möjligheten att skapa bra förutsättningar för en god tjänstepensionslösning. En sådan rätt kan nämligen medföra att individen gör ett mindre lämpligt val, dvs. väljer att flytta sitt pensionskapital till dyrare eller på annat sätt avvikande lösningar, vilket kan leda till sämre pension. Med detta i åtanke kan tjänstepensionsavtalen även sättas in i ett större sammanhang, nämligen som en del av det grundläggande pensionsskyddet.

Det kan i sammanhanget dessutom hävdas att även en begränsad lagstadgad flytträtt skulle kunna försämra förutsättningarna för att förhandla fram gynnsamma kollektiva lösningar.

Frågan om flytträtt för kollektivavtalade premiebestämda tjänstepensioner berör många svenskar och är därmed av ett stort samhällsintresse. Till skillnad från Sverige omfattas även tjänstepensionsområdet i många andra länder av det sociala trygghetssystemet och

där finns det även lagstiftning som reglerar hur tjänstepension får utformas. Den svenska modellen ger parterna på arbetsmarknaden en avsevärd handlingsfrihet att träffa överenskommelser. Det medför samtidigt ett betydande ansvar för utfallet av dessa överenskommelser. Utvecklingen inom kollektivavtalad tjänstepension har genomgått stora förändringar sedan 1990-talet. Inom de fyra stora avtalsområdena har man successivt infört premiebestämda pensioner, helt eller delvis. Med premiebestämda lösningar och valfrihet följer att fler försäkringsgivare blir involverade, även om de partsrelaterade försäkringsföretagen är s.k. ickevalsalternativ.

I vissa planer har inträdesåldern för ålderspensionsdelen sänkts – något som innebär att fler yngre arbetstagare berörs. De yngre och medelålders arbetstagarna är rörligare idag än tidigare. Kombinationen av premiebestämda försäkringar och en rörlig arbetsmarknad leder det till att fler tjänstepensioner tecknas och avslutas. Därmed ökar antalet fribrev vilket även innebär att allt fler arbetstagare har sin tjänstepension spridd inom flera kollektivavtalsområden. Att kunna samordna och flytta ihop pensionskapital från flera avtalsområden är redan idag en viktig fråga för dessa försäkrade. Behovet av att kunna flytta samman fribrev kommer dock sannolikt att öka ytterligare i betydelse eftersom det – som nämnts – särskilt bland yngre arbetstagare att arbeta kortare perioder hos olika arbetsgivare, i många fall verksamma inom skilda kollektivavtalsområden. Frågans angelägenhetsgrad framstår i all sin tydlighet när statistiken studeras – av utredningens kartläggning framgår att hälften av alla premiebestämda kollektivavtalade tjänstepensionsförsäkringar utgörs av fribrev (det finns ca 7,3 miljoner premiebestämda pensionsförsäkringar, varav 3,8 miljoner fribrev – se närmare i avsnitt 8.11.3).

I sammanhanget bör även nämnas att för vissa fribrev av modernare typ finns det möjlighet att återuppta premiebetalning t.ex. vid byte av arbetsgivare, vilket innebär att försäkringen upphör att vara fribrev. Ett hinder för att minska antalet fribrev är att dagens skatteregler är oklara och förhindrar därför en flytt från flera pensionsförsäkringar till en ny sådan försäkring (se närmare i avsnitt 9.6)

Det kan konstateras att parterna på den privata sidan har tagit initiativ till införande av flytträtt inom både ITP-planen och SAF-LO-avtalet. På den offentliga sidan har parterna förhandlat fram flytträtt inom KAP-KL-avtalet, som ska träda ikraft 2014, medan anställda på det statliga området fortfarande saknar kollektivavtalad

flytträtt (PA 03-avtalet). Utvecklingen har således lett till att man på tre stora avtalsområden har förhandlat fram liknande flytträttsregler – regler som även utnyttjas i relativt stor utsträckning på de områden som idag har flytträtt.

Ett stort och växande problem är dock att de försäkrade enligt de flytträttsregler som finns inom dagens kollektivavtalade försäkringar inte har någon möjlighet att flytta mellan avtalsområden (ett problem som kommer att kvarstå även om de skatterättsliga hindren för att flytta samman pensionsförsäkringar undanröjs). Det är en naturlig konsekvens av att varje kollektivavtalsområde syftar till att främja arbetsgivarnas och de anställdas intressen inom respektive kollektiv. Att ha ett antal fribrev i olika försäkringsföretag innebär svårigheter att få överblick över sin pensionsituation och kan leda till högre kostnader än om dessa fanns samlade i en försäkring. I dessa situationer är det därför av särskild vikt att den försäkrade får möjlighet att förfoga över och vid behov samordna placeringen av pensionskapitalet på det sätt som bäst gagnar den försäkrade. Med ökade krav på en mer flexibel arbetsmarknad och en rörlig pensionsålder blir det viktigt både för individen och för samhället.

Den en svaga kopplingen mellan pensionsutfästelsen och försäkringsavtalet bör möjliggöra ett införande av en retroaktiv flytträttsregel dessa fall. En sådan regel motiveras utifrån behovet av att säkerställa ett gott konsumentskydd och är därmed kopplad till det stora samhällsintresset som finns av att införa en retroaktiv flytträtt för premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar där premiebetalningen upphört till följd av att anställningen har avslutats. Retroaktiva regler av denna art förutsätter att den försäkrade ges relevant information som kan ligga till grund för välgrundade beslut. Vi återkommer till denna fråga och frågan om rådgivaransvar nedan.

Utredningens ställningstagande i denna del kan sägas balansera individens intresse mot kollektivets – eller snarare ett samhällsintresse mot specifika kollektiva intressen. En sådan begränsad lagstadgad flytträtt som här diskuteras torde knappast i någon märkbar omfattning försämra förutsättningarna för att även fortsättningsvis förhandla fram gynnsamma kollektiva lösningar. Detta eftersom den kollektivavtalade flytträtten och de upphandlade försäkringsföretagen sannolikt kommer att vara huvudalternativet för de försäkrade även efter en sådan reform.

Möjligheten till framåtverkande lagstiftning om flytträtt

En naturlig följdfråga är i vilken mån ovanstående ställningstagande även påverkar möjligheten att låta kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar omfattas av mer generella regler om flytträtt som endast skulle gälla framåtverkande. Ett sådant alternativ innebär att arbetsmarknadens parter, i samband med förhandling och utformning av framtida kollektivavtal, och då specifikt vad avser tjänstepensionsfrågan, skulle behöva ta hänsyn till sådana regler om flytträtt. Gällande kollektivavtal skulle däremot kvarstå i deras nuvarande utformning.

Ogiltighetsregeln i 27 § MBL är endast tillämplig för befintliga kollektivavtal, och kan därmed inte anses begränsa möjligheten att låta framtida avtalade tjänstepensionsförsäkringar inom kollektivavtalsområdet omfattas av flytträttsregler.

Vid förhandling om nya kollektivavtal ska arbetsmarknadens parter ta hänsyn till eventuella nytillkomna bestämmelser i lagar och andra författningar på förhandlingsområdet. Det bör även kunna hävdas att kollektivavtalsparterna, i samband med omförhandling av delar av ett *befintligt kollektivavtal*, måste ta hänsyn till nytillkomna bestämmelser som kan komma att påverka de frågor som är uppe för omförhandling.¹³ Detta talar för att möjligheten finns att låta kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar omfattas av framåtverkande lagstiftning om flytträtt.

Som tidigare påpekats måste dock även lagstiftarens tidigare uttalanden och ställningstaganden tas i beaktande. I dessa sammanhang bör särskilt lyftas fram att lagstiftaren vid ett flertal tillfällen uttryckligen betonat vikten och värdet av arbetsmarknadens parter fri förhandlingsrätt samtidigt som lagstiftaren framhållit behovet av att följa utvecklingen inom området kollektivavtalsgrundade försäkringar. Med argumentet att det endast är arbetsmarknadens parter som har tillräcklig kännedom om arbetsmarknaden och dess förutsättningar för att inom ramen för kollektivavtalen kunna förhandla fram väl anpassade lösningar har formerna för lönebildningen ansetts vara en fråga för dessa parter. Även om tjänstepensionen inte är en direkt lönefråga är den ändå en del av lönefrågan – åtminstone så länge arbetsgivarens ansvar för pensionerna kvarstår

¹³ Om parterna även vid omförhandling av befintliga kollektivavtal ska ta hänsyn till nytillkomna bestämmelser är det viktigt att det, för att undvika tveksamheter, i lagstiftningen och förarbetena tydligt anges vilken typ av omförhandling som ska omfattas.

– eftersom dessa tjänstepensionsförmåner är att betrakta som uppskjuten lön som arbetsgivaren sätter av för att säkerställa att dennes arbetstagare får en dräglig tillvaro efter pensioneringen. Lagstiftarens ståndpunkt i frågan är en faktor som talar för att det kan vara svårt att inkludera kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar, för vilka arbetsgivaren har ansvar, även i framåtverkande regler om flytträtt.

Det är emellertid viktigt att i sammanhanget understryka att trots de ställningstaganden som lagstiftaren tidigare gjort har man valt att ändå införa bindande regler på vissa områden som tidigare har varit överlåtna till kollektivavtalsparterna att avtala om. Det gäller exempelvis reglerna i MBL, LAS, diskrimineringslagen, förtroendemannalagen och studieledighetslagen. Till viss del grundar sig dessa regler på bindande EU-rättslig lagstiftning som Sverige har skyldighet att införliva i nationell lagstiftning. I andra delar är dock reglerna nationellt framtagna. Det har därmed funnits en viss lagstiftningsbenägenhet, detta trots att arbetsmarknadspolitiken länge präglats av tanken att staten inte ska intervensera.

För att möjliggöra att i kollektivavtal komplettera, och i vissa fall ersätta, lagstiftningen har bestämmelserna på en del områden i ovanstående lagar gjorts semidispositiva. Att vissa regler införts på området bör ändå ses som ett tecken på att lagstiftaren identifierat ett behov av att säkerställa arbetstagarens rättigheter och inflytande på vissa områden, då reglerna i de relevanta lagarna huvudsakligen är tvingande till förmån för arbetstagaren. Att reglerna är semidispositiva och därmed endast kan frångås genom kollektivavtal kan även sägas peka på lagstiftarens vilja att säkerställa arbetstagar-sidans inflytande i en alternativ utformning av bestämmelserna i kollektivavtalet, då båda avtalsparternas medgivande är en förutsättning för att ett kollektivavtal ska slutas.

Utifrån det som sägs ovan anser vi att det bör vara möjligt att i lagbestämmelser fastställa att arbetsmarknadens parter, i kommande kollektivavtalsförhandlingar som förs avseende arbetstagarers tjänstepensioner, måste ta hänsyn till vissa i lag angivna krav. Regler om flytträtt skulle exempelvis kunna göras semidispositiva, och parterna skulle därmed explicit behöva avtala om annat i kollektivavtalet för att inte lagreglerna ska ha effekt. Lagbestämmelser som reglerar dessa områden skulle således bli tillämpliga även på kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar, dock endast i de fallen att parterna på ett avtalsområde infört flytträtt, antingen genom att låta lagreglerna om flytträtt

gälla eller att utnyttja semidispositiviteten och själva förhandla fram en sådan rätt.

I likhet med lagarna på arbetsrättsområdet skulle sådana lagregler visserligen i viss mån begränsa den fria förhandlingsrätten. En sådan begränsning skulle kunna motiveras utifrån behovet av att säkerställa ett gott konsumentskydd, utifrån såväl den försäkrades behov av att fritt kunna välja och byta försäkringsform och försäkringsföretag som behovet utifrån försäkringstagarnas gemensamma intresse av att minska risken för otillåtna värdeöverföringar mellan olika försäkringstagarkollektiv. Motivet skulle därmed kunna kopplas till samhällsintresset av att flytträtt ska finnas, vilket också av ILO lyfts fram som ett möjligt motiv till inskränkningar av arbetsmarknadens parter förhandlingsrätt. Att som huvudregel begränsa flytträttsreglerna till att endast gälla framåtverkande beror, som diskuterats i tidigare avsnitt, på svårigheten att med anledning av befintlig lagstiftning och lagstiftarens tidigare uttalanden införa retroaktiva regler på området.

Ett ingrepp i kollektivavtalsparternas fria förhandlingsrätt behöver enligt vad som sägs ovan kunna motiveras med de konsumentskyddsaspekter som lagts fram tidigare och som till viss del sammanfattats kort ovan. Som redogörs för ovan kan hävdas att konsumentskyddsaspekterna skiljer sig åt beroende på vilken typ av pensionsförmån som avses. Det finns därmed skäl att analysera förmånsbestämda respektive premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar var för sig. Som tidigare konstaterats ser utredningen sådana skillnader i premiebestämd respektive förmånsbestämd kollektivavtalsgrundad tjänstepensionsförsäkring vad avser de konsumentskyddsrättsliga aspekterna att en distinktion mellan dessa försäkringsformer bör göras i ett förslag om omfattningen av flytträttsreglerna. Vi menar att det kan ifrågasättas om en flytträttsreglering bör omfatta förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar. Den huvudsakliga orsaken till detta är kombinationen av dels ett begränsat konsumentskyddsvärde av flytträtt för förmånsbestämda försäkringar, dels den risk som arbetsgivaren – som ytterst ansvarar för att arbetstagaren får den utlovade tjänstepensionsförmånen i det fall att försäkringsföretaget inte kan uppfylla åtagandet – skulle tvingas stå vid införandet av en flytträtt för den försäkrade.

På skäl som anförts i föregående avsnitt bör det även övervägas att införa en framåtverkande lagstadgad flytträtt för premie-

bestämda tjänstepensionsförsäkringar där premiebetalningen upphört till följd av att anställningen har avslutats.

Utredningen återkommer till frågan om hur lagregler om flytträtt för kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar skulle kunna vara utformade, och vilka typer av försäkringar som bör omfattas av en sådan reglering, i avsnittet om förslag nedan.

9.5.4 Vilka begränsningar avseende försäkringens art bör tas hänsyn till avseende flytträttens omfattning?

För att försäkringstagaren ska ha rätt till återköp eller flytt enligt 11 kap. 5 § FAL krävs dels att skattelagstiftningen medger ett sådant förfarande, dels att inte annat följer av försäkringens art. I analysen av vilken omfattning regler om försäkringstagarens rätt att flytta värdet av en försäkring ska ha måste hänsyn därmed tas till frågor som rör försäkringens art. Nedan redogörs för ett antal faktorer som påverkar i vilken mån en försäkring bör vara möjlig att flytta.

Positivt återköpsvärde

En försäkring utan sparmoment har per definition inget värde för försäkringsföretaget att återköpa. Frågan om flytt av sådana försäkringsformer aktualiseras därmed inte. Detsamma gäller vid försäkring med sparmoment när pensionskapital saknas, vilket kan beror på att premier inte har inbetalats eller att värdet har minskat till noll. I sådana fall saknas positivt tekniskt återköpsvärde.

Sannolikheten för utbetalning

Utformningen av gällande bestämmelser utgår från att det i lagtext är svårt att ange under vilka förutsättningar som ett återköp eller en flytt kan tillåtas. I förarbetena konstateras att de försäkrings-tekniska resonemang som är avgörande för en sådan analys skulle bli alltför komplicerade att uttrycka i lagtext. Det är därför lämpligt att det i lagen endast anges den allmänna principen som ska gälla, dvs. att rätt till återköp får medges om försäkringens beskaffenhet gör det möjligt. Detaljutformningen av reglerna bör i stället överlämnas till de av försäkringsföretaget framtagna försäkringstek-

niska grunderna. Återköpet kan tillåtas när det är säkert att försäkringsfallet förr eller senare kommer att inträffa. Det betonas dock samtidigt att det inte ska vara möjligt för ett försäkringsföretag att helt utesluta återköpsrätten för en viss försäkringsform, som i och för sig är lämplig för återköp, t.ex. därför att företaget anser det vara genomsnittligt klokare av försäkringstagarna att i stället avsluta premiebetalningen och begära fribrev (se prop. 2003/04:15 s. 256 och 507 samt SOU 1986:56 s. 294).

Dagens lagstadgade flytträttsregler utgår således från den allmänna principen att rätt till återköp får medges om försäkringens beskaffenhet gör det möjligt. Återköp kan i första hand tillåtas när det är säkert att försäkringsfallet förr eller senare kommer att inträffa. Rätten uppstår också mer allmänt om återköp är möjligt av försäkringstekniska skäl.

Sannolikheten för att utbetalning sker kan, beroende på försäkringsform, påverkas dels av den försäkrades hälsa, dels av huruvida den försäkrade valt att ha efterlevandeskydd. I det senare fallet är det även beroende av om insatta förmånstagare finns i livet om ett dödsfall sker innan pensionen är slututbetald. Enligt skattelagstiftningen är det nämligen endast inom en snäv familjekrets som förmånstagare vid dödsfall kan utses till en pensionsförsäkring (se 58 kap. 13 § IL). Detta innebär exempelvis att det förekommer att försäkringsföretag i normalfallet inte medger flytt av en livränteförsäkring, där det finns risk för att utbetalningarna aldrig påbörjas alternativt inte hinner slutföras innan tillgodohavandet har förbrukats, på grund av den försäkrades eller medförsäkrades dödsfall.

För en sammansatt livförsäkring eller en livförsäkring som omfattas av återbetalningsskydd tillåts däremot återköp och flytt av pensionskapitalet. En sådan består av såväl en livsfallsförsäkring som en dödsfallsförsäkring, och det är därmed mer sannolikt att utbetalning kommer att ske, antingen till den försäkrade eller till insatta förmånstagare vid dödsfall.¹⁴

Det finns ett konsumentintresse av att försäkringstekniska skäl inte ska hindra rätten att flytta sitt pensionskapital. För att säkerställa att en flytt av pensionskapital för försäkringar där utbetalning inte med säkerhet kommer att ske, inte påverkar försäkringsföretagets ekonomiska ställning eller är till nackdel för kvarvarande försäkringstagare, krävs emellertid att försäkringsföretagen vid

¹⁴ Skulle den försäkrades efterlevande inte vara vid liv, kan – som nämnts – dock även en sådan försäkring innebära att utbetalning inte sker.

beräkning av flyttvärdet tar hänsyn till sannolikheten för att utbetalning sker. Försäkringsföretagen måste idag hantera liknade problem vid andra typer av ändringar av en försäkring. Det kan t.ex. gälla vid ändring av utbetalningsperioden för att kunna ta ut sin pensionsförsäkring på kortare tid, eller en ändring till ett mer omfattande efterlevandeskydd. Det finns olika metoder för att hantera de intressekonflikter och risk för moturval som sådana ändringar eller begäran om flytt kan medföra. Man kan bedöma sannolikheten för utbetalning genom en hälsoprövning eller justera värdet på pensionskapitalet genom en avräkning för de arvsvinster som man enligt det ursprungliga avtalet hade rätt till. Dessa metoder är sätt att ta hänsyn till både den flyttande kundens och de kvarvarande kundernas intressen.

Det finns svårigheter att bedöma den försäkrades hälsotillstånd och sannolikheten för utbetalning. Försäkringsföretag är emellertid specialiserade för att göra den sortens bedömningar. Ett större problem vid bedömningar inför en flytt, till skillnad från andra ändringar när den försäkrade stannar kvar i samma företag, är att företaget i efterhand inte har möjlighet att kontrollera om den flyttande kunden har lämnat sanningsenliga uppgifter. Om det vid en efterkontroll framkommer att utbetalningar har medgetts på fel grunder kan det föreligga en rätt för företaget att återkräva eller justera utbetalda belopp. Om den försäkrade väljer att undanhålla relevant information för att på så sätt säkerställa att han eller hon får med sig en så stor andel av försäkringens värde som möjligt vid en flytt kan detta påverka det övriga försäkringstagarkollektivet genom att den flyttande kunden flyttar med sig sparande som i annat fall hade tillfallit övriga försäkringstagare i form av arvsvinster.

Svårigheten att följa upp flyttande kunders hälsoutveckling, då man inte längre har kännedom om vad som inträffar avseende den nytecknade försäkringen i ett annat bolag, innebär en risk att kunder som undanhåller relevant information om deras försämrade hälsa tillåts att flytta medan sjuka och ärliga kunder, av hänsyn till övriga försäkringstagarkollektivet, inte medges flytt. Detta är ett svårt etiskt dilemma för försäkringsföretagen (se närmare om detta i avsnitt 8.3.1).

Det är emellertid viktigt att påpeka att det moturvalsproblem som kan uppkomma i sådana lägen även finns med nu gällande regler. Även nu kan en försäkrad som undanhåller relevant information om sin hälsa få flytta sin försäkring trots att han eller

hon skulle ha nekats flytt i det fall att försäkringsföretaget hade haft tillgång till all relevant information. För att minska risken för att kvarvarande försäkringstagare drabbas skulle en sådan regel behöva tillämpas med försiktighet. När företaget har gjort en bedömning av den flyttandes hälsa återstår att bedöma om det finns skäl för att göra en avräkning för att kompensera för arvsvinster. Om sannolikheten för ett för tidigt dödsfall är ringa och det finns andra omständigheter, till exempel att pensionskapitalet som är tänkt att flyttas är mycket litet, kan företaget avstå från att göra en avräkning för arvsvinster. Om man i stället bedömer att risken för ett nära förestående dödsfall är mycket sannolikt kan det finnas skäl att inte medge flytt med hänsyn till kvarvarande försäkringstagares intresse. Att i det fallet i stället göra en avräkning för arvsvinster skulle betyda att man skulle få sätta ned flyttvärdet till noll. Om det däremot bedöms att det finns en viss risk att utbetalning inte är sannolik kan en avräkning göras.

Det kan även förekomma andra varianter för att hantera arvsvinster till exempel att företag gör en schabloniserad avräkning för arvsvinster utan att någon hälsoprövning görs. En sådan avräkning kan vara beräknad utifrån ett kollektivt perspektiv, på ett liknande sätt som när arvsvinsters påverkan på garanterade belopp beräknas vid en försäkrings tecknande. En sådan avräkning behöver alltså inte på samma sätt vara beroende av att man kan bedöma den försäkrades hälsotillstånd. Inom kollektivavtalad flytträtt förekommer att man inte beaktar hälsotillstånd och arvsvinster vid flytt, vilket hänger samman med att man inte heller kräver hälsoprövning vid tecknande eller vissa ändringar av sådana tjänstepensionsförsäkringar. Oavsett hur företagen har valt att hantera arvsvinster vid olika typer av ändringar bör det framgå av försäkringsvillkoren. Vi återkommer i avsnittet om förslag till hur sannolikhetsbedömningen skulle kunna göras och vad en försiktighetsprincip skulle innebära. I det sammanhanget görs även en bedömning av huruvida nuvarande, begränsande regel om försäkringens art bör kvarstå.

Riskinslag i försäkringen

Dagens civilrättsliga lagstiftning gör det möjligt för försäkringstagaren att, om detta medges enligt försäkringsavtalet, avbryta sparandet i en livförsäkring med sparmoment och fortsätta försäkringen som ren riskförsäkring (se 11 kap. 6 § första stycket

FAL). Detta innebär att möjligheten finns för försäkringstagaren att begära återköp av försäkringen (givet att försäkringens art medger detta) men samtidigt begära att få behålla riskförsäkringen.¹⁵ Denna rätt har motiverats med att försäkringstagaren kan ha ett starkt intresse av att få fortsätta försäkringen som ren riskförsäkring – det är tänkbart att hans eller hennes hälsotillstånd har försämrats så att han eller hon inte kommer att kunna köpa någon ny försäkring alls, eller bara mot betydligt högre premie än tidigare. Sammanfattningsvis konstateras att utan en möjlighet till fortsatt riskförsäkring skulle ett återköp kunna visa sig vara så oförmånligt, att rätten till detta skulle framstå som värdelös. Det ansågs därför angeläget att i lagen tillförsäkra försäkringstagaren en sådan rätt och ge försäkringsföretaget en skyldighet att upplysa försäkringstagaren om möjligheten till fortsatt försäkring. Samtidigt betonades att denna rätt inte får innebära ett ökat riskansvar för försäkringsgivaren utan rätt till ny hälsoprövning. Bestämmelsen gjordes dispositiv med motiveringen att det utvecklats en rad försäkringstyper – bl.a. fondförsäkring – där en rätt till fortsatt försäkring kan vålla betydande tekniska problem. I det fall att en rätt att behålla riskförsäkringen finns enligt försäkringsavtalet ansågs att försäkringsföretaget skulle vara skyldigt att informera försäkringstagaren om detta i samband med återköpet (se Ds 1993:39 s. 306, jfr. SOU 1986:56 s. 546 f. och prop. 2003/04:150 s. 257).

Samtidigt som det ur ett konsumentskyddsperspektiv kan finnas skäl att möjliggöra för försäkringstagaren att behålla riskförsäkringen i samband med en flytt finns det ett behov av att analysera frågan ur ett vidare perspektiv. Detta gäller särskilt då utredningens uppdrag är att ge förslag om retroaktiv lagstiftning.

Det är först och främst viktigt att betona att även om konsumentskyddsvärdet av flytträtt är stort, kan detta inte motivera orimligt långtgående krav på försäkringsföretagen, vilket också i vissa fall skulle kunna innebära oönskade effekter på övriga försäkringstagare i kollektivet. Hänsyn måste tas till försäkringstagarnas behov samtidigt som kraven på försäkringsföretagen ska vara skäligena.

¹⁵ Det framgår inte av ordalydelsen i bestämmelsen om regeln även omfattar flyttsituationer. Då rätten att fortsätta en försäkring som ren riskförsäkring är relevant även vid en flytt är det av vikt att analysera frågan också i ett sådant sammanhang.

Risikförsäkring i form av efterlevandepension¹⁶ och premiebefrielse¹⁷ kan ingå i en så kallad sammansatt pensionsförsäkring. Det har också utvecklats så kallade pensionsplaner¹⁸, både inom privat pension och tjänstepension, som kännetecknas av en valfrihet att kombinera risk- och sparmoment. Här kan förutom ovan nämnda riskmoment även sjukförsäkring¹⁹ ingå.

Vid bedömningen av om det ska finnas rätt att få behålla riskmomentet vid flytt av en sammansatt försäkring anser vi att man bör utgå från det som gäller vid tecknandet av försäkringen och vilken rätt den försäkrade har vid andra typer av ändringar av försäkringen. Detta innebär att utgångspunkten bör vara att om försäkringstagaren vid tecknandet av försäkringen kunde välja att teckna riskmoment separat, bör denna rätt även gälla vid en flytt. På samma sätt bör gälla att om försäkringstagaren vid ändring av försäkringen har rätt att behålla riskmomentet bör denna rätt gälla även vid flytt.

¹⁶ Efterlevandepensionen innebär att den försäkrades efterlevande, om den försäkrade skulle avlida innan sparförsäkringen betalats ut, erhåller en i villkoren fastställd månadsvis utbetalning under en fastställd period.

¹⁷ Vid premiebefrielse tar försäkringsföretaget, efter en viss karenstid, över ansvaret för premieinbetalningen, om den försäkrade inte kan arbeta på grund av långvarig sjukdom eller olycksfall.

¹⁸ En civilrättslig definition av begreppet allmän pensionsplan ges i 4 § lagen (1967:531) om tryggnad av pensionsutfästelse m.m. (tryggandelagen). Med allmän pensionsplan avses enligt den lagen sådana allmänna grunder för pensionering av arbetstagare eller arbetstagares efterlevande som innehåller regler om tryggnad av arbetsgivarens utfästelse genom kreditförsäkring, avsättning till pensionsstiftelse i enlighet med tryggandelagen eller annan likvärdig anordning och som på arbetstagsidan är godkända av organisation vilken enligt MBL är att anse såsom central arbetstagarorganisation. Exempel på en allmän pensionsplan är ITP-planen.

I 58 kap. 20 § IL anges vidare att det med allmän pensionsplan också avses:

- pensionsutfästelser som ryms inom vad som enligt en allmän pensionsplan är sedvanligt inom branschen för arbetstagare med motsvarande uppgifter, dock när det gäller utfästelser som tryggas genom avsättning i balansräkningen bara i förening med kreditförsäkring,
- pensionsutfästelser för vilka det har tecknats kommunal eller statlig borgen eller liknande garanti, och
- pensionsutfästelser i enlighet med pensionsavtal som har godkänts på arbetstagsidan av sådan organisation som enligt MBL anses som central arbetstagarorganisation.

¹⁹ Sjukförsäkringen innebär att försäkringsföretaget, efter en viss karenstid, ersätter den försäkrade för inkomstbortfall vid sjukdom eller skada. Sjukförsäkringar erbjuds främst som tillägg till tjänstepensionsförsäkringar – såväl individuella som kollektivavtalsgrundade – inom ramen för de tjänstepensionsplaner som tas fram på respektive avtalsområde.

När det gäller premiefrielseförsäkring är denna sammanlänkad med sparmomentet på ett sätt som gör det svårt att separera de båda försäkringsmomenten. Orsaken är att riskmomentet i detta fall syftar till att försäkringsföretaget ska ta över premieinbetalningen till sparmomentet i det fall att den försäkrade blir långvarigt sjuk eller råkar ut för ett olycksfall. Svårigheterna finns i vart fall om inte särskilda anpassningar har gjorts för att möjliggöra en uppdelning av försäkringsmomenten. Inom tjänstepensionsområdet, både kollektivavtalsgrundade såväl som individuella tjänstepensionsförsäkringar, förekommer att man upphandlar sådana anpassade lösningar där premiefrielseförsäkringen är separerad från sparmomentet. Detta är t.ex. fallet inom ITP-försäkringen. Det är dock viktigt att poängtera att nuvarande bestämmelse om möjligheten att behålla riskmomentet endast omfattar individuell personförsäkring.

Som tidigare fastställts innebär en flytträtt att försäkringstagaren ska ha rätten att flytta värdet av en försäkring, men däremot inte rätten att flytta försäkringsavtalet i sig. Då värdet av försäkringen i princip hör samman med sparmomentet i en sammansatt försäkring och inte riskmomentet kan det ifrågasättas huruvida frågan om att behålla eller flytta ett riskmoment verkligen hör samman med frågan om flytträtt.²⁰

Att sammansatta försäkringar av sin natur kan vara svåra att dela upp, bidrar också till att det kan ifrågasättas huruvida en rätt för försäkringstagaren att behålla riskmomentet, om än dispositiv, ska finnas angiven i lag. Enligt vår mening är en rimlig utgångspunkt att en försäkringstagare vid en flytt av pensionskapitalet ska ha rätt att behålla riskmoment hos den ursprungliga försäkringsgivaren om det också är möjligt att teckna detta separat. Som påpekats ovan ska rätten att behålla riskmoment vid olika typer av ändringar – eller rätt till så kallad fortsättningsförsäkring – dock inte kopplas samman med flytträtten utan detta är en avtalsfråga som avtalsparterna ska hantera i samband med tecknandet av försäkringen. Att möjligheten att separera sparmomentet och riskmomentet i en sammansatt försäkring inte bör ses som en fråga inom ramen för flytträtt innebär att det kan ifrågasättas om det finns ett behov av en bestämmelse i likhet med den som finns idag. Det bör dock påpekas att försäkringsföretaget, även utan en sådan regel, kan ge

²⁰ Det enda värdet som kan ges till ett riskmoment är värdet av arvsvinster.

en försäkringstagare möjligheten att behålla riskförsäkringen i samband med en flytt. Detta är dock, som betonas ovan, en avtalsfråga som ska hanteras i samband med tecknandet av försäkringen.

Vi återkommer i avsnittet 9.6 med en bedömning av frågan ur ett flytträttsperspektiv.

9.5.5 Andra faktorer att ta hänsyn till avseende flytträttens omfattning

Det finns andra faktorer än de som är direkt kopplade till försäkringens art som också behöver tas hänsyn till avseende flytträttens omfattning. Detta gäller exempelvis frågan om rätten till flytt av värdet av en försäkring ska gälla även för försäkringar som är under utbetalning. Vidare finns ett behov av att analysera frågan om när det är fråga om en flytt av värdet av en försäkring till en annan försäkring inom ett och samma försäkringsföretag eller en koncern ska definieras som flytt i enlighet med det förslag på definition som läggs fram nedan (se avsnitt 9.8.1). I det sammanhanget behöver hänsyn också tas till frågan om byte av förvaltningsform, från exempelvis ett sparmoment med fondförvaltning till ett sparmoment med traditionell förvaltning inom samma försäkringsavtal, som kan göras om försäkringsavtalet medger detta, samt var gränsdragningen går mellan ett sådant byte och regelrätt flytt.

Nedan beskrivs hur ovanstående faktorer hanteras i nu gällande flytträttsregler och vilka skäl det kan finnas för att se över reglerna i dessa avseenden.

Flytt av försäkring under utbetalning

Nu gällande bestämmelser om flytträtt reglerar inte specifikt huruvida flytt under utbetalning är tillåtet eller inte. I de civilrättsliga reglerna anges dock att en försäkringstagare när som helst ska få säga upp en försäkring att upphöra omedelbart eller vid viss framtida tidpunkt. I samband med uppsägningen har försäkringstagaren rätt att få försäkringen återköpt av försäkringsföretaget och dess värde överfört till en annan försäkring. Som tidigare framgått ska detta gälla om inte annat följer av försäkringens art och i den mån rätt till överföring inte saknas enligt IL.

Varken i den skatterättsliga flyttregeln eller i dess förarbeten finns något explicit uttalat om möjligheten till flytt under utbetalningsperioden. Frågan har såvitt känt inte prövats i domstol i högre instans. Det finns dock ett antal aspekter som på olika sätt påverkar hur man bör tolka den skatterättsliga flytträttsregeln i detta avseende.

Det bör först och främst lyftas fram att det finns skatterättsliga regler som ställer särskilda villkor beträffande utbetalning av ålderspension. Detta gäller reglerna i 58 kap. 10 och 11 §§ IL som ställer krav på att en sådan försäkring ska betalas ut under minst fem år och tidigast när den försäkrade har uppnått 55 års ålder.²¹ Pensionen ska under de första fem åren betalas ut med samma belopp vid varje utbetalningstillfälle eller med stigande belopp. Denna regel har tillkommit med hänsyn till syftet med pension, dvs. att säkerställa en löpande inkomst åt den pensionerade (se prop. 1975/76:31).²² Kravet på att beloppet vid varje utbetalningstillfälle under den första femårsperioden ska vara antingen det samma eller stigande berör endast de fem första åren efter att utbetalningarna påbörjats. Bestämmelsen innebär att pensionsutbetalningarna ska pågå i minst fem år och att de inte kan avbrytas under den första femårsperioden. Om pensionsförsäkringen avser en temporär pension som ska betalas ut under fem år, dvs. att den första femårsperioden också är den sista, ska hela pensionskapitalet betalas ut under perioden. Dessa bestämmelser påverkar således hur en eventuell flytt under utbetalningsperioden ska vara utformad för att den ska tillåtas.

Det är relativt ovanligt med flytt av pensionskapital under utbetalningsperioden. Det kan dels bero på att den försäkrade innan utbetalning påbörjas har att ta ställning till om utbetalningen ska fullgöras enligt det gällande avtalet eller om det finns anledning att göra omDispositioner som att skjuta upp pensionen, ändra utbetalningstid eller liknande. Då kan även frågan om flytt aktualiseras, vilket innebär att behovet av att flytta kapitalet normalt kan hanteras innan utbetalningsperioden påbörjas. Den låga flyttfrekvensen under utbetalningsperioden kan också påverkas av att

²¹ Om utbetalningarna ska upphöra vid 65 års ålder räcker det dock med att pensionen betalas ut under minst tre år.

²² Kravet på att pensionen under de första fem åren ska betalas ut med samma belopp vid varje utbetalningstillfälle eller med stigande belopp gäller även efterlevandepension. Vissa undantag till denna regel finns dock uppställda (se 58 kap. 14§ IL).

marknadens aktörer, som utredningen uppfattar det, ser svårigheter med att agera utifrån nuvarande regelverk.

Således varken hindrar eller möjliggör nuvarande flyttregler i skatterätten att värdet i en försäkring under pågående utbetalning överförs till en nytecknad försäkring. Det går därmed inte att utifrån dessa göra en bedömning av vilka krav som ska vara uppfyllda för att en sådan flytt ska vara tillåten. Det är dock rimligt att anta att, oavsett om en försäkring överförs under premieinbetalningsperioden eller under utbetalningsperioden, ska den försäkring till vilket värdet av försäkringen överförs uppfylla de kvalitativa krav som ställs på en pensionsförsäkring i skatterätten, dvs. bestämmelserna i 58 kap. 4, 6 och 8–16 b §§ IL.

Även den nya försäkringen måste således uppfylla de utbetalningsvillkor som finns uppställda i lagen och som beskrivits ovan. Detta innebär att en flytt av en försäkring under utbetalningsperioden får till följd att en ny femårsperiod måste starta efter flytten, oavsett hur länge den avslutade försäkringen har varit under utbetalning. Den minsta totala utbetalningsperioden som krävs enligt lagstiftningen förlängs således. Förlängningens omfattning är beroende av när under utbetalningsperioden som flytten sker. Något som talar emot detta synsätt är de uttalanden som har gjorts i förarbetena till flyttreglerna och där det sägs att en överföring som inte är att se som ett återköp kännetecknas av att det nya försäkringsavtalet kan ses som en direkt fortsättning av det gamla avtalet. Om en sådan kontinuitetsprincip ska tillämpas även vid en flytt av en försäkring under utbetalning kan det hävdas att en flytt inte ska vara likvärdigt med att utbetalningarna för den avslutade försäkringen avbryts utan att de i stället överförs till den nya försäkringen. Den tid under vilket utbetalning skett i den avslutade försäkring skulle således kunna räknas av. Det är rimligt att anta att för att den nya försäkringen ska ses som en fortsättning av det gamla avtalet måste utbetalning fortsätta som om överföringen inte hade skett. Det bör därmed utifrån detta synsätt inte vara möjligt för försäkringstagaren att begära att utbetalning upphör efter att flytten genomförts, för att därefter starta igen vid en senare tidpunkt.

Ovanstående resonemang kan också sägas ligga i linje med det tankesätt som Regeringsrätten (numera Högsta förvaltningsdomstolen) gav uttryck för i rättsfallet RÅ 2010 ref. 18 avseende hur kravet ska tolkas på att ett återköp endast ska medges om premier för en försäkring inte har betalats under de senaste tio

åren.²³ Även om en pensionsförsäkring i princip inte får återköpas förutom i de särskilda fall som ställs upp i 58 kap. 18 § IL och fallet som hänvisas till rör någonting annat än just flytt av en försäkring under utbetalning tangerar fallet frågan om hur en sådan flytt ska hanteras. Regeringsrätten hänvisade i sin dom till uttalandena i förarbetena till flytträttsbestämmelserna i IL där det sägs att om försäkringstagaren uppfyller kraven på ett långsiktigt sparande genom den gamla försäkringen bör inte redan erhållna skatteförmåner förloras då behållningen förs över till motsvarande långsiktiga sparande hos ett annat försäkringsbolag. Ur skattesynpunkt torde de olika försäkringarna vid en överföring kunna betraktas som samma avtal. Det bör dock poängteras att om samma resonemang ska kunna tillämpas avseende flytt under utbetalning från en pensionsförsäkring till en nytecknad sådan – och därmed hur den femårsperiod som lagen kräver ska beräknas i samband med denna – förutsätter det ändringar av gällande regler. Varje försäkring måste nämligen enligt nu gällande regler uppfylla de kvalitativa krav som ställs på en pensionsförsäkring i skatterätten.

Flytt av försäkring inom samma försäkringsföretag

Dagens flytträttsregler gör ingen åtskillnad mellan flytt till ett avtal hos ett annat försäkringsföretag och flytt inom ett och samma försäkringsföretag eller en och samma grupp av företag. I förarbetena till den skatterättsliga flytträttsregeln förtydligas till och med att

²³ Målet som hänvisas till avser en ansökan till Skatteverket om att få medgivande att återköpa en pensionsförsäkring till vilken inga premier hade betalats in under tio år och vars värde understeg ett prisbasbelopp. Försäkringen hade dock under denna tioårsperiod flyttats från ett försäkringsföretag till ett annat. Av avgörande betydelse i detta mål var således frågan om premiefria år hos den tidigare försäkringsgivaren ska räknas med i den tioårsfrist som skatterätten ställer upp.

Regeringsrätten hänvisar i sin dom till uttalandena i förarbetena om att det för återköp i vissa fall uppställda krav på att premier inte betalats under de senaste tio åren ska markera att pensionssparandet är ett långsiktigt bundet sparande som genom inskränkningar i rätten att förfoga över medlen motiverar skattesubvention (prop. 1993/94:85 s. 52). Man återger också vad som framgår av förarbetena till flytträttsregeln om att i det fall att försäkringstagaren uppfyller kraven på ett långsiktigt sparande genom den gamla försäkringen bör inte redan erhållna skatteförmåner förloras då behållningen förs över till motsvarande långsiktiga sparande hos ett annat försäkringsbolag. De olika försäkringarna torde vid en överföring kunna betraktas som samma avtal ur skattesynpunkt (prop. 1998/99:87 s. 327 f.).

Mot den angivna bakgrunden gjorde Regeringsrätten bedömningen att en försäkringstagare vid beräkningen av tioårsperioden för premiebetalningsfri tid även ska få tillgodoräkna sig premiebetalningsfri tid i en tidigare tecknad försäkring vars värde utan beskattningsekvenser överförts till en ny försäkring.

reglerna gäller även överföringar mellan pensionsförsäkringar hos en och samma försäkringsgivare (se prop. 1998/99:87 s. 328). Det har dock från branschföreträdare lämnats önskemål om att frågan om flytt av värdet av en försäkring från ett försäkringsavtal till ett annat inom samma företag bör hanteras på annat sätt än en regelrätt flytt. Detta skulle bl.a. innebära en förenklad administrativ process för försäkringsföretagen. Om lagkraven för flytt inte skulle behöva följas vid flytt inom ett företag skulle det också kunna innebära att det blir möjligt att flytta ett tillgodohavande i en försäkring till ett annat befintligt avtal hos försäkringsgivaren, i stället för att som idag behöva teckna ett nytt avtal till vilket tillgodohavandet kan föras över.

När det gäller frågan om flytt av försäkring inom ett försäkringsföretag eller en företagsgrupp/koncern bör hanteras på annat sätt än flytt mellan fristående företag måste hänsyn tas till de bakomliggande motiven till flytträttsreglerna och utformningen av dessa. Utifrån detta kan en bedömning göras om det är möjligt och rimligt att göra någon åtskillnad mellan dessa former av flyttar. Som framgår av redogörelsen av skattelagstiftningen syftar de skatterättsliga reglerna kopplade till flytt av försäkringar till att kunna säkerställa att det skatteundantag som privat pensionssparande och tjänstepensionssparande åtnjuter inte utnyttjas på otillbörligt sätt, samt möjliggöra en kontroll av så inte sker. För en närmare beskrivning av motiven och hur villkoren i skattelagstiftningen uppfyller dessa hänvisas till avsnitt 9.6.

Det är utredningens utgångspunkt att behovet av att dels säkerställa pensioneringssyftet, dels kontrollera att skattesubventionen inte utnyttjas på ett otillbörligt sätt inte skiljer sig nämnvärt mellan en flytt av värdet av en försäkring från ett avtal till ett annat inom ett och samma försäkringsföretag och en flytt mellan försäkringsavtal hos olika försäkringsföretag. Att skattesubventionerat kapital flyttas mellan försäkringsavtal, oavsett om det gamla respektive nya avtalet tillhandahålls av samma eller olika försäkringsgivare, innebär ett behov för Skatteverket att kunna kontrollera att överföringen gjorts på rätt sätt. Det finns därmed skäl att hävda att det utifrån de bakomliggande motiven för reglerna är svårt att göra en åtskillnad mellan flyttar inom ett respektive mellan två försäkringsföretag.

Det bör i sammanhanget också framhållas att en viktig orsak till att det i dagsläget anses finnas ett behov av en översyn av flyttreglerna för flyttar inom ett försäkringsföretag är att nu gällande flytträttsregler betraktas som allt för långtgående i vissa avseenden.

I den mån utredningen föreslår ändringar i flytträttsreglerna kan behovet av att göra en åtskillnad således minska.

Byte av förvaltningsform eller flytt

Frågan om huruvida byte av förvaltningsform inom ramen för ett försäkringsavtal, exempelvis från fondförsäkring till traditionell försäkring, ska definieras som flytt eller inte tangerar ovanstående fråga om hur flytt av värdet av en försäkring till en annan försäkring inom samma försäkringsföretag ska hanteras.

Möjligheten till byte från en förvaltningsform bygger på tekniken att ett försäkringsavtal kan bestå av flera försäkringsmoment. Möjligheten att byta förvaltningsform finns då inskriven i försäkringsavtalet. Denna funktionalitet kan vara ett sätt att sänka risken i sitt pensionssparande, genom att försäkringstagaren enligt avtalet ha möjlighet att byta delar av eller hela sitt pensionskapital från fondförvaltning till traditionell förvaltning när utbetalningstidpunkten närmar sig. Bytet av förvaltningsform kan ske successivt under en viss tid, alternativt kan hela tillgodohavandet föras över till en traditionell försäkring strax före den första utbetalningstidpunkten. Detta byte ska alltså fullgöras inom ramen för ett befintligt försäkringsavtal, vilket skiljer det från flytt av pensionskapital.

När det gäller sådana försäkringsavtal, som utgör en form av sammansatt försäkring där försäkringstagaren kan välja till eller bort olika försäkringsmoment, förekommer det att avtalet upprättas mellan försäkringstagaren och mer än en försäkringsgivare. Det förekommer även att försäkringsavtalet omfattar två företag som ingår i en företagsgrupp av motsvarande slag. En anledning till att sådana avtalskonstruktioner uppstått är ett det tidigare inte var tillåtet att bedriva fondförsäkringsverksamhet och traditionell försäkringsverksamhet i samma juridiska person. I det fall att möjligheten till byte av förvaltningsform finns inskriven i försäkringsavtalet definieras detta inte som en flytt utan ändringen kan genomföras inom ramen för det befintliga försäkringsavtalet.

På samma sätt som redogjorts för ovan avseende flytt av värdet av en försäkring till en annan försäkring inom samma försäkringsföretag är det av vikt att reglerna är utformade så att de bakomliggande motiven till dem – dvs. att sparandet har ett pensionerings-syfte och att en kontroll av att så är fallet möjliggörs – är uppfyllda.

Det som betecknar en flytt är att ett nytt försäkringsavtal måste tecknas och att hela pensionskapitalet måste överföras till det nya avtalet, samt att det ursprungliga försäkringsavtalet och eventuella riskmoment som ingår i detta upphör i samband med flytten. Betecknande för byte av förvaltningsform är i stället att inget nytt försäkringsavtal behöver tecknas utan försäkringsavtalet och eventuella riskmoment som ingår i detta fortsätter att gälla.

Det är inte nödvändigt att byte av förvaltningsform avser hela pensionskapitalet, utan försäkringstagaren kan disponera om delar av detta. Eftersom bytet av förvaltningsform sker inom det försäkringsavtal som styr pensionsålder och utbetalningsperiod för det sammanlagda pensionskapitalet, oberoende av vilken förvaltningsform som valts, medför bytet ingen risk för att skyddsreglerna i IL ska kunna kringgås. Huruvida ett byte av förvaltningsform ska ses som en avtalsändring snarare än en regelrätt flytt av försäkringens värde är således en rent civilrättslig fråga, dvs. beroende av hur försäkringsavtalet är utformat. I det fall försäkringsföretaget och försäkringstagaren vid avtalstidpunkten kommit överens om att byte av förvaltningsform ska vara tillåten, och även skrivit in detta i försäkringsavtalet, ska bytet anses vara en ändring som görs inom avtalet. Om en sådan skrivning i försäkringsavtalet saknas innebär det att ”omdispositionen” måste göras i form av en flytt av pensionskapital.

9.6 Utformningen av skattelagstiftningen

Bedömning: De krav som ställs upp i nu gällande skattelagstiftning avseende flytt av livförsäkringar och krav på kontrolluppgifter i samband med flytt bör ses över för att säkerställa att inga onödiga hinder för flytt ställs upp. Sådana begränsningar och villkor som ställs upp i skattelagstiftningen ska kunna motiveras utifrån behovet av att säkerställa att det skatteundantag som privat pensionssparande och tjänstepensionssparande åtnjuter inte utnyttjas på otillbörligt sätt. Reglerna ska också kunna möjliggöra kontroll av detta. Om det finns andra motiv till bestämmelserna ska dessa tydliggöras och beskrivas. En bedömning bör göras om de begränsningar och villkor som ställs upp i gällande lagstiftning är proportionerliga i förhållande

till syftet med reglerna eller om det finns ett behov av att revidera reglerna.

Skälen för bedömningen: För att undvika att onödiga hinder för flytt ställs upp måste även de krav som ställs upp i skattelagstiftningen avseende flytt av pensionsförsäkringar och krav på kontrolluppgifter analyseras och vid behov ses över. Samtidigt är det centralt att säkerställa att reglerna är utformade på ett sätt så att det skatteundantag som privat pensionssparande och tjänstepensionssparande åtnjuter inte utnyttjas på otillbörligt sätt. Reglerna ska också möjliggöra att Skatteverket kan kontrollera detta. I utformningen av reglerna bör därmed göras en avvägning mellan dessa behov för att säkerställa att villkoren och kraven är proportionerliga till syftet med reglerna.

Nedan beskrivs nu gällande krav i skattelagstiftningen avseende dels sådana försäkringar som definieras som pensionsförsäkringar enligt skatterätten och överföringar av värdet i sådana försäkringar, dels kontrolluppgifter i samband med överföring (se även de övergripande resonemang av skatterättslig natur som förs i föregående avsnitt). I anslutning till detta redogörs för de motiv som lades fram i samband med att reglerna togs fram. Utifrån detta görs en bedömning av om villkoren och kraven är rimliga eller om dessa bör revideras.

I detta sammanhang är det viktigt att betona att om en överföring görs utan att försäkringsföretagen följer villkoren i skatterätten riskerar den försäkrade att drabbas av stora skattekonsekvenser. Detta gäller både om de kvalitativa kraven på pensionsförsäkringar och överföringar inte uppfylls och om de krav på inlämnande av kontrolluppgifter inte följs. Effekterna av en underlåtenhet från företaget att följa reglerna drabbar således den försäkrade individen och inte företaget ifråga. Vidare kan konstateras att den försäkrade själv har begränsade möjligheter att säkerställa att företaget faktiskt uppfyller de krav som finns. Det är därmed av stor vikt att försäkringsföretagen tar ansvar för eventuella skattekonsekvenser som kan drabba den försäkrade. På samma gång är det faktum att den försäkrade kan drabbas ytterligare ett viktigt skäl till att säkerställa att de krav som ställs upp i skatterätten inte är orimliga utifrån de motiv som ligger till grund för dessa.

9.6.1 Krav på pensionsförsäkringar och överföringar av värdet av sådana försäkringar

För att en försäkring ska vara en pensionsförsäkring ska de kvalitativa villkor i 58 kap. IL vara uppfyllda. Där föreskrivs bl.a. vilka typer av förmåner som försäkringen får avse och att sparandet ska vara bundet. Avtalet får inte föreskriva att pensionen ska utbetalas tidigare än vid 55 års ålder och utbetalningarna måste ske under minst fem år.²⁴ En pensionsförsäkring får inte överlåtas, pantsättas eller återköpas, utom i vissa särskilt reglerade undantagsfall. Särskilda villkor föreskriver också vem som får vara förmånstagare till försäkringen. Förmånstagare vid livsfall får inte sättas in till annan ålderspensionsförsäkring än tjänstepensionsförsäkring. Förmånstagare till sådan försäkring ska vara den som var anställd när avtalet ingicks.

Som nämnts tidigare är skälet till att de kvalitativa villkoren ställs upp att sparandet ska ha ett pensioneringssyfte – dvs. att det verkligen är avsett som ett sparande för att trygga försörjningen i ett senare skede av livet. Förmånen av att en arbetsgivare avsätter medel för pension är en form av uppskjuten lön. Sparande i privat pensionsförsäkring behandlas med samma skattemässiga utgångspunkt, eftersom den avser att vara en kompletterande möjlighet till pension för de personer som endera inte har förmån av tjänstepension i sin anställning eller som anser den förmån de har vara otillräcklig. Skatterättsligt medges således vid pensionsförsäkring ett uppskov med beskattning av en del av de intjänade förvärvsinkomsterna till dess att pensionen betalas ut. Reglerna är konstruerade så att det föreligger en symmetri mellan avdraget/skattefriheten för förmånen och skatteplikten för pensionen vid en sådan försäkring. Motsvarande symmetri föreligger för premier till och utbetalningar från en kapitalförsäkring, eftersom avdrag inte kan erhållas för en betalning till en kapitalförsäkring, å andra sidan är utbetalningar från försäkringen skattefria.

Förutom att spela en avgörande roll för att bestämma pensioneringssyftet utgör nämnda villkor också ett skydd mot att en försäkring bara utgör ett led i en transaktion för att flytta inkomster från en person till en annan så att avdrag/skattefrihet

²⁴ Utbetalning får dock göras tidigare om den försäkrade enligt socialförsäkringsbalken har fått rätt till sjukersättning. Om det i annat fall finns särskilda skäl, får Skatteverket medge att pensionen får börja betalas ut innan den försäkrade fyller 55 år (se 58 kap. 10 § andra stycket IL).

hamnar hos den som tjänar in förvärvsinkomsten medan den slutliga skatteplikten ligger hos någon annan. Samtidigt som villkoren garanterar pensioneringssyftet spelar de således en avgörande roll för att upprätthålla ovan nämnda symmetri i skattereglerna.

Utöver nämnda kvalitativa regler krävs att en pensionsförsäkring är meddelad i en försäkringsrörelse som bedrivs från ett fast driftställe i Sverige eller i en försäkringsrörelse som bedrivs från ett fast driftställe i en utländsk stat inom EES av ett försäkringsföretag som avses i artikel 1 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2002/83/EG av den 5 november 2002 om livförsäkring (se 58 kap. 4 § IL). Detta villkor brukar betecknas som etableringskravet.

Eftersom såväl privat pensionssparande som tjänstepensions-sparande lyfts bort från de skattepliktiga förvärvsinkomsterna byggs en stor skattekredit upp genom sparandet. Denna kredit förvaltas bl.a. av de försäkringsföretag som erbjuder den typen av försäkringar. Etableringskravet har ansetts vara en förutsättning för att denna skattekredit ska kunna tas tillbaka till beskattning. Därmed kan etableringskravet också sägas ha varit en förutsättning för det skatteundantag som den här typen av försäkring åtnjuter.²⁵

Utöver de kvalitativa villkoren för en pensionsförsäkring finns i skattelagstiftningen även särskilda bestämmelser avseende överföring av värdet av en pensionsförsäkring till en annan pensionsförsäkring. För att överföringen inte ska anses som pension och inte heller som betalning av premier för pensionsförsäkring ska *hela värdet av pensionsförsäkringen* enligt bestämmelserna föras över *direkt till en annan pensionsförsäkring som försäkringstagaren tecknar i samband med överföringen* hos samma eller annan försäkringsgivare *med samma person som försäkrad* (se 58 kap. 18 § tredje stycket IL). Denna bestämmelse, som kan betecknas som den frivilliga flytträtten, infördes i samband med försäkringsrörelsereformen år 2000. Den ligger även till grund för den civilrättsliga flytträtten i 11 kap. 5 § FAL eftersom denna lagstadgade flytträtt förutsätter att inte rätt till överföring saknas enligt IL.

²⁵ Tidigare innebar etableringskravet att en pensionsförsäkring skulle vara meddelad i Sverige för att avdrag skulle medges för premiebetalningar till försäkringen. Den 1 maj 2008 utvidgades etableringskravet till att gälla hela EES-området. Bakgrunden till ändringarna var att regeringen, mot bakgrund av EG-domstolens domar i det s.k. Danmarksmålet (Kommissionen mot Konungariket Danmark, mål nr C-150/04) och det s.k. Belgienmålet (Kommissionen mot Konungariket Belgien, mål nr C-522/04), gjorde bedömningen att även de svenska skattereglerna för pensionsförsäkring riskerade att vara oförenliga med EG-rätten.

Syftet med regler om rätt till flytt av ett pensionskapital motiverades med ett behov av att förbättra konkurrensen mellan livförsäkringsbolagen (se dir. 1990:56). Utöver detta huvudsakliga motiv med själva översynen kan det konstateras att det endast till viss del hänvisas till skatterättsliga motiv när det kommer till hur bestämmelserna som infördes är utformade.

I förarbetena till reformen konstaterades att det vid tidpunkten för reformen fanns bestämmelser som, oavsett försäkringsgivarens samtycke, begränsade möjligheten att återköpa vissa former av försäkringssparande. Begränsningarna tog sikte på det skattegynnade sparandet i pensionsförsäkringar och i individuellt pensions-sparande utan försäkringsinslag (IPS). Som redan nämnts var syftet med begränsningarna att inskränka skattesubventionen till sparande som fyller ett verkligt pensionsändamål. En rad villkor ställdes därför upp såväl i inkomstskattereglerna som i FAL för att skattelättnaden skulle inskränkas till ett långsiktigt bundet sparande. En sådan inskränkning var ett principiellt förbud mot förtida uttag som i fråga om försäkringar benämns återköp (se prop. 1998/99:87 s. 326 f.).

Innan reformen begränsades möjligheten till återköp av pensionsförsäkringar till att endast få ske om det tekniska återköpsvärdet uppgick till högst ett basbelopp och försäkringen inte var förenad med ett oåterkalleligt förmånstagarförordnande samt premier för försäkringen inte hade betalats senare än tio år före återköpet, eller om det tekniska återköpsvärdet uppgick till högst 30 procent av ett basbelopp enligt lagen om allmän försäkring. I reglerna fanns också inskriven en möjlighet för Skattemyndigheterna att därutöver medge återköp av en pensionsförsäkring, endast om det fanns synnerliga skäl för återköp och detta fick ske enligt försäkrings-tekniska grunder.²⁶ Det angavs vidare att återköpsbegränsningarna för pensionsförsäkringar inte innehöll något uttryckligt undantag för försäkringstagare som med stöd av avtalsvillkoren eller försäkringsgivarens samtycke enbart ville flytta sitt avtal till andra försäkringsgivare och som inte hade någonting emot att där binda sparandet den tid som krävs för att erhålla skatteförmånen.

²⁶ Denna bestämmelse är i nu gällande skattelagstiftning anpassad till de ändringar som senare gjordes i rörelselagstiftningen. Skatteverket får numera medge återköp om det finns synnerliga skäl dock endast om återköp får ske enligt försäkringsavtalet och försäkrings-tekniska riktlinjer (se 58 kap. 18 § andra stycket II).

I förarbetena skiljde lagstiftaren på olika sätt att överföra försäkringsavtal från en försäkringsgivare till en annan. I den renodlade formen innebar överföringen att en ny försäkringsgivare övertog avtalet utan att försäkringsvillkoren ändras. Den formen av överföring innebar att ett partsbyte sker på försäkringsgivarsidan, s.k. substitution. Sådan överföring är vad som i den näringsrättsliga regleringen benämns överlåtelse av försäkringsbestånd. Frågor om sådana överföringar behandlades inte vidare i förarbetena till försäkringsrörelsereformen. En annan form av överföring är det fall då försäkringen flyttas via ett återköp. Försäkringstagaren erhåller då det värde som belöper på försäkringen samt använder beloppet för att teckna en helt ny försäkring hos ett annat företag. I detta fall finns inget direkt samband mellan återköpet och den nya försäkringen. Överföringarna kan också bestå i att den enskilde överför på försäkringen belöpande värden direkt till en annan försäkring. Att villkoren inom ramen för avtalen delvis förändras anses inte utesluta att det nya avtalet ändå kan ses som en direkt fortsättning på det gamla avtalet (se prop. 1998/99:87 s. 326).

I samband med försäkringsrörelsereformen väcktes frågan om behovet av att införa en generell civilrättslig rätt till flytt av försäkringssparande. Lagstiftaren drog dock slutsatsen att argumenten mot ett sådant införande övervägde. Det ansågs också att konkurrensen och valfriheten på livförsäkringsområdet kunde tillgodoses väl utan att man måste gå så långt som att införa en sådan generell rätt. För att inte förhindra möjligheterna att flytta ett livförsäkringssparande i de fall parterna träffat ett avtal med en sådan flytträtt ansågs däremot att reglerna i skattelagstiftningen om återköp av en pensionsförsäkring skulle förtydligas. Det konstaterades att en försäkringstagare som med stöd av försäkringsvillkor eller med försäkringsgivarens samtycke vill flytta sitt tillgodohavande för att fortsätta försäkringssparandet hos en annan försäkringsgivare borde kunna göra det utan att hindras av inskränkningar i skatterätten för återköpsrätten. Det sades vidare att en förutsättning för att en sådan överföring inte ska anses vara ett återköp är att det nya avtalet kunde ses som en direkt fortsättning av det gamla livförsäkringsavtalet. Det betonades att de skäl som motiverar de då gällande återköpsbegränsningarna för pensionsförsäkringar också måste beaktas. Om försäkringstagaren uppfyllde kraven på ett långsiktigt sparande genom den gamla försäkringen borde således inte redan erhållna skatteförmåner förloras då behållningen förs över till motsvarande långsiktiga sparande hos ett

annat försäkringsföretag. Av den anledningen infördes som en förutsättning för flytt krav på att den nya försäkringen är av motsvarande slag som den tidigare försäkringen samt att försäkringens behållning överförs direkt från den gamla försäkringsgivaren till den nya försäkringsgivaren, så att t.ex. inga kontanter betalas ut.

Utifrån ovanstående kan konstateras att motiven till överföringen ska ske *direkt till en annan pensionsförsäkring* hänger samman med att säkerställa pensioneringssyftet med sparat och att inte tillgodohavandet ska kunna användas för annat ändamål. Även om motiv till kravet om att den försäkringen som tillgodohavandet överförs till ska ha samma person som försäkrad inte är explicit uttryckta i förarbetena torde även det kravet vara kopplat till pensioneringssyftet och behovet av att säkerställa att inte skattesubventionen utnyttjas på ett otillbörligt sätt genom att via en flytt överföra inkomster från en person till en annan. Kravet bör kvarstå.

I förarbetena saknas däremot särskilda motiv till att överföringen ska ske till ett försäkringsavtal *som tecknas i samband med överföringen*. Som tidigare framgått ställs det i IL även krav på att *hela pensionsförsäkringens värde* ska överföras. Någon närmare motivering till denna begränsning framgår inte heller i förarbetena. Det bör dock noteras att man i utredningen som ligger till grund för lagändringarna ansåg att flytt av sparmedel bör kunna avse hela tillgodohavandet eller en del därav (se SOU 1995:87 s. 306). Utredningen lämnade dock inte någon närmare motivering till förslaget. I författningskommentaren till lagförslagen i propositionen anges däremot, även i detta fall utan vidare kommentar eller förklaring, att ”flyttningen av medel bör endast kunna avse hela tillgodohavandet för en och samma försäkring” (se prop. 1998/99:87 s. 450).

Som tidigare angetts ska de krav och villkor som ställs upp i skattelagstiftningen kunna härledas till behovet av att kunna kontrollera och säkerställa att skatteundantaget som privat pensionssparande och tjänstepensionssparande åtnjuter inte utnyttjas på otillbörligt sätt. Av ovanstående redogörelse av nuvarande bestämmelser avseende flytt av pensionsförsäkringar kan konstateras att endast vissa villkor och begränsningar i bestämmelserna har motiverats utifrån detta syfte. Detta gäller kraven på att överföringen av ett tillgodohavande ska ske direkt till ett annat försäkringsavtal som uppfyller de skatterättsliga kraven på pensions-

försäkring, samt att det nya avtalet ska ha samma person som försäkrad.

Även vad gäller kraven på att överföring endast får ske till ett försäkringsavtal som tecknas i samband med överföringen respektive att hela försäkringens värde ska överföras kan det finnas ett behov av dessa begränsningar för att möjliggöra kontroll eller säkerställande av att skatteundantaget utnyttjas så som det är avsett. Det förenklar för Skatteverket att kontrollera att överföringar genomförs på ett korrekt sätt när en sådan görs till ett helt nytt försäkringsavtal, där tidigare insatta tillgodohavanden saknas. Det kan också tänkas att en flytt av hela tillgodohavandet på samma sätt innebär att det bör vara lättare att spåra tillgodohavandet och den skattecredit som byggts upp. Ett annat skäl för att inte tillåta delflytt är att det nya avtalet ska anses som en direkt fortsättning av det ursprungliga försäkringsavtalet i skatterättslig mening.

Det framgår inte tydligt av reglerna om överföringsmöjligheten är begränsad till att endast gälla överföring av hela värdet i en enda pensionsförsäkring till en nytecknad försäkring eller om möjlighet också finns att överföra hela värdet i två eller flera pensionsförsäkringar till en nytecknad sådan. Mot bakgrund av att denna fråga uppkommit i kontakten mellan Skatteverket och försäkringsföretag publicerade Skatteverket år 2009 ett ställningstagande²⁷ där det klargörs att Skatteverkets bedömning är att lagtextens ordalydelse inte innefattar någon begränsning av den innebörden att en överföring av värdet i två eller flera pensionsförsäkringar till en för detta ändamål nytecknad pensionsförsäkring inte skulle medges. Detta innebär att Skatteverket, utifrån nu gällande regler, anser att bestämmelsen också omfattar sådana fall, under förutsättning att övriga villkor för flytt är uppfyllda. I Skatteverket ställningstagande förtydligas också att detta ställningstagande gäller överföring av värdet i två eller flera pensionsförsäkringar tecknade såväl i ett och samma försäkringsföretag som i två eller flera olika försäkringsföretag.

Det kan däremot konstateras att kravet på att ett försäkringssparande endast kan överföras till ett nytt försäkringsavtal som tecknas i samband med en överföring innebär en begränsning i denna möjlighet att samla sina försäkringar. En individ kan av olika anledningar ha flera försäkringar, såväl sådana som lagts i fribrev

²⁷ Se Skatteverkets ställningstagande från den 30 mars 2009 om flytt av pensionsförsäkringar, dnr 131 134617-09/111.

som sådana med pågående premieinbetalning. Detta kan exempelvis vara fallet om en individ bytt arbetsgivare flera gånger under sitt arbetsliv och av den anledningen har flera avtal om tjänstepensionsförsäkringar i fribrev hos olika eller samma försäkringsgivare.²⁸ En individ kan också av olika anledningar ha flera privata pensionsförsäkringar som denne själv tecknat. Individen kan i sådana lägen ha ett intresse av att slå samman flera försäkringar i fribrev till inte bara ett nytt försäkringsavtal utan även till en befintlig försäkring med pågående premieinbetalning, i de fall som det enligt försäkringsvillkoren är möjligt att utöka den befintliga försäkringen. Individen kan exempelvis vara nöjd med en befintlig försäkring och av den anledning vilja föra över även andra tillgodohavanden till denna. Att i ett sådant läge tvingas teckna ett nytt försäkringsavtal kan alltså i vissa fall innebära en begränsning. En möjlighet att sammanföra flera försäkringar till en försäkring skulle också innebära dels att individen kan få en bättre överblick av sitt totala försäkringssparande, dels att den totala kostnaden för sparandet kan minska i de fall det finns fasta kostnader som belastar varje försäkring. Det finns således anledning att överväga att ändra detta villkor eller lösa frågan på ett annat sätt.

Vad avser kravet på att hela pensionsförsäkringens värde måste flyttas är vi av uppfattningen att det kan finnas skatterättsliga skäl av den art som vi tidigare diskuterat i detta avsnitt för en sådan begränsning. Det är även av vikt i sammanhanget att i ett första led beakta att kravet på att hela tillgodohavandet ska överföras även finns i de civilrättsliga reglerna om flytt (se 11 kap. 5 § andra stycket FAL). I civilrättsligt hänseende är kravet av grundläggande betydelse eftersom flytträtten förutsätter en uppsägning och därmed avslutande av gällande försäkringsavtal samt därefter moment av återköp och överföring av försäkringens (hela) värde till ett annat försäkringsavtal. Det finns därför anledning att överväga att behålla kravet på att hela försäkringens värde ska överföras.

²⁸ Avseende tjänstepensionsförsäkringar begränsas möjligheten till att sammanföra olika försäkringar också av kravet på att försäkringstagaren, i dessa fall arbetsgivaren, ska teckna den nya försäkringen till vilken tillgodohavandet ska flyttas. Vi återkommer till en analys av även denna begränsning.

Som tidigare framgått är det i tjänstepensionssammanhang oftast arbetsgivaren som är försäkringstagare medan arbetstagaren är försäkrad.²⁹ Att regelverket ställer krav på att det är försäkringstagaren till den ursprungliga försäkringen som ska teckna den försäkring till vilket ett tillgodohavande ska flyttas kan därmed innebära problem för flytt av tjänstepensionsförsäkringar. Som beskrivits ovan kan en individ som haft flera anställningar hos olika arbetsgivare ha flera fribrev hos en eller flera försäkringsgivare. Kravet på att försäkringstagaren för den ursprungliga försäkringen även ska vara den som har tecknat försäkringen till vilken tillgodohavandet ska flyttas innebär att det inte är möjligt att sammanföra tjänstepensionsförsäkringar tecknade av olika arbetsgivare. Kravet innebär också att det inte är möjligt att flytta en tjänstepensionsförsäkring om försäkringstagaren inte längre finns. Det finns därmed skäl att överväga om detta krav bör revideras.

Utifrån ett skatterättsligt perspektiv är det svårt att hävda att kravet på att arbetsgivaren i tjänstepensionssammanhang ska vara den som har tecknat den försäkringen till vilket tillgodohavandet flyttas grundar sig i ett behov av att kontrollera och säkerställa att skatteundantag inte utnyttjas på otillbörligt sätt. Det är visserligen arbetsgivaren som betalar in premien och som har rätt till skatteavdraget på detta, men skattekrediten byggs upp hos det försäkringsföretag som tillhandahåller försäkringen, och det är i slutändan den försäkrade som kommer att betala skatten i samband med att försäkringssparandet betalas ut. Vem som är försäkringstagare för den nya försäkringen bör således inte ha någon betydelse för möjligheten att uppfylla de motiv som ska ligga till grund för de skatterättsliga flytträttsreglerna. Av central betydelse för att säkerställa att de skatterättsliga motiven till reglerna är uppfyllda är att den nya och gamla försäkringen har samma person som försäkrad.

²⁹ Det är i detta sammanhang viktigt att betona att begreppet försäkringstagare inte finns definierat i skattelagstiftningen. I FAL däremot anges att det med försäkringstagare avses den som har ingått avtal om försäkring med ett försäkringsbolag. Av bestämmelsen framgår vidare att det som sägs om en försäkringstagare också ska tillämpas på den som vid personförsäkring har förvärvat försäkringstagarens rätt (se 1 kap. 4 § första och andra stycket FAL). För kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar är det alltid arbetsgivaren som tecknar försäkringen och som därmed är försäkringstagare (se 20 kap. 1 och 2 §§ FAL). Skatteverket har i en skrivelse angett att, med anledning av avsaknaden av definition i skattelagstiftningen, innebörden i FAL av begreppet försäkringstagare torde bli gällande även i IL (se Skatteverkets skrivelse Försäkringstagarbegreppet i flyttregeln från den 6 december 2010, dnr 131 470881-10/111).

Det går därmed inte att motivera detta specifika krav utifrån de motiv som ligger till grund för flyttreglerna i skattelagstiftningen.

I sammanhanget bör dock beaktas att oavsett om pensionsutfästelsen har sin grund i kollektivavtal eller utgör en ensidig utfästelse från arbetsgivaren torde det strida mot både allmänna avtalsrättsliga principer och syftet bakom arbetsgivarägda tjänstepensionsförsäkringar att som huvudregel införa en flytträtt för den försäkrade (se avsnitt 9.5.2 i den del som behandlar andra överväganden kring den försäkrades förfoganderätt över en tjänstepensionsförsäkring). Det är inte lämpligt att införa flytträtt för den försäkrade så länge arbetsgivarens huvudsakliga åtagande enligt pensionsutfästelsen kvarstår. När premiebetalningen till en premiebestämd lösning upphört till följd av att den anställde slutat sin anställning har arbetsgivaren emellertid inte längre samma ansvar och intresse av kontroll över avtalet. Som tidigare kunnat konstateras bör den försäkrade i en sådan situation kunna förfoga över försäkringen utan arbetsgivarens medgivande (se avsnitt 9.5.2 i den del som behandlar när det kan anses lämpligt att ge den försäkrade flytträtt avseende tjänstepensionsförsäkringar). I dessa situationer bör den försäkrade ges flytträtt.

9.6.2 Krav på inlämnande av kontrolluppgift

Skattelagstiftningen ställer krav på att kontrolluppgift ska lämnas om pensionsförsäkring. Innan etableringskravet utvidgades ställdes krav på att kontrolluppgift skulle lämnas av försäkringsgivaren för varje kalenderår senast den 31 januari närmast följande kalenderår. I samband med utvidgningen utökades kravet till att den avgivande försäkringsgivaren ska lämna kontrolluppgift även i samband med överföring av en pensionsförsäkrings värde. Kontrolluppgiften ska lämnas för *juridiska personer och fysiska personer av den försäkringsgivare som överfört värdet i försäkringen*. I kontrolluppgiften ska uppgift lämnas om *det överförda värdet samt identifikationsuppgifter för försäkringstagaren, den försäkrade och den mottagande försäkringsgivaren*. Kontrolluppgift ska lämnas *senast inom 14 dagar* från den dag då omständighet inträffat som utlöser kontrolluppgiftsskyldigheten (se 58 kap. 16 a § första stycket IL samt 22 kap. 9 § och 24 kap. 2 § skatteförfarandelagen [2011:1244]). Om kontrolluppgifterna i samband med överföringen inte lämnas ska avskattning ske. Försäkringen ska i ett sådant fall avskattas i

inkomstslaget tjänst vid överföringstidpunkten (se 58 kap. 19 a § första och andra stycket IL samt prop. 2007/08:55 s. 98).

I samband med utvidgningen av etableringskravet konstaterades att förslaget inte skulle innebära att grundprinciperna för skatte-reglerna för pensionssparande ändras, utan avdragsrätten för pensionssparande skulle fortfarande begränsas till sparande med verkligt pensioneringssyfte. Det fastslogs däremot att en utvidgning innebär ändringar i förutsättningarna för att upprätthålla pensioneringssyftet eftersom verkan av reglerna inte längre skulle begränsas till Sverige. Med hänsyn till att de då befintliga kontroll- och styrverktygen bedömdes som otillräckliga när det blir möjligt att överföra försäkringskapital till försäkringar som är meddelade utanför Sverige, ansågs det särskilt viktigt att Skatteverket snabbt kunde få information om transaktioner som innebär att en försäkring flyttas utanför svensk jurisdiktion. Detta var således det huvudsakliga skälet till införandet av krav på inlämnande av kontrolluppgift till Skatteverket om överföring av försäkringskapital.³⁰ Att kontrolluppgift även ska lämnas i samband med att överföringen av försäkringens värde sker motiverades med att en överföring av en försäkrings värde till en ny försäkring kan ske vid flera tillfällen under samma år och att det är viktigt att villkoren för pensionsförsäkring är uppfyllda vid vart och ett av dessa tillfällen. Om skyldighet att lämna kontrolluppgift skulle begränsas till att endast behöva lämnas vid ett tillfälle per år skulle risken finnas att en kedja av överföringar och överlåtelser skulle kunna göras under året som skulle vara omöjlig att rekonstruera (se prop. 2007/08:55 s. 62).

Införandet av en tidsfrist på 14 dagar för inlämnandet av kontrolluppgift vid överföring grundades på att det ansågs nödvändigt att uppgifterna om transaktionerna blir tillgängliga för Skatteverket i nära anslutning till en överföring. Detta dels för att avskattning ska ske vid överföringstidpunkten, dels som ett sätt att säkerställa effektiviteten i de samlade förslagen. Tidsfristen kritiserades i samband med att förslagen remitterades. Bland annat lade remissinstanser fram att de stora volymer överföringar som det handlar om, liksom det faktum att många försäkringar administreras genom valcentraler skulle göra det svårt att lämna kontrolluppgift inom den föreslagna tiden. Lagstiftaren gjorde trots detta bedömningen

³⁰ Motsvarande bestämmelser infördes även för överlåtelse eller överföring av försäkringsavtal.

att det mot bakgrund av den stora betydelse som möjligheten att följa transaktionerna har för den praktiska möjligheten att säkra pensioneringssyftet och beskattningen i ett system med ett utvidgat etableringskrav var motiverat med en sådan tidsfrist. Utöver detta lyfte lagstiftaren fram att en överföring av försäkringens värde från en försäkring till en annan inte är en transaktion som sker över disk på en dag samt att de svenska försäkringsbolagen normalt förbehåller sig en "karenstid" på två till tre månader mellan tiden för ansökan hos det överlämnade försäkringsföretaget och den fullbordade överföringen. Detta ansågs vara faktorer som innebär att det bör vara möjligt för det överförande bolaget att förbereda kontrolluppgiften (se prop. 2007/08:55, s 62 f.)

Även kravet på vilken information som kontrolluppgiften ska innehålla ansågs vara för långtgående då försäkringsgivaren inte nödvändigtvis vet vem som är försäkringstagare och vice versa. Lagstiftaren menade dock på att denna information måste föreligga någonstans för att ett avtal ska komma till stånd. Om informationen finns hos organisationer som förmedlar eller administrerar försäkringarna snarare än hos den avgivande försäkringsgivaren menade man att dessa borde kunna vara behjälpliga med att sammanställa de kontrolluppgifterna som Skatteverket ska ha. I sammanhanget betonades också, för det fall att t.ex. en arbetsgivare inte ska känna till den anställdes val av leverantör, att den information som ska lämnas till Skatteverket är föremål för skattesekretess (se prop. 2007/08:55 s. 63).

I samband med utvidgningen av etableringskravet ändrades också kontrolluppgiftsskyldigheten till att även gälla för juridiska personer. Detta motiverades med att juridiska personer inte sällan kan ha tecknat försäkringar som representerar stora värden, t.ex. när försäkringen tryggar tjänstepensionslöften. Sådana försäkringar innefattar naturligtvis också stora skattekrediter. För att skydda skattekrediten och upprätthålla pensioneringssyftet ansågs det därför finnas skäl för att inte begränsa uppgiftsskyldigheten till att endast avse fysiska personers försäkringar (se prop. 2007/08:55 s. 63).

Kontrolluppgiftsskyldigheten och tidsfristen för inlämnandet av denna kritiserats fortfarande, och då främst avseende skyldigheten att lämna uppgifter för flytt av kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar. Precis som var fallet vid införandet av reglerna rör den huvudsakliga kritiken dels kravet på att ange försäkringstagare, dels tidsfristen på 14 dagar. Det konstateras att det ibland kan saknas

uppgift om försäkringstagare för varje enskild inbetald del av en individs pensionsrättigheter. Avsaknaden av dessa uppgifter beror enligt branschföreträdare på en kombination av dels en administrativ praxis som gällt under en lång tid, dels på att kravet på att lämna denna uppgift till Skatteverket tidigare inte fanns. Det har därför inte funnits skäl att ta fram denna förrän etableringskravet utvidgades. Med anledning av att uppgiften saknas för många försäkringsavtal riskerar kontrolluppgiften som lämnas in att inte vara korrekt. I många fall kan det avgivande försäkringsföretaget endast ange den senaste försäkringstagaren, dvs. en individs senaste arbetsgivare. Att ta fram uppgifter om tidigare arbetsgivare skulle kräva extra utredning och merkostnader för företaget. Det har därmed lämnats önskemål om att undanta kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar som flyttas från skyldigheten att i kontrolluppgiften ange vem som är försäkringstagare till försäkringsavtalet.

I likhet med vad som angetts ovan avseende kravet på att den nya försäkringen vid en flytt ska ha samma försäkringstagare som den gamla går det inte heller att utifrån ett skatterättsligt perspektiv motivera behovet av information om tidigare arbetsgivare i samband med en flytt. Relevant information vid flytt är däremot vem som är försäkrad, då det är denna individ som i samband med utbetalning av pensionsförsäkringen ska betala skatt för denna. Även information om det mottagande försäkringsföretaget är viktigt då det är där som skattekrediten byggs upp. Det bör därför övervägas om kravet på kontrolluppgift i detta hänseende ska ses över. I det sammanhanget måste emellertid även regleringen av avkastningsskatt beaktas (se utredningens bedömning i avsnitt 9.8.6).

Avseende kravet på att kontrolluppgift ska lämnas inom 14 dagar syftar tidsfristen på att säkerställa att Skatteverket får tillgång till nödvändig information i nära anslutning till att överföringen utförs. Frågan är om denna tidsfrist är orimligt kort. Detta gäller inte minst med tanke på att skattekonsekvenserna kan bli mycket kännbara för en individ som drabbas av att försäkringsföretaget inte kan uppfylla detta krav. Samtidigt måste man i bedömningen ta hänsyn till att det, för att Skatteverkets tillsyn ska vara effektiv, kan vara motiverat med en inte allt för lång tidsfrist. I enlighet med vad som lades fram i samband med införandet av kraven gäller detta inte minst då en överföring i de flesta fallen är känd för det avgivande försäkringsföretaget lång tid innan den faktiska överföringen av till-

godohavandet utförs. Mot denna bakgrund finns det inte anledning att förlänga tidsfristen.

9.7 Behovet av information

Det är flera faktorer som gör det angeläget att en individ som står i begrepp att teckna en personförsäkring, eller som redan har tecknat en försäkring, får tillgång till information. Detta gör sig gällande med särskild styrka för livförsäkringens del. Den viktigaste orsaken till detta är att avtalen om sådana försäkringar, till skillnad mot vad som typiskt sett gäller i fråga om skadeförsäkring, kan löpa under lång tid. Ingås avtal under felaktiga förutsättningar från individens sida, kan det få allvarliga ekonomiska konsekvenser för denne eller dennes anhöriga.

Försäkringsprodukterna kan vara mer eller mindre omfattande och komplexa. Gemensamt för dem är att de är abstrakta – de får sitt innehåll beskrivet genom villkor – och relaterade till hypotetiska situationer. Försäkringen tar sikte på att något visst kommer att hända (t.ex. ett dödsfall) men ovisst när. Eller så handlar det om att något ovisst kan komma att hända (t.ex. en olyckshändelse eller ett sjukdomsfall eller att den försäkrade kommer att uppnå en viss ålder). Försäkringen kan också ta sikte på en kombination av båda situationerna. Likaså kan en försäkring i det enskilda fallet utgöra en kombination av olika försäkringsformer. Så kan en olycksfallsförsäkring exempelvis ha ett livförsäkringsmoment. Vidare kan försäkringen täcka vissa risker men inte andra.

En förutsättning för att en individ ska kunna göra välgrundade val är givetvis att denne har tillgång till relevant information om vilka alternativ som står till buds. Detta gäller såväl i samband med nytecknande av en försäkring som vid flytt.

Det kan först och främst konstateras att den komplexitet som kännetecknar många försäkringsprodukter innebär att det är svårt för en individ att utan viss information från försäkringsföretagen på egen hand utvärdera och välja en passande försäkringsprodukt. Individens möjlighet att på rätt grunder välja försäkringsgivare och försäkringsprodukt är därmed i hög grad beroende av att försäkringsgivaren lämnar relevant och tydlig information om försäkringen. I detta sammanhang bör också betonas att den utveckling som skett på försäkringsmarknaden, med allt fler och mer heterogena försäkringsprodukter, bidrar till att det har blivit allt svårare för den

enskilde att jämföra produkter. Behovet av god information kan därmed sägas ha ökat med tiden.

Behovet av god information är om möjligt större i samband med en flytt än vid den initiala avtalstidpunkten. Orsaken till detta är att försäkringstagaren vid en flytt har behov av att utvärdera inte bara det nya försäkringsavtalet som den mottagande försäkringsgivaren tillhandahåller utan han eller hon måste också göra en bedömning av konsekvenserna för sparandet av att det ursprungliga avtalet sägs upp. Det kan för vissa försäkringsformer även vara viktigt att bedöma hur det försäkringsskydd som kan ingå i avtalet förändras vid en flytt, exempelvis vad avser en eventuell premiefrielseförsäkring som kan ingå i försäkringslösningen. Sammantaget är god informationsgivning från försäkringsgivare – och eventuell mellanhand i form av säljare eller förmedlare – till individen av central betydelse för att en flytt ska ske på goda grunder och således en förutsättning för att säkerställa ett gott konsumentskydd. Märk i det sammanhanget rådgivningslagens och försäkringsförmedlingslagens konsumentskyddsbestämmelser.

Det kan konstateras att regler om information i samband med tecknandet av en försäkring respektive flytt av densamma finns såväl i civilrätten som i näringsrätten. Nedan redogörs för gällande rätt. Utifrån detta och en bedömning av vilken information som en individ behöver för att göra välgrundade val, görs i ett andra steg en bedömning av behovet av översyn av gällande informationsregler.

9.7.1 Gällande rätt avseende information innan försäkringen tecknas och i samband med flytt av försäkringens värde

Civilrättsliga bestämmelser om information

För individuella personförsäkringar regleras försäkringsföretagets informationsskyldighet innan en försäkring meddelas (förköpsinformationen) i 10 kap. 2 § FAL. Där föreskrivs att försäkringsgivare ska lämna information som underlättar kundens bedömning av försäkringsbehovet och val av försäkring. Försäkringsföretaget är således skyldigt att lämna information om huruvida försäkringens värde får flyttas till annat försäkringsföretag (se prop.

2003/04:150 s. 488).³¹ Bestämmelsen anger vidare att informationen på ett enkelt sätt ska återge det huvudsakliga innehållet i de försäkringsvillkor som kunden behöver ha kännedom om för att kunna bedöma kostnaden för och omfattningen av försäkringen. Även viktiga begränsningar av försäkringsskyddet ska framgå tydligt.³²

Om försäkringsföretaget inte lämnar föreskriven information kan marknadsrättsliga sanktioner tillgripas enligt marknadsföringslagen (2008:486), förkortad MFL (se 10 kap. 10 § FAL). En näringsidkare som vid sin marknadsföring låter bli att lämna information som är av särskild betydelse från konsumentsynpunkt får enligt 24 § MFL åläggas att lämna sådan information. I fall som inte är av större vikt får Konsumentombudsmannen meddela ett informationsföreläggande och i andra fall väcka talan vid Marknadsdomstolen om åläggande att lämna informationen. Talan om förbud eller ålägganden får väckas såväl av Konsumentombudsmannen som av en näringsidkare som berörs av marknadsföringen och en sammanslutning av konsumenter, näringsidkare eller löntagare (se 28 § första stycket 2 och 47 § MFL).

Det saknas i civilrätten några närmare informationskrav i samband med flytt av värdet av en försäkring.

För kollektivavtalsgrundade personförsäkringar gäller särskilda informationskrav i FAL. Av 20 kap. 3 § framgår att när en överenskommelse som medför skyldighet för en arbetsgivare att teckna en kollektivavtalsgrundad personförsäkring har ingåtts, ska försäkringsföretaget och de arbetsmarknadsparter som har slutit det kollektivavtal som försäkringsvillkoren anger på lämpligt sätt informera de arbetsgivare och anställda som berörs av överenskommelsen. Informationen ska avse:

- arbetsgivarens skyldighet att teckna försäkring,
- kostnaderna för försäkringen, och
- omfattningen av försäkringen.

³¹ Vi noterat att lagstiftaren i förarbetena endast angett att försäkringsföretaget är skyldigt att lämna information om försäkringens värde får flyttas till ett annat försäkringsföretag, och inte om att det också går att flytta till en annan försäkring inom samma företag. Vi ser inga skäl till en sådan begränsning utan utgår från att lagstiftaren, trots denna skrivning, avser båda fallen.

³² I 10 kap. 3 § FAL anges dock att informationen enligt 2 § inte behöver lämnas i den mån kunden avstår från den eller det möter hinder med hänsyn till förhållandena då försäkringsavtalet ingås.

I förarbetena framgår att frågan om information till de försäkrade och deras arbetsgivare anses vara av stor betydelse för att kollektivavtalsgrundade försäkringar ska fungera på ett tillfredsställande sätt. Samtidigt som ambitionsnivån därför bör vara minst lika hög för kollektivavtalsgrundad försäkring som vid andra försäkringsformer betonar lagstiftaren behovet av att regler om information anpassas till förhållandena vid kollektiv försäkring. Det anges vidare att målet vid sådana försäkringar bör vara att ge varje försäkrad en fullgod information som på ett enkelt, och såvitt möjligt fullständigt, sätt klargör vad som gäller för honom eller henne.

Samtidigt lyfter lagstiftaren fram den betydelse som de typiska kollektivavtalsgrundade försäkringarna med mycket stora kollektiv har för informationen avseende sådana försäkringar och att man inte i alla avseenden kan räkna med samma exakthet i informationsflödet som vid främst individuell försäkring. Detta läggs fram som en anledning till att man måste räkna med att de informationshandlingar som går ut i stor utsträckning är standardiserade. Exempelvis kan försäkringsbeskeden redogöra för vilka förmåner som kan utgå under olika förhållanden. Bedömningen av vilka delar som är aktuella för den enskilde individen överlämnas däremot åt denne själv att bedöma. Det anses också att det kan vara orimligt att belasta beskeden med detaljerade uppgifter om undantag eller specialbestämmelser som bara kan ha betydelse för ett fåtal försäkrade. I beskedet kan i stället informeras om att de speciella bestämmelserna finns. Närmare information om dessa hålls däremot tillgänglig för dem som önskar den. Lagstiftaren anser däremot att upplysningar om de försäkrades väsentliga rättigheter och skyldigheter samt om viktiga begränsningar av försäkringsskyddet ska finnas med i informationshandlingarna. Om individuella förmåner avtalats med en anställd, bör även detta framgå av beskedet.

Av förarbetena framgår det också att det för kollektivavtalsgrundade försäkringar i första hand är försäkringsföretaget som ska lämna den nödvändiga informationen till arbetsgivare och anställda. Emellertid konstateras att allmän information sedan länge och i stor utsträckning lämnas av arbetsmarknadens parter och lagstiftaren anser att rådande synsätt, dvs. att låta försäkringsföretaget och parterna delvis gemensamt svara för informationen, bör fortsätta gälla. Som tidigare nämnts har lagstiftaren samtidigt framfört att utvecklingen inom kollektivavtalsområdet behöver följas. Om ett försäkringsföretag inte lämnar den information som bestämmelserna avser kan, i likhet med vad som gäller för individuella för-

säkringar, marknadsrättsliga sanktioner tillgripas enligt MFL. En anställd som omfattas av försäkringsskyddet ska då anses som en konsument som tecknat individuell försäkring (se 20 kap. 6 § FAL). I förarbetena förtydligas att MFL:s informationssystem däremot inte ska gälla för arbetsmarknadens parter, som står utanför försäkringsavtalet (se prop. 2003/04:150 s. 350 f.).

Näringsrättsliga bestämmelser om information

Av den så kallade genomlysningssprincipen i näringsrätten följer att information till försäkringstagare och de som erbjuds att teckna en försäkring ska vara anpassad efter försäkringens art och tydligt visa försäkringens villkor och värdeutveckling (se 4 kap. 2 § FRL). Även andra ersättningsberättigade på grund av försäkringar, såsom mottagare av efterlevandepension, ska ges den information de behöver. I fråga om tjänstepensionsförsäkringar ska informationen innehålla uppgifter om försäkringsföretaget och dess verksamhet samt om de eventuella överenskommelser som ligger till grund för försäkringarna. I 7 kap. 2 § 8 försäkringsrörelseförordningen (2011:257) bemyndigas Finansinspektionen att meddela närmare föreskrifter till denna bestämmelse. Motsvarande regler gäller för utländska försäkringsgivare och tjänstepensionsinstitut med verksamhet i Sverige (se lagen (1998:293) om utländska försäkringsgivares och tjänstepensionsinstituts verksamhet i Sverige 8 kap. 1 a och 1 b §§ samt försäkringsrörelseförordningen 7 kap. 5 § 8 och 9).

Den 13 juni 2011 beslutade Finansinspektionen föreskrifter och allmänna råd om information som gäller livförsäkring och tjänstepension (FFFS 2011:39). Den trädde nyligen i kraft (den 1 april 2012).

I informationsföreskriften stadgas allmänt att informationen ska utformas så att den underlättar de beslut som den som avser att teckna försäkring eller en försäkringstagare kan behöva fatta (2 kap. 2 §). I ett allmänt råd till den bestämmelsen sägs följande. Det bör vara enkelt att överblicka försäkringens viktigaste egenskaper och begränsningar. För pensionsförsäkringar och kapitalförsäkringar med sparande bör det tydligt framgå i vilken utsträckning nivån är garanterad på pensionsbelopp respektive försäkringsbelopp och eventuellt efterlevandeskydd. För livförsäkringsprodukter med sparande bör den viktigaste förköpsinformationen anges i ett faktablad. Där sägs också att faktabladet bör följa en standardupp-

ställning som finns i bilaga till föreskriften och i övrigt utformas så att det blir lätt för en konsument att jämföra likartade produkter.

Den 11 oktober 2011 antog Svensk Försäkrings styrelse en rekommendation om faktablad för livförsäkringsprodukter av sparandetyper. Rekommendationen är avsedd som ett komplement till Finansinspektionens allmänna råd om faktabladets innehåll. Även rekommendationen trädde i kraft den 1 april 2012. Vi återkommer till faktabladet nedan.

När det gäller ett livförsäkringsföretags information om livförsäkring hänvisas till en bilaga till föreskriften (se 5 kap. 1 § informationsföreskriften). Där framgår kraven på information som ska lämnas vid flytt av försäkringssparande. Enligt dessa ska det företag från vilket flytten sker lämna information om att det tidigare försäkringsavtalet upphör och att det värde som flyttas kommer att placeras i en ny försäkring enligt ett nytt avtal. I förekommande fall ska information lämnas av det avgivande försäkringsföretaget om

- att försäkringen hör till en särskild återbäringsgrupp därför att försäkringen gäller med flytträtt,
- vilket värde som kommer att flyttas, de avgifter som kommer att tas ut och de justeringar som kommer att göras av befintligt försäkringsvärde,
- att utfäst försäkringsbelopp och aktuellt riskskydd inklusive premiebefrielseskydd som finns i gällande försäkringsavtal kan ändras i den nya försäkringen,
- att möjligheten att välja placering vid fondförsäkring förändras,
- tidpunkten när försäkringsföretagets ansvar upphör.

Det försäkringsföretag till vilket flytten sker ska i förekommande fall lämna information till försäkringstagaren om försäkringens värde med uppdelning på värdet av garanterade förmåner och övrigt värde (om hela värdet anses som premie för en utfästelse, behövs ingen sådan uppdelning).

Vidare ska försäkringstagaren få all övrig information som enligt föreskrifterna ska lämnas innan en försäkring meddelas. Detta innebär att det mottagande försäkringsföretaget ska lämna nedanstående information i samband med flytten.

Information om försäkringsavtalet

- Försäkringsavtalets löptid.
- I förekommande fall hur försäkringen kan återköpas, ändras till fribrev eller dess värde flyttas.
- Principerna för hur försäkringens värde bestäms om den återköps eller ändras till fribrev, respektive hur flyttbart belopp bestäms om försäkringens värde ska flyttas.
- I vilket avseende och under vilka förutsättningar försäkringsföretaget kan ändra villkoren i avtalet under försäkringstiden, särskilt när det gäller förmåner, avgifter och andra kostnadsuttag.
- Försäkringstagarens rätt att säga upp försäkringsavtalet och hur det går till.
- Huvuddragen av de skatteregler som gäller för försäkringen.

Information om premier

- De villkor som gäller för premiebetalning.
- Hur stor del av premien som avser huvudförmånen och i tillämpliga fall tilläggförmånen.

Information om uttag av avgifter och disposition av överskott

- Principerna för hur försäkringsföretagets drifts- och riskkostnader ska täckas liksom hur vinst ska delas ut.
- Principerna för hur överskott ska fördelas mellan såväl försäkringstagare som andra ersättningsberättigade, och vad som gäller när försäkringskapitalet inte kan betalas ut till följd av att ersättningsberättigade saknas.
- Principerna för hur överskott får användas till förlusttäckning.
- Faktorerna eller villkoren som villkorad återbäring beror av.
- Principerna för uppräknings av utfallande periodiska belopp.

- Försäkringsföretagets policy om kollektiv konsolidering och för återtag av återbäring (reallokering), för det fall då ett försäkringsavtal kan få allokerad återbäring.
- Information som tydligt anger viken form av återbäring eller överskott som kan komma försäkringsavtalet tillgodo.

Ekonomiska uppgifter och disposition av överskott

- Översiktliga uppgifter om vilka långsiktiga mål för placeringarna som försäkringsföretaget har fastställt och med ungefärlig fördelning på kategorierna aktier och andelar, fastigheter och lån mot säkerhet i fastighet, fastförräntade tillgångar och övriga placeringar.
- De långsiktiga målen ska delas upp på de samlade tillgångarna, de tillgångar som används för skuldtäckning som avser villkorad återbäring och de tillgångar som används för skuldtäckning som avser garanterad återbäring samt övriga försäkringsåtaganden.

Särskilda uppgifter för försäkring där försäkringstagaren väljer fonder för placering av premierna

- Hur ett fondbyte går till och hur stora avgifter som tas ut vid fondbyte.
- De avgifter som försäkringsföretaget tar ut för att täcka driftskostnader och skatt, med fördelning på avdrag för premien innan köp av andelar sker, eventuell skillnad i köp- och säljkurs för andelar samt avdrag för fond- och andelsvärdet.
- En översiktlig beskrivning av fondutbudet och, på begäran av den som erbjuds teckna försäkring, även information om en enskild fonds huvudsakliga inriktning.

Undantag från ovanstående krav på det mottagande försäkringsföretaget får göras i de fall då flytten avtalats redan då försäkringen tecknades.

Om ett försäkringsföretag åsidosätter sina skyldigheter att lämna information i enlighet med ovan beskrivna bestämmelser, ska Finansinspektionen ingripa. Inspektionen har då möjlighet att ingripa genom att förelägga företagets styrelse att vidta rättelse inom viss tid, genom att förbjuda att ett beslut verkställs eller

genom en anmärkning. Ett beslut om anmärkning eller varning får förenas med ett beslut om att företaget ska betala en straffavgift (se 16 kap. 1 § 1, 2 och 14 §§ FRL). Vad som nu sagts visar att det enligt gällande regler redan finns en omfattande skyldighet för försäkringsföretagen att lämna information i samband med flytt av värdet av en försäkring.

Finansinspektionen har som nämnts utfärdat ett allmänt råd där det anges att den viktigaste förköpsinformationen när det gäller privat individuell livförsäkring av sparandetyyp bör anges i ett faktablad. Med dessa vill inspektionen åstadkomma en likformig informationsprodukt, i likhet med den som finns för investeringsfonder.

Innehållet i faktabladet kan översiktligt beskrivas på följande sätt (förutom krav på uppgiftslämnande av mer allmän natur och med särskild fokus på flytt av försäkringssparande).

Inledning

- Produktbeteckning och försäkringsgivare
- Målgrupp
- Försäkringsföretagets finansiella styrka

Sparande och avkastning

- Ansvar för kapitalplaceringarna
 - Om det är försäkringsföretaget som placerar försäkringskapitalet
- Garanti
- Överskottshantering
- Placeringsinriktning
- Avkastningshistorik
 - Om det är konsumenten som placerar kapitalet
- Garanti
- Tillgångar som kapitalet kan placeras i

Utbetalning

- Ålder för utbetalning, utbetalningstid och livslängdsantaganden

Avgifter

- Uppgift om de avgifter och kostnader som totalt belastar försäkringen
- Skatteregler för försäkringstagaren

Försäkringsskydd

- Beskrivning av produktens försäkringsskydd, kostnader för detta och om det krävs hälsoprövning i något fall

Villkor för flytt av sparande eller återköp

- Uppgifter om förekommande begränsningar i möjligheten att flytta sparandet. Om marknadsvärdesjustering tillämpas bör detta anges. Alla avgifter som är relaterade till flytten bör anges.

Flytt av sparande till försäkringsföretaget

- Uppgifter om eventuella avgifter som tas ut vid flytt av sparande till försäkringsföretaget. Om produkten är en traditionell livförsäkring bör, om det är tillämpligt, de principer som ligger till grund för hur stor del av det flyttade kapitalet som kommer att garanteras anges.

I sammanhanget kan nämnas att i den ovan nämnda rekommendationen från Svensk Försäkring anges bl.a. – när det gäller villkor för flytt av sparande eller återköp – att det ska framgå om det kan krävas godkänd hälsoprövning vid flytt eller återköp.

Finansinspektionens syfte med att utfärda ett allmänt råd om faktablad är dels att konsumenterna ska få lättillgänglig och begriplig information om produkternas väsentligaste egenskaper, dels att göra det möjligt att enkelt jämföra olika försäkringsprodukter och försäkringsgivare. Inspektionens målsättning är att detta ska hjälpa individer att fatta mer välgrundade beslut samtidigt som det bidrar till en effektivare marknad med en mer effektiv konkurrens. Tillgång till sådan standardiserad information är naturligtvis av värde även för en individ som vill flytta sin försäkring.

9.7.2 Utgångspunkter för behovet av översyn av nu gällande informationsregler

Som framgår ovan finns redan idag en omfattande skyldighet för försäkringsföretagen att lämna information om flytt, såväl vid tecknandet av ett försäkringsavtal som i samband med själva flytten. Det kan dock konstateras att det inte är mängden information som måste utvärderas i detta sammanhang utan i vilken grad dels informationen är relevant för att kunna utvärdera olika försäkringsprodukter, dels om individen kan ta till sig och förstå den information som lämnas.

Utgångspunkten vad gäller informationsfrågan bör vara att informationen som en individ får i samband med en flytt är tillräckligt uttömmande samtidigt som den begränsas till att endast omfatta sådant som är relevant för att individen ska kunna fatta ett välgrundat beslut. Orsaken till detta är att det finns en överhängande risk för att en alltför omfattande och svårgenomtränglig information kan bidra till att en individ väljer att inte sätta sig in i saken. Det är således tydligt att det på informationsområdet är fråga om att hitta ett informationsinnehåll och, inte minst, en informationsmängd som den enskilde individen klarar av att ta till sig och tolka. Mer information är således inte alltid bättre än mindre. Det handlar i stället i stor utsträckning om att hitta en bra balans mellan å ena sidan fullständighet och å andra sidan tillräcklighet i det informationsunderlag som ska lämnas av försäkringsföretaget i samband med en flytt. Samtidigt ska betonas att behovet av information kan variera en hel del, både från en individ till en annan och från en försäkringsform till en annan. Detta innebär att det kan vara svårt att i detalj specificera vilken information som försäkringsföretaget ska tillhandahålla. Det bör dock vara möjligt att identifiera ett antal viktiga inslag i informationen som alltid ska lämnas. Utöver detta bör det åligga försäkringsföretaget att fastställa i vilken mån annan information är nödvändig för att individen ska kunna bedöma effekterna av en flytt.

När det gäller flyttsituationer är det också viktigt att ta i beaktande att möjligheten för en individ att göra en bedömning av effekterna på sparandet av en flytt kan vara beroende av i vilken mån informationen som det avgivande respektive det mottagande försäkringsföretaget lämnar är jämförbar. Detta kan gälla såväl hur informationen är strukturerad som vilka begrepp som används. Det kan av den anledningen finnas skäl att överväga om det finns ett

behov av att genom regler bidra till en ökad standardisering av den information som lämnas.

Vad avser gällande rätt om information om flytt vid tecknandet av en försäkring respektive information vid flytt finns, som framgår ovan, regler i FAL, FRL och i Finansinspektionens föreskrifter. Kraven vid avtalets tecknande begränsas i civilrätten huvudsakligen till att försäkringsföretaget ska informera försäkringstagaren om dennes möjlighet att flytta försäkringens värde. De näringsrättsliga bestämmelserna ställer dock även krav på att i det fall en försäkring får flyttas ska villkoren för flytt lämnas redan vid tecknandet av försäkringen.

Att försäkringstagaren i samband med tecknandet av en försäkring får information om möjligheten att flytta och om principerna för hur flyttbart belopp bestäms är av central betydelse. Frågan är dock om detta är tillräckligt eller om mer precis information om villkoren för flytt ska behöva lämnas vid avtalstidpunkten för att säkerställa att försäkringstagaren erhållit tillräcklig information för att göra ett välgrundat val. Det måste först och främst konstateras att de specifika villkor som gäller vid flytt kan vara svåra att redogöra för redan vid avtalstillfället. Exempelvis kan försäkringsgivaren inte i detalj ange hur en eventuell marknadsvärdesjustering skulle göras utan denne kan endast informera om villkoren för detta i mer generella termer. Även uppgifter om flyttkostnader kan vara svåra att ange i detalj då detta kan påverkas av olika faktorer som teknisk utveckling, förändrade regler och annat. Det finns därför skäl att hävda att det är svårt för ett försäkringsföretag att vid avtalstidpunkten ge mer än generell information om flytt och villkor för detta. Avgiftsfrågan torde dock vara av sådan avgörande betydelse för den faktiska möjligheten att flytta att alla avgifter som är relaterade till denna bör anges redan i samband med tecknandet av en försäkring. Samtidigt är värdet av den information som lämnas vid detta tillfälle kopplad till vilken rätt till ändring av villkoren försäkringsföretaget har (se 11 kap. 7 § FAL).

För att säkerställa att individen kan fatta välgrundade beslut behöver informationsgivningen i samband med flytten däremot vara mer omfattande än att i generella termer beskriva de villkor som gäller. Som konstaterats ovan har såväl det avgivande som det mottagande försäkringsföretaget en viktig roll i en flyttsituation då försäkringstagaren inte bara behöver information om den försäkring som ska sägas upp utan också om den försäkring till vilken tillgodohavandet ska flyttas. Nödvändig information kan sägas

inbegripa uppgifter både om själva försäkringsskyddet och hur det kommer att förändras med anledning av flytten samt om de kostnader och värdeförändringar som är förknippade med flytten. Det är av stort intresse att försäkringstagaren exempelvis görs medveten om hur fördelningen mellan garanterad utfästelse och återbäring påverkas av flytten, i vilken mån avdrag från värdet av försäkringen görs med anledning av kostnader förknippade med flytten, samt om det kommer att göras marknadsvärdesjusteringar eller andra justeringar av värdet som ska säkerställa att kvarvarande försäkringstagare inte drabbas negativt av flytten. Denna typ av ekonomiska uppgifter kan sägas vara relativt sett enklare för en individ att förstå och ta till sig.

Uppgifter om hur försäkringsskyddet påverkas är däremot svårare att tolka, och kräver således mer såväl från försäkringsföretagens information som från försäkringstagarens förmåga att ta till sig och utvärdera informationen. Anledningen till detta är till viss del kopplat till att sådana uppgifter är både mer komplexa och svårare att förstå än olika typer av ekonomiska uppgifter. Till detta kommer att försäkringstagaren, för att till fullo kunna förstå hur försäkringsskyddet påverkas, behöver ta till sig den information som det avgivande försäkringsföretaget lämnar och jämföra den med informationen om den nya försäkringen från det mottagande försäkringsföretaget. Det är exempelvis i de allra flesta fallen inte särskilt svårt för en individ att utifrån informationen förstå att försäkringsskyddet kan komma att förändras med anledning av flytten. Hur försäkringsskyddet förändras är däremot i många fall desto svårare att förstå. Det faktum att produkterna ofta är heterogena och att det inom försäkringsbranschen saknas en enhetlig användning av begrepp förstärker svårigheten ytterligare. Sammantaget kan konstateras att det ställs höga krav på försäkringstagaren och dennes förmåga att ta till sig information som ges vid en flytt. Det finns därmed starka skäl att analysera om dagens regler om information bidrar till att skapa bättre förutsättningar för individen att ta till sig och utvärdera den information som han eller hon erhåller i samband med en flytt eller om det finns skäl att se över dem.

De detaljerade reglerna om information vid flytt av värdet i en försäkring återfinns i Finansinspektionens föreskrifter. Som framgår av ovanstående redogörelse av de uppgifter som det avgivande försäkringsföretaget ska lämna syftar den huvudsakligen dels till att ge den flyttande individen fullgod information om flyttvärdet och orsakerna till att det kan avvika från det befintliga försäkrings-

värdet, dels göra individen medveten om att flytten på olika sätt kan påverka försäkringsskyddet. Kraven som åvilar det mottagande försäkringsföretaget syftar på samma sätt till att ge den flyttande individen information om villkoren för den nya försäkringen samt hur det flyttade tillgodohavandet kommer att hanteras avseende fördelningen mellan garanterad utfästelse respektive återbäring. Kraven i föreskrifterna inbegriper all relevant information om såväl den försäkring från vilken tillgodohavandet ska flyttas som den till vilken flytten ska ske.

I anslutning till detta bör framhållas att det däremot varken åligger det avgivande eller det mottagande försäkringsföretaget att lämna information till individen om hur försäkringsskyddet kommer att förändras med anledning av flytten utan ansvaret för att göra en sådan analys ligger helt och fullt på individen själv. Det kan också sägas vara svårt att lägga ett ansvar att göra en sådan jämförelse på ett försäkringsföretag, vare sig det är det avgivande eller det mottagande företaget då det skulle innebära ett behov av att vid varje enskild flytt sätta sig in i och analysera ett annat företags försäkringsprodukter. Reglerna utgår inte heller från att den information som försäkringsföretagen lämnar ska ha en viss struktur eller form. Som angivits tidigare kan denna brist på standardisering vara en bidragande faktor till svårigheterna för en individ att ta till sig och utvärdera informationen i samband med en flytt. I sammanhanget bör noteras att tidigare beskrivet faktablad innehåller standardiserad förköpsinformation och är således inte inriktat på att ge standardiserad information avseende flytten från avgivande försäkringsföretag. I det sammanhanget bör särskilt uppmärksammas att kravet på förköpsinformation inte omfattar äldre försäkringsprodukter.

Det kan konstateras att lagstiftaren i förarbetena till nu gällande informationskrav i civilrätten skiljer på individuella och kollektivavtalsgrundade försäkringar. Skillnaderna motiveras med att man, i och med de stora kollektiv som omfattas av kollektivavtalsgrundade försäkringar, inte kan förvänta sig samma individinriktade information som vid individuell försäkring. I stället öppnar man upp för standardiserade informationshandlingar. För individen innebär detta en – i förhållande till vad som gäller vid individuell försäkring – ännu större ansvarsbörda vad avser tolkningen av informationen. Orsaken är att en sådan standardisering innebär inte bara att individen måste försöka tolka vad villkoren betyder i det specifika fallet utan han eller hon måste också kunna

dra slutsatser om vilka förmåner och liknande som är aktuella för honom eller henne själv och vilka som inte är det. I den mån individen därutöver också omfattas av särskilda bestämmelser eller undantag som inte finns upptagna i de informationshandlingar som denne erhållit måste han eller hon vara medveten om att så är fallet, och också veta hur närmare information om dessa kan erhållas.

Enligt Finansinspektionens informationsföreskrift får – när det gäller centrala kollektivavtal – avtalsparterna avtala om vilken information som ska lämnas, hur den ska lämnas och av vem den ska lämnas. När det gäller andra kollektiva försäkringar får försäkringsföretagen avtala med kollektivavtalsparterna eller andra som kan anses företräda försäkringstagarna om informationslämnandet (se 1 kap. 4 §).

Utredningen är av uppfattningen att det inom ramen för en översyn av informationskraven måste tas hänsyn till att produktutvecklingen på kollektivavtalsområdet under senare tid har inneburit att individer i allt lägre grad erbjuds rådgivning inom ramen för dessa försäkringar. Övergång från system med förmånsbestämda till premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar, vilket innebär att individen i allt högre grad får bära den finansiella risken, måste också tas i beaktande i detta sammanhang. Med hänsyn till detta, och vad det innebär för ansvarsbördan på individen att själv sätta sig in i och tolka försäkringsvillkoren, bör det övervägas om det är rimligt att i samma grad som tidigare medge sådana standardiserade informationshandlingar på kollektivavtalsområdet som beskrivits ovan.

9.8 Förslag

9.8.1 Begreppet flytträtt

Förslag: Rätten till flytt ska avse en rätt för försäkringstagaren att i samband med uppsägning få försäkringens hela värde överfört till en annan försäkring, förutsatt att inkomstskattelagens villkor är uppfyllda.

Det förtydligas att en överföring inte ska anses ha skett om byte av förvaltningsform vidtas inom ramen för försäkringsavtalet, förutsatt att detta sker innan försäkringsfall har inträffat.

Kravet på att återköp eller överföring tidigast får ske efter ett år för en försäkring som omfattas av 2 § avkastningsskattelagen slopas.

Skälen för förslaget: För att kunna lämna förslag till lagstiftning om flytträtt för försäkringssparande måste utredningen i ett första steg definiera begreppet flytträtt.

Som beskrivits i tidigare avsnitt har nu gällande lagstadgade flytträtt för avtal tecknade den 1 juli 2007 och därefter sin grund i den civilrättsliga lagstiftningen i 11 kap. 5 § FAL. Denna flytträtt bygger således på möjligheten för en försäkringstagare att i samband med uppsägning av sin försäkring få hela värdet av denna överfört till en annan försäkring. En förutsättning för rätten till överföring är de skatterättsliga förändringar som gjordes i samband med införandet av den frivilliga flytträtten år 2000 och som innebär att en försäkringstagare, om vissa förutsättningar är uppfyllda, har möjlighet att utan skattekonsekvens överföra hela värdet av en pensionsförsäkring direkt till en annan sådan försäkring.

Överföringsituationen innefattar i sig ett delmoment som kan karaktäriseras som återköp. Ett väsentligt skäl till att återköpet är ett viktigt moment i samband med en överföring är att flytträtten såsom den definieras i nu gällande lagstiftning avser en överföring av försäkringens värde och inte av försäkringsavtalet i sig. För att överföringen i form av kontanta medel ska kunna genomföras måste således försäkringsföretaget säkerställa att man, sammantaget med andra utflöden i form av pensionsutbetalningar m.m., har likvida medel i tillräcklig grad. De stora inkommande betalningsströmmar som företagen i allmänhet har i form av premiebetalningar säkerställer en viss likviditet. Det minskar risken för att företaget behöver avyttra tillgångar som motsvarar värdet av den försäkring som ska överföras.

Flytt av försäkringsavtalet?

Ett möjligt alternativ till dagens definition av flytträtt är att den ska avse rätten att flytta försäkringsavtalet i sig. Detta skulle innebära att något återköp inte är nödvändigt för att kunna genomföra flytten. Således skulle flytträtten innebära att tillgångar motsvarande värdet av försäkringen skulle flyttas till en annan försäkring hos samma eller annan försäkringsgivare. Givet att mottagande försäkringsföretag

inom ramen för sina fondförsäkringar eller depåförsäkringar erbjuder samma typ av tillgångar som det avgivande företaget skulle en försäkringstagare således kunna flytta sin försäkring utan att tillgångarna behöver avyttras. För en traditionell livförsäkringsprodukt kan en överföring av tillgångar hänförliga till det specifika försäkringsavtalet vara svårare att åstadkomma. Orsaken är att tillgångarna för den typen av försäkringar inte är avtalsspecifika utan försäkringsföretaget håller en tillgångsportfölj som är gemensam för kollektiv av försäkringstagare.

Flytt av försäkringsavtalet och inte värdet av det skulle dock samtidigt innebära att villkoren i det försäkringsavtal till vilket försäkringstagaren flyttar i huvudsak skulle behöva vara identiska med villkoren i det avtal som denne vill flytta från, även om det kan tänkas att vissa anpassningar skulle vara möjliga. En sådan definition skulle exempelvis innebära begränsningar vad gäller försäkringstagarens möjligheter att i samband med en flytt ändra försäkringsform. Detta kan inte anses vara vare sig rimligt eller önskvärt utifrån ett konsumentperspektiv. Ett sådant förslag uppfyller inte heller flera av de motiv som läggs fram för en flytträtt. Exempelvis skulle det inte vara förenligt med tanken att flytt kan vara ett sätt för en individ att anpassa försäkringslösningen till ändrade preferenser och önskemål. I realiteten skulle ett sådant alternativ snarare innebära att flytträtten begränsas till att bli ett sätt för försäkringstagaren att byta försäkringsgivare. Den skulle i sådana fall snarare utgöra ett sätt att visa sitt missnöje med ett företag. Även om en sådan möjligheten är ett viktigt motiv för införandet av flytt, måste det anses vara en allt för stor begränsning att inte kunna uppfylla även de andra motiven som lagts fram. Det skulle dessutom i praktiken begränsa möjligheterna för flytt betydligt då det skulle vara svårare för försäkringstagaren att hitta ett avtal att flytta till, särskilt då det står försäkringsföretagen fritt att bestämma sitt produktutbud.

I Försäkringsutredningens slutbetänkande konstateras att flera skäl talar för att frågan om flytt av livförsäkringar bör diskuteras i termer av införande av tvingande bestämmelser om rätt till återköp av livförsäkringar snarare än en rätt att få ett befintligt försäkringsavtal överfört till en annan försäkringsgivare. Mot det sistnämnda lyfter man fram bl.a. att det mottagande försäkringsföretaget måste kunna göra en sedvanlig riskbedömning, inkluderade en hälso- och provning, och anpassa villkoren därefter. Inte heller kan man tvinga en försäkringsgivare att erbjuda försäkringar som den vanligen inte

tillhandahåller, och det betonas att en lagstadgad rätt till substitution inte föreligger på andra rättsområden (se SOU 1995:87 s. 198).

För att möjligheterna att flytta inte ska begränsas i alltför hög grad kan det – som nämnts – hävdas att en sådan definition av flytträtten skulle innebära ett behov av att införa ett krav på att försäkringsföretag måste erbjuda en inflyttande försäkringstagare ett avtal som i tillräckligt hög grad motsvarar det avtal som han eller hon har i det avgivande företaget. Med tiden skulle en sådan utformning av flytträtten sannolikt komma att innebära en betydande likriktning av produktutbudet. Eftersom det inte finns ett enkelt sätt att definiera hur lika försäkringsavtal ska vara för att flytt ska tillåtas, kan ett sådant förslag även innebära svårigheter för såväl försäkringsföretag som tillsynsmyndighet att göra en sådan bedömning.

I sammanhanget kan nämnas att den lagstaddade flytträtten i Norge bygger på att det är försäkringsavtalet som kan flyttas. Det har i den nuvarande lågräntemiljön uppstått problem för de norska försäkringsgivarna att flytta in avtal till villkor som i det aktuella marknadsläget är svåra att fullgöra. Det har medfört att det i Norge för närvarande är svårt att hitta en försäkringsgivare som är villig eller har möjlighet att ta emot inflyttande avtal.

Sammantaget bedömer utredningen att det, varken ur försäkringstagarnas eller ur försäkringsföretagens perspektiv, skulle vara rimligt att en rätt till flytt ska avse rätten att flytta ett försäkringsavtal.

Möjlighet till delflytt?

Den nu gällande lagstaddade flytträtten utgår från att en överföring av värdet av en försäkring måste föregås av en uppsägning av denna. Det finns skäl att analysera om det finns ett behov av att möjliggöra för försäkringstagaren att inte behöva säga upp den befintliga försäkringen utan i stället kunna behålla delar av tillgodohavandet i det försäkringsavtalet och endast överföra en del av försäkringens värde till ett nytt avtal.

En överföring av delar av försäkringens värde skulle således innebära att försäkringsavtalet skulle vara fortsatt gällande, men att försäkringens värde skulle minska med det värde som försäkringstagare väljer att flytta till en annan försäkring. En sådan delflytt skulle innebära att en försäkringstagare på ett bättre sätt skulle kunna

diversifiera sitt försäkringsskydd eftersom det möjliggör att försäkringstagaren allokera om sparandet till flera försäkringsgivare. Möjligheten att flytta delar av sparandet innebär också att detta kan ske stegvis. Det kan dock hävdas att en sådan diversifiering till stor del kan uppnås genom att försäkringstagaren i stället begär att få försäkringen ändrad till premiefri försäkring (fribrev) och i samband med detta tecknar ett nytt annat försäkringsavtal där premien fortsättningsvis betalas in. En annan möjlighet att diversifiera finns inom fondförsäkring där man kan välja att omallokera mellan fonder med hög risk till fonder med lägre risk. Hos många fondförsäkringsbolag har man även möjlighet att byta till en annan förvaltare inom det befintliga avtalet utan att flytt behöver genomföras.

Det bör även betonas att en möjlighet till flytt av delar av ett pensionskapital inte är en förutsättning för att uppfylla de motiv till flytträtt som tidigare har lagts fram. Därutöver kan ett sådant förslag medföra att försäkringsföretagen får initiala kostnader i form av utveckling av tekniska system för att möjliggöra en sådan ”delning” av försäkringens värde samt ökade löpande administrationskostnader. Även Skatteverkets tekniska system skulle behöva anpassas för att kunna hantera uppgiftsinlämningen vid den här typen av flytt. Dessutom ska det nya avtalet vid flytt, skatterättsligt i någon mån kunna anses som en direkt fortsättning av det ursprungliga försäkringsavtalet – någonting som inte kan hävdas vid en delflytt.

Sammantaget anser utredningen att övervägande skäl talar för att behålla kravet på att hela försäkringens värde ska överföras.

Överföring till ett befintligt försäkringsavtal?

Nu gällande skattelagstiftning innehåller begränsningar i överföringsmöjligheterna. En viktig orsak till begränsningarna är att möjliggöra en spårbarhet för kapitalet för att beskattning ska kunna ske. I 58 kap. 18 § tredje stycket IL anges att försäkringens värde endast får flyttas till ett avtal som tecknas i samband med överföringen. Försäkringstagaren måste således teckna ett nytt försäkringsavtal till vilket försäkringens värde kan flyttas. Från försäkringstagarens synvinkel kan det vara önskvärt att ha möjlighet att överföra värdet av en försäkring till ett annat befintligt försäkringsavtal, alternativt att slå samman flera befintliga försäkringsavtal till ett

nytt. En viktig orsak till detta är att försäkringstagaren på så sätt kan samla sina försäkringar och få en bättre överblick av sitt totala försäkringssparande. En sådan sammanslagning innebär således en förenkling för försäkringstagaren och skulle också kunna innebära att de totala avgifterna för dennes försäkringssparande minskar.

Inte heller utifrån försäkringsföretagens synvinkel finns det skäl att förbjuda ett sådant förfarande i de fall som villkoren medger att en försäkring utökas. För vissa försäkringar med mer generösa garantier finns begränsningar vad gäller utökning av avtalet. I andra fall däremot, exempelvis för fondförsäkringsföretag, skulle en sådan möjlighet kunna innebära förenklingar även för företagen, med ett minskat antal försäkringsavtal att administrera. Införandet av en möjlighet att överföra värdet av en försäkring till ett annat befintligt försäkringsavtal kan däremot innebära att försäkringsföretaget behöver göra förändringar i själva överföringsprocessen och i vilka kontrolluppgifter som ska skickas till Skatteverket. Även Skatteverkets processer kan behöva ses över. Som nämnts kan det anses finnas övervägande skäl att ändra detta villkor för att underlätta för individen vad gäller överblick av det totala försäkringssparandet och möjligheten att minska kostnaderna. Utredningen anser emellertid att dessa problem i stället lämpligen bör lösas genom vidgade möjligheter att överföra värdet från flera befintliga försäkringsavtal till ett nytt avtal (se avsnitt 9.8.6).

Begreppet flytträtt

Det får anses vara både rimligt och riktigt att definiera flytträtt som en rätt att säga upp, och som ett delmoment återköpa och därefter överföra värdet av en försäkring till ett annat försäkringsavtal. I likhet med vad Lagrådet påpekar i samband med införandet av dagens lagstadgade flytträttsregler ska således betonas att en sådan överföring som avses är någonting annat än ett återköp. Den är närmast att ses som en sammanhållen transaktionskedja, även om en överföringssituation i sig kan sägas innefatta moment som kan karaktäriseras som återköp. Återköpsrätten kompletterades därför med en rätt till överföring av en försäkrings hela värde till en annan försäkring, förutsatt att villkoren enligt IL är uppfyllda. Denna rätt omfattar enbart överföring av pensionsförsäkringar enligt de regler som läggs fast i 58 kap. 18 § tredje stycket andra meningen IL (se prop. 2006/07:26 s. 51–52). Som framgår av förarbetena till flytträttsreglerna i skattelagstiftningen ska det nya avtalet vid en överföring dessutom ses som en direkt fortsättning av det gamla livförsäkringsavtalet. Att villkoren i de olika avtalen kan skilja sig åt i vissa delar utesluter inte ett sådant resonemang (se prop. 1998/99:87 s. 326). En överföring ska, i motsats till vad som kan gälla vid ett rent återköp, inte anses innebära några förändringar i förhållande till tredje man och dennes intressen. Detta till följd av att pensionsförsäkringsavtalet ska innehålla villkor om att försäkringen inte får pantsättas eller belånas samt endast överlåtas och återköpas enligt bestämmelserna i IL (se 58 kap. 16 § IL).

Som nämnts ovan möjliggör den föreslagna definitionen av flytträtten bl.a. att försäkringstagaren kan välja att flytta mellan olika försäkringsformer. För försäkringsföretagen innebär denna definition av flytträttsbegreppet att konkurrensen inte hämmas och en frihet i utformningen av de försäkringsprodukter som erbjuds. Utredningen gör därmed bedömningen att flytträtt bör definieras som en rätt för försäkringstagaren att i samband med uppsägning få försäkringens hela värde överfört till en annan försäkring, förutsatt att villkoren enligt IL är uppfyllda. Frågan om vilket värde som ska få flyttas behandlas längre fram i betänkandet.

Utredningens uppdrag omfattar inte att presentera ett förslag till flytt mellan försäkring och andra typer av sparande – inte heller individuellt pensionssparande. Beträffande kapitalförsäkringar bör i sammanhanget nämnas att det i IL inte finns något hinder mot

återköp och att denna kategori försäkringar således omfattas av den civilrättsliga återköpsrätten.

I sammanhanget bör nämnas att det inte finns anledning att skilja mellan flytt av ett pensionskapital till ett annat försäkringsföretag respektive flytt inom samma försäkringsföretag eller företagskoncern/företagsgrupp. Motivet till detta är att det – när skatte-subventionerat kapital överförs från ett försäkringsavtal till ett annat – är av betydelse att säkerställa att pensioneringssyftet är uppfyllt även efter flytten och att det är av stor vikt att Skatteverket ges samma möjlighet vid flytt inom ett företag som mellan företag att kontrollera att så är fallet. Det är således utredningens uppfattning att behovet av att uppfylla motiven till flytträtsreglerna inte skiljer sig åt mellan en flytt av värdet av en försäkring från ett avtal till ett annat inom ett och samma försäkringsföretag och en flytt mellan försäkringsavtal hos olika försäkringsföretag.

Byte av förvaltningsform och ettårsregeln

Som nämnts är det vanligt att försäkringsavtal som innehåller flera försäkringsmoment även ger en möjlighet att byta förvaltningsform, dvs. omdisponera pensionskapital mellan ett sparmoment med fondförvaltning och ett annat moment med traditionell förvaltning, inom samma försäkringsavtal. Det är viktigt att det förtydligas att ett byte som görs inom ramen för villkoren i ett försäkringsavtal inte ska definieras som en flytt enligt föreslagna civilrättsliga bestämmelser. Om möjligheten till byte av förvaltningsform däremot inte finns inskriven i försäkringsavtalet och ett nytt försäkringsavtal måste tecknas, bör dispositionen anses som en regelrätt flytt av pensionskapitalet till en annan försäkring. Hur ett byte ska definieras ska därmed utgå från vad som finns inskrivet i försäkringsvillkoren avseende möjligheten att inom ramen för avtalet föra över delar av eller hela tillgodohavandet till en annan förvaltningsform. Detta ska kunna ske successivt under en viss tid, alternativt kan hela pensionskapitalet föras över vid ett tillfälle. För att förhindra problem med de skattemässiga utbetalningsvillkoren bör regeln inskränkas till att omfatta byten före det att försäkringsfall har inträffat. När ett byte av förvaltningsform sker efter det att försäkringsfall har inträffat ska det således betraktas som en överföring och flytt av pensionskapital.

Som nämnts tidigare finns det i 11 kap. 5 § andra stycket FAL en tidsbegränsning som syftar till att hindra kringgående av lagen (1990:661) om avkastningsskatt på pensionsmedel. Denna begränsning innebär att återköp eller överföring tidigast får ske efter ett år. Den 1 januari 2012 infördes den nya schablonbeskattade sparformen investeringssparkonto. I samband med detta reformerades och effektiviserades även reglerna för schablonbeskattning av sparande i försäkringar. Denna nya lagstiftning gör nu nämnda begränsningsregel, ettårsregeln, obehövlig.

Sammanfattande bedömning

En livförsäkring är i grunden ett avtal som innebär skyldigheter, för försäkringsföretaget att utge ersättning vid ett liv- eller dödsfall och för försäkringstagaren att betala in premier till försäkringsföretaget för detta försäkringsskydd.

Om det inte är fråga om en ren riskförsäkring är försäkringen förenad med ett ackumulerat sparande (spardel) som kan vara individuellt bestämt – t.ex. värdet av investeringsfonder i en fondförsäkring – eller mer kollektivt betingat, som exempelvis kollektiv villkorad återbäring. I ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag kan det dessutom finnas preliminärt fördelade överskott (överskottsdel) som försäkringsföretaget kan använda som riskkapital.

Flytträttens föremål avser att försäkringsföretagets skyldighet att utbetala pension enligt försäkringsavtalet övergår till ett nytt försäkringsavtal hos samma företag eller hos ett annat försäkringsföretag i samband med att pensionskapitalet flyttas till det nya avtalet. Försäkringstagarens rättigheter och skyldigheter manifesteras samtidigt i det nya försäkringsavtalet. Flytträtten bör dock även inkludera möjligheten att flytta värdet av en försäkring till ett nytt försäkringsavtal hos samma försäkringsföretag. En flytträtt, definierad som en ovillkorlig rätt för försäkringstagaren, innebär att denne kan åstadkomma detta utan försäkringsföretagets samtycke.

Mot denna bakgrund kan flytträtten definieras som en rätt för försäkringstagaren att – utan försäkringsföretagets samtycke – flytta hela värdet av en försäkring till en försäkring hos samma eller annat försäkringsföretag. Med försäkringens värde avses då försäkringens pensionskapital, vilket i ömsesidigt verkande försäkringsföretag inkluderar en eventuell överskottsdel.

Nu gällande lagstadgad flytträtt är förenad med vissa begränsningar, t.ex. omfattas inte kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar av reglerna. För individuella tjänstepensionsförsäkringar innebär dagens regler att det är försäkringstagaren (arbetsgivaren) och inte den försäkrade (arbetstagaren) som har rätten att flytta. Grunden för detta är att det enligt reglerna är försäkringstagaren som innehar rätten att flytta, inte den försäkrade. Utredningen återkommer nedan till en analys avseende vilken omfattning reglerna om flytträtt bör ha i framtiden.

9.8.2 Återköps- och flyttvärde

Förslag: Försäkringsrörelselagen ska även fortsättningsvis innehålla bestämmelser om hur återköps- och flyttvärdet ska bestämmas för olika livförsäkringar. Dessa ska omfatta alla livförsäkringsföretag och gälla för bestämmandet av återköps- och flyttvärdet för försäkringsfordran enligt försäkringsavtalet. Enligt bestämmelsen ska värdet bestämmas neutralt vid tidpunkten för återköpet eller överföringen samt beakta värdet på garantier och liknande utfästelser vid denna tidpunkt.

Bestämmelserna om återköps- och flyttvärde ska inte längre omfatta anspråk på överskott. Anspråket på överskott ska hanteras i enlighet med företagets överskottsregler i livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst. I sådana ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst ska anspråket på överskott hanteras i enlighet med reglerna om uppsägning av medlemskap och återbetalning av medlemsinsatser.

Nuvarande bestämmelse i försäkringsrörelselagen om beaktande av företagets ekonomiska situation vid bestämmande av flyttvärdet slopas.

Bakgrund

Dagens regler

År 2007 infördes, såsom tidigare framgått, bestämmelser om en lagstadgad flytträtt för individuell livförsäkring. I samband därmed infördes även regler om bestämmande av flyttvärde och flyttkostnader i FRL (se prop. 2006/07:26). Bestämmelserna är numera

gemensamma för livförsäkringsaktiebolag, ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar. De innebär att vid återköp eller överföring enligt 11 kap. 5 § FAL ska

1. rätten till återbäring bestämmas enligt samma fördelning och principer som skulle ha gällt för försäkringsfall, om inte en avvikelse är försvarlig med hänsyn till
 - a) det kvarvarande försäkringstagarkollektivets rätt till återbäring, eller
 - b) försäkringsbolagets ekonomiska situation, och
2. avgifter bestämmas på grundval av de kostnader som belöper på återköpet eller överföringen och med beaktande av den fordran som kvarstår mot försäkringstagaren för kostnader som uppkommit i samband med försäkringsavtalets ingående (se 11 kap. 18 § andra stycket, 12 kap. 69 § andra stycket och 13 kap. 23 § andra stycket FRL).

För en sådan försäkring, som omfattas av lagstadgad flytträtt, ska företagen, enligt författningskommentaren till bestämmelserna, som utgångspunkt, använda sig av samma fördelning och principer när rätten till återbäring ska bestämmas vid återköp eller överföring som skulle ha gällt för försäkringen vid försäkringsfall. Syftet med detta är att balansen mellan det kvarvarande försäkringstagarkollektivet och den flyttande försäkringstagarens ekonomiska situation i princip inte ska rubbas av om kapital utbetalas till följd av ett återköp eller en överföring eller om försäkringstagaren stannar kvar i bolaget till förfall. Detta innebär att bolaget vid beräkning av värdet vid återköp eller överföring bör göra en bedömning av hur situationen skulle se ut, både för försäkringstagaren och för kollektivet, om försäkringen fick löpa tiden ut.

Det är, enligt förarbetena till bestämmelserna, här fråga om att – med utgångspunkt i kontributionsprincipen – beräkna ett skäligt värde av sparmomentet i försäkringsavtalet. Denna beräkning tar sin utgångspunkt i värdet av de framtida utbetalningar som försäkringsavtalet ger kunden rätt till. För traditionell livförsäkring i såväl vinstutdelande bolag som i icke-vinstutdelande bolag är detta värde minst nuvärdet av garanterat försäkringsbelopp, minskat med nuvärdet av framtida avtalade, ännu inte betalda premier. Till detta ska, enligt förarbetena, läggas för icke-vinstutdelande bolag försäkringens andel av preliminärt fördelat överskott på dagen för

flytt och för vinstudelade bolag försäkringens villkorade återbäring, fastställd den dagen. För fondförsäkring och depåförsäkring gäller i stället att fastställa försäkringstagarens andel av tillgångar där han eller hon bär placeringsrisken (se prop. 2006/07:26 s. 54 och 55). Vissa äldre förarbetsuttalande till FAL skulle kunna uppfattas som att värdet av en försäkring vid återköp ska avses för försäkringens tekniska återköpsvärde (se prop. 2003/04:150 s. 256).

Garantier och liknande utfästelser samt kopplingen till tekniskt återköpsvärde, försäkringskapitalet och återköps- eller flyttvärdet

I pensionsförsäkringar och andra livförsäkringar lämnar försäkringsgivaren regelmässigt en garanti i försäkringsavtalet som företaget ska uppfylla när försäkringstagaren har uppnått den avtalade pensionsåldern eller, om försäkringen är förenad med efterlevandepension, har avlidit. Dessa garantier gäller vanligtvis utbetalningsgarantier, dvs. rätt till vissa specifika belopp. Pensionsförsäkringar och andra livförsäkringar kan även innehålla garantier om årlig avkastning på inbetalda premier eller en utbetalning av minst inbetalda premier, efter avdrag för kostnader. Även direkta och indirekta utfästelser om värdet på andelar i investeringsfonder eller andra tillgångar bör lämpligen behandlas som en form av garanti i detta sammanhang. Det nu anförda tar sikte på utfästelser kopplade till värdet på tillgångar inom fondförsäkringar, depåförsäkringar och liknande typer av försäkringar.

För livförsäkringar finns ingen allmän garanti om rätt till framtida utfallande försäkringsbelopp vid frivilligt avbrytande av avtalet i förtid, dvs. innan försäkringstagaren har uppnått den avtalade pensionsåldern eller i övrigt uppfyller de avtalade förutsättningarna för att garantin ska inträda vid försäkringsfall. Det innebär att försäkringsföretaget får ”lång tid på sig” att säkerställa att man har tillräckligt kapital för att betala ut den garanterade pensionen till den försäkrade. Det garanterade lägsta beloppet som utgår vid framtida försäkringsfall med anledning av hittills inbetalda premier (intjänad garanti) brukar livförsäkringsföretag i sina villkor kalla för värdet av garanterade pensionsbelopp, garantivärde eller liknande.

Det preliminärt fördelade kapitalet som anges i värdebesked till försäkringstagarna är ibland lägre, men inte sällan högre än det tekniska återköpsvärdet. ”Värdet” på kapitalet i värdebesked i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag omfattar inte bara de

garanterade belopp som man har rätt till enligt försäkringsfordran: det omfattar också sådana överskott som samlas i konsolideringsfonden och som försäkringstagarna har anspråk på och som kan användas som företagets riskkapital. Beräkningar av garanterade värden och preliminärt fördelade överskott sker inom traditionella försäkringar samlat och brukar sammantaget kallas för försäkringskapitalet, pensionskapitalet eller liknande. Även när försäkringen kan återköpas eller flyttas, är det inte säkert att kunden har rätt att göra det till i värdebeskeden angivna försäkringskapitalet eller motsvarande kapital. Avdrag kan exempelvis komma att ske med hänsyn till företagets ekonomiska situation om företagets kollektiva konsolidering är negativ.

Således utgör i normalfallet inte heller det tekniska återköpsvärdet respektive försäkringskapitalet eller motsvarande kapital som brukar anges i värdebesked till försäkringstagarna ett representativt återköps- eller flyttvärde. Flera ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag har i dag avtalsvillkor som förenklat innebär att återköps- och flyttvärdet bestäms till det högsta av ett garanterat belopp och försäkringskapitalet.

Skälen för förslaget

Regleringen flyttas inte från försäkringsrörelselagen

Vi ansluter oss till den ordning som i dag gäller för regleringen av återköps- och flyttvärdet inom området för den lagstadgade flytträtten, nämligen att det i FRL anges hur återköps- och flyttvärdet ska bestämmas och att företaget i sin tur med ledning av dessa bestämmelser ställer upp mer detaljerade villkor och regler om hur värdet ska bestämmas för olika försäkringar.

Reglerna om återköps- och flyttvärdet bör liksom i dag avse den lagstadgade flytträtten. De bör dock kunna tillämpas analogt i fråga om andra slag av ändringar av försäkringsavtal som lämpligen bör behandlas på samma sätt. Det gäller i första hand återköp av kapitalförsäkringar samt beståndsöverlåtelse av individuella försäkringsavtal till ett annat försäkringsföretag utan att det är fråga om flytt eller återköp. Det gäller också vid byte av förvaltningsform inom ramen för ett livförsäkringsavtal.

Ingen generell regel om att garantier vid försäkringsfall ska gälla i förtid

Det finns enligt vår mening inte någon saklig grund för att införa en generell avtalsrättslig eller näringsrättslig princip om att en avtalad garanti som inträder vid ett försäkringsfall ska börja gälla innan försäkringstagaren eller den försäkrade uppnått pensionsåldern eller uppfyller andra avtalade förutsättningar för att garantin ska lösas ut. I de fall som man successivt tjänar in en garanti under spartiden bör det dock tydligt framgå av försäkringsavtalet och redovisas i värdebeskedet. Reglerna om bestämmande av återköps- och flyttvärdet bör inte heller underkänna de ordningar som finns för utformning av garantitidpunkter i traditionellt förvaldade pensionsförsäkringar eller annan försäkring. Befintliga förarbetsuttalanden om att samma värde ska betalas ut vid förtida uttag som vid försäkringsfall bör därför inte längre ligga till grund för nya bestämmelser om bestämmande av flyttvärde. Detsamma gäller uttalanden i äldre förarbeten till FAL som skulle kunna tolkas så att värdet vid förtida uttag ska motsvara det tekniska återköpsvärdet, eftersom det tekniska återköpsvärdet är mindre representativt vid ett faktiskt återköp eller en flytt.

Hänsyn bör ändå tas till garantins värde

Den sakliga grunden för att tillmäta garantin betydelse vid flytt av försäkringar är i stället att garantin påverkar "försäkringens värde" och att försäkringstagarna under premiebetalningstiden i normalfallet får betala för garantin genom högre premier. Om två försäkringar i huvudsak är identiska, men skiljer sig åt genom att den ena försäkringen har en garanterad lägsta nivå på kapitalet vid försäkringsfall eller efterföljande utbetalningsperiod, så är försäkringen med garantierna per definition mer värdefull för en försäkringstagare. Den är även en större belastning för försäkringsföretaget, vilket försäkringstagaren normalt får betala för genom premier eller andra avgifter. Försäkringstagaren bör därför som en utgångspunkt ha rätt till ett värde för intjänade garantier vid tidpunkten för återköpet eller flytten, även om den garantin som utlovades vid försäkringens tecknande och som byggde på ett fullföljande av premiebetalningen "biter" först vid en senare tidpunkt.

Ett neutralt värde bör bestämmas med hänsyn till hur garantier och liknande utfästelser betalas och förbrukas

I vissa fall kan det vara enkelt att bestämma värdet på det som har garanterats och som ska ligga till grund för försäkringens värde vid återköp och flytt. Så är exempelvis fallet om företaget har lämnat garantier om återbetalning av minst inbetalda premier efter avdrag för kostnader. Så är också fallet för utfästelser inom fondförsäkring som avser värdet på andelar i de investeringsfonder som försäkringstagarens premier har placerats i och andra former av utfästelser som kan vara kopplade till värdet på tillgångar som bolaget förvaltar. Här är det fråga om garantiliknande utfästelser som inte brukar betecknas som garantier men som ändå måste beaktas vid återköp och flytt av försäkringar. Det är i dessa fall relativt lätt att bestämma vad som ska ligga till grund för återköpet eller överföringen av försäkringens värde. Hur utbetalningsgarantier och andra garantier ska värderas vid återköp eller flytt är ofta betydligt svårare att avgöra generellt.

Vid värderingen av garantiernas värde vid återköp eller flytt finns det anledning att ta hänsyn till hur garantierna finansieras. Om en garanti vid dödsfall i en så kallad sammansatt pensionsförsäkring finansieras genom att en extra riskpremie tas ut fram till dess att värdet av det sparade pensionskapitalet motsvarar värdet av garantin vid utbetalning av ålderspension eller efterlevandepension, är det rimligt att man vid en flytt får ta med sig värdet av de intjänade garantierna. Dessa kan beräknas på värdet av det sparade pensionskapitalet. Värdet av riskförsäringen kan inte flyttas. Är garantitiden nära sitt slut vilket inträffar när avtalet eller rätten till en garanterad efterlevandepension upphör, innebär det att den garanti som man har betalat för har förbrukats av detta skäl. Då finns det normalt inte heller något kvarstående garantivärde som försäkringstagaren bör kompenseras för vid flytten. Vid bestämmandet av garantiers värde vid flytt bör alltså hänsyn tas till hur garantierna betalas och förbrukas.

För försäkringar som meddelats utan efterlevandeskydd utgår regelmässigt lägre premier än för försäkringar med sådant skydd på grund av att man räknar med värdet av arvsvinster. Om försäkringstagaren har en försäkring utan efterlevandeskydd men senare flyttar försäkringen, kan en hälsoprövning visa att försäkringstagaren skulle ha bidragit med en arvsvinst till försäkringsbolaget. Om inte hänsyn får tas till denna skulle försäkringsbolaget förlora och

försäkringstagaren vinna på återköpet eller flytten. Försäkringstagaren skulle rent av kunna vinna ytterligare på en flytt genom att flytta till en motsvarande försäkring med efterlevandeskydd i ett nytt försäkringsföretag. Även i detta fall är det således befogat att ta hänsyn till vilka värden som betalas respektive vad som förbrukats.

Ytterligare en möjlighet – vilket kan vara fallet i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag som meddelar traditionella livförsäkringar med en överskottshantering som bygger på en överskotts-fördelning mellan generationer – är att försäkringstagaren betalat för lite för en garanti i början av avtalet mot att denna i framtiden ställer sina överskott till förfogande för nya försäkringstagares garantier. Detta är ett solidaritetsmoment som kännetecknar generationsmodellen och ömsesidighetsprincipen i vissa ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag. Överskottshanteringen kan förenklat ses som ett ”lån av överskott”. Om så är fallet bör försäkringstagaren inte få betalt för värdet av garantin om denne flyttar medan försäkringen är i uppbyggnadsfasen, utan värdet bör justeras med hänsyn till att försäkringen inte kommer att bidra med överskott för att svara för garantier i andra försäkringstagares försäkringar i framtiden. Även sådana sätt att betala och förbruka garantier bör beaktas när man bestämmer ett återköps- eller flyttvärde.

Angivna förhållanden bör kunna beaktas på ett lämpligt sätt inom ramen för en allmän bestämmelse som anger att återköps- och flyttvärdet ska bestämmas till ett neutralt värde. Värdet ska alltså beräknas så att varken försäkringstagaren eller företaget bör vinna på att flytten sker. Genom att konsekvensen för bolaget ska beaktas förlorar inte heller övriga försäkringstagare i företaget på återköpet eller flytten i fall flytten av pensionskapitalet eller återköpet av en kapitalförsäkring påverkar även dem. Utredningen anser inte att man bör införa någon bestämmelse i lag om att värdet ska bestämmas till försäkringskapitalet eller liknande begrepp definierat på visst sätt, eftersom en sådan reglering blir alltför trubbig och inte ger utrymme för alla hänsyn som kan behöva tas för olika slag av garantier och livförsäkringar som finns. Detta utsluter givetvis inte att livförsäkringsföretag vid tillämpningen av reglerna bestämmer återköps- och flyttvärdet för en traditionell försäkring med hänsyn till ett försäkringskapital eller pensionskapital definierat på visst sätt, så länge de allmänna kraven i bestämmelsen uppfylls.

Hänsyn till våra förslag om överskottshantering för ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag

De förslag som vi lämnat för överskottshanteringen bör beaktas också vid regleringen av återköps- och flyttvärdet. Det innebär att företaget då ska beakta dels värdet med hänsyn till avtalade garantier och liknande utfästelser såsom en försäkringsfordran, dels anspråket på överskott som försäkringen medför. Det senare avser överskott som är företagets riskkapital och som kan användas för förlusttäckning.

Bestämmandet av försäkringsfordran som en del av återköps- eller flyttvärdet har sin grund i vilka garantier och liknande utfästelser som företaget har gjort i försäkringsavtalen. Här bör, som tidigare framgått, ett neutralt värde bestämmas med hänsyn till betalningen och förbrukningen av garantin eller utfästelsen. Detta bör klargöras i bestämmelserna. Villkoren för bestämmandet av värdet i denna del bör tas in i avtalet.

Anspråken på överskott i återköps- eller flyttsammanhang bör däremot baseras på företagets grundläggande regler i bolagsordningen eller stadgarna och regleras i riktlinjerna för överskottshantering för livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst. Sådana riktlinjer ska, enligt våra förslag, ange bl.a. hur överskott ska fördelas vid återköp och flytt (se avsnitt 5.4.2).

Bestämmelserna om beräkning av återköps- och flyttvärde bör, som tidigare utvecklats, inte utesluta att värdet av i framtiden utfallande garantier inte räknas med vid återköp eller flytt i speciella fall. Det avser fall där försäkringen inte har ett eget överskott för att täcka solvenskravet av avtalade garantier, utan lånat överskott från andra försäkringar för att täcka solvenskravet. En sådan tillämpning av överskottshanteringen innefattande en generationsmodell ska i så fall framgå av företagets överskottsreglering. En justering av värdet på garantierna i dessa speciella fall bör däremot i konsekvens med vår föreslagna uppdelning i försäkringsfordringar och anspråk på överskott framgå av försäkringsavtalet, eftersom det avser en justering av försäkringsfordran.

Hänsyn till våra förslag om överskottshantering för sådana ömsesidiga livförsäkringsföretag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst

Paragrafen om beräkningar av återköps- eller flyttvärde i FRL bör inte heller avse anspråk på överskott som en försäkringstagare i egenskap av delägare eller medlem har i ett ömsesidigt livförsäkringsbolag eller en livförsäkringsförening som får dela ut vinst. I dessa företag får rätten till anspråk på överskott inte alls kopplas till försäkringskapitalet på grund av kopplingsförbudet. Här är anspråket på överskott kopplade till gjorda delägar- eller medlemsinsatser. Vidare är möjligheterna att återfå sådana insatser kopplade till bestämmelserna om uppsägning av medlemskap och beroende på vad som gäller i dessa hänseenden enligt FL och stadgarna. Man kan förenklat uttrycka det som så att våra förslag om en lagstadgad flytträtt och beräkning av flyttvärde- och kostnader avser försäkringar och inte delägarinsatser, medlemsinsatser eller aktiekapital i livförsäkringsföretag som får dela ut vinst.

Hänsynen till företagets ekonomiska situation

Nuvarande regler i FRL ger utrymme för avvikelser från huvudregeln för beräkningen av flyttvärdet med hänsyn till försäkringsbolagets ekonomiska situation. Det finns anledning att analysera om det finns skäl att behålla en sådan bestämmelse. En viktig fråga i samband med utvidgningen av en lagstadgad flytträtt är hur försäkringsföretag kan beakta ekonomiska problem som uppkommer eller kan förstärkas vid en flyttanstormning.

Enligt vår mening bör man skilja på företagets behov av att behålla riskkapital från rimligheten i att företag ska få behålla värden vid återköp och flytt. Om företaget inte klarar av att leva upp till solvensreglerna vid flytt uppkommer i och för sig ett behov av att hålla inne kapital. Företagets behov av riskkapital kan dock inte gå före skyldigheten att fullgöra sina försäkringsåtaganden. Det är ju detta som är solvensreglernas syfte, medan överskottsreglerna syftar till en förutsägbar och rättvis överskottshantering.

I praktiken innebär det att försäkringstagare med anspråk på överskott måste bidra till att säkerställa utbetalning av garanterade belopp till försäkringstagare som i stället har underskott, om försäkringsföretaget har en ansträngd ekonomisk situation.

Med beaktande av det anförda bör möjligheten att hålla inne värden som företagets riskkapital vid återköp och flytt begränsas till överskott vilka får användas som riskkapital i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag. I ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag ska företagets överskottsregler ange vad som i detta avseende ska gälla vid återköp och flytt. Som ovan framgått får företaget alltså hålla inne överskott vid återköp och flytt av försäkringar, s.k. marknadsvärdesjustering, om det följer av företagets överskottsregler. Detta innebär att det saknas behov av en ytterligare lagregel i detta sammanhang om att ömsesidigt verkande ska få hålla inne överskott med hänsyn till företagets ekonomiska situation. Berörda företag bör i stället själva reglera frågan på ett mer precist sätt anpassat till företagets tillämpade överskottsregler i övrigt. Eftersom sådana regler ska offentliggöras får försäkringstagarna bättre möjligheter att i förväg förutse när och hur företag kan komma att behålla överskott med "hänsyn till företagets ekonomiska situation".

I sådana ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst svarar delägarna respektive medlemmarna för företagets riskkapital genom särskilda delägar- respektive medlemsinsatser. Frågor om vilket ägarkapital och överskott som får behållas med hänsyn till företagets ekonomiska situation när en delägare eller medlem avgår ska, som tidigare framgått, bestämmas i företagets bolagsordning respektive stadgar. Våra förslagna lagregler innebär även spärrear för återbetalning av riskkapitalet i fall solvensreglerna inte uppfylls. Någon anledning att medge en nedläggning av försäkringsfordran med hänsyn till företagets ekonomiska situation när försäkringen flyttas finns inte i dessa företag.

I vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag finns inte heller någon anledning att medge en nedjustering av försäkringsfordran med hänsyn till företagets behov av överskott och solvens. Där svarar aktieägarna för företagets riskkapital och försäkringstagarna får inte ha något anspråk i överskott i sådana bolag.

Frågan om efterutdelning av överskott vid en flytt

Det är inte aktuellt att införa några bestämmelser om efterutdelning av avräknade överskott när försäkringstagare flyttar hela sin försäkring i förtid i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag. Det är ju försäkringstagaren som bryter avtalet i förtid och ett

sådant lagkrav skulle vara oförenligt med överskottens roll som företagets riskkapital.

Om ett ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag kan behålla överskott med hänsyn till företagets ekonomiska situation, är det rimligt att företag *får* ha regler om eftergottskrivning eller utdelning av avräknade underskott när solvensen förbättras (dvs. det så kallade splittringsförbudet behöver inte upprätthållas). Vad som nu anförts skulle också kunna gälla om företaget har behov av att behålla överskottet för sin likviditet.³³ Vi lämnar dock inget sådant förslag för livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst.

Det anförda kan däremot tillämpas på ett transparent och naturligt sätt i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst och har delägar- och medlemskapital samt tillämpar en överskottshantering enligt FL. Enligt vår mening innebär våra förslag om en överskottshantering enligt FL ett kopplingsförbud mellan försäkringsfordran och anspråk på överskott. Detta innebär att delägaren och medlemmen kan avstå från att begära utbetalning av delägar- eller medlemsinsatser även om en sådana rätt finns enligt stadgarna, för att i stället begära en utbetalning när företagets ekonomiska ställning förbättras. En sådan ordning är förenlig med våra förslag i avsnitt 5.5.

9.8.3 Avgifter vid återköp och flytt

Förslag och bedömning: Vilka avgifter som får tas ut vid återköp och flytt ska alltjämt regleras i försäkringsrörelselagen. Det preciseras att avgifter vid återköp och flytt får bestämmas till högst de direkta kostnaderna för den administrativa hanteringen, beräknad för försäkringar av samma slag, och de obetalda anskaffningskostnader som direkt hänför sig till försäkringen.

³³ Efterutdelning av överskott skulle praktiskt kunna fungera ungefär som för inlösen av förlagsinsatser i ekonomiska föreningar. Företaget skulle alltså i sina stadgar ange att kapital som inte kan betalas ut på grund av företagets ekonomiska situation vid återköp och flytt kan betalas ut senare när den ekonomiska ställningen kopplad till en särskild överskottsbalansräkning, årsredovisningen eller solvensbalansräkningen medger detta.

Skälen för förslaget och bedömningen

Bör avgifterna storlek i samband med återköp och flytt lagregleras?

Vår utgångspunkt är att det egentligen inte är lämpligt att ha regler i lag eller annan författning om hur storleken på försäkringsföretags premier eller andra avgifter ska bestämmas. Vid återköp- och flytt finns det dock speciella skäl för en sådan reglering. En reglering är helt enkelt viktig för att motverka att avgifterna sätts så höga att den lagstadgade återköps- och flytträtten sätts ur spel. Dessa situationer är också speciella eftersom ett företag typiskt sett har mindre anledning än annars att bestämma låga avgifter, eftersom kundförhållandet ofta upphör i samband med återköpet eller flytten. Redan i dag finns bestämmelser om avgifternas storlek i FRL. Utredningen anser således att det finns övervägande skäl för att storleken på avgifterna i samband med återköp och flytt ska lagregleras även i framtiden samt att de närmare villkoren för försäkringsföretagets uttag av avgifter i dessa avseende ska framgå särskilt av försäkringsavtalet (se 5 kap. 15 § FRL).

Flyttavgifter för att täcka kostnader för den administrativa hanteringen av återköp och flytt

Ett försäkringsföretag bör liksom idag ha rätt att ta ut avgifter för själva hanteringen av återköpet och flytten om inte dessa kostnader täcks av redan inbetalade avgifter. Enligt vår mening bör rätten lämpligen begränsas till de *direkta* administrativa hanteringskostnader som i genomsnitt uppkommer vid återköp respektive flytt av försäkringar av samma slag. Försäkringsföretaget bör alltså få ta ut avgifter som högst uppgår till ett belopp som framräknats enligt den principen. Avgifterna ska däremot inte beräknas individuellt för tid och resurser som använts för flytten eller återköpet i det enskilda fallet.

De *indirekta* kostnaderna för hanteringen av återköp och flytt är svårare att fördela rättvist på olika försäkringar och bör enligt vår mening inte belasta just de försäkringstagare som flyttar eller återköper sin försäkring. De indirekta kostnaderna bör i stället behandlas som en nödvändig kostnad i företaget för en lagstadgad flytträtt. I ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag kommer sådana kostnader att drabba försäkringstagarna antingen genom övrigt avgiftsuttag för försäkringen eller genom en minskning av

deras överskott. I livförsäkringsföretag som får dela ut vinst kommer de indirekta kostnaderna att drabba ägarnas överskott. Vilka kostnader för återköp och flytt som ska anses direkta och få debiteras de enskilda som återköper eller flyttar försäkringen utvecklas i författningskommentaren till paragrafen.

Avgifter för obetalda anskaffningskostnader

Avgifter för obetalda anskaffningskostnader avser sådana kostnader som ska belasta försäkringen under avtalstiden men som inte har betalats fullt ut när försäkringen återköps eller flyttas. Sådana kostnader kan aktiveras i försäkringsföretagets årsredovisning som en tillgång kallad förutbetalda anskaffningskostnader för att därigenom fördelas över avtalstiden i årsredovisningen.

Nämnda kostnader är speciella och saknar direkt betydelse för värdet på försäkringstagarens försäkringsfordran vid återköp eller flytt. Kostnaden är inte heller en del av kostnaderna för den administrativa hanteringen vid återköp eller flytt. Försäkringsföretag bör dock, liksom i dag, ha rätt att ta ut avgifter som högst motsvarar kostnaden för de resterande obetalda anskaffningskostnader som direkt hänför sig till den återköpta eller flyttade försäkringen och som efter förändringen inte längre kan bekostas av denna försäkring. Detta bör lämpligen klargöras i bestämmelsen om vilka avgifter som högst får tas ut vid återköp eller flytt.

På samma sätt som avgifterna för den administrativa hanteringen bör avgifterna för obetalda anskaffningskostnader vid återköp och flytt tydligt framgå av villkoren för försäkringsavtalet. Vi föreslår alltså en särskild bestämmelse om att villkoren för avgifterna för obetalda anskaffningskostnader vid återbetalning och flytt ska framgå av försäkringsavtalet (se 5 kap. 15 § FRL).

Andra avgifter som kan uppkomma vid återköp eller flytt

Våra förslag är begränsade till avgifter för den administrativa hanteringen av återköp och flytt samt obetalda anskaffningskostnader. Försäkringstagaren kan därutöver komma att få betala vissa avgifter som inte är av sådant slag, t.ex. avgifter för läkarbesök om företaget kräver en läkarundersökning eller avgifter för försäljning av värdepappersfonder av motsvarande slag som vid byte av värdepappers-

fonder i en fondförsäkring. Vi ser ingen anledning att föreslå några bestämmelser om den här typen av avgifter i detta sammanhang.

Särskilt om tillämpningen i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag

I samband med frågor om avgifter och kostnader vid återköp eller flytt finns det anledning att överväga vilken handlingsfrihet som ömsesidigt verkande företag som inte får dela ut vinst har att sätta lägre avgifter eller ingen avgift alls för flytt av pensionskapital. Detta eftersom det kan finnas risk att övriga kunder då får subventionera kostnaderna för att administrerar flytten. En närliggande fråga är om sådana företag kan lämna bättre villkor för garantier för inflyttat kapital jämfört med premier från övriga försäkringstagare.

Frågorna kan enligt vår mening inte avgöras enbart med hänsyn till att sådana åtgärder kan ses som ett led i företagets marknadsföring och redan därför är godtagbara som en marknadsföringskostnad. Rabatter och erbjudanden till vissa utflyttande eller inflyttande kunder eller förmånliga garantier till dessa samt olika hantering av obetalda anskaffningskostnader eller annan avvikande behandling av flyttande försäkringstagare jämfört med övriga försäkringstagare måste, enligt vår mening, också prövas med hänsyn till kontributions- eller skälighetsprincipen eller annan tillämpad princip som är styrande för bolagets verksamhet i överskottshänseende i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag.

I dessa företag måste också frågorna prövas med hänsyn till den förstärkta likabehandlingsprincipen i överskottshänseende som vi har föreslagit (se avsnitt 5.4.7). Den är utformad som en begränsning för stämman och styrelsen att fatta beslut som inte på ett tillbörligt sätt beaktar befintliga försäkringstagares överskott. Denna likabehandlingsprincip är tvingande och kan inte avtalas bort genom avvikande villkor i försäkringsavtal eller företagets överskottsregler.

Nyss nämnd princip får betydelse också för bestämmande av avgifter vid flytt av pensionskapital, såväl vid in eller utflyttning, samt andra beslut som påverka företagets och olika försäkringars överskott. Principen förbjuder sådana företag att i avgifts- och garantihänseende otillbörligt behandla inflyttande försäkringstagare och befintliga försäkringstagare olika. Frågan blir då hur

man i dessa fall bör dra gränsen mellan vad som är tillbörligt och vad som är otillbörligt.

Rena affärsmässiga beslut som på mera objektiva grunder motiverar att de försäkringstagare som flyttar in till företaget har andra avgifter eller generösare garantier än befintliga försäkringstagare eller som innefattar förenklingar i villkor och andra rationaliseringar som även kommer befintliga försäkringstagare tillgodo, kan sällan anses som otillbörliga vid en sådan bedömning. Detsamma gäller lägre avgifter eller andra flyttstimulanser för utflytt av försäkringar som enbart belastar andra försäkringars överskott och som inte inom överskådlig tid har förutsättningar att bidra till deras överskott. I sådana fall kan nämligen en avgiftsfri flytt vara en väg för att tillbörligt tillvarata befintliga försäkringars överskott. Det måste också beaktas att även ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag bedriver – och måste få bedriva – vanlig affärsverksamhet på kommersiella villkor.

Däremot kan rena subventioner till inflyttare i avgiftssammanhang eller andra åtgärder som medför systematiska värdeöverföringar eller annan gynnande ekonomisk särbehandling jämfört med befintliga försäkringstagare knappast anses som tillbörliga enligt paragrafen.

Särskilt om tillämpningen i livförsäkringsföretag som får dela ut vinst

Vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag bör inte vara skyldiga att ta ut tillräckligt höga avgifter för den administrativa hanteringen eller obetalda anskaffningskostnader. Sådana avgifter bör där kunna få belasta aktieägarnas överskott om bolaget anser att det är affärsmässigt motiverat. Detsamma bör gälla i sådana ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst och där försäkringstagarna har anspråk på överskott som ägare. Skillnaden gentemot andra ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag är att ägarna har rätt till avkastning på riskkapitalet i form av delägarkapital eller medlemskapital. Det bör alltså inte heller i detta sammanhang finnas någon bestämmelse om att livförsäkringsföretag som får dela ut vinst ska ta ut tillräckligt stora flyttavgifter.

9.8.4 Information om återköps- och flyttvärde samt kostnader

Förslag och bedömning Livförsäkringsföretag ska i värdebeskeden till försäkringstagarna ange livförsäkringars återköps- och flyttvärde samt de avgifter för administrativ hantering och obetalda anskaffningskostnader som tas ut vid återköp och flytt av olika försäkringar. Detta kräver inga bestämmelser i lag utan bör tillgodoses genom föreskrifter från Finansinspektionen inom ramen för nuvarande bemyndigande i försäkringsrörelselagen.

Skälen för förslaget och bedömningen: Som tidigare nämnts ska uppgifter om beräkning av försäkringens återköps- och flyttvärde samt de administrativa avgifter och obetalda anskaffningskostnader som tas ut i samband med sådana förändringar framgå av försäkringsavtalet. Enligt vår bedömning är det också relevant att informationen framgår av de årliga värdebeskeden till försäkringstagarna.

Av beskeden bör framgå att uppgifterna avser en viss tidpunkt och i vad mån beloppen kan ändras om återköp och flytt sker vid ett senare tillfälle. Vidare bör årsbeskeden innehålla en uppgift om aktuellt preliminärt belopp för återköp eller flytt, exempelvis hur stort flyttvärdet varit om återköpet eller flytten skett vid ett visst datum. Informationen i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag bör dessutom innehålla en uppdelning av värdet på försäkringsfordran respektive anspråk på överskott före och efter eventuella justeringar. Även uppgifter om avgifter för flyttkostnader och obetalda anskaffningskostnader som skulle belasta försäkringen vid återköp och flytt bör framgå av årsbeskeden. Dessa bör även innehålla en hänvisning till var och hur man får information om företagets skäl för den valda modellen.

Det är också viktigt att i beskeden framhålla att värdet visserligen kan förändras men att villkoren i avtalen och företagets överskottsregler för att bestämma värdet och kostnader ska följas och som huvudregel inte kunna frångås. En delvis annan sak är att villkoren i avtalen kan ändras om företaget gör förbehåll om detta i villkoren samt att företagets överskottsregler kan ändras, om det finns särskilda skäl.

Vårt förslag i denna del kräver ingen ny lagreglering. Förslaget bör i stället tillgodoses inom ramen för sådana informationsföreskrifter som Finansinspektionen får meddela med stöd av

bemyndigande i FRL (se 4 kap. 18 §). Genom sådana föreskrifter kan även tillgodose andra behov av information, t.ex. att försäkringstagarna vid återköp eller flytt kan komma att krävas på ett läkarintyg som de får betala för.

9.8.5 Flytträttens omfattning

Nedan följer utredningens förslag avseende vilken omfattning regler om flytträtt bör ha. Förslaget delas upp i dels individuell livförsäkring – där såväl privat livförsäkring som individuell tjänstepensionsförsäkring ingår – dels kollektivavtalsgrundad tjänstepensionsförsäkring.

I enlighet med utredningens direktiv fokuserar förslagen på rätten att få flytta en försäkring, och där flytten ska ses som en sammanhängande kedja av återköp och överföring. I förslagen tas därmed inte hänsyn till rena återköp.

Utgångspunkten för utredningen är att rätten till flytt, om inte särskilda skäl finns, ska innehåsa av den individ på vars liv försäkringen har tecknats. Då förslaget till flytträttens omfattning inbegriper såväl tjänstepensionsförsäkring och annan livförsäkring görs i detta avsnitt en åtskillnad mellan begreppen försäkrad och försäkringstagare. Med försäkringstagare avses således den som tecknat försäkringen – vilket i tjänstepensionsssammanhang vanligen är arbetsgivaren – medan utredningen med försäkrad avser den individ på vars liv försäkringen har tecknats.

Skälen för att införa regler om flytträtt, såväl framåtverkande som retroaktiva, har diskuterats tidigare i betänkandet. Vilka principer som bör ligga till grund för utformningen av förslaget till flytträttsregler har också redogjorts för. Det kan här lyftas fram att utredningen betonat vikten av att vid utformningen av reglerna om flytträtt utgå från att dessa – inom ramen för målet om ett gott konsumentskydd – ska bidra till rättvisa mellan de försäkrade. En förutsättning för att nå detta mål är att de försäkrade, oavsett försäkringsform och tidpunkt för avtalets tecknande, som huvudregel bör omfattas av likalydande regler om flytträtt.

Individuella tjänstepensionsförsäkringar och privata pensioner

Förslag: Rätt till flytt ska gälla endast för premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar och individuella livförsäkringar som inte är tjänstepensionsförsäkringar (privata pensioner). Detta innebär att förmånsbestämda tjänstepensionslösningar undantas helt.

När det gäller premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar där premiebetalningen pågår ska som tidigare försäkringstagaren ha flytträtt. Försäkringstagaren kan dock regelmässigt inte förfoga över försäkringen på detta sätt utan medgivande från den försäkrade. Om premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats har den försäkrade rätt till överföring av hela värdet av en premiebestämd tjänstepensionsförsäkring. Den försäkrade har också rätt till överföring av värdet av en sådan försäkring när försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit.

Reglerna ska gälla retroaktivt vid överföring av privata pensioner och premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit.

Bedömning: Begränsningen till försäkringens art behålls. Den dispositiva regeln om försäkringstagarens rätt att vid ett återköp av livförsäkring med sparmoment utan ny hälsoprövning fortsätta försäkringen som ren riskförsäkring vidgas inte till att omfatta flyttsituationen.

Skälen för förslaget: Om inte annat följer av försäkringens art, har försäkringstagaren, i samband med uppsägning av försäkringen, rätt till överföring av en individuell livförsäkring (privat försäkring och tjänstepensionsförsäkring). Detta förutsatt att reglerna i IL är uppfyllda. Denna flytträtt för vissa individuella livförsäkringar gäller som nämnts sedan den 1 juli 2007.

Framåtverkande flytträtt

I avsnittet om principer för utformning av regler om flytträtt läggs fast att en utvidgad rätt att flytta sitt pensionskapital är en förutsättning för ett gott konsumentskydd (se avsnitt 9.2). Där utvecklas vidare skälen för att konsumentintresset av flytträtt sammanfaller med ett samhällsintresse under förutsättning att individen gör välinformerade val. Vi återkommer i avsnitt 9.8.7 om krav på information. Mot bakgrund av detta finns det anledning att även fortsättningsvis bestämma att rätten till flytt ska gälla för individuella livförsäkringar som inte är tjänstepensionsförsäkringar. Vi återkommer nedan med en bedömning av om begränsningen till försäkringens art bör behållas.

Vidare bör även fortsättningsvis individuella premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar omfattas av flytträtt. Förmånsbestämda sådana lösningar bör dock undantas helt. Detta motiveras med att en rätt för individen att flytta en förmånsbestämd tjänstepensionsförsäkring – där arbetsgivaren bär risken för att den utfästa pensionsförmånen ska kunna uppfyllas – skulle innebära att en annan part än den riskbärande parten ges en rätt att flytta (se avsnitt 9.5.1 i den del som behandlar den försäkrades beroende av försäkringsföretagets förvaltning). Ett sådant förslag skulle inte heller stå i överensstämmelse med de principer som lagts fram avseende utformningen av regler om flytträtt.

För arbetsgivare/försäkringstagare till individuella, förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar kan det däremot finnas fördelar med den flytträtt som finns enligt gällande regler. I sammanhanget måste dock beaktas att den frivilliga flytträtten kompletterar den lagstadgade och att den sistnämnda flytträtten i praktiken inte har något egentligt värde för arbetsgivaren. Det finns därför anledning att nu föreslå att flytträtten för denna kategori tjänstepensionsförsäkringar slopas.

Retroaktiva flytträttsregler

Utredningen har ett särskilt uppdrag att lämna förslag på retroaktiva flytträttsregler. I avsnitt 9.2 utvecklas och resoneras kring de restriktioner som får anses finnas när det gäller att införa retroaktiva regler på förmögenhetsrättens område, bl.a. måste beaktas båda parternas intresse av att förutsättningarna för ingångna

försäkringsavtal inte rubbas. Där konstateras att en retroaktiv flytträtt som i sin omfattning och utformning tar hänsyn såväl till den flyttande försäkringstagaren som till kollektivet av försäkringstagare i avgivande och mottagande försäkringsföretag kan anses ligga i alla försäkringstagares intresse och att en flytträttsreglering som innehåller ett sådant neutralitetsmoment inte heller innebär att rättsskyddet för försäkringsföretaget rubbas. De regler om flyttvärde och flyttkostnader som föreslås ovan får anses uppfylla dessa krav (se avsnitt 9.8.2 och 9.8.3). Flytträttsreglerna bör således gälla retroaktivt för privata pensioner.

När det gäller tjänstepensionsförsäkring sägs vidare i avsnitt 9.2 att reglerna även måste tillåta att arbetsgivarens åtagande i pensionsutfästelsen ska kunna fullgöras. Det är visserligen så när det gäller premiebestämda individuella tjänstepensionsförsäkringar att det är den försäkrade som bär risken för utfallet och som huvudregel, i enlighet med de principer som ställts upp tidigare, bör ha rätten att flytta tillgodohavandet i en försäkring. Det torde dock strida mot såväl allmänna avtalsrättsliga principer som mot syftet bakom arbetsgivarägda tjänstepensionsförsäkringar att införa en flytträtt för den försäkrade så länge arbetsgivarens huvudsakliga åtagande enligt pensionsutfästelsen kvarstår. När däremot premiebetalningen till en premiebestämd lösning upphört till följd av att den anställde slutat sin anställning har arbetsgivaren inte samma ansvar och intresse av kontroll över avtalet. I normalfallet har åtagandet helt upphört. I dessa fall bör flytträtten gälla retroaktivt. Även den försäkrades flytträtt när försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit bör gälla retroaktivt (se nedan).

Flytträtt för den försäkrade i vissa fall m.m.

Att försäkringstagaren i en tjänstepensionsförsäkring har upphört att existera eller har avlidit innebär att flytträtten i praktiken inte har någon betydelse i dessa situationer. Detta eftersom det är försäkringstagaren som har flytträtt men som inte kan utnyttja den. Inte heller kan försäkringstagaren i tjänstepensionssammanhang lämna medgivande till den försäkrade att flytta. I sådana fall har arbetsgivarens åtagande enligt pensionsutfästelsen upphört, liksom anställningen och det är därför rimligt att förfoganderätten över försäkringen övergår på den försäkrade som är den på vars liv försäkringen gäller. Den försäkrade bör således i en sådan situation

ges rätt att flytta värdet av försäkringen till en annan försäkring som han eller hon tecknar i samband med överföringen (jfr även rekvisiten i skatteflyttsbestämmelsen i 58 kap. 18 § tredje stycket IL). Den försäkrade bör även ha rätt till överföring om premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats (se närmare i avsnitt 9.5.2).

I enlighet med nu gällande regler bör hänvisningen i 11 kap. 5 § FAL till de kvalitativa krav som finns uppställda i IL kvarstå. I det sammanhanget bör nämnas att det klart framgår av nyss nämnd bestämmelse i FAL att rätten att flytta värdet av en försäkring ska gälla även under utbetalningstiden. Att utbetalning har påbörjats för en försäkring ska inte hindra flytt av denna, under förutsättning att den försäkring som tecknats i samband med överföringen uppfyller villkoren om tidsfrister och utbetalning i IL. Utredningen återkommer i nästa avsnitt till den frågan och till hur de skatterättsliga flytträttsreglerna i övrigt bör vara utformade.

Skälen för bedömningen

Försäkringens art

Det finns även anledning att analysera den nuvarande begränsningen till försäkringens art (se 11 kap. 5 § andra stycket FAL). Begränsningen innebär att regeln är tillämplig endast på försäkringar med sparande som kan åsättas ett positivt återköpsvärde och där återköp är möjligt av försäkringstekniska skäl.

I likhet med nu gällande lagstadgade flytträttsregler för individuell livförsäkring bör reglerna således endast gälla försäkringar med positivt återköpsvärde. Kännetecknandet för sådana försäkringar är att det i dessa ingår ett sparmoment. I enlighet med vad som fastslagits tidigare beträffande begreppet flytträtt hör denna begränsning samman med att det är försäkringens värde, och inte försäkringsavtalet i sig, som flyttas. Uppsägning av en försäkring som saknar sparmoment innebär med anledning av detta att försäkringen helt enkelt upphör att gälla vid ett visst angivet tillfälle, exempelvis vid nästa premiebetalningstillfälle. Det finns därmed inga skäl för att här överväga någon ovillkorlig rätt för den försäkrade att flytta försäkringar som saknar sparmoment.

Det är viktigt att påpeka att även försäkringar med sparmoment kan sakna positivt återköpsvärde. Detta är fallet för försäkringar

där något sparande ännu inte har hunnit upparbetas eller där värdet har minskat till noll. Flytt av den typen av försäkringar blir i praktiken inte heller aktuellt då kraven för att flytt ska tillåtas – dvs. att försäkringen har ett sparmoment och ett positivt återköpsvärde – är kumulativa. Även detta ställningstagande överensstämmer med nuvarande flytträttsregler i FAL.

Det kan i sammanhanget påpekas att det däremot inte finns någonting som hindrar den försäkrade att säga upp en försäkring utan sparmoment, eller med sparmoment men utan positivt återköpsvärde, och i samband med detta teckna en likadan försäkring hos ett annat försäkringsföretag. Detta följer av den allmänna uppsägningsrätten i FAL (se 11 kap 5 § första stycket FAL). I och med att ett sådant förfarande inte kan definieras som en flytt i den bemärkelsen som beskrivits tidigare, utan snarare bör betecknas som ett byte av försäkring, omfattas sådana situationer naturligtvis inte heller av de begränsningar som finns uppställda i IL, och som enligt civilrätten måste vara uppfyllda för att flytt ska medges. Exempelvis kan den nya försäkringen tecknas med någon annan person som försäkrad. Inte heller gäller kravet på att den nya försäkringen måste tecknas i samband med att flytten genomförs, utan det är upp till individen själv att bedöma om, och i sådana fall när, en ny försäkring ska tecknas.

Det finns ett konsumentintresse av att försäkringstekniska skäl inte hindrar rätten till flytt. För att säkerställa att flytt av den typen av försäkringar inte påverkar kvarvarande försäkringstagare negativt genom att arvsvinster på felaktiga grunder överförs till den flyttande krävs emellertid att försäkringsföretaget vid beräkning av flyttvärdet tar hänsyn till sannolikheten för att utbetalning sker till den försäkrade om denne avstår från att flytta. Vid flytt av försäkringar inom denna kategori krävs att det fastställs en sannolikhet för utbetalning baserad på läkarutlåtande eller hälsoprövning, men även att det skapas en beräkningsmetod för att kunna avräkna värdet av arvsvinster från flyttvärdet, i den mån sådana beräkningsmetoder inte redan tillämpas.

Bedömningen av sannolikheten för att utbetalning kommer att ske ska således utgå från en vid flytten genomförd prövning av den försäkrade individens hälsa. För att möjliggöra en sådan bedömning skulle det behöva införas ett lagkrav på att en flytt av nu aktuell kategori försäkringar ska föregås av en hälsoprövning eller läkarundersökning. Att en sådan bestämmelse skulle behöva vara bindande motiveras med att försäkringsföretaget i samband med en

flytt är skyldigt att värna såväl den flyttande kunden som kvarvarande försäkringstagarkollektiv och andra ersättningsberättigade. Hälsoundersökningen skulle således säkerställa att det värde som den flyttande kunden får med sig är rättvist.

Hur omfattande hälsoprövningen eller läkarundersökningen skulle behöva vara kan till viss del sägas bero på de risker som är förknippade med försäkringen. Riskerna kan vara beroende av storleken på det pensionskapital som ska flyttas och åldern på den försäkrade. De kan även vara anpassade för de villkor som kan gälla andra ändringar av en sådan försäkring. Det finns dock inte skäl att i lag ange vilka kriterier som ska gälla utan det skulle behöva vara upp till det enskilda försäkringsföretaget att bedöma omfattningen av undersökningen. I det sammanhanget är det viktigt att återigen betona vikten av att försäkringsföretaget i samband med ett beslut om hälsoprövningens omfattning skulle ta hänsyn till vilka risker som finns för kvarvarande försäkringstagare och försäkrade.

I realiteten skulle det komma att krävas omfattande hälsoundersökningar i varje enskilt fall för att försäkringsföretaget ska kunna göra en så korrekt bedömning av den flyttande kundens hälsa som möjligt. Ett sådant förfarande skulle dock innebära alltför kostsamma och tidskrävande procedurer, inte minst för försäkringar med små pensionskapital. Det skulle därför vara möjligt för ett försäkringsföretag att i sådana fall i stället begära en mindre omfattande hälsoprövning vars resultat kan kopplas till statistiskt framtagna schabloner om individers hälsa och hur olika hälsoförändringar påverkar dödlighetsantagandena. Ett sådant förfarande skulle kunna begränsa kostnaderna och tidsåtgången samtidigt som det säkerställs att hälsoprövningen bygger på tillförlitliga antaganden om hälsoförändringars påverkan på sannolikheten för utbetalning.

I och med att prövningen är föranledd av den försäkrades begäran om flytt skulle kostnaden för denna också bäras av den flyttande individen. Detta hör samman med att det övriga kollektivet inte ska drabbas negativt av att en individ väljer att flytta. Ett sådant förslag skulle också överensstämma med de förslag som utredningen lagt fram ovan beträffande vilka principer som försäkringsföretaget bör utgå från i samband med beräkning av kostnaderna förknippade med en flytt.

Att hälsoprövning vid flytt inte helt kan lösa moturvalsproblematiken i dessa fall har utvecklats ovan (se avsnitt 8.3.1 och 9.5.4). För att kunna säkerställa att kvarvarande försäkringstagare

och försäkrade inte drabbas av en flytt, skulle flyttvärdet framräknas enligt en försiktighetsprincip. En sådan princip innebär att försäkringsföretaget i sin bedömning ska ta hänsyn till om sannolikheten för utbetalning har minskat och göra en rättvis avräkning av flyttvärdet.

Företagen måste redan i dag hantera uppkomsten av arvsvinster både vid tecknande av försäkringar utan och med ett begränsat efterlevandeskydd. Inom de avtalsområden som omfattas av kollektivavtalad flytträtt kan flytt medges utan någon hälsoprövning, vilket öppnar för att de försäkrade får ta med sig tilldelade arvsvinster vid en flytt. Även det är en situation som måste hanteras av samtliga företag som är utvalda eller anslutna som försäkringsgivare på kollektivavtalsområdet. Mot bakgrund av vad som nu sagts förutsätter utredningen att försäkringsföretagen i övervägande antal fall kan lösa de problem av försäkringsteknisk art som uppstår. Enligt utredningens mening talar således övervägande skäl för att behålla nuvarande begränsning även i denna del.

Sammanfattningsvis finns det anledning att behålla begränsningen till försäkringens art vid bestämmande av flytträttens omfattning (se 11 kap. 5 § andra stycket FAL).

En rätt till fortsatt riskförsäkring vid flytt?

Den dispositiva regeln i 11 kap. 6 § FAL om att försäkringstagaren i samband med att försäkringsföretaget återköpt en livförsäkring med sparmoment, ska ha rätt att utan ny hälsoprövning fortsätta försäkringen som ren riskförsäkring bör analyseras ur ett flytträttsperspektiv.

Vid denna bedömning kan det å ena sidan – ur den försäkrades perspektiv – hävdas att avsaknaden av en möjlighet att i samband med en flytt behålla riskmomentet hos den ursprungliga försäkringsgivaren innebär ett sämre konsumentskydd. För individer vars hälsa försämrats sedan försäkringsavtalet tecknats, och som inte ges en rätt att behålla riskmomentet, innebär det att den försäkrade måste göra en avvägning mellan de fördelar och nackdelar som en flytt, och därmed ett upphörande av riskmomentet, kan innebära. För dessa individer blir en flytt inte ekonomiskt försvarbart då möjligheten att erhålla en ny riskförsäkring hos ett annat försäkringsföretag kan vara begränsad, eller allt för kostsam. Å andra sidan måste betonas att syftet med flytträtten inte är att möj-

liggöra flytt i alla situationer och för alla försäkringsformer, oavsett förutsättningarna för detta. En balans måste finnas mellan de krav som ställs på försäkringsgivarna och vad kravet tillför konsumentskyddet. I detta fall bör också hållas i minnet att försäkringstagaren har möjlighet att behålla sin försäkring oförändrad hos den ursprungliga försäkringsgivaren och på så sätt säkerställa att riskförsäkringen förblir gällande, oavsett hur dennes hälsa utvecklats sedan avtalet tecknades. Att sammansatta försäkringar av sin natur kan vara svåra att dela upp, bidrar också till att det kan ifrågasättas huruvida en rätt att behålla riskmomentet, om än dispositiv, ska finnas angiven i lag. Sammanfattningsvis anser utredningen att det finns övervägande skäl mot att vidga nu aktuell regel till att omfatta flyttsituationen.

Kollektivavtalsgrundad tjänstepensionsförsäkring

Förslag: Rätt till flytt ska gälla endast kollektivavtalade premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar. Detta innebär att förmånsbestämda tjänstepensionslösningar undantas helt.

En flytträtt som avser en premiebestämd tjänstepensionsförsäkring under pågående premiebetalning gäller inte om kollektivavtal föreskriver något annat.

När det gäller premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar där premiebetalning pågår ska försäkringstagaren ha flytträtt. Försäkringstagaren kan dock regelmässigt inte förfoga över försäkringen på detta sätt utan medgivande från den försäkrade. Om premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats har den försäkrade rätt till överföring av hela värdet av en premiebestämd tjänstepensionsförsäkring. Den försäkrade har också rätt till överföring av värdet av en sådan försäkring när försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit.

Reglerna ska gälla retroaktivt vid flytt av premiebestämd tjänstepensionsförsäkring där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit.

Skälen för förslaget: Inledningsvis ska upprepas att kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar är helt undantagna från den lagstadgade flytträtt som infördes den 1 juli 2007.

I tidigare avsnitt har redogjorts för såväl lagstiftningen på arbetsrätts- och kollektivavtalsområdet som de ställningstaganden som lagstiftaren tidigare har gjort avseende arbetsmarknadens parter frihet att, inom ramen för kollektivavtal, kunna förhandla om förhållandena på arbetsmarknaden. Av såväl lagstiftningen på området som lagstiftarens tidigare ställningstaganden framgår att utgångspunkten är att förhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare i första hand ska regleras av arbetsmarknadens parter, och först i andra hand av lagstiftaren. Denna princip är särskilt tydlig avseende de bestämmelser som infördes 2001 avseende arbetstagarens ålder vid avgångsskyldighet, där lagstiftaren uttryckligen anger att lagbestämmelser införs som en effekt av att parterna inte själva träffat avtal om vad lagstiftaren ansett vara nödvändiga anpassningar i kollektivavtalen. Därutöver betonar lagstiftaren tydligt att det, på de områden inom arbetsrätten där lagregler finns, är av stor vikt att dessa inte utformas på ett sätt som stör de avtalslösningar som redan uppnåtts. Inte heller ska regler hindra uppkomsten av sådana lösningar på andra områden. Samtidigt har lagstiftaren framhållit att det finns behov av att följa utvecklingen inom kollektivavtalsgrundad försäkring.

Avvikelse från dessa principer kan dock göras, och har även gjorts. I de fall sådana avsteg inte varit en effekt av införandet av bindande EU-lagstiftning utan varit nationellt initierade, har de motiverats bl.a. av det stora samhällsintresset av närvaron av sådana regler. Detta är också vad som i den av EU antagna stadgan om de grundläggande rättigheterna anges som ett av de giltiga motiven till införande av begränsningar av de rättigheter och friheter som erkänns i densamma.

Utredningens uppdrag är att lämna förslag som leder till ett förbättrat konsumentskydd på försäkringsområdet i stort och i dess delar. Detta skydd, som inbegriper flytträtt inom kollektivavtalsområdet, är av ett allmänt samhällsintresse och det berör alla försäkrade oberoende av vilket avtalsområde man är anställd inom. Kollektivavtalsparternas roll är att tillvarata respektive kollektivs intressen, vilket medför att det ur parternas perspektiv endast finns svaga motiv för att träffa överenskommelser som är övergripande över samtliga avtalsområden och därmed omfattar samtliga försäkrade. Det är däremot naturligt för lagstiftaren att anlägga ett sådant bredare perspektiv.

Det kan konstateras att vilket förslag till regler om kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar som bör väljas är bero-

ende av vilken avvägning som görs mellan de olika motiv och ställningstaganden som tidigare har lagts fram avseende dels den kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringens särart, dels de konsumentskyddsaspekter som föreligger. I det sammanhanget bör beaktas hur stark koppling försäkringsavtalet har till pensionsutfästelsen enligt kollektivavtalet. En svag koppling, vilket är fallet när premiebetalningen har avslutats i samband med att premiebetalningen har upphört, ökar utrymmet för tvingande lagstiftning på området. Utredningen föreslår därför en på detta sätt begränsad lagstadgad flytträtt avseende kollektivavtalade tjänstepensioner, vilket möjliggör att ett konsumentskydd i form av flytträtt, under dessa förutsättningar, görs tillgängligt för alla försäkrade. De närmare motiven för detta ställningstagande redovisas nedan.

Bör kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar över huvud taget omfattas av reglerna om flytträtt?

Ett förslag om att helt undanta kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar – såväl förmånsbestämda som premiebestämda – från regler om flytträtt, skulle utgå från att de principer som finns fastställda i nu gällande lagstiftning – och som lagstiftaren vid ett flertal tillfällen också betonat – försvårar införandet av flytträtt för dessa försäkringsformer. I förarbetena till FAL framhålls den speciella försäkringsform som kollektivavtalsgrundade försäkringar utgör. Det betonas att försäkringsformen på flera sätt intar en särställning i förhållande till annan försäkring, såväl vad avser dess konstruktion som dess tillkomstsätt. Försäkringarna meddelas enligt villkor som följer av ett kollektivavtal och kan i första hand ses som en anställningsförmån för de anställda. Liksom vid obligatorisk gruppörsäkring, som kollektivavtalsgrundade försäkringar närmast liknar, har de försäkrade inga direkta skyldigheter mot försäkringsföretaget fränsett biförpliktelser i samband med försäkringsfall. I väsentliga delar är det fråga om ett avtal till förmån för tredje man, alltså de anställda (jämte eventuella förmånstagare vid den försäkrades dödsfall). Det betonas således att man vid bedömningen av reglerna om försäkringsskydd får hålla i minnet att tjänstepensionsförsäkringen i dessa fall är en förmån som de försäkrade erhåller utan att den motsvaras av några direkta skyldigheter för dem (se prop. 2003/04:150 s. 342 f.).

Som framgått tidigare har lagstiftaren också vid ett flertal tillfällen betonat arbetsmarknadens parter förhandlingsfrihet och att lagstiftningen varken ska störa de avtalslösningar som redan uppnåtts eller hindra uppkomsten av avtalslösningar på andra områden. Man har också framhållit vikten och värdet av parternas fria förhandlingsrätt, och tydligt angett att det endast är dessa som har sådan tillräcklig kunskap om arbetsmarknaden för att åstadkomma en effektiv lönebildning. Vidare har lagstiftaren ansett att avtalslösningar för många frågor på området är att föredra framför lagstiftning. Det kan därmed hävdas att lagstiftaren själv i många fall ifrågasatt värdet av lagbestämmelser för frågor rörande förhållandena på arbetsmarknaden. Till resonemanget hör att lagstiftaren visserligen identifierat behovet av ett starkt och tydligt nationellt ramverk inom vilket arbetsmarknadens parter kan agera, men att man betonat dess betydelse framför allt för att reglera områden där avtalslösningar inte har kunnat nås. Att kollektivavtalsparterna har utvecklat flytträtt inom ITP-planen och avtalspension SAF-LO kan tala emot införandet av lagbestämmelser om flytträtt. Samtidigt saknas flytträtt inom andra avtalsområden vilket i stället kan tala för införande av sådana lagbestämmelser. Även om kollektivavtalad flytträtt hade införts för samtliga avtalsområden, kvarstår problemet med att kunna flytta pensionskapital från ett kollektivavtalsområde till ett annat. Det ställs krav på särskilda skäl för att motivera bindande lagregler som skulle kunna innebära en störning i de avtalslösningar som redan har uppnåtts på arbetsmarknaden. Visserligen finns ingen absolut regel som anger att retroaktiva regler inte får införas på området men de aspekter som lyfts fram såväl i lagstiftningen som i andra sammanhang ges i ett sådant alternativ som detta sådan vikt att bedömningen är att den typen av regler inte bör införas på området, förutom i särskilda fall.

Ett exempel på ett sådant fall är de bestämmelser om höjd ålder för avgångsskyldighet som infördes i LAS. Vid utarbetandet av dessa regler är lagstiftaren tydlig med att man helst hade avstått från en lagreglering av denna fråga och i stället sett att arbetsmarknadens parter själva tagit initiativ till att reglera den. Att det ändå infördes lagregler förklaras därmed huvudsakligen med en kombination av att parterna, trots påtryckningar från lagstiftaren, avstått från att i kollektivavtal reglera detta samt det stora samhällsintresset som finns av att individer ges en möjlighet till att arbeta till 67 års ålder.

När det gäller frågan om möjligheten till flytt av kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar kan på samma sätt hävdas att det finns ett stort konsumentintresse i att införa sådana möjligheter. Det kan också hävdas att det i detta fall finns en koppling mellan konsumentintresset och ett samhällsintresse av detta då individens möjlighet att anpassa sin pension till de egna förutsättningarna och till en rörlig pensionsålder är positivt. Detta gäller naturligtvis under förutsättning att individer är välinformerade och gör välgrundade val. Att flytträtt även kan ha en påverkan på produktutbudet – exempelvis genom att produkter som ur individernas intresse får anses som mindre goda med tiden kan försvinna när individer väljer bort dem – är också positivt utifrån samhällets perspektiv.

Som framgått av tidigare redogörelser är samhällsintresset ett motiv som kan berättiga avsteg från principen om arbetsmarknadens parter förhandlingsfrihet. Utifrån det perspektivet kan därmed påstås att, i likhet med motivet i frågan om pensionsåldern, lagbestämmelser om retroaktiva regler för detta är motiverade. Till skillnad från frågan om pensionsålder har dock, vad avser flytträtt, vissa av arbetsmarknadens parter inom några avtalsområden infört en flytträtt, om än begränsad till en upphandlad skara försäkringsföretag och produkter. Även på avtalsområden där flytträtt inte förhandlats fram centralt av parterna, har valfriheten ökat genom att den försäkrade numera ges möjlighet att, inom ramen för de försäkringsföretag och produkter som godkänts av parterna, initialt välja försäkringslösning. Någon flytträtt medges däremot inte enligt kollektivavtalen på dessa avtalsområden³⁴ (se närmare i avsnitt 8.4). Detta kan jämföras med det faktum att parterna i frågan om höjd ålder för avgångsskyldighet helt avstått från att genom kollektivavtal bidra till en förändring.

Det kan därmed göras gällande att kollektivavtalsparterna, om än i olika omfattning, under senare tid har arbetat för en ökad valfrihet och, i vissa fall, flytträtt för de försäkrade. Det kan således utifrån den utveckling som skett inom vissa avtalsområden vara svårare att motivera bindande lagregler. Samtidigt visar de skillnader som finns mellan olika områden att det kan finnas skäl för lagstiftaren att säkerställa ett likartat konsumentskydd oavsett avtals-

³⁴ Som tidigare påpekats kan trots detta flytt i vissa fall ändå medges. I dessa fall är det emellertid ett försäkringsföretag som själv väljer att erbjuda de försäkrade möjligheten att flytta och det är således inte en effekt av en centralt framförhandlad flytträtt.

områden. Det medför också att man möjliggör flytt mellan olika avtalsområden, något som inte direkt är i kollektivavtalsparternas intresse då deras roll är att tillvarata det egna kollektivets intressen. En lagstiftning bör anpassas så att den innebär små störningar i de avtalslösningar som redan uppnåtts på arbetsmarknaden.

Framåtverkande regler om flytträtt skulle däremot inte på samma sätt störa redan uppnådda avtalslösningar. Det kan också hävdas att samhällsintresset av att möjliggöra en likartad rätt till flytt av pensionssparande är så stort att kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar, oavsett avtalsområde, bör omfattas av i vart fall någon form av framåtverkande flytträttsregler. Kombinationen av dessa skäl bör kunna motivera en begränsning i arbetsmarknadens parterers fria förhandlingsrätt.

Det är i det sammanhanget lämpligt att överväga om det, i likhet med vissa bestämmelser exempelvis i MBL, bör införas semidispositiva regler om flytträtt. Vid en sådan bedömning måste först hänsyn tas till de skillnader som finns mellan premiebestämd och förmånsbestämd tjänstepensionsförsäkring.

Bör kollektivavtalsgrundade förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar omfattas av flytträtt?

Inom premiebestämd kollektivavtalsgrundad tjänstepension är den försäkrades beroende av försäkringsföretagets förvaltning och hur det bedriver sin verksamhet i övrigt för att han eller hon ska erhålla en tillfredsställande pension lika stor som för individuell livförsäkring. Det är således den försäkrade som bär risken för utfallet. Som tidigare framhållits kan det också ifrågasättas om en arbetstagarorganisation verkligen kan tillvarata de försäkrades intressen i tillräcklig grad, något som tidigare har påståtts. Det finns således generellt sett samma konsumentintresse i flytträtt för denna försäkringsform som för individuella livförsäkringar, vilket motiverar behovet av en flytträtt även för individer med den typen av tjänstepensionsförsäkringar.

Vid förmånsbestämd tjänstepension däremot känner den försäkrade vid avtalstillfället i princip redan till storleken på den framtida pensionsförmånen som utfästs av arbetsgivaren. Den försäkrade har därmed inte en lika utsatt position och är inte på samma sätt beroende av försäkringsföretagets förvaltning av kapitalet som vid premiebestämda försäkringar. Ur den aspekten är

konsumentskyddsaspekten inte lika stark för förmånsbestämda försäkringar. Som tidigare redogjorts för skulle en lagstadgad flytträtt för den försäkrade med en förmånsbestämd tjänstepensionsförsäkring i stället kunna innebära stora risker för såväl den enskilda arbetsgivaren – som ytterst står risken för att inte kunna uppfylla åtagandena i enlighet med kollektivavtalet – som kollektivet av arbetsgivare inom en kollektivavtalad plan som bär ett kollektivt ansvar för pensionsförmånerna. Detta kan även i förlängningen drabba de försäkrade negativt.

För arbetsgivaren kan det däremot finnas fördelar med att byta försäkringsgivare genom att flytta kapitalet i förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar. Som nämnts i avsnitt 9.5.1 torde dock en lagstadgad flytträtt för försäkringstagaren (arbetsgivaren) få en mycket begränsad omfattning i praktiken eftersom det finns få försäkringsföretag som kan erbjuda livsvarig förmånsbestämd pension. Där poängteras även att den frivilliga flytträtten även fortsättningsvis kommer att komplettera den lagstadgade rätten att flytta pensionssparandet. Sistnämnd rätt har därför inte något egentligt värde för arbetsgivaren.

Mot denna bakgrund – och då utredningen enligt sina direktiv har ett klart konsumentskyddsfokus – finns det anledning att helt undanta kollektivavtalade förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar från regler om flytträtt. Det bör även här erinras om att utredningen i föregående avsnitt föreslår att nu gällande flytträtt för denna kategori individuella tjänstepensionsförsäkringar slopas.

Särskilda flytträttsregler för premiebestämda kollektivavtalade tjänstepensionsförsäkringar där premiebetalningen upphört till följd av att anställningen har avslutats?

Som tidigare har nämnts är det förslag till regler om kollektivavtalade tjänstepensionsförsäkringar som bör väljas beroende av vilken avvägning som lämpligen görs mellan kollektivavtalad försäkrings särart och behovet av ett enhetligt konsumentskydd. I det sammanhanget är det även viktigt att beakta hur stark koppling försäkringsavtalet har till pensionsutfästelsen enligt kollektivavtalet, dvs. i vilken utsträckning arbetsgivaren eller kollektivet av arbetsgivare bär ansvar för pensionsförmånerna. Mot bakgrund till vad som tidigare har sagts ökar en svag koppling utrymmet för tvingande framåtverkande lagstiftning, men även retroaktiv sådan.

Arbetsgivaren har vid premiebestämda lösningar i huvudsak fullgjort sitt åtagande när premiebetalningen upphört till följd av att anställningen har avslutats. Som nämnts kan vissa regler i kollektivavtal om exempelvis uttag av pensionen, för att ta tillvara kollektivets intresse, även i sådana fall kvarstå. Detta bör dock vägas mot att individen, som kanske har lämnat kollektivavtalsområdet sedan länge, behöver anpassa uttaget av sin pension till andra förhållanden. Den försäkrade tar däremot regelmässigt, även fortsättningsvis all risk för pensionens storlek i en sådan lösning – någonting som emellertid måste balanseras mot att detta är kollektivt framförhandlade pensionslösningarna som gynnar arbetstagar-kollektivet.

Som nämnts kan det mot denna bakgrund finnas anledning att se även en begränsad lagstadgad flytträtt för premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar dels ur ett konsumentperspektiv, dels ur arbetsgivarens eller kollektivavtalsparternas intresse (se avsnitt 9.5.3 i den del som behandlar frågan om möjligheten till retroaktiv lagstiftning om flytträtt avseende kollektivavtalade försäkringar). Där beskrivs även kortfattat utvecklingen inom kollektivavtalad tjänstepension. Det kan konstateras att man successivt inom de fyra stora avtalsområdena har infört premiebestämda pensioner, helt eller delvis. På den privata sidan har man tagit initiativ till införande av flytträtt inom både ITP-planen och SAF-LO-planen. På den offentliga sidan har parterna förhandlat fram flytträtt inom KAP-KL-avtalet (till 2014), medan anställda på det statliga området fortfarande saknar flytträtt. På de områden där flytträtt finns, utnyttjas den även i viss utsträckning.

I nyss nämnt avsnitt konstateras även att inträdesåldern för ålderspensionsdelen sänkts i vissa planer vilket leder till att fler yngre arbetstagare berörs, samtidigt som fler arbetstagare är rörligare på arbetsmarknaden än tidigare. Detta får till följd att antalet fribrev ökar i omfattning och att allt fler arbetstagare har sin tjänstepension spridd inom flera kollektivavtalsområden. Det är en trend som sannolikt förstärks över tiden. Att kunna flytta ihop pensionskapital som ligger i fribrev inom flera sådana områden är redan i dag en viktig fråga och kommer med den utveckling på arbetsmarknaden som nu beskrivs att bli än viktigare. Som nämnts ovan är angelägenhetsgraden stor eftersom andelen fribrev redan i dag utgör en avsevärd del av det totala antalet tecknade premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar.

Där konstateras också att det av ovan nämnt skäl är ett stort och växande problem att de flytträttsregler som finns inom dagens kollektivavtalade försäkringar inte ger någon möjlighet att flytta mellan avtalsområden. Detta är en naturlig följd av att parterna ska tillvarata sina medlemmars intressen inom respektive avtalsområde. Det kan innebära högre kostnader att ha flera fribrev i olika försäkringsföretag jämfört med att samla pensionskapitalet i en försäkring och det är betydligt svårare att få överblick över hur pensionsituationen ser ut.

I dessa situationer är det därför av särskild vikt att den försäkrade får möjlighet att anpassa pensionen till de förhållanden som gäller när han eller hon ska avsluta sitt arbetsliv. Det kan också vara värdefullt att kunna planera när man vill ha sin pension utbetald för att kunna anpassa sin situation till en arbetsmarknad som blir allt mer flexibel. Den svaga kopplingen mellan pensionsutfästelsen och försäkringsavtalet bör möjliggöra ett införande av en framåtverkande – men även en retroaktiv – flytträttsregel i dessa fall. En sådan regel motiveras utifrån behovet av att säkerställa ett gott konsumentskydd oberoende av om man tillhör ett visst avtalsområde, och är därmed kopplad till det stora samhällsintresset som finns för att införa en retroaktiv begränsad lagstadgad flytträtt avseende premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats. Som kommer att beröras nedan förutsätter regler av denna art att den försäkrade ges relevant information så att han eller hon kan fatta välgrundade beslut.

Nedan lämnas även förslag på ändringar av skattelagstiftningen för att säkerställa att inte några onödiga hinder för flytt ställs upp i den lagstiftningen (se avsnitt 9.8.6).

Vi vill hävda att detta ställningstagande balanserar individens intresse mot kollektivets. En på detta sätt begränsad lagstadgad flytträtt kan inte anses som alltför ingripande när det gäller förutsättningarna för kollektivavtalsparterna att även fortsättningsvis förhandla fram gynnsamma kollektiva lösningar på pensionsområdet.

I dessa fall bör den försäkrade ha rätt till överföring (se närmare om detta i avsnitt 9.5.2).

Semidispositiva, framåtverkande regler om flytträtt för premiebestämda och premiedragande kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar

Det har fastslagits att kollektivavtalsgrundad förmånsbestämd tjänstepensionsförsäkring inte bör omfattas av flytträtt, men att det däremot är motiverat att införa lagstadgade flytträttsregler för premiebestämda sådana försäkringar där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats. I sistnämnt fall har även retroaktiva flytträttsregler ansetts motiverade med hänsyn till det starka konsumentskyddsintresset som finns för att införa sådana regler. I detta avsnitt behandlas flytträttsfrågan för resterande premiebestämda kollektivavtalade försäkringslösningar.

Det ställs krav på särskilda skäl för att motivera bindande lagregler som skulle kunna innebära en störning i de avtalslösningar som redan uppnåtts på arbetsmarknaden, men även i viss mån sådana som skulle kunna påverka uppkomsten av nya avtalslösningar. Det finns dock anledning att överväga om det, i likhet med vissa bestämmelser exempelvis i MBL, bör införas semidispositiva framåtverkande regler om flytträtt för premiebestämda, premiedragande kollektivavtalade tjänstepensionsförsäkringar.

En fördel med införandet av semidispositiva regler är att det utifrån ett samhällsintresse skulle säkerställa en grundplattform för en flytträtt som är övergripande över alla avtalsområden och som även gäller för icke kollektivavtalad tjänstepension. I det fall parterna skulle vilja avvika från lagreglerna skulle det därmed tydligt behöva framgå i kollektivavtalet att avsteg görs, och hur. Detta kan med tiden tänkas bidra till en utveckling på området och kan även få betydelse för att anpassa och effektivisera de administrativa lösningar som krävs för att hantera flyttar mellan olika försäkringsföretag.

Till skillnad från individuella premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar, för vilka reglerna skulle vara bindande, görs bestämmelserna således i stället semidispositiva för de nu aktuella kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringarna. Detta innebär att kollektivavtalsparterna ges möjlighet att genom bestämmelser i kollektivavtalet avstå från att låta lagreglerna om flytträtt gälla för avtalsområdet, alternativt utforma en annan form av flytträtt än den som definieras i lagstiftningen. Exempelvis skulle det innebära att parterna även fortsättningsvis kan förhandla fram sådana

”begränsade flytträttslösningar” i likhet med de som i dag finns på vissa avtalsområden.

Vi har övervägt om det kan finnas anledning att införa vissa bindande flytträttsregler i kombination med dessa semidispositiva regler. Innebörden av sådana regler skulle vara att om parterna väljer att införa flytträtt inom ett visst avtalsområde – genom en av parterna framförhandlad variant – måste de och de försäkringsföretag som tillhandahåller försäkringarna ta hänsyn till de särskilda reglerna om flyttvärde och flyttavgifter. Syftet med en sådan kompletterande lagstadgad reglering är att säkerställa att en flytt varken missgynnar den flyttande individen eller kvarvarande försäkringstagare och ersättningsberättigade (dvs. försäkrade och eventuella andra förmånstagare). I likhet med vad som föreslås gälla för individuella försäkringar skulle hänsyn därmed behöva tas till, å ena sidan, den enskilda individens rätt att flytta sitt försäkringssparande och få med sig ett skäligt värde och, i de fall det är aktuellt, få del av det överskott som avtalet bidragit till och, å andra sidan, de kvarvarande kundernas rättigheter.

Den nuvarande ”solidaritetsprincip” som kan sägas prägla kollektivavtalsgrundade försäkringar – där exempelvis premiedifferentiering utifrån riskens storlek inte görs och inte heller hälso-prövning krävs vid flytt – skulle med den här typen av reglering behöva ses över (se prop. 2003/04:150 s. 342 och 343).

Vi har emellertid stannat för att inte föreslå sådana bindande kompletterande regler. Reglerna om flyttvärde och flyttkostnader bör liksom idag avse den lagstadgade flytträtten. Vi förutsätter dock att de försäkringsföretag som deltar i kollektivavtalsparternas upphandlingar eller anslutningsförfaranden följer gällande regelverk avseende skälighets- och kontributionsprincipen. Det bör även ligga i kollektivavtalsparternas intresse att säkerställa att de företag man handlar upp som leverantörer, hanterar intressekonflikter på ett tillfredställande sätt, vilket medför att vissa regler kan ligga till grund även för av parterna framförhandlade lösningar.

När det gäller premiebestämda och premiedragande kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar ska det vara försäkringstagaren som – efter medgivande från den försäkrade – har rätt att flytta (se närmare om detta i avsnitt 9.5.2). Försäkringstagaren kan emellertid i enlighet med kollektivavtal eller pensionsavtal ge den försäkrade viss förfoganderätt, exempelvis att flytta pensionskapitalet under vissa förutsättningar. Att försäkringstagaren i tjänstepensionsförsäkringen har upphört att existera eller

har avlidit innebär att flytträtten i praktiken inte har någon betydelse i dessa situationer. Detta eftersom det är försäkringstagaren som har flytträtt, men som inte kan utnyttja den. Inte heller kan försäkringstagaren lämna medgivande till den försäkrade att flytta. På samma sätt som för individuella premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar bör den försäkrade i dessa fall ges rätt till överföring av värdet i motsvarande kollektivavtalade lösningar.

Även en flytträtt av kollektivavtalsgrundad premiebestämd tjänstepensionsförsäkring förutsätter att rätt till överföring inte saknas enligt IL (se föreslagen reglering i avsnitt 9.8.6).

Avslutningsvis bör det argument uppmärksammas som förts fram i tidigare sammanhang om att arbetsmarknadens parter har flera roller. Man har i egenskap förhandlare av kollektivavtal och tjänstepensionslösningar, i viss mån trätt i lagstiftarens ställe, då det i Sverige – i motsats till i många andra länder – saknas en social skyddslagstiftning för tjänstepensionsområdet. Samtidigt är man ägare eller företrädare för ägarna till försäkringsföretag som levererar de försäkringsprodukter som erbjuds inom avtalsområdena. Det kan medföra intressekonflikter mellan dessa roller då syftet att utverka så goda pensionslösningar som möjligt för att gynna de försäkringskollektiv vars intressen man har att bevaka skiljer sig från en lagstiftares intresse som ska tillvarata alla medborgares intressen. Det kan även få negativa effekter på konkurrensen, såväl inom tjänstepensionsområdet som mellan det och övriga livförsäkringsmarknaden. Detta accentueras ytterligare av att de partsägda eller partsrelaterade försäkringsföretagen också utgör ickevalsalternativ på de stora kollektivavtalsområdena och att en majoritet av individerna inte gör något aktivt val vad avser tjänstepensionsleverantör. Det kan finnas skäl att ha synpunkter på parternas dubbla roller. Det är i sig dock inget argument som talar varken för eller emot införandet av en flytträtt för kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar, utan i det fall det förhållandet kan ses som ett problem måste frågan behandlas i särskild ordning.

9.8.6 Utformningen av skattelagstiftningen

Förslag: En försäkringstagare ska i ett sammanhang kunna flytta hela värdet även av två eller flera olika pensionsförsäkringar till en nytecknad mottagande pensionsförsäkring, förutsatt att försäkringstagaren tecknar den mottagande pensions-

försäkringen hos samma eller annan försäkringsgivare med samma person som försäkrad.

Att utbetalning påbörjats från någon av försäkringarna hindrar inte flytt, under förutsättning att den försäkring som tecknas i samband med överföringen uppfyller villkoren om tidsfrister och utbetalning i inkomstskattelagen.

Det förtydligas att med försäkringstagare avses vid överföring den som tecknat försäkring eller den som vid överlåtelse av försäkring trätt i dennes ställe.

Den civilrättsliga regleringen av flytträtten i FAL föreslås ändrad så att den försäkrade ska ha rätt till överföring av hela värdet från en premiebestämd tjänstepensionsförsäkring, där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit. Eftersom avsikten är att värdet av tjänstepensionsförsäkringar ska behålla sin identitet av tjänstepensionskapital även i nytecknade försäkringar i samband med en flytt, föreslås en bestämmelse i skattelagstiftningen som innebär att det överförda kapitalet ska placeras i en ny tjänstepensionsförsäkring med en arbetsgivare som åtagit sig premiebetalningen eller med den försäkrade som försäkringstagare.

Den försäkrade ska då i ett sammanhang kunna flytta hela värdet av en eller flera premiebestämds pensionsförsäkringar till en nytecknad mottagande pensionsförsäkring hos samma eller annan försäkringsgivare.

Bedömning: Kraven på inlämnande av kontrolluppgift bör inte ändras.

Skälen för förslaget:

Krav på överföringar av värdet av pensionsförsäkringar

Som framgått av tidigare redogörelse syftar reglerna i skattelagstiftningen avseende flytt av pensionsförsäkringar dels till att säkerställa den skattekredit som privat pensionssparande och tjänstepensionssparande åtnjuter avseende inkomstskatten samt den skattebas som pensionskapitalet utgör för uttag av avkastningsskatt inte utnyttjas på otillbörligt sätt, dels till att möjliggöra en kontroll av detta. Reglerna ska bl.a. utgöra ett skydd mot att en försäkring

bara utgör ett led i en transaktion för att flytta inkomster från en person till en annan så att skattefrihet i form av avdragsrätt hamnar hos den som tjänar in förvärvsinkomsten medan den slutgiltiga skatteplikten ligger hos någon annan. I den mån en bestämmelse inte kan anses uppfylla dessa motiv, och den samtidigt kan anses innebära ett onödigt hinder för flytt av pensionsförsäkringar, bör det övervägas om bestämmelsen ska revideras.

I avsnitt 9.6.1 analyseras de särskilda skatterättsliga bestämmelser avseende överföring av värdet av en pensionsförsäkring till en annan pensionsförsäkring. Som framgår av den redogörelsen var det i huvudsak konkurrensskäl som låg till grund för införandet av dessa bestämmelser. Vad avser utformningen av reglerna hänvisas det i förarbetena endast delvis till några skatterättsliga skäl och det kan konstateras att det kan ifrågasättas om vissa villkor, utifrån ovanstående motiv till skattereglerna, verkligen är nödvändiga.

Här måste dock uppmärksammas att det i samband med utvidgningen av etableringskravet slogs fast att utgångspunkten för förslagen var att åstadkomma regler som är förenliga med EG-rätten samtidigt som de slår vakt om pensioneringssyftet. I det sammanhanget konstaterades även att det övergripande syftet med förslagen var att se till att de särskilda reglerna för beskattning av pensionssparande inte öppnas för annat sparande än sådant som faktiskt sker med ett pensioneringssyfte och att förutsättningarna för detta ändrats eftersom verkan av reglerna inte längre skulle begränsas till Sverige. Av det skälet infördes vissa nya regler av kontrollkaraktär (se prop. 2007/08:55 och avsnitt 9.6.2).

Utredningen instämmer i att det krävs att vissa villkor är uppfyllda vid en överföring för att det ska vara möjligt att säkerställa att skatteundantaget inte utnyttjas på ett annat sätt än vad som är avsett. Detta gäller inte minst kraven på att överföringen av ett pensionskapital ska ske direkt till ett annat försäkringsavtal som uppfyller de skatterättsliga kraven på pensionsförsäkring. Att i lag fastställa att individen inte vid överföringen kan ta del av pensionskapitalet på annat sätt är en förutsättning för att kunna säkerställa att pensioneringssyftet upprätthålls. Vidare kan vi inte se att detta motiv kan uppnås på ett annat lika kostnadseffektivt sätt.

Även kravet på att hela försäkringens värde ska överföras bör kvarstå för att det nya avtalet ska anses som en direkt fortsättning av det ursprungliga försäkringsavtalet i skatterättslig mening. Att villkoren inom ramen för avtalen delvis förändras utesluter inte att

det nya avtalet ändå kan ses som en direkt fortsättning på det gamla avtalet (se prop. 1998/99:87 s. 326).

Mot bakgrund av de förslag till civilrättslig lagreglering av flytträtten som utredningen för fram i föregående avsnitt finns det i huvudsak två problem med de skatterättsliga flytträttsreglerna. Det ena problemet är att kravet på att ett försäkringssparande endast kan överföras till ett nytt försäkringsavtal som tecknas i samband med en överföring innebär en begränsning i möjligheten för en individ att samla sina försäkringar. Det andra problemet är att det är försäkringstagaren till den ursprungliga försäkringen som ska teckna den försäkring till vilket ett tillgodohavande ska flyttas och att detta kan innebära svårigheter för flytt av tjänstepensionsförsäkringar. Kravet på att försäkringstagaren för den ursprungliga försäkringen även ska vara den som har tecknat försäkringen till vilken pensionskapitalet ska flyttas innebär att det inte är möjligt att sammanföra tjänstepensionsförsäkringar tecknade av olika arbetsgivare. Kravet innebär också att det inte är möjligt att flytta en tjänstepensionsförsäkring om försäkringstagaren inte längre finns.

Båda de problem som nu beskrivs handlar om att nu gällande skatteregler begränsar möjligheten för individen att samla sina försäkringar. Att vidga denna möjlighet är angeläget främst för att individen ska kunna få en bättre överblick av sitt totala försäkringssparande och för att den totala kostnaden för sparandet ska kunna minskas i de fall dessa pensionsförsäkringar belastas med fasta avgifter.

Problemet bör lämpligen lösas med olika åtgärder. I ett första steg bör skatteflyttsbestämmelse i 58 kap. 18 § tredje stycket IL förtydligas för att möjliggöra för en försäkringstagare att i ett sammanhang kunna flytta hela värdet även av två eller flera olika pensionsförsäkringar till en nytecknad mottagande sådan försäkring, förutsatt att denne tecknar den mottagande pensionsförsäkringen hos samma eller annan försäkringsgivare med samma person som försäkrad. Detta innebär att den mottagande försäkringen tecknas i syfte att ta emot kapitalet från de försäkringar som omfattas av flytten, vilket förutsätter att det redan vid det avtalets tecknande är bestämt av avtalsparterna vilka försäkringar som omfattas av flytten. Ändringen bör möjliggöra även en överföring av värdet i två eller flera pensionsförsäkringar tecknade i två eller flera olika försäkringsföretag. Att villkoren inom ramen för avtalen delvis förändras kan inte heller i dessa fall utesluta att det nya avtalet ändå i någon mån kan anses som en fortsättning på de gamla avtalen.

Detta förslag ligger helt i linje med Skatteverkets ställningstagande från den 30 mars 2009 (se avsnitt 9.6.1). Eftersom den försäkrade är försäkringstagare i annan försäkring än tjänstepensionsförsäkring löser en sådan åtgärd en rad av de problem som tidigare tecknats när det gäller individens möjligheter att samla sina privata pensionsförsäkringar. För en enskild individ kan en åtgärd att sammanföra flera privata försäkringar till en ny sådan kompletteras med beslut att fortsätta en annan försäkring eller lägga denna i fri-brev.

När det gäller svårigheterna att flytta tjänstepensionsförsäkringar bör först försäkringstagarbegreppet belysas. Begreppet försäkringstagare är inte definierat i skattelagstiftningen. För det fall en skatterättslig definition saknas för en viss term gäller den allmänna innebörden av termen (se prop. 1999/2000:2, del 2, s. 16). Med detta avses att termen kan vara förklarad i annan lagstiftning eller att innebörden kan vara allmänt vedertagen inom civilrätten. Med försäkringstagare i IL får därmed avses detsamma som i FAL, dvs. den som har ingått avtal om försäkring med ett försäkringsbolag (se 1 kap. 4 § FAL). Av nyss nämnd paragrafs andra stycke framgår dessutom att det som sägs om försäkringstagare också tillämpas på den som har förvärvat försäkringstagarens rätt. Ett sådant förvärv av försäkringstagarens rätt kan enligt förarbetena ske genom överlåtelse, arv, bodelning, exekution eller genom tillämpning av ett förmånstagarförordnande (se prop. 2003/04:150 s. 370). När det gäller kollektivavtalad försäkring är arbetsgivaren alltid försäkringstagare (se 20 kap. 2 § FAL). Den anställde/försäkrade anses enligt den paragrafen i vissa fall som försäkringstagare, men kan inte teckna kollektivavtalad försäkring.

Skatteverket har i en skrivelse anfört att den civilrättsliga definitionen skapar problem vid flytt av kapital mellan kollektivavtalade försäkringar (se Skatteverkets skrivelse Försäkringstagarbegreppet i flyttregeln från den 6 december 2010). Verket hävdar att det är osäkert om en arbetsgivare som övertar en pensionsförsäkring *blir* försäkringstagare i och med övertagandet av försäkringen – detta för att kunna utöva flytträtten enligt skatteflyttsbestämmelsen i 58 kap. 18 § tredje stycket IL. Det får enligt verkets mening till följd att problem uppkommer vid tillämpningen av denna bestämmelse även i de fall överlåtelse av pensionskapital sker från en kollektivavtalad försäkring där försäkringstagaren har upphört att existera eller avlidit.

Det finns i detta sammanhang anledning att, som Skatteverket anført, förtydliga skatteflyttsbestämmelsen så att med försäkrings-tagare ska avses den som tecknat försäkring eller den som vid över-låtelse av försäkring trätt i dennes ställe.

Förslaget om att den försäkrade ska ha rätt till överföring av hela värdet från en premiebestämd tjänstepensionsförsäkring, där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit, syftar bl.a. till att lösa problemet med att sammanföra sådana försäkringar tecknade av olika arbetsgivare (se avsnitt 9.8.5). För att uppnå detta syfte krävs en ändring i skatteflyttsbestämmelsen i 58 kap. 18 § tredje stycket IL.

I det sammanhanget finns det anledning att betona att det är väsentligt – av såväl skatterättsliga- som civilrättsliga skäl – att värdet av tjänstepensionsförsäkringar behåller sin identitet av tjänstepensionskapital även i nytecknade försäkringar i samband med en flytt. Exempelvis skiljer sig bodelningsreglerna vid äktenskaps-skillnad åt mellan privat- respektive tjänstepensionsförsäkring.

Enligt IL avses med tjänstepensionsförsäkring en pensions-försäkring som har samband med tjänst och som den försäkrades arbetsgivare har åtagit sig att betala samtliga premier för (se 58 kap. 7 § IL). Samtliga premier i de premiebestämda tjänstepensions-försäkringar som det nu är fråga om har betalats av de försäkrades arbetsgivare. För att den försäkrade ska kunna flytta tjänstepensionskapitalet till en ny tjänstepensionsförsäkring bör skatte-flyttsbestämmelsen ändras. Innehållet i ändringen bör vara att vid överföring av kapital från en tjänstepensionsförsäkring ska det överförda kapitalet placeras i en ny tjänstepensionsförsäkring med en arbetsgivare som åtagit sig premiebetalningen eller med den försäkrade som försäkringstagare.

En sådan ändring möjliggör för en försäkrad att i ett sammanhang kunna flytta hela värdet av en eller flera olika sådana tjänstepensionsförsäkringar till en nytecknad mottagande tjänstepensions-försäkring hos samma eller annan försäkringsgivare. Detta innebär att den mottagande försäkringen tecknas i syfte att ta emot kapitalet från de försäkringar som omfattas av flytten, vilket förutsätter att det redan vid det avtalets tecknande är bestämt av avtalsparterna vilka försäkringar som omfattas av flytten. Ändringen bör möjliggöra även en överföring av värdet i två eller flera pensionsförsäkringar tecknade i två eller flera olika försäkringsföretag.

Flytt av försäkring under utbetalning

Nu gällande flytträttsregler för pensionsförsäkringar gäller även flytt under utbetalning (se avsnitt 9.5.5). I skatterätten ställs det upp bl.a. vissa kvalitativa krav (se 58 kap. 10 och 11 §§ IL). Krav som där ställs upp är att en sådan försäkring ska betalas ut under minst fem år och tidigast när den försäkrade har uppnått 55 års ålder. Om utbetalningarna ska upphöra vid 65 års ålder räcker det dock med att pensionen betalas ut under minst tre år (s.k. avgångspension). Pensionen ska under de första fem åren betalas ut med samma belopp vid varje utbetalningstillfälle eller med stigande belopp. Bestämmelsen innebär att pensionsutbetalningarna ska pågå i minst fem år och att de inte kan avbrytas under den första femårsperioden. Eftersom det nya avtalet ska anses vara en direkt fortsättning på det gamla avtalet har frågan väckts om det är rimligt att införa en kontinuitetsprincip som innebär att en påbörjad femårsperiod i den gamla försäkringen fortsätter i den nya försäkringen. Även när det flyttas flera olika pensionsförsäkringar till en nytecknad mottagande försäkring ska det nya avtalet i någon mån anses utgöra en direkt fortsättning på de gamla avtalen (se förslagen i avsnitt 9.8.6).

Nu gällande regler innebär att en ny femårsperiod börjar löpa i den nya försäkringen eftersom varje pensionsförsäkring måste uppfylla de kvalitativa kraven i IL. De reglerna som nu föreslås om att flera pensionsförsäkringar – som alla kan vara under utbetalning, men under olika lång tid – ska kunna flyttas till en ny försäkring får anses omöjliggöra införandet av en kontinuitetsprincip. Det bör i stället förtydligas att om utbetalning påbörjats ska detta inte hindra flytt om den försäkring som tecknas i samband med överföringen uppfyller de kvalitativa kraven i IL.

Skälen för bedömningen*Krav på inlämnande av kontrolluppgift*

För att säkerställa en effektiv tillsyn av överföringar av pensionskapital mellan olika försäkringar är det av stor vikt att Skatteverket, i nära anslutning till en sådan transaktion, erhåller nödvändig information. Nu gällande krav har beskrivits i tidigare avsnitt (se avsnitt 9.6.2). Som utredningen där fastställer är det utifrån skatterättsliga motiv relevant att lämna information om det överförda värdet, den försäkrade samt den mottagande försäkringsgivaren.

Tillgången till dessa uppgifter kan sägas vara en förutsättning för att Skatteverket ska kunna kontrollera att överföringen har gjorts i enlighet med reglerna.

Vad gäller kravet på att även uppgifter om försäkringstagaren ska lämnas in kan ifrågasättas om detta är nödvändigt avseende flytt till försäkringsföretag med verksamheten i Sverige. För annan pensionsförsäkring än tjänstepensionsförsäkring ska den försäkrade också vara försäkringstagare, vilket innebär att kontrolluppgiften om försäkrad och försäkringstagare sammanfaller. För tjänstepensionsförsäkringar, för vilka arbetsgivaren är försäkringstagare, har det framförts kritik avseende detta krav då uppgiften i vissa fall kan vara svår att ta fram. Som framgår ovan innebär inte arbetsgivarens roll som inbetalare av premien till tjänstepensionsförsäkringen att denne också har ett ansvar i att i samband med utbetalning av pensionen betala in skatten. Detta i och med att skattekrediten vid tjänstepensionsförsäkring byggs upp hos försäkringsföretaget, inte hos arbetsgivaren.

När det gäller avkastningsskatt är det emellertid innehavaren av utländska försäkringar och tjänstepensionsavtal som är skattskyldig (se 2 § första stycket punkterna 6–10 lagen [1990:661] om avkastningsskatt på pensionsmedel). Med innehavare avses försäkringstagaren respektive den som tecknar ett avtal om tjänstepension (se prop. 2005/06:22 och 2007/08:55). Av detta skäl finns därför anledning att även fortsättningsvis kräva att kontrolluppgiften innehåller information om försäkringstagare.

9.8.7 Krav på information

Bedömning: Det finns ett behov av att revidera reglerna om information i samband med en flytt för att uppnå en ökad standardisering av informationsinnehållet.

Detta bör ske genom att ålägga försäkringsföretagen att upprätta och till försäkringstagaren eller den försäkrade tillhandahålla särskilt utformade faktablad för flyttsituationen. Kravet på faktablad ska även avse äldre produkter som inte längre marknadsförs. Detta bör övervägas att gälla såväl individuella som kollektivavtalade försäkringar. Regleringen bör finnas i föreskrifter och allmänna råd från Finansinspektionen.

Skälen för bedömningen: Av redogörelsen av nu gällande bestämmelser om information (se avsnitt 9.7.1) framgår att det redan i dagens lagstiftning ställs höga krav på vilken information som försäkringsföretag, såväl det avgivande som det mottagande, ska tillhandahålla. Mängden information i sig kan anses vara tillräcklig. Detta till trots finns det skäl att se över reglerna. Orsaken är att reglerna som de är utformade endast i begränsad utsträckning bidrar till att en flyttande individ kan jämföra de försäkringar mellan vilka han eller hon ska flytta tillgodohavandet. Inte heller har försäkringsföretagen något ansvar för att, på annat sätt än genom att tillhandahålla information om den egna produkten, bidra till att individen kan göra en sådan jämförelse. I den mån individen inte tar hjälp av någon förmedlare eller rådgivare ligger detta ansvar således till fullo på honom eller henne själv.

Som nämnts tidigare är det svårt att lägga på ett försäkringsföretag, vare sig det är det avgivande eller det mottagande företaget, ett ansvar för att göra en sådan jämförelse åt försäkringstagaren i de fall som rådgivning inte sker. I en rådgivningssituation krävs att rådgivaren sätter sig in i och analyserar de olika företagens produkter och hur villkoren för att teckna en ny försäkring förhåller sig till den befintliga produkten. Förutom de krav som rådgivningslagen respektive försäkringsförmedlingslagen ställer förordas inte några andra lagstadgade krav på företagen. I stället bör det övervägas hur försäkringsföretagen i högre grad än idag kan bidra till att förenkla den jämförelse som försäkringstagaren själv behöver göra i samband med en flytt. Ett sådant behov finns i de fall där någon rådgivning inte äger rum, men även för att kunna bedöma de råd som en eventuell rådgivare ger. Detta för att säkerställa att försäkringstagaren kan fatta välgrundade beslut.

Tidigare regler innebar inte något krav på försäkringsföretagen att tillhandahålla standardiserad information, varken avseende den struktur som informationen har eller de begrepp som används för att beskriva försäkringen och redogöra för villkoren. I den mån samma begrepp ändå användes av olika företag kunde innebörden skilja sig åt i större eller mindre omfattning. Utredningen är av uppfattningen att en ökad standardisering kan bidra positivt till individens möjligheter att ta till sig informationen och jämföra de försäkringar mellan vilka han eller hon ämnar flytta tillgodohavandet. Det finns således skäl att analysera om de nyligen införda reglerna är tillräckliga för att uppnå en ökad standardisering. Detta gäller såväl för individuella som kollektivavtalsgrundade försäkringar.

Som nämnts trädde nya informationsföreskrifter som gäller livförsäkring och tjänstepension i kraft den 1 april 2012. Inom ramen för denna översyn har Finansinspektionen utfärdat nya allmänna råd om faktablad för sparandeprodukter inom livförsäkring. Syftet med detta arbete är att försäkringsföretagen framöver ska tillhandahålla individer ett standardiserat informationsunderlag med den väsentligaste informationen om en produkt. Faktabladerna är alltså inriktade på att ge förköpsinformation och kan inte anses till fullo motsvara de krav på jämförbar information som individen vid en flyttsituation ska kunna ställa på försäkringsföretaget för att kunna fatta ett välgrundat beslut. Det finns även i det sammanhanget anledning att som nämnts uppmärksamma att kravet på förköpsinformation inte omfattar äldre försäkringsprodukter. För att lindra denna brist bör avgivande försäkringsföretag åläggas att bidra till att förenkla jämförelsen genom särskilt utformade faktablad för flyttsituationen.

Enligt Finansinspektionens nya informationsföreskrift får – när det gäller centrala kollektivavtal – avtalsparterna avtala om vilken information som ska lämnas, hur den ska lämnas och av vem den ska lämnas. Vad gäller andra kollektiva försäkringar får försäkringsföretagen avtala med kollektivavtalsparterna eller andra som kan anses företräda försäkringstagarna om informationslämnandet. Det kan således konstateras att när det gäller kollektivavtalad försäkring är föreskriften inte tvingande i någon del.

De civilrättsliga informationsreglerna för kollektivavtalsgrundad personförsäkring finns i 20 kap. 3–6 §§ FAL. Som nämnts motiveras i förarbetena till dessa bestämmelser skillnaden mellan individuella och kollektivavtalsgrundade försäkringar med att den senare kategorin reglerar stora kollektiv, där man inte kan förvänta sig samma individinriktade information som vid individuell försäkring. I stället öppnar man upp för standardiserade informationshandlingar. I dessa fall innebär en standardisering inte bara att individen måste försöka tolka vad villkoren betyder i det specifika fallet, utan han eller hon måste också kunna dra slutsatser om vilka förmåner eller liknande som gäller. Om individen dessutom omfattas av särskilda bestämmelser eller undantag som inte berörs i informationshandlingarna måste han eller hon vara medveten om detta och även ta reda på hur närmare information om detta kan fås.

Vad gäller kollektivavtalad försäkring finns det anledning att ifrågasätta om ansvarsbördan, som idag läggs på individen att själv exempelvis kunna tolka vilka villkor som är tillämpliga i det egna

fallet och vilka förmåner som han eller hon omfattas av, är rimlig. I det sammanhanget måste hänsyn tas till att tillgången till rådgivning minskat i allt högre grad på detta område samt att utvecklingen mot premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar innebär att individen får bära en allt större andel av risken än vad som var fallet tidigare. Det finns därför anledning att överväga att ovan lämnat förslag om särskilt utformade faktablad för flyttsituationen även bör gälla kollektivavtalade försäkringar. Regleringen bör finnas i föreskrifter och allmänna råd från Finansinspektionen.

Det bör avslutningsvis uppmärksammas att det pågår ett arbete inom EU för att utveckla en likformig informationsgivning när det gäller investeringsprodukter. Som nämnts är det sannolikt att det på denna nivå kommer att beslutas om någon form av enhetligt faktablad som kommer att bli gällande för i vart fall vissa försäkringsprodukter.

10 Övergång till eller från vinstutdelning – en bakgrund

10.1 Övergång till vinstutdelning – kategoribyte till ett vinstutdelande livförsäkringsföretag

Genom 1999 års lagändringar i 1982 års FRL uppkom mer renodlat två skilda kategorier av livförsäkringsbolag; dels livförsäkringsbolag som inte får dela ut vinst, dels livförsäkringsbolag som får dela ut vinst. Tidigare hade endast s.k. fondförsäkringsbolag fått dela ut vinst. Med förändringarna följde ett behov av att reglera om och hur befintliga livförsäkringsbolag skulle få övergå till en vinstutdelande livförsäkringsrörelse (s.k. ombildning). Sådana ombildningsregler infördes i 12 kap. 1982 års FRL för både livförsäkringsaktiebolag och ömsesidiga livförsäkringsbolag. Dessa bestämmelser har i allt väsentligt överförts oförändrade till nuvarande FRL.

Enligt den nya försäkringsrörelselagen (2010:2043, FRL) omfattas försäkringsföreningar i huvudsak av samma ordning som ömsesidiga försäkringsbolag. Båda företagsformerna får på grund av förändringarna i FRL även dela ut vinst till externa finansiärer av riskkapital, om detta följer av bolagsordningen eller stadgarna. Även försäkringsföreningar kan alltså vara företag som inte får eller får dela ut vinst. Därmed aktualiseras även för dem frågan om vad som gäller vid en övergång till vinstutdelande verksamhet. Beskrivningen i följande avsnitt utgör i första hand en utgångspunkt för diskussionen om dagens krav för övergång från en icke-vinstutdelande till en vinstutdelande företagskategori bör förtydligas eller förändras på något annat sätt. Dessa frågor ska utredningen behandla enligt utredningsdirektiven.

I 1982 års FRL betecknades ett sådant kategoribyte för ”ombildning” (se 12 kap. 14 och 15 §§ i 1982 års FRL). I FRL används dock ombildningsbegreppet formellt endast för ombildning av livförsäkringsaktiebolag, medan motsvarande kategoribyte i

övriga företagsformer rubriceras som ändringar i bolagsordningen eller stadgarna (jfr 12 kap. 40 § FRL). För alla tre företagsformer har dock förändringen det gemensamt att överskotten i livförsäkringsrörelsen fortsättningsvis kan användas för mera diskretionärt beslutade värdeöverföringar i form av vinstutdelning till andra än försäkringstagarna.

Som en gemensam benämning på den här typen av företagsförändringar i hybridbolag, ömsesidiga försäkringsbolag och försäkringsföreningar använder vi i fortsättningen begreppet ”övergång till vinstutdelning”. I samband med redogörelsen av äldre bestämmelser, förarbeten och praxis för hybridbolags eller ömsesidiga livförsäkringsbolags övergång till vinstutdelade verksamhet används även begreppet ”ombildning” och ”ombildningsreglerna”.

10.2 Övergång från vinstutdelning – kategoribyte till icke-vinstutdelande företag

I FRL finns inga särskilda bestämmelser om motsatta fall till de som nyss behandlats, dvs. hur ett kategoribyte från en vinstutdelande företagsform till en icke-vinstutdelande företagsform kan gå till. Det kan förklaras av att en ombildning av ett vinstutdelande försäkringsaktiebolag till ett icke-vinstutdelande aktiebolag hittills varit ointressant i praktiken. Enligt FRL kan dock även ömsesidiga försäkringsbolag och försäkringsföreningar mer varaktigt än tidigare finansiera verksamheten med kapital från externa finansiärer med rätt till vinstutdelning enligt förlagsbevis (förlagsandelsinnehavare). Företaget är då ett företag som får dela ut vinst och ska tillämpa vissa regler om överskottshantering som inte gäller för icke-vinstutdelande företag. Om förlagskapitalet återbetalas kan det eventuellt finnas ett intresse av att ändra bolagsordningen eller stadgarna så att företaget inte längre får dela ut vinst. En sådan förändring kan betecknas som en ”övergång från vinstutdelning”. Enligt vår mening finns det anledning att överväga om – och i så fall hur – sådana kategoribyten kan gå till.

10.3 Andra verksamhetsförändringar

Förutsättningarna för kategoribyte till ett vinstutdelande företag gäller som huvudregel även vid beståndsöverlåtelse till och fusioner med vinstutdelande företag, men endast i fråga om livförsäkringsaktiebolag. Här finns dock möjligheter till undantag om det finns särskilda skäl.

Om man har regler om övergång till vinstutdelning i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar, finns det anledning att överväga om motsvarande bestämmelser även bör gälla vid beståndsöverlåtelse från – och fusioner mellan – ömsesidiga livförsäkringsföretag respektive livförsäkringsföreningar som får respektive inte får dela ut vinst.

Vidare bör övervägas om vissa krav för en övergång till vinstutdelning även bör gälla för andra väsentliga verksamhetsförändringar än fusion och beståndsöverlåtelse. Det gäller i första hand delning som numera är tillåten för livförsäkringsaktiebolag enligt FRL, men också egna beslut om upphörande av nyteckning i kombination med erbjudande om nyteckning av liknande försäkringar i ett annat koncernföretag (frivillig avveckling). Sådana verksamhetsförändringar kan nämligen på liknande sätt som ett kategoribyte till en vinstutdelande företagsform påverka försäkringstagarans rättigheter till befintliga eller framtida överskott. Såsom tidigare framgått är det alltså fråga om deras anspråk på överskott som är företagets riskkapital. Fusion, delning, beståndsöverlåtelse och frivillig avveckling betecknas i det följande med en gemensam term som ”andra jämförliga verksamhetsförändringar”.

10.4 Övergång till och från vinstutdelning i skadeförsäkringsbolag?

Det bör övervägas om vi bör förtydliga i FRL att ömsesidiga skadeförsäkringsbolag och skadeförsäkringsföreningar alltid ska klassificeras som försäkringsbolag som får dela ut vinst (se avsnitt 11.1). Därmed blir det av formella skäl inte aktuellt med några regler om övergång till eller från vinstutdelning i sådana företag. Angivna klassificering vore konsekvent med att ett skadeförsäkringsföretag behandlas som ett företag som får dela ut vinst enligt ÅRFL.

10.5 En översikt av gällande bestämmelser om övergång till vinstutdelning

I detta avsnitt behandlas översiktligt vilka bestämmelser som gäller i rubricerade fall. Beskrivningen görs uppdelat på de olika företagsformer som förekommer enligt FRL. Gällande rätt ifråga om ombildning av hybridbolag beskrivs mer i detalj – mot bakgrund av förarbeten och praxis till 1982 års lag – i samband med utredningens överväganden om dagens regler behöver förtydligas eller förändras på något annat sätt (se avsnitt 11.3).

10.5.1 Livförsäkringsaktiebolag

Förutsättningar för att ett icke-vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag ska få bli vinstutdelande framgår av 11 kap. 20 och 21 §§ FRL. Avsikten har varit att överföra de tidigare bestämmelserna om ombildning av livförsäkringsaktiebolag i 12 kap. 15 och 16 §§ 1982 års FRL oförändrade i sak till den nya försäkringsrörelselagen (prop. 2009/10:246 s. 257).

Som en generell förutsättning gäller att ändringen inte får antas försämra försäkringstagarnas rätt. Bolaget ska således beakta och sörja för den rätt till återbäring som kan finnas och den kontributions- och/eller skälighetsprincip som kan gälla. Ombildningen får inte heller riskera försäkringsbolagets möjlighet att infria rätten till försäkringsersättning vid framtida försäkringsfall (se prop. 1998/99:87 s. 365 f. och 425).

Vidare ska medel i konsolideringsfonden tillsammans med andra övervärden i bolaget gottskrivas försäkringstagarna som villkorad återbäring. När konsolideringsfonden och andra övervärden gottskrivas försäkringstagarna övergår medlen från att vara eget kapital till att utgöra försäkringstekniska avsättningar.

Utöver de generella förutsättningarna som måste vara uppfyllda, finns särskilda stämmobeslutsregler samt regler om underrättelse till försäkringstagarna och om det samtycke från försäkringstagarna som krävs för en ombildning.

Kraven för en övergång till vinstutdelande verksamhet gäller även vissa andra verksamhetsförändringar. Så är fallet när livförsäkringar i ett livförsäkringsaktiebolag genom fusion av bolag eller överlåtelse av försäkringsbestånd övergår från en verksamhet där vinstutdelning inte är tillåten till en vinstutdelande verksamhet. I

dessa fall får dock undantag från kraven göras om det finns särskilda skäl (se 11 kap. 20 § FRL).

Prövningen av om förutsättningarna för en ombildning är uppfyllda görs normalt av Finansinspektionen vid godkännandet av bolagsordningsändringen. Om frågan är av principiell betydelse eller av särskild vikt prövas den dock av regeringen om inspektionen anmäler ärendet dit (2 kap. 15 § FRL).

10.5.2 Ömsesidiga livförsäkringsbolag

Förutsättningarna för att ömsesidiga livförsäkringsbolag ska kunna bli vinstutdelande regleras i 12 kap. 39 och 40 §§ FRL. Ett beslut om att ändra bolagsordningen så att vinstutdelning blir möjlig är giltigt endast om två tredjedelar av samtliga röstande har förenat sig om det (12 kap. 39 §).

I likhet med vad som gäller för försäkringsaktiebolagen får en sådan bolagsordningsändring godkännas bara om ändringen inte kan antas försämra rätten för försäkringstagare och andra ersättningsberättigade på grund av försäkringar (12 kap. 40 §).

Till skillnad från försäkringsaktiebolagen finns inga regler i FRL om hur befintliga överskott i olika fonder eller övervärden ska behandlas vid kategoribytet, även om kontributions- och skälighetsprincipen, i förekommande fall, är tillämpliga även här. Det finns inte heller några bestämmelser motsvarande 11 kap. 20 § om när försäkringar övergår till en vinstutdelande verksamhet genom beståndsöverlåtelser eller fusion.

10.5.3 Livförsäkringsföreningar

För livförsäkringsföreningar har FRL inga särskilda regler om en övergång till vinstutdelning. Genom att ändringen förutsätter nya villkor i stadgarna om vinstutdelning ska den godkännas på föreningsstämman. I likhet med andra stadgeändringar ska ändringen godkännas av Finansinspektionen. Försäkringstagarnas intressen beaktas i sådana sammanhang men det finns ingen uttrycklig bestämmelse motsvarande den för livförsäkringsaktiebolag och ömsesidiga livförsäkringsbolag om att ändringen inte får försämra försäkringstagarnas rätt. I likhet med vad som gäller ömsesidiga försäkringsbolag saknas det bestämmelser om hur olika fonder och

övervärden ska behandlas vid övergången, vad som gäller vid beståndsöverlåtelser till olika kategorier av livförsäkringsföretag som får dela ut vinst. Frågor om fördelning av överskott uppkommer även i fusioner mellan livförsäkringsföreningar och särskilt i fall när den ena föreningen får dela ut vinst.

10.6 En översikt av tidigare ombildningarna

Här följer en kort redogörelse över genomförda ombildningar.

10.6.1 Handelsbanken Liv

Handelsbanken Liv övergick till att vara ett vinstutdelande försäkringsbolag den 1 januari 2002. Det var första gången som 1999 års lagändringar i 1982 års FRL tillämpades på ett försäkringsbolag där även sparande ingick. Finansinspektionen tillstyrkte ombildningen under 2001, men lämnade ärendet vidare till regeringen på grund av frågans principiella betydelse. Regeringen gav senare sitt godkännande.

Efter ombildningen har försäkringstagarna inte längre något ansvar för försäkringsrisk och driftsresultat, den risken bärs av aktieägaren. Försäkringstagarnas anspråk på överskott individualiserades i form av villkorad återbäring och en form av årlig garanti infördes. Vinstdelningen avseende finansiellt resultat kan förenklat beskrivas som en avkastningsdelning där försäkringstagarna har rätt till 90 procent av avkastningen, medan Handelsbanken som aktieägare får 10 procent. Aktieägaren sköt till betydande kapitaltillskott vid ombildningen. Vinstdelningen kan alltså ses som en avkastning på det kapital som ägaren har skjutit till. I samband med ombildningen infördes fri flytträtt.

10.6.2 SPP Liv

När Handelsbanken förvärvade SPP Liv var man inriktad på att ombilda bolaget till vinstutdelande i likhet med bankens dotterbolag Handelsbanken Liv. Finansinspektionen tillstyrkte ombildningen under 2005 och SPP Liv övergick till att vara vinstutdelande från 1 januari 2006.

I likhet med ombildningen av Handelsbanken Liv har försäkringstagarna inget ansvar för försäkringsrisk och driftsresultat efter ombildningen. Vinstutdelningen avseende finansiellt resultat bygger också på en avkastningsdelning om 90/10, men i stället för årlig garanti så omfattas försäkringsavtalen av en s.k. z-garanti, vilket innebär att garantin måste vara säkerställd vid tidpunkten då pensionen ska betalas ut.

SPP Livs verksamhet är inriktad på pensionsförsäkringsavtal som kan ha en lång duration. Den valda vinstutdelningsmodellen gav en större möjlighet att utjämna risk över tid, jämfört med den modell som valdes för Handelsbanken Liv. Modellen innehöll även ett moment där villkorad återbäring kan omvandlas till garanterat kapital, vilket begränsar storleken på den villkorade återbäringen. Det innebär att den garanterade delen minst skulle uppgå till 85 procent av försäkringskapitalet.

Även i SPP Livs fall fördelades överskott i samband med ombildningen. För premiebestämde pensioner individualiserades dessa som villkorad återbäring och för förmånsbestämda pensioner samlades den villkorade återbäringen i företagsfonder anknutna till kundföretaget, eller till branschfonder som var anknutna till ett visst kollektivavtalsområde. I de senare fallen kunde överskotten i dessa fonder användas för pensionsändamål, t.ex. värdesäkring. Även vid denna ombildning sköt aktieägaren till betydande belopp. I samband med ombildningen infördes fri flytträtt för premiebestämd försäkring, medan förmånsbestämd pension inte omfattades av flytträtten. SPP Liv ägs numera av den norska bank- och försäkringsgruppen Storebrand.

10.6.3 Nordea Liv

Ombildningen av Nordea Livförsäkring i Sverige AB tillstyrktes av Finansinspektionen 2005 och ombildning genomfördes den 1 januari 2006.

Även i detta fall finns en liknande modell där risken för försäkrings- och driftsresultat lyfts från försäkringstagaren över till ägaren till bolaget, men där försäkringsvillkoren innehåller ett förbehåll som minskar risken för aktieägaren. Modellen för vinstutdelning bygger på en avkastningsdelning om 95 procent till försäkringstagarna och 5 procent till ägaren.

I likhet med tidigare beskrivna ombildningar individualiserades överskotten och fördelades som villkorad återbäring. Den villkorade återbäringen ingår i den s.k. Livfonden som består av försäkringstagarnas totala tillgångar, alltså både de som täcker de garanterade beloppen (livförsäkringsavsättningen) och den villkorade återbäringen. Det förbehåll som nämns ovan innebär att försäkringstagarna även efter ombildningen bär en viss kollektiv risk även för försäkrings- och driftskostnadsresultatet. I försäkringsvillkoren under rubriken ”Slutåterbäring” föreskriver bolaget att ”under- och överskott när försäkringsavtalet upphör tillfaller och belastar Livfonden”. Det innebär alltså att aktieägaren under vissa förutsättningar inte behöver täcka upp risken för underskott för den aktuella försäkringen så länge det finns villkorad återbäring i Livfonden, dvs. på en kollektiv nivå. Det ska vägas mot att aktieägaren, i de fall det finns överskott på den aktuella försäkringen, går miste om denna. Aktieägaren Nordea fick skjuta till kapital och man införde även flytträtt i samband med ombildningen.

10.6.4 Nya SEB Trygg Liv – ombildning via fusion

Detta fall skiljer sig från övriga genom att ombildningen genomfördes i samband med en fusion mellan det ömsesidigt verkande Nya SEB Trygg Liv AB (SEB Nya) och Fondförsäkrings AB SEB Trygg Liv (SEB Fond). Det senare bolaget var ett vinstutdelande bolag inom samma försäkringsgrupp. Nyteckningen av försäkringar hade stoppats i mars 2007 och Finansinspektionen godkände denna ombildning i september 2007 genom att ge tillstånd till att genomföra fusionsplanen. Fusionen genomfördes i oktober samma år och eftersom fusionen i praktiken fick samma konsekvenser som en direkt ombildning för försäkringstagarna i SEB Nya, tillämpades samma regler om att försäkringstagarna skulle informeras och höras genom en omröstning.

I detta fall överfördes endast driftskostnadsrisken på aktieägaren, medan resultatet av både kapitalavkastning och försäkringsrisker tillfaller eller belastar försäkringstagarna efter ombildningen. Vid ombildningen omvandlades överskott som tillhörde försäkringstagarna till villkorad återbäring, som i likhet med Nordea Liv alltså bär en viss kollektiv risk.

I samband med fusionen delades det förvaltade kapitalet upp avseende tjänstepensionsförsäkring respektive övrig livförsäkring,

och återbäringsräntan redovisas separat för de två delarna. Målsättningen var att återbäringsräntan skulle bli så lika som möjligt mellan portföljerna, men att det skulle kunna finnas skillnader i kapitalavkastning samt i in- och utbetalningsflöden.

Vid denna ombildning behövde aktieägaren inte skjuta till något nytt kapital då SEB Fond var tillräckligt kapitaliserat för att ta emot försäkringsbestånden från SEB Nya, tillsammans med de tillgångar i form av konsolideringsfond och orealiserade vinster som fördes över från SEB Nya. Det kan vara en bidragande orsak till att man valde att avstå från en avkastningsdelning avseende det finansiella resultatet, till skillnad från övriga ombildningar. Av Finansinspektionens beslut framgår att försäkringstagarna i SEB Nya fick rätt att flytta sitt pensionskapital till fondförsäkring i SEB Fond eller annan försäkringsgivare samt att flytträtten skulle gälla så snart som skattelagstiftningen skulle tillåta det¹.

10.6.5 Några erfarenheter från tidigare ombildningar

Motiv för att ombilda

För tre av de ombildade företagen, SPP, Nordea Liv och SEB Nya var bolagens svaga finansiella ställning en starkt bidragande orsak till att de ombildades. När det gäller Handelsbanken Liv fanns det vid starten av ombildningsprocessen ett betydande överskott i bolaget. Dessa överskott minskade dock snabbt fram till ombildningstidpunkten, efter att den s.k. livbolagskrisen inträffade i samband med stora börsnedgångar i början på 2000-talet.

Förutom nämnda ombildningar som genomförts, så föreslog styrelsen i Länsförsäkringar Liv under år 2008 en ombildning av bolaget. Motivet var, enligt deras pressmeddelande, ”att skapa trygghet och ökad tydlighet för kunderna samtidigt som livbolagets konkurrenskraft stärks”. Länsförsäkringar Liv var vid tiden för styrelsens förslag ett finansiellt starkt bolag och en ombildning var i detta fall inte en lösning för möjliggöra kapitaltillskott från ägaren till hybridbolaget för att skydda kundernas intressen. Efter en lång prövningsprocess avlog Finansinspektionen först bolagets begäran om ombildning i oktober 2009, med hänvisning till frågan om

¹ Regeringen införde ett tillfälligt flyttstopp den 2 februari 2007 i syfte att förhindra att pensionskapital flyttades utomlands för att undgå beskattning under tiden det svenska regelverket anpassades till EG-rätten. Flyttstoppet hävdes den 1 maj 2008 efter att Skatteverket hade infört den administration som krävdes för att hantera situationen.

gottskrivning av värden. Finansinspektionen lämnade sitt godkännande i november 2009 efter att Länsförsäkringar Liv ändrat sin inställning avseende gottskrivning.

Anledningen till att Länsförsäkringar Liv inte direkt gick vidare med ombildningen var dels att man inte hann med att genomföra ombildningsprocessen till 1 januari 2010. Det gjordes dock även en omprövning av frågan inom Länsförsäkringsgruppen som beslutade i maj 2010 att inte gå vidare med en ombildning. Motiven för att inte ombilda var enligt moderbolaget Länsförsäkringar AB:s nytilträdde vd, att ”en ombildning på rimliga villkor för livbolagets kunder eller för Länsförsäkringar inte längre var möjlig under över-skådlig tid”. Bolaget menade att de yttre förutsättningarna hade förändrats och hänvisade till regelverksutveckling inom EU och Solvens II-direktivet samt till denna utredning, vilket också kunde förändra förutsättningarna för en ombildning. Bolaget ansåg att det under ombildningsarbete blivit tydligt att regelverket kring ombildningar är svårtolkat.

Till detta kan man tillägga att finansorn som under perioden påverkade läget för samtliga livförsäkringsbolag sannolikt ledde till att kostnaden för ägaren, i form av kapitaltillskott, för att ombilda Länsförsäkringar Liv skulle öka, vilket också kan ha haft inverkan på beslutet att inte gå vidare med en ombildning.

Överväganden vid Finansinspektionens prövning

Företagets finansiella ställning, möjligheten att garantera företagets stabilitet och försäkringstagarnas rättigheter var det som både ledande beslutsfattare i de berörda bolagen och Finansinspektionen har vägt in i bedömningen. En annan faktor som fördes fram vid samtliga prövningar av ombildningarna, var att förmågan och möjligheten att ta finansiell risk skulle kunna öka efter en ombildning, eftersom man säkerställde ett större riskkapital. Detta skulle i sin tur kunna generera en bättre tillväxt för försäkringskapitalet. En tredje faktor som Finansinspektionen vägde in i sin bedömning var om försäkringstagare fick möjlighet att flytta om de inte var nöjda med utfallet av ombildningen.

Finansinspektionens främsta uppgift vid en ombildning är att på grundval av de underlag som redovisas bilda sig en uppfattning om en ombildning ”inte kan antas försämra rätten för försäkringstagare och andra ersättningsberättigade på grund av en försäkring”.

Motivet att ombilda på grund av en svag finansiell ställning har sin grund i hybridbolagens särställning. Försäkringsrörelsen i ömsesidigt bedriven verksamhet bygger på att den är självfinansierande, vilket betyder att riskkapitalet byggs med bidrag från försäkringstagarnas premiebetalning. Samtidigt finns det i dessa bolag en aktieägare som inte har något formellt ansvar för att skjuta till kapital, men som kan drabbas av en "anseenderisk". Finansiella problem i hybridbolag, eller andra ömsesidigt bedrivna försäkringsföretag, kan förenklat sägas bero på att man antingen haft för små marginaler vid premiesättningen eller att man har haft brister i sin kapitalplanering och därmed valt mer riskfyllda placeringar, än man annars skulle ha gjort. Detta kan ha urholkat det befintliga riskkapitalet (dvs. försäkringstagarnas överskott).

Det är betydligt svårare att hantera sådana finansiella problem i ett livförsäkringsföretag i jämförelse med skadeförsäkring där man oftast har ettåriga avtal och därmed har andra möjligheter att snabbt förändra premiesättningen för att kunna förbättra den finansiella ställningen. Den mest närliggande åtgärden för att snabbt förbättra situationen i ett livförsäkringsföretag är i stället att stoppa nyförsäljning. Ett alternativ till ombildningar av dessa försvagade företag kunde alltså ha varit att man avvecklade verksamheten (run off) genom att stoppa nyteckning av försäkringar. Med en sådan åtgärd minskar man kraftigt kostnadsnivån i företaget vilket har en positiv inverkan på förmågan att generera nytt riskkapital, men problemet med att riskkapitalet, åtminstone på sikt, kommer att vara otillräckligt finns kvar. Att ombilda och därmed få tillgång till nytt riskkapital kan mot denna bakgrund ses som en förändring med fördelar för både försäkringstagare och aktieägare.

Hur blev utfallet efter ombildningarna?

Det kan konstateras att kapitalsituationen har förbättrats i de ombildade företagen, men att de fortsatt är lågt kapitaliserade. När man i efterhand betraktar de ombildningar som har prövats och godkänts av Finansinspektionen, finns det hos de flesta bedömare en enighet om att de teoretiska resonemangen kring möjligheten att ta högre risk i kapitalförvaltningen framstod som sannolika. Enigheten är nog lika stor kring att utfallet i praktiken har visat att ägarna till de ombildade företagen har varit mindre benägna att ta risk med avsikt att uppnå en högre avkastning, än vad som fram-

kom i ombildningsinformationen. En bidragande orsak till diskrepansen mellan vad som uttalades inför ombildningen och det verkliga utfallet är den långa period av sjunkande långräntor som präglat tiden sedan den första ombildningen av Handelsbanken Liv.

Detta har också påverkat produktutbudet i de ombildade företagen. SEB Nya införde stopp för nyförsäljning av traditionell försäkring med garanti redan före ombildningen. Det ombildade Nordea Liv har också nyteckningsstopp och i stället har man lanserat nya produkter med lägre risk för ägaren. SPP Liv har efter ombildningen bytt ägare. Man har förändrade förvaltningsstrategier för de traditionella försäkringarna och har även valt att fokusera på fondförsäkring där spararen bär den finansiella risken. Handelsbanken Liv är dock det exempel som tydligast visar på hur man som ägare helt har bytt strategi. Bolaget har gått från att vara en ivrig förespråkare för den vinstutdelande modellen till att fatta beslut om att stänga traditionell försäkring för nyteckning i Handelsbanken Liv. Handelsbanken har även sålt SPP Liv efter ombildningen.

Den tredje faktorn, fri flytträtt, har varit viktig för Finansinspektionens bedömning. Flytträtt har kunnat ses som en reservutgång för försäkringstagare som varit negativa till en ombildning. Några år efter ombildningarna kan man dock konstatera att det knappast finns några alternativ inom traditionellt förvaltd försäkring att flytta till, vilket i praktiken innebär att den reservutgången är stängd. En annan viktig aspekt är att inspektionens bedömning om att försäkringstagarnas rätt inte kan antas försämrats vid en ombildning bygger på att en försämring inte får ske för det större kollektivet. Att ett fåtal enskilda försäkringstagare eller en mindre grupp av försäkringstagare eventuellt drabbas behöver alltså inte ses som ett hinder för att godkänna en ombildning. Även av detta skäl är möjligheten att flytta viktig som en reservutgång.

Vilken betydelse har flytträtten haft för de ombildade företagen och deras försäkringstagare?

Handelsbanken Liv är en stor aktör när det gäller flytt av pensionskapital. Förutom att man arbetar aktivt för att flytta in nytt pensionskapital till bolaget, har man haft en tydlig strategi att flytta pensionskapital från traditionellt förvaltd försäkring till fondförsäkring inom samma bolag. En sådan intern flytt kan innebära för-

eller nackdelar för kunderna, men att flöden går från ”ombildade traditionella försäkringar” där aktieägaren bär risk till fondförsäkringar där spararen bär den finansiella risken, innebär bara fördelar för aktieägaren. För kunderna som velat lämna traditionell försäkring har flytträtten kunnat användas som reservutgång, men i detta fall kan flytträtten i stället sägas ha fått betydelse som en reservutgång för aktieägaren.

Inom SPP finns stora bestånd med förmånsbestämd försäkring vilka saknar flytträtt, men för premiebestämd försäkring har flytträtten kunnat fungera som en reservutgång. Det saknas möjlighet att flytta in till Nordea Livs ”ombildade” traditionella försäkring eller till de ”ombildade” traditionella försäkringarna som förvaltas inom SEB Fond, men det finns möjlighet att använda flytträtten som en reservutgång även i dessa bolag. När det gäller SEB Fond har företaget riktat erbjudanden att flytta från traditionell försäkring till fondförsäkring i samma bolag.

11 Övergång till vinstutdelning – överväganden och förslag

11.1 Regleringens omfattning

11.1.1 Vilka associationsformer bör beaktas?

Bedömning: I samband med översynen av ombildningsreglerna för hybridbolag bör man även behandla motsvarande förändringar i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar (övergång till vinstutdelning).

Skälen för bedömningen: Livförsäkringsaktiebolag har redan idag en option enligt FRL att ombildas till ett livförsäkringsaktiebolag som får dela ut vinst. Sådana aktiebolag ska tillämpa en överskottshantering enligt ABL. I propositionen som låg till grund för FRL gjordes ingen närmare översyn av gällande ombildningsregler. Där anges i stället att frågan om ombildning av livförsäkringsaktiebolag till vinstutdelande bolag skulle behandlas av förevarande utredning (se prop. 2009/10:246 s. 202).

Vi har i det föregående (se avsnitt 5.5) föreslagit en motsvarande option för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar att dela ut vinst och tillämpa en överskottshantering enligt FL. Detta innebär bl.a. att företaget får dela ut vinst till ägare som skjutit till delägare- eller medlemsinsatser och, i förekommande fall, till externa intressenter som skjutit till förlagsinsatser.

I båda fallen aktualiserar förändringarna frågor om skydd för försäkringstagares försäkringsfordringar och anspråk på överskott. Ett skydd för upparbetade överskott är relevant oavsett om upparbetade överskott kan komma att tas i anspråk för vinstutdelning till en aktieägare i ett försäkringsaktiebolag, till andra delägare eller medlemmar i ett ömsesidigt försäkringsbolag respektive en försäkringsförening eller till externa finansärer som bidrar med

externt villkorat riskkapital. Vår översyn av reglerna om övergång till vinstutdelning bör alltså beakta samtliga företagsformer på livförsäkringsområdet.

Det kan framhållas att redan idag finns bestämmelser för ömsesidiga livförsäkringsbolag om att intagande av villkor om vinstutdelning inte får försämra rätten för försäkringstagare och andra ersättningsberättigade (se 12 kap. 40 §). Motsvarande bestämmelse saknas emellertid för livförsäkringsföreningar.

11.1.2 Vilka övergångar bör beaktas?

Bedömning: Vår översyn bör inte bara beakta en övergång till vinstutdelning utan även sådana förändringar som innebär att ett livförsäkringsaktiebolag som får dela ut vinst blir ett hybridbolag som omfattas av vinstutdelningsförbud samt motsvarande övergångar i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar (övergång *från* vinstutdelning). Detsamma gäller byten från ett hybridbolag till ett ömsesidigt livförsäkringsbolag eller en försäkringsförening samt det omvända fallet (byte av associationsform).

Skälen för bedömningen: Gällande ombildningsregler i FRL avser en övergång till vinstutdelning i livförsäkringsaktiebolag och ömsesidiga livförsäkringsbolag. Men även andra förändringar kan på liknande sätt påverka försäkringstagarnas och andra intressenters anspråk i överskott som är företagets riskkapital.

Ett sådant fall är om ett livförsäkringsaktiebolag som får dela ut vinst blir ett hybridbolag som omfattas av ett vinstutdelningsförbud. Enligt vår mening är ett sådant kategoribyte sannolikt inte intressant för livförsäkringsaktiebolag i praktiken. Det är emellertid inte förbjudet enligt gällande lagstiftning. Det kan också i praktiken genomföras enkelt genom borttagande av villkor i bolagsordningen om vinstutdelning (övergång från vinstutdelning). En sådan förändring innebär att det blir försäkringstagarna ensamma som efter kategoribytet måste ansvara för företagets riskkapital genom att avstå överskott till företaget, eftersom aktieägaren inte längre har rätt till vinstutdelning, mot att de får ett anspråk på överskott på grund av vinstutdelningsförbudet och bolagsordningen. En över-

skottshantering enligt ABL skulle alltså i detta fall ersättas av en överskottshantering med konsolideringsfond enligt FRL.

Vi bör även behandla en motsvarande övergång från vinstutdelning i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar. Där är vinstutdelning till garantier och förlagsandelsinnehavare redan enligt gällande regler tillåten eller förbjuden beroende på villkoren i bolagsordningen eller stadgarna. Våra förslag om överskottshanteringen innebär dessutom att ömsesidiga livförsäkringsföretag och livförsäkringsföreningar mer konsekvent än i dag ska få tillämpa två alternativa överskottshanteringar. Det är antingen en överskottshantering enligt FRL – som bygger på självfinansiering, ingen vinstutdelning och uppsamling av överskott i en konsolideringsfond. Eller också en överskottshantering enligt FL, med förbättrade möjligheter till kapitalanskaffning från ägare och extern finansiering, vinstutdelning och uppsamling av överskott i överskottsfonder enligt FL. Avgörande för vilken överskottshantering som ska tillämpas är om företaget har eller saknar villkor om vinstutdelning i bolagsordningen eller stadgarna. Även i ömsesidiga livförsäkringsföretag och livförsäkringsföreningar får således en övergång från vinstutdelning genom borttagande av villkor om vinstutdelning i bolagsordningen eller stadgarna väsentliga konsekvenser för försäkringstagarna som ägare och andra externa intressenter med anspråk på överskott. Det finns inget förbud mot en sådan förändring i gällande FRL.

Övergången påverkar inte bara försäkringstagarna anspråk på överskott som ägare och fördelningen av överskott mellan ägare. Om extern finansiering finns påverkar övergången även externt villkorat riskkapital. Övergången innebär också en övergång till självfinansiering utan vinstutdelning där försäkringstagarna genom sina premieinbetalningar måste svara för att bygga upp överskott som kan användas som företagets riskkapital. En övergång från vinstutdelning kan därför även i dessa företag påverka företagets möjligheter att infria försäkringsfordringar. För att även fortsättningsvis ha ett riskkapital som ska trygga sådana fordringar uppkommer frågor om delägar- och medlemskapital skulle kunna omföras till konsolideringsfonden eller om nytt riskkapital i form av garantikapital måste tas in fram till dess försäkringstagarna har byggt upp nya överskott i konsolideringsfonden. Sammanfattningsvis bör vi således även behandla frågor om övergång från vinstutdelning i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar.

Värdeöverföringar från ett hybridbolag kan komma att ske genom att bolaget byter associationsform till ett ömsesidigt försäkringsbolag eller en försäkringsförening, om förändringen innebär att värden, exempelvis i form av vederlag, betalas ut till aktieägare i samband med övergången. Bytet av associationsform kan även påverka försäkringstagarnas anspråk på överskott om riskkapitalet fördelas ut på försäkringstagarna som återbäring i samband med övergången. Därför bör även byte till eller från en associationsform som får dela ut vinst behandlas av oss i detta sammanhang. Det är enligt vår mening angeläget att regelverket utformas så att skyddet för försäkringstagarnas anspråk på överskott omfattar även andra förfaranden än bara övergångar till vinstutdelning i hybridbolag. Även byten till en vinstutdelande företagsform bör därför behandlas.

Vi föreslår visserligen ett flertal ändringar som i väsentlig mån ska tillförsäkra försäkringstagare i hybridbolag motsvarande rättigheter som försäkringstagare har i ömsesidiga livförsäkringsföretag. Byten av associationsform från hybridbolag till ömsesidigt livförsäkringsbolag eller livförsäkringsförening innebär dock att försäkringstagare kan få en tydligare roll som ägare i företaget och, regelmässigt, att en ensam aktieägars dominerande inflytande försvinner. Av detta skäl bör enligt vår mening byte av associationsform från ett hybridbolag till ett ömsesidigt livförsäkringsbolag eller en livförsäkringsförening ändå underlättas. Vi behandlar därför om våra förslag till överskottshantering skulle kunna försvåra en sådana frivillig övergång. Förutsättningarna för sådana övergångar har behandlats i Försäkringsföretagsutredningens förslag.

För fullständighetens skull behandlar vi även vad som bör gälla för en övergång från ett ömsesidigt försäkringsbolag eller en livförsäkringsförening till ett vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag eller ett hybridbolag. I det senare fallet kan det alltså vara fråga om byte av associationsform som inte innebär någon övergång till eller från vinstutdelning.

Sammanfattningsvis behandlas i det följande, utöver övergång till vinstutdelning genom införande av villkor om vinstutdelning i bolagsordningen eller stadgarna, övergångar från vinstutdelning och byten av associationsform för att bedriva livförsäkringsrörelse.

11.1.3 Bör andra jämförbara företagsändringar beaktas?

Bedömning: Vår översyn bör, utöver en övergång till eller från vinstutdelning och byte av associationsform, beakta andra företagsändringar som kan få liknande konsekvenser för försäkringstagarnas anspråk på överskott (jämförbara företagsändringar). Hit hör inte bara fusion och, i hybridbolag, delning. Hit hör också beståndsöverlåtelse i förening med kompletterande inkråmsöverlåtelse och det överlåtande företags likvidation. Hit bör också hänföras beslut om upphörande av nyteckning i ett livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst i kombination med erbjudanden om nyteckning i ett närstående livförsäkringsföretag som får dela ut vinst, oavsett om det livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst försätts i likvidation eller inte.

Skälen för bedömningen: Vissa förändringar i ett livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst innefattar samma risk för en orättvis fördelning av överskott som en övergång till vinstutdelning, och kan i detta avseende jämföras med en sådan övergång. Det är sådana förändringar som påverkar försäkringstagarnas anspråk på överskott eller fördelningen av överskott och underskott mellan olika försäkringstagare.

Så är fallet för företagsändringar i form av beståndsöverlåtelse från ett livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst till ett livförsäkringsföretag som får dela ut vinst. Beståndsöverlåtelser innebär att försäkringsbolagets försäkringsavtal helt eller delvis överlåts till en annan försäkringsgivare enligt ett särskilt reglerat förfarande där inte försäkringstagarnas individuella samtycke krävs. Om beståndsöverlåtelser avser ett hybridbolags samtliga försäkringsavtal och sker till ett nybildat vinstutdelande koncernföretag i kombination med en inkråmsöverlåtelse samtidigt som hybridbolaget likvideras, har förfarandet i sak samma effekt som en ombildning till ett vinstutdelande bolag. Även partiella beståndsöverlåtelser av olika försäkringar kan få delvis liknande effekter som en övergång till vinstutdelning och bör därför behandlas i detta sammanhang.

Fusioner innebär att ett eller flera företags tillgångar och skulder övertas av ett annat företag varefter de överlåtande företagen upplöses utan likvidation. Fusion mellan ett livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst och ett livförsäkringsföretag som får dela ut vinst, innebär, såvitt avser det förstnämnda bolaget, samma effekter

som en formell ombildning. Fusioner bör därför i detta sammanhang beaktas och behandlas som en företagsändring jämförbar med övergång till vinstutdelning.

FRL innebär att delning av bolag blir tillåten i försäkringsaktiebolag men inte i övriga företagsformer. Delning innebär att ett bolags tillgångar och skulder övertas av två eller flera andra försäkringsföretag, varvid det överlåtande bolaget upplöses utan likvidation. Om delningen avser ett livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst, berör delningen försäkringstagarnas anspråk på överskott genom att överskott och underskott för olika försäkringar kan behöva fördelas och täckas. Problemen blir större om försäkringstagare som hamnar i olika företag har haft en kollektiv överskottshantering och försäkringar som avses att föras till det ena företaget uppvisar underskott. Det finns därför anledning att beakta delning såsom en företagsförändring jämförd med övergång till vinstutdelning.

Ett beslut om upphörande av nyteckning i ett livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst i kombination med erbjudande om teckning av fortsatta försäkringar i ett koncernbolag eller annat bolag som får dela ut vinst, får också liknande konsekvenser för försäkringstagarna som en övergång till vinstutdelande verksamhet i företaget. Visserligen berör en sådan förändring inte direkt befintliga överskott, men andra former av övervärden som kan finnas i bolaget kan påverkas. Om t.ex. bolagets driftskostnader ökar eller avkastningen försämras genom ändringen, kan även befintliga överskott, på sikt behöva användas för förlusttäckning i större utsträckning än vad som gällt om förändringen inte skett. Enligt vår mening bör därför även denna typ av förändringar övervägas i detta sammanhang.

11.1.4 Vilka former av kapitalinsatser bör beaktas?

Bedömning: Översynen av reglerna om övergången till eller från vinstutdelning, jämförbara förändringar och byte av associationsform bör beakta samtliga former av finansiering och kapitalanskaffning som kan finnas i ett livförsäkringsföretag.

Skälen för bedömningen: Såsom tidigare framgått kan en övergång till eller från vinstutdelning, vissa jämförbara förändringar

samt byte av associationsform aktualisera krav på återbetalning eller andra förändringar av externt villkorat riskkapital. Ett ömsesidigt försäkringsbolag som övergår från vinstutdelning och inte längre får dela ut vinst måste också återbetala förlagsinsatser eller, åtminstone, avtala med förlagsandelsinnehavarna om att dessa i fortsättningen ska utgöras av garantikapital (se avsnitt 5 om våra förslag om kapitalanskaffning). Sådana övergångar är inte förbjudna i dag.

Sådana övergångar kan få konsekvenser för investeraren. Vidare innebär ett byte av associationsform från hybridbolag till ett ömsesidigt verkande livförsäkringsaktiebolag eller livförsäkringsförening att aktiekapitalet måste återbetalas, om inte aktiekapitalet behövs för att infria försäkringsfordringarna. Det är viktigt att sådana rättsliga erkända anspråk på överskott inte eftersätts i reglerna. Om en investering i ett företag bedöms som osäker rättsligt sett kan en annars villig finansiär välja att avstå eller kräva högre riskpremie. Vi bör därför överväga hur sådana anspråk ska beaktas vid övergång till vinstutdelning och liknande förändringar samt byten av associationsform.

Sammanfattningsvis bör man beakta hur förändringarna påverkar samtliga former av kapitalinsatser som kan ske till ett livförsäkringsföretag. Vi har tidigare lämnat förslag om förändringar i nuvarande bestämmelser om finansieringsformer och annan kapitalanskaffning som måste beaktas i detta sammanhang.

11.2 Principer för utformning av regler om övergång till vinstutdelning och jämförbara företagsförändringar

Förslag: Reglerna i FRL om övergång till eller från vinstutdelning och andra jämförbara företagsändringar samt byte av associationsform bör utformas mot bakgrund av följande principer.

1. Skyddet för att försäkringstagarnas försäkringsfordringar inte får försämrats ska i första hand tillgodoses genom FAL.
2. Skyddet för anspråk på överskott på grund av försäkringar inte försämrats ska tillgodoses genom FRL.

3. Skyddet för att försäkringstagarnas anspråk på överskott på grund av aktie- delägar- eller medlemsinsatser ska inte vara sämre än det som ägare har i svenska företag i allmänhet och ska därför, beroende på företagets associationsform, tillgodoses genom ABL eller FL.
4. Försäkringsföretaget ska lämna god information till försäkringstagarna om vad en övergång till vinstutdelning eller annan jämförbar ändring innebär för deras anspråk på överskott i det enskilda fallet.
5. Reglerna ska vara neutrala för samtliga associationsformer, om det inte finns sakliga skäl för avvikelse på grund av associationsformens särart. Gemensamma regler ska gälla för ömsesidiga försäkringsbolag och försäkringsföreningar.
6. Reglerna ska vara förenliga med våra förslag om överskottshanteringen i övrigt.
7. De förutsättningar som ska gälla för en övergång till vinstutdelning bör även gälla för jämförliga företagsändringar, dvs. beståndsöverlåtelser, fusioner, delningar och frivilliga beslut om upphörande av nyteckning och avveckling, om det inte finns skäl för avvikelse på grund av företagsändringens särart.

Skälen för förslaget:

Skyddet för försäkringstagarnas försäkringsfordringar bör i första hand tillgodoses genom FAL

En grundläggande utgångspunkt är att försäkringstagarnas avtalsenliga rättigheter, som är försäkringsfordringar, inte får försämrats genom en övergång till vinstutdelning eller annan företagsförändring. Förändringarna får exempelvis inte komma i konflikt med bestämmelserna i 11 kap. 7 § FAL. Denna bestämmelse avser nämligen att skydda försäkringstagarna mot försämrade villkor under avtalstiden (se prop. 2003/04:150 s. 158 f.). Bestämmelsen förhindrar dock knappast sådana ändringar som till följd av en föreskriven övergång till ny verksamhetsform inte verkar i negativ riktning för försäkringstagarna (jfr SOU 2005:55 s. 207). Det nyss anförda gäller exempelvis såväl vid en övergång till vinstutdelning

som därefter. Det gäller inte minst villkor och andra utfästelser som företaget gjort i samband med övergången och som beaktats som en fördel för försäkringstagarna vid bedömningen av att övergången inte försämrar försäkringstagarnas rätt. Mot denna bakgrund kommer skyddet för försäkringsfordringar att i första hand tillgodoses genom FAL. Skyddet för att sådana försäkringsfordringar kan infråas bör emellertid på samma sätt som i dag tillgodoses genom solvensreglerna i FRL och den prövning som ska ske av Finansinspektionen enligt nämnda lag.

Skyddet för försäkringstagarnas anspråk på överskott på grund av försäkringar bör tillgodoses genom FRL

På samma sätt som i dag bör det finnas särskilda regler i FRL för att skydda försäkringstagarnas anspråk på överskott vid en övergång till vinstutdelning. Såsom vi tidigare slagit fast bör även jämförbara företagsändringar beaktas. Eftersom en vinstutdelning av överskott till ägare eller andra blir möjlig efter nämnda övergångar blir det i första hand frågan om att skydda försäkringstagarnas anspråk på företagets befintliga överskott. I detta ligger också att försäkringstagarna ska gottskrivas befintliga överskott framför aktieägarna i ett hybridbolag och att fördelningen av överskott mellan olika försäkringar ska vara rättvis. Som nyss nämnts bör FRL främja att försäkringstagarkollektivets ekonomiska intressen i övrigt, t.ex. i form av åtagandena kan fullföljas, inte försämrats genom övergången till vinstutdelning.

Ägare, försäkringstagare och externa finansiärer kan ha olika och motstridiga intressen när det gäller fördelning av överskott. De har dock normalt ett gemensamt intresse av att företaget och dess rörelse bedrivs på ett ekonomiskt effektivt sätt. Det kan t.ex. innebära att man genom ett kategoribyte eller en beståndsöverlåtelse vill förändra verksamheten. Detta intresse bör beaktas i reglerna om förutsättningarna för övergång till vinstutdelning. Reglerna bör alltså inte utformas så snäva att ekonomiskt befogade ekonomiska förändringar i praktiken omöjliggörs. Vi återkommer nedan till hur reglerna bör utformas för att balansera ovanstående krav.

Skyddet för ägares och externa finansiärers anspråk bör i första hand tillgodoses genom ABL eller FL

En övergång till vinstutdelning innebär att andra än försäkringstagarna kan bistå verksamheten med riskkapital som medför rätt till utdelning eller annan form av avkastning. Enligt vår mening bör skyddet för externa finansiärer av riskkapital i försäkringsföretag inte vara sämre än i företag i allmänhet. Ett annat betydelsefullt skäl för att skyddet för externa investerare inte bör vara sämre än i företag i allmänhet är att försäkringsföretagens kapitalförsörjning kan försvåras, om skyddet för externa finansiärer är för svagt. Detta kan i sin tur försämra försäkringsföretagets möjlighet att fullgöra sina försäkringsfordringar.

Riskkapitalskyddet för externa finansiärer bör tillgodoses genom de associationsrättsliga reglerna i ABL eller FL, och inte genom särregler för försäkringsföretag i FRL. Särregler i FRL bör endast införas om det behövs för klargöra hur skyddsreglerna för investerare i ABL eller FL ska tillämpas på försäkringsföretag eller något annat speciellt skäl som inte har med själva finansieringsformen att göra.

Vad som nu anförts om externa finansiärer bör även gälla om försäkringstagare är ägare till företaget och svarar för riskkapitalet i denna roll, oavsett om det är som aktieägare i ett livförsäkringsaktiebolag eller delägare eller medlem i ett ömsesidigt livförsäkringsbolag eller en livförsäkringsförening. Att företag bedriver försäkringsrörelse utgör inte i sig skäl för att dess ägare i princip ska ha ett annorlunda skydd än vad som gäller för företag som bedriver annan rörelse. Det anförda gäller i varje fall om de förslag som vi i det föregående lämnat om överskottshanteringen genomförs. FRL bör emellertid innehålla regler som säkerställer försäkringstagarnas anspråk på överskott och övriga rättigheter vid själva övergången till att svara för riskkapitalet som ägare, exempelvis har haft anspråk på överskott på grund av försäkring som beaktas genom försäkringstagaren tilldelas ägar rättigheter av olika slag. Sådana intressen bör beaktas i FRL eftersom skyddsregler om sådana förändringar saknas i ABL och FL. Detsamma gäller för andra förändringar om skyddsregler i ABL och FL saknas eller är ofullständiga, t.ex. skydd för anspråk på överskott på grund av försäkringar vid likvidationer av hybridbolag och ömsesidiga försäkringsbolag som inte får dela ut vinst.

Säkerställa god information om vad förändringen innebär

En övergång till vinstutdelning i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag innebär ändrade förutsättningar för överskottshanteringen. Det är viktigt att FRL säkerställer att försäkringstagarna får god information om vad förändringen innebär för deras anspråk på överskott i det enskilda fallet. Detta gäller inte minst om försäkringstagarna ska ha ett inflytande över förändringen genom en så kallad vetorätt enligt ombildningsreglerna eller ska ta ställning till förändringen som ägare på stämman. Även i andra fall bör dock försäkringstagarna i förväg informeras om vad en övergång till vinstutdelande verksamhet och jämförliga företagsändringar innebär. Detta är viktigt för att de ska få tillfälle att kunna påverka den eller de, som för försäkringstagarnas räkning, fattar beslut av betydelse för övergången till vinstutdelning eller jämförlig företagsändring.

Neutrala regler för samtliga livförsäkringsföretag, om inte annat följer av associationsformens särdrag

För att inte försäkringstagarnas skydd ska vara beroende av valet av viss ömsesidig företagsform bör, som vi tidigare slagit fast som en allmän princip för överskottshanteringen, regleringen av övergång till vinstutdelning och jämförbara företagsändringar vara neutral med avseende på olika företagsformer. Det kan dock finnas skäl för avvikelser från denna princip om det finns grundläggande skillnader mellan olika företagsformer som har saklig betydelse. En sådan grundläggande skillnad är att försäkringstagare är delägare eller medlemmar i ömsesidiga försäkringsbolag men inte i hybridbolagen. Vi återkommer till hur denna skillnad bör påverka reglerna om förutsättningarna för övergång till vinstutdelning.

Gemensamma regler för ömsesidiga försäkringsbolag och försäkringsföreningar

Som vi tidigare angett bör en generell utgångspunkt för överskottsreglerna vara att gemensamma regler ska gälla för ömsesidiga försäkringsbolag och försäkringsföreningar. Det motiveras av att försäkringstagarnas skydd inte bör vara beroende av om försäkringar tecknas med den ena eller andra av två företagsformer

som båda vilar på en gemensam kooperativ grund och grundläggande associationsrättslig lagstiftning (se avsnitt 5.3). Av samma skäl bör nämnda företag ha gemensamma regler om en övergång till vinstutdelning och jämförliga företagsändringar.

Vara förenliga med övriga överskottsregler

Nuvarande ombildningsregler i FRL bygger på vinstutdelningsförbudet och andra skyddsregler om hur överskott ska fördelas mellan försäkringstagare. Genom en allmän bestämmelse om försäkringstagarnas rätt och mer preciserade uttalanden i förarbeten behandlas hur överskott ska fördelas mellan försäkringstagare vid en övergång till vinstutdelning. På så sätt kan ombildningsreglerna delvis betecknas som en överskottsreglering. Vi har nyss föreslagit vissa principer för överskottshantering som syftar till en rättvis och förutsägbar överskottshantering i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag. De regler som ska gälla för övergången till vinstutdelning bör vara förenliga med våra övriga förslag till nya överskottsregler.

Det anförda innebär att reglerna om övergång till vinstutdelning och andra jämförliga företagsändringar kan och bör bygga på den åtskillnad mellan försäkringsfordringar och anspråk på riskkapital som ligger till grund för våra förslag i avsnitt 5. En konsekvens blir enligt vår mening att skyddet för försäkringsfordringar bättre kan tillgodoses vid företagsändringen genom att de tydligare regleras i avtalet. Vidare kan försäkringstagarnas anspråk på överskott bättre tillgodoses genom företagets överskottsregler genom att de tydligare ska regleras i företagets överskottsregler.

Vidare förbättrar de regler som vi föreslagit om en tydligare åtskillnad mellan överskottshantering enligt FRL respektive ABL eller FL möjligheterna att mer säkert bedöma vilka konsekvenser som en övergång till vinstutdelning eller annan jämförbar ändring får i det enskilda fallet. Detta underlättar också FI:s prövning av förändringarna i samband med godkännande av ändringar i bolagsordningar och stadgar.

Vi återkommer i det följande till hur dessa angivna principer för regleringen ska återspeglas i konkreta bestämmelser.

Enhetliga regler för övergång till vinstutdelning och jämförbara företagsändringar, om inte annat följer av förändringens särart

Enhetliga förutsättningar för övergång till vinstutdelning och andra jämförbara företagsändringar motiveras i grunden av att skyddet vid en övergång till vinstutdelning inte ska kunna kringgås genom att förändringar som har samma konsekvenser för försäkringstagarna genomförs på ett annat sätt. Avvikelse från principen om enhetliga regler bör endast göras om det motiveras av verksamhetsändringens särdrag.

Vi disponerar betänkandet i denna del på följande sätt. Vi diskuterar först vilka förutsättningar som ska vara uppfyllda för en övergång till vinstutdelning (se avsnitt 11.3). Vi behandlar då först i varje avsnitt vad som bör gälla för livförsäkringsaktiebolag. Sedan behandlas om det finns sakliga skäl för att ha samma ordning eller avvikande regler för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar.

Därefter behandlar vi hur en övergång från vinstutdelning ska kunna ske (se avsnitt 11.4). Slutligen behandlar vi vad som bör gälla för byten av associationsform och andra jämförbara företagsändringar (se avsnitt 11.5 och 11.6).

11.3 Förutsättningarna för övergång till vinstutdelning

11.3.1 Hur övergången till vinstutdelning sker

Förslag: I likhet med tidigare ska en övergång till vinstutdelning kunna ske genom intagande av villkor om vinstutdelning i företagets bolagsordning eller stadgar.

Bakgrund: En övergång till vinstutdelning sker enligt FRL genom ändring av bestämmelser i bolagsordningen eller stadgarna. Det kan ses mot bakgrund av gällande regler i FRL om Finansinspektionens godkännande av bolagsordning respektive stadgar. Frågor om godkännande av bolagsordning eller stadgar för ett företag prövas första gången i samband med att företaget ansöker om tillstånd att driva försäkringsrörelse. Ett företags beslut om att anta bolagsordning eller stadgar får inte registreras innan bolagsordningen eller stadgarna har godkänts (se 2 kap. 8 § FRL).

Ett försäkringsföretag som har beslutat att ändra sin bolagsordning eller sina stadgar ska till Finansinspektionen ansöka om godkännande av ändringen. Ändringen ska godkännas om bolagsordningen eller stadgarna överensstämmer med FRL och andra författningar som reglerar ett företags bolagsordning eller stadgar samt i övrigt innehåller de särskilda bestämmelser som behövs med hänsyn till omfattningen och arten av företagets verksamhet. Inte heller beslutet om ändring av bolagsordning eller stadgar får registreras innan det har godkänts (se 2 kap. 9 § FRL).

Skälen för förslaget: I likhet med 1982 års FRL och gällande FRL bör övergången till vinstutdelning ske genom intagande av villkor om vinstutdelning i företagets bolagsordning eller stadgar. Kraven på Finansinspektionens godkännande av ändringen av bolagsordningen eller stadgarna, i kombination med lämpliga bestämmelser om vilka förutsättningar som ska vara uppfyllda, bidrar till att skydda försäkringstagarnas intressen vid övergången. Det har inte heller framkommit några skäl i övrigt för att ändra denna ordning. Detta är således utgångspunkter för förslagen i det följande.

11.3.2 Beslutsmajoritet på stämman

Bedömning och förslag: På samma sätt som i dag bör en övergång till vinstutdelning i hybridbolag förutsätta att minst nio tiondelar av samtliga röstberättigade röstar för en övergång till vinstutdelning.

I ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar bör motsvarande övergång förutsätta att samtliga röstberättigade röstar för eller att frågan behandlas på två bolagsstämmor och att minst två tredjedelar av de röstberättigade röstar för övergången.

Bakgrund: I ett *livförsäkringsaktiebolag* förutsätter en övergång till vinstutdelning att beslutet har biträtts vid bolagsstämman av aktieägare som företräder minst nio tiondelar av samtliga aktier i bolaget (se 11 kap. 20 § FRL). Paragrafen överensstämmer i sak med 12 kap. 15 § i 1982 års FRL.

I ett *ömsesidigt livförsäkringsbolag* är det tillräckligt att två tredjedelar av de röstberättigade har röstat för (se 12 kap. 39 § FRL). Detta

överensstämmer med vad som gällde enligt 1982 års lag och andra beslut om bolagsordningsändringar. En form av minoritetsskydd finns dock som innebär att en tiondel av de närvarande röstberättigade kan begära uppskov med beslut till fortsatt stämma enligt 7 kap. 4 § tredje stycket FL (se 12 kap. 35 § FRL).

I en *livförsäkringsförening* krävs, i likhet med övriga stadgeändringar, att samtliga röstat för eller att frågan behandlats på två bolagsstämmor och minst två tredjedelar har röstat för (se 7 kap. 14 § FL). Ett motsvarande minoritetsskydd som för ömsesidiga försäkringsbolag finns även för föreningarna. Detta innebär att minst en tiondel av samtliga röstberättigade kan begära uppskov med beslut till fortsatt stämma, men med en möjlighet att begränsa rösträttsandelen i stadgarna (se 7 kap. 4 § tredje stycket FL).

Skälen för bedömningen och förslaget: En kvalificerad majoritet av aktieägarna i ett hybridbolag måste rösta för ett kategoribyte till vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag. Gränsen bygger på vilken majoritet som normalt krävs i företagsformen för särskilt ingripande beslut. Visserligen har det mindre praktisk betydelse vilken gräns som sätts, eftersom hybridbolag regelmässigt har endast en aktieägare. Det kan dock inte uteslutas att ett hybridbolag i framtiden kan ägas av flera företag eller av sina försäkringstagare som ett alternativ till att bedriva verksamheten i ett ömsesidigt försäkringsbolag eller en livförsäkringsförening. Därför bör nuvarande majoritetskrav behållas för övergångar i livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst.

I försäkringsföreningar förutsätter ändringar av bolagsordning att samtliga röstar för på den första stämman eller att frågan behandlas på två stämmor och minst två tredjedelar röstar för ändringen. Våra förslag i det följande innebär ett tydligare krav än i gällande FRL på att försäkringstagares intressen ska beaktas vid en övergång till vinstutdelning och, som i samma mån som i livförsäkringsaktiebolag, förbättrar skyddet för anspråk på överskott vid övergången. Vi föreslår därför ingen särordning i förhållande till andra minst lika viktiga beslut om vilken majoritet som en övergång till vinstutdelning kräver i livförsäkringsföreningarna.

I ömsesidiga livförsäkringsbolag räcker det i dag att minst två tredjedelar av de röstande röstar för förändringen redan på den första stämman. Det saknas enligt vår mening anledning att ha olika regler jämfört med livförsäkringsföreningar i detta sammanhang, särskilt eftersom en minoritet om en tiondel kan se till att frågan hänskjuts till fortsatt bolagsstämma. Vi föreslår därför att

ömsesidiga livförsäkringsbolag ska ha samma regler som för föreningarnas övergång i detta sammanhang, dvs. att samtliga röstar för på den första stämman eller att frågan behandlas på två stämmor och biträds av två tredjedelar på den senare stämman.

11.3.3 Underrättelser om och samtycke till kategoribytet från försäkringstagarna

Förslag och bedömning: Försäkringstagare med anspråk på överskott ska höras och ges möjlighet att motsätta sig övergången (vetorätt). Detsamma föreskrivs, till skillnad från i dag, även för försäkrade som har anspråk på överskott samt för försäkringstagare och försäkrade med förmånsbestämda försäkringar oavsett om de har anspråk på överskott. Försäkringstagaren och den försäkrade ska, när gränserna för vetorätten prövas, ha en röst per person trots att de båda berörs genom samma försäkring. Det behövs ingen särskild bestämmelse om detta.

Dagens gränser för tillräckligt samtycke från försäkringstagarna och – till följd av vårt förslag – försäkrade i hybridbolag behålls.

Om fullmäktige har utsetts i ömsesidiga försäkringsbolag och försäkringsföreningar ska försäkringstagare och försäkrade med anspråk i överskott underrättas om övergången. I dessa företag behöver inte försäkringstagarna eller de försäkrade höras och det införs inte heller någon särskild vetorätt.

En underrättelse om övergång till vinstutdelning ska ske enligt samma regler som underrättelser om företagets överskottsregler. Det ska alltså ske genom att en redogörelse för ändringen av bolagsordningen eller stadgarna och dess konsekvenser ska tillställas berörda personer på deras senast kända postadress. Företaget får även lämna informationen på sin hemsida, om det samtidigt skriftligen underrättar de berörda om att information hålls tillgänglig där och efter begäran genast tillhandahåller informationen som finns tillgänglig på hemsidan skriftligt till de försäkringstagare och försäkrade som ska underrättas.

Om den berörda personen har medgivit det får information i stället skickas via annan meddelarfunktion som hanteras via företagets hemsida eller överförs på annat sätt.

Det klargörs att en förutsättning för att godkänna ändringen av bolagsordningen eller stadgarna är att informationen i underrättelsen till försäkringstagarna varit korrekt, tydlig och tillräckligt utförlig. Det införs ett bemyndigande för regeringen eller annan myndighet att meddela föreskrifter om vilken slag av information som ska finnas med i underrättelsen till försäkringstagarna och de försäkrade.

Sekretessreglerna bör ses över och ändras om de skulle förhindra en sådan information om övergången som en medlem i en ekonomisk förening i allmänhet skulle ha rätt till från föreningen. Dessa frågor behandlas inte i detta sammanhang.

Bakgrund:

Underrättelsen till försäkringstagarna

En ombildning i ett *livförsäkringsaktiebolag* förutsätter i dag att de försäkringstagare vilkas rätt berörs av villkoret har underrättats om att detta tas in eller ändras (se 11 kap. 20 § första stycket 2 FRL). Paragrafen överensstämmer i sak med 12 kap. 15 § 1982 års FRL.

Med försäkringstagare vars rätt berörs avses sådana försäkringstagare vars ekonomiska rättigheter på grund av försäkringarna påverkas av ändringen. Vilka som på detta sätt berörs av ändringen beror alltså på förhållandena i det enskilda bolaget. Bestämmelsen är begränsad till försäkringstagarna. De som är försäkrade m.m. utan att vara försäkringstagare behöver inte höras eller ge sitt samtycke till ombildningen (prop. 1998/99:87 s. 424).

Underrättelse ska ske genom att en redogörelse för ändringen av bolagsordningen och dess konsekvenser tillställs försäkringstagarna på deras senast kända postadress (se 11 kap. 20 § tredje stycket FRL).

I ett *ömsesidigt försäkringsbolag* eller en *försäkringsförening* finns inga särskilda krav på underrättelse till försäkringstagarna inför en övergång till vinstutdelning. Detta motiverades för ömsesidiga försäkringsbolag i 1982 års FRL med att försäkringstagarna är delägare i sådana bolag och att samtycke från en kvalificerad majoritet av dessa redan krävs enligt första punkten i 11 kap. 20 § första stycket FRL (se a. prop.).

Informationen till försäkringstagarna

Det finns inga detaljerade bestämmelser om hur informationen i underrättelsen till försäkringstagarna ska se ut och vad den ska innehålla. Enligt praxis har bedömningen utgått från ett allmänt krav på att informationen bör vara korrekt, riktig och tillräckligt utförlig för att försäkringstagarna ska kunna göra ett välgrundat ställningstagande till ombildningen.

I praxis har Finansinspektionen mot bakgrund av att det saknas detaljerade bestämmelser om hur informationen ska lämnas godtagit information ”som inte är oriktig, även om den inte heller är tydlig” (se Finansinspektionens beslut om ombildningen av LF Liv).

I sammanhanget kan nämnas att Finansinspektionen tidigare har ansett att jämförelsen med prospekt till aktieägare inte är relevant. Det går enligt inspektionen inte att göra ombildningsunderlaget attraktivt för så stora kundgrupper som det är fråga om. Frågan är alltför komplex för att kunna nå ett sådant syfte. I ett aktieägarprospekt finns dessutom ekonomiskt kunniga intressenter med ett naturligen starkt engagemang i frågan. Vidare ska prospektet leda till aktiva investeringsbeslut av aktieägarna.

Hörande och samtycke

En ombildning i ett *livförsäkringsaktiebolag* får godkännas bara om en viss andel av de underrättade inte motsätter sig ombildningen. De som motsätter sig får uppgå till en andel om högst 50 procent av de underrättade försäkringstagare som hörts av eller högst tio procent av samtliga underrättade försäkringstagare (se 11 kap. 20 § FRL).

I ett *ömsesidigt försäkringsbolag* krävs numera i likhet med övriga bolagsordningsändringar att två tredjedelar har röstat för. Det krävs alltså en minoritet på minst en tredjedel av delägarna för att stoppa en ombildning i sådana bolag.

I en *försäkringsförening* gäller FL utan särregler, dvs. motsvarande majoritet.

Skälen för förslaget och bedömningen

Vilka ska höras i hybridbolag?

I dag ska försäkringstagare vars "rätt berörs" av en ombildning underrättas och ges tillfälle att invända mot övergången. Försäkringstagarna får därmed en slags vetorätt. Som ett förtydligande när kravet inträder föreslås att berörda är de som har anspråk i överskott. Detta är konsekvent med våra förslag till ändrade överskottsregler.

Utgångspunkten är att den som förfogar över försäkringen i andra sammanhang också är den som ska underrättas och höras om en ombildning. Om den försäkrade har anspråk på överskott utan att vara försäkringstagare uppkommer emellertid frågan om inte även denne ska underrättas och höras. Detta får praktisk betydelse om den försäkrade är någon annan än försäkringstagaren och om enbart den försäkrade men inte försäkringstagaren har anspråket på överskott. Enligt vår mening bör även försäkrade i försäkringar med anspråk på överskott höras, om de har anspråk eftersom deras rättigheter i överskott berörs av övergången. Hörande av försäkrade är även i linje med hur reglerna i en del fall kommit tillämpas i praktiken. Nuvarande bestämmelser om hörande och samtycke från försäkringstagare bör alltså kompletteras i detta avseende.

Bör försäkringstagare och försäkrade till förmånsbestämda försäkringar underrättas och höras?

I praxis har det uppkommit tveksamheter om försäkringstagarnas rätt berörs när det är fråga om förmånsbestämda försäkringar. Om så inte är fallet skulle det i vissa övergångar inte finnas någon alls att underrätta och höra. Enligt vår mening är det naturligt att försäkringstagare och försäkrade till förmånsbestämda försäkringar alltid hörs om ändringen, oavsett om de på grund av hur villkoren närmare har utformats skulle anses ha anspråk i överskott eller inte. Vi föreslår därför en särskild bestämmelse som innebär att försäkringstagare och försäkrade i förmånsbestämda försäkringar ska höras.

Röstfördelningen mellan försäkringstagare och försäkrad

Våra föreslagna ändringar att försäkrade ska höras väcker vissa tillämpningsfrågor om hur ”rösträkningen” ska ske. Ett sätt vore att varje försäkring har en röst och att försäkringstagaren och den försäkrade delar på denna röst. Detta komplicerat dock räkningen och medför tillämpningsproblem i frågor om olika försäkringsavtal består av en eller två försäkringar. Det kan också ifrågasättas om man inte i så fall i rättvisans namn borde ta hänsyn till storleken på förvaltad kapital eller överskott. Vi tror också att det regelmässigt skulle sakna betydelse för resultatet om försäkringstagaren och den försäkrade har en egen eller delad rösträtt. Vi anser därför att alla de som hörs i detta sammanhang bör ha en röst per person. Detta får anses följa av bestämmelsen som sådan och det krävs ingen särskild bestämmelse om detta.

Gränserna för samtycke i hybridbolag

Dagens regler för kategoribyte av hybridbolag bygger på att en minoritet bestående av en tiondel av försäkringstagarna ska kunna förhindra en ombildning. Detta kan ses mot bakgrund av den gräns som brukar krävas enligt aktiebolagsrätten för att en minoritet ska kunna stoppa särskilt ingripande beslut. Vi anser att denna gräns är lämplig och bör behållas.

Frågan blir då om man även ska behålla den kompletterande gränsen om att kategoribyte inte får ske, om fem tiondelar av samtliga underrättade röstar emot kategoribytet. Ett alternativ skulle vara att kräva att fem tiondelar av de som avhörtts måste rösta för ett kategoribyte. Med hänvisning till majoritetsregler i andra sammanhang skulle det vara lämpligt att föreskriva en sådan majoritetsregel. Enligt vår mening finns det trots allt anledning att presumera att försäkringstagare – och framdeles även försäkrade – som underrättas om ett kategoribyte men inte motsätter sig ändringen är positiva till ett kategoribyte eller i varje fall inte är emot ändringen. Med denna kompletterande regel följer i och för sig en risk för att försäkringsföretaget som föreslår en ombildning vill en låg aktivitet och så få röstande som möjligt. Men till skillnad från omröstningar i andra fall är hörandet i dessa sammanhang närmast till för att ge försäkringstagarna en vetorätt, dvs. en möjlighet att förhindra

ombildningar som många berörda är motståndare till. Vi anser därför att dagens gräns även i denna del bör behållas.

Bör försäkringstagare och försäkrade i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar underrättas och höras om övergången till vinstutdelning?

Såsom framgått kan en övergång till vinstutdelning få stor betydelse för försäkringstagarna i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar, särskilt eftersom mer permanenta slag av kapitalinsatser från externa finansiärer med rätt till vinstutdelning då kan förekomma. Motsvarande försäkringstagare och – i förekommande fall – försäkrade som i hybridbolag bör därför underrättas om intagande eller ändring av villkor om vinstutdelning i bolagsordningen. Detta bör dock bara göras i de fall som försäkringstagarna inte har tillgång till motsvarande information som delägare eller medlem genom att ha tillträde till bolagsstämman direkt eller genom ombud, och den vägen får del av motsvarande information.

I ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar bör försäkringstagarna inte höras för att ge sitt samtycke, eftersom får ta ställning till besluten på stämma eller besluten för deras räkning fattas av utsedda fullmäktige, där minst två tredjedels majoritet krävs för en bolagsordningsändring.

Hur underrättelsen ska lämnas

Underrättelsen ska, i likhet med i dag, kunna ske genom att en redogörelse för ändringen av bolagsordningen eller stadgarna och dess konsekvenser sänds till berörda personer på deras senast kända postadress, eller i de fall som berörda personer har medgivit det, att information i stället kan skickas via annan meddelarfunktion som hanteras via företagets hemsida.

Enligt vår mening bör underrättelsekravet även kunna uppfyllas på ett alternativt sätt i framtiden. Vi föreslår att företaget får lämna informationen på företagets hemsida. En förutsättning bör då vara att informationen hålls tillgänglig där på ett lättillgängligt och överskådligt sätt. Företaget ska i dessa fall skriftligen meddela berörda försäkringstagare och försäkrade om att sådan information hålls tillgänglig på hemsidan. Vidare bör informationen tillhandahållas

skriftligt så snart det kan ske till de berörda försäkringstagare och försäkrade som ska höras och som begär det. Vi föreslår att dagens bestämmelser om sändande av informationen per post kompletteras i enlighet med detta.

Vi har tidigare föreslagit att underrättelser ska ske av företagets överskottsregler och ändringar i dessa. Det är ändamålsenligt att all information till försäkringstagarna som rör överskottshanteringen kan lämnas på samma sätt. Detta ger inte bara företagen möjligheter att utveckla enkla och kostnadseffektiva lösningar, utan torde också underlätta för den som tar emot informationen att förstå att det handlar om överskottsfrågor. Man bör därför lagtekniskt utforma FRL så att samma bestämmelser gäller för underrättelser om överskottsregler och övergång till vinstutdelning.

Informationen till försäkringstagarna

Redan i dag uppställs i praxis ett krav från Finansinspektionen att informationen i underrättelsen till försäkringstagarna ska vara korrekt, riktig och tillräckligt utförlig. Enligt vår mening är det lämpligt att öka kraven på information i förhållande till i dag. Även om det rör komplicerade förhållanden är det viktigt att heltäckande information lämnas som redogör för bl.a. olika risker och framtida scenarier. Enligt vår mening bör informationen i allmänhet vara av den omfattning som kännetecknar ett prospekt inför en notering på en reglerad marknad. Förhållanden kan emellertid skifta från fall till fall och det kan finnas övergångar där förhållanden är enkla eller en omfattande redogörelse är mindre relevant, exempelvis där företaget helt saknar överskott och det i praktiken inte finns något alternativ till en övergång till vinstutdelning. Vi har därför stannat för att utforma bestämmelsen så att informationen ska vara korrekt, tillförlitlig och tillräckligt utförlig. Lämnande av sådan information bör uppställas som en förutsättning för att en övergång till vinstutdelning ska godkännas. Kraven bör även gälla för information som ska lämnas till försäkringstagare och försäkrade vid övergång till vinstutdelning i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar.

Särskilt om sekretessfrågor i samband med information om kategoribytet

Enligt vår mening bör utgångspunkten vara att försäkringstagare som har anspråk på överskott i icke-vinstutdelande livförsäkringsbolag inte ska ha sämre möjligheter att få information om sin investering inför ett kategoribyte än en medlem har i fråga om sina medlemsinsatser i en ekonomisk förening i allmänhet. Detta bör gälla som en generell princip för vilken insyn som en försäkringstagare har i ett icke-vinstutdelande företag. Det bör därför övervägas vidare om sekretessregler eller andra regler som förhindrar att försäkringstagare får sådan information från det aktuella företaget eller den myndighet som handlägger övergången till vinstutdelning, dvs. i första hand Finansinspektionen men även regeringen kan komma att pröva sådana ärenden. Om problem finns i detta avseende bör sekretessreglerna ändras. Dessa frågor omfattas inte av vårt utredningsuppdrag och bör lämpligen ske i särskild ordning om nu antydda problem inte går att lösa på ett tillfredställande sätt i praxis.

11.3.4 Bolagsordningens och stadgarnas innehåll

Förslag: Det klargörs i FRL att ett villkor om vinstutdelning som tas in första gången ska börja tillämpas vid ingången av ett räkenskapsår. Villkoret ska utformas så att det klargörs att företaget får dela ut all vinst.

Bakgrund: Vår utgångspunkt är att de avtalsreglerade förmånerna som försäkringstagarna har gäller oförändrade även efter en övergång till vinstutdelning. Försäkringstagarnas möjligheter till återbäring av överskott ska därefter i sin helhet bestämmas av försäkringsvillkoren samtidigt som bolagets vinst och förlust täcks respektive tillkommer aktieägaren. I enlighet med regeringens beslut 2001 om ombildningen av Handelsbanken Liv har därför villkor om vinstutdelning i bolagsordningen ansetts godtagbara även om de har ett ganska allmänt innehåll (jfr Finansinspektionens beslut om ombildningen av LF Liv).

I praxis har ställts upp krav på att det framgår när den nya bolagsordningen ska börja gälla och att detta ska ske i samband med ingången av ett nytt räkenskapsår – någonting som i för-

arbetena har ansetts viktigt ur redovisnings- och gottskrivningshänseende (se prop. 1998/99:87 s. 197). Det finns emellertid inte någon uttrycklig bestämmelse som anger detta.

Skälen för förslaget: Våra förslag till förändringar i överskottsreglerna innebär att livförsäkringsföretag efter övergången ska tillämpa vinstutdelnings- och överskottsreglerna i ABL eller FL i sin helhet. Detta bör beaktas i villkoret i bolagsordningen som inte bör få utformas så att företaget bara får dela ut en del av vinsten. Villkoret bör i stället utformas så att företaget ”får dela ut vinst” eller motsvarande uttryckssätt som innebär att all vinst står till stämans förfogande. Det anförda bör klargöras redan i de allmänna bestämmelserna i FRL om bolagsordningens innehåll. Enligt vår bedömning torde detta även överensstämja med hur de vinstutdelande livförsäkringsaktiebolagen har utformat sina villkor i dag.

Förslaget är som nyss antytts lika relevant för ömsesidiga livförsäkringsföretag och livförsäkringsföreningar som vill dela ut vinst. Dessa ska tillämpa ju överskottsreglerna i FL i sin helhet. En annan sak är att vinstutdelningsreglerna för ekonomiska föreningar i sig ger möjligheter att ha en överskottsutdelning baserat på olika faktorer som har bidragit till överskottet (se 10 kap. 1 § som gäller för nämnda företag).

Det bör klargöras i FRL att ett villkor om vinstutdelning som tas in första gången ska börja tillämpas först vid ingången av ett räkenskapsår. Detta är viktig inte minst av redovisnings- och gottskrivningsskäl.

11.3.5 Beaktande av försäkringstagarnas rättigheter

Förslag: Bestämmelserna om att en övergång till vinstutdelning inte får försämra för försäkringstagare och andra ersättningsberättigade på grund av försäkringar behålls för hybridbolag och ömsesidiga livförsäkringsbolag. En motsvarande regel införs för livförsäkringsföreningar. Det klargörs tydligare i bestämmelserna att försäkringstagarnas ”försäkringsfordringar” och ”anspråk på överskott” ska beaktas. Vidare skärps beviskraven något så att det ska vara ”sannolikt” att en försäkring inte sker jämfört med gällande regler där det räcker att det ”inte kan antas”.

Bakgrund:

Lagbestämmelserna

I ett *livförsäkringsaktiebolag* förutsätter en ombildning att ändringen inte kan antas försämra rätten för försäkringstagare och andra ersättningsberättigade på grund av försäkringar. Detsamma gäller även villkor om förlusttäckning (se 11 kap. 20 § andra stycket FRL).

I *ömsesidiga livförsäkringsbolag* gäller motsvarande förutsättning för införande av villkor om vinstutdelning till garantier eller innehavare av förslagsandelar och för villkor om förlusttäckning (12 kap. 40 § FRL)

Motsvarande bestämmelser saknas för *försäkringsföreningar*.

Ombildningsreglerna ska enligt vissa förarbetsuttalanden inte utformas så restriktiva att ekonomiskt befogade förändringar av verksamheten i praktiken omöjliggörs (se prop. 1998/99:87 s. 367). Det är i första hand Finansinspektionen som getts uppdraget att tillgodose försäkringstagarnas intresse av att deras ställning inte försämras. Ärenden av principiell betydelse kan prövas av regeringen.

Tillämpningen i praxis för livförsäkringsaktiebolag

Bedömningen ska enligt förarbeten till bestämmelserna ta sikte på framtiden och beakta försäkringstagarnas ekonomiska rättigheter på grund av befintliga försäkringar, i första hand rätt till återbäring som kan finnas enligt försäkringsavtalen. Vidare ska denna bedömning utgå från försäkringstagarna som kollektiv. I praxis har regeln tillämpats så att en försämring kan godtas för vissa försäkringstagare så länge de allra flesta inte får någon försämring alls. Jämförelsen bör ske så att det icke-ombildade företags verksamhet jämförs med tänkt verksamhet i det ombildade företaget. Det är en samlad bedömning som ska göras. En försämring för försäkringstagarna kan således vägas upp av andra förhållanden som utgör en förbättring (se prop. 1998/99:87 s. 427 och regeringens beslut 2001 om ombildningen av Handelsbanken Liv).

I praxis har den närmare prövningen skett genom att man var för sig bedömt förhållanden hänförliga till avkastning, riskkapitalet, administrationskostnader, flytträtt och den finansiella ställningen samt därefter gjort en samlad bedömning av ombildningens påverkan på försäkringstagarnas rätt (se t.ex. Finansinspektionens beslut 2010 om ombildningen av LF Liv).

Att bedömningen ska ske med beaktande av rätten för försäkringstagare som kollektiv har Finansinspektionen tolkat som att en stor majoritet inte ska få någon försämrad rätt samt att även eventuella försämringar i rätten för minoriteten ska bedömas bli begränsade. För att göra denna bedömning begärs regelmässigt från bolaget in material som jämför den framtida ekonomiska utvecklingen utifrån olika rimligt realistiska antaganden och simuleringar för relevanta försäkringsgrupper i beståndet. Detta innebär att utvecklingen efter ombildning kan jämföras med en fortsatt ömsesidig verksamhet och att man kan beakta om förutsättningarna för att ta ökad risk med ökad avkastningen kan förbättras efter ombildningen (se Finansinspektionens promemoria 2009-01-12, Finansinspektionens åtgärder när livförsäkringsbolag ombildas till vinstutdelande s. 2).

Hittills har vinstdelning mellan försäkringstagare och ägare efter en ombildning främst grundats på bolagets faktiska kapitalavkastning av de tillgångar som hör till försäkringstagarna och har nästan genomgående också utgått från skapandet av överskott genom fortsatt tillämpning av s.k. retrospektivreservmetoder. Det har hittills inte skett någon vinstdelningsmodell som baseras på årets resultat i resultaträkningen. De senare har ansetts kräva särskilda redovisningsregler för att säkerställa försäkringstagarnas rätt, eftersom det numera kan användas olika antaganden för beräkning av premier och värdering av avsättningar vilka leder till omedelbara vinster vid nyteckning (a.a s. 2)

Om en kollektiv konsolidering tillämpas kan det finnas ett kollektivt ännu inte fördelat kapital som återförs eller återtas i samband med ombildningen. Effekten av denna återföring alternativt återtag (med åtföljande konsolideringsuppbyggnad i det ömsesidiga alternativet) ska sedan vägas mot effekten av vinstdelningen på kapitalavkastningen. Hänsyn måste då tas till om målnivån gällt länge eller höjts under senare tid, eftersom det senare kan få en ombildning att framstå som bättre än annars.

Även införandet av en omfattande och inte alltför dyr flytträtt har ansetts som en viktig förutsättning för att försäkringstagarna rättigheter inte kan anses försämrade genom ombildningen (se regeringens beslut 2001 om ombildningen av Handelsbanken Liv och a. promemoria).

I praxis har även bolagsspecifika faktorer i form av bolagets ekonomiska situation haft betydelse. Om bolaget har en pressad ekonomisk situation som påverkar avkastning och nyteckningar

och därför är i behov av ytterligare riskkapital finns större förutsättningar för att bedöma att ombildning inte försämrar försäkringstagarnas rätt jämfört med om bolaget har en god ekonomisk situation och utveckling utan en ombildning. Företagets ekonomiska situation före ombildningen har också betydelse för frågan om vilka övervärden som finns och ska gottskrivas försäkringstagarna.

Skälen för förslaget: Som tidigare angetts bör utgångspunkten vara att de avtalsreglerade förmåner som försäkringstagarna har gäller oförändrade även efter en övergång till vinstutdelning. Enligt vår bedömning gäller detta redan i dag och tillgodoses genom de begränsningar som gäller för ändring av försäkringsavtal enligt FAL.

De regler som i övrigt utvecklats i praxis inom ramen för kravet att förändringen inte får försämma försäkringstagarnas rätt bör tillämpas även fortsättningsvis. Endast vissa förändringar bör göras.

Som en följd av våra förslag om överskottshanteringen bör man förtydliga reglerna om att prövningen ska inriktas både på skyddet för försäkringsfordringar och på det anspråk på överskott som försäkringen medför. I dessa avseenden kommer företagets överskottsregler att få en viktig roll för fördelningen (se avsnitt 5.4.1 och 5.4.2). Att övergång till vinstutdelning ställer större krav på försäkringsavtalets innehåll i fråga om rätt till återbäring har också behandlats tidigare (se 5.4.1).

Det finns enligt vår mening ingen anledning att göra någon annan bedömning för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar i detta avseende. Även där bör en åtskillnad göras så att sådana allmänna rörelserisker efter övergången bärs av försäkringstagarna i egenskap av ägarna inom ramen för en överskottshantering enligt FL. Detta har också utvecklats tidigare (se avsnitt 5.5).

11.3.6 Särskilt om flytträtt efter kategoribytet

Bedömning: De förarbetsuttalanden som finns om att övergången ska förutsätta införandet av en ”inte alltför dyr” flytträtt är inte längre relevant till följd av vårt förslag till en utvidgad flytträtt och reglering av flyttavgifter.

Skälen för bedömningen: Möjligheten att flytta är en möjlighet för försäkringstagaren att skydda sina intressen i de fall försäkringstagaren befarar att dennes rättigheter riskerar att försämrans vid en övergång till vinstutdelning. Försäkringstagaren är i detta fall beroende av att det finns motsvarande skydd att uppnå hos något annat företag.

I hittillsvarande praxis har införandet av en omfattande och inte alltför dyr flytträtt ansetts som en viktig förutsättning för att försäkringstagarna rättigheter inte kan anses försämrans genom ombildningen av hybridbolag (se regeringens beslut 2001 om ombildningen av Handelsbanken Liv).

Vi delar bedömningen att försäkringstagarna efter en ombildning av hybridbolag bör erbjudas en omfattande och inte alltför dyr flytträtt. Vi föreslår dock i ett annat sammanhang utvidgade bestämmelser om en lagstadgad flytträtt samt bestämmande av högsta avgifter vid flytt som även gäller för vinstutdelande livförsäkringsbolag. Dessa kommer således att gälla automatiskt efter övergången. Vi bedömer också att ett vinstutdelande livförsäkringsföretag kommer att frivilligt erbjuda sina kunder flytträtt. Ifrågasvarande uttalande är därför mindre relevant i dag och bör i varje fall inte regleras i FRL som en förutsättning för godkännande av en övergång till vinstutdelning.

11.3.7 Gottskrivning av fonder och övervärden

Förslag och bedömning: Det föreslås inga sakliga ändringar i gällande bestämmelser om gottskrivning av fonder och övervärden vid en övergång till vinstutdelning i hybridbolag. Det preciseras närmare vilka övervärden som ska beaktas (se avsnitt 11.3.8).

Det införs en bestämmelse om att konsolideringsfonden ska gottskrivas försäkringstagarna som återbäring vid en övergång till vinstutdelning i ömsesidiga försäkringsbolag och för försäkringsföreningar. Det införs ingen bestämmelse om att tillgångarna ska kunna gottskrivas dem på annat sätt. Andra övervärden behöver inte gottskrivas försäkringstagarna och försäkrade. Vid prövningen av övergången försämrar för försäkringstagarnas och försäkrade ska beaktas att sådana med anspråk i överskott ges möjligheter att bli delägare.

Vi har tidigare föreslagit att alla försäkrade som har anspråk på överskott får göras till delägare i ömsesidiga livförsäkringsbolag.

Bakgrund: En förutsättning för att bolagsordningsändringen vid en ombildning till livförsäkringsaktiebolag som får dela ut vinst ska få godkännas är som tidigare nämnts att uppskrivningsfonden, fond för orealiserade vinster och andra övervärden i bolaget, med avdrag för aktiekapitalet och överkursfond, gottskrivs försäkringstagarna och andra ersättningsberättigade på grund av försäkringarna såsom återbäring eller på annat sätt (se 11 kap. 21 § FRL som motsvarar 12 kap. 16 § i 1982 års FRL).

I förarbetena förtydligas att samtliga värden i bolaget, med undantag för medel som motsvarar aktiekapital och överkursfond, ska komma försäkringstagarna tillgodo innan företaget övergår till vinstutdelande verksamhet. Med ”andra övervärden” avses enligt förarbetena ”skillnaden mellan bokfört värde och verkligt värde samt sådana affärsvärden, s.k. goodwill, som förekommer i bolaget” (prop. 1998/99:87 s. 428).

Själva gottskrivandet behöver inte ha skett innan bolagsordningen stadfästs utan kan ske först vid själva övergången till vinstutdelande verksamhet (prop. 1999/2000:34 s. 153).

I ett regeringsbeslut från 2001 om ombildningen av Handelsbanken Liv anges att utgångspunkten för bestämmelsen är att försäkringstagarna bör tillgodoföras sådana värden i det enskilda bolaget som skulle ha kommit dem tillgodo i framtiden om en övergång till vinstutdelande verksamhet inte skett. Enligt regeringen innebär detta ”t.ex. att goodwill i form av rättigheter och övervärden i av Handelsbanken Liv förvärvade företag ska beaktas. Däremot omfattas inte sådan goodwill som skulle komma Handelsbanken till godo vid en försäljning av aktierna.” Regeringsbeslutet förtydligar alltså att även affärsvärden i dotterföretag ska ingå samt att vissa aktieägarvärden inte behöver gottskrivas.

I Finansinspektionens beslut om ombildning av LF Liv anges att internt upparbetade värden, oavsett om de klassificerats som goodwill eller inte och oavsett om värdena redovisats som en tillgång eller inte, ska gottskrivas försäkringstagarna. Detta eftersom värdena skulle ha kommit försäkringstagarna tillgodo, direkt eller indirekt, om en ombildning inte skett.

Av beslutet framgår, enligt Finansinspektionen, att med andra övervärden avses samtliga värden som kan tänkas innebära ett värde för verksamheten som sådan. Sådana värden, som försäkringstagarna har bidragit till, ska också gottskrivas dem. Finansinspektionen anser att denna tolkning står bäst i överensstämmelse med uppgiften att värna försäkringstagarnas intressen vid bedömningen av om bolagsordningsändringen kan godtas.

Något krav på att vissa fonder eller andra övervärden ska ha tillförts försäkringstagarna har inte införts för ömsesidiga försäkringsbolag som villkor för vinstutdelning till garantier. Skillnaden mot aktiebolagen har motiverats av att försäkringstagarna är delägare i ömsesidiga bolag, som framgått tidigare har det av samma skäl inte heller ställts upp något krav på hörande av dessa i egenskap av försäkringstagare (prop. 1998/99:87 s. 366).

Vid ren riskförsäkring ska försäkringsgruppernas andel av konsolideringsfonden (ackumulerade resultat) också återföras till försäkringskollektivet genom premierreduktion eller kontant utbetalning. Detta ger oftast direkt – och kortsiktigt – en positiv effekt för de befintliga försäkringstagarna vid ombildningen. Sådan återföring har skett vid tidigare ombildningar.

Företagets ekonomiska situation före ombildningen har också betydelse för frågan om vilka övervärden som finns och ska gottskrivas försäkringstagarna.

Skälen för förslaget och bedömningen

Hybridbolag

Enligt vår mening är nuvarande praxis för gottskrivning av fonder och övervärden vid ett kategoribyte av ett hybridbolag till vinstutdelande livbolag lämplig ur ett försäkringstagarperspektiv. Det finns därför inte något behov av sakliga ändringar i bestämmelserna om gottskrivning av fonder och övervärden. Det kan däremot vara lämpligt att kodifiera praxis och i lagtexten ytterligare precisera vilka övervärden som ska beaktas och hur dessa ska värderas. Vi lämnar därför ett förslag till detta.

Ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar

Den praxis som utvecklats för livförsäkringsaktiebolag kan inte utan vidare tillämpas på en övergång till vinstutdelning i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar. I sådana bolag kommer delägarna eller medlemmarna att svara för företagens riskkapital genom delägar- och medlemsinsatser samt ha rätt till vinstutdelning efter övergången.

Enligt vår mening är det viktigt att sådana överskott som försäkringstagarna varit med om att bygga upp i ett icke-vinstutdelande företag inte ska kunna användas för vinstutdelning till externa finansierare. Vidare är det viktigt att säkerställa att uppkomna framtida överskott kan fördelas genom vinstutdelning enligt FL:s regler.

Enligt vår mening bör endast tillgångar motsvarande konsolideringsfonden och eventuellt andra överskottsfonder, dvs. fonder för ackumulerade överskott som inte enbart är inrättad enligt redovisningsreglerna, gottskrivas försäkringstagarna, som återbäring i samband med övergången. Enligt vår mening är det här fråga om överskott som hör till befintliga försäkringstagare och försäkrade med anspråk på överskott på grund av vinstutdelningsförbudet. En bestämmelse om detta bör alltså införas i FRL.

Frågan blir då om försäkringstagarna och försäkrade ska gottskrivas andra övervärden på sätt som gäller för hybridbolag. Enligt vår mening bör detta inte ske. Skälet för detta är att försäkringstagarna och, i vissa fall försäkrade, är ägare även efter övergången. Därmed kan eventuella övervärden fortsatt komma samma krets tillgodo. Som ägare får de anspråk på överskott efter övergången på grund av inbetalda ägarinsatser (delägarinsatser eller medlemsinsatser). Vi anser att det av sådana skäl är viktigt att alla försäkringstagare och försäkrade som har anspråk i överskott ges möjlighet att bli delägare i företaget i samband med övergången. Att så sker bör beaktas i Finansinspektionens prövning av att övergången inte försämrar för dessa (se avsnitt 11.3.4).

Mot denna bakgrund är det viktigt att inte lagen förhindrar försäkrade med anspråk på överskott att bli delägare i ömsesidiga livförsäkringsbolag. Detta är redan enligt gällande regler möjligt i försäkringsföreningar och vi föreslår en sådan möjlighet även i ömsesidiga försäkringsbolag.

Vissa försäkringstagare kan av olika skäl välja att inte vilja bli delägare och behöva skjuta till nytt riskkapital i samband med övergången. Vi anser inte att detta i sig är tillräckliga skäl för att för-

säkringstagaren ska ha rätt till övervärden utöver konsolideringsfonden. Det finns nämligen ingen garanti för att övervärdena tillkommit honom om en övergång till vinstutdelning inte skett. Det viktigaste skälet är emellertid att till skillnad från hybridfallet har försäkringstagaren per definition möjlighet att bli delägare och därigenom få del av övervärdena.

Vid fördelningen av konsolideringsfonden mellan berörda försäkringstagare och försäkrade kommer företagets överskottsregler att få betydelse. I likhet med vad som idag gäller för hybridbolag bör fördelningen mellan dem ske på ett sätt som är förenligt med företagets överskottsregler (se vidare om sådana regler i avsnitt 5.4). Detta bör framgå av bestämmelserna om övergång till vinstutdelning.

Vi har övervägt om överskott vid övergången till vinstutdelning i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar ska kunna gottskrivas de berörda på annat sätt än återbäring i likhet med vad som idag gäller för hybridbolag. En sådan ordning skulle kunna underlätta ifrågavarande övergångar och vi ser i och för sig inget principiellt hinder med hänsyn till försäkringstagarskyddet mot att detta skulle tillåtas. Nuvarande bestämmelse för aktiebolag om gottskrivning av övervärden på annat sätt än som återbäring motiveras emellertid främst med att detta skulle kunna vara ett sätt att gottskriva andra affärsvärden, vilket inte blir relevant för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar. Ett lagkrav på gottskrivning av överskott motsvarande konsolideringsfonden som återbäring säkerställer också att också att berörda försäkringstagare och försäkrade får del av tillgängliga överskott i den form som förutsattes när försäkringen tecknades. En annan ordning än gottskrivning som återbäring skulle för övrigt kräva särskilda skatteregler – som inte är möjliga att utreda i detta sammanhang – för att möjligheten skulle bli relevant i praktiken. Vi har därför avstått från att lämna ett sådant förslag.

Om det angeläget att underlätta övergångar till vinstutdelning i berörda företag kan regeringen senare ta fram ett sådant förslag i förening med särskilda skatteregler som möjliggör att konsolideringsfonden överförs till delägar- eller medlemsinsatser utan omedelbara skattekonsekvenser för de berörda.

11.3.8 Värderingen av vad som ska gottskrivas

Förslag och bedömning: Det införs en bestämmelse som preciserar hur de värden som ska gottskrivas försäkringstagarna ska värderas i ett hybridbolag vid en övergång till vinstutdelning. Det behövs ingen bestämmelse om hur konsolideringsfonden ska värderas vid ett motsvarande övergång i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar.

Skälen för förslaget och bedömningen

Värderingen vid en övergång till vinstutdelning i livförsäkringsaktiebolag

En viktig fråga är värderingen av de värden som ska gottskrivas försäkringstagarna vid en övergång till vinstutdelning. När det gäller hybridbolag ger förarbetena klart uttryck för att övervärden på tillgångar som tas upp till lägre belopp i balansräkningen i redovisningen ska värderas till verkligt värde. Detta talar starkt för att även affärsvärden som inte redovisas i balansräkningen ska värderas med utgångspunkt i verkligt värde. Värderingsprincipen vid gottskrivningen bör inte heller vara beroende av om egendomen tas upp i en balansräkning enligt tillämpliga redovisningsregler eller inte.

De ombildningar som skett har oftast också inneburit att ägarna, förutom allmän rörelserisk, övertar kostnads- och försäkringsrisk. Sådana effekter har till en del bedömts som kortsiktiga i praktiken men när det gäller kostnader har en praxis utvecklats som innebär en s.k. frysning av avgiftsuttaget för den del av beståndet som finns vid ombildningen. Denna praxis bygger på resonemanget att det ombildade bolaget bör ha en så pass god kontroll på kostnads-situationen att försäkringstagarkollektivet efter ombildningen inte ska behöva räkna med höjda avgiftsuttag.

Vid ren riskförsäkring ska försäkringsgruppernas andel av konsolideringsfonden (ackumulerade resultat) också återföras till försäkringskollektivet genom premiereduktion eller kontant utbetalning. Detta ger oftast direkt – och kortsiktigt – en positiv effekt för de befintliga försäkringstagarna vid ombildningen. Sådan återföring har skett vid tidigare ombildningar.

Företagets ekonomiska situation före ombildningen har också betydelse för frågan om vilka övervärden som finns och som ska gottskrivas försäkringstagarna.

Undervärden t.ex. underskott i försäkringsrörelsen får beaktas som ett avdrag från övriga övervärden. Detta är en naturlig följd av att man värderar företaget i sin helhet. Som regeln är skriven torde man dock inte få räkna av undervärden mot övervärden på i balansräkningen upptagna tillgångar.

Regeringsbeslutet förstärker uppfattningen att det är fråga om att göra en företagsvärdering av livförsäkringsbolaget. Företagsvärderingen ska göras just vid övergången till vinstutdelande verksamhet. Vid värderingen ska beaktas vilka framtida kassaflöden som är hänförliga till sådana affärsvärden

Som underlag för vad som ska gottskrivas försäkringstagarna måste det upprättas någon form av förvärvsanalys. En förvärvsanalys upprättas normalt utifrån köparens perspektiv med utgångspunkt från köpeskillingen för aktierna. Som tidigare fastslagits bör dock frågan om vad som ska gottskrivas försäkringstagarna bedömas utifrån vad som hade kommit försäkringstagarna tillgodo om en ombildning inte hade skett, dvs. med utgångspunkt från livförsäkringsbolagets perspektiv. Detta behöver dock i praktiken inte ha så stor betydelse för vilka värderingsprinciper som tillämpas. Samtidigt bör framhållas att en förvärvsanalys är en sak och en ombildningsvärdering någonting annat. Den senare påverkas inte självklart av ändringar i redovisningskonventioner. Man måste nämligen pröva särskilt om ändringen även är lämplig vid en ombildningsvärdering med hänsyn till det särskilda syfte som den har.

En värdering förutsätter alltså en inventering och bedömning i det enskilda fallet, men det finns inga regler enligt FRL eller praxis om hur tillgångar eller skulder ska grupperas vid prövningen av vilka övervärden som finns. Hur grupperingen görs bör dock inte ha någon betydelse för slutresultatet.

Värderingen vid en övergång till vinstutdelning i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar

Den värdering som aktualiseras i rubricerade fall är enklare, bl.a. eftersom inga oredovisade affärsvärden i företaget eller dotterföretag behöver identifieras och värderas. Som framgått av föregående avsnitt ska endast konsolideringsfonden behöva gottskrivas

försäkringstagarna som återbäring. Vi anser att gottskrivningen som sådana bör få ske med användning av tillgångarnas bokförda värden. Detta behöver enligt vår mening inte preciseras utan följer redan av bestämmelsen att konsolideringsfonden ska gottskrivas och att inga andra övervärden ska beaktas. Om tillgångar ska fördelas mellan olika försäkringar som återbäring eller på annat sätt, är det emellertid befogat att använda verkliga värden eller annan grund som säkerställer en rättvis fördelning. Detta kan inte anse kräva någon särskild bestämmelse utan kan redan anses följa av den förstärkta likhetsprincipen.

11.3.9 Fördelningen av kostnader för övergången till vinstutdelning

Bedömning: Det bör inte införas några särskilda bestämmelser om fördelning av kostnader vid en övergång till vinstutdelning.

Skälen för bedömningen: En övergång till vinstutdelning kan vara en kostsam process. I FRL finns inga bestämmelser om vem som ska bära kostnaderna för en ombildning. Frågeställningen om vem som ska bära kostnaderna för övergången torde ha sin bakgrund i att en aktieägare kan ha ett egenintresse av en ombildning som inte sammanfaller med försäkringstagarna intressen samt att det kan uppfattas som orättvist att livförsäkringsbolaget och inte dess ägare ska behöva bekosta kategoribytet.

Enligt vår mening är bakgrunden till varför en övergång till vinstutdelning sker specifik i varje enskilt fall. Frågan om vem som ska bära kostnaderna för förändringen kan därför inte anses vara lämplig att reglera genom lag. Frågan bör i stället prövas mot bakgrund av de allmänna skyddsregler som finns, i första hand vinstutdelningsförbudet som förbjuder värdeöverföringar från ett icke-vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag som inte är affärsmässig. Det finns också skadeståndsrättsliga regler som kan bli tillämpliga om bolagets tillgångar förlösas på ett sätt som strider mot försäkringstagarnas intresse.

Vi har i annat sammanhang lämnat förslag för att förstärka försäkringstagarnas riskkapital skydd, bl.a. genom förbättrad insyn och inflytande i hybridbolag (se avsnitt 7.2). Detta torde motverka övergångar som enbart motiveras av aktieägarnas intressen. Mot

denna bakgrund föreslår vi inga bestämmelser om vem som ska bära kostnaderna för en övergång till vinstutdelning.

11.3.10 Avtals- och stadgefrågor

Bedömning och förslag: Det behövs inga nya bestämmelser i FAL om förändringar av avtal om försäkring vid en övergång till vinstutdelning. Vi har tidigare föreslagit att bolagsordningen eller stadgarna ska innehålla ett generellt villkor om att livförsäkringsföretaget får dela ut vinst. Detta krav bör återspeglas i bestämmelsen om övergång till vinstutdelning.

Skälen för bedömningen och förslaget

Förändringar av avtal

Vår utgångspunkt är att försäkringstagarnas avtalsenliga rättigheter som är försäkringsfordringar inte får försämrats genom en övergång till vinstutdelning eller annan företagsändring. Förändringarna får inte komma i konflikt med bestämmelserna i 11 kap. 7 § FAL om ett försäkringsbolags rätt att endast under vissa förhållanden ändra avtalsvillkor vid livförsäkring. De bestämmelserna avser nämligen att skydda försäkringstagarna mot försämrade villkor under avtals-tiden (se prop. 2003/04:150 s. 158 f.). Bestämmelsen förhindrar dock knappast sådana ändringar som till följd av en föreskriven övergång till ny verksamhetsform inte verkar i negativ riktning för försäkringstagarna (jfr SOU 2005:55 s. 207).

Om avtalsvillkor innehåller omfattande ändringsrätt till försäkringsgivarens fördel införs i samband med en ombildning finns det risk att försäkringstagarnas rätt tillvaratas vid ombildningstillfället, men i stället ger möjlighet för företaget att försämrats försäkrings-tagarnas rätt i ett senare skede. Enligt vår mening finns det ingen anledning att ett företag som övergår till vinstutdelning ska ha större möjligheter att förbehålla sig en ändringsrätt. Enligt vår mening finns det i stället anledning att se restriktivt på detta eftersom försäkringstagarna inte ska tillåtas bära driftskostnadsrisker. Sådana aspekter bör också ingå i prövningen av att försäkrings-tagarnas rätt inte försämrats. Vi föreslår dessutom en bestämmelse

som innebär skärpta krav på tydlighet i villkor om återbäring i livförsäkringsföretag som får dela ut vinst (se avsnitt 5.4.1).

Vilka krav som bör ställas i detta avseende bör enligt vår mening även fortsättningsvis bäst bedömas i praxis med utgångspunkt i den nya bestämmelsen och vad som sägs i kommentaren till denna om vikten av särskilt klara och tydliga villkor av avgifter och kostnader som premier och rätt till återbäring i livförsäkringsföretag som får dela ut vinst (se kommentaren till föreslagna 4 kap. 11 a § FRL).

Mot denna bakgrund behövs enligt vår bedömning inga nya bestämmelser i FAL som tar särskilt sikte på förändringar av avtal om försäkring i samband med en övergång till vinstutdelning eller andra jämförbara förändringar.

Finansinspektionens prövning av nya avtal vid övergång till vinstutdelning

Denna angivna bedömning ingår enligt vår mening som ett led i Finansinspektionens prövning inom ramen för godkännande av bolagsordningen i fråga om att övergången inte får försämra för försäkringstagarna. Därför måste enligt vår mening relativt detaljerade och fullständiga avtalsutkast presentera för Finansinspektionen i ärenden om en övergång till vinstutdelning. Detta är viktigt för att myndigheten ska kunna granska hur avtalen ska se ut efter övergången.

Finansinspektionen kan däremot inte ge dispens från FAL. Myndighetens prövning kan därför inte, lika lite som myndighetens prövningar av avtal i andra sammanhang, ges någon självständig avtalsrättslig betydelse för om en ändring av avtalen är godtagbar enligt FAL. För att främja att försäkringsavtal efter ombildningen inte ska kunna underkännas med hänsyn till FAL kan det därför vara lämpligt att Finansinspektionen i ifrågavarande slag av ärenden hämtar in yttranden från Konsumentverket/KO om det är behövligt. Någon särskild bestämmelse för att Finansinspektionen ska kunna göra detta torde inte behövas, utan samrådet kan ske inom ramen för sedvanligt myndighetssamarbete. Samrådet bör kunna ske genom att Finansinspektionen begär in ett yttrande från Konsumentverket/KO över vissa delar av presenterar avtalstext eller att Finansinspektionen inhämtar synpunkterna på annat lämpligt sätt. Mot denna bakgrund föreslår vi inga bestämmelser om obligatorisk samrådsskyldighet mellan myndigheterna i detta fall.

Bolagsordningen eller stadgarnas innehåll

Vi har tidigare föreslagit att bolagsordningen eller stadgarna ska innehålla ett generellt villkor om att livförsäkringsföretaget får dela ut vinst. Det bör för tydlighetens skull framgå av bestämmelserna om en övergång till vinstutdelning att villkoret ska ha ett sådant allmänt innehåll för att få godkännas.

11.4 Ett förbud mot övergång från vinstutdelning och bildande av nya hybridbolag?

Förslag och bedömning: Det införs ett förbud mot övergång från vinstutdelning genom borttagande av villkor om vinstutdelning i bolagsordningen eller stadgarna. En övergång från vinstutdelning bör bara få ske genom likvidation av företaget i kombination med en beståndsöverlåtelse till ett livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst.

Det bör inte införas något förbud mot bildande av nya hybridbolag.

Bakgrund: Genom FRL medges mer permanenta slag av kapitalinsatser med rätt till vinstutdelning i ömsesidiga försäkringsbolag och försäkringsföreningar. I sådana företag kan numera förekomma förlagsinsatser enligt FL. Om företaget beslutar att sådana insatser inte längre ska förekomma eller vill avstå från att dela ut vinst till ägarna, kan frågan uppkomma om företaget ska eller får ”ombildas” till ett livförsäkringsbolag som inte får dela ut vinst. Formellt skulle detta ske genom borttagande av villkor om vinstutdelning i företagets bolagsordning eller stadgar. Det finns inga bestämmelser om detta i FRL och frågan torde inte heller ha aktualiserats i praxis. Det ligger dock nära till hands att tolka lagen så att sådana förändringar inte är förbjudna.

Skälen för förslaget och bedömningen

En övergång från vinstutdelning genom borttagande av villkor i bolagsordningen

En övergång från vinstutdelning är inte bara en fråga för försäkringstagarna och ägarna. Även externa finansiärers anspråk på överskott måste beaktas innan ändringen av bolagsordningen kan godkännas och registreras. En sådan ombildning skulle därför enligt vår mening kräva särskilda bestämmelser för att skydda externa finansiärer på motsvarande sätt som de skyddas i en likvidation, t.ex. genom ett kallelse- och återbetalningsförfarande. Även frågan om behandling av överskottsfonder och övervärden, som i detta fall är ägarkapital, skulle behöva beaktas och regleras. Det gäller inte minst överföring av medel från fonder inom eget kapital som ska förekomma i livförsäkringsföretag som får dela ut vinst, t.ex. reservfonden, till fonder som ska förekomma i icke-vinstutdelande livförsäkringsföretag, t.ex. konsolideringsfonden (se 5 kap. 4 § ÅRFL). En övergång från ett livförsäkringsföretag som får dela ut vinst till ett livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst enbart genom ändring av villkor i stadgarna bör alltså inte få förekomma. Det bör därför införas ett förbud mot sådana övergångar i FRL.

En överföring av verksamheten i en vinstutdelande företagsform till en icke-vinstutdelande företagsform bör alltså bara få ske genom överlåtelse av försäkringsbestånd och kompletterande inkråmsöverlåtelse till ett icke-vinstutdelande livförsäkringsföretag i kombination med likvidation. Genom ett sådant förfarande säkerställs att såväl externa finansiärers som försäkringstagarnas intressen tillgodoses. De externa finansiärernas intressen och försäkringstagarnas skydd för riskkapital som ägare säkerställs då genom regler om likvidationsförfarandet i ABL eller FL, som gäller genom hänvisningar i FRL. Försäkringstagarnas skydd för försäkringsfordringar tillgodoses genom Finansinspektionens prövning av beståndsöverlåtelsen.

Ett förbud mot bildande av nya hybridbolag?

I ett särskilt avsnitt behandlas frågan om försäkringstagarnas intressen kan tillgodoses utan krav på så kallad tvångsombildning av hybridbolag (se avsnitt 14). En delvis annan fråga är om ett förbud bör införas mot bildande av nya hybridbolag.

Ett nybildat hybridbolag skulle troligen ha svårigheter att anskaffa riskkapital i form av aktiekapital från en institutionell ägare eftersom denne inte skulle kunna få avkastning på tillfört aktiekapital. Sådana ägare skulle numera säkerligen välja att bedriva livförsäkringsrörelse i ett livförsäkringsföretag som får dela ut vinst. En konsolideringsfond måste dessutom byggas upp genom överskott från rörelsen, om den inte kan övertas som riskkapital i samband med överlåtelse av försäkringsbestånd. För de intressegrupper som vill etablera ömsesidig försäkringsrörelse torde sannolikt ett ömsesidigt livförsäkringsbolag eller en livförsäkringsförening väljas, särskilt eftersom sådana företag som tillämpar den av oss föreslagna optionen har betydligt bättre kapitalanskaffningsmöjligheter.

Möjligen kan ett hybridbolag vara intressant i mer speciella situationer där stiftarna av något skäl vill säkerställa ett brett ägande av försäkringstagarna som aktieägare. Det skulle också kunna vara fråga om fall där två stiftare strävar efter åstadkomma en delad maktbalans i ägandet av företaget och är beredd att åtminstone inledningsvis svara för det riskkapital som krävs. I det förra fallet borde dock ett ömsesidigt livförsäkringsbolag eller en livförsäkringsförening kunna väljas. I det senare fallet borde ett livförsäkringsaktiebolag som får dela ut vinst lika gärna kunna väljas.

Vi är sammantaget ändå inte beredda att föreslå något förbud mot etablerandet av nya hybridbolag, så länge FRL tillåter nuvarande hybridbolag att fortsätta bedriva verksamheten i denna företagsform. Se i det sammanhanget vårt ställningstagande mot en tvångsombildning av hybridbolagen i avsnitt 14.

11.5 Byten av associationsform

Bedömning: Det bör inte införas några bestämmelser som möjliggör direkta byten av associationsform. Ombildning av ett livförsäkringsaktiebolag till ett ömsesidigt försäkringsbolag eller en livförsäkringsförening kan redan enligt gällande regler

genomföras genom bildande av ett sådant företag och överlåtelse av försäkringsbestånd och inkräm samt likvidation av livförsäkringsaktiebolaget. Vårt förslag förhindrar inte att en sådan ombildning sker direkt till ett ömsesidigt försäkringsbolag eller en livförsäkringsförening som tillämpar optionen.

Ombildning från ett ömsesidigt försäkringsbolag eller en livförsäkringsförening till ett försäkringsaktiebolag bör på motsatt sätt ske genom bildande av ett nytt aktiebolag, överlåtelse av försäkringsbestånd och inkräm samt likvidation av det gamla företaget.

Bakgrund

Allmänt

En ombildning av ett livförsäkringsaktiebolag till ett ömsesidigt försäkringsbolag kan redan enligt gällande regler ske genom att ett nytt ömsesidigt försäkringsbolag eller en försäkringsförening bildas. Därefter överläts försäkringsaktiebolagets bestånd och övrig verksamhet till det nya bolaget. Försäkringsaktiebolaget går sedan i frivillig likvidation och upplöses när likvidationen avslutas.

En beståndsöverlåtelse till ett nytt ömsesidigt försäkringsbolag behöver dock inte innebära att hela beståndet överförs till det ömsesidiga bolaget eller försäkringsföreningen. Ett sätt att möta de för aktiebolag föreslagna kraven kan vara att bilda ett nytt ömsesidigt bolag, överlåta delar av försäkringsbeståndet samt – efter att ägarna skjutit till nytt kapital – fortsätta att driva aktiebolaget enligt de regler som gäller för vinstutdelande verksamhet. Med ett sådant förfarande skulle ett betydligt lägre kapitaltillskott än det som skulle krävas för en fullständig övergång till vinstutdelande verksamhet inom ramen för dagens ombildningsregler (se SOU 206:55 s. 236).

I sitt betänkande redogör Försäkringsföretagsutredningen för hur en beståndsöverlåtelse till ett nytt ömsesidigt försäkringsbolag i huvuddrag går till och några av de frågor som kan uppstå vid en ombildning från ett försäkringsaktiebolag till ett ömsesidigt bolag.

Det är, enligt Försäkringsföretagsutredningen, inte lämpligt att beträffande behandlade övergångar avvika från vad som i övrigt gäller inom associationsrätten. Att kunna upplösa bolaget utan likvidation skulle visserligen innebära en förenkling men likvidations-

förfarandet kan inte anses onödigt eller orimligt betungande (a.a. s. 240).

Skälen för bedömningen: Vi gör ingen annan bedömning än Försäkringsföretagsutredningen ifråga om möjligheterna till en övergång från ett hybridbolag till ett ömsesidigt livförsäkringsföretag eller en livförsäkringsförening. Ytterligare ett skäl för att sådana byten bör ske genom bildande av nytt företag, beståndsöverlåtelse och ett likvidationsförfarande av det gamla företaget är att ägare och externa intressenters riskkapitalskydd då kommer att tillgodoses genom ABL respektive FL inom ramen för likvidationsförfarandet.

Vårt huvudförslag till överskottshantering syftar, som tidigare framgått, dels till en tydligare skillnad mellan försäkringstagarfordringar och överskott som försäkringstagare har anspråk på men som är företagets riskkapital, dels till ett förtydligande av företagets principer för fördelningen av överskott mellan olika försäkringar. Därför bedömer vi att en sådan ombildning som försäkringsföretagsutredningen diskuterar underlättas av våra förslag och i varje fall kan genomföras utan hinder av våra förslag.

Att ombildningen kan ske direkt till ett ömsesidigt livförsäkringsbolag eller en livförsäkringsförening som får dela ut vinst och ska tillämpa en överskottshantering enligt FL kräver enligt vår mening inga särskilda ombildningsbestämmelser. Detta följer redan av ett nybildat ömsesidigt livförsäkringsbolag eller livförsäkringsföreningar får möjligheter att tillämpa sådana överskottsregler enligt vårt förslag.

Även motsatta byten från ett ömsesidigt försäkringsbolag eller en livförsäkringsförening som får dela ut vinst till ett hybridbolag eller ett försäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst bör, på motsvarande sätt, hanteras genom bildande av ett aktiebolag, en bestånds- och inkråmsöverlåtelse dit följt av en likvidation av det ömsesidiga bolaget.

Ovan nämnda ombildningar som medför en övergång av livförsäkringar till vinstutdelande verksamhet bör enligt våra utgångspunkter behandlas på samma sätt som rena övergångar till vinstutdelning, om inte annat följer av verksamhetens särart (jfr avsnitt 11.1.4). I det följande föreslås nu mer konkret vilka förutsättningar som bör gälla för företagsändringar som är jämförbara med vinstutdelning.

11.6 Företagsändringar jämförbara med övergång till vinstutdelning

Förslag: Vissa krav som uppställs för en övergång till vinstutdelning bör i tillämpliga delar även gälla för andra jämförbara företagsändringar i livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst. Det gäller kraven att underrättelser lämnas om förändringen till försäkringstagare och försäkrade samt att förändringen inte försämrar för dem. Vad som avses med andra jämförbara företagsändringar har behandlats i avsnitt 11.1.3. Bestämmelserna om gottskrivning av konsolideringsfonden och övervärden ska enbart gälla om förändringen innebär att företaget upphör, dvs. vid fusion, delning samt bestånd och verksamhetsöverlåtelse som ska följas av överlåtarens likvidation.

Nuvarande undantag från krav på hörande, samtycke och gottskrivning av fonder och övervärden i fusioner mellan hybridbolag och livförsäkringsaktiebolag som får dela ut vinst slopas.

Skälen för förslaget

Företagsändringar jämförbara med övergång till vinstutdelning

Såsom tidigare fastslagits är det angeläget att FRL skyddar försäkringstagarnas anspråk på överskott även i andra fall än en ren övergång till vinstutdelning, utan att i onödan förhindra företagsekonomiskt befogade förändringar. Det är här fråga om fall som kan få konsekvenser för försäkringstagarnas anspråk i överskott och som är helt eller delvis jämförbara med en övergång till vinstutdelning. Det motiverar att Finansinspektionen bör göra en prövning av den föreslagna företagsändringen med hänsyn till försäkringstagarintresset, såväl med hänsyn till försäkringsfordringar som till anspråk på överskott. Vi har i föregående behandlat vilka förändringar som kan få sådana konsekvenser (se avsnitt 13.1.3).

Hit hör fusion och, i hybridbolag, delning. Hit hör också bestånds- och verksamhetsöverlåtelse i förening med det överlåtande företags likvidation. Hit hör även beslut om frivillig likvidation eller upphörande av nyteckning av försäkringar som medför anspråk i överskott i ett livförsäkringsföretag som inte får

delar ut vinst i kombination med erbjudanden om nyteckning i ett närstående livförsäkringsföretag som får dela ut vinst. De krav som det finns anledning att då ställa upp bör då vara ett villkor för att verkställa fusions- eller delningsplan, överlåtelseavtalet eller beslutet om att försätta företaget i likvidation eller upphöra med nyteckning.

Krav på underrättelse och tydlig information

Ett första krav som bör gälla vid alla företagsändringar som är jämförbara med en övergång till vinstutdelning är att försäkringstagarna underrättas om förändringarna vid sidan av andra kungörelseförfarandet, t.ex. om överlåtelse av försäkringsbestånd. Även kravet på tillräcklig information bör gälla i dessa fall. För finansärer som har anspråk på renodlat riskkapital får det anses som ett minimikrav att dessa får riktad och god information om förändringar som påverka deras anspråk på överskott på ett så pass väsentligt sätt. Underrättelserna till försäkringstagare och försäkrade bör lämnas enligt samma regler som vi föreslagit för underrättelser om antagna eller ändrade överskottsriktlinjer och övergång till vinstutdelning (se avsnitt 11.3.3).

Krav på hörande och vetorätt

Frågan är om ett krav på hörande och en vetorätt för försäkringstagare att stoppa förändringen även bör gälla vid företagsändringar som är jämförbara med vinstutdelning jämförbara förhållanden? En sådan rätt skulle utan tvekan förbättra försäkringstagarnas inflytande i berörda företag vilket är ett av utredningens mål. Ett sådan rätt är emellertid kostnadskrävande och skulle dessutom kunna komma att avsevärt försvåra och försena företagsekonomiskt befogade förändringar. Avsaknaden av en individuell vetorätt överensstämmer även med dagens bestämmelser för beståndsöverlåtelser, där berörda försäkringstagare och försäkrade inte heller hörs personligen. Den så kallade vetorätten bör därför begränsas till rena övergångar till vinstutdelning. I andra fall får försäkringstagarnas insyn och inflytande i hybridbolag tillvaratas på annat sätt. Våra förslag om en förbättrad insyn och inflytande på stämman förbättrar deras möjligheter att påverka.

Motsvarande bedömning är relevant för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar. Där får det också anses tillräckligt att delägarna eller medlemmarna direkt eller indirekt via fullmäktige har inflytande på stämman. I sådana företag bör man inte införa någon vetorätt därutöver. Däremot bör de underrättas om företagsändringen, om de representeras av fullmäktige och inte har direkt bestämmanderätt på stämman.

Krav på att ändringen inte försämrar

Ett krav som bör gälla för här avsedda företagsändringar är kravet på att det ska göras sannolikt att förändringen inte försämrar för försäkringstagarna och andra ersättningsberättigade på grund av försäkringar. Hänsyn bör tas både till försäkringsfordringarna och deras anspråk på överskott som kan användas som företagets riskkapital (se avsnitt 11.3.5). Även detta krav måste anses som ett minimikrav gentemot den som har ett anspråk på tillskjutet riskkapital i vilket företag som helst. Kravet bör även gälla för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar.

Gottskrivning av fonder och andra övervärden

Bestämmelserna om att fonder och andra övervärden ska gottskrivas försäkringstagarna bör i princip gälla också för företagsändringar som är jämförbara med en övergång till vinstutdelning. Det är sakligt befogat inte minst i hybridbolag när det gäller rena fusioner av ett livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst med ett livförsäkringsbolag som får dela ut vinst. Detsamma gäller vid en fullständig bestånds- och verksamhetsöverlåtelse till ett vinstutdelande livförsäkringsbolag, i kombination med en likvidation av ett icke-vinstutdelande livförsäkringsbolaget. Detsamma bör tillgodoses i samband med delning av ett livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst.

Detta medför att en aktieägare eller andra inte heller då ska få del av sådana värden, utöver aktiekapital och eventuell överkursfond, som finns i ett hybridbolag och som försäkringstagarna genom sina premier varit med om att bygga upp.

Såsom tidigare anförts finns det i dag inga särskilda bestämmelser om delning i ömsesidiga försäkringsbolag eller livför-

säkringsföreningar. Motsvarande förfarande blir ändå, som nyss framgått, aktuella där om bestånds- och verksamhetsöverlåtelse sker till ett eller flera andra vinstutdelande livförsäkringsföretag följt av att det ömsesidiga livförsäkringsbolagets eller livförsäkringsföreningens likvidation. Att avdrag ska ske för garanti-kapital bör också framgå av bestämmelserna.

Även vid partiella beståndsöverlåtelser (delöverlåtelser) bör förstås överskott och underskott fördelas rättvist i enlighet med de principer överlåtande företaget tillämpar i sin överskottshantering. Således bör inte aktieägarna eller andra få tillgång till övervärden som försäkringstagarna varit med om att bygga upp och har rättigheter i på grund av vinstutdelningsförbudet. Här måste dock principen om att det överförande livförsäkringsföretaget har ett tillräckligt riskkapital och att försäkringstagarnas överskott svarar för detta med sina överskott slå igenom. Så är också fallen enligt våra förslag när en försäkringstagare återköper eller flyttar sin försäkring i förtid. Sådana frågor kommer dock att beaktas genom sådana överskottsregler som ska upprättas av livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst (se avsnitt 5.4.2). Vi föreslår alltså ingen särskild bestämmelse om krav på gottskrivning av fonder och andra företagsvärden för delöverlåtelser av försäkringsbestånd.

Det nyss anförda blir dock bara befogat om det överförande företaget ska fortsätta att bedriva verksamhet, men inte om företaget efter överföringen ska upphöra. I de senare fallen bör försäkringstagarna och de försäkrade med anspråk på överskott ha rätt till fonder och tillgångar, om de inte kompenseras för avståndet av anspråk på överskott i det nya företaget. En motsvarande princip gäller för övrigt vid aktieägars rätt till överskott vid fusioner som kommer till uttryck i bestämmelser om fusionsvederlag och beaktande av särskilda rättighetshavares ställning (se bl.a. 23 kap. 2 och 5 §§ ABL). Det finns ingen anledning att försäkringstagare och försäkrade som svarar för riskkapitalet i livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst ska ha ett sämre skydd.

Det anförda bör även gälla för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar. Man bör alltså även där skilja på om företaget fortsätter verksamheten eller upphör. Om företaget ska avvecklas efter företagsändringen finns det anledning att i fråga om övervärden göra samma bedömning i gottskrivningsfrågan som för hybridbolag. Det innebär att konsolideringsfonden ska gottskrivas som återbäring, men att övervärden får gottskrivas försäkrings-tagarna på annat sätt i samband med att värdena förs in i det nya

livförsäkringsföretag som får dela ut vinst. Andra övervärden än konsolideringsfonden bör exempelvis kunna gottskrivas försäkringstagare och försäkrade genom att de får del av andelar i det övertagande försäkringsföretaget.

Bestämmelserna om fonder och andra övervärden ska gottskrivas försäkringstagarna bör i grunden gälla också för andra verksamhetsförändringar som är jämförbara med en övergång till vinstutdelning. Det är sakligt befogat inte minst i hybridbolag när det gäller rena fusioner av ett livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst med ett livförsäkringsbolag som får dela ut vinst.

Detsamma gäller vid en fullständig beståndsöverlåtelse till ett vinstutdelande livförsäkringsbolag i kombination med en likvidation av ett icke-vinstutdelande livförsäkringsbolaget.

Principen bör som en utgångspunkt även tillämpas vid partiella beståndsöverlåtelser, så att överskott och underskott fördelas rättvist i enlighet med de principer överlåtande företaget tillämpar i sin överskottshantering. Således bör inte aktieägarna eller andra få tillgång till övervärden som försäkringstagarna varit med om att bygga upp och har rättigheter i på grund av vinstutdelningsförbudet. Här måste dock principen om att det överförande livförsäkringsföretaget har ett tillräckligt riskkapital och att försäkringstagarnas överskott svarar för detta med sina överskott slå igenom. Så är också fallen enligt våra förslag när en försäkringstagare flyttar eller återköper sin försäkring i förtid. Sådana begränsningar kommer att kunna tas om hand genom sådana överskottsregler som ska upprättas av livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst (se avsnitt 5.4.1 och 5.4.2).

Det anförda blir dock bara befogat om det överförande företaget ska fortsätta att bedriva verksamhet, men inte om företaget efter överföringen ska upphöra. I sådana fall bör försäkringstagarna och de försäkrade ha rätt till fonder och tillgångar, om de inte kompenseras för avståndet av anspråk på överskott i det nya företaget. En motsvarande princip gäller för övrigt vid aktieägars rätt till överskott vid fusioner som kommer till uttryck i bestämmelser om fusionsvederlag och beaktande av särskilda rättighetshavares ställning (se bl.a. 23 kap. 2 och 5 §§ ABL). Det finns ingen anledning till att försäkringstagare och försäkrade som svarar för riskkapitalet i livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst ska ha ett sämre skydd.

De regler om gottskrivning av fonder som vi föreslagit för en övergång till vinstutdelning i ömsesidiga livförsäkringsbolag och

livförsäkringsföreningar bör även gälla för andra jämförliga verksamhetsförändringar som går ut på en avveckling av sådana företag. Motivet är helt enkelt att överskott i sådana bolag som försäkringstagare har anspråk på inte ska kunna föras över till andra försäkringsgrupper i företaget eller försäkringstagare i ett annat försäkringsföretag eller en annan försäkringsförening. Undantag bör även här få göras och beaktas genom företagets överskottsregler som en följd av att försäkringstagarnas anspråk på överskott avser överskott som får användas som företagets riskkapital. Om Endast företaget ska avvecklas efter verksamhetsändringen finns det anledning att göra särskilda.

Fördelning av överskott mellan olika försäkringstagare

Enligt vår mening finns det inte anledning att införa någon särskild lagbestämmelse om fördelning av överskott *mellan försäkringstagarna* ens vid en övergång till vinstutdelning. De principer som i övrigt gäller vid fördelningen av överskott och underskott mellan försäkringstagare bör tillämpas (se avsnitt 11.3.7 och 8). Såsom tidigare angetts bör det i bestämmelserna om övergång till vinstutdelning erinras om att fördelningen av överskott mellan försäkringstagarna och försäkrade ska vara förenlig med företagets överskottsregler. Detsamma bör gälla för jämförbara företagsändringar i livförsäkringsbolag som inte får dela ut vinst.

Nuvarande undantag för fusioner mellan hybridbolag och vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag

I FRL finns ett särskilt undantag från de allmänna krav som ställs på en övergång till vinstutdelning. Undantaget avser övergång till vinstutdelning genom fusion och är villkorat av att det finns särskilda skäl (se 11 kap. 20 § fjärde stycket FRL). Enligt vår mening finns det inte anledning att ha särregler för fusioner. Sådana finansiella svårigheter som motiverade undantaget beaktas enligt vår mening på ett naturligt sätt genom att det i företag med finansiella svårigheter regelmässigt inte finns några andra övervärden att gottskriva. I sådana fall kan också underrättelsen utformas enklare och försäkringstagare har allmänt sett mindre skäl för att rösta emot fusionen. Nuvarande undantag för fusioner bör därför slopas.

12 Följdändringar

12.1 Årsredovisningsändringar

Förslag: Bestämmelserna i ÅRFL om vilka poster som kan förekomma inom eget kapital ändras med hänsyn till våra förslag om nya överskottsregler i FRL.

Vissa bestämmelser i ÅRL som gäller omräkning av förlagsinsatser i utländsk valuta, upplysningar om medlemsantal och inlösen av medlems- och förlagsinsatser införs för att gälla för sådana ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst.

Bedömning: Någon bestämmelse motsvarande den i ÅRL om att överskottsutdelning ska redovisas som en särskild kostnads-post ska inte gälla för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst.

Vi bedömer att våra förslag underlättar en redovisning av ömsesidigt verkande livförsäkringsföretags överskottsfonder som eget kapital enligt IFRS, men vi tar inte ställning i frågan.

Skälen för förslaget och bedömningen

Följdändringar i ÅRFL

Vi har tidigare föreslagit att överskottshantering enligt FRL inte måste ha ett obligatoriskt samband med hanteringen i företagets årsredovisning enligt ÅRFL, men att företaget kan tillämpa principer som bygger på posterna i årsredovisning. Våra förslag om överskottshantering medför ändå ett behov av följdändringar i ÅRFL.

Bestämmelser om vilka överskottsfonder som kan redovisas i balansräkningen i årsredovisningen enligt ÅRFL bör sammanfalla med de fonder som ett företag ska eller får inrätta enligt FRL och anknuten associationsrättslig lagstiftning. De förslag som vi tidigare lämnat om detta behöver alltså beaktas i fråga om vad som kan redovisas som eget kapital i balansräkningen enligt ÅRFL. Detta gäller främst beaktande av delägarinsatser och medlemsinsatser i sådana ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst (se avsnitt 5.5).

Våra föreslagna ändringar om tillåtna finansieringsformer kräver också följdändringar i ÅRFL. Det gäller ändringen att externt start- och driftskapital i försäkringsföreningar som inte får dela ut vinst ska betecknas garantikapital och att förlagsinsatser begränsas till ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst (se avsnitt 5.7). De följdändringar som vi föreslår framgår närmare av författningskommentaren till lagförslaget om ändringar i ÅRFL.

Bestämmelserna i 4 kap. 16 § ÅRL om omräkning av förlagsinsatser i utländsk valuta gäller för berörda företag enligt ÅRFL. Även regler i 6 kap. 3 § ÅRL om upplysningar om medlemsantal och inlösen av insatser bör gälla för alla ömsesidiga försäkringsbolag och livförsäkringsföreningar. Dessa får betydelse för sådana företag som får dela ut vinst. Särskilt den senare upplysningen är viktig för att bedöma företagets ställning i överskottshänseende.

En särskilt kostnadspost för överskottsutdelning m.m.

I resultaträkningen för en ekonomisk förening ska sådan överskottsutdelning som avses i 10 kap. 1 § andra stycket 1 FL tas upp som en särskild kostnadspost. Vi har inte funnit skäl för att bestämmelsen ska gälla för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som ska tillämpa en överskottshantering enligt FL.

Ändringar i ÅRFL på grund av förslag i föregående avsnitt

Vi har tidigare föreslagit vissa krav på uppgifter i årsredovisning av antagna principer för överskottshanteringen och den faktiska hanteringen av överskott under året i alla livförsäkringsföretag som

inte får dela ut vinst (se avsnitt 5.4.16). Vi har tidigare också föreslagit vissa upplysningskrav i årsredovisningen för ömsesidiga livförsäkringsföretag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst (se avsnitt 5.5.2). Upplysningarna ska förenklat behandla hur överskottshanteringen i årsredovisningen förhåller sig till företagets överskottshantering enligt FRL. Dessa förslag föranleder ny information i företagets resultatanalys och förvaltningsberättelse.

Vilka konsekvenser får våra förslag för tillämpningen av IFRS?

De förslag som vi lämnar om överskottshanteringen innebär en tydligare åtskillnad mellan försäkringsfordringar som regleras i försäkringsavtal och omfattas av borgenärsskyddsregler, respektive anspråk på överskott som regleras i bolagsordningen eller stadgarna och omfattas av ett riskkapitalskydd. Vi bedömer att våra förslag underlättar förutsättningarna för att klassificera delägarinsatser och medlemsinsatser samt konsolideringsfonden och andra överskottsfonder i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag som eget kapital enligt internationella redovisningsstandarder (IFRS). Det anförda gäller inte bara om insatserna och anspråket på överskott i redovisningssammanhang skulle omfattas av IFRS 4 Försäkringsavtal och prövas mot reglerna om diskretionär del i ett försäkringsavtal eller ett finansiellt instrument. Det gäller också om insatserna och anspråket, alternativt, inte skulle omfattas av IFRS 4 utan behöva prövas mot klassificeringsreglerna i IAS 32 Finansiella instrument; Klassificering.

Frågan om klassificering som eget kapital är dock ytterst beroende av förutsättningarna i det enskilda fallet. Att något regleras i bolagsordningen eller stadgarna är inte ensamt skäl för att det ska redovisas som eget kapital. Frågan om något uppfyller förutsättningarna för att vara en diskretionär del är avgörande om man skulle tillämpa IFRS 4. Företagets möjligheter att vägra inlösen har en avgörande betydelse om man ska tillämpa IAS 32 (jfr IFRIC 2 Medlemsandelar i ekonomiska föreningar och liknande instrument). Det ankommer emellertid inte på oss att pröva och ta ställning till hur ömsesidigt verkande livförsäkringsföretags kapitalinsatser och överskottsfonder ska klassificeras enligt IFRS. Vi avstår därför från att ta ställning i frågan.

12.2 Ändringar i skattereglerna till följd av nya överskottsregler i FRL

Bedömning och förslag: Våra förslag om nya överskottsregler för livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst (huvudförslaget) kräver inga ändringar i skattereglerna. Införandet av en överskottshantering enligt FL för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst (optionen) kräver vissa ändringar som klargör att ömsesidiga försäkringsföretag ska beskattas på samma sätt som livförsäkringsföreningar.

Bakgrund: Livförsäkringsföretag beskattas i dag i princip för en schabloniserad avkastning enligt lagen (1990:661) om avkastningsskatt på pensionsmedel (avkastningsskattelagen). Verksamhet som inte hänför sig till förvaltning av kapital för försäkringstagarnas räkning ska dock beskattas enligt de vanliga skattereglerna för näringsverksamhet (se 39 kap. 3 § IL). På motsvarande sätt undantas den del av tillgångar och skulder som inte förvaltas för försäkringstagarnas räkning vid beräkningen av kapitalunderlag för avkastningsskatt för livförsäkringsföretag (se 3 a § andra stycket avkastningsskattelagen). Om ett försäkringsföretag ska dela upp en intäkts- eller kostnadspost mellan olika delar av sin verksamhet, ska fördelningen göras på skäligt sätt (se 39 kap. 11 § IL).

Bestämmelsen i 39 kap. 3 § IL förutsätter att en gränsdragning görs mellan försäkringsföretagets verksamhet som avser förvaltningen av försäkringstagarnas kapital och den verksamhet som avser företagets egen rörelse (jfr prop. 1992/93:187 s. 170 och 210). Fördelningen mellan den del av ett livförsäkringsföretags verksamhet som ska beskattas enligt avkastningsskattelagen och den del som ska beskattas enligt IL har i vissa fall gett upphov till gränsdragningsproblem. Högsta förvaltningsdomstolen har exempelvis nyligen prövat om ett livförsäkringsföretags inkomst i form av fondrabatter ska anses hänföra sig till tillgångar och skulder som förvaltas för försäkringstagarnas räkning (HFD 2011 ref. 33).

Enligt direktiven till utredningen om översyn av regleringen om tjänstepension samt beskattningen av livförsäkringsföretag ska utredaren klargöra hur avgränsningen mellan inkomstbeskattad och avkastningsskattebeskattad verksamhet i livförsäkringsföretag bör vara utformad och bedöma om den nuvarande avgränsningen är utformad och tillämpas på ett ändamålsenligt och fungerande sätt.

Om översynen ger anledning till förändring av reglerna ska utredaren föreslå de författningsändringar som behövs (se dir. 2012:22).

Den som är medlem i en ekonomisk förening äger en andel i föreningen. Av föreningens stadgar ska framgå vilken insats som krävs av en medlem. Andelen i förening räknas som en delägarrätt på motsvarande sätt som aktie i ett aktiebolag. Avyttring av andel i ekonomisk förening beskattas därför på samma sätt som avyttring av aktie. Kapitalvinst eller förlust beräknas som skillnaden mellan ersättning för andelen och omkostnadsbeloppet.

Skälen för bedömningen och förslaget

Huvudförslaget

Vårt förslag till ändringar i överskottsreglerna syftar till att tydliggöra vad som är försäkringsfordran och anspråk på överskott i livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst (se bl.a. förslagen i avsnitt 5.4.1 och 5.4.2). Med livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst avses dels livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst (hybridbolag), dels sådana ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som inte får dela ut vinst. Avgörande på denna punkt är innehållet i företagets bolagsordning eller stadgar som ska ange om livförsäkringsföretaget får dela ut vinst eller inte.

Våra förslag för livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst är begränsade till överskottshantering enligt FRL. De innebär däremot ingen ändring av det s.k. splittringsförbudet för livförsäkringar, utan båda slagen av rättigheter uppkommer och upphör med försäkringen. Det finns därför inte något skäl mot att även fortsättningsvis behandla rättigheterna som en livförsäkring i skattesammanhang. Det saknas följaktligen även skäl att förtydliga eller på annat sätt ändra skattereglerna med hänsyn till våra förslag i denna del. Visserligen finns vissa gränsdragningsproblem kring beskattningen av olika delar av livförsäkringsrörelse i dag. Sådana frågor ankommer dock inte på denna utredning att behandla. Såsom nyss framgått utreds frågorna i annat sammanhang. Vi bedömer således inte att dagens gränsdragningsproblem förvärras genom våra förslag om överskottshantering för livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst.

Optionen

Vi föreslår även bestämmelser som i praktiken innebär en möjlighet för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar att gå över till en överskottshantering enligt FL. En sådan överskottshantering förutsätter att företagets delägare respektive medlemmar svarar för företagets riskkapital genom delägarinsatser och medlemsinsatser enligt 3 och 4 kap. FL. I enlighet med nämnda lag ska delägarna respektive medlemmarna tillgodogöras överskott genom överskottsutdelning eller annan utdelning. Till skillnad från vad som gäller för livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst finns här ett kopplingsförbud. Detta innebär att rättigheterna som delägare eller medlemmar på samma sätt som i ekonomiska föreningar i allmänhet behandlas skilt från rättigheterna som kund i försäkringen. Mot denna bakgrund bör även beskattningen av delägarrättigheterna ske skilt från försäkringen på samma sätt som i ekonomiska föreningar i allmänhet. Ett sådant ställningstagande ligger i linje med att beskattningen av delägarrättigheter sker åtskilt från försäkringen om försäkringstagare är aktieägare i ett livförsäkringsaktiebolag som får dela ut vinst.

När det gäller försäkringsföreningar föreskrivs i 2 kap. 4 b § IL att dessa räknas som ekonomiska föreningar. Detta medför enligt vår bedömning att bestämmelser om delägarbeskattning av andelar i ekonomiska föreningar blir tillämpliga även på andelar i livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst. Vi anser att det är lämpligt att föreslå komplettera bestämmelsen avseende ömsesidiga livförsäkringsbolag för att säkerställa att beskattningen av andelar i sådana ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst ska beskattas på motsvarande sätt. För att bestämmelsen inte ska utesluta skadeförsäkringsföretag eller utländska företag om motsvarande andelar skulle kunna förekomma där, bör nu aktuell bestämmelse formuleras så att den omfattar "ömsesidiga försäkringsföretag".

I dag finns vissa skatteregler som rör ekonomiska föreningars transaktioner och medlemsinsatser i vissa särskilda situationer som vi bedömer kommer att omfatta även livförsäkringsföreningarnas transaktioner och medlemsinsatser. Enligt vår mening är det lämpligt att förtydliga att sådana bestämmelser även ska gälla för ömsesidiga försäkringsföretags motsvarande transaktioner och delägarinsatser. Det är bestämmelser om att en andel ska anses avyttrad i vissa fall, utskiftning av belopp i samband med upplösning, utdel-

ningsbeskattning vid ombildning till ett aktiebolag och om undantag från utdelningsbeskattning vid insatsemissioner. Vi föreslår därför vissa kompletteringar av IL för att dessa bestämmelser tydligt ska omfatta motsvarande transaktioner och delägarinsatser även i ömsesidiga försäkringsföretag.

Behovet av ytterligare översyn av skattereglerna

Det har inom ramen för denna utredning inte varit möjligt att genomföra en fullständig översyn av skattekonsekvenserna. Det kan därför inte uteslutas att ytterligare översyn av skattereglerna blir nödvändig.

13 Samordning med Solvens II-utredningens förslag

13.1 Inledning

Enligt utredningsdirektiven ska vi analysera flytträtt av försäkrings-sparande och vissa andra livförsäkringsfrågor med huvudsakligt syfte att stärka försäkringstagarnas intressen (se dir 2010:43). Vi ska i arbetet beakta Solvens II-utredningens förslag i betänkandet Rörelsereglering för försäkring och tjänstepension (SOU 2011:68). I detta kapitel behandlas vissa viktigare konsekvenser av Solvens II-utredningens förslag i förhållande till vårt förslag. Vi har lämnat ytterligare synpunkter i vårt remissvar över betänkandet.

Solvens II-utredningens förslag motiveras i huvudsak av solvens II-direktivet (2009/138/EG). Förslaget medför relativt stora förändringar för försäkringsföretag i framför allt reglerna om beräkning av försäkringstekniska avsättningar, placeringar (investeringar), kapitalkrav och kapitalbuffert (solvensregler), men även när det gäller företagsstyrning.

Solvens II-utredningen föreslår därutöver en ny särskild institutsform och rörelsereglering. Den nya rörelselagen kan väljas av nuvarande försäkringsföretag som får omfattas av tjänstepensionsdirektivet (2003/41/EG). Sådana företag benämns då tjänstepensionsföretag och kan i likhet med försäkringsföretag vara aktiebolag, ömsesidiga bolag eller försäkringsföreningar.

Särregleringen för tjänstepensionsföretag föreslås innehålla dagens rörelseregler för försäkringsföretagens tjänstepensionsverksamhet. Lagen ska i övrigt innehålla i princip samma regler som ska gälla för försäkringsföretag. Motivet för konstruktionen är för enkelt att tjänstepensionsföretag ska undantas från tillämpningen av solvens II-reglerna i avvaktan på ett nytt tjänstepensionsdirektiv.

13.2 Proportionalitetsprincipen

13.2.1 Solvens II-utredningens förslag

Utredningen föreslår i avsnitt 6.2 att det införs en portalbestämmelse om proportionalitetsprincipen. Principen ska utformas i enlighet med solvens II-direktivet och placeras i inledningen av FRL. En sådan portalbestämmelse innebär att alla bestämmelserna i lagen ska tillämpas proportionellt i förhållande till försäkringsföretagets verksamhets storlek, komplexitet och art. Principen gäller därmed även för mindre försäkringsföretag och de särskilda bestämmelser som de ska följa.

Vissa bestämmelser bör, enligt Solvens II-utredningen, kunna medge större utrymme för mindre försäkringsföretag att tillämpa proportionalitetsprincipen. Det gäller t.ex. för bestämmelserna om system för företagsstyrning, riskhantering och regelefterlevnad där ett mindre komplext företag kan uppfylla syftet genom enklare åtgärder. Andra krav, såsom procentsatser för kapitalkrav för mindre försäkringsföretag, är kvantitativa och medger mindre utrymme för anpassningar utifrån proportionalitetsprincipen. Kravet på kunskap och kompetens är svårt att proportionerligt minska. Ledningen i ett mindre företag får, enligt Solvens II-utredningen, inte sakna tillräcklig kompetens bara för att företaget är mindre.

13.2.2 Konsekvenser av förslaget om proportionalitetsprincipen för vårt förslag

Om en generell proportionalitetsprincip införs i FRL enligt Solvens II-utredningen förslag behöver det övervägas vidare i vad mån en motsvarande princip ska gälla vid tillämpningen av regler om flytträtt, nya överskottsregler, regler om insyn och inflytande i hybridbolag samt regler om övergång till vinstutdelande verksamhet. Enligt vår mening finns inga skäl för att en lagfäst proportionalitetsprincip hämtad från solvensdirektivet ska behöva gälla vid tillämpningen av sådana sarsvenska bestämmelser som avser att förstärka konsumentskyddet. Behovet av konsumentskydd är lika stort oavsett företagets storlek.

13.3 Tjänstepensionsverksamheten

13.3.1 Solvens II-utredningens förslag

Solvens II-utredningen föreslår en ny särskild institutsform och rörelsereglering. Den nya rörelselagen kan väljas av nuvarande försäkringsföretag som får omfattas av tjänstepensionsdirektivet (2003/41/EG). Sådana företag benämns då tjänstepensionsföretag och kan i likhet med försäkringsföretag vara aktiebolag, ömsesidiga bolag eller försäkringsföreningar.

För att få tillämpa den av Solvens II-utredningen särskilda regleringen för tjänstepensionsverksamhet skulle dock företaget väsentligen behöva begränsa sig till förmåner och produkter med anknytning till anställning. Inom denna ram skulle dock ett företag kunna meddela i sak samma slag av produkter enligt olika regleringar. Utredningens förslag till regleringar överensstämmer visserligen i allt väsentligt, men skiljer sig åt i fråga om vissa rörelseregler.

En annan formell skillnad är också att samma slags avtal i riskhänseende med kunden i det ena fallet kallas för förmåner och i det andra fallet kallas för försäkring samt att motsvarande skillnad återspelas begreppsmässig även i andra sammanhang.

Motivet för förslaget bygger förenklat på att utländska pensionsfonder med tjänstepensionsverksamhet tills vidare får tillämpa kapitalkrav enligt nu gällande solvensregler medan svenska företag som meddelar försäkringar avseende tjänstepension skulle behöva gå över till de strängare kapitalkraven enligt solvens II-regelverket, vilket skulle skapa en olycklig konkurrenssituation (mellan svenska företag och utländska pensionsfonder).

Solvens II-utredningen tror att ett kommande regelverk för tjänstepension skulle vara bäst anpassat för tjänstepension. Förslaget innebär ändå att enskilda berörda företag i praktiken får välja vilka regelverk som de ska få tillämpa och ges generösa möjligheter att genom så kallade ombildningar byta regelverk i framtiden.

13.3.2 Konsekvenser av förslaget om tjänstepensionsföretag för vårt förslag

Tjänstepensionsföretag ska enligt Solvens II-utredningens förslag tillämpas samma associationsrättsliga regler som försäkringsföretag gör. Även där är behovet av ett skydd för försäkringstagarnas överskott i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag i grunden lika

starkt som i ett motsvarande försäkringsföretag. Även frågor om insyn och inflytande i hybridbolag bör i princip bedömas likvärdigt. Dessutom bör regler om övergång till vinstutdelande verksamhet vara detsamma, oavsett om företaget är ett tjänstepensionsföretag eller ett försäkringsföretag.

Ifråga om flytträtten medför Solvens II-utredningens förslag till skatteregler att en överlåtelse av försäkringsbestånd endast får ske utan skattekonsekvenser till företag inom respektive företagskategori. Detta kan försvåra flyttmöjligheterna på försäkringsmarknaden/tjänstepensionsmarknaden.

Frågan är om även flytträtten enligt FRL på grund av uppdelningen av försäkringsföretag och tjänstepensionsföretag eller olika rörelseregler för dessa begränsar eller försvårar möjligheten att flytta värdet av försäkringar mellan försäkringsföretag och tjänstepensionsföretag. Solvensutredningen utgår från att sådana flyttar ska vara möjliga (se förslaget till 5 kap. 16 § FRL). Från våra utgångspunkter är det viktigt att sådana flyttar inte förhindras utan att de kan ske på lika villkor.

Emellertid kan effekten av olika rörelseregler få effekter i konkurrenshänseende även i flyttsammanhang. Rörelsereglerna för försäkringsföretag antas allmänt kräva mer kapital jämfört med motsvarande verksamhet i tjänstepensionsföretag.¹ Om det värde som en försäkringstagare i ett ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag får med sig som överskott är beroende av kapitalkravet får en försäkringstagare, allt annat lika, ett mindre värde vid flytt från ett försäkringsföretag jämfört med ett tjänstepensionsinstitut. Samtidigt är det, under samma förutsättningar, mindre fördelaktigt för en försäkringstagare i ett tjänstepensionsföretag att flytta till ett försäkringsföretag om försäkringsföretaget måste binda en större andel av premierna som kapital för att täcka riskerna för dennas försäkring. Sådana effekter kan visserligen uppkomma även nu genom att olika företag har olika kapitalbehov på grund av olika risk eller brist på buffertkapital. I förevarande fall är skillnaden emellertid enbart beroende av att företag i lika fall tillämpar olika regler.

Om Solvens II-utredningens förslag till särreglering av tjänstepensionsföretag genomförs med enhetliga regler med försäkringsföretag i allt utom i fråga om solvensregler, bör man i den fortsatta beredningen av vårt förslag införa i princip samma bestämmelser i

¹ Just lägre kapitalkrav framstår som det viktigaste motivet för att man ska införa kategorin tjänstepensionsföretag i Sverige.

lagen om tjänstepensionsverksamhet. De bör helst dessutom införas samtidigt med reglerna för försäkringsföretag, för att inte försäkringstagare ska behandlas olika i lika fall.

Det är möjligt att nu nämnd reglering inte införs. Den kan ersättas av en reglering som innebär att endast slutna tjänstepensionskassor – eller motsvarande typ av association, som uppfyller särskilda associationsrättsliga förutsättningar – kan vara tjänstepensionsinstitut (se Finansdepartementets promemoria av den 12 april 2012 om förhållandet mellan Solvens II-direktivet och tjänstepensionsdirektivet). Det blir då mer tveksamt i vad mån våra förslag bör gälla för sådana institut.

Tjänstepensionsföretag omfattas inte av vårt utredningsuppdrag. En reglering av våra frågor för sådana frågor måste tas om hand av Finansdepartementet i särskild ordning.

13.4 Mindre försäkringsföretag

13.4.1 Solvens II-utredningens förslag

Förslaget till 1 kap. 2 § FRL innebär att den lagen inte längre ska omfatta vissa lokala skadeförsäkringsbolag och andra företag som bedriver verksamhet av mindre omfattning (mikroföretag). I nuvarande FRL beaktas sådana mindre försäkringsföretag genom att de helt eller delvis får undantas från FRL genom beslut av Finansinspektionen.

Solvens II-utredningen har utformat ett förslag till förenklat regelverk för övriga mindre försäkringsföretag som faller utanför solvens II-regelverkets tillämpningsområde. Särreglerna föreslås omfatta bestämmelserna om beräkning av försäkringstekniska avsättningar, kapitalkrav, investeringsregler, företagsstyrning och rapportering. De bolag som önskar att tillämpa dessa regler för ”mindre försäkringsföretag” föreslås få ansöka hos Finansinspektionen om tillstånd för detta.

13.4.2 Konsekvenser av förslaget om mindre försäkringsföretag för vårt förslag

Den föreslagna särregleringen för mindre försäkringsföretag i FRL ger anledning för oss att överväga om man bör införa förenklingar för mindre företag i de fyra frågor som omfattas av vårt utredningsuppdrag.

De undantag och förenklingar för mindre försäkringsföretag som Solvens II-utredning föreslår motiveras med att behovet av skydd för försäkringsfordringar och av tillsyn är mindre för dessa företag. De frågor som vi behandlar avser i grunden andra typer av frågor än bedrivande av försäkringsrörelsen. Vi anser inte att det finns anledning att i lag ha undantag eller förenklingar för mikro-företag eller andra mindre försäkringsföretag i de frågor vi behandlar. Det är t.ex. lika viktigt för en försäkringstagare i mindre företag hur företaget använder dennes överskott. En försäkringstagare bör vidare kunna flytta sin försäkring från ett mindre livförsäkringsföretag i samma utsträckning som från ett större företag. Dessutom bör beaktas att ett hybridbolag knappast torde kunna uppfylla kriterierna för att vara ett mindre försäkringsföretag.

Det kan rent av finnas större skäl för att våra föreslagna regler ska gälla för mindre försäkringsföretag, eftersom dessa inte sällan kan befinna sig i en expansionsfas eller avvecklingsfas. I sådana fall uppkommer särskilda intressekonflikter vilket ökar behovet av skydd för anspråk i överskott och möjligheter för försäkringstagare att flytta sin försäkring.

I andra fall torde mindre livförsäkringsföretag sällan ha någon mer komplicerad överskottshantering, utan överskott och underskott utjämnas ofta över tid genom premierabatter och premiehöjningar. Det bör därför inte anses alltför komplicerat ens för dessa företag att i ett särskilt dokument sammanställa och beskriva sina principer för överskottshanteringen samt att i avtalsvillkoren erinra om försäkringen medför ett anspråk i överskott som är företagets riskkapital eller inte.

Om det i ett enskilt fall i någon del ändå skulle framkomma ett stort behov av undantag för mindre försäkringsföretag i de delar vi lämnar förslag till, kan dessa frågor tas om hand genom individuella dispenser (se 12 kap. 5 § i Solvens II-utredningens förslag till FRL). Sådana områden skulle i så fall kunna omfatta undantag från våra föreslagna regler om precisering av avtal, föreslagna riktlinjer

för överskottshanteringen och ökad information om överskottshanteringen i årsredovisningen.

Lättnader i årsredovisningen och i vissa andra fall för mindre företag i förhållande till våra förslag kan för övrigt vid behov också åstadkommas i samband med ändringarna av de myndighetsföreskrifter som kan bli aktuella med anledning av våra förslag till nya regler. Ett sådant område skulle kunna vara minskade krav på information om överskottshanteringen i årsredovisningen (jfr Finansinspektionens föreskrifter om förenklad årsredovisning i mindre försäkringsföretag). Såsom tidigare antytts kan det dock även i mindre försäkringsföretag, särskilt om de är i en expansions- eller avvecklingsfas, finnas ett större behov än annars av information om överskottshanteringen.

13.5 Värdering av tillgångar och skulder samt bestämmande av överskott i kapitalbasen

13.5.1 Solvens II-utredningens förslag

Värdering av tillgångar och skulder

I Solvens II-direktivet finns inga uttryckliga bestämmelser om vilka tillgångar och skulder som ska redovisas i solvensbalansräkningen. EU-kommissionen föreslår i nivå 2-reglerna att tillgångar och skulder i solvensbalansräkningen, om inte annat anges, ska vara redovisade i enlighet med de internationella redovisningsstandarder som antagits av EU enligt förordning (EG) nr 1606/2002). Solvens II-utredningen framhåller att detta kan innebära skillnader i redovisnings- och värderingsprinciper jämfört med hur tillgångar och skulder ska redovisas och värderas enligt ÅRFL. Vidare anges följande:

”Som en följd av skillnader i redovisnings- och värderingsprinciperna mellan solvensbalansräkningen och externredovisningens balansräkning kommer det att ingå en ny post i kapitalbasen, en avstämningsreserv (på engelska reconciliation reserve). Denna nya post är hänförligt till den totala skillnaden mellan balansräkningen i externredovisningen och solvensbalansräkningen. Posten kommer att ingå i primärkapitalet, se avsnitt 11.2.4. Även omvärderingar som reducerar kapitalbasen ingår i avstämningsreserven.” (se s. 126 f.).

Solvens II-utredningen har bl.a. föreslagit att en bestämmelse som motsvarar artikel 78.3 i solvens II-direktivet tas in i lagen. Av denna artikel framgår det enligt Solvens II-utredningen att kravet på att försäkringsföretagen vid beräkningen av de försäkringstekniska avsättningarna ska ta hänsyn till alla ersättningar till försäkringstagare och ersättningsberättigade, bl.a. framtida återbäring, som försäkringsföretaget förväntar sig att det kommer att utbetala, oavsett om de är garanterade genom avtal eller inte, inte gäller om ersättningarna omfattas av artikel 91.2. Av sistnämnda artikel framgår det att nationell lagstiftning kan medge att vinster som inte har gjorts tillgängliga för utdelning till försäkringstagare och ersättningsberättigade (överskottsmedel) inte ska betraktas som försäkrings- eller återförsäkringsskulder i den utsträckning de aktuella medlen uppfyller de egenskaper och kriterier som krävs för att utgöra nivå 1-kapital. Det särskilda undantaget vad gäller överskottsmedel är relevant för den konsolideringsfond som finns i svenska ömsesidiga livförsäkringsföretag och svenska icke vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag. Att denna typ av överskottsmedel inte ingår bland de försäkringstekniska avsättningar i det nya solvensregelverket är av mycket stor betydelse för den svenska försäkringsmarknaden, och detta klarläggande måste framgå av lagtexten, jfr skrivningen i artikel 78.3 om att "nationell lagstiftning kan medge". Solvens II-utredningens bedömning är att alla medel som finns redovisade i ett försäkringsföretags konsolideringsfond uppfyller de egenskaper och kriterier som krävs för att utgöra nivå 1-kapital (se betänkandet s. 148 f. och avsnitt 7.1).

Beräkning av försäkringstekniska avsättningar och överskottsmedel

Solvens II-utredningen har bl.a. föreslagit att en bestämmelse som motsvarar artikel 78.3² i solvens II-direktivet tas in i lagen. Av den artikeln framgår det enligt utredningen att kravet på att försäkringsföretagen vid beräkningen av de försäkringstekniska avsättningarna ska ta hänsyn till alla ersättningar till försäkringstagare och ersättningsberättigade bl.a. framtida återbäring, som försäkringsföretaget förväntar sig att det kommer att utbetala, oavsett om de är garanterade genom avtal eller inte – inte gäller om ersättningarna omfattas av artikel 91.2. I sistnämnd artikel framgår det att nationell lagstiftning kan medge att vinster som inte har gjorts till-

² I den engelska versionen talas om "surplus funds" (överskotts-fonder) i stället för vinster.

gängliga för utdelning till försäkringstagare och ersättningsberättigade (överskottsmedel) inte ska betraktas som försäkrings- eller återförsäkringsskulder i den utsträckning de aktuella medlen uppfyller de egenskaper och kriterier som krävs för att utgöra nivå 1-kapital. Det särskilda undantaget vad gäller överskottsmedel är relevant för den konsolideringsfond som finns i svenska ömsesidiga livförsäkringsföretag och svenska icke vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag. Som nämnts ovan har detta undantag mycket stor betydelse för den svenska försäkringsmarknaden, och detta klarläggande måste framgå av lagtexten, jfr skrivningen i artikel 78.3 om att ”nationell lagstiftning kan medge”. Solvens II-utredningens bedömning är som tidigare nämnts att tillgångarna i ett försäkringsföretags konsolideringsfond utgör nivå 1-kapital (se betänkandet s. 148 f. och avsnitt 7.1).

Solvens II-utredningen föreslår vidare en särskild bestämmelse om klassificeringen av kapitalbasposter för att införliva optionen i artikel 91.1. Denna innebär att vinster som inte har gjorts tillgängliga för utdelning till försäkringstagarna och andra ersättningsberättigade ska anses som överskottsmedel om de är sådana överskottsmedel som uppfyller kriterierna i artikel 94.1. För att införa optionen föreslår Solvens II-utredningen en bestämmelse i 7 kap. 17 § 1 FRL. Denna stadgar att ”Ackumulerade vinster som inte gjorts tillgängliga för utdelning till försäkringstagare (konsolideringsfond och andra överskottsmedel) och som i väsentlig grad har de egenskaper som anges i 9 § första stycket ska klassificeras som nivå 1”.

13.5.2 Konsekvenser av förslagen om värdering av tillgångar och skulder samt bestämmande av överskott i kapitalbasen för våra förslag

Vi föreslår överskottsregler i FRL för att skydda försäkringstagarnas anspråk på överskott som kan användas som företagets riskkapital. Våra förslag till överskottsregler är inte kopplade till hur överskott redovisas i årsredovisningen eller behandlas i solvenssammanhang. Målet med våra förslag är att främja en förutsägbar och rättvis överskottshantering. Det innebär bl.a. att överskott kan komma att bestämmas och beräknas på olika sätt i överskotts- och solvenssammanhang. Vi föreslår även en option för ömsesidiga livförsäkringsföretag och livförsäkringsföreningar. Den innebär att sådana företag i stället för en konsolideringsfond redovisar över-

skott enligt motsvarande regler som för ekonomiska föreningar i allmänhet.

Vi bedömer att våra förslag till överskottsregler är väl förenliga med Solvens II-direktivets och Solvens II-utredningens angreppssätt och utgångspunkter. För det första bygger båda förslagen på utgångspunkten att varje berört företag måste bestämma ett mer relevant överskott i jämförelse med vad som framgått enligt hittillsvarande reglering. För det andra är båda förslagen – i princip³ – utformade för att inte vara direkt beroende av hur företagen redovisat i årsredovisningen.

Våra förslag till överskottsreglering klargör också tydligare än i dag att det finns överskott i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag som är och får användas som företagets riskkapital, såväl i livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst som i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst och därför ska tillämpa en överskottshantering enligt FL (optionen). Därmed ställs civilrättsliga krav på företag att klargöra vad som är överskott som får användas som företagets riskkapital. Man kan därför ifrågasätta om inte våra förslag till nya överskottsregler underlättar en tillämpning av de nya solvens II-reglerna om kapitalkrav och kapitalbas.

Det finns emellertid även skillnader mellan våra förslag till regler och Solvens II-reglerna. Dessa gör att bestämning och beräkning av överskott enligt våra föreslagna överskottsregler i FRL eller FL inte direkt kan ligga till grund för bestämning och beräkning av överskott i solvens II-sammanhang. En mer formell skillnad är att solvensreglerna omfattar alla försäkringsföretag medan våra överskottsregler väsentligen omfattar ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag, dvs. ömsesidigt verkande livförsäkringsbolag, livförsäkringsföreningar och hybridbolag.

En andra skillnad har att göra med vad som är den relevanta tidshorisonten. Solvensreglernas avser att fastställa företagets totala kapitalbehov i ett framåtblickande perspektiv. Enligt företagets överskottsregler har det ofta också betydelse vilka försäkringar och vilka resultat-källor som bidragit till hittills uppkomna överskott, dvs. reglerna har ett mer bakåtblickande perspektiv.

³ Begreppet – i princip – har lagts till eftersom Solvens II-utredningen ändå har kopplat vissa regler till vad som ”redovisats”. Vi anser att sådana förslag bör justeras så att en koppling till årsredovisningsreglerna inte byggs in i de svenska solvens II-reglerna. Vi har utvecklat skälen för detta i vårt remissyttrande över betänkandet.

Den tredje skillnaden har att göra med hur underlaget för framräknat överskott ska användas. Enligt solvensreglerna ska det användas för att bestämma sammansättningen och storleken av kapital i förlusttäckningshänseende. Enligt överskottsreglerna ska underlaget användas som grund för att fördela överskotten mellan olika försäkringstagargrupper som har anspråk på överskott som är företagets riskkapital. Skillnaden sammanhänger med att överskottsreglerna och solvensreglerna har olika syften.

Mot denna bakgrund har vårt förslag till bestämmelser i FRL om överskottshanteringen ingen direkt koppling till solvensreglerna. Våra föreslagna bestämmelser omfattas enligt vår bedömning inte heller direkt av solvenstillsynen enligt Solvens II-direktivet, lika lite som bestämmelserna om övergång till vinstutdelning gör det. Vårt förslag medger emellertid att företagets överskottsregler kopplas till förhållanden beräknat enligt solvensreglerna, t.ex. uppställda begränsningar för vad som ska tillgodogöras försäkringstagaren vid återköp eller flytt med hänsyn till solvensen. Det är alltså företagets tillämpade principer för överskottshanteringen som blir avgörande för hur överskott ska bestämmas och beräknas vid den löpande tillämpningen av överskottsreglerna samt i vad mån solvensreglerna då har betydelse.⁴

13.6 Investeringar

13.6.1 Solvens II-utredningens förslag

Solvens II-utredningen föreslår vissa ändringar i placeringsreglerna bl.a. så att samtliga tillgångar i företaget omfattas av investeringskrav.

Ett försäkringsföretag ska göra samtliga sina investeringar på ett aktsamt sätt. Investeringar får endast göras i tillgångar vars risker försäkringsföretaget kan identifiera, mäta, övervaka, hantera, kontrollera, rapportera och på lämpligt sätt beakta i den egna risk- och solvensbedömning som företaget ska göra.

Investeringar i tillgångar ska göras på ett sätt som säkerställer säkerhet, kvalitet, likviditet och lönsamhet för de samlade tillgångarna. I händelse av intressekonflikter mellan försäkringsföretaget

⁴ Det finns anledning att understryka att sådana regler måste vara förenliga med de principer för överskottshanteringen som kan gälla för företaget, såsom contributionsprincipen och/eller likhetsprincipen.

och försäkringstagarna ska tillgångarna investeras på ett sätt som bäst gagnar försäkringstagarnas intressen. Investeringar ska förvaras på ett sätt som säkerställer att tillgången är tillgänglig för försäkringsföretaget.

För alla tillgångar, utom de tillgångar som motsvarar försäkringsteknisk avsättning för livförsäkringar för vilka försäkringstagaren bär risk – enligt en närmare hänvisning i föreslagna 6 kap. 6 § FRL – gäller följande:

1. Derivatinstrument eller andra liknande finansiella instrument får endast användas för att sänka risken i ett försäkringsföretag eller för att i övrigt effektivisera förvaltningen av företagets tillgångar.

2. Investeringar i tillgångar som inte är upptagna till handel på en reglerad marknad ska hållas på aktsamma nivåer.

3. Tillgångarna ska investeras så att lämplig riskspridning uppnås.

Med lämplig riskspridning menas att tillgångarna ska vara investerade på ett sådant sätt att försäkringsföretaget undviker

- a. ett överdrivet beroende av en viss tillgång, emittent eller grupp av företag,

- b. en överdriven exponering mot ett geografiskt område,

- c. en överdriven riskackumulering i de samlade tillgångarna, och

- d. en överdriven riskkoncentration mot samma emittent eller av emittenter som tillhör samma grupp.

Bestämmelsen i artikel 132.2 andra stycket i Solvens II-direktivet som innebär krav på säkerhet, kvalitet, likviditet och lönsamhet för portföljen som helhet samt krav på tillgångars lokalisering anges i direktivet vara tillämplig på "Alla tillgångar, och särskilt de som täcker minimikapitalkravet och solvenskapitalkravet, . . ." Solvens II-utredningen har tolkat bestämmelsen på det sättet att kraven gäller för alla tillgångar, och att det därför inte behöver uttryckligen anges i den svenska lagtexten att bestämmelsen också gäller för de tillgångar som täcker minimikapitalkravet och solvenskapitalkravet (se betänkandet s. 168).

13.6.2 Konsekvenser av förslaget om investeringar för vårt förslag

Solvens II-utredningens förslag innebär till skillnad mot nu gällande särskilda placeringsregler att samtliga försäkringsföretagets tillgångar omfattas av mer generella investeringsbegränsningar. Således ska även dagens s.k. fria tillgångar omfattas av samma regler. Vissa ytterligare investeringsregler föreslås för tillgångar som motsvarar försäkringstekniska avsättningar. Dessa ska utöver vad som följer av de mer generella reglerna vara lämpliga med hänsyn till åtagandenas art och löptid. Dessa tillgångar ska investeras utifrån den information som försäkringsföretaget lämnat om målet med investeringen, på det sätt som bäst gagnar försäkringstagarnas intressen.

Som tidigare angetts har vi föreslagit att livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst ska anges sina principer för förvaltningen av tillgångar som motsvarar företagets och, i förekommande fall, olika försäkringars överskott. Det är här fråga om överskott bestämt enligt våra föreslagna överskottsregler i FRL. Sådana företagsregler ska tas in i de av oss föreslagna riktlinjerna om överskottshanteringen.

Frågan blir då om vårt förslag är befogat när FRL:s placeringsregler (investeringsregler) kommer att omfattas samtliga försäkringsföretagets tillgångar, dvs. även vad som i dag betecknas för fria tillgångar. Frågan blir mer konkret om riktlinjerna för förvaltningen av försäkringstagarnas riskkapital kan komma att innehålla information som går utöver företagets interna regler för samtliga sina investeringar enligt de nya solvens II-reglerna.

Som tidigare framgått gäller enligt nya solvens II-regler kravet på att tillgångar ska investeras utifrån den information om målet med investeringen och i första hand i försäkringstagarnas intresse enbart tillgångar motsvarande försäkringstekniska avsättningar. Därför har vårt preliminära förslag ändå saklig betydelse, eftersom det avser överskott i form av tillgångar som motsvarar företagets överskott. Det är vidare angeläget att försäkringstagarna får särskilt anpassad information om hur företaget investerar överskottet samt att det investeras i enlighet med av företaget angivna principer.

Vårt förslag innebär alltså inga begränsningar för i vilka olika slag av tillgångar som överskottet får placeras eller krav på företag att precisera olika limiter för förvaltningen, men om sådana limiter tillämpas ska det anges i riktlinjerna. Det är ändå lika viktigt för försäkringstagare att få veta hur företaget avser att investera till-

gångar som motsvarar företagets överskott. Vidare bör beaktas att överskottet enligt företagets överskottsregler inte behöver sammanfalla med vad som är företagets överskott enligt årsredovisningen eller i solvensbalansräkningen.

Det har gjorts gällande att förslaget inte skulle gå att tillämpa eftersom överskottet är en residual som varierar och att företaget kan ha ett underskott. Såsom framhålls i avsnitt 5.4 måste överskottet i överskottssammanhang vid tillämpningen av våra föreslagna överskottsregler bestämmas genom någon form av överskottsbalansräkning med hänsyn till vad som är relevant på grund av de överskottsprinciper som företaget tillämpar i det enskilda fallet. Genom att där räkna av tillgångar som belastas av försäkringsfordringar, andra skulder och eventuellt villkorat extern riskkapital kan man identifiera resterande tillgångar som alltså får anses motsvara försäkringstagarnas överskott. Att ett företag kan ha ett underskott i detta sammanhang för företaget eller olika grupper av försäkringar är inte relevant, lika lite som ett solvensunderskott skulle förhindra investeringsregler enligt solvensreglerna.

En viktig fråga är om den bestämmelse vi föreslagit kan anses oförenlig med EU-rätten. Även solvens II-direktivet innehåller föreskrifter om investeringsfrihet, dvs. bestämmelser att medlemsstaterna inte får föreskriva att försäkringsföretaget ska investera i vissa slag av tillgångar (se artikel 133). Vårt förslag innebär inte i sig några placeringsbegränsningar, utan enbart ett krav på att företaget anger sina principer för hur företaget förvaltar sådana tillgångar som motsvarar överskott enligt överskottsreglerna i FRL och följer principerna. Detta om inte avsikten ändras, vilket i så fall bör klargöras genom ändringar av överskottstriktlinjerna i denna del. EU-rätten kan därför inte anses utgöra något hinder mot den föreslagna bestämmelsen.

Sammanfattningsvis finns det inte anledning att med hänsyn till Solvens II-utredningens förslag frångå vårt förslag i denna del. För att markera att informationen om investeringarna enligt vår föreslagna regel har samband med övriga överskottsregler och alltså saknar samband med investeringsreglerna enligt Solvens II-direktivet har vi föreslagit att informationen lämnas i överskottstriktlinjerna.

13.7 Krav på företagsstyrning

13.7.1 Solvens II-utredningens förslag

Samordningen med ABL och FL

Solvens II-utredningen föreslår sammanfattningsvis i denna del att de svenska bestämmelserna om företagsstyrning, intern kontroll och riskhantering som nu införs så långt möjligt ska vara neutrala i förhållande till de ramverk och standarder som redan finns. Med en neutral terminologi skapas enligt utredningen också de bästa förutsättningarna för skräddarsydda lösningar, som kan anpassas efter den ständigt pågående vidareutvecklingen på området.

Enligt utredningen ska begreppen förvaltnings-, lednings- eller tillsynsorgan vid direktivets genomförande i svensk rätt likställas med vad som här avses med ett företags styrelse. Någon möjlighet att i denna fråga ta hänsyn till det traditionella system för bolagsstyrning som har kommit att utvecklas i svensk rätt finns således inte enligt utredningens mening. Att styrelsen i ett försäkringsföretag har det yttersta ansvaret för företagets organisation och för förvaltningen av dess angelägenheter följer dock redan av gällande rätt. Enligt utredningens mening behövs därför inte någon tillkommande lagstiftningsåtgärd för att artikel 40 i direktivet ska anses vara genomförd i svensk rätt (se betänkandet s. 280).

I svensk rätt lämnas genom bestämmelser i såväl ABL som i FL, till vilka FRL hänvisar, en relativt stor frihet för en styrelse att organisera sin verksamhet och delegera uppgifter till en eller flera av styrelsens ledamöter, eller till andra. Möjligheten härtill är enligt utredningen av stor betydelse för tillförsäkrandet av en ändamålsenlig företagsstyrning och ett rimligt resursutnyttjande i företagen.

I vissa frågor är ett företags styrelse emellertid redan enligt gällande rätt begränsad i sin möjlighet till delegation. Det rör sig om frågor där lagen uttryckligen lägger beslutanderätten på styrelsen, då endast styrelsen i s.k. beslutsför sammansättning kan fatta beslut. Detta gäller, även för försäkringsföretag, som exempel i fråga om utseende av VD och firmatecknare.

I förarbeten till ABL har det uttalats att frågan om styrelsen kan delegera en uppgift måste avgöras utifrån uppgiftens karaktär och betydelse. Enbart förhållandet att lagen föreskriver att styrelsen ska ansvara för eller utföra en viss uppgift innebär inte i sig hinder mot delegation (se prop. 2004/05 s. 618). Det bör emellertid, enligt Solvens II-utredningen, framhållas att styrelsen alltid måste för-

vissa sig om att den till vilken uppgiften delegeras är lämplig för uppgiften, samt fortlöpande förvissa sig om att uppgiften fullgörs på ett tillfredsställande sätt, då styrelsens ansvar inte kan delegeras.

Av artikel 40 i solvens II-direktivet framgår att medlemsstaterna ska säkerställa att försäkringsföretagets förvaltnings- lednings- eller tillsynsorgan har det yttersta ansvaret för att varje berört företag följer de lagar och andra författningar som antas enligt detta direktiv. Att styrelsen i ett försäkringsföretag har det yttersta ansvaret för företagets organisation och för förvaltningen av dess angelägenheter följer dock, enligt Solvens II-utredningen, redan av gällande rätt (se 8 kap. 4 § ABL och 6 kap. 6 § FL). Enligt Solvens II-utredningens mening behövs därför inte någon tillkommande lagstiftningsåtgärd för att artikel 40 i direktivet ska anses vara genomförd i svensk rätt. I övrigt föreslås solvens II-direktivets bestämmelser om företagsstyrning genomförda i överensstämmelse med direktivbestämmelsernas ordalydelse i den mån inte reglerna ansetts följa av andra förslag som Solvens II-utredningen lämnat (se förslaget till 4 kap. 2 § FRL om krav på företagsstyrning).

Nuvarande riktlinjer ersätts med krav på styrdokument enligt Solvens II-direktivet

Solvens II-utredningen föreslår (se betänkandet s. 289) att nuvarande krav i FRL om försäkringstekniska riktlinjer, placeringsriktlinjer och riktlinjer för intressekonflikter ska ersättas med de krav på sådana styrdokument som ett försäkringsföretag ska ha enligt artikel 41.3 och artikel 44.2 tredje stycket i Solvens II-direktivet.

Solvens II-utredningen utesluter emellertid inte att det finns uppgifter i de befintliga riktlinjerna som inte kommer att nå Finansinspektionen genom de styrdokument och riktlinjer som krävs under solvens II-regleringen. Om tillsynen över företagen under sådana förutsättningar skulle förutsätta att inspektionen får tillgång till de uppgifterna kan en motsvarande rapportering föreskrivas, se avsnitt 14.1.2.

Det krav på riktlinjer för hantering av intressekonflikter som i dag finns i 8 kap. 7 § FRL har inte sin grund i något EU-direktiv, se prop. 2003/04:109. Solvens II-utredningen gör dock bedömningen att de krav på styrdokument som följer av solvens II-direktivet minst motsvarar de nuvarande svenska kraven på riktlinjer för

hantering av intressekonflikter. Till detta kommer den regelutveckling som har skett sedan införande av den nuvarande bestämmelsen, t.ex. i form av införandet av klart mer utvecklade s.k. jävsregler i nuvarande 4 kap. 9 § FRL. Att försäkringsföretag även fortsättningsvis är skyldiga att i verksamheten, och i sina interna regelverk, uppmärksamma och förebygga intressekonflikter får enligt utredningen anses följa redan av kraven på innehållet i styrdokumenterna för riskhantering (där bl.a. hantering av operativ risk ska ingå), internkontroll, internrevision och verksamhet som omfattas av uppdragsavtal (se även avsnitt 12.6.9).

Solvens II-utredningen anmärker även att borttagandet av kravet på de riktlinjer som finns i nuvarande 8 kap. 7 och 8 §§ FRL inte i sig hindrar ett försäkringsföretag från att även fortsättningsvis fastställa t.ex. försäkringstekniska riktlinjer.

Oberoende styrelseledamöter i hybridbolag

Solvens II-utredningen (se s. 303) föreslår att nuvarande 11 kap. 7 § FRL om styrelseledamöters oberoende i hybridbolag ändras. Ändringen innebär att styrelseledamot i företag som ingår i samma koncern som bolaget inte längre ingår i den krets som inte får vara styrelseledamöter i hybridbolaget. Ändringen föreslås som en följd av den delvis nya definitionen av försäkringsgrupp i 10 kap. 2 § (se del 2 s. 417).

Förmånsrätt

Enligt Solvens II-utredningen ska förmånsrätten även i framtiden vara kopplad till tillgångar som svarar mot de försäkringstekniska avsättningarna, eftersom dessa är en beloppsmässig värdering av de underliggande åtagandena – dvs. de fordringar som försäkringstagare och andra ersättningsberättigade har gentemot försäkringsföretaget grundade på avtal (se betänkandet s. 330).

Enligt föreslagna bestämmelser (se 4 kap. 34–36 §§ FRL) ska försäkringsföretaget föra ett register som vid varje tidpunkt utvisar tillgångar vars samlade värde svarar mot försäkringstekniska avsättningar för egen räkning. Därmed avses försäkringstekniska avsättningarna inklusive mottagen återförsäkring och med avdrag för avgiven återförsäkring.

Om avgiven återförsäkring inte bidrar till att minska försäkringsföretagets risktagande, får Finansinspektionen i ett enskilt fall besluta att avdrag inte får göras för sådan återförsäkring.

Om den som har tagit emot återförsäkringen är auktoriserad i ett annat land inom EES, får avdrag inte vägras av skäl som har sin grund i bristande sundhet i återförsäkringsföretagets eller försäkringsföretagets finanser.

De tillgångar som ingår i ett förmånsrättsregister ska värderas till verkligt värde enligt 5 kap. 1 § FRL. Från detta värde ska avdrag göras för skulder som hänför sig till förvärvet av tillgången.

Följande får inte åsättas något värde vid ett försäkringsföretags registerföring; dels den del av en tillgång som har upplåtits med sådan rätt att dess värde inte kan omfattas av försäkringstagares och andra ersättningsberättigades förmånsrätt enligt 4 a § förmånsrättslagen, dels den del av en fordran på någon annan än försäkringstagare som understiger det belopp som gäldenären har att fordra av försäkringsföretaget.

Utöver vad som anges i nämnda regler får följande inte åsättas något värde vid ett försäkringsaktiebolags registerföring; dels försäkringsaktiebolagets egna aktier, dels den del av värdet av aktier och andra värdepapper som kan jämföras med aktier i ett dotterföretag som kan hänföras till dess aktier i försäkringsaktiebolaget.

Om en tillgång har upplåtits med sådan rätt att dess fulla värde inte kan utnyttjas ska det antecknas i förmånsrättsregistret.

13.7.2 Konsekvenser av förslaget om företagsstyrning för vårt förslag

Avskaffande av olika riktlinjer

Solvens II-utredningens förslag innebär alltså att försäkringsföretag inte längre behöver upprätta försäkringstekniska riktlinjer eller placeringsriktlinjer eller riktlinjer för intressekonflikter med visst obligatoriskt innehåll enligt bestämmelser i nuvarande 8 kap. FRL, som kompletteras av Finansinspektionens allmänna råd (FFFS 2011:12) om försäkringstekniska riktlinjer och försäkringstekniskt beräkningsunderlag. Detta berör indirekt våra förslag eftersom vi i linje med dagens ordning för försäkringstekniska riktlinjer överväger nya riktlinjer för överskottshanteringen samt att företagets

principer för förvaltning av tillgångar motsvarande försäkringstagarnas överskott ska behandlas särskilt i placeringsriktlinjerna.

De riktlinjer vi föreslår för överskottshanteringen är av annat slag än de styrdokument som Solvens II-utredningen föreslår. Överskottsriktlinjerna kan närmast ses som en precisering av bolagsordningens och lagens allmänna principer om kontribution och lika behandling av de försäkringstagare som har anspråk på företagets överskott. Våra förslag i denna del förändras inte av att Solvens II-utredningens förslag i företagsstyrningsdelen genomförs. Riktlinjerna för förvaltningen av tillgångar som motsvarar försäkringstagarnas överskott bör av motsvarande skäl tas in i riktlinjerna om överskottshanteringen som en följd av att placeringsriktlinjerna föreslås avskaffade enligt Solvens II-utredningens förslag. Detta markerar också skillnaden mot styrdokumentet.

Ett problem från våra utgångspunkter är om försäkringstekniska riktlinjer i den del de innehåller vissa krav på interna regler som gäller återbärings- och överskottshanteringen i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag slopas innan våra förslag genomförs. Detta skulle leda till att viktiga frågor i nämnda delar övergångsvis blir oreglerade. Frågan bör tas om hand i en kommande solvens II-lagstiftning om denna införs före en lagstiftning grundad på vårt betänkande.

Det kan ifrågasättas om solvens II-direktivets regler om företagsstyrning i sig skulle kunna uppfattas som ett hinder mot nationella särregler om förstärkt insyn och inflytande för försäkringstagarna i hybridbolag. Så är enligt vår bedömning inte fallet. Solvens II-direktivets krav på företagsstyrning avser att stärka skyddet för försäkringsfordringar enligt försäkringsavtalet. Vårt förslag till regler om insyn och inflytande i hybridbolag avser att stärka försäkringstagarnas skydd för deras anspråk på överskott som är företagets riskkapital

Övriga förslag om företagsstyrningen

Såsom närmare framhållits i vårt remissyttrande över Solvens II-utredningens betänkande tangerar deras förslag vårt förslag på en del punkter. Ett strider mot våra utgångspunkter och förslag att förbättra försäkringstagares insyn och inflytande i hybridbolag. Det gäller förslaget att avskaffa oberoende ledamöter i hybridbolag som helt motverkar vårt syfte.

Solvens II-utrednings förslag om förmånsrätt är indirekt av vikt för våra förslag. Vi föreslår regler som förbättrar de ömsesidiga försäkringsbolagens möjligheter att ta upp extern finansiering genom lättnader i lånerestriktioner som kan begränsa möjligheterna att använda lånet som riskkapital i solvens II-sammanhang. Ett exempel är att vi föreslår avskaffande av lagkravet att garantikapital måste betalas tillbaka när det inte längre behövs i rörelsen. För att våra förslag till friare upplåning inte ska drabba försäkringstagarnas försäkringsfordringar negativt är det viktigt att försäkringstagarna har företräde till så stor del av tillgångarna som möjligt framför övriga borgenärer.

14 Sammanfattande bedömning

14.1 Överskottshantering och övergång till vinstutdelning

Förslagen om uppdelningar i fordringar och överskottsanspråk på företagsnivå är själva grunden för tydligare överskottsregler

Själva grunden för en tydlig och genomlysbar överskottshantering i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag läggs genom att utredningens förslag kräver en klarare åtskillnad redan på företagsnivå mellan försäkringsfordringar respektive anspråk på överskott samt var och hur respektive slag av rättighet ska regleras hos företaget. Försäkringsfordringar ska regleras i avtal och anspråk på överskott i bolagsordningen/stadgarna med kompletterande överskottsriktlinjer i företag som inte får dela ut vinst. I överenstämmelse med detta blir det också ändamålsenligt att definiera överskott tydligt som tillgångar som inte belastas av försäkringsfordringar eller tillskjutet riskkapital. Det anförda ligger till grund bl.a. för utredningens förslag om precisering av rättigheter i försäkringsavtal respektive bolagsordning eller stadgar, riktlinjer för överskottshanteringen och ett preciserat förespeglingsförbud (se avsnitt 5.4.1, 5.4.2 och 5.4.5).

Därigenom kan FRL utformas mer konsekvent så att nationella regler säkerställer ett förstärkt försäkringstagarskydd i form av ett särskilt skydd för anspråk på överskott i form av riskkapital i de delar som inte rättigheterna omfattas av ett skydd enligt FRL:s solvensregler. Den teoretiska utgångspunkten för detta är att försäkringstagarna i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag bidrar till – och har anspråk på – företagets överskott som kan användas som dess riskkapital. Det anförda ligger till grund bl.a. för utredningens förslag om kompetensfördelningen mellan stämma och styrelse, en förstärkt likabehandlingsprincip, en oberoende kontroll

av och förbättrad information om överskottshanteringen (se avsnitt 5.4.2, 5.4.7, 5.4.8, 5.4.14 och 5.4.15).

Ett särskilt riskkapitalskydd i FRL behövs bara om inte skyddet tillgodoses genom ABL eller FL

Det blir bara aktuellt med ett särskilt riskkapitalskydd för försäkringstagare i FRL om inte dessa har anspråk på överskottet i egenkap av företagets ägare. I senare fallet säkerställs riskkapitalskyddet för dem av vanliga associationsrättsliga regler. Detta gäller oavsett om försäkringstagarna skulle vara ägare i ett livförsäkringsaktiebolag och skyddas av ABL eller ägare av ett ömsesidigt livförsäkringsbolag eller en livförsäkringsförening och skyddas av FL. Ägare av aktiebolag och ekonomiska föreningar i allmänhet har ju ett skydd enligt ABL och FL för anspråk på överskott som är företagets riskkapital, utöver ett vanligt kundskydd om de samtidigt är kund till företaget. Ett sådant riskkapital förstärks enligt andra regler om bolaget blir publikt och noterat.

För att ett vanligt ägar- och riskkapitalskydd ska fungera även i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar fordras i sin tur att försäkringstagarna där svarar för riskkapital och får avkastning på detta enligt samma ordning som i ekonomiska föreningar i allmänhet, nämligen genom särskilda ägarinsatser och vinstutdelning enligt FL. I konsekvens med detta blir det inte aktuellt med ett särskilt riskkapitalskydd för försäkringstagarna om andra grupper ensamt svarar för och har anspråk på riskkapitalet. Eftersom försäkringstagarna då inte har – och inte heller bör få ha – något anspråk på företagets överskott räcker principiellt skyddet för försäkringsfordringar enligt FRL:s solvensregler. Utredningens bedömningar i denna del ligger till grund för förslag om ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst (optionen), se avsnitt 5.5.

Utredningens förslag manifesterar också det faktum att särregleringen för överskottshanteringen i FRL har ett annat syfte än solvensregleringen – ett syfte som blir än mer tydligt genom dessa förslag. Syftet med denna är att främja en förutsägbar och rättvis överskottshantering, medan solvensregleringen förenklat syftar till att livförsäkringsföretag kan infria sina åtaganden. (En mer detaljerad framställning av hur förslagen förhåller sig till Solvens II-utredningens förslag har behandlats i avsnitt 13).

Som ett led i att säkerställa att överskottsreglerna kan tillgodose detta syfte på bästa sätt föreslår utredningen förändringar som innebär att det inte i lag ska finnas någon obligatorisk koppling mellan företagets överskottshantering och behandlingen av vinster och andra överskott i årsredovisningen eller i solvenssammanhang (Se bl.a. utredningens förslag om slopande av vissa överskottsregler med koppling till årsredovisningen och om att det inte ska finnas någon obligatorisk lagbestämmelse som villkorar överskottsanspråket i samband med återköp eller flytt till företagets ekonomiska situation).

En ändamålsenlig överskottreglering förutsätter anpassningar av förutsättningarna för extern finansiering. Inte bara för att åstadkomma en tydlig och överskådlig överskottshantering när försäkringstagarna svarar för riskkapitalet, utan också för att skyddet för riskkapitalet ska bli effektivt – och inte heller försvagas i förhållande till allmän associationsrätt – när externa finansiärer bidrar till företagets riskkapital. Mot bakgrund av detta är utredningens förslag utformat så att inte hybrider med dubbla slag av överskottshantering ska förekomma ens i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar. Detta kräver i sin tur anpassningar av bestämmelser om vilka överskottsfonder livförsäkringsföretag får ha (se avsnitt 5.9). Utredningens förslag om indelning av ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar i sådana företag som får dela ut vinst respektive inte får dela ut vinst är både en konsekvens av detta och en nödvändig förutsättning för en förutsebar och genomlysbar överskottshantering (se avsnitt 5.4. och 5.5).

För att uppnå nyss angivna syften kan måste utredningen inte enbart beakta försäkringstagarnas anspråk på överskott. Även externa finansiärers anspråk på överskott som kan förekomma parallellt med försäkringstagarnas anspråk måste tas om hand. Utredningen har därför anpassat bestämmelserna om upptagande av extern villkorat riskkapital och andra finansieringsformer så att möjligheterna att använda olika finansieringsformer är anpassade såväl till företagets förutsättningar i överskottshanteringen som till om finansieringsformen förekommer i aktiebolag respektive ekonomiska föreningar i allmänhet. Det senare är inte bara motiverat av att det saknas skäl för särregler jämfört med motsvarande associationsformer i allmänhet. För att säkerställa ett starkt försäkringstagar-skydd, såväl för försäkringsfordringar som anspråk på överskott, är det särskilt viktigt att det inte utvecklas nya former av säregna

hybridinstrument för finansiering som inte förekommer för företag i allmänhet. Utredningens bedömningar i dessa delar ligger till grund för förslagen i avsnitt 5.8 om upptagande av externt villkorat riskkapital och annan finansiering.

Sådana överväganden ligger också till grund för utredningens förslag att möjliggöra tydliga ägarinsatser i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar, som får dela ut vinst. Sådana insatser är sedan länge den naturliga formen för ägarens finansiering av riskkapital i kooperativa företag i allmänhet och förekommer även i motsvarande försäkringsföretag internationellt. En sådan ändring möjliggör på ett helt annat sätt än uttaxering av försäkringstagarna på grund av företagets förluster att den som skjuter till riskkapital får avkastning på detta under samma former som i ekonomiska föreningar i allmänhet. Anskaffning av riskkapital från ägare på förhand genom särskilda insatser avgränsade från premierna blir därför också ett modernare alternativ till uttaxering från ägarna i efterhand. Det anförda motiverar också att sådana företag inte samtidigt får ha en konsolideringsfond och att möjligheten till uttaxering ska begränsas till livförsäkringsföreningar som inte får dela ut vinst.

Ett starkt riskkapitalskydd förutsätter regler om övergång till vinstutdelning och jämförbara ändringar

Som en följd av en mer konsekvent och tydlig överskottsreglering i alla livförsäkringsföretag – antingen med utgångspunkt i en självfinansiering enligt 1982 års FRL eller också med utgångspunkt i vinstutdelning enligt allmän associationsrätt – har funnit starka skäl för att inte bara behandla ombildning av hybridbolag till vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag. Även ömsesidiga livförsäkringsföretags och livförsäkringsföreningars övergång från en överskottshantering till en annan måste tas om hand med utgångspunkt från att skydda försäkringstagarnas anspråk på överskott. Det finns behov av sådana regler för att skydda försäkringstagarnas anspråk på överskott också vid sådana övergångar och föreslår därför regler av sådan art. Vi anser inte att det är tillräckligt att överlämna dessa frågor till Finansinspektionens bedömning utan att det finns klara och tydliga bestämmelser som ger rätt för inspektionen att förhindra förändringar som inte är förenliga med de befintliga försäkringstagarnas anspråk i överskott.

Detsamma gäller vid andra ändringar som berör försäkringstagares överskott i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag, såsom fusioner, delning och överlåtelse av försäkringsbestånd. Sådana förändringar kan ha delvis samma konsekvenser som en övergång till vinstutdelning och innebär att det finns bestämmelser som grund för att ingripa mot en orättvis och godtycklig hantering i strid mot antagna interna regler av överskott även i sådana fall. Det behövs inte minst eftersom en hel överlåtelse av försäkringsbestånd till ett livförsäkringsföretag som får dela ut vinst i kombination med övrig inkrämsöverlåtelse följt av likvidation i praktiken kan användas som ett alternativ till en övergång till vinstutdelning, genom ändringar av regler i företagens bolagsordning eller stadgar.

En tydligare överskottshantering som grund för övriga utredningsfrågor

En utökad rätt till insyn och inflytande för försäkringstagare i hybridbolag och andra ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag blir föga värd, om inte hanteringen och fördelningen av riskkapitalet går att överblicka för försäkringstagarna. På så sätt stärker utredningens förslag om överskottsregler värdet av försäkringstagarnas insyn och inflytande i sådana företag. Enligt utredningens mening förbättrar våra förslag om överskottshantering även förutsättningarna för en rättvis och genomlysningbar flytträtt, så att de som flyttar varken gynnas eller missgynnas i förhållande till de som inte flyttar. Som redovisas nedan lämnar utredningen ytterligare förslag för att förbättra försäkringstagarnas insyn och inflytandet i hybridbolag och för att utöka försäkringstagarnas rätt att flytta sina försäkringar.

14.2 Företagsstyrning i hybridbolag

Även om försäkringstagarna i ett försäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst (hybridbolag) har anspråk i företagens överskott och starka ekonomiska drivkrafter att övervaka bolagets skötsel saknar de i stort sett associationsrättsliga- eller andra rättigheter för att göra det. Detta gäller även försäkrade med anspråk på överskott i hybridbolaget. Aktieägarna är däremot utrustade med samma instrument som i aktiebolag i allmänhet genom vilka de bl.a. kan utse och avsätta styrelsen samt övervaka ledningens arbete.

Det anförda ligger till grund för utredningens förslag att förstärka skyddet för försäkringstagarnas och de försäkrades anspråk på riskkapital i sådana bolag genom större insyn och inflytande över bolagets hantering av riskkapitalet på stämman. Utredningen föreslår en rad åtgärder för att åstadkomma detta (se avsnitt 7.2 och även avsnitt 14.3).

Det är samtidigt viktigt att förslagen inte går så långt att de leder till styrningsproblem i hybridbolaget när dess moderbolag driver annan försäkringsverksamhet. Sådana problem kan uppkomma när det är fråga om strategibeslut eller beslut om koncern-interna avtal innefattande värdeutveckling eller värdefördelning inom respektive mellan olika koncernbolag. De nya reglerna har således utformats bl.a. så att risken minimeras för att bolagsorganen stämma och styrelse blockerar varandras beslutsfattande på ett mindre lämpligt sätt.

14.3 Tillräckligheten av föreslagna åtgärder för att inte kräva en tvångsombildning av hybridbolag

Enligt direktiven till utredningen ska utredaren överväga hur försäkringstagarna kan ges ett ökat inflytande över styrningen i hybridbolag och i så fall i vilka former ett sådant inflytande bör utövas. Vidare ska utredaren bedöma om dessa åtgärder kan anses tillräckliga – beaktat de förslag som lämnas beträffande konsolideringsfonden – för att det inte ska anses motiverat med en tvingande ombildning till vinstutdelande verksamhet eller till ett ömsesidigt försäkringsbolag (se dir. 2010:43 s. 20 ö). Ett sådant förslag har lämnats av Försäkringsföretagsutredningen (se SOU 2006:55 s. 195 ff.).

Huvudförslaget om nya överskottsregler för ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag omfattar sådana livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst. Grunden för förslagen är att överskott enligt FRL är tillgångar som inte belastas av vad försäkringstagare och andra har rätt till enligt avtal eller av aktiekapitalet eller annat utifrån tillskjutet riskkapital. Vidare klargörs att överskottsreglerna i FRL har ett annat syfte än redovisnings- och solvensreglerna, nämligen att främja en förutsägbar och rättvis överskottshantering, varför de inte måste kopplas till de senare regelsystemen.

Huvudförslaget innebär – när det gäller hybridbolag som per definition är ett livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst – i huvudsak och förenklat följande.

- Av försäkringsavtalet ska framgå avgifter och kostnader för premier och om försäkringen medför rätt till återbäring eller inte. Sådana avtalsvillkor ska vara tillräckligt tydliga och preciserade.
- Försäkringsavtal ske enbart upplysa om försäkringstagare har anspråk på överskott, att sådana överskott är företagets riskkapital och att närmare regler om hanteringen av överskott finns i företagets bolagsordning och riktlinjer för överskottshantering (sådana regler kallas för företagets överskottsregler).
- Bolagsordningen ska ange mera grundläggande principer för överskottshanteringen. Bolagsordningar ska redan i dag godkännas av Finansinspektionen för att få tillämpas.
- Som ett komplement till bolagsordningen ska företaget alltså upprätta särskilda riktlinjer för överskottshanteringen (överskottsriktlinjer). Dessa ska antas av styrelsen samt sammanfatta och precisera företagets principer för överskottshanteringen i olika avseenden.
- Företag ska minst årligen internt utvärdera sina överskottsregler.
- Särskilda skäl krävs för att företagets en gång antagna överskottsregler ska få ändras.
- Kompetensfördelningen mellan stämman och styrelsen förtydligas när det gäller överskottshanteringen. Stämman beslutar om ramen och styrelsen om den närmare fördelningen genom överskottsriktlinjerna.
- Det förtydligas att förbudet för försäkringsföretag att förespegla framtida återbäring avser sådant som saknar grund i försäkringsavtalets villkor.
- Det tydliggörs i FRL att alla värdeöverföringar enligt ABL ska jämföras med vinstutdelning enligt FRL.
- Likabehandlingsprincipen förstärks i överskottshänseende. Den utformas som en begränsning för stämman och styrelsen att fatta beslut som inte tillbörligt beaktar befintliga försäkringstagares överskott.
- Principerna för placering av tillgångar som motsvarar företagets och olika försäkringars överskott ska också beskrivas i överskottsriktlinjerna.

- Det förtydligas att dagens riktlinjer för hantering av intressekonflikter särskilt ska behandla intressekonflikter rörande överskottshantering.
- Det klargörs att försäkringstagare och försäkrade med anspråk på överskott ska få del av tillgångarna vid skifte i ett hybridbolags likvidation.
- De nyss nämnda ges rätt föra talan om upphävande av stämmbeslut som överträder FRL, bolagsordningen och överskottsriktlinjer.
- De nyss nämnda får även rätt att föra skadeståndstalan enligt ABL mot överträdelser av överskottsriktlinjerna, utöver rätten i dag att föra talan mot överträdelser av FRL och bolagsordningen.
- Det införs ett krav på en oberoende kontroll av företagets överskottshantering som ska utföras av företagets revisor eller annan sakkunnig.
- Företagets överskottsregler ska ges in till Finansinspektionen innan de börjar tillämpas.
- Företagets överskottsregler ska offentliggöras på förhand för försäkringstagarna och försäkrade.
- Företag ska löpande informera om stämмо- och styrelsebeslut som kan påverka överskotten på ett väsentligt sätt.
- Regeringen eller annan myndighet får rätt meddela föreskrifter om innehållet i bl.a. riktlinjer för intressekonflikter och överskottsriktlinjer.
- Företag ska lämna utförligare information om överskottshanteringen i årsredovisningen.
- Föreslagna lagändringar ger god grund för förbättrad tillsyn av Finansinspektionen och Konsumentverket.

Vidare föreslås förbättrade möjligheter till insyn och inflytande för försäkringstagare och försäkrade med anspråk på överskott över bolagsstyrningen i ett hybridbolag. Det sker genom följande förslag.

- De ges i huvudsak motsvarande rättigheter till insyn och inflytande som försäkringstagare har i livförsäkringsföreningar och

ömsesidiga livförsäkringsbolag, bl.a. en rätt för försäkringstagare att närvara och yttra sig på bolagsstämman.

- Minst en fjärdedel av styrelseledamöterna i ett hybridbolag ska utses av försäkringstagarna eller försäkrade med anspråk på överskott eller av någon intressegrupp som har anknytning till dem.
- Styrelsens ordförande ska vara oberoende.
- Det tydliggörs att styrelsen i fall av intressekonflikt i första hand ska se till försäkringstagarnas intressen framför aktieägares intressen.

Sammanfattningsvis anser utredningen att den samlade effekten av lämnade förslag om överskottshantering och bolagsstyrning är tillräckliga för att det inte ska anses finnas anledning att genomföra en tvingande ombildning av hybridbolag till ett livförsäkringsaktiebolag som får dela ut vinst eller ett ömsesidigt livförsäkringsbolag eller en livförsäkringsförening. För att avstå från en sådan tvingande ombildning bör alltså huvudförslag om överskottshanteringen genomföras samtidigt som försäkringstagarna och försäkrade med anspråk på hybridbolagets överskott ges de föreslagna insyns- och inflytandemöjligheterna. Dessa motsvarar i allt väsentligt de som delägare eller medlemmar som huvudregel har i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar. En förutsättning för att avstå från en tvångsombildning är dock att försäkringsföretagen och Finansinspektionen kan leva upp till de nya krav som ställs så att bestämmelserna också får ett genomslag i praktiken.

14.4 Flytt av försäkringssparande

Flytträttens bakgrund

Genom en ändring i skattelagstiftningens regler om återköp är det sedan den 1 januari 2000 möjligt att utan skattekonsekvenser flytta värdet av en pensionsförsäkring till en annan pensionsförsäkring meddelad av samma eller någon annan försäkringsgivare. Denna rätt till flytt är till sin karaktär frivillig eftersom den förutsätter att parterna avtalat om en sådan möjlighet.

Först den 1 januari 2006 infördes en civilrättslig reglering som ger försäkringstagaren en ovillkorlig rätt att återköpa en individuell livförsäkring, om inte annat följer av försäkringens art eller av

skattelagstiftningen. Hänvisningen till försäkringens art innebär att regeln är tillämplig på försäkringar med sparande i traditionell livförsäkring och fondförsäkring som har ett positivt återköpsvärde och där återköp är möjligt av försäkringstekniska skäl. Hänvisningen till skattelagstiftningen medför att endast en mycket begränsad del av pensionsförsäkringarna kan återköpas. I princip är det fråga om försäkringar med mycket små återköpsvärden. Denna lagstadgade rätt till återköp av en individuell livförsäkring omfattar försäkringar tecknade den 1 januari 2006 och därefter.

För att öka möjligheterna till flytt av vissa individuella livförsäkringar och för att säkerställa en god konkurrens på försäkringsmarknaden genomfördes ytterligare lagändringar 2007. Genom dessa utvidgades rätten till återköp till att även omfatta en lagstadgad rätt till överföring av hela försäkringens värde till en annan försäkring, förutsatt att en sådan rätt inte saknas enligt IL. I det sammanhanget infördes även kompletterande regler av näringsrättslig art. Det är fråga om regler bl.a. om flyttvärde och flyttkostnader. Dessa ändringar gäller endast försäkringar tecknade efter den 1 juli 2007.

När det gäller tjänstepensionsförsäkringar omfattar den lagstadgade flytträtten endast individuella sådana och således inte i någon del kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar. Sistnämnda försäkringar omfattas i stället av den frivilliga flytträtten – en rätt som kompletterar den lagstadgade flytträtten, men som även är en förutsättning för denna.

Flytträttens omfattning

Enligt resultatet från den kartläggning som utredningen gjort saknas i princip flytträtt inom kategorin förmånsbestämd tjänstepension. Inom kategorierna individuella livförsäkringar som inte är tjänstepensionsförsäkringar (privata pensioner) och premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar omfattas 12 respektive 32 procent av pensionskapitalet av flytträtt. Detta innebär att det i vart fall inte har skett någon betydande ökning sedan 2006 av det kapital som omfattas av flytträtt.

Eftersom en mycket stor del av det förvaltade kapitalet består av kollektivavtalsgrundad tjänstepension har kollektivavtalsparternas agerande en stor betydelse för omfattningen av flytträtt.

Det finns en avsevärd skillnad mellan försäkringsföretagen när det gäller omfattningen av flytträtten. För vissa företag omfattas allt förvalt pensionskapital, medan omfattningen för andra understiger 10 procent av kapitalet.

När det gäller den volym som har flyttats under perioden 2008–2010 så motsvarar den cirka 4 procent av flyttbart kapital. Den största delen som har flyttats – cirka 80 procent – avser tjänstepensionskapital.

Uttag av flyttkostnader

Flertalet försäkringsföretag täcker sina kostnader vid en flytt med att ta ut avgifter. Dessa varierar mellan olika produktområden och för vissa områden tas inte ut någon flyttavgift. Flyttavgifterna kan vara fasta, i vissa fall med en fastlagd minimiavgift, eller rörliga relaterade till pensionskapitalets storlek. Endast ett fåtal företag tar ut rörliga avgifter för att täcka kostnaderna för att hantera en flytt. Bland dem finns dock företag som tar ut både fasta och rörliga avgifter. I vissa fall tillämpas nedtrappning i uttaget av avgifter, t.ex. under de första fem åren. Det kan konstateras att vissa försäkringsföretag som har en omfattande flytträtt samtidigt har valt att ta ut höga avgifter vid flytt, vilket i praktiken kan utgöra ett hinder för att flytta.

Generellt kan sägas att kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar där man har avtalat om flytträtt har en lägre kostnadsnivå jämfört med övriga områden. Att en del av hanteringen sköts av valcentralerna innebär en viss minskning av hanteringskostnaden för försäkringsföretagen. Valcentralernas kostnader för att hantera flytt av pensionskapital ska finansieras av den premieavgift som de tar ut. De tar inte ut någon särskild flyttavgift.

Föreslaget om en lagstadgad flytträtt för individuell livförsäkring

Ett viktigt bidrag för att uppnå ett gott konsumentskydd är konsumenternas möjlighet att agera. Genom att utvärdera olika produkter och erbjudanden, ställa krav på kvalitet och, om försäkringsföretaget inte handlar i enlighet med deras önskemål och preferenser, ha rätt att ta sitt sparkapital och gå till ett annat försäkringsföretag, kan konsumenterna själva ge försäkringsföretagen incita-

ment att agera utifrån kundernas bästa. Trycket på företagen som konsumenterna själva kan utöva bidrar därmed till att öka handlingsfriheten och stärka deras ställning på marknaden. En flytträtt för kunderna har således en disciplinerande effekt på försäkringsföretagen.

Utvecklingen på försäkringsmarknaden har inneburit en allt större valfrihet för individen – en valfrihet som har inneburit att individen tar en allt högre risk i pensionssparandet. Ett exempel på detta är utvecklingen på tjänstepensionsområdet där premiebestämda lösningar ersätter förmånsbestämda pensioner och där individen bär den finansiella risken för sparandet. Utvecklingen mot sparande i fondförsäkring innebär också att individen måste kunna hantera en större finansiell risk. Med en ökad valfrihet måste vikten av välinformerade konsumenter betonas. Felaktiga val kan innebära att pensionsförmåner utarmas och att individen får en otillräcklig pension. I förlängningen har detta också en samhällspåverkan, då samhället kan tvingas att ta ansvar för de individer som inte klarar sin försörjning. En förutsättning för att konsumentintresset i flytträtt ska sammanfalla med samhällsintresset på området är att den information som individen grundar sina val på är tillräcklig och rättvisande. Informationen ska förenkla den jämförelse som individen själv behöver göra i samband med en flytt. Konsumentintresset av flytträtt sammanfaller således med ett samhällsintresse, under förutsättning att individen gör välgrundade val i kombination med att det finns en tillsyn av hur flytträtten utvecklas och hanteras av försäkringsföretag och rådgivare.

Mot bakgrund av vad som nu sagts föreslår utredningen när det gäller *individuella livförsäkringar som inte är tjänstepensionsförsäkringar (privata försäkringar)* att dessa även fortsättningsvis ska omfattas av lagstadgad flytträtt. För att underlätta för försäkringstagaren att sammanföra sina privata pensionsförsäkringar förtydligas skatteflyttsbestämmelsen i IL så att det ska vara möjligt att i ett sammanhang kunna flytta två eller flera pensionsförsäkringar till en nytecknad mottagande sådan försäkring. Detta är angeläget främst för att individen ska kunna få en bättre överblick över sitt totala försäkringssparande, men även för att den totala kostnaden för sparandet ska minska eftersom det kan finnas fasta avgifter som belastar varje försäkring.

När det gäller individuella tjänstepensionsförsäkringar begränsas utredningens förslag om flytträtt till premiebestämda sådana. I en förmånsbestämd lösning bär arbetsgivaren en stor del av risken för

att försäkringsföretaget ska kunna uppfylla åtagandet. En flytträtt för den försäkrade skulle således innebära att annan än den riskbärande parten skulle ges en sådan rätt. I denna del innebär utredningens förslag en viss inskränkning från i dag.

Däremot utvidgas flytträtten av *individuella premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar* för den försäkrade i viss utsträckning jämfört med i dag. Detta sker genom ändring av såväl civilrättsliga som skatterättsliga regler.

Den lagstadgade flytträtten utvidgas till överföring av premiebestämd tjänstepensionsförsäkring där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit. I sådana situationer har den försäkrade rätt till överföring av pensionskapitalet till en ny mottagande försäkring som den försäkrade kan teckna. Föreslagna ändringar av skatteregleringen innebär att det överförda tjänstepensionskapitalet ska placeras i en ny tjänstepensionsförsäkring. Nu nämnda regler innebär även att den försäkrade genom flytt har möjlighet att sammanföra pensionskapital från flera tjänstepensionsförsäkringar som har tecknats av olika arbetsgivare.

De skäl som redovisas ovan för en lagstadgad, framåtverkande flytträtt avseende privata försäkringar och premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar får anses vara gällande även för en *retroaktiv tillämpning*, dvs. reglerna tillämpas även på gällande försäkringar som har tecknats tidigare. Det finns emellertid restriktioner som begränsar möjligheterna att införa retroaktiva regler på förmögenhetsrättens område, bl.a. måste beaktas båda parternas intresse av att förutsättningarna för ingångna avtal inte rubbas. Mot den bakgrunden konstateras att en retroaktiv flytträtt som i sin omfattning och utformning tar hänsyn till såväl den flyttande försäkringstagaren som till kollektivet av försäkringstagare i avgivande och mottagande försäkringsföretag kan anses ligga i alla försäkringstagares intresse och att en flytträttsreglering som innehåller ett sådant neutralitetselement inte heller innebär att rättsskyddet för försäkringsföretaget rubbas. De regler om flyttvärde och flyttkostnader som föreslås får anses uppfylla dessa krav. Det finns således övervägande skäl för att föreslagna obligatoriska flytträttsregler för *privata pensionsförsäkringar* bör gälla retroaktivt.

När det gäller *premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar* måste reglerna om den obligatoriska flytträtten beakta att arbetsgivarens åtagande i pensionsutfästelsen ska kunna fullgöras. Det är visser-

ligen så att det är den försäkrade som bär risken för utfallet av pensionen och som därför enligt tidigare redovisade principer bör ha rätten att flytta värdet i försäkringen. Det torde dock strida mot såväl allmänna avtalsrättsliga principer som mot syftet bakom arbetsgivarägda tjänstepensionsförsäkringar att införa en lagstadgad flytträtt för den försäkrade så länge arbetsgivarens huvudsakliga åtagande enligt pensionsutfästelsen kvarstår. När däremot premiebetalningen upphört till följd av att den anställde slutat sin anställning eller när försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit bör flytträtten för den försäkrade gälla retroaktivt.

Nu föreslagna civilrättsliga och skatterättsliga regler är dock inte nog. En väl fungerande flytträtt förutsätter även väl avvägda näringsrättsliga regler om flyttvärde och flyttkostnader samt effektiva informationsregler.

Det föreslås därför att flyttvärdet av vad försäkringstagaren eller den försäkrade har rätt till enligt avtal (försäkringsfordran) ska bestämmas neutralt. I värdet på försäkringsfordran ska beaktas värdet av avtalade garantier och liknande utfästelser och hur dessa betalas och förbrukas. Vidare ska anspråk på överskott i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag beaktas enligt företagets överskottsregler som i sin tur ska utformas mot bakgrund av de principer företaget tillämpar i överskottshanteringen.

När det gäller avgifter vid överföring får dessa högst uppgå till belopp som motsvarar direkta kostnader för den administrativa hanteringen och de obetalda anskaffningskostnader som direkt hänförs till försäkringen. Sistnämnd reglering är viktig för att motverka att avgifterna sätts så höga att den lagstadgade flytträtten sätts ur spel.

Som nämnts förutsätter en väl fungerande flytträtt effektiva informationsregler. Utredningen kan konstatera att det finns ett behov av att revidera reglerna om information i samband med en flytt för att uppnå en ökad standardisering av informationsinnehållet. Utredningen föreslår att detta bör uppnås genom att Finansinspektionen i föreskrifter och allmänna råd ålägger försäkringsföretagen att upprätta och till försäkringstagaren eller den försäkrade tillhandahålla särskilt utformade faktablad för flyttsituationen samt lämnar uppgifter om flyttvärde och flyttkostnader i de årliga värdebeskeden.

Föreslagen lagstadgad flytträtt för kollektivavtalsområdet

Av skäl som har anförts i föregående avsnitt har utredningen valt att helt undanta förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar från obligatoriska regler om flytträtt.

När det gäller frågan om kollektivavtalsgrundade premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar bör omfattas av lagstadgade flytträttsregler har en avvägning gjorts mellan dessa försäkringars särart och de konsumentskyddsaspekter som finns. Det kan inledningsvis konstateras att lagstiftaren vid ett flertal tillfällen betonat arbetsmarknadens parter förhandlingsfrihet och att lagstiftningen varken ska störa de avtalslösningar som redan har uppnåtts eller hindra uppkomsten av avtalslösningar på andra områden. Det har således ansetts att avtalslösningar för många frågor på området är att föredra framför lagstiftning. Det kan därmed hävdas att lagstiftaren i många fall har ifrågasatt värdet av lagbestämmelser för frågor rörande förhållanden på arbetsmarknaden. Till resonemanget hör att denne visserligen identifierat behov av ett starkt och tydligt nationellt regelverk inom vilket arbetsmarknadens parter kan agera, men att dess betydelse har framhållits framför allt när det gäller att reglera områden där avtalslösningar inte har kunnat nås. Att parterna på tjänstepensionsområdet inom vissa avtalsområden har utvecklat modeller med flytträtt för den försäkrade talar emot införandet av en generell, lagstadgad flytträtt på kollektivavtalsområdet. Samtidigt visar avsaknaden av en likartad flytträtt inom samtliga avtalsområden på att det kan finnas behov av att lagstifta för att säkerställa att försäkringstagare har rätt till samma konsumentskydd oavsett vilket avtalsområde som man arbetar inom.

Utredningen anser det således vara svårt att motivera generella, bindande lagregler som skulle innebära en störning i de avtalslösningar som redan har uppnåtts på arbetsmarknaden. Visserligen finns ingen absolut regel som anger att retroaktiva regler inte får införas på området, men de aspekter som har lyfts fram såväl i lagstiftningen som i andra sammanhang bör ges en sådan vikt att det krävs särskilda skäl kopplat till att det finns ett samhällsintresse av att obligatoriska regler införs. Vid en sådan avvägning kan följande sägas.

Det kan å ena sidan hävdas att det finns ett stort konsumentintresse i att införa lagstadgad flytträtt för kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar. Det kan även hävdas att det i sådana fall finns en koppling mellan konsumentintresset och ett samhälls-

intresse av att detta möjliggörs, och att olika former av konsument-skydd, såsom flytträtt, inte brukar begränsas till att omfatta anställda inom vissa avtalsområden, utan omfatta merparten av de berörda konsumenterna. Flytträtten har nämligen betydelse för individens möjlighet att anpassa sitt försäkringssparande till de egna förutsättningarna även i de fall som pension har tjänats in inom flera olika avtalsområden. Detta gäller naturligtvis under förutsättning att individen är välinformerad och gör välgrundade val. Att flytträtt även kan ha en påverkan på produktutbudet är också positivt ur ett samhällsperspektiv.

Det kan å andra sidan hävdas att vissa av arbetsmarknadens parter inom några avtalsområden infört en flytträtt, om än begränsad till en upphandlad grupp av försäkringsföretag och produkter. Av kartläggningen framgår emellertid att en mycket stor andel av det förvaltade pensionskapitalet består av kollektivavtalad tjänstepension. Flytträttens omfattning påverkas därför i hög utsträckning av att det inom vissa kollektivavtalsområden finns en kollektivavtalad sådan rätt för premiebestämda pensioner. En sådan finns inom avtalspension SAF-LO och ITP-planen. De andra två stora avtalsområdena – kommun och landsting (KAP-KL) samt det statliga området (PA 03) – saknar däremot flytträtt. Inom KAP-KL kommer kollektivavtalad flytträtt att införas från år 2014.

Mot sistnämnd bakgrund kan det inte anses finnas ett tillräckligt starkt behov av att införa en generell, lagstadgad flytträtt för kollektivavtalade premiebestämda tjänstepensionslösningar. Det får anses särskilt svårt att motivera bindande lagregler som skulle innebära alltför stora ingrepp i de avtalslösningar som redan har uppnåtts på arbetsmarknaden.

Framåtverkande regler om flytträtt skulle däremot inte på samma sätt störa redan uppnådda avtalslösningar. Det kan hävdas att samhällsintresset av att möjliggöra en omfångsrik rätt till flytt av försäkringssparande är så stort att kollektivavtalsgrundade tjänstepensionsförsäkringar bör omfattas av någon form av framåtverkande flytträttsregler. Utredningen har stannat för att föreslå semidispositiva, framåtverkande regler om flytträtt för premiebestämda premiedragande kollektivavtalade tjänstepensionsförsäkringar. Det innebär i praktiken att kollektivavtalsparterna ges möjlighet att genom bestämmelser i kollektivavtal avstå från att låta lagregler om flytträtt gälla för avtalsområdet, alternativt utforma en annan form av flytträtt än den som läggs fast i lagstiftningen.

En sådan reglering tvingar fram förhandlingar om flytträttsfrågan mellan arbetstagar- och arbetsgivarsidan på respektive avtalsområde. I det fall parterna skulle vilja avvika från lagreglerna skulle det därmed tydligt framgå i kollektivavtalet att avsteg görs, och hur. Detta kan med tiden tänkas bidra till en utveckling på området. De näringsrättsliga regler som är aktuella i detta sammanhang är bestämmelser om flyttvärde och flyttkostnader samt att de närmare villkoren för överföringen ska framgå av avtalet och att avgivande försäkringsföretag så snart som möjligt ska överföra värdet och de uppgifter om försäkringen som behövs till det mottagande försäkringsföretaget.

På skäl som anförts ovan har utredningen funnit att det inte föreligger tillräckliga konsumentskyddsskäl för att föreslå en generell lagstadgad flytträtt för kollektivavtalade premiebestämda tjänstepensionslösningar. Frågan är då om det är motiverat att införa en mer begränsad sådan flytträtt inom det området.

Mer allmänt kan sägas att frågan om flytträtt för kollektivavtalade tjänstepensioner berör många svenskar och är därmed av ett stort samhällsintresse, särskilt när man beaktar att den ökade rörligheten på arbetsmarknaden och behovet av en rörlig pensionsålder. Till skillnad från Sverige omfattas även tjänstepensionsområdet i många andra länder av det sociala trygghetssystemet. Den svenska modellen ger parterna på arbetsmarknaden en avsevärd handlingsfrihet att träffa överenskommelser, samtidigt som det medför ett betydande ansvar. I det sammanhanget bör särskilt uppmärksammas att en naturlig konsekvens av att kollektivavtalsparternas roll är att tillvarata det egna kollektivets intressen är att en övergripande flytträtt oberoende av kollektivavtalsområde saknas.

När det gäller premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar där premiebetalningen upphört till följd av att anställningen avslutats – förenklat uttryckt, fribrev – ställer detta till särskilda problem. I vissa planer har inträdesåldern för ålderspensionsdelen sänkts – något som innebär att fler yngre arbetstagare berörs. De yngre och medelålders arbetstagarna är rörligare i dag än tidigare. När det gäller fribrev får denna utveckling till följd att dessa ökar i omfattning och att allt fler arbetstagare har sin tjänstepension spridd inom flera kollektivavtalsområden. Att kunna flytta ihop pensionskapital som ligger inom flera sådana områden är redan i dag en viktig fråga för dessa försäkrade. Den kommer dock sannolikt att ytterligare öka i betydelse eftersom det finns en trend bland yngre arbetstagare att arbeta kortare perioder hos olika arbetsgivare, i många

fall verksamma inom skilda kollektivavtalsområden. Detta är en fråga av stor vikt eftersom andelen fribrev redan i dag utgör en avsevärd del av antalet tecknade premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar.

Att ha fribrev i olika försäkringsföretag kan innebära högre kostnader i form av fasta kostnader än om dessa fanns samlade i en försäkring. I dessa situationer är det därför av särskild vikt att den försäkrade får möjlighet att påverka placeringen av pensionskapitalet på ett för individen optimalt sätt.

Som nämnts bör det vid en analys av om det är motiverat att införa lagstadgade flytträttsregler på tjänstepensionsområdet göras en avvägning mellan kollektivavtalade försäkringars särart och behovet av konsumentskydd. I det sammanhanget bör beaktas hur stark koppling försäkringsavtalet har till pensionsutfästelsen enligt kollektivavtalet, dvs. i vilken utsträckning arbetsgivaren bär ansvar för pensionsförmånerna. En svag koppling ökar utrymmet för tvingande lagstiftning.

När det gäller fribrev har arbetsgivaren i huvudsak fullgjort sitt åtagande enligt pensionsutfästelsen. Vissa regler i kollektivavtal om uttag och försäkringsform gäller dock alljämt. I sammanhanget bör även beaktas att den försäkrade regelmässigt och även fortsättningsvis tar all risk för pensionens storlek, något som dock balanseras av kollektivt framförhandlade lösningar som gynnar arbetstagarkollektivet.

Mot denna bakgrund finns det anledning att se även en begränsad lagstadgad flytträtt för kollektivavtalade premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar ur två helt skilda perspektiv.

En flytträtt kan ur ett *konsumentperspektiv* motiveras av att den försäkrade – vare sig han eller hon valt att byta arbetsgivare inom kollektivavtalsområdet eller inleda en ny anställning hos en arbetsgivare utanför detta område – bör få möjlighet att flytta sitt pensionskapital efter att anställningen och premiebetalningen har upphört (fribrev). Utredningen anser – av skäl som anförs ovan – att det är av särskild vikt att den försäkrade i dessa situationer får möjlighet att påverka placeringen av pensionskapitalet och samla detta på bästa möjliga sätt. Av vikt är att han eller hon även kan planera och anpassa sin pensionslösning inför utbetalningen av pensionen. Den svaga kopplingen mellan pensionsutfästelsen och försäkringsavtalet möjliggör införandet av en framåtverkande – men även en retroaktiv – flytträttsregel i dessa fall. En sådan regel motiveras utifrån behovet av att säkerställa ett gott konsument-

skydd som är oberoende av vilket avtalsområde som man är eller har varit anställd inom och är därmed kopplat till det stora samhällsintresse som får anses finnas för att införa en lagstadgad flytträtt för fribrev. Detta förutsätter att de av utredningen föreslagna utvidgade informationsreglerna införs så att den försäkrade kan fatta välgrundade beslut.

Förslaget kan sägas balansera individens intresse mot kollektivets – eller snarare ett samhällsintresse mot specifika kollektiva intressen. En sådan begränsad lagstadgad flytträtt som nu är aktuell torde inte heller i någon märkbar omfattning försämra förutsättningarna för att även fortsättningsvis förhandla fram gynnsamma kollektiva lösningar. Det bör dock uppmärksammas att det här är fråga om förslag på tvingande lagstiftning som får till följd att vissa bestämmelser som är huvudalternativ enligt kollektivavtal och som reglerar styrning av utbetalning av pension och försäkringsform inte längre blir gällande när det gäller dessa fribrev.

Utredningen föreslår som nämnts i sammanhanget ändringar i skattelagstiftningen för att säkerställa att inte några onödiga hinder för flytt ställs upp.

Sett ur *arbetsgivarens* eller snarare *kollektivavtalsparternas intresse* kan en rätt att flytta ett fribrev utanför en upphandlad krets av försäkringsföretag eller från ett valt försäkringsföretag till ett icke-valbart sådant undergräva möjligheten att skapa bra förutsättningar för en god tjänstepensionslösning. En sådan rätt kan nämligen medföra att individen gör ett mindre lämpligt val, dvs. väljer att flytta sitt pensionskapital till dyrare eller på annat sätt avvikande lösningar, vilket kan leda till sämre pension. Genom att kollektivavtalsparterna har fått friheten att utforma hur tjänstepensionerna kan utformas, i stället för att det regleras i lag, motsvaras denna frihet av ett ansvar att säkerställa informationen om de valda tjänstepensionslösningarna. Den valfrihet som parterna har varit drivande till att införa förutsätter att individen har rätt förutsättningar för att välja. Valfrihet, inklusive flytträtt, är alltså något som parterna själva redan har ett ansvar för att hantera. Med detta i åtanke kan denna kategori tjänstepensionsavtal även sättas in i ett större sammanhang, nämligen som en del av det grundläggande pensionsskyddet.

Skulle inte utredningens förslag genomföras i denna del kvarstår dock problemet. Alternativet till utredningens förslag i denna del är att kollektivavtalsparterna inför en övergripande flytträtt för fribrev, oberoende av kollektivavtalsområde, med tillräckliga krav på

information om vad en flytt kan innebära för individen. Även en sådan lösning möjliggörs genom de ändringar i skattelagstiftningen som nu föreslås av utredningen.

15 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

15.1 Övergångsfrågor om överskottshantering och anknutna förslag

15.1.1 Allmänt

Förslag och bedömning: De förslagna bestämmelserna om överskottshantering samt övergång till vinstutdelning och jämförbara företagsändringar ska träda i kraft den 1 juli 2014. Reglerna bör sättas ikraft då för att möjliggöra förberedelser till nya överskottsregler genom ändringar av bl.a. bolagsordning eller stadgar. Sådana ändringar ska börja tillämpas från och med den 1 januari 2015. Förslagen om förbättrad insyn och inflytande för försäkringstagare och försäkrade med anspråk på överskott i hybridbolag ska träda ikraft och börja tillämpas samtidigt som föreslagna bestämmelser om överskottshantering.

Skälen för förslaget och bedömningen: Huvudförslaget kräver en anpassningstid för försäkringsföretag och myndigheter om åtminstone ett år. Det förutsätter ändringar i livförsäkringsföretagens avtal och bolagsordningar eller stadgar. Det senare kräver godkännande av Finansinspektionen och registreringsåtgärder. Utredningen föreslår därför att bestämmelserna ska börja tillämpas först från och med den 1 januari 2015.

Reglerna bör dock sättas ikraft ett halvår innan de ska börja tillämpas. Skälet för detta är att möjliggöra förberedelser genom ändringar av bolagsordning eller stadgar som kan börja tillämpas från och med nästföljande räkenskapsår. Dessa är en grund för kompletterande regler i överskottsriktlinjer som bör kunna tas fram under år 2014 för att börja tillämpas tillsammans med reglerna

i den nya bolagsordningen eller stadgarna från och med den 1 januari 2015. Även övriga föreslagna ändringar om anpassningar av försäkringsavtal, m.m. har ett sådant samband med tillämpningen av nya överskottsregler eller med varandra att även sådana bestämmelser ska börja tillämpas från och med sistnämnda dag. Fram till dess bör företaget tillämpa äldre bestämmelser om överskottshanteringen.

Enligt vår mening bör företag ges möjligheter att samordna ändringarna med nya solvens- och redovisningsregler. De nämnda regelsystemen bör helst kunna få förberedas och införas samtidigt i ett företag, eftersom reglerna kan påverka varandra och vårt förslag till överskottsregler har beaktat solvens II-förslagen och nya redovisningsregler för försäkringsavtal. Det finns emellertid enligt vår bedömning ingenting som hindrar att utredningens huvudförslag genomförs före solvens II-reglerna. Vårt förslag är i princip inte heller beroende av vilka solvens- och redovisningsregler som gäller för företaget, utan kan genomföras även med nuvarande solvens- och redovisningsreglering.

Utredningen föreslår också en rad åtgärder för en förbättrad insyn och inflytande för försäkringstagare och försäkrade med anspråk på överskott i hybridbolag (se avsnitt 7). Förslagen där är en del av ett större paket som syftar till ett förbättrat skydd för anspråk på överskott i form av riskkapital för försäkringstagare och försäkrade i hybridbolag. Förslagen i avsnitt 7 kräver dessutom utveckling av rutiner för att kalla och underrätta nämnda personer samt inte minst olika förberedelser för att hålla stämmor där försäkringstagare ska ha möjligheter att närvara. Bestämmelserna är också samordnade lagtekniskt. Mot denna bakgrund bör dessa förslag träda ikraft och börja tillämpas samtidigt som föreslagna bestämmelser om överskottshantering.

Även förslaget om införande av överskottshantering enligt FL för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst (optionen) kräver en anpassningstid om åtminstone ett år. Även i detta fall bör ändringar i solvensreglerna helst kunna förberedas och införas samtidigt i ett företag, eftersom reglerna kan påverka varandra. En överskottshantering enligt optionen är inte beroende av vilka solvens- och redovisningsregler som gäller för företaget, om inte företagens överskottshantering i det enskilda företaget villkoras av tillämpade solvensregler eller redovisningsregler, t.ex. genom att fördelningen av överskott mellan försäkringstagarna är direkt kopplad till innehållet i vissa

redovisningsposter. Vårt förslag om optionen bör, på samma sätt som huvudförslaget, kunna införas även om inte nya solvensregler har införts. Slutsatsen blir att ikraftträdande- och övergångsbestämmelserna i denna del bör sammanfalla med ikraftträdandet av utredningens huvudförslag.

Ett hybridbolag kan övergå till en överskottshantering enligt huvudförslaget utan att ombildas till ett ömsesidigt livförsäkringsbolag eller livförsäkringsförening. Hybridbolag kan även ombildas till ett ömsesidigt försäkringsbolag eller förening under 2013 eller 2014 och då tillämpa huvudförslaget i den nya företagsformen. Ett hybridbolags ombildning till ömsesidigt livförsäkringsbolag eller livförsäkringsförening bör även kunna inriktas direkt mot att tillämpa optionen och överskottsreglerna enligt FL efter ombildningen. Våra förslag hindrar inte heller ett ömsesidigt livförsäkringsbolag eller livförsäkringsförening att förbereda en övergång till optionen under år 2014 utan att först behöva tillämpa huvudförslaget. Vad som nu anförts bedöms alltså möjligt med de ikraftträdande- och övergångsregler som tidigare föreslagits. Vi finner inga bärande skäl för att förhindra detta eller ens förtydliga angivna förhållanden i övergångsreglerna.

15.1.2 Särskilt om övergångsregler till nya kapitalanskaffningsregler

Bedömning och förslag: Våra förslag till ändringar i reglerna om externt villkorat riskkapital kräver inga särskilda övergångsregler. Att företagens bolagsordningar är förenliga med nya bestämmelser om kapitalanskaffning kan bevakas av Finansinspektionen i samband med intagande av grundläggande överskottsregler i bolagsordningen eller stadgarna.

Utredningens förslag att möjliggöra ägarinsatser i ömsesidiga försäkringsbolag och försäkringsföreningar kräver inte heller några särskilda övergångsregler. Intagande och ändringar av regler om sådana insatser i bolagsordningen eller stadgarna ska godkännas av Finansinspektionen på samma sätt som andra motsvarande ändringar.

Skälen för bedömningen och förslaget: Utredningen har övervägt om våra förslag till nya bestämmelser för anskaffning av externt villkorat riskkapital kräver övergångsregler. Vi gör här följande bedömning.

Visserligen innebär våra förslag begränsningar av vilka former för upptagande av extern riskkapital ett företag får använda. Samtidigt slopas vissa begränsningar för tillgängliga finansieringsformer, så att dessa i en viss företagsform kan användas på i allt väsentligt samma sätt som de borttagna. För att ta ett exempel; om ett ömsesidigt försäkringsbolag skulle ha tagit emot ett vinstandelslån med rätt till vinst av resultatet upp till viss nivå, kan det ersättas av ett garantikapital där räntan bestäms till samma nivå, men där utbetalningarna av räntan är beroende av resultatet.

Mot bakgrund av detta anser utredningen att det inte behövs några övergångsbestämmelser till ändringar i kapitalanskaffningsreglerna. Detta innebär att parterna själva kommer att behöva ändra formen och villkoren för externa kapitalinsatser så att de är förenliga med en ny lagstiftning om tillåtna finansieringsformer.

I vissa fall kan bolagsordningen eller stadgarna behöva ändras för att anpassas till ny lagstiftning om externt villkorat riskkapital. En sådan ändring kan exempelvis gälla ersättande av villkor om vinstutdelning på garantikapital med regler om ränta. Att livförsäkringsföretags bolagsordning eller stadgar är förenliga med lag i detta avseende kan och bör bevakas av Finansinspektionen i samband med att företagets grundläggande överskottsregler tas in där och sänds in till inspektionen för godkännande (se utredningens förslag i föregående avsnitt). Det behövs därför ingen särskild bestämmelse om att bolagsordningen eller stadgarna inom viss tid ska ändras, så att det dessa överensstämmer med våra förslag om ändringar av olika finansieringsformer.

Utredningen har föreslagit att bolagsordningar och stadgar för hybridbolag, ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar alltid ska ange om företaget inte får dela ut vinst respektive får dela ut vinst, vilket får omhändertas av Finansinspektionen i samband med ändringar av bolagsordningar och stadgar under år 2014. I det senare fallet, dvs. om företaget avser att dela ut vinst, får bolagsordningen endast godkännas och registreras om bestämmelserna i den nya lagstiftningen uppfylls. Företaget måste då bl.a. ta in ytterligare villkor i bolagsordningen eller stadgarna om ägar kapital. Sådana frågor behandlas dock inte här utan i avsnittet om en överskottshantering enligt FL (se avsnitt 5.5.) och en övergång till vinstutdelning i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar (se avsnitt 5.5).

Enligt föreslagna övergångsbestämmelser ska de nya bestämmelser som vi föreslår visserligen inte tillämpas förrän den 1 januari

2015. De ska emellertid träda ikraft redan den 1 januari 2014. Detta innebär tillräckliga garantier för att inte nya finansieringsformer som är oförenliga med våra förslag ska nyemitteras under år 2014 utan att parterna beaktar de förändringar som ska börja tillämpas från och med den 1 januari 2015. Genom att i avtalen beakta såväl tillämpliga regler under år 2014 som kommande regler bör ett livförsäkringsföretags finansieringsbehov kunna tillgodoses väl även under övergångsåret. Utredningen ser alltså inte något behov av särskilda övergångsregler om detta.

15.2 Övergångsfrågor om flytträtt

Förslag: Bestämmelserna om flytträtt i FAL ska träda ikraft den 1 januari 2015. Äldre rätt ska dock gälla för äldre försäkringar, alltså försäkringar som har meddelats före ikraftträdandet, om de inte har förnyats därefter. Detta innebär bl.a. att den flytträtt som sedan den 1 juli 2007 gäller för individuella förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar även fortsättningsvis kommer att gälla för äldre försäkringar av denna art. Bestämmelserna ska gälla retroaktivt vid flytt av värdet av privata pensioner samt vid överföring av värdet i premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar – såväl individuella som kollektivavtalade – där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit.

Bestämmelserna om flyttvärde och flyttavgifter i FRL ska gälla retroaktivt på flytt av värdet av äldre avtal om privata pensioner och äldre individuella premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit. Dessa bestämmelser tillämpas även retroaktivt för äldre individuella förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar. Dessa ska gälla för kollektivavtalad premiebestämd tjänstepensionsförsäkring, där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit.

Skälen för förslaget: Bestämmelserna om flytträtt i FAL ska träda ikraft den 1 januari 2015. Det är lämpligt att dessa regler träder ikraft samtidigt som de nya reglerna om överskottshantering. Detta eftersom de grunder som används för den löpande fördelningen av

överskott under avtalstiden även bör tillämpas vid bestämmandet av vilket värde som ska flyttas från det ömsesidigt verkande försäkringsföretaget. Det kommer även i övrigt att krävs en anpassningstid för försäkringsföretag och andra berörda aktörer när det gäller flytträttsförslaget.

Äldre rätt ska dock gälla för äldre försäkringar, alltså försäkringar som har meddelats före ikraftträdandet, om de inte har förnyats därefter. Detta innebär bl.a. att den flytträtt som sedan den 1 juli 2007 gäller för individuella förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar även fortsättningsvis kommer att gälla för äldre försäkringar av denna art. Bestämmelserna ska även gälla retroaktivt vid flytt av värdet av privata pensioner samt vid överföring av värdet i premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar – såväl individuella som kollektivavtalade – där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit.

Bestämmelserna om flyttvärde och flyttavgifter i FRL bör gälla retroaktivt för äldre individuella förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar. Dessa bestämmelser bör tillämpas retroaktivt även på flytt av värdet av äldre avtal om privata pensioner och äldre individuella premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit. Det är nämligen viktigt att det görs en enhetlig bedömning av flyttvärde och flyttavgifter vid tillämpningen av bestämmelserna om lagstadgad flytträtt. Bestämmelserna som reglerar detta i FRL bör således gälla retroaktivt för dessa försäkringar. Detsamma bör gälla för kollektivavtalad premiebestämd tjänstepensionsförsäkring, där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit.

16 Konsekvenser av förslagen

16.1 Allmänt om förslagets konsekvenser

16.1.1 Förslagen och deras inbördes beroenden

I enlighet med kommittédirektivet omfattar utredningens förslag följande fyra områden;

- en utvidgad lagstadgad flytträtt
- en förbättrad överskottshantering i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag
- en tydligare reglering av övergången till vinstutdelning (ombildning) i livförsäkringsföretag
- ökad insyn och inflytande för försäkringstagare i livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst (hybridbolag).

Utredningens förslag syftar till att förbättra förutsättningarna för försäkringsföretagen att hantera de intressekonflikter som förekommer inom livförsäkringsverksamhet så att konsumentskyddet för försäkringstagare och försäkrade förbättras. När ett försäkringsavtal tecknas medför det att man, inom vissa ramar, som kund delar och utjämnar risker med andra inom ett försäkringskollektiv. Försäkringsavtal kan sträcka sig över lång tid – ett pensionssparande kan vara i mer än femtio år – vilket även innebär att man kan utjämna risker över tiden. Det medför att olika intressen mellan försäkringstagare kan behöva balanseras av företaget. En annan form av intressekonflikt är den som kan uppstå mellan ägaren till ett hybridbolag och dess försäkringstagare, som står för företagets riskkapital. Det kan också finnas risk, framförallt inom ömsesidigt verkande företag, att ledande befattningshavare sätter sina egna intressen före försäkringstagarnas bästa (risken för tjänstemannastyre). Utredningens förslag kan därför ses som verktyg för

att hantera dessa intressekonflikter och därmed stärka försäkringstagarnas ställning samtidigt som företagen kan upprätthålla en effektiv företagsstyrning.

Det finns beroenden och länkar mellan utredningens fyra områden. Det innebär att konsekvensanalysen måste hantera såväl konsekvenser inom varje delområde som den sammanvägda effekten av utredningens förslag. Utredningen lämnar en mängd detaljförslag inom de fyra områdena, alltifrån regler för försäkringsavtal till bestämmelser för årsredovisningen. Nämnda aspekter innebär inte bara att det är svårt att beloppsmässigt kvantifiera de samlade konsekvenserna av våra förslag för olika företag. De konsekvenser som utredningen identifierar inom varje område blir dessutom beroende av om och hur övriga förslag genomförs. Framför allt är förslagen om överskottshanteringen och hur väl de nya överskottsreglerna i FRL införlivas i praktiken av grundläggande betydelse för övriga förslag.

Utredningens bedömning att förslagen om utökad insyn och inflytande för försäkringstagarna i hybridbolag förstärker försäkringstagarnas skydd är exempelvis beroende av ett genomförande av förslaget om överskottshantering som tydliggör hur dessa hybridbolag ska skilja mellan försäkringsfordringar och anspråk på överskott. För att en ökad insyn och inflytande ska vara något värt är det nämligen väsentligt att försäkringstagarna kan förstå vilka beslut om överskott som berör dem.

Ett annat exempel är utredningens förslag till reglering av bestämmande av återköps- och flyttvärde. Det förutsätter exempelvis att livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst ska upprätta en ny form av riktlinjer för överskottshanteringen som ett komplement till regler om överskott i bolagsordningen eller stadgarna. För att riktlinjerna ska fylla sitt syfte vid beräkningen av återköps- och flyttvärde samt i övrigt ha bedömda fördelar för försäkringstagarna, krävs i sin tur att berörda företag och Finansinspektionen i sin tillsyn lägger stor vikt vid att företagets riktlinjer är aktuella och relevanta. I annat fall riskerar man att förslaget till nya riktlinjer blir en administrativ börda för företagen.

Utredningens förslag utgår från att Finansinspektionen och Konsumentverket kommer att ha tillräckliga resurser och väljer att prioritera tillsynen av det förstärkta försäkringstagarskyddet som utredningens förslag innebär. Detta gäller både företagens överskottshantering och de avtalsvillkor som införs på grund av en utvidgad flytträtt, men även den nya information som ska lämnas.

Mot denna bakgrund och med hänsyn till vår närmare analys av konsekvenserna på de fyra områdena gör utredningen först följande mer allmän samlad bedömning av våra förslag i konsekvenshänseende, därefter följer en mer grundlig genomgång av konsekvenserna.

16.1.2 Vilka försäkringar och försäkringsföretag som omfattas av förslagen

Utredningens förslag berör, mer eller mindre, 36 miljoner¹ livförsäkringsavtal där arbetsgivare eller privatpersoner är försäkringsstagare i Sverige. Under 2011 uppgick det samlade sparkapitalet i olika försäkringar till cirka 2 402 miljarder kronor. Det kan jämföras med privatpersoners inlåning till bank om 1 180 miljarder kronor. Förslagen omfattar såväl privata försäkringar som tjänstepensioner som meddelas av försäkringsföretag som regleras av FRL. En form av försäkringssparande är fond- eller depåförsäkringar där försäkringstagare har möjlighet att styra förvaltningen – sparandet i vinstutdelande fondförsäkringsbolag omfattade cirka 516 miljarder kronor. En annan form är traditionellt förvalttad försäkring, där spararen överlåter till försäkringsföretaget att sköta förvaltningen. Sparandet i denna form av försäkring uppgick år 2011 till cirka 1 638 miljarder kronor, vilket motsvarar 68 procent av marknaden. Närmare 2 miljoner personer sparade i en privat pensionsförsäkring under 2010. De flesta svenskar som arbetar omfattas också av avtal om tjänstepension, där en majoritet omfattas av kollektivavtalsgrundade försäkringar. Inom de fyra största avtalsområdena finns drygt 4 miljoner försäkrade.

En mindre del av det totala sparkapitalet, cirka 247 miljarder kronor, förvaltas av vinstutdelande livförsäkringsföretag med övrig livförsäkring. Det motsvarar cirka 10 procent av totalt förvaltad försäkringskapital. Våra förslag berör i vissa delar även sådana företag.

Det finns 36 livförsäkringsföretag på den svenska marknaden, varav 10 är fondförsäkringsföretag², 11 är vinstutdelande företag och 15 är ömsesidigt verkande företag. De kan ingå i en företagsgrupp, en försäkringsgrupp, t.ex. Skandiagruppen eller Folksamgruppen. Ibland ingår försäkringsgruppen i en bankkoncern, t.ex.

¹ Svensk Försäkring och valcentralerna har bistått utredningen med statistikuppgifter.

² Avser försäkringsföretag som tillhandahåller fondförvaltning.

SEB Trygg Liv-gruppen som ingår i SEB-koncernen. Sedan ett tiotal år är det möjligt att bedriva både traditionellt förvaltad försäkring och fondförsäkring i samma bolag, det gäller t.ex. AMF. Inom gruppen ömsesidigt verksamma företag finns ett fåtal hybridbolag som omfattar livförsäkringar med sparande; Gamla SEB Trygg Liv, LF Liv och AMF. Salus Ansvar är under avveckling och Skandia Liv är under ombildning från hybridbolag till ett ömsesidigt försäkringsbolag.

Bland de 36 företagen finns även några livförsäkringsföretag som endast förmedlar riskförsäkringar vilka skyddar mot olycksfall, sjukdom eller dödsfall. Även om sparprodukter saknas – vilket innebär att flytträtten inte är aktuell för dessa företag – finns överskott som samlas upp i en konsolideringsfond, i de fall som företaget är ett ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag. Utredningens förslag omfattar som nämnts i vissa avseenden även sådana livförsäkringsföretag.

16.1.3 Allmänt om konsekvenserna för försäkringsföretagen

Utredningens förslag om en utvidgad flytträtt berör flertalet av livförsäkringsföretagen, vilket påverkar dessa företags administration och kostnader avseende flytt av pensionskapital samt hantering av de intressekonflikter som kan uppstå. Huvudprincipen är att den som flyttar sitt pensionskapital ska betala företagets hanteringskostnader genom en flyttavgift som är anpassad att täcka dessa flyttkostnader. Förslagen innehåller alltså en finansieringsprincip som rätt hanterad leder till att varken företagen, eller kvarvarande kunder ska belastas av den utvidgade flytträtten, samtidigt som flyttavgifternas storlek begränsas. Utredningen bedömer att en utvidgad och mer likriktad flytträtt indirekt kan leda till en effektiviserad flytthantering och därmed lägre kostnader för att hantera flytt av pensionskapital samt att rådande affärsmodeller i vissa företag, avseende provisioner och andra former av försäljningsersättningar, kan påverkas.

Utredningens förslag om förbättrad överskottshantering berör ömsesidigt verkande försäkringsföretag, vilket är cirka en tredjedel av livförsäkringsföretagen. Överskotten i dessa företag uppgick år 2011 till 645 miljarder kronor vilket motsvarar cirka 25 procent av det totalt förvaltade försäkringskapitalet. Av dessa företag är som nämnts ett fåtal så kallade hybridbolag till vilka förslagen om för-

stärkt insyn och inflytande för försäkringstagare riktas. Förslagen om regler för övergång till vinstutdelning och andra verksamhetsförändringar som kan påverka överskottshanteringen är främst till för att skydda försäkringstagares och försäkrades intressen i ömsesidigt verkande företag med konsolideringsfond.

Livförsäkringsaktiebolag som får dela ut vinst berörs av regler för utvidgad flytträtt och även till viss del av utredningens förslag om förbättrad överskottshantering. Det gäller bl.a. nya krav på detaljerade villkor i försäkringsavtal om villkorad återbäring, vilka berör såväl ömsesidigt verkande som vinstutdelande företag. För vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag får förslagen sammantaget enligt vår bedömning inga betydande konsekvenser.

16.1.4 Allmänt om konsekvenserna för försäkringstagarna³

Utredningen bedömer att våra förslag sammantaget förstärker konsumentskyddet för försäkringstagarna och för de försäkrade inom tjänstepension jämfört med i dag på ett sätt som motiverar företagens övergångskostnader och eventuella merkostnader därefter. Förslag om en utvidgad flytträtt är ett skydd för de försäkringstagare som inte vill ha kvar sitt pensionssparande hos det berörda företaget. Flytträtten stärker även förhandlingspositionen för de försäkringstagare som inte överväger att flytta. I ömsesidigt verkande företag uppnås det framför allt genom att förslagen innebär större krav på företagets styrelse och verkställande direktören att respektera försäkringstagarnas anspråk på överskott, förbättrad information och insyn om användningen av överskott, särskilt i hybridbolag, samt en mer oberoende kontroll och tillsyn av överskottsanvändningen. Därigenom förbättras även förutsättningarna för hanteringen av de olika intressekonflikter som finns inom livförsäkringsverksamhet.

Genom att våra förslag, förutom de som berör den utvidgade flytträtten, i huvudsak avser ömsesidigt verkande försäkringsföretag är det försäkringstagarna i dessa företag som kommer att få bekosta förändringarna, genom högre premier eller avgifter. Finansieringen kan även ske genom att företagets överskott övergångsvis minskar med kostnaderna för förändringarna. Den genomgående principen vad gäller förslag om vidgad flytträtt är att det är den flyttande som

³ Med försäkringstagare menas i vissa fall även försäkrade och andra ersättningsberättigade.

ska bära de hanteringskostnader som uppstår vid flytten, vilket ger företagen möjlighet att kompensera sig för de faktiska kostnader som uppstår. Det innebär alltså att finansieringskostnaderna bärs av dem vars rätt gynnas av de föreslagna reglerna. Här bör också beaktas att livförsäkringsavtal kan sträcka sig över lång tid. Det medför att övergångskostnader generellt har liten betydelse för det samlade utfallet i framtiden.

16.1.5 Allmänt om konsekvenserna för försäkringsmarknaden m.m.

Utredningen förslår om utökad flytträtt minskar inlåsningen av pensionskapitalet, förbättrar marknadsdisciplinen och likställer därmed försäkringsmarknaden i detta avseende med andra branscher. Nya regler för överskottshantering, som ger försäkringstagare och försäkrade bättre förutsättningar för att utvärdera och jämföra olika former av livförsäkringssparande, leder till en ökad konkurrens. Försäkringsföretagen kommer att behöva anpassa verksamhet och driftskostnader i takt med att marknaden förändras. Det är nödvändigt för ett kundorienterat företag att justera sina priser och villkor i takt med att marknaden utvecklas.

På den svenska försäkringsmarknaden är även andra aktörer än försäkringsföretag verksamma. Det är intermediärer som kan användas av försäkringsföretag och försäkringstagare. Gruppen omfattar försäkringsförmedlare, valcentraler och andra företag med olika tjänster att erbjuda, som att förvalta kapital eller att åta sig administrativa uppdrag för försäkringsföretagens räkning.

Under de närmaste åren kommer en omfattande regelutveckling inom försäkringsområdet att ske, det gäller nya EU-direktiv på solvens-, tjänstepensions- och försäkringsförmedlarområdet. Det finns även andra förändringar som kan få inverkan på försäkringsmarknaden, som utvecklingen av redovisningsreglerna och utökade krav på revision i finansiella företag. Utredningens förslag påverkar dessa aktörer i olika omfattning, vilket närmare beskrivs i ett senare avsnitt.

16.1.6 Allmänt om konsekvenserna för Finansinspektionen och övriga myndigheter

Det förstärkta konsumentskyddet för försäkringstagare och försäkrade som utredningens förslag innebär bygger på att Finansinspektionen och i förekommande fall Konsumentverket kan säkerställa en god tillsyn. Konsumenterna på det finansiella tjänstområdet har generellt en svag ställning genom det informationsövertag som de professionella aktörerna har, någonting som är särskilt tydligt när det gäller utredningens fyra områden. I utredningsdirektivet framhålls att det är en viktig konsumentskyddsfråga att försäkringstagarnas anspråk på överskott omfattas av särskilda skyddsregler. I tider av finansiell oro kan det finnas större risk än annars att överskott, som inte omfattas av solvens- och skuld-täckningsregler, hanteras på ett sätt som inte sammanfaller med försäkringstagarnas bästa. Detta gäller i den löpande hanteringen, men också vid flytt av pensionskapital eller beståndsöverlåtelse. Finansinspektionen har tidigare lyft fram att tillsynen av överskottshantering och kontributionsprincipen ska prioriteras. Förbättrad information är ett grundläggande inslag i utredningens förslag och det är viktigt att kraven på information efterlevs. Tillsynen av det finansiella området är sedan länge delad mellan Finansinspektionen och Konsumentverket och utredningens förslag till nya regler kan ha inverkan på hur man samverkar i tillsynen i framtiden.

16.1.7 Sammanfattning av förslagets ekonomiska konsekvenser

Allmänt om finansieringen av utredningens förslag

Utredningens förslag om flytträtt omfattar alla livförsäkringsföretag, medan förslag om ny överskottsreglering framförallt berör de ömsesidigt verkande livförsäkringsföretagen. I ömsesidigt verkande försäkringsföretag är det försäkringstagare och försäkrade som drar nytta av förslagen och som kommer att finansiera de kostnader som uppstår till följd av dem. Även när det gäller de hanteringskostnader som uppstår vid flytt av pensionskapital är principen att de kunder som väljer att flytta ska stå för dessa kostnader. Förslag som berör företagsstyrning och förstärkt försäkringstagarinflytande har inte samma omfattning och får inte heller

samma betydelse för kostnaderna för branschen. Regler för övergång till vinstutdelande verksamhet medför endast kostnader för de företag som är aktuella för sådana verksamhetsförändringar och de kostnader som förslagen medför bör ses i det sammanhanget.

Kostnader för att förbättra konsumentskyddet och minska risken för att försäkringstagare och försäkrade går miste om värden

De kostnader som beräknas uppstå till följd utredningens förslag motiveras av behovet av ett förstärkt försäkringstagarskydd. Det kan konstateras att det i stor utsträckning är de försäkringstagare och försäkrade som gynnas av förslagen som också finansierar kostnaderna. Denna kostnadsökning ska vägas mot risken att försäkringstagare och försäkrades går miste om värden, vid flytt eller om företagen hanterar försäkringstagarnas anspråk på överskott på ett otillbörligt sätt. Det kan vara fråga om betydande belopp både för den enskilda försäkringstagaren, t.ex. vid en flytt då försäkringskapitalet i många fall kan bestå till mer än hälften av anspråk på överskott. Utredningen gör bedömningen att de rent administrativa kostnadernas andel av de totala kostnaderna till följd av de föreslagna reglerna är små. Det som betraktas som administrativa kostnader i andra sammanhang är i försäkringsverksamhet en del av kärnverksamheten, det gäller t.ex. försäkringsadministration.

Hur stora kostnader kan det röra sig om?

Utredningen ser svårigheter med att bedöma hur stora kostnader förslagen sammantaget kommer att leda till. Kostnaderna kan variera betydligt mellan olika försäkringsföretag, bl.a. beroende på:

- vilka olika slag av försäkringar som meddelas
- om företaget redan har en mer utvecklad överskottshantering
- om företaget sedan tidigare har fri flytträtt för sina försäkringstagare eller inte

För större företag skulle en initial kostnad på någon eller några miljoner, särskilt i de fall dessa kostnader kan fördelas på väldigt många kunder, inte innebära någon större påfrestning, medan det för ett mindre företag och dess försäkringstagare kan bli mer kännbart. När det gäller flytträtten införs dock lagregler som begränsar hur stora flyttkostnaderna kan bli för den enskilde försäkrings-

tagaren eller försäkrade. Samtidigt syftar förslagen till att stärka försäkringstagarskyddet och behovet av konsumentskydd är lika stort oavsett om man är försäkringstagare i ett större eller ett mindre företag. Det är anledningen till att utredningen inte föreslår några lättnader för mindre försäkringsföretag.

Även efter övergången medför utredningens förslag vissa merkostnader för dessa företag jämfört med i dag, bl.a. för att löpande hantera nya överskottsregler, lämna mer information om överskotten och dess användning, hantera nya slag av flytträttsärenden samt bereda försäkringstagare tillträda till stämman. Sådana merkostnader bedöms sammantaget som om inte försumbara, så i varje fall inte väsentliga.

För att försöka bedöma storleken på kostnaderna kan man använda följande modell där man gör olika antaganden:

- att flytträttsreglerna som berör samtliga livförsäkringsföretag med sparprodukter (36 företag) i genomsnitt skulle medföra kostnader om cirka 2–5 miljoner kronor i övergångskostnader för dessa bolag
- att regler om överskottshantering för ömsesidigt verkande företag med sparprodukter (8 företag) skulle medföra övergångskostnader med i genomsnitt 2–5 miljoner kronor för dessa företag

Utifrån dessa antaganden skulle de sammanlagda kostnaderna kunna ge en uppskattad kostnadsram om 88–220 miljoner kronor. Som tidigare nämnts kan kostnaderna skilja sig åt i olika företag. Det kan dels bero på att de omfattas i varierande grad, men även att vissa företag redan tillämpar liknande interna regler och har vissa rutiner för hantering på plats. Av detta skäl är det inte möjligt att säkert definiera storleken på de sammanlagda kostnaderna utan att direkt ha tillfrågat de berörda företagen. Ovanstående modell torde ändå kunna ge en möjlig indikation om hur stora kostnaderna kan bli.

Under år 2011 uppgick de sammanlagda driftskostnaderna för samtliga livförsäkringsbolag till cirka 12 miljarder kronor. Det innebär en genomsnittlig driftskostnad om cirka en halv procent av förvaltad kapital. Utredningen bedömning är att även vid en dubblering av de antagna kostnaderna enligt modellen ovan, kommer dessa inte att ha någon betydande effekt på de sammanlagda driftskostnaderna för försäkringsföretagen, varken i form av övergångskostnader eller över en längre tid.

16.2 Flytträtt – konsekvenser för försäkringstagare och försäkringsföretag

Sammanfattande beskrivning av förslagen

Utredningen föreslår när det gäller den civilrättsliga lagstiftningen att flytträtt ska gälla för premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar – oavsett om de är individuella eller kollektivavtalade – och för privata pensioner. En flytträtt som avser en sådan kollektivavtalad tjänstepensionsförsäkring där premiebetalning pågår, gäller inte om kollektivavtal föreskriver något annat. Reglerna ska även gälla retroaktivt vid flytt av privata pensioner och premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit. I sistnämnda fall ska den försäkrade ha rätt att flytta – i övriga fall är det som tidigare försäkringstagarna som har denna rätt. I det sammanhanget förtydligas också att en flytt inte ska anses ha skett om byte av förvaltningsform vidtas inom ramen för försäkringsavtalet och om detta sker innan försäkringsfall har inträffat.

När det gäller skattelagstiftningen föreslår utredningen att en försäkringstagare i ett sammanhang ska kunna flytta hela värdet även av två eller flera olika pensionsförsäkringar till en nytecknad mottagande pensionsförsäkring, förutsatt att försäkringstagaren tecknar den mottagande pensionsförsäkringen hos samma eller annan försäkringsgivare med samma person som försäkrad.

Det förtydligas vidare i skattelagstiftningen att med försäkringstagare avses den som tecknat försäkringen eller som vid överlåtelse av försäkring trätt i dennes ställe. Vid överföring av kapital från en tjänstepensionsförsäkring ska det överförda kapitalet placeras i en ny tjänstepensionsförsäkring med en arbetsgivare som åtagit sig premiebetalningen eller med den försäkrade som försäkringstagare. Det förtydligas också att om utbetalning påbörjats från någon av försäkringarna så hindrar detta inte flytt, förutsatt att den försäkring som tecknas i samband med överföringen uppfyller villkoren om tidsfrister och utbetalning i IL.

Den utvidgade flytträtten

En önskad konsekvens av utredningens förslag är att fler försäkringstagare till privata pensionsförsäkringar och försäkrade avseende tjänstepension omfattas av rätten att flytta sitt pensionskapital och att inlåsnings effekter därmed begränsas. För premiebestämda försäkringar där den försäkrade bär risken är möjligheten att flytta en viktig skyddsmekanism som jämställer pensionssparande i detta avseende med sparande i kapitalförsäkring eller andra sparformer.

Att försäkringstagare och försäkrade kan visa sitt missnöje genom att ha möjlighet att lämna företaget kan också medföra att försäkringsföretagen väljer att prioritera bättre service och anpassar sina villkor för att inte riskera att kunderna blir missnöjda och flyttar. Pensionssparande löper ofta under en mycket lång tid och rätten att flytta ger möjlighet att byta från ett försäkringsföretag, som kan ha genomgått stora förändringar, och därför inte längre lever upp till de förväntningar som spararen har på avkastning och andra väsentliga villkor. Det ger också möjlighet att anpassa pensionssparandet till förändrade privatekonomiska förutsättningar.

En annan konsekvens av utredningens förslag är att flytträtten för försäkringstagare och försäkrade kan balansera företagets möjlighet att göra beståndsöverlåtelser till ett annat företag. Att såväl försäkringsföretag som försäkringstagare och försäkrade genom beståndsöverlåtelser respektive flytträtt har en möjlighet att komma ur gamla och mindre lönsamma avtal förbättrar konsumentskyddet och innebär att rollerna blir mer jämlika i detta avseende.

Konsekvenser för försäkringstagare och försäkrade av förslaget om att undanta förmånsbestämd försäkring från lagstadgad flytträtt

Vid förmånsbestämd försäkring är den anställde skyddad genom att arbetsgivaren fastställt pensionsförmånen i en pensionsutfästelse eller genom att förmånen framgår av ett kollektivavtal. Eftersom förmånen på detta sätt redan är fastställd innebär det att den försäkrade inte står någon risk för förvaltningen av pensionskapitalet. Samma princip gäller även för värdesäkring av utgående pensioner, om en sådan förmån formellt ingår i arbetsgivarens utfästelse om pension. Arbetsgivaren tryggar utfästelsen genom att teckna en tjänstepensionsförsäkring som är anpassad till pensionsutfästelsen. I detta fall är det arbetsgivaren som bär risken för hur pensions-

kapitalet utvecklas och utredningen menar att det är arbetsgivaren som har ett skyddsbehov, då denne behöver ha kontroll över pensionskapitalet (se avsnitt 9.5.1).

Skyddsbehovet kan avse såväl den enskilde arbetsgivaren som hela kollektivet av arbetsgivare i de fall där tidigare intjänad förmånsbestämd pension ska samordnas med pension som kommer att intjänas i framtiden, vilket exempelvis är fallet inom ITP-avtalet. En sådan ordning innebär att framtida arbetsgivares pensionskostnader påverkas av vilken förmån som sedan tidigare finns intjänad och vilket pensionskapital som redan är avsatt. I dessa fall är den enskilde arbetsgivaren att betrakta som en del av ett system, t.ex. ITP-kollektivet.

En konsekvens av undantaget för förmånsbestämd tjänstepensionsförsäkring när det gäller flytträtt är således att skyddsbehovet för arbetsgivarna säkerställs. Inom kollektivavtalad försäkring får det också till konsekvens att nuvarande funktionssätt inom systemet med förmånsbestämd pension bibehålls. Inom exempelvis ITP-avtalet är huvudprincipen att den sista arbetsgivaren bär kostnaden för att slutbetala ITP-förmånen och att dennes kostnader för att betala ITP-premier är beroende av tidigare intjänade fribrev. I särskilda fall kan s.k. premiemaximering förekomma. Den innebär att vissa delar av premien vid mycket höga premienivåer finansieras av kollektivet, vilket är ett skydd för såväl den anställde som för den sista arbetsgivaren. Det är alltså ett system som är beroende av att ett kollektiv av arbetsgivare tillsammans och över tid finansierar den utfästa pensionsförmånen. Om systemet skulle sättas ur funktion, genom att fribrev kunde flyttas och därmed riskerar att minska i värde, skulle det även kunna påverka pensionskostnaderna för äldre anställda vilket skulle kunna få effekter på löneutveckling och anställningsbarhet för dessa.

Det kan finnas intresse hos arbetsgivare att byta leverantör och flytta pensionskapital till ett annat försäkringsföretag. Att förmånsbestämda pensioner undantas från lagstadgad flytträtt innebär emellertid inte att möjligheten att flytta medel inom förmånsbestämd försäkring förbjuds på något sätt. Det är även i fortsättningen möjligt att införa frivillig flytträtt eller förhandla fram särskilda avtal för att möjliggöra flytt inom förmånsbestämd försäkring. Det finns också möjligheter att, med Finansinspektionens godkännande, överföra pensionskapital och förpliktelser avseende förmånsbestämd

försäkring genom en beståndsöverlåtelse⁴ mellan två försäkringsföretag.

16.2.1 Konsekvenser för försäkringstagare

Ekonomiska konsekvenser

De kostnader som kan uppstå vid en flytt måste vägas mot nyttan av att försäkringstagaren eller den försäkrade kan flytta sitt pensionskapital till en ny pensionsförsäkring. Det är viktigt att de avgifter som företagen kan ta ut inte blir så höga att de förhindrar flytträtt i praktiken. Samtidigt ska även de kvarvarande försäkringstagarnas intressen tillvaratas. Utredningens förslag bygger på utgångspunkten att försäkringsföretaget har möjlighet att ta ut flyttavgifter och andra eventuella kostnader vid flytt i den mån dessa avgifter framgår av försäkringsavtalet.

Utredningen har valt att dela upp de direkta hanteringskostnader som kan uppstå vid en flytt i flyttavgifter samt övriga kostnader eller avräkningar som kan påverka flyttvärdet (se även avsnitt 8.11). Flyttavgifter är administrativa kostnader som uppstår för företaget när det ska hantera en flytt in eller ut ur företaget. För ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag är det ytterst försäkringstagarna som bär alla kostnader i egenskap av riskkapitalägare. Huvudprincipen är att hanteringskostnader vid flytt ska bäras av de kunder som väljer att flytta så att inte kvarvarande försäkringstagare belastas. Det preciseras att avgifter vid flytt får bestämmas till högst de direkta kostnaderna för den administrativa hanteringen, beräknad för försäkringar av samma slag, och de obetalda anskaffningskostnader som direkt hänför sig till försäkringen. De indirekta kostnaderna ska däremot belasta försäkringstagarkollektivet och anses som en nödvändig kostnad för en flytträtt. Bolag som inte är ömsesidigt verkande kan välja att finansiera flyttkostnader på annat sätt vilket kan ha betydelse för försäkringstagarna i dessa bolag.

Enligt föreslagna regler får företaget vid flytt även ta ut avgifter som högst motsvarar de obetalda anskaffningskostnader som direkt hänför sig till försäkringen. Det kan avse provisionskostnader och

⁴ Exempelvis genomfördes en beståndsöverlåtelse 2007 avseende kollektivavtalad förmånsbestämd pension för vissa anställda hos SAS. Det möjliggjordes av en option i avtalet och innebar att cirka 7 mdkr överfördes från Alecta till Euroben.

andra anskaffningskostnader som uppstod när försäkringen tecknades och som ännu inte täckts av avgifterna som tagits ut för försäkringen. Utredningen har utifrån vad som framkommit vid kartläggningen av flytträtten uppfattat att det är relativt ovanligt att sådana specifika kostnader belastar den enskildes pensionskapital vid en flytt. Anledningen till detta är sannolikt att företagen har svårt att motivera sådana avdrag om man inte tydligt har upplyst kunden om denna typ av kostnader. En annan orsak till att det sällan förekommer kan vara att försäkringsföretag hittills valt att avstå från att erbjuda flytträtt för försäkringsbestånd där problemen med obetalda anskaffningskostnader är som störst (se även följande avsnitt om konsekvenser för försäkringsföretagen och försäkringsförmedlarna och andra rådgivare⁵).

Flytträtten ger kunder en möjlighet att sänka de framtida kostnader som är förenade med det befintliga försäkringsavtalet. Utredningen har erfarit att särskilt flytt av fondförsäkring kan leda till kraftigt sänkta kostnader. Vid en flytt av ett pensionskapital på cirka 1 miljon kronor, till en ny försäkring med lägre avgifter kan kostnadsminskningen innebära att man under den återstående avtalstiden kan sänka kostnaden med flera hundra tusen kronor. Det kan förutom sänkta förvaltningskostnader även finnas andra förbättringar i försäkringsvillkor, som kan ha betydelse för den som överväger att flytta.

Ingen ny hanteringskostnad för arbetsgivare som är försäkringstagare

Inom tjänstepensionsavtal är det vanligt att den försäkrade, enligt överenskommelse med arbetsgivaren, har fått rätt att göra vissa ändringar utan arbetsgivarens medgivande. Det kan t.ex. gälla hur kapitalet ska förvaltas eller att man har en avtalad rätt att flytta pensionskapitalet. En sådan ändringsrätt för de försäkrade avseende tjänstepensioner minskar administrationen för arbetsgivaren, då denne inte behöver underteckna och godkänna varje ändring som den försäkrade vill göra. Utredningen föreslår att den försäkrade ska ha lagstadgad rätt att flytta sitt pensionskapital i de fall som både anställningen och premiebetalningen har upphört. När båda

⁵ När det i texten endast står rådgivare inkluderas de aktörer som ägnar sig åt rådgivning och som har skyldighet att följa regler om förmedling och rådgivning, dvs. försäkringsförmedlare (vilket inkluderar bankanställda förmedlare) samt försäkringsföretagens egna anställda som arbetar med rådgivning och försäljning.

dessa rekvisit är uppfyllda och försäkringen därmed kan betraktas som ett fribrev, har arbetsgivaren inte längre något åtagande att betala premier enligt den pensionsutfästelse som ligger till grund för tjänstepensionsförsäkringen. I dessa fall uppstår ingen hanteringskostnad för de arbetsgivare som är försäkringstagare.

Flyttvärde – avräkningar vid flytt av pensionskapital

Bland avräkningar som kan förekomma finns marknadsvärdesjusteringar inom traditionellt förvaltd försäkring. Rätten att justera flyttvärdet är till för att skydda kvarvarande kunders anspråk på överskott. Utredningens förslag om överskottsreglering innebär förtydliganden av hur sådana anspråk på överskott ska hanteras vid en flytt. En konsekvens av överskottsregleringen är att försäkringstagaren får en mer utförlig information och därmed bättre möjligheter att bedöma vad det nuvarande avtalet har för värde för denne, samtidigt som skyddet för kvarvarande kunder stärks.

I de fall pensionsförsäkringen saknar eller har ett begränsat efterlevandeskydd och ger upphov till s.k. arvsvinster, har försäkringsföretagen med nuvarande lagstiftning möjlighet att göra avräkning för sådana värden eller på annat sätt hantera den intressekonflikt som kan finnas mellan den som flyttar och det kvarvarande kollektivet. Utredningen har efter övervägande valt att behålla nuvarande regel som föreskriver att den lagstadgade flytträtten i särskilda fall kan begränsas med hänsyn till försäkringens art. Det innebär att försäkringstagare som överväger att teckna en ny pensionsförsäkring eller flytta en sådan försäkring som saknar eller har ett begränsat efterlevandeskydd, behöver vara uppmärksam på vilken betydelse hantering av arvsvinster eller andra försäkringsrisker, som kan ingå i försäkringsavtalet, kan ha för dem.

Möjlighet att anpassa pensionsuttag till privatekonomiska förutsättningar och anställningsförhållanden

En annan form av ekonomisk konsekvens av flytträtten är att det kan ge ökade möjligheter att bestämma hur man vill ta ut sin pension. Om man väljer att gå ner i arbetstid före det att man fyller 65 år, eller kvarstår i arbete efter den tänkta pensionsdagen, kan det finnas behov av lägre pensionsutbetalningar under en period.

Möjligheten att flytta samman små pensionskapital i fribrev som sedan kan tas ut under exempelvis fem år, kan alltså vara en möjlighet att finansiera en delpension eller komplettera lönen för de som väljer att jobba deltid efter 65 år. Efter det att man har slutat förvärvsarbete helt kan det i stället finnas fördelar med livsvarig pension. Rätten att flytta pensionskapitalet till ett nytt avtal med andra villkor kan således förbättra förutsättningarna att anpassa pensionsutbetalningarna till de förutsättningar som gäller när man ska lämna arbetsmarknaden.

En annan aspekt är att man efter korta anställningar kan ha ett antal tjänstepensionsförsäkring, s.k. fribrev, med mycket små pensionskapital. Då en pensionsförsäkring måste betalas ut på minst fem år, det vill säga fördelas på 60 månadsutbetalningar, kan en månadsutbetalning från en sådan liten försäkring upplevas som försumbar. Om försäkringen är livsvarig – dvs. betalas ut under cirka 20 år – blir den effekten än mer märkbar. Genom att föra samman pensionskapital ökar månadsbeloppet samtidigt som man kan slippa kostnader som kan hänföra sig till att man tidigare hade flera avtal. En annan positiv konsekvens av att föra samman försäkringar är att det underlättar när man som pensionär ska ta ställning till hur inkomstskatten ska fördelas mellan olika pensionsförsäkringar.

Flytträttens konsekvenser för information och rådgivning

En konsekvens av utredningens förslag är att försäkringstagarna och de försäkrade får förbättrad information genom nya krav på att företagen i de årliga beskeden även ska redovisa flyttvärde samt de flyttavgifter och övriga kostnader som kan tas ut vid en eventuell flytt. Vid sparande i två pensionsförsäkringar med olika villkor vad gäller flytträtt, kan en ökad tydlighet vad gäller flyttinformation i värdebesked även ha betydelse för hur man väljer att fördela sitt sparande i fortsättningen. Om den ena försäkringen skulle sakna flytträtt, eller om flytträtten är förenad med högre kostnader, kan man välja att sluta spara i den försäkringen, om det inte finns andra fördelar som kan uppväga dessa nackdelar. Utredningens förslag innebär också att den som överväger att flytta får tillgång till särskilda faktablad där villkor för flytt kommer att framgå. När ett nytt försäkringsavtal tecknas ska det också där framgå vad som gäller avseende flytt.

Den som överväger att flytta har även rätt att få skriftliga ändringsofferter. Sådana offerter kan ligga till grund för att jämföra med andra alternativ än att flytta pensionskapitalet, som att avsluta sparandet och lägga försäkringen i fribrev samtidigt som man fortsätter sparandet hos ett annat företag. Det kan sedan jämföras med vad som händer om man även flyttar med sig pensionskapitalet till det nya avtalet. Dessa ändringsofferter, som beskriver väsentliga delar i försäkringsavtalet, t.ex. hur garantier påverkas, kan sedan jämföras med de offerter man får från de försäkringsföretag som man överväger att flytta till.

En konsekvens av flytträtten är att behov av rådgivning vid flytt ökar i takt med att det blir vanligare att flytta. Många pensions-sparare anser att olika överväganden som rör pensions-sparande är svårt. Det finns situationer när individuell rådgivning kan behövas, t.ex. beträffande hur man ska värdera befintliga garantier, överskott eller arvsvinster och hur olika typer av förvaltning av pensionskapitalet kan påverka utfallet av den framtida pensionen. Andra områden som kan ha betydelse vid en flytt är behovet av försäkrings-skydd relaterat till hälsotillståndet för den som överväger att flytta. Om det finns en ökad risk för sjukdom eller för tidig död, värderas premiebefrielseförsäkring och efterlevandeskydd högre. Det kan också finnas skäl att anpassa pensionsförsäkringen efter familje-juridiska förhållanden vilket kan ha betydelse vid en bodelning, pga. skilsmässa eller ett dödsfall.

Tillgång till tydlig information, och rådgivning i vissa fall, är en förutsättning för att försäkringstagaren eller den försäkrade ska kunna bedöma effekterna av en flytt av pensionskapitalet, vilket kan få betydande ekonomiska konsekvenser. För att skydda konsument-ent vid en flytt är det viktigt att tillsynen över både informations-givning och rådgivning upprätthålls.

Flytträttens konsekvenser för förvaltningen av försäkringskapitalet

I utredningsdirektivet omnämns risken för att en utökad flytträtt kan påverka möjligheten till avkastning i traditionellt förvaltd försäkring, så att de försäkringstagare som inte väljer att flytta kan få en sämre tillväxt på sitt sparande. Det har i utredningen inte framkommit några tydliga fakta som kan bekräfta denna likviditets-risk, relaterat till de stora likviditetsflöden som livförsäkrings-

företag normalt har i form av premiebetalningar tillsammans med en stor andel likvida ränteplaceringar, se även avsnitt 16.2.2.

Övriga konsekvenser

Utredningen har inte identifierat några betydande problem eller konsekvenser för försäkringstagare avseende kön eller mångfald.⁶

16.2.2 Konsekvenser för företag

Vilka försäkringsföretag omfattas av utökad flytträtt

Samtliga livförsäkringsföretag som är etablerade i Sverige och som omfattas av svensk lagstiftning och som erbjuder sparande i privata pensionsförsäkringar eller tjänstepensionsförsäkringar, med undantag för förmånsbestämda pensionsförsäkringar, omfattas av utredningens förslag. Understödsföreningar är på väg att fasas ut och omfattas därför inte av utredningens förslag. Försäkringsföreningar omfattas av FRL och berörs därmed av utredningens förslag om flytträtt.

Ekonomiska konsekvenser

De hanteringskostnader som uppstår i samband med flytträtt för privata pensionsförsäkringar och individuella tjänstepensioner kan täckas genom de ordinarie avgifter företagen tar ut under avtals-tiden eller genom särskilda flyttavgifter, vilka finansieras av de försäkringstagare eller försäkrade som flyttar, enligt principen att kostnader för flytt ska bäras av de flyttande kunderna. I vinst-utdelande företag kan ägaren välja att finansiera flyttkostnader på annat sätt, vilket kan påverka företagets driftskostnadsresultat. Ägaren till företaget får då väga kostnader för att hantera utflyttande kapital mot de eventuella intäkter som inflyttande kapital kan innebära.

En ökad flyttbenägenhet och större flyttvolymmer kan samtidigt stimulera företagen till att utveckla mer effektiva metoder att

⁶ Utredningens uppdrag omfattar inte kravet på könsneutrala premier, vilket följer av EU-direktiv.

hantera flytt, vilket på sikt kan leda till lägre hanteringskostnader. Inom kollektivavtalsområdet finns valcentraler som hanterar administration av försäkringar och premier, vilket förenklar försäkringsföretagens hantering av tjänstepensioner och sänker deras kostnader. Valcentralernas verksamhet för att hantera dessa premiebestämda tjänstepensioner finansieras vanligen genom ett avdrag från den försäkrades premier och belastar alltså inte försäkringsföretagen. Det innebär att man inte tar ut någon särskild flyttavgift.

Nya regler för överskottshantering innebär att företag med konsolideringsfond behöver förtydliga vad som ska gälla för marknadsvärdesjustering vid en flytt ut av pensionskapital. Metoden används för att skydda kvarvarande försäkringstagare och försäkrade om det finns risk att företaget i ett känsligt läge töms på överskott på ett sätt som gör att dessa annars skulle drabbas.

Flytträttens påverkan på affärsmodeller som bygger på förskottsutbetalning av provisioner och ersättningar

En konsekvens av en utökad flytträtt är att den kan leda till förändring av rådande affärsmodeller som bygger på förskottsutbetalning av provisioner och andra ersättningar av betydande storlek till rådgivare och andra aktörer innan företaget haft möjlighet att täcka kostnaderna för dessa ersättningar. Då flytträtten minskar inlåsningsgraden av det förvaltade pensionskapitalet måste företaget säkerställa att man kan täcka dessa kostnader samt minskade intäkter på annat sätt. Ett sätt är att ta ut avgifter för oamorterade anskaffningskostnader. Det är emellertid svårt för företaget att motivera sådana avgifter om man inte redan vid avtalets tecknande tydligt informerade kunden om att företaget har rätt att belasta den enskilda försäkringstagaren med en sådan avgift. Det är sannolikt därför det i praktiken är mycket ovanligt med sådana särskilda avgifter som är kopplade till provisionskostnader. Däremot förekommer det att företag gör schablonmässiga rörliga avdrag, t.ex. 1 procent, från försäkringskapitalet, vilket kan tjäna samma syfte för företaget. Utredningens förslag begränsar företagets möjlighet att göra mycket stora avdrag om de inte kan motiveras med kostnader som är relaterade till den enskilda försäkringen.

Ett annat alternativ är att företagen vid en utökad lagstadgad flytträtt helt kommer att frångå eller starkt begränsar omfattningen

av den nuvarande modellen med förskottsutbetalning av ersättningar till rådgivare och rådgivningsföretag. En sådan förändring skulle kunna sänka försäkringsföretagens kostnader i början av försäkringsavtalstiden.

Inom kollektivavtalad premiebestämd försäkring förekommer i normalfallet inte provisioner från försäkringsföretagen till förmedlare och andra rådgivare. Å andra sidan är företagens intäkter betydligt lägre inom det området. I stället finansieras anskaffning och kundservice vanligen av de försäkrade genom de premieavgifter som valcentralen tar ut. Sådan finansiering med premieavgifter förekommer även hos vissa försäkringsförmedlare.

Flytträttens konsekvenser för företagens uppgift att förvalta försäkringskapitalet

Utredningen har, som nämnts ovan under konsekvenser för försäkringstagare, genom utredningsdirektivet blivit uppmärksam på att en retroaktiv flytträtt skulle kunna leda till en sämre avkastning för vissa former av pensionssparande. Tanken är att om många försäkringstagare med traditionellt förvaltade pensionsförsäkringar avbryter sparandet i förtid och flyttar ut kapitalet, skulle det kunna påverka förvaltningen av de tillgångar som placeras för försäkringstagarnas räkning. Detta eftersom företaget skulle behöva hålla en högre andel likvida tillgångar eller att vissa tillgångar kan behöva säljas i förtid eller vid ett mindre gynnsamt tillfälle.

Utredningen har inte fått tydliga belägg för att så är fallet i praktiken. Slutsatsen är i stället att försäkringsföretag normalt har god tillgång till likviditet i form av de premieflöden som strömmar in till företaget, och att sådana likviditetsflöden kan användas för att hantera utflyttande kunder. Det förhållandet minskar högst påtagligt risken för att dessa företag behöver sälja av tillgångar vid fel tillfälle. Man ska även beakta att försäkringsföretag är specialiserade på uppgiften att matcha in- och utflöden och hålla de tillgångar som behövs för att hantera kommande utflöden. Denna typ av matchning är ett grundelement i försäkringsverksamhet.

Det finns även anledning att väga in att försäkringsföretagen utöver premieflöden och andra inflöden såsom hyresintäkter från fastighetsinnehav, har stor tillgång till likvida värdepapper, t.ex. i form av ränteplaceringar med kort löptid. Dessutom måste beaktas att försäkringsföretagen även har en viss tid till sitt förfogande för

att genomföra en flytt, vilket inverkar positivt på deras möjligheter att hantera och matcha flöden in och ut ur företaget. En konsekvens om man säljer av ränteplaceringar i förtid, i stället för att behålla löptiden ut, är dock att förutsägbarheten i företagets förvaltningsresultat på just dessa tillgångar kan minska.

Likviditetssituationen kan också påverkas av om premievolymer sjunker kraftigt i ett företag. Det kan inträffa om man fattar beslut om att avveckla verksamheten (s.k. run-off) eller när en allt större andel av kunderna har försäkringar som är under utbetalning, dvs. om företagets kunder är ett åldrande kollektiv. Det är emellertid situationer som måste hanteras av företagen av andra skäl och i dessa fall kan flytträtt eller beståndsöverlåtelser även ses som möjliga verktyg för att förändra situationen. Sammantaget är slutsatsen att likviditetsrisken kan hanteras under normala förhållanden utan några större negativa konsekvenser för försäkringsstagare och försäkrade.

Om ett försäkringsföretag skulle drabbas av flytt av mycket stora volymer (flyttanstormning) kan det leda till både administrativa och finansiella problem för företaget. I det sammanhanget är det viktigt att framhålla att utredningens förslag syftar till att skydda försäkringstagarnas tillgångar och intressen oavsett om företaget är finansiellt starkt eller har finansiella problem. I det senare fallet har flytträtten en konsumentskyddande funktion. Syftet med utredningens förslag är primärt att förstärka försäkringstagarskyddet, inte att skydda försäkringsföretagen vid hotande insolvens. Utredningens förslag om utökad lagstadgad flytträtt och förbättrad överskottsreglering kan i stället leda till en preventiv effekt så att en företagsledning i framtiden avstår från att ta risker som kan få så svåra konsekvenser att de skulle kunna leda till en flyttanstormning. Utredningen föreslår därför ingen generell lagbestämmelse i FRL som ska skydda företaget mot flyttanstormningar utan hänvisar till att finns särskilda rörelse regler som aktualiseras i fall av finansiella svårigheter.

16.3 Överskottshantering – konsekvenser för försäkringstagare och försäkringsföretag

Sammanfattande beskrivning av förslagen

Det förvaltade kapitalet hos ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag med sparförsäkringar uppgick till cirka 1 500 miljarder kronor år 2011, vilket utgör drygt 60 procent av det totalt förvaltade försäkringskapitalet om 2 402 miljarder kronor. De samlade överskotten i dessa företag uppgick år 2011 till cirka 645 miljarder kronor, vilket motsvarar 25 procent av det totalt förvaltade försäkringskapitalet. Överskotten samlas i dag upp i företagens konsolideringsfond och utgör alltså riskkapital som i första hand ska användas för att täcka förluster och underskott i verksamheten. Det kan användas för att finansiera investeringar om det är i försäkringstagarnas intresse och kan också gottskrivas försäkringstagare som återbäring om företaget fattar ett sådant beslut.

När det gäller överskott i svenska livförsäkringsföretag ger EU-rätten genom solvens II-direktivet även fortsättningsvis svenska livförsäkringsföretag möjlighet att samla överskott i en konsolideringsfond. För att inte svenska försäkringstagare ska ha ett sämre skydd än andra försäkringstagare inom EU förstärks konsumentskyddet genom utredningens förslag om överskottsreglering. Denna reglering får också betydelse vid flytt av pensionskapital med anspråk på överskott.

Den svenska modellen med att samla överskott i en konsolideringsfond innebär att cirka 25 procent av tillgångarna som tillhör försäkringstagarnas eller ska trygga de försäkrades pensioner, inte omfattas av konsumentskyddet i form av förmånsrätt (se även avsnitt 3.3). Anledningen till detta är att de inte ingår i försäkrings tekniska avsättningar och alltså inte omfattas av nu gällande skyddsregler avseende solvens och skuldtäckningstillgångar.

Utredningen har fått i uppdrag att analysera konsumentskyddsaspekterna i det nuvarande systemet med ofördelade medel i konsolideringsfonden. En konsekvens av utredningens förslag är att försäkringstagarna och de försäkrade i ömsesidigt verkande försäkringsföretag kommer att omfattas av ett fullgott konsumentskydd även för de delar som inte omfattas av förmånsrätt och Finansinspektionens tillsyn av solvens och skuldtäckning.

Utredningens förslag grundar sig på att överskott enligt FRL är tillgångar som inte belastas av vad försäkringstagare och andra har

rätt till enligt avtal eller av aktiekapitalet eller annat utifrån tillskjutet riskkapital. I begreppet överskott inryms förutom medel i konsolideringsfonden alltså även andra övervärden. Utredningen föreslår i sitt *huvudförslag* att ett försäkringskapital ska bestå av det kapital som ska säkerställa den försäkringsfordran som man har enligt försäkringsavtalet, inklusive garanterad och villkorad återbäring samt det kapital som motsvarar försäkringstagarnas eller de försäkrades rätt till anspråk på överskott och som omfattas av utredningens förslag till överskottsreglering. Utredningens förslag leder till en tydligare gränsdragning mellan vad som är försäkringsfordran, dvs. vilka tillgångar, värden, delresultat och kostnader som tillförs och belastar denna del respektive vad som är överskott vilket bär allmän rörelserisk och ska användas för att täcka förluster.

Utredningens förslag (se avsnitt 5.4) bygger på de föreslagna överskottsriktlinjer i kombination med en förbättrad tillsyn och får även som konsekvens en utökad informationsskyldighet om beslut som kan påverka företagets eller olika försäkringars överskott på ett väsentligt sätt. Utredningen föreslår att denna information ska kunna lämnas till försäkringsföretagare och andra intressenter på ett enklare och billigare sätt än vad som i dag gäller i samband med ombildning av hybridbolag till vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag.

Den av utredningen föreslagna *optionen* avser ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar. Den innebär att sådana företag kan gå över till en överskottshantering enligt FL där försäkringstagarnas ägarkapital tydliggörs som delägare- respektive medlemskapital. En överskottshantering enligt FL kan väljas utan att företaget måste ta in externt kapital – ett användande av optionen är dock obligatorisk om företaget avser att mera permanent ta in externt riskkapital, som medför rätt till vinstutdelning för investeraren, och innebär att man övergår till vinstutdelande verksamhet.

Förbättrad överskottshantering

En tydligare uppdelning av försäkringskapitalet i en försäkringsfordran respektive anspråk på överskott, leder till ett förbättrat skydd för försäkringstagare och försäkrade då företaget tydligare än hittills ska avgränsa vad som är försäkringsfordringar. Sådana

fordringar ger upphov till försäkringstekniska avsättningar och skyddas av nuvarande regler för solvens och skuldtäckning. Det innebär också att begreppet återbäring endast ska innefatta förmåner som ingår i försäkringsfordran, vilket kan ses som ett förtydligande av gällande rätt då försäkringsföretag inte får förespegla återbäring som saknar grund i försäkringsavtal.

Överskottsregleringen är också ett viktigt verktyg för styrelseledamöter och andra som har till uppgift att tillvara försäkringstagarnas och de försäkrades intressen. Regleringen förbättrar också Finansinspektionens förutsättningar att utöva tillsyn över att försäkringstagarnas intressen tillvaratas och att olovliga värdeöverföringar inte förekommer.

Det finns fördelar med traditionellt förvaltade försäkringar eller andra försäkringar som utställer någon form av garanti i kombination med att företaget utjämnar olika slag av risker över tid. Genom konsolideringsfondens bevarande och en förbättrad överskottshantering enligt principerna i dagens FRL kan traditionellt förvaltd försäkring leva vidare. Det är också en fördel för kunder som efterfrågar någon form av garanti avseende pensionssparande, för att bättre och säkrare kunna bedöma sin privatekonomiska situation som pensionär. Det gäller särskilt under utbetalningsperioden när jämna pensionsutbetalningar, som inte kan sjunka under en viss nivå, kan ha ett stort värde för den enskilde.

16.3.1 Konsekvenser för försäkringstagare m.fl.

Ekonomiska konsekvenser

I ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag är det försäkringstagare och försäkrade som omfattas av fördelarna med utredningens förslag om överskottsreglering. Samtidigt ska de finansiera de ökade kostnader som förslaget kan medföra för försäkringsföretagen, antingen genom höjda avgifter om den möjligheten finns eller genom att deras anspråk på överskottet minskar. I sammanhanget bör dock även beaktas att försäkringstagarnas och de försäkrades intressen över tiden kan gynnas av att företagsledningen får bättre verktyg i form av överskottsriktlinjer att hantera överskott och risker i verksamheten. Det är viktigt för den som sparar i ett ömsesidigt verkande försäkringsföretag att företagen kan balansera olika kundgruppers och försäkringskollektivs intressen. Om ett företag

exempelvis betalar ut för mycket överskott till de som nu är pensionärer riskerar det att missgynna dem som går i pension om några år. Förslaget förbättrar företagets kontroll av efterlevnaden av kontributionsprincipen som bygger på att överskott ska fördelas i enlighet med försäkringstagarens bidrag till överskotten, en princip som gäller om inget annat har avtalats eller följer av bolagsordning eller stadgar.

Det är också viktigt att försäkringstagare och försäkrade samt andra intressenter som bevakar försäkringsföretagen kan få ta del av företagets tillämpade principer för överskottshanteringen och få en ökad förståelse för hur över- respektive underskott kan påverka utvecklingen av försäkringskapitalet. Detta ställer krav på information vid tecknandet av försäkringen och på hur man informerar i årliga värdebesked. Detta är viktiga underlag när försäkringstagare och försäkrade planerar sin privatekonomi.

Försäkringstagarskyddet förstärks också genom en utökad skyldighet att underrätta försäkringstagare och försäkrade om beslut om väsentliga verksamhetsförändringar som kan beröra rätten till anspråk på överskott.

Sammanfattningsvis syftar förslagen till att öka försäkringstagares och försäkrades trygghet i att deras anspråk på överskott hanteras enligt kontributionsprincipen då företagets kontroll över överskottshanteringen förbättras samtidigt som Finansinspektionen får bättre verktyg för sin tillsyn.

Överskottsregleringens konsekvenser för information och rådgivning

Det finns behov av rådgivning både när traditionellt förvaltade försäkringar ska tecknas eller ändras. Det gäller t.ex. vid flytt av försäkringskapital där överskottssituationen behöver analyseras. Försäkringstagare eller försäkrade kan i en rådgivningssituation vara beroende av att rådgivare förstår och kan förmedla vilken betydelse företagets överskottshantering och nya överskottregler kan ha för försäkringstagare eller försäkrade. En konsekvens av utredningens förslag är att den ökade tydligheten kring överskottshanteringen kan underlätta för en försäkringstagare eller försäkrad när denne ska ta ställning till olika frågor i en rådgivningssituation – något som kan få stor betydelse för dennes ekonomiska situation.

Försäkringstagarskyddet förstärks också genom den utökade informationsskyldigheten som nämnts ovan. I en situation där för-

säkringstagaren eller den försäkrade bedömer att den föreslagna förändringen riskerar att leda till sämre förutsättningar för överskott i framtiden, ger sådan information en möjlighet att agera, t.ex. genom att återköpa en kapitalförsäkring eller flytta sitt pensionskapital, och därmed skydda sin privatekonomi.

16.3.2 Konsekvenser för försäkringsföretag

Vilka försäkringsföretag omfattas av huvudförslaget om ny överskottsreglering?

Alla ömsesidigt verkande försäkringsföretag som samlar överskottsmedel i en konsolideringsfond omfattas av nya riktlinjer för överskottshantering, vilket innebär att det i nuläget är ett femtontal företag som berörs. Föreslagna riktlinjer för överskottshantering omfattar inte återbäring eftersom en sådan är att anse som en försäkringsfordran. I vissa ömsesidigt verkande företag kan det förekomma villkorad återbäring, och även vinstutdelande företag med villkorad återbäring berörs av överskottsreglering till den del som gäller förtydliganden av vad som ingår i försäkringsfordran.

Vilka företag skulle kunna omfattas av optionen?

För de ömsesidigt bedriva försäkringsföretagen innebär optionen en ny möjlighet att säkerställa riskkapital. Användandet av optionen innebär att man övergår till vinstutdelande verksamhet, varför konsolideringsfonden inte får behållas. Det innebär att utredningens förslag om nya regler för överskottshantering, t.ex. riktlinjer för överskottshantering, inte berör de optionsföretagen som kan förekomma när lagstiftningen träder i kraft. I stället skyddas försäkringsfordringar enligt nuvarande regler om solvens och skuldtäckning, medan överskott i form av delägarkapital, i stället skyddas av regler för ägarskydd i föreningslagen.

Ekonomiska konsekvenser

Utredningen föreslår regler för överskottshantering i ömsesidigt verkande företag som har konsolideringsfond. Dessa företag måste som ett led i anpassningen till våra förslag anpassa sina försäkrings-

villkor och nuvarande riktlinjer samt sin försäkringstagarinformation till den föreslagna ordningen med förbättrade interna regler för hanteringen av överskott och underskott som är försäkringstagarnas riskkapital. Det innebär även ökade krav på att företagens utvärderare och kontrollerare hanteringen av överskott.

Konsekvenser av regler som avgränsar återbäring från överskottskapitalet

Förslaget gäller bl.a. detaljerade krav på villkor i försäkringsavtal om villkorad återbäring, vilket påverkar både vinstutdelande försäkringsföretag och ömsesidigt verkande företag i den mån de har sådan återbäring. Utredningen bedömer att dessa krav redan sedan tidigare gäller till följd av den allmänna rörelseregeln om god försäkringsstandard i kombination med förarbetsuttalanden om utformningen av villkor i försäkringsavtal om villkorad återbäring. Förslaget kan trots detta innebära att vissa företag med villkorad återbäring måste se över sina villkor om sådan återbäring så att de uppfyller kraven. Det får t.ex. till följd att villkor om villkorad återbäring inte längre kopplas till företagets redovisade resultat. Därmed begränsas möjligheten för ägaren att överföra en sådan allmän rörelserisk på försäkringstagare som dessa inte får bära genom avtal om villkorad återbäring. Företaget måste i stället specificera vilka kostnader i försäkringsverksamheten som försäkringstagarnas villkorade återbäring ska belastas med. De ökade kostnader som detta medför är svåra att uppskatta men enligt utredningens bedömning är det kostnader som snarare ska hänföras till tillämpning av gällande regler.

Konsekvenser för företagens hantering av överskott

Det finns alltså redan i dag viss reglering för företagens hantering av överskott som bygger på kontributionsprincipen och för äldre avtal, tecknade före år 2000, gäller även skälighetsprincipen. I FRL finns även en grundläggande bestämmelse rörande stabilitet, vilket inbegriper att företaget ska ha kontroll över sina risker. En regel som får anses innebära att det redan i dag ställs krav på företagets hantering av riskkapitalet. Det innebär att kostnader för att hantera överskott finns redan på grund av dagens regler.

Den föreslagna regleringen kan emellertid innebära behov av en ökad administration och internkontroll rörande överskottshanteringen, vilket medför kostnader. Företagen kan till exempel behöva upprätta en särskild balansräkning som ligger till grund för överskottsfordelningen och framförallt anordna en oberoende kontroll av denna. Det är dock svårt att uppskatta kostnaderna då flertalet företag redan i dag har rutiner för sin överskottshantering, och dessa rutiner kan vara mer eller mindre utvecklade i olika företag. Samtidigt kan den föreslagna regleringen tillsammans med att företagen ska göra en egen risk och solvensbedömning (ORSA) enligt solvens II-direktivets regler leda till bättre interna processer för företagen. Sammantaget kan detta innebära sänkta kostnader samt förbättra kontrollen över risker och tillgängliga överskott – något som kan leda till bättre beslutsunderlag när man ska beakta försäkringstagarnas intresse vid strategiska frågor. Detta kan i sin tur ha positiv betydelse för hur lönsamheten, och indirekt försäkringskapitalet, utvecklas över tiden.

Kostnaderna för nya informationskrav kan mot den bakgrunden inte bedömas medföra några betydande merkostnader för företagen. Underrättelserna till försäkringstagarna om beslut som påverkar överskottshanteringen kan också, när bestämmelserna tillämpas i organisationen, integreras och ingå som en naturlig del av de rutiner som berörda företag tillämpar för att informera externt om viktiga verksamhetsförändringar. De merkostnader som kan uppstå i dessa ömsesidigt verkande företag bärs som nämnts av försäkringstagare och försäkrade.

Konsekvenser rörande förslaget om optionen

En tillämpning av förslaget om optionen innebär att riskkapitalet i form av medlems- respektive ägarkapital hanteras separat från försäkringskapitalet till skillnad från huvudförslaget. En konsekvens är att det blir möjligt för försäkringstagare att jämföra vilken utdelning de får på sitt riskkapital jämfört med vilken utdelning eventuella externa investerare får.

Optionens fyra beståndsdelar är alltså en överskottshantering enligt FL, utökade möjligheter till extern finansiering genom utgivande av hybridinstrument, övergång till vinstutdelande verksamhet och ett förstärkt investerarskydd för försäkringstagare som delägare. En viktig konsekvens av optionen är att anskaffning av

nytt riskkapital möjliggörs från försäkringstagarna som delägare till företaget om behov av riskkapital uppkommer. Det kan vara ett alternativ till att göra en beståndsoverlåtelse till något annat företag i kombination med likvidation eller ombildning till aktiebolag. I stället finns en möjlighet att driva verksamheten vidare som ömsesidigt försäkringsbolag eller försäkringsförening. Redan genom tillåtande av förlagsinsatser och andra hybridinstrument i FRL har man frångått den traditionella självfinansieringsformen för överskottshantering. Den förändringen gör det än viktigare att ta steget mot en överskottshantering som mer konsekvent följer FL.

Enligt utredningen finns det få skäl som talar mot en överskottshantering enligt FL, förutom att det kan tillkomma ytterligare en företagsform inom försäkringsmarknaden att ta ställning till för konsumenter och andra marknadsaktörer.

Konsekvenser av utredningens förslag om upptagande av externt villkorat riskkapital och annan kapitalanskaffning

En genomlysning av ett ömsesidigt försäkringsföretags överskottshantering försvåras om det samtidigt förekommer flera former av externa kapitalinsatser, där det saknas en tydlig företrädesordning i en likvidation eller konkurs. Nu gällande FRL förhindrar inte att ett ömsesidigt försäkringsföretag, utöver garantikapital respektive verksamhetskapital, samtidigt emitterar vinstandelslån, kapitalandelslån och förlagsinsatser. Reglerna bygger på att företrädesrätten sinsemellan skulle bestämmas genom avtal med de enskilda investerarna.

Utredningen anser att det kan uppkomma betydande svårigheter för Finansinspektionen att styra praxis för överskottshanteringen i en lämplig riktning enbart genom kontrollen av villkoren för olika slag av externa kapitalinsatser i bolagsordningen eller stadgarna. Det finns en risk att det utvecklas lika många varianter av hybridinstrument och överskottsregler som antalet berörda företag. En sådan utveckling kan inte anses vara till fördel för varken försäkringstagare, investerare eller försäkringsbranschen i stort. Det är viktigt att finansieringsformerna begränsas i ömsesidiga företag och att företrädesordningen är bestämd på förhand genom lag. Utredningens förslag innebär därför att man i lag begränsar formerna för upptagande av externt riskkapital till de

former som är lämpliga med hänsyn till associationsformen och den överskottshantering som företaget väljer.

Konsekvenser för vinstutdelande försäkringsföretag

I vinstutdelande företag tydliggörs i avtal och villkor vad som ingår i försäkringsfordran och därmed vilken risk som aktieägaren bär, vilket förbättrar försäkringstagarskyddet.

16.4 Övergång till vinstutdelning och andra verksamhetsförändringar – konsekvenser för försäkringstagare och försäkringsföretag

Sammanfattande beskrivning av förslagen

Utredningens förslag innebär att både försäkringstagare och försäkrade med anspråk på överskott ska underrättas och höras. Vid vissa verksamhetsförändringar som är jämförbara med en övergång till vinstutdelning ska försäkringstagare och försäkrade underrättas, men behöver inte höras. Det gäller när man övergår till vinstutdelande verksamhet genom fusion, delning eller överlåtelse av försäkringsbestånd. Det kan också föranledas av att man upphör med nyteckning av livförsäkring med anspråk på överskott (i ett hybridbolag) i kombination med att det finns konkurrerande verksamhet hos ett vinstdrivande moderbolag.

Försäkringstagarnas och de försäkrades rätt stärks också genom att det ska göras "sannolikt" att en ombildning till vinstutdelning inte leder till en försämring för dem. Det innebär ett förstärkt skydd jämfört med den nuvarande lydelsen av bestämmelsen att förändringen "inte kan antas" försämra rätten.

En tydligare reglering av övergång till vinstutdelning och andra verksamhetsförändringar

En försäkringstagare får som en konsekvens av regler för bolagsstyrning möjlighet att ta del av information rörande förslag till ombildning, samt rätt att närvara och yttra sig på bolagstämman. Det minskar den obalans som finns mellan försäkringstagarnas roll som finansjär av riskkapitalet och deras bristande inflytande över

styrningen av företaget. En annan konsekvens är att ökad transparens normalt är självsanerande, med det menas att information som måste lämnas inför en ombildning eller annan väsentlig verksamhetsförändring kan bli tillgänglig även för andra intressenter och media, vilket kan göra det svårare att driva en utveckling som inte är i försäkringstagarnas intresse. Skyddet för försäkringstagarna och de försäkrade förstärks också genom att nya regler förtydligar vad som avses med andra övervärden samt hur överskott och andra övervärden ska hanteras, kopplat till nya överskottsregler. Frågor som rör vilka övervärden som ska beaktas vid en ombildning hanteras genom den nya överskottsregleringen. Även regler för bolagsstyrning och förstärkt försäkringstagarinflytande i hybridbolag stärker försäkringstagarnas ställning.

16.4.1 Konsekvenser för försäkringstagare

Ekonomiska konsekvenser

Hur försäkringstagares och försäkrades anspråk på överskott och andra övervärden i företaget fördelas har stor betydelse för hur den enskildes försäkringskapital utvecklas över tiden, efter en ombildning. En annan viktig faktor är vilka risker som försäkringstagare och försäkrade bär samt vilka risker som ägaren bär. Den nya regleringen stadgar att det ska göras sannolikt att ändringen inte försämrar för försäkringstagare och andra ersättningsberättigade. Detta ställer ökade krav på beslutsunderlag till styrelse och bolagsstämman. Sammantaget med utredningens förslag till överskottsreglering och förstärkt inflytande för försäkringstagare ger detta bättre förutsättningar för att försäkringstagarnas intressen ska beaktas och tillvaratas vilket har stor betydelse för deras ekonomiska intressen.

Ombildningsreglers konsekvenser för information och rådgivning

Genom att även försäkrade i dessa företag omfattas av regler om underrättelse kan kostnaderna för att underrätta de berörda öka, samtidigt gäller även här principen att de som finansierar dessa kostnader även är de som har nytta av regleringen, dvs. försäkringstagare och försäkrade. Samtidigt föreslår utredningen alternativa metoder att delge information, t.ex. via företagets hemsida i kom-

ination med att kunderna informeras skriftligt om detta, vilket bör leda till lägre kostnader för informationsgivning.

Genom utökad information avseende överskottshantering och nya regler om förstärkt försäkringstagarinflytande tillsammans med underrättelser i samband med en ombildning, ger det sammantaget ett bättre beslutsunderlag inför en eventuell ombildning. I de fall det kan bli aktuellt med rådgivning inför en omröstning rörande en ombildning ställer det höga kompetenskrav när det gäller vad en ombildning innebär och vilka konsekvenser den kan få, vilket medför att försäkringstagare och försäkrade är beroende av kvaliteten på rådgivningen så att de förstår vilken betydelse en sådan förändring kan få för deras ekonomiska ställning.

16.4.2 Konsekvenser för försäkringsföretag

Vilka försäkringsföretag omfattas?

Inom gruppen ömsesidigt verkande företag finns ett fåtal hybridbolag, Gamla SEB Trygg Liv, LF Liv och AMF samt Skandia Liv och Salus Ansvar (under avveckling). Olika ombildningsfrågor har under senare år har berört denna företagsform och främst varit inriktade på ombildning till vinstutdelande verksamhet, även om möjligheten att ombildas till ett ömsesidigt försäkringsföretag har diskuterats. Skandia Liv är ett exempel på det senare, då man efter förvärvet av sitt tidigare moderbolag, har påbörjat en process mot ombildning till ett ömsesidigt försäkringsbolag.

Ekonomiska konsekvenser

Utredningen lämnar förslag om ombildning av hybridbolag till försäkringsaktiebolag som får dela ut vinst. Dessa förslag är i allt väsentligt förtydliganden av vad som redan kan anses gälla enligt gällande rätt. En skillnad är att det ska göras sannolikt att ombildningen inte leder till en försämring för försäkringstagarna, vilket som nämnts ställer ökade krav på de underlag som ligger till grund för företagets beslut. Detta kan medföra ökade kostnader för att ta fram dessa underlag samtidigt som uppgifterna kan minska risken för beslut som är ekonomiskt ofördelaktiga för försäkringstagare och försäkrade.

Utredningens förslag om övergång till vinstutdelning i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar får liknande konsekvenser.

Som nämnts ovan innebär utredningens förslag i huvudsak ett förtydligande av gällande rätt. En förändring är dock ökade krav på information. Utredningen bedömer att kostnaderna för förbättrad information kan begränsas genom att förslagen även innehåller lättnader i hur informationen ska lämnas.

Konsekvenser vid andra verksamhetsförändringar

Även vid vissa verksamhetsförändringar som är jämförbara med en övergång till vinstutdelning och som berör överskott, ska försäkringstagare och försäkrade underrättas men behöver inte höras. Det gäller när man övergår till vinstutdelande verksamhet genom fusion, delning eller överlåtelse av försäkringsbestånd. Det kan också förorsakas av att man upphör med nyteckning av livförsäkring med anspråk på överskott (i ett hybridbolag) i kombination med att det finns konkurrerande verksamhet hos ett vinstdrivande moderbolag.

Det leder till nya kostnader för att informera försäkringstagarna i dessa fall. Fusion och delning är relativt ovanliga företeelser, medan beståndsöverlåtelser är mer frekvent förekommande, och sådana berör försäkringstagare i det överlåtande såväl som det övertagande företaget. När det gäller att informera om beslut om att upphöra med nyteckning, har det varit en regel i branschen att berörda företag har informerat sina kunder. Utredningen bedömer att de kostnader som kan uppstå till följd av informationskravet sannolikt är relativt små i jämförelse med andra kostnader som uppstår i samband med genomdrivandet sådana affärsbeslut.

16.5 Företagsstyrning och förstärkt försäkringstagarinflytande i hybridbolag – konsekvenser för försäkringstagare och försäkringsföretag

Sammanfattande beskrivning av förslagen

Utökade regler för försäkringstagarinflytande i hybridbolag skyddar de intressen som försäkringstagare och försäkrade med anspråk på överskott har. Det införs en rätt för försäkringstagare att närvara

och yttra sig på bolagsstämman. Det införs också en rätt för försäkringstagare och försäkrade med anspråk i överskott i ett hybridbolag att få ett ärende behandlat på ordinarie bolagsstämma i ett hybridbolag, att ta del av vissa handlingar före stämman, att ta del av stämmoprotokoll samt att få upplysningar från stämman (under vissa förutsättningar).

Inflytandet ökar också genom att mer än hälften av de oberoende styrelseledamöterna i ett hybridbolag ska utses av försäkringstagarna eller försäkrade med anspråk på överskott eller av någon intressegrupp som har anknytning till dem. En ny regel om att styrelsens ordförande ska vara oberoende införs också.

Det införs dessutom en bestämmelse om att styrelsen i ett hybridbolag i fall av intressekonflikt i första hand ska se till försäkringstagarnas intressen.

Ett förstärkt försäkringstagarskydd avseende insyn och inflytande

Den inbyggda intressekonflikten mellan ett hybridbolag och dess aktieägare innebär högre krav på att ägaren och styrelsen vårdar kapitalet för bolaget och indirekt för försäkringstagarnas bästa, än vad som gäller enligt ABL. Det innebär att styrelsen på denna grund har ett ansvar att värna om värden och intressen för försäkringstagare och försäkrade än vad som följer direkt av vinstutdelningsförbudet. En konsekvens av utredningens förslag är att det blir svårare att genomdriva förändringar som inte tillvaratar försäkringstagarnas intressen då det tydliggörs att styrelsen i fall av intressekonflikt i första hand ska se till försäkringstagarnas intressen.

16.5.1 Konsekvenser för försäkringstagare m.fl.

Ekonomiska konsekvenser

Den viktigaste konsekvensen av utredningens förslag är att försäkringstagarnas och de försäkrades tillgångar och intressen kan skyddas bättre genom förtydligande krav om att försäkringstagarnas intressen ska gå före andra intressen inom bolaget eller hos ägaren. Genom att värden skyddas och beslut om investeringar och framtida kostnader som kan påverka försäkringstagarnas och de försäkrades rättigheter underställs denna princip kan det gynna lönsamheten i företaget och därmed tillväxten av försäkringskapitalet.

Konsekvenser av ökat inflytande

En konsekvens för försäkringstagare och försäkrade är alltså rätten att organisera sig och utse representanter, dvs. till aktieägaren oberoende ledamöter i styrelsen. Det ställer vissa krav på att processer utvecklas för detta och att de representanter som utses av försäkringstagarna minst motsvarar de lagkrav som ställs. Det är dock även viktigt att de oberoende styrelseledamöterna har nödvändig kompetens om försäkringsverksamhet. Utredningen utgår från att både ägare och försäkringstagare har lika stort intresse av att utse ledamöter med tillräcklig kompetens. I de fall det finns intressekonflikter är det naturligt att styrelsen vid behov tar in externa utlåtanden, vilket kan vara ett stöd såväl för försäkringstagarrepresentanterna som för övriga ledamöter.

16.5.2 Konsekvenser för försäkringsföretag

Utredningens förslag syftar till att förstärka försäkringstagar-skyddet genom ökad insyn och inflytande för försäkringstagare i hybridbolag.

Ekonomiska konsekvenser

Som tidigare nämnts är det försäkringstagare och försäkrade i ömsesidigt verkande företag som både finansierar de kostnader som kan uppstå samtidigt som de gynnas av nya regler. I detta fall är det framförallt kostnader för information men även kostnader som kan vara förenade med att det blir fler som deltar på bolagsstämmor.

Det finnas behov för försäkringstagare och försäkrade att organisera sig, vilket lett till olika former av sammanslutningar för försäkringstagare. Det kan finnas skäl för att försäkringstagarkollektivet, via företaget, kan finansiera vissa kostnader som är förknippade med sådana intresseorganisationer, t.ex. resor till och från sammankomster för försäkringstagare och försäkrade som är utsedda att representera försäkringstagarkollektivet. Det kan vara mindre lämpligt att aktieägaren organiserar eller bekostar sådana aktiviteter på grund av den inbyggda intressekonflikt som finns mellan aktieägarintresset och försäkringstagarintresset i dessa fall.

Samverkan mellan hybridbolag och dess moderbolag

Utredningens förslag till nya regler syftar till att förstärka inflytandet för försäkringstagarna i hybridbolag, vilka utredningen har försökt balansera så att inte styrningen försvåras. Utredningen har utgått från uppgiften att utforma reglerna på ett sådant sätt att inte de olika bolagsorganen, stämman och styrelsen blockerar varandras beslutsfattande på ett sätt som varken är lämpligt för försäkringsstagare eller aktieägare.

Reglerna ska alltså möjliggöra samverkan mellan hybridbolaget och moderbolaget för att uppnå fördelar för båda parter.

16.6 Konsekvenser för försäkringsmarknaden

I föregående avsnitt har utredningen mer ingående redovisat konsekvenser för försäkringstagare och försäkringsföretag inom utredningens fyra områden. Med en utökad flytträtt minskar pensions-spararnas inlåsnings i vissa försäkringsföretag vilket medför att försäkringsföretagen får verka under samma förutsättningar som andra företag och där kundernas valmöjligheter inverkar på marknadsdisciplinen. Med nya regler för överskottshantering får försäkringstagare och försäkrade bättre förutsättningar för att utvärdera och jämföra olika former av livförsäkringssparande. Det leder sammantaget till en ökad konkurrens vilket samtidigt innebär att försäkringsföretag behöver anpassa verksamhet och driftskostnader i takt med att marknaden förändras.

Det kan på kort sikt vara smärtsamt för vissa försäkringsföretag när en utökad flytträtt leder till att man inte kan behålla inlåsnings av kunder i "gamla" kontrakt med långt högre avgiftsuttag än vad som nu är gängse när man nytecknar en försäkring. Det är inte ovanligt att försäkringsföretag har olika prisnivåer på olika försäkringsprodukter. Ett alternativt för berörda företag är att de kan välja att justera avgifterna på "gamla försäkringar", dvs. sänka kostnaderna för kunderna för att minska risken för att de flyttar sitt pensionskapital. På längre sikt är det nödvändigt för ett kundorienterat företag att anpassa sina priser och villkor i takt med att marknaden utvecklas. I sammanhanget kan nämnas att samtliga försäkringsföretag som är försäkringsgivare inom kollektivavtalsgrundad försäkring har sänkt sina kostnader och anpassat sin verksamhet till de förutsättningar som gäller för den typen av affär.

Utredningen bedömer att en bidragande orsak till att flytträtten har kunnat utvecklas av kollektivavtalsparterna inom ITP-planen och avtalspension SAF-LO är att man tillämpar en annan affärsmodell, som inte bygger på förskottsutbetalningar till förmedlare och andra rådgivare.

Den svenska försäkringsmarknaden innehåller fler aktörer än försäkringsföretag och försäkringstagare vilka omnämns i föregående avsnitt. Andra aktörer är s.k. intermediärer som kan användas av försäkringsföretag och försäkringstagare. Begreppet omfattar försäkringsförmedlare, valcentraler och andra företag med olika tjänster, som att förvalta försäkringskapital eller åta sig administrativa uppdrag. Det är inte ovanligt att försäkringsföretag outsourcar vissa uppgifter i syfte att sänka sina omkostnader och effektivisera sin förvaltning. Inom tjänstepensionsmarknaden är kollektivavtalsparterna viktiga aktörer med uppdrag från arbetsgivare och anställda avseende kollektivavtalade försäkringslösningar. Valcentraler är företag som i de flesta fall hanterar kollektivavtalade försäkringslösningar på uppdrag från kollektivavtalsparterna. Liknande hantering finns hos vissa försäkringsförmedlare i form av premiecentraler eller liknande.

På den svenska marknaden kan även utländska försäkringsföretag vara verksamma, vid livförsäkringsverksamhet är det vanligtvis via svenska dotterbolag, vilka kan omfattas av utredningens förslag.

Vissa aktörer kan påverkas av andra regelförändringar såsom nya EU-direktiv på solvens-, tjänstepensions- och försäkringsförmedlarområdet. Andra förändringar som kan få inverkan på försäkringsmarknaden är utvecklingen av redovisningsreglerna och utökade krav på revisionen.

16.6.1 Försäkringsförmedlare och andra rådgivare

Förslag som rör flytträtten ställer krav på att förmedlare⁷ och andra rådgivare⁸ i sin rådgivning tydligt redovisar de konsekvenser en flytt kan medföra för försäkringstagaren, det gäller såväl vid flytt ut som vid flytt in. Det gäller exempelvis flyttavgifter och andra

⁷ Inom gruppen förmedlare ingår även de banker som förmedlar försäkringar.

⁸ Andra rådgivare omfattar bland annat försäkringsföretagens egna anställda som arbetar med rådgivning och försäljning

kostnader, men även försäkringstekniska konsekvenser som arvsvinster och rådgivning som rör försäkringsskydd och som kan vara relaterade till den försäkrades hälsotillstånd. Även skattemässiga eller familjejuridiska konsekvenser ska beaktas i rådgivningen.

En konsekvens av utredningens förslag är att förmedlare och rådgivare måste förstå den nya överskottsregleringen och utifrån den, vid en rådgivning, kunna värdera olika företags former av garantier och analysera hantering av överskott. I de fall som det kan bli aktuellt med rådgivning kring ombildningar eller andra väsentliga verksamhetsförändringar ställer det motsvarande krav på kunskap om dessa regelförändringar.

Den föreslagna regleringen kan alltså medföra kostnader för kompetensutveckling för förmedlarföretagen. Sådana kostnader bedöms av utredningen som en naturlig del av affärsmodellen i ett tjänsteföretag inom en kunskapsintensiv bransch. Det kan även uppstå ökade administrativa kostnader relaterat till behovet av tydligare redovisning av provisioner och ersättningar, men det är ingen helt nytt åtagande för förmedlarna som redan idag omfattas av liknande krav. Samtidigt kan förbättrad information och ökad transparens minska risken för felaktig rådgivning, vilken annars kan bli kostsam inte bara för kunden utan också för det rådgivande företaget.

Utredningen kan inte utesluta att krav på ökad transparens kan leda till förändrade affärsmodeller i försäkringsföretagen vilket kan få konsekvenser både för de försäkringsförmedlare och andra rådgivande företag. En översyn av andra regelverk som försäkringsmedlardirektivet samt ett eventuellt provisionsförbud kan samtidigt påverka hur försäkringsförmedlare och andra rådgivare berörs. Finansmarknadskommittén har gett i uppdrag att kartlägga ersättningsformer till försäkringsförmedlare samt att göra en konsekvensanalys av införandet av ett provisionsförbud. Uppdraget ska redovisas till Finansmarknadskommittén under 2012.

16.6.2 Valcentraler

Valcentraler hanterar administration, information och kundservice. Man kan också göra upphandlingar av försäkringsföretag och försäkringsprodukter. Inom kollektivavtalsgrundad försäkring agerar de utvalda valcentralerna på uppdrag av arbetsmarknadens parter. För att förtydliga vilka uppdrag som valcentralen ska utföra för

försäkringsföretagens räkning finns skriftliga avtal, dvs. administrations- eller förmedlingsavtal mellan valcentralen och de berörda försäkringsföretagen. Det gäller både hantering av kollektivavtalsgrundad och individuell tjänstepensionsförsäkring. Det innebär att uppgifter som regleras enligt lag i förekommande fall har outsourcats från försäkringsföretagen till valcentralen och att försäkringsföretagen har kvar ansvaret för att uppdragen utförs i enlighet med gällande regelverk. Enligt uppgift tas inga särskilda flyttavgifter ut av de valcentraler som regelmässigt hanterar flytträtt idag (Collectum och Fora) utan finansieringen via premieavgifter ska även täcka denna hantering.

Flytträtt och överskottshantering

En utökad lagstadgad flytträtt avseende premiebestämda kollektivavtalade tjänstepensionsförsäkring där premiebetalningen har upphört på grund av att anställningen har avslutats kan leda till en viss ökning av antalet flyttar. En konsekvens är att den försäkrades möjlighet att förfoga över försäkringen ökar då det även är möjligt att flytta sitt pensionskapital till andra försäkringsföretag än de som är utvalda eller anslutna vid den tidpunkt som flytten genomförs. Det är dock utredningens bedömning att flertalet flyttar även fortsättningsvis kommer att ske inom de av kollektivavtalsparterna utvalda eller anslutna försäkringsföretagen. Detta dels beroende på att kollektivavtalsparterna har förhandlat fram förmånliga lösningar, dels för att den struktur som man inom vissa avtalsområden byggt upp för att hantera flyttar, även kan förenkla hanteringen av flytten för den försäkrade, då valcentralen fungerar som en mellanhand. En annan konsekvens är möjligheten att flytta och samordna pensionskapital mellan olika avtalsområden och att flytta in pensionskapital från individuell tjänstepension till kollektivavtalad tjänstepension. Utredningens förslag löser även de problem som uppstår när en försäkrad vill använda flytträtten för att skydda sitt pensionskapital i fall där den tidigare arbetsgivaren, dvs. försäkringstagaren, inte längre finns.

Förslagen om förenklingar i skattehanteringen vid flytt och möjligheten att flytta samman flera försäkringar, där premiebetalningen är avslutad till en ny försäkring kan på kort sikt öka antalet flyttar samtidigt som man på lång sikt kan minska val-

centralernas administrativa kostnader då tillväxten av antalet försäkringar kan begränsas.

Valcentralerna kan under en övergångsperiod även få ökade kostnader för att anpassa och utforma årliga besked i enlighet med förslagen om flytträtt och i tillämpliga fall även överskottshantering. Sådana anpassningar kan indirekt påverka de berörda försäkringsföretagens kostnader då de behöver anpassa sig till valcentralernas processer.

16.6.3 Övriga företag

Fondföretag

Försäkringsbolag använder sig av olika fondbolag i verksamheten. Det gäller både inom traditionellt förvaltd försäkring och depårespektive fondförsäkring där man köper förvaltning av pensionskapitalet från olika fondförvaltare. Flytträtten kan medföra en större rörlighet hos försäkringstagarna vilket kan påverka avtal och eventuellt prissättning mellan försäkringsföretagen och deras leverantörer av fondförvaltning. Det kan få positiva konsekvenser i form av ökad konkurrens och bättre villkor för försäkringstagare och försäkrade. Regler för överskottshantering och övriga förslag bedöms inte ha någon betydande inverkan på denna grupp.

Andra tjänsteföretag

De företag som åtar sig uppdrag från arbetsgivare och andra försäkringstagare genom att revidera pensionskostnader och utföra administration av pensionshantering kan påverkas av den utökade flytträtten. Möjligheten att flytta samman pensionskapital från flera försäkringar till en ny försäkring kan ge en bättre helhetsbild för både arbetsgivare och anställda vilket kan ha betydelse för dessa företag. Kostnader som relateras till kompetensutveckling om ny reglering får även i dessa företag ses som en del i affärsmodellen.

Revisions- och konsultbolag

Utredningens förslag om oberoende kontroll av företagens överskottshantering ställer krav på viss försäkringskompetens hos revisorer eller andra som kan bli involverade i en sådan uppgift.

16.6.4 Konkurrens inom den svenska marknaden och inom EU

Det finns ett betydande antal livförsäkringsföretag att välja mellan för svenska konsumenter och inom pensionsområdet finns även möjlighet att pensionsspara genom individuellt pensionssparande (IPS). Förutom de bolag som har säte och verksamhet i Sverige tillkommer de alternativ som försäkringsförmedlare erbjuder, där försäkringsbolag har sitt säte i andra länder.

Konkurrens inom Sverige

Flytträtten kan gynna nya aktörer på försäkringsmarknaden och även leda till nya etableringar om intresset för att flytta sitt pensionskapital ökar. Flytträtten och ökade krav på information och transparens kan också medföra att vissa rådande affärsmodeller påverkas eller försvinner vilket kan minska risken för inlåsning. I motsvarande grad kan etablerade aktörer påverkas negativt om kunder flyttar från försäkringar med höga avgifter, vilket minskar dessa företags intäkter. Ett annat alternativ är att flytträtten leder till att de etablerade företagen i stället väljer att sänka sina avgifter för att få behålla befintliga kunder. Att vissa kollektivavtalsgrundande pensioner kommer att omfattas av den utökade lagstadgade flytträtten innebär en möjlighet för att pensionskapital även kan lämna de utvalda lösningarna inom det kollektivavtalade området. Det innebär att affärsflöden inte är längre är enkelriktade.

Den ökade rörligheten kan även påverka underleverantörer till försäkringsföretagen. Flytträtt ger möjlighet att välja mellan olika försäkringsföretag och hos fondförsäkringsbolag finns möjligheten att välja olika förvaltare av fonderna.

Förslagen om reglering av överskottshantering kan påverka förutsättningarna för ömsesidigt verkande företag, vilket även kan leda till att ömsesidigt verkande hybridbolag kan leva kvar. Utredningen menar att det ur ett konkurrenshänseende är positivt att det finns ett utbud av olika företagsformer.

Utredningens förslag om ombildning och förstärkt inflytande för försäkringstagare bedöms inte inverka på konkurrenssituationen i någon betydande grad.

Konkurrens inom EU-marknaden

Den fria marknaden är ett viktigt begrepp inom EU och man vill undanröja hinder för en gemensam inre europeisk finansmarknad. Inom livförsäkring finns dock betydande skillnader i regler som påverkar livförsäkringsmarknaden, såsom nationell skattelagstiftning. Med solvens II-direktivet och andra EU-direktiv kommer nationella skillnader i reglering att minska.

Att Sverige har en egen valuta som inte är knuten till euron kan också ha betydelse när man väljer hur man ska spara till sin pension. Om man avser att bo i Sverige som pensionär innebär det en ökad risk om man har sitt pensionssparande knutet till en annan valuta och under de år som pensionen betalas ut kan det vara särskilt viktigt att inte vara exponerad för valutarisk. Det är på motsvarande sätt ovanligt att svenska företag erbjuder pensions-sparande till sparare utanför Sverige. Det förekommer emellertid att svenska företag har dotterbolag utomlands. Detta för att kunna erbjuda depåförsäkringar i en annan skattemiljö än den svenska. Även i dessa fall är sparandet dock vanligtvis knutet till en depå hos en svensk bank eller fondkommissionär. Den internationella verksamhet inom pensionsområdet som finns hos svenska försäkringsföretag riktar sig främst till utlandsanställda som är knutna till en svensk arbetsgivare.

När man inom EU tidigare diskuterat pensioner och rörlighet är det inte flytträtt av pensionskapital som stått främst i fokus. I stället har en viktig fråga varit möjligheten att ta med sig sin intjänande pensionsförmån om man flyttar från ett land till ett annat. Konsekvensen kan annars bli att man helt eller delvis går miste om vissa pensionsförmåner om man flyttar mellan anställningar i olika länder.

16.7 Konsekvenser för samhället och staten

Utredningens förslag påverkar inte det kommunala självstyret även om offentliga pensioner berörs. I följande avsnitt beskrivs konsekvenser för samhället och myndigheter som berörs av utredningens förslag.

16.7.1 Påverkan på samhällsekonomin

Sammanfattningsvis är det svårt att belägga att utredningens förslag får någon direkt eller betydande påverkan på samhällsekonomin.

Följden av en utvidgad lagstadgad flytträtt kan bli leda till en bättre utveckling av pensionskapitalet, förutsatt att försäkringsstagare och försäkrade kan sänka de avgifter som belastar sparandet samtidigt som man uppnår en god avkastning. Högre pensionskapital kan öka köpkraften hos pensionärer och minskar även risken för att samhället behöver bidra till pensionärernas försörjning. Högre pensionskapital ökar basen för avkastningsskatten vilket ger högre intäkter till samhället.

Utredningen bedömer att en förbättrad hantering av överskott, med ett förtydligande att överskott är riskkapital, kan minska risken för att EU åter ifrågasätter den svenska modellen med konsolideringsfond. Det gör att traditionellt förvaltd livförsäkring kan leva kvar i ömsesidigt verkande företag. Sparande i sådana försäkringar med riskutjämning över tid ökar förutsägbarheten för hur stor pensionen blir för pensionärerna. Detta jämfört med fond eller depåförsäkring där utbetalningarna kan variera i större grad. Även tryggheten av garanterade utbetalningar på en viss nivå kan påverka investeringsvilja och köpkraft hos pensionärer. Det kan även få betydelse för hur banker bedömer återbetalningsförmågan hos framtidens pensionärer i de fall de har betydande bostadskrediter.

För samhället kan det uppstå extra kostnader vid stora variationer i pensionsutbetalningarna under olika år för de pensionärer som ligger nära gränsen för att behöva försörjningsstöd. Om pensionen varierar stort mellan olika år, kan man behöva ompröva om rätt till försörjningsstöd eller bostadstillägg föreligger, vilket leder till ökade administrationskostnader för samhället. Detta jämfört med om försäkringstagare och försäkrade har en mer utjämnad och förutsägbar inkomst. Även av detta skäl kan det således finnas för-

delar för samhället med traditionellt förvaltad livförsäkring eller liknande produkter som kan motverka svängningar i pensionsutbetalningarna.

16.7.2 Kollektivavtalsrätten

Kollektivavtalsrätten och kollektivavtalsparternas roll

I tidigare avsnitt 9.8.5 och 9.8.8, beskriver utredningen närmare hur kollektivavtalsrätten inverkar på möjligheten att lagstifta inom områden som berör kollektivavtalade tjänstepensioner.

Utredningen har här beaktat att kollektivavtalsparterna och lagstiftaren har olika roller. Kollektivavtalsparternas roll är att tillgodose ett specifikt kollektiv, det vill säga sina medlemmars intresse. Lagstiftarens roll är att tillgodose alla medborgares intressen. Utredningens förslag har därför som utgångspunkt det samhällsintresset som finns i ett enhetligt konsumentskydd i form av flytträtt.

Konsekvenser för arbetsgivare, försäkrade individer och kollektivet vid en utökad lagstadgad flytträtt jämfört med en kollektivavtalad flytträtt

Utredningen har valt att föreslå en begränsad lagstadgad flytträtt för premiebestämda kollektivavtalsgrundade pensioner med avsikten att balansera såväl individens intresse mot kollektivets intresse som det stora samhällsintresset.

Arbetsgivaren har som försäkringstagare rätt till försäkringen, utom i de delar som i enlighet med kollektivavtal ger den försäkrade förfoganderätt. Under anställningstiden har arbetsgivaren en skyldighet att betala premier och därmed ett intresse av hur administrationen av pensionshanteringen hanteras. Det är utredningens bedömning att en flytt av pensionskapital från en försäkring efter att anställningen har upphört och premiebetalningen är avslutad inte har några negativa konsekvenser, varken för enskilda arbetsgivare eller arbetsgivarkollektivet i dessa fall. Samtidigt möter en sådan lösning bättre individens ansvar för pensionen. Det är den försäkrade individen som får bära konsekvenserna av hur pensionskapitalet utvecklas och med det följer principen att denne också bör ha förfoganderätt över pensionskapitalet. Med en rörligare

arbetsmarknad följer att fler personer arbetar inom flera avtalsområden och därmed byter kollektiv under sitt yrkesliv. En konsekvens av utredningens förslag är att individens förfoganderätt över pensionskapitalet, vad avser flytträtt av fribrev, är oberoende av avtalsområde. Det gör det möjligt att flytta samman pensionskapital från flera försäkringar och avtalsområden. Det ger den försäkrade bättre möjligheter att anpassa sin pension efter de pensionsvillkor och andra anställningsförhållanden som gäller inom det avtalsområde och bransch där man är verksam när man avslutar sitt arbetsliv.

Kollektivavtalsparterna företräder sina medlemmars intressen och har förhandlat fram pensionslösningar i dessa kollektivs intressen. Den nytta kommer individen till del. Enligt utredningens bedömning är det sannolikt att de flesta flyttarna, även efter en lagreglering, kommer att ske inom den kollektivavtalade flytträttens ram, där parterna har förhandlat fram förmånliga lösningar. Det innebär att kollektivavtalsparterna även fortsättningsvis kan förhandla om flytträtt och villkor förenade med denna, vilket kan gynna kollektivet.

16.7.3 Skatteverket

Utredningens fyra områden berör i olika omfattning Skatteverkets verksamhet. Störst konsekvenser bedöms utredningens förslag om utvidgad lagstadgad flytträtt få.

Skatteverkets tekniska system, FRANS – som har till uppgift att skapa maskinella flöden för kontroll, ärendehantering och arkivering – är ett nav som ska säkerställa den skatteskuld som finns för det totala pensionskapitalet. Skatteverket bedömer att FRANS behöver anpassas för att kunna hantera effekterna av utredningens förslag. Det kan innebära att det krävs en viss ombyggnad av systemet, då förslaget om utökad lagstadgad flytträtt troligen leder till fler flyttar och det kommer att medföra ökade kapacitetskrav på FRANS. Enligt Skatteverkets mening har man redan nu kapacitetsproblem i FRANS. En anledning till dessa problem är att kontrolluppgifter som lagras i systemet inte får gallras utan ska lagras under lång tid, upp till 50–60 år.

Skatteverket har tidigare begärt lagändringar för att effektivisera den administrativa hanteringen av flytt av pensionskapital och sådan utvecklingsinsatser kan lämpligen samordnas med de anpass-

ningar som kan bli följden av utredningens förslag. Skatteverket anser att en förstudie bör göras, men uppskattar att ombyggnad till följd av ändrad lagstiftning och för att utöka kapaciteten kan beräknas till 5–10 miljoner kronor. Skatteverket räknar med att ombyggnaden av systemet kommer att underlätta både för försäkringsföretagen och verkets egna handläggare då all hantering i princip ska ske maskinellt. Det kommer att leda till att den manuella hanteringen minskar och att kostnaderna, efter utvecklingskedet, kommer att begränsas väsentligt.

Det är utredningens bedömning att Skatteverkets kostnader för systemförändringar ska vägas mot det konsumentskydd som flytträtten innebär. Om flytträtten leder till lägre kostnader för kapitalförvaltning och driftskostnader i övrigt efter flytten, kan pensionskapitalet påverkas positivt. En sådan utveckling leder till att skatteintäkterna från avkastningsskatten kan komma att öka. Det bör även undersökas om det kan finnas en viss överrapportering av flyttar i dag. Att så är fallet indikeras av information från flera företag, men även av den differens som finns mellan flyttstatistik från Skatteverket och Finansinspektionen (se avsnitt 8.11.2, tabell 8.6).

Utredningens förtydligande om vad som gäller vid byte av förvaltningsform kan komma att påverka antalet rapporterade flyttar. Utredningens förslag kan också leda till nya rutiner för hur man ska hantera situationer där försäkringstagare inte längre finns och där försäkrade avseende tjänstepension vill flytta. Dessa förslag kan leda till minskade administrativa kostnader.

16.7.4 Finansinspektionen

Finansinspektionen ansvarar för tillsynen över finansiella företag och ska verka för ett gott konsumentskydd inom det finansiella systemet. Konsumenter skyddas av att företag behöver tillstånd från inspektionen för att bedriva försäkringsverksamhet. Konsumenter, i detta fall försäkringstagare, skyddas även av att Finansinspektionen övervakar försäkringsföretagens stabilitet så att konsumenternas tillgångar är säkra och åtaganden kan infrias. Det ska även säkerställas att försäkringsföretagen hanterar både intressekonflikter och informationsgivning på ett tillfredsställande sätt.

Finansinspektionen ska samråda med Konsumentverket på de områden där myndigheterna har ett gemensamt tillsynsansvar. Det gäller även tillsynen av försäkringsområdet, där inspektionen

ansvarar för frågor relaterade främst till försäkringsrörelselagstiftningen. Konsumentverkets ansvarar för marknadsrelaterade frågor, vilka främst regleras i FAL.

Finansinspektionen utför både kvantitativ och kvalitativ tillsyn. Den kvantitativa tillsynen bygger på löpande inrapportering av nyckeltal m.m. och följer i princip samma process oavsett om det är ett litet eller ett stort försäkringsföretag. Den kvalitativa tillsynen är riskbaserad vilket innebär att stora företag och företag som avviker i den kvantitativa rapporteringen eller bedöms vara mer riskabla prioriteras. Den kvalitativa riskbaserade tillsynen kan även föranleda en tätare rapportering och en ökning av den kvantitativa tillsynen.

Utredningens förslag rörande flytträtt, överskottshantering, ombildning och inflytandefrågor berör främst den kvalitativa tillsynen. Finansinspektionen lägger en stor del av sina resurser på tillsyn av solvens och skuldtäckning, områden där det finns en fastställd tillsynsstruktur. Företagens hantering av överskott i ömsesidigt verkande försäkringsföretag omfattas givetvis också av inspektionens tillsyn. I det fallet föreligger emellertid inte samma strukturerade form av tillsyn trots att behovet inte får anses vara mindre. Det torde därför vara lämpligt att Finansinspektionen utarbeta rutiner för en strukturerad löpande tillsyn för livförsäkringsparande i företag med konsolideringsfond avseende överskottshantering och annan hantering av intressekonflikter. En sådan åtgärd ökar möjligheten att förhindra att försäkringstagares intressen kringgås på ett otillbörligt och säkerställer att de berörda företagen får en likvärdig behandling i tillsynen.

Utredningens förslag syftar till att ge Finansinspektionen bättre verktyg i tillsynen avseende flytträtt och överskottshantering, områden som är svåra för konsumenter att förstå och hantera och där behovet av tillsyn är stort. Det gäller även informationsgivning och rådgivning som försäkringsföretag, försäkringsförmedlare och valcentraler hanterar i olika omfattning. Reglerna syftar också till att underlätta bedömningar och beslut som inspektionen kan behöva fatta avseende ombildningar och andra väsentliga verksamhetsförändringar. Förbättrade regler kan leda till ett mindre antal förfrågningar från företag och färre ärenden, vilket i sin tur kan innebära att inspektionen behöver lägga mindre tid och resurser på ingripanden i efterhand.

Utredningens förslag leder också till att Finansinspektionen behöver utarbeta nya föreskrifter – t.ex. avseende överskottsrikt-

linjer – samt kan föranleda ärenden rörande ändringar av stadgar och bolagsordningar.

16.7.5 Konsumentverket

Tillsynen på försäkringsområdet berör även Konsumentverkets ansvarsområde. Det rör marknadsrättsliga frågor som för försäkringsföretag bl.a. regleras genom FAL. Verket har till uppgift att övervaka att avtalshantering och informationsgivning hanteras på ett tillfredsställande sätt av försäkringsföretagen. Att konsumentskydd i form av tillsyn över att försäkringstagares rätt till återbäring enligt försäkringsavtal är tillräckligt tydliga och precisa och skäliga för försäkringstagarna och andra ersättningsberättigade, är en viktig utgångspunkt för utredningens förslag. En väl fungerande tillsyn i detta avseende gynnar även andra än konsumenter, exempelvis arbetsgivare inom tjänstepensionsförsäkringsområdet. Även missledande information till försäkringstagare om anspråk i överskott som kan användas som företagets riskkapital omfattas av Konsumentverkets tillsyn.

Det kan vara lämpligt att Finansinspektionen och Konsumentverket träffar en överenskommelse om hur man tillsammans ska kunna bedriva en effektiv och kvalitativ god tillsyn över de svenska livförsäkringsföretagens återbäring- och överskottshantering.

16.7.6 Bolagsverket

Utredningens förslag om förbättrad överskottshantering i ömsesidigt verkande livförsäkringsföretag och ökad insyn och inflytande för försäkringstagare i hybridbolag kan leda till att bolagsverket får en ökning av ärenden rörande ändringar av företagets stadgar och bolagsordningar.

17 Författningskommentar

17.1 Förslaget till lag om ändring i försäkringsrörelselagen (2010:2043)

4 kap. 5 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.9.

Genom förslaget till ett *nytt femte stycke* slopas nuvarande begränsning att upplåning måste vara av ringa betydelse för livförsäkringsföretag som får dela ut vinst. I paragrafen erinras dock om att stabilitetsprincipen och förbudet mot försäkringsfrämmande rörelse kan medföra begränsningar för upplåningens omfattning (jfr prop. 1998/99:87 s. 259 och 399). Det senare förbudet har sin bakgrund i EU:s försäkringsdirektiv och bör tolkas mot bakgrund av EG-rätten.

Med livförsäkringsföretag som får dela ut vinst avses livförsäkringsföretag som har bestämmelser i bolagsordningen eller stadgarna om att företaget får dela ut vinst. Begreppet inbegriper inte bara livförsäkringsaktiebolag som får dela ut vinst. Det omfattar också ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst.

4 kap. 11 a §

Förslaget har behandlats i avsnitten 5.4.1, 5.5 och 5.6.

Paragrafen avser samtliga livförsäkringsföretag. I bestämmelsens *första stycke, första punkt* föreslås ett krav på tydliga och precisa avtalsvillkor om premier och rätt till återbäring. Kraven gäller för alla försäkringsavtal i livförsäkringsföretag och oavsett om försäkringsavtalet klassificeras som livförsäkring eller skadeförsäkring.

Enligt förslaget till första stycket *andra punkten* ska det också framgå av avtalsvillkoren om försäkringen inte har rätt till garante-

rad eller villkorad återbäring. Så är fallet om det enbart finns en rätt till vissa avtalade nominella eller reala belopp vid ett försäkringsfall.

Förslaget till sistnämnda punkt och 11 b § kan sägas återspegla den uppdelning i försäkringsfordringar och anspråk på överskott som försäkringsföretag ska tydliggöra enligt våra förslag. Bestämelsen om återbäring berör alltså den hantering av tillgångar och värden, utöver nominella eller reala försäkringsbelopp, som grundas på villkor i försäkringsavtal (återbäringshantering). Denna ska skiljas från den hantering av överskott som grundas på företagets överskottsregler och som det ska upplysas om enligt 11 b § (överskottshantering).

Ett anspråk på överskott kan en försäkringstagare, försäkrad, förmånstagare eller annan ersättningsberättigad enbart ha med anledning av försäkringar i livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst. Sådana överskott omfattas av särskilda överskottsregler enligt FRL (se förutom andra stycket också förslaget till 8 kap. 8 a § första stycket och 8 b §).

I annat fall kan försäkringstagare eller annan ersättningsberättigad ha ett anspråk på överskott i rollen som företagets ägare på grund av tillskjutet aktiekapital i ett försäkringsaktiebolag respektive tillskjutna delägarinsatser eller medlemsinsatser i ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar. Detta senare blir enbart fallet i sådana företag som får dela ut vinst. I så fall tillämpas enligt vårt förslag samma överskottsregler som för ekonomiska föreningar i allmänhet i FL, med endast ett par mindre anpassningar enligt FRL (se vidare kommentaren till 12 kap. 64 § och 13 kap. 19 §).

Enligt paragrafens *andra stycke* ska villkoren vara tillräckligt preciserade och tydliga. Begreppet "tillräckligt" möjliggör högre krav på tydlighet och precision när det gäller villkoren i nya försäkringar och nybildade företag jämfört med äldre försäkringar och företag.

Enligt paragrafens *tredje stycke* förbjuds villkor i försäkringsavtal som är utformade så att försäkringen medför ett ansvar för en allmän rörelserisk. Med detta avses villkor som är kopplade till årets resultat eller som på motsvarande sätt medför att försäkringstagaren bär en residual företagsrisk. Regeln begränsar dock inte möjligheten att utforma villkor om återbäring i försäkringsavtalet som innebär att försäkringen bär en tydlig och preciserad finansiell risk, försäkringsrisk eller preciserad kostnadsrisk, t.ex. villkor om avkastning som är specifikt avgränsade till särskilda tillgångsport-

följer eller villkor som är specifikt kopplade till administrativa kostnader för att hantera olika försäkringar.

4 kap. 11 b §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.1.

Paragrafen avser enbart livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst. Därmed avses livförsäkringsföretag som saknar bestämmelser i bolagsordningen eller stadgarna om att företaget får dela ut vinst. Begreppet inbegriper inte bara livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst (hybridbolag). Det omfattar också ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som inte får dela ut vinst. Paragrafen innebär att livförsäkringsavtal inte längre får innehålla villkor om fördelningen av överskott. I stället ska försäkringsavtalet enbart innehålla vissa upplysningar om sådana förhållanden.

Första punkten innebär att företaget ska ange om försäkringen medför ett anspråk på överskott eller inte gör det. Som framgår förhindrar alltså inte våra förslag företagen från att meddela försäkringar utan anspråk på överskott. Enligt *andra punkten* ska det upplysas om att sådana överskott är företagens riskkapital. Enligt *tredje punkten* ska det i avtalet finnas upplysningar om att överskotten regleras i företagens överskottsregler och att dessa finns i företagens bolagsordning eller, om företaget är en livförsäkringsförening, dess stadgar samt kompletterande överskottsriktlinjer.

Genom att det i dessa fall enbart är fråga om upplysningar i försäkringsavtalet har de ingen avtalsrättslig verkan. Anspråket på överskott grundas i stället på de regler som finns i bolagsordningen eller stadgarna (se förslaget till 8 kap. 8 a §). Detta får bl.a. betydelse om upplysningarna i försäkringsavtalet av misstag skulle komma att avvika från reglerna i bolagsordningen eller stadgarna.

4 kap. 12 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.4.

Paragrafen, som innehåller det s.k. förespeglingsförbudet, har förtydligats närmast redaktionellt. Tillämpningen påverkas dock av den tydligare åtskillnad som ska göras mellan återbäring och överskott.

Förbudet innebär mer konkret att berörda företag inte får lämna prognoser eller andra beräkningar om att försäkringstagaren ska få del av möjliga framtida värden i termer av återbäring eller liknande begrepp, om de ger intryck av att försäkringstagaren har rätt till det beräknade beloppet under vissa förutsättningar enligt avtal – under förutsättning att så inte är fallet. Syftet med paragrafen blir numera – sedan uttryckliga regler om avtalsreglering av rätt till återbäring föreslagits i 11 a § – mer tydligt att förhindra att livförsäkringsföretag genom allmänna uttalanden och information skapar förväntningar hos försäkringstagarna om delfående av tillgångar eller värden under vissa förhållanden som företaget inte är skyldiga att följa enligt gällande avtal, t.ex. avsiktsförklaringar om värdesäkring av pensioner eller uppgifter om överskott som preliminär återbäring.

Att otydlig och missvisande information inte heller får lämnas när det finns en rätt till återbäring enligt försäkringsavtalet är självklart, men sådant kan i stället beivras med stöd av mer allmänna regler om information (jfr prop. 2009/10:246 s. 258).

Förbudet i förening med föreslagna 11 a § förhindrar även villkor i försäkringsavtal om att ”företaget kan tilldela/gottskriva överskott som återbäring”. Företagets regler för hantering och fördelning av överskott ska i stället framgå av företagets överskottsregler (se förslaget till 8 kap. 8 a och 8 b §§).

5 kap. 15 §

Bestämmelsen har ändrats på så sätt att den nu även innefattar återköp och flytt av värdet i kollektivavtalsgrundad tjänstepensionsförsäkring.

Det kan vara svårt för en försäkringstagare att bedöma om en försäkringsprodukt är av en sådan art att rätt till återköp eller överföring föreligger. Det är därför av vikt att det vid tecknandet av försäkringsavtalet alltid klargörs om en sådan rätt kan komma ifråga. Denna handlingsregel för försäkringsföretagen har införts för att uppnå detta syfte. Rätten till återköp och flytt ska således framgå av försäkringsavtalet. På detta sätt skapas förutsättningar för den enskilde försäkringstagaren att göra ett aktivt val mellan olika försäkringsprodukter.

Bestämmelsen innebär även att försäkringsföretaget åläggs att utforma sina försäkringsprodukter så att det utan svårigheter kan

bedömas om försäkringen är av en sådan art att rätt till återköp eller överföring föreligger. Företagets bedömning av denna fråga innebär dock givetvis inte någon inskränkning i den lagstadgade rätten till återköp eller överföring som gäller enligt FAL. För det fall att företaget har bedömt att försäkringen inte kan återköpas eller överföras, men försäkringstagaren trots detta framställer ett sådant önskemål, får frågan ytterst prövas av domstol.

De närmare villkoren för återköpet eller överföringen ska framgå av försäkringsavtalet. Detta innefattar villkor om beräkning av återköps- och flyttvärde samt avgifter för återköp och flytt.

Det har även lagts till i bestämmelsen att det ska framgå av försäkringsavtalet om en rätt till återköp eller överföring saknas.

5 kap. 15 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 9.8.2

Paragrafen reglerar hur värdet ska bestämmas vid återköp eller överföring enligt 11 kap. 5 § och 20 kap. 1 a § FAL. Bestämmelsen ersätter andra stycket, första punkten i 11 kap. 18 §, 12 kap. 69 § och 13 kap. 23 §. Gällande bestämmelser avser formellt enbart anspråket på överskott, men i förarbetena till bestämmelsen behandlas även frågor om hur bestämmandet av försäkringens värde i övrigt ska bestämmas. Nu föreslagen paragraf behandlar även sistnämnda frågor och gäller för samtliga livförsäkringsföretag.

Nytt är att den även är tillämplig vid återköp och överföring enligt 20 kap. 1 a § FAL. Här fastlagda regler om flyttvärde gäller endast om det inte träffas ett kollektivavtal med annat innehåll i den del som omfattas av den semidispositiva regeln i nämnd paragraf.

Av *första stycket* följer att återköps- och flyttvärdet ska bestämmas neutralt, dvs. så att varken företaget eller försäkringstagaren vinner eller förlorar på återköpet eller flytten. Denna princip gäller enbart för försäkringsfordran, dvs. belopp, tillgångar och andra värden som försäkringstagaren eller den försäkrade har rätt till enligt avtalet.

Bestämmelsen får i de delar som den omfattar försäkringsfordran betydelse för alla livförsäkringsföretag och ska ligga till grund för mer detaljerade villkor om beräkningen av denna. Sådana villkor ska nämligen tas in i försäkringsavtalet enligt 5 kap. 15 § FRL.

Vid värdering av försäkringsfordran ska, enligt *andra stycket*, hänsyn tas till värdet av garantier och liknande utfästelser. Garantier kan vara av olika slag och utgör en rätt enligt försäkringsavtal. De omfattar bl.a. utbetalningsgarantier och garantiliknande utfästelser som följer av försäkringsavtalet. Detta omfattar bl.a. värdet på andelar i de investeringsfonder som försäkringstagarens premier har placerats i inom fondförsäkring. Försäkringstagaren bör som utgångspunkt ha rätt till värdet av intjänade garantier vid tidpunkten för återköpet och flytten. Detta även om den garantin som utlovades och som bygger på ett fullföljande av premiebetalningen ska infrias först vid en senare tidpunkt. Värdet av garantierna ska bestämmas med hänsyn till hur dessa betalas och förbrukas (se närmare i den allmänna motiveringen, avsnitt 9.8.2).

I den del som avser anspråk på överskott får bestämmelsen enbart betydelse för livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst. Vilka företag som hör dit har behandlats i författningskommentaren till 4 kap. 11 b §. Hur gottskrivningen av överskott ska ske vid återköp och flytt bestäms av företagets överskottsregler, vilket erinras om i *tredje stycket*.

Reglerna bygger på att värdet av försäkringsfordran och anspråket på överskott bestäms och beräknas var för sig. I *fjärde stycket* ges emellertid en möjlighet att beräkna dessa delar gemensamt, om det finns särskilda skäl. En gemensam beräkning förutsätter att företaget inte utan betydande svårigheter eller kostnader kan bestämma och beräkna fordran och anspråket på överskott separat, att en uppdelning inte skulle få någon avgörande betydelse för återköps- eller flyttvärdets storlek samt att en gemensam behandling är förenlig med företagets överskottsregler i övrigt.

Bestämmelserna i kapitlet innehåller inga regler om att företaget ska informera försäkringstagare och andra om återköps- och flyttvärde eller de kostnader som kommer att tas ut i samband med återköp eller flytt. Enligt vårt förslag ska detta regleras i informationsföreskrifter från Finansinspektionen.

5 kap. 15 b §

Förslaget har behandlats i avsnitt 9.8.3.

Bestämmelsen ersätter *andra stycket*, *andra punkten* i 11 kap. 18 §, 12 kap. 69 § och 13 kap. 23 §. Paragrafen innehåller handlingsregler för försäkringsföretag om bestämmande av avgifter vid åter-

köp eller flytt dels för den administrativa hanteringen, dels för obetalda anskaffningskostnader.

Nytt är att den även är tillämplig vid återköp och flytt enligt 20 kap. 1 a § FAL. Här fastlagda regler om avgifter gäller endast om det inte träffas ett kollektivavtal med annat innehåll i den del som omfattas av den semidispositiva regeln i nämnd paragraf.

Första punkten avser *direkta*, administrativa särkostnader som uppkommer för företaget på grund av ett återköp eller en flytt, såsom lön för personal som mera direkt arbetar med återköp och flytt, datakostnader och andra kostnader som direkt har samband med återköpen och överföringarna. Hit räknas alltså inte *indirekta* kostnader, såsom kostnader för att hålla en flyttfunktion, informera försäkringstagarna i återköps- eller flyttfrågor, kontrollera företagets rutiner i sådana sammanhang eller följa upp felaktigt hanterade återköp eller flyttar. Att försäkringarna är av samma slag innebär att de ur kostnadssynpunkt bör behandlas enhetligt därför att särkostnaderna för återköp eller flytt avviker från andra slag av försäkringar.

Avgifter för obetalda anskaffningskostnader, enligt *andra punkten*, avser enbart sådana kostnader som belastar försäkringen under avtalstiden, men som inte har betalats fullt ut när försäkringen återköps eller flyttas. Försäkringsföretagen har rätt att ta ut avgifter för sådana obetalda anskaffningskostnader. Den avgift som enligt andra punkten högst får tas ut vid flytt gäller alltså enbart sådana obetalda anskaffningskostnader som direkt hänför sig till den återköpta eller flyttade försäkringen och som efter en sådan händelse inte längre kan bekostas av denna försäkring.

På samma sätt som för avgifter för hanteringen ska villkoren för ett eventuellt uttag av avgifter för obetalda anskaffningskostnader vid återköp eller flytt tydligt framgå av villkoren i försäkringsavtalet (se 5 kap. 15 § FRL).

5 kap. 16 §

Bestämmelsen ändras endast på så sätt att den även innefattar flytt-rätt av kollektivavtalsgrundad tjänstepensionsförsäkring.

Det är av vikt att det mottagande företaget får tillräckliga upp-gifter exempelvis om vem som är försäkrad respektive försäkrings-tagare hos det avgivande försäkringsföretaget.

Inom kollektivavtalsgrundad försäkring har valcentralen fullmakt att teckna försäkringsavtal för arbetsgivarnas räkning och i dessa fall anges till det mottagande företaget att försäkringstagare är "den försäkrades arbetsgivare". Det innebär att det är valcentralen och inte försäkringsföretagen som i dessa fall har kännedom om vem som är försäkringstagare. Uppgifterna bör således anpassas efter behovet i det enskilda fallet. Medverkan ska ske utan onödig fördröjning.

8 kap. 7 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.9.

I ett *nytt andra stycke* klargörs att vissa livförsäkringsföretag i sina riktlinjer för intressekonflikter ska särskilt behandla intressekonflikter i överskottshanteringen. Tillägget avser livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst. Bestämmelsen är närmast ett förtydligande av gällande bestämmelse.

Ändringen innebär alltså ingen inskränkning av gällande krav på riktlinjer för intressekonflikter i andra avseenden eller för livförsäkringsföretag som får dela ut vinst. I det senare fallet kan emellertid en försäkringstagare enbart ha anspråk på överskott i egenkap av ägare till företaget på grund av inbetalt aktiekapital, delägarinsatser eller medlemsinsatser.

Med "företagets överskott" avses företagets överskott i vid mening. Sådana överskott ska gottskrivas försäkringstagarna och försäkrade enligt överskottsreglerna i FRL i vissa fall, t.ex. vid övergång till vinstutdelning eller delning av livförsäkringsföretag (jfr avsnitt 11.3.7).

Med "olika försäkringars överskott" avses sådana relevanta överskott som ska fördelas på olika grupper av försäkringar enligt principerna i företagets överskottsregler (se förslaget till 8 kap. 8 a och 8 b §§). Vilka överskott som blir relevanta att beakta och hur uppdelningen i olika försäkringar ska göras i praktiken styrs således av företagets antagna överskottsprinciper och övriga överskottsregler.

8 kap. 8 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.1.

I paragrafens *första stycke* anges de grundläggande överskottsregler som ska framgå av företagens bolagsordning eller stadgar i livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst.

Första stycket *första punkten* innebär att det ska klargöras om överskott från olika försäkringar ska tillkomma försäkringstagaren eller den försäkrade. Därmed inbegrips även förmånstagare som vid försäkringsfall eller annan händelse träder i deras ställe.

Enligt *andra punkten* ska det klargöras om anspråken är kollektiva eller individuella. I det första fallet tillkommer överskotten olika försäkringar enbart som grupp. I det senare fallet är anspråken individualiserade på olika försäkringar.

Enligt *tredje punkten* ska det klargöras vilken huvudsaklig princip som ska ligga till grund för överskottshanteringen för olika försäkringar, dvs. om det ska vara den skälighetsprincip som alltjämt gäller för vissa försäkringsavtal enligt övergångsregler till FRL, den kontributionsprincip som kommer till uttryck som huvudregel för överskottshanteringen i bl.a. 11 kap. 8 §, eller någon annan grundläggande princip. Det senare kan vara en princip att alla överskott och underskott schablonmässigt fördelas lika mellan olika försäkringar. Den huvudsakliga innebörden av den alternativa principen bör också framgå av bolagsordningen.

Såsom framgår av andra förslag till regeländringar ska det också anges hur tillgängliga överskott i företagens överskottshantering enligt FRL ska bestämmas (se förslag till ändringar i bl.a. 11 kap. 3 § som gäller alla livförsäkringsaktiebolag). Såsom framgår där är inte livförsäkringsföretag skyldiga att bestämma sådana överskott med hänsyn till vad som är redovisade vinster eller andra överskott enligt redovisningsreglerna.

De principer som ska tas in i bolagsordningen eller stadgarna i dessa avseenden blir alltså avgörande för företagens överskottshantering. Det kan anmärkas att skälighetsprincipen i sin tur ställer ytterligare krav på företagens prissättning för de försäkringar som alltjämt omfattas av principen (se prop. 2009/10:246 s. 279, 331, 387 och 396).

Paragrafen hindrar inte i sig att ett företag har olika principer för olika försäkringar.

Vad som avses med "olika försäkringar" har kommenterats i författningskommentaren till förslaget till ändring i 8 kap. 7 §.

I *andra stycket* erinras enbart om att också livförsäkringsföretag som får dela ut vinst ska ha vissa överskottsregler i bolagsordningen eller stadgarna enligt vissa bestämmelser i 11–13 kap.

8 kap. 8 b §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.2 och 5.4.8.

Paragrafens *första stycke* innebär att styrelsen i livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst ska precisera sina överskottsregler i överskottsriktlinjer. Riktlinjerna blir därmed ett komplement till de mer grundläggande överskottsreglerna i bolagsordningen eller stadgarna enligt förslaget till 8 a § och ingår i begreppet företags överskottsregler.

Överskottsriktlinjerna ska enligt *andra stycket* som en bakgrund beskriva hur tillgängliga överskott bestäms, vilka försäkringar som har rätt till återbäring respektive anspråk på överskott och om de senare anspråken är kollektiva eller individuella samt företags tillämpade överskottsprincip eller överskottsprinciper (jfr 8 kap. 8 a § och bl.a. 11 kap. 3 §).

Överskottsriktlinjerna ska därutöver, enligt *tredje stycket*, ange de mer preciserade principer för tillämpningen av de grundläggande principerna i företags bolagsordning eller stadgar.

Enligt tredje stycket *första punkten* ska företaget således precisera vilka närmare principer som tillämpas för att bestämma olika försäkringars överskott och enligt *fjärde punkten* hur överskott får användas för att täcka underskott. Preciseringsen ska inte bara avse den årliga överskottsfordelningen. De ska inte minst avse hur företaget beaktar underskott och andra ekonomiska svårigheter i samband med återköp eller flytt. Sådana reduktioner är givetvis tillåtna, t.ex. för att beakta en flyttanstormning, eftersom överskotten är företags riskkapital. Enligt första punkten ska principerna klargöras mot bakgrund av och hänvisning till en analys av premierna och villkoren. Detta förhindrar inte mer schablonartade reduktioner om det är förenligt med överskottsreglerna i övrigt. Vad som avses med ”olika försäkringar” har kommenterats i författningskommentaren till förslaget till ändring i 8 kap. 7 §.

Enligt *andra punkten* anges den mer preciserade tillämpningen av skälighets- och kontributionsprincipen.

Tredje punkten avser försäkringar där skälighetsprincipen eller kontributionsprincipen inte gäller. I dessa fall ska företaget klar-

göra om och i så fall hur hänsyn tas till sådana faktorer som kan behöva beaktas när förstnämnda principer tillämpas.

Enligt *fyjärde punkten* preciseras hur överskott från olika försäkringar får användas för att täcka underskott hänförliga till andra försäkringar. Det ska också anges om kompensation utgår för detta, t.ex. i form av interna förlagslån, och vilken kompensation som utgår, t.ex. hur räntan på förlagslånet bestäms.

Femte punkten innebär ett allmänt krav att i överskottsriktlinjerna ange principerna för hur företaget investerar tillgångar motsvarande överskott enligt överskottsreglerna i FRL. Bestämmelsen innebär inte att företag måste bestämma sig för att tillgångar ska placeras i vissa tillgångsslag eller liknande limiter, utan endast att företaget ska beskriva den faktiska investeringsstrategi företaget tillämpar för tillgångar som motsvarar företagets överskott enligt överskottsreglerna i FRL. Om företaget de facto tillämpar särskilda limiter eller andra begränsningar för tillgångar motsvarande överskott, ska detta däremot tas in i överskottsriktlinjerna som bekräftas och beslutas av styrelsen. Detsamma gäller om principerna är olika för överskott från olika försäkringar. Det kan t.ex. vara fråga om att överskott hänförligt till vissa försäkringar investeras mer försiktigt med uteslutande av vissa typer av tillgångar jämfört med överskott hänförliga till andra försäkringar.

Tillämpningen av bestämmelsen i förhållande till nya investeringsregler enligt solvens II-direktivet har behandlats i den allmänna motiveringen (se avsnitt 13.6 och 13.7). Bestämmelsen utesluter inte i sig att informationskravet helt eller delvist kan tillgodoses genom hänvisningar till styrdokument enligt solvens II-reglerna. Sådana regler blir i de delar som det hänvisas till en del av företagets överskottsregler.

Enligt *sjätte punkten* ska överskottsriktlinjerna precisera rutinerna för tillämpningen av överskottsreglerna.

Riktlinjerna ska enligt *sjunde punkten* ange hur överskottsreglerna och rutinerna för tillämpningen av dem ska utvärderas. Det blir här fråga om att klargöra hur interna utvärderingar som görs vid sidan av den oberoende kontroll av överskottsreglerna som föreslås i 8 j § och hur den oberoende kontrollen närmare ska utövas.

I *fyjärde stycket* slås fast att överskottsriktlinjerna ska vara tillräckligt tydliga och fullständiga och att det ska vara möjligt att förstå hur reglerna där förhåller sig till företagets avtalsvillkor för olika produkter som företaget meddelar, reglerna i företagets

bolagsordning eller stadgar samt behandlingen av avsättningar och överskott i såväl redovisnings- som solvenssammanhang.

8 kap. 8 c §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.2.

Paragrafen innebär att berörda företag ska minst årligen utvärdera sina överskottsregler internt. Detta ska också göras om det finns "särskild anledning". Därmed avses väsentliga företagsändringar eller annan händelse som berör företagets eller olika försäkringars överskott på ett väsentligt sätt (jfr 8 i §). När överskottsreglerna ska och får ändras regleras i 8 d §.

8 kap. 8 d §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.2.

Paragrafen klargör att berörda livförsäkringsföretag ska följa sina en gång etablerade överskottsregler och rutiner över tiden, men att ändringar behöver ske om det finns särskilda skäl. Sådana skäl föreligger givetvis om det skulle konstateras att överskottsreglerna i något avseende bryter mot lag.

De får dock ändras även i andra fall, exempelvis om dessa i den praktiska tillämpningen bedöms alltför oklara och behöver förtydligas eller att de förhållanden som låg till grund för reglerna i något avseende har ändrats så att dessa inte längre är aktuella. Ett annat särskilt skäl kan vara att solvensreglerna eller de ekonomiska förutsättningarna ändras så att företaget måste behålla mer kapital i överskottshanteringen eller, motsatsvis, kan frigöra mer riskkapital.

Det kan anmärkas att det inte finns något som hindrar att företagets överskottsregler kopplas direkt till solvensreglerna.

Särskilda skäl innebär alltså en ventil för att ändra överskottsreglerna i oförutsedda situationer och liknande tillbörliga fall. Vad som får anses vara särskilda skäl bör med hänsyn till svårigheterna att förutse alla situationer och ekonomiska samband med anledning av nya överskottsregler och solvensregler, kunna tillämpas mer generöst i praxis de första åren efter införandet av ett lagkrav på överskottsregler.

Paragrafen avser även överskottsregler i företagets bolagsordning eller stadgar. I *andra stycket* erinras om att ytterligare bestäm-

melser om ändring av bolagsordning eller stadgar finns i 12 och 13 kap. För sådana ändringar krävs viss majoritet. En underlåtenhet att ändra bolagsordning eller stadgar i fall det skulle finnas särskilda skäl för det får bedömas på samma sätt som ett nytt lagkrav på att ändra dessa i andra fall, nämligen att om ändring inte sker efter föreläggande av Finansinspektionen kan företaget i sista hand försättas i likvidation.

8 kap. 8 e §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.15.

Paragrafen innebär att berörda företag ska ge in sina överskottsregler och en konsekvensanalys till Finansinspektionen. Överskottsreglerna ska där också offentliggöras. Paragrafen har delvis utformats efter mönster från vad som i dag gäller för försäkrings tekniska riktlinjer. I likhet med sådana riktlinjer kan det förväntas att överskottsreglerna och konsekvensanalysen kommer att offentliggöras hos Finansinspektionen på särskilt sätt och på företagens hemsidor, så att intresserade lätt kan ta del av olika företags överskottsregler. Att kraven på ingivande även gäller ändringar av överskottsregler framgår av *tredje stycket*.

8 kap. 8 f §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.15.

Enligt paragrafen krävs att information om antagna och ändrade överskottsregler ska lämnas till försäkringstagare och försäkrade med anspråk på överskott. Paragrafen har delvis utformats efter mönster från vad som i dag gäller för information om företagets placeringsriktlinjer. Genom att överskottsriktlinjerna ska innehålla information om företagets överskottsregler i bolagsordningen eller stadgarna kan all information enligt paragrafen vanligtvis tillgodoses enbart genom att antagna och ändrade överskottsriktlinjerna översänds.

Enligt *andra stycket* behöver informationen inte lämnas om det finns särskild anledning för att avstå. En sådan anledning kan vara att företaget har försäkrat sig om att informationen kommer att tillhandahållas av en gruppföreträdare eller annan som representerar försäkringstagarna. Det finns då ingen anledning för att infor-

mation om den här typen av beslut ska lämnas en gång till. En annan särskild anledning kan vara att försäkringstagaren uttryckligen avstår från att få informationen eller att denna är okänd eller inte tidigare har kunnat nås av skriftlig information från företaget.

8 kap. 8 g §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.15 och 11.3.3.

Paragrafens *första stycke* reglerar även hur informationen om antagna och ändrade överskottsregler närmare ska lämnas. Bestämmelserna ger utrymme för att lämna informationen på företagets hemsida tillsammans med ett skriftligt meddelande om att den finns där. Parterna kan även komma överens om hur informationen ska lämnas. Den som vill ha en skriftlig underrättelse har dock enligt *andra stycket* rätt att få det.

8 kap. 8 h §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.15.

Paragrafen avser information om företagets överskottsregler till dem som erbjuds att teckna en försäkring i företaget. Paragrafen har delvis utformats efter mönster från vad som i dag gäller för information om företagets placeringsriktlinjer. Informationen behöver inte lämnas om det finns särskild anledning för att avstå. Motsvarande undantag finns i förslaget till 8 kap. 8 f § (se författningskommentaren till nämnda bestämmelse).

8 kap. 8 i §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.15.

Paragrafen avser alla livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst. Sådana företag ska enligt *första stycket* informera försäkringstagarna och försäkrade om väsentliga beslut som angår deras anspråk på överskott, som är företagets riskkapital och som därför kan användas för att täcka företagets eller andra försäkringars underskott. Med beslutet avses i förekommande fall att förslag till beslut om informationen lämnas innan själva beslutet fattas.

Informationskravet avser alla typer av frivilliga och tvingande beslut som berör företagets eller olika försäkringars överskott på

ett mer väsentligt sätt, utan att det är fråga om en sådan övergång till vinstutdelningen eller annan jämförbar företagsändring som avses i 11 kap. 20 § och föreslagna 21 a §. Vilka beslut som berörs har närmare behandlats i den allmänna motiveringen.

Underrättelsen enligt paragrafen gäller inte om motsvarande information ska lämnas till dem enligt andra bestämmelser. Motsvarande information ska exempelvis lämnas enligt nyss nämnda bestämmelser om övergång till vinstutdelning och jämförliga företagsändringar eller tidigare bestämmelser om antagande eller ändringar av företagets överskottsregler, men undantaget kan tillämpas även om motsvarande information ska lämnas på särskilt sätt enligt bestämmelser i andra lagar eller författningar. Kungörelser om överlåtelse av försäkringsbestånd omfattas inte av undantaget eftersom informationen inte lämnas direkt till dem.

Informationen behöver inte heller lämnas om det av annan anledning finns särskild anledning för att avstå. Undantaget överensstämmer med motsvarande undantag för information om överskottsregler (se författningskommentaren till 8 f §).

I *andra stycket* regleras vad informationen ska innehålla.

Huvudregeln enligt *tredje stycket* är att underrättelsen ska lämnas inom "rimlig tid" innan själva beslutet fattas, men att detta kan underlåtas om det finns särskilda skäl. Vad som utgör rimlig tid får bedömas från fall till fall. I sådana fall ska enligt den föreslagna bestämmelsen underrättelsen i stället lämnas så snart särskilda skäl för att inte lämna informationen har upphört.

Av *fjärde stycket* framgår hur informationen ska lämnas. Den ska lämnas på motsvarande sätt som för nya och ändrade överskottsriktlinjer (se författningskommentaren till 8 g §). I dessa fall räcker dock en årlig skriftlig erinran om att informationen finns tillgänglig på hemsidan, om inte försäkringstagaren eller den försäkrade begär annat.

8 kap. 8 j §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.14.

Bestämmelsen innebär genom *första stycket* ett krav på en regelbunden oberoende kontroll av hur företaget efterlever överskottsreglerna. I stycket klargörs att det är fråga om en kontroll utöver vad som kan följa av andra regler för företaget, såsom revisionsreglerna och solvensreglerna. Kontrollen omfattar enligt paragrafen

inte bara överskottsregler i FRL utan även överskottsregler enligt annan författning som kan komma att beslutas i framtiden, t.ex. regler från Finansinspektionen. Kontrollen ska även omfatta företagets egna antagna överskottsregler, inklusive olika regler i överskottsriktlinjerna.

Andra stycket behandlar vem som får utöva kontrollen. Utöver företagets revisor tillåts annan sakkunnig, vilket innebär att granskningen även kan utövas av t.ex. en advokat. Oavsett vem som utför granskningen gäller enligt stycket ett allmänt krav på lämplighet för uppgiften.

För andra än företagets revisor gäller enligt andra stycket vad som sägs om lekmannarevisor. För att beakta att det kan finnas andra krav i lag, författning eller yrkesetiska regler för granskares yrkesutövning anges i det stycket att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan utfärda regler som innebär att dessa tar över bestämmelserna om lekmannarevisorer.

Enligt *tredje stycket* ska revisorn eller annan granskare utfärda ett särskilt yttrande över kontrollen.

8 kap. 9 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.10.

Paragrafen har kompletterats med ett bemyndigande för regeringen eller annan myndighet att meddela föreskrifter om utformningen och innehållet i riktlinjer för intressekonflikter och överskottsriktlinjer. Samtidigt har nuvarande bemyndigade om placeringsriktlinjer omformulerats på motsvarande sätt.

11 kap. 3 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.1, 5.4.3, 5.4.13, och 5.5.2.

Paragrafen avser vilka särregler som ska finnas i bolagsordningen för ett livförsäkringsaktiebolag utöver eller i stället för de regler som ska finnas i bolagsordningen enligt ABL. Nuvarande första stycket har bildat en egen ny paragraf (se nya 3 a §).

Det tidigare andra stycket har bildat en *ny första punkt* och begränsats till vinstdisposition och förlusttäckning i årsredovisningen. Den *nya andra punkten* avser fastställandet av överskott enligt företagets överskottsregler som ska anges om denna avviker

från vad som bestäms genom årsredovisningen. Denna förändring är en följd av att tillgängligt överskott för fördelning mellan försäkringstagare och försäkrade i livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst, eller mellan aktieägare i livförsäkringsaktiebolag som får dela ut vinst, inte måste bestämmas med koppling till redovisade vinster enligt vårt förslag. Det kan anmärkas att det senare inte innebär några inskränkningar av de vinstutdelningsrestriktioner som gäller för vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag enligt ABL.

Andra punkten möjliggör även regler om delegation till styrelsen att bestämma hur stort överskott som är tillgängligt.

Till skillnad från i dag föreskrivs i *tredje punkten* att bolagsordningen mer allmänt ska ange att bolaget får dela ut vinst, om så är fallet. Vidare ska det också enligt punkten framgå om bolaget inte får dela ut vinst. Denna grundläggande fråga måste alltså framdeles alltid framgå av bolagsordningen, vilket även är fallet i många företag redan i dag.

Till skillnad från gällande bestämmelse förhindras därmed en ordning där bolaget anger att det bara får dela ut viss del av vinsten. Syftet är att förhindra delvis vinstutdelande företagsformer.

I *andra stycket* erinras om att bolagsordningen ska innehålla sådana överskottsregler som ska anges i bolagsordningen enligt 8 kap. 8 a § första stycket (se kommentaren till nämnda paragraf). Det träffar livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst.

Ändringen i nuvarande andra stycket får som konsekvens att livförsäkringsaktiebolag som får dela ut vinst enligt bolagsordningen ska i sin helhet följa vinstutdelningsreglerna i 18 kap. ABL. Detta motsvarar vad som i sak gäller för skadeförsäkringsaktiebolag och aktiebolag i allmänhet. Övriga livförsäkringsaktiebolag, dvs. sådana som inte får dela ut vinst, får bara göra sådana värdeöverföringar som följer av övriga bestämmelser i kapitlet (se vidare kommentaren till 16 §).

11 kap. 3 a §

Bestämmelsen har flyttats hit från nuvarande 11 kap. 3 § första stycket.

11 kap. 4 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 7.2.1.

Aktieägarnas rätt att besluta i bolagets angelägenheter utövas vid bolagsstämman (7 kap. 1 § ABL). I 7 kap. 2 § ABL stadgas att aktieägare har rätt att delta i bolagsstämman. Vissa formkrav ställs dock upp i bestämmelsen. Paragraferna är även tillämpliga på hybridbolag (se 11 kap. 1 § första stycket FRL). Bolagsstämman är aktiebolagets högsta beslutande organ även i frågor om överskott. Det är därför av vikt att försäkringstagare får insyn i denna beslutsprocess. Den nya paragrafen innebär att försäkringstagarna ges rätt att närvara och yttra sig på stämman.

Bestämmelsen i gällande 4 § har flyttats till en ny 4 b §.

11 kap. 4 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 7.2.2.

I 7 kap. 16 § ABL regleras aktieägares initiativrätt på bolagsstämman. I bestämmelsen ställs vissa tidsfrister upp för att begäran ska godtas. Paragrafen är även tillämplig på hybridbolag. För att förbättra insyn och inflytande för försäkringstagarna och försäkrade med anspråk på överskott i ett hybridbolag införs nu en ny bestämmelse som innebär att dessa har rätt att få ett ärende behandlat vid bolagsstämman. Begäran ska ske skriftligen hos styrelsen inom de tidsfrister som framgår av 7 kap. 16 § ABL.

11 kap. 4 b §

Nuvarande 11 kap. 4 § ska betecknas 11 kap. 4 b §.

11 kap. 4 c §

Förslaget har behandlats i avsnitt 7.2.2

I 7 kap. 25 § ABL regleras tillhandahållandet av redovisningshandlingar och revisionsberättelse till aktieägaren inför årsstämman. Paragrafen är även tillämplig på hybridbolag. För att förbättra insynen för försäkringstagarna och de försäkrade med anspråk på överskott i ett hybridbolag införs nu en ny bestämmelse som innebär en rätt för dem att ta del av dessa handlingar. Ifråga om hur

informationen på begäran ska lämnas till dem hänvisas till föreslagna bestämmelser om underrättelser om överskottsreglerna (se 8 kap. 8 g §).

Eftersom det här är fråga om mer regelbunden information år från år kan kravet på skriftlig erinran, enligt förslaget, tillgodoses genom en enda årlig erinran. En sådan årlig erinran kan samtidigt även omfatta annan regelbunden information om överskottshanteringen, dvs. en erinran om sådan löpande information om beslut som påverkar överskott väsentligt (se 8 kap. 8 i §) och om protokoll från bolagsstämman (se 11 kap. 5 a §).

11 kap. 4 d §

Förslaget har behandlats i avsnitt 7.2.2.

Av 7 kap. 32–35 §§ ABL framgår styrelsens och den verkställande direktörens upplysningsplikt i förhållande till aktieägarna. Paragraferna är även tillämpliga på hybridbolag. För att förbättra insynen för försäkringstagarna och de försäkrade med anspråk på överskott i ett hybridbolag införs nu en bestämmelse som innebär att dessa ges motsvarande möjligheter till upplysningar.

11 kap. 5 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.7.

Förslaget innebär genom kompletteringen i den *nya första punkten* en förstärkt likabehandlingsprincip till skydd för de försäkringstagare och försäkrade (eller andra ersättningsberättigade) som har försäkringar som medför anspråk i överskott.

Ändringen innebär i jämförelse med gällande rätt ett tydligare krav på att styrelse och stämman inte får fatta beslut som inte på ett tillbörligt sätt beaktar företagets och olika försäkringars överskott, även om överskotten kan användas som företagets riskkapital.

I likhet med i dag omfattar särregeln endast livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst, eftersom det endast är i sådana bolag som försäkringstagarna och försäkrade eller deras förmånsstagare kan ha anspråk på vad som tidigare benämndes ackumulerade vinster. Detta tydliggörs i paragrafen. Paragrafen har i övrigt

anpassats redaktionellt med hänsyn till utredningens förslag till begrepp i andra bestämmelser.

I fråga om vad som är tillbörligt eller inte måste givetvis hänsyn tas till innehållet i de överskottsregler som företaget har beslutat om och befattningshavarens möjligheter att avstå från att fatta ett beslut. Bestämmelserna träffar inte heller sedvanliga affärsbeslut även om det senare skulle visa sig att beslutet var till nackdel för försäkringstagarna.

11 kap. 5 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 7.2.2.

Av 7 kap. 49 § ABL framgår att protokollet från bolagsstämman ska hållas tillgängligt för aktieägarna senast två veckor efter stämman. Paragrafen är även tillämplig på hybridbolag.

För att förbättra insynen för försäkringstagarna och försäkrade med anspråk på överskott i ett hybridbolag införs nu en bestämmelse som innebär att dessa ges motsvarande möjligheter. Ifråga om hur informationen på begäran ska lämnas till dem hänvisas till föreslagna bestämmelser om underrättelser om överskottsreglerna (se 8 kap. 8 g §).

Eftersom det här är fråga om mer regelbunden information är frågan om kravet på skriftlig erinran, enligt förslaget tillgodoses genom en enda årlig erinran (jfr kommentaren till 4 c §).

11 kap. 6 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.11 och 7.2.2.

Enligt 7 kap. 50 § ABL har aktieägare, styrelsen, en styrelseledamot eller den verkställande direktören talerätt mot ett bolagsstämmobeslut.

Talerätten har nu utvidgats i hybridbolag till att omfatta även försäkringstagare och försäkrad med anspråk på överskott. Detta medför att dessa har rätt att föra tala om överträdelser bl.a. av vinstutdelningsförbudet i FRL och överskottsregler i hybridbolags bolagsordningar. Vidare utvidgas talerätten till bolagsstämmobeslut som strider mot sådana överskottsriktlinjerna som vi föreslår.

Samtidig begränsas talerätten i fråga om försäkringstekniska riktlinjer och placeringsriktlinjer, eftersom det inte finns anledning

att ge försäkringstagarna och motsvarande försäkrade en talerätt mot sådana interna regler som i enlighet med våra förslag får en tydligare roll som skyddsregler för försäkringsfordringar.

11 kap. 7 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 7.2.3.

Mot bakgrund av att försäkringstagarna och försäkrade med anspråk på överskott i grunden finansierar hybridbolagets verksamhet bör de ges ett större inflytande än enligt dagens regler, enligt vilka de ska utse minst en av styrelseledamöterna.

Ändringen innebär att mer än en fjärdedel av styrelseledamöterna ska utses av försäkringstagarna, av försäkrade med anspråk på överskott eller av någon intressegrupp som har anknytning till dem. Dessa försäkringstagarrepresentanter ska vara oberoende enligt reglerna i andra stycket.

11 kap. 7 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 7.2.3.

Styrelsens ordförande i ett hybridbolag har ett särskilt ansvar för att leda arbetet och se till att styrelsen fullgör sina uppgifter enligt lag eller annan författning samt myndigheters beslut (se 8 kap. 17 § första stycket ABL). Om inte annat föreskrivs i bolagsordningen eller har beslutats av bolagsstämman, väljer styrelsen ordförande (se 8 kap. 17 § andra stycket ABL). Nu nämnda regler gäller även i hybridbolag. För att ytterligare stärka försäkringstagarnas ställning i hybridbolag införs nu en bestämmelse med innebörd att styrelsens ordförande ska vara oberoende enligt bestämmelserna i paragrafen.

11 kap. 11 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.7 och 7.2.4.

Ändringarna i paragrafens *första stycke*, *första punkten* innebär att den förstärkta likhetsprincipen även ska gälla för styrelsens beslut om överskottshantering (jfr ändringarna i 5 §). Bestämmelsen torde i normalfallet enbart få betydelse för beslut av bolagets styrelse. Den har dock i likhet med dagens regel inte begränsats på det

sättet, utan utvidgningen träffar även annan befattningshavare. Motivet är att det inte kan uteslutas att beslut av väsentlig betydelse för försäkringstagarnas anspråk på överskott skulle kunna beslutas efter delegation av i första hand verkställande direktören.

Styrelsen är kollektivt ansvarig för bolagets organisation och förvaltning. Detta gäller även försäkringstagarrepresentanter i styrelsen. Med beaktande av att värdena i hybridbolaget fullt ut är reserverade för försäkringstagarna bör styrelsens uppdrag bestämmas till att primärt verka för försäkringstagarnas bästa, vilket inte förhindrar att styrelsen sekundärt verkar för ett väl fungerande bolag som tar tillvara samordningsvinster på ett sätt som knyter an till aktieägarintresset. För att tydliggöra denna primära lojalitetsplikt införs nu en bestämmelse i *andra punkten* med innebörd att styrelsen inte får företa en rättshandling eller någon annan åtgärd som – i fall av intressekonflikt – inte tillvaratar försäkringstagarnas intresse framför aktieägarnas intresse.

Ändringarna i *tredje punkten* är en följd av ändringarna i första punkten.

Andra stycket har ändrats till följd av våra förslag om införande av överskottsriktlinjer. Den innebär att styrelsen inte heller ska vara förpliktigad att följa anvisningar som strider mot överskottsriktlinjer.

11 kap. 16 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.4.

I paragrafens *första stycke* förtydligas att vinstutdelningsförbudet i FRL avser ett värdeöverföringsförbud. Värdeöverföringar får därför bara ske om företaget får dela ut vinst enligt bolagsordningen eller om det är förenligt med enskilda bestämmelser i 11 kapitlet. Ändringen innebär inte någon egentlig saklig förändring, eftersom vinstutdelningsförbudet i aktiebolagsrättslig praxis redan tidigare tolkats som ett värdeöverföringsförbud.

Såsom framhålls i den allmänna motiveringen ger bestämmelsen utrymme för att beakta de delvis olika syften som bär upp vinstutdelningsreglerna i ABL respektive FRL.

Andra stycket har förtydligats med hänsyn till att endast livförsäkringsföretag som får dela ut vinst enligt bolagsordningen ska tillämpa vinstutdelningsreglerna i ABL, medan övriga livförsäkringsaktiebolag ska tillämpa överskottsreglerna i FRL.

11 kap. 18 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.13.

Paragrafen – som lägger fast kontributionsprincipen – har anpassats som ett led i en tydligare gränsdragning mellan rättigheter till återbäring enligt avtal och anspråk på överskott enligt företagets bolagsordning. Genom att de förra rättigheterna följer direkt av avtal har paragrafen begränsats till fördelningen av överskott enligt överskottsreglerna.

Paragrafen kräver inte i sig att överskott ska fördelas löpande, men får betydelse när överskott ska fördelas på olika försäkringar, vilket klargörs i paragrafen. Bestämmelsen har också begränsats till livförsäkringsbolag som inte får dela ut vinst. Detta är en följd av att försäkringstagare och andra ersättningsberättigade inte får ha anspråk på överskott med anledning av försäkringar i sådana livförsäkringsföretag som får dela ut vinst.

Liksom i dag innebär paragrafen en huvudregel om hur överskott ska fördelas mellan olika försäkringar. En annan princip för hanteringen av överskott för alla eller vissa försäkringar måste, enligt preciseringen i paragrafen, ha stöd av villkor i bolagsordningen. Paragrafen hindrar alltså inte i sig att företag antar en princip som innebär att vissa försäkringar inte har anspråk på överskott och därmed inte heller ansvarar för andra försäkringars underskott (se förslaget till 8 kap. 8 a §).

Nuvarande bestämmelser om flyttvärde och flyttavgifter i andra stycket föreslås nu i stället regleras i 5 kap. 15 a och b §§.

11 kap. 20 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.3.1–11.3.5.

Paragrafen anger förutsättningarna för ombildning av hybridbolag till ett livförsäkringsbolag som får dela ut vinst (övergång till vinstutdelning). Förslagen till ändringar innebär flera förtydliganden som motiverats närmare i den allmänna motiveringen.

Ändringen i *andra punkten* preciserar vilka som ska höras. Till skillnad från i dag ska även försäkrade med anspråk på överskott höras samt alla försäkringstagare och försäkrade i förmånsbestämda försäkringar.

Ändringen i *tredje punkten* är en konsekvens av att försäkrade ska höras enligt andra punkten. Förslaget innebär att dessa har en röst var.

Genom ändringen av *fyjärde punkten* skärps beviskraven något för bedömningen av att övergången inte försämrar för försäkringsstagare och andra ersättningsberättigade. Vidare klargörs att bedömningen ska avse såväl deras försäkringsfordringar som anspråk på överskott.

Femte punkten är ny och klargör mot bakgrund av ändringar i 3 § att villkoret i bolagsordningen ska ange mer allmänt att företaget får dela ut vinst. Vidare förtydligas i bestämmelsen mot bakgrund av nuvarande förarbeten och praxis att villkoret ska börja tillämpas vid inledningen av ett räkenskapsår.

Sjätte punkten är också ny. Den ställer krav på tillräcklig information för att övergången ska få godkännas.

Nuvarande *andra stycket* om villkor om förlusttäckning har utgått som en följd av överskottshanteringen inte måste kopplas till årsredovisningen och att företagets överskottsregler ska framgå av bolagsordning och överskottsriktlinjer på ett mer heltäckande sätt än hittills (se förslagen till 8 kap. 8 a och 8 b §§).

Nuvarande bestämmelser i *tredje stycket* om sättet för underrättelser om en ombildning har ersatts med en hänvisning till bestämmelserna om underrättelser om överskottsregler som i större utsträckning medger underrättelser på andra sätt än genom post (se förslaget till 8 kap. 8 g §).

Bestämmelser i nuvarande *fyjärde stycket* om vad som ska gälla vid fusioner med och beståndsöverlåtelse till vinstutdelande företag har överförts till egna paragrafer. Reglerna där har i förhållande till i dag delvis förtydligats och ändrats i sak (se vidare förslaget till 21 a och 21 b §§).

11 kap. 21 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.3.7 och 11.3.8.

Paragrafen behandlar gottskrivning av företagsvärden när ett hybridbolag ombildas till ett livförsäkringsaktiebolag som får dela ut vinst.

Den första ändringen i *första stycket* innebär att uppskrivningsfonden inte längre nämns bland de fonder som ska gottskrivas. Ändringen är närmast av rättelsekaraktär och motiveras av att en

uppskrivningsfond inte ska få förekomma i livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst (se 5 kap. 4 § ÅRFL). Om en sådan fond ändå skulle ha redovisats ska värdena motsvarande fonden beaktas inom ramen för gottskrivning av andra övervärden.

Den andra ändringen i första stycket preciserar värderingstidpunkten.

Den tredje ändringen i stycket klargör att fördelningen mellan försäkringstagare och andra berörda ska ske på ett sätt som är förenligt med företagets överskottsregler (se 8 kap. 8 a § första stycket och 8 b §).

Andra stycket är nytt och klargör vad som ska beaktas som andra övervärden och hur sådana ska värderas. Vidare föreskrivs att värderingen ska ske med hänsyn till företagsändringen art. Det senare markerar att det inte är givet att värderingen alltid ska ske enligt tillämpliga redovisningsregler.

11 kap. 21 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.6.

Den föreslagna nya paragrafen ställer upp förutsättningar för sådana företagsändringar som kan jämföras med övergång till vinstutdelning. Paragrafen motsvarar delvis tidigare bestämmelser i 20 § om underrättelser och beaktande av försäkringstagares rätt i samband med fusion och överlåtelse av försäkringsbestånd.

Genom *första stycket första punkten* föreslås nuvarande krav på underrättelse enligt 20 § första stycket, andra punkten och att ändringen inte försämrar för försäkringstagare och försäkrade enligt nämnda paragraf fjärde punkten utvidgade till delning och vissa avvecklingsfall som syftar till att livförsäkringar som medför anspråk på överskott överförs till ett vinstutdelande företag där andra har anspråk på överskottet. Nytt är att övergången genom kopplingen till 20 § första stycket, sjätte punkten även villkoras av tillräckligt bra information i underrättelsen. Bestämmelserna syftar till att försäkringstagarnas anspråk på överskott vid övergång till vinstutdelning inte ska kunna kringgå genom förfaranden som får motsvarande ekonomiska konsekvenser.

Första stycket *andra punkten* behandlar vissa beslut som fattas frivilligt av företaget och ska följas av det överlåtande företags likvidation eller avveckling av försäkringar med anspråk i överskott. Det är här således fråga om förfaranden som kan jämföras med

beståndsöverlåtelse enligt FRL eller delning enligt ABL och som få motsvarande ekonomiska konsekvenser för försäkringstagarna och försäkrade med anspråk i bolagets överskott.

Andra stycket klargör närmare vilka beslut som är villkorade av att förutsättningarna enligt första stycket är uppfyllda.

11 kap. 21 b §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.6.

Paragrafen behandlar gottskrivning av värden vid fusioner mellan livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst och motsvarande företag som får dela ut vinst.

Avvikelsen i förhållande till 21 § motiveras av att försäkringstagarna och försäkrade i fusionsfallen har möjligheter att få del av andra övervärden i det vinstutdelande bolaget genom att träda in som delägare.

I *andra stycket* klargörs att fördelningen av överskott som återbäring eller på annat sätt ska vara förenligt med företagets överskottsregler.

11 kap. 21 c §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.6.

Paragrafen behandlar genom hänvisning till 21 b § gottskrivning av värden vid delning av livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst och där en del av verksamheten övergår till ett eller flera företag som får dela ut vinst.

Avvikelsen i förhållande till 21 § motiveras av att försäkringstagarna och försäkrade även här har möjligheter att få del av andra övervärden i det nya vinstutdelande bolaget genom att träda in som delägare.

11 kap. 21 d §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.6.

Paragrafen behandlar gottskrivning av värden vid överlåtelse av verksamhet följt av likvidation av livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst när överlåtelsen sker till ett livförsäkringsföretag som får dela ut vinst.

Avvikelsen i förhållande till 21 § motiveras av att försäkringstagarna och försäkrade även här har möjligheter att få del av andra övervärden i det vinstutdelande bolaget genom att träda in som delägare.

11 kap. 21 e §

Förslaget har behandlats i avsnitt i avsnitt 11.3.3 och 11.6.

Paragrafen behandlar hur underrättelser ska lämnas till försäkringstagare och försäkrade med anspråk på överskott vid övergång till vinstutdelning eller jämförbara företagsändringar i ett livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst. Underrättelserna ska lämnas på samma sätt som vid underrättelse om antagna eller ändrade överskottsregler (se kommentaren till 8 kap. 8 g §).

11 kap. 21 f §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.4.

Bestämmelsen innebär att ett vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag inte kan byta kategori till ett bolag som får dela ut vinst.

Ett liknande förbud mot kategoribyte finns inom den allmänna bolagsrätten för aktiebolag med särskild vinstutdelningsbegränsning (se 32 kap. 15 § ABL).

11 kap. 46 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.11.

I bestämmelsen klargörs att överskottet efter en likvidation i ett livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst, sedan alla förpliktelser har infriats, ska gå till de försäkringstagare och försäkrade som har anspråk på överskott enligt reglerna i bolagsordningen. Vidare slås fast att fördelningen mellan dem ska ske på ett sätt som är förenligt med företagets överskottsregler, dvs. såväl reglerna om överskottshanering i bolagsordningen som överskottsriktlinjerna. Även här görs på samma sätt som vid en övergång till vinstutdelning undantag för tillgångar som motsvarar aktieägarnas aktiekapital och överkursfond (jfr kommentaren till 11 kap. 21 §).

11 kap. 50 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.6.

Ändringen innebär att det ska framgå av firman för ett vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag att bolaget får dela ut vinst.

11 kap. 51 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.11.

Den föreslagna ändringen innebär att överskottsriktlinjer ingår bland de regler som omfattas av skadeståndsansvar enligt paragrafen. Sådana riktlinjer ska upprättas enbart av bolag som inte får dela ut vinst (se 8 kap. 8 b §).

Det följer redan av 29 kap. 1 § ABL att talan kan föras mot överträdelse av lag och överskottsregler i bolagsordningen.

12 kap. 1 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.12.

Det nya *tredje stycket* innebär att alla försäkrade i försäkringar med anspråk på överskott kan göras till delägare. Den försäkrade kan enligt förslaget göras till delägare jämte försäkringstagaren eller i stället för försäkringstagaren.

Stycket avser alla ömsesidiga livförsäkringsbolag, dvs. även sådana som får dela ut vinst och där anspråket på överskott följer av obligatoriska delägarinsatser från delägarna. En förutsättning är dock att den försäkrade redan har eller får ett anspråk på överskott i företaget, exempelvis på grund av nya försäkringar som medför sådana anspråk i företag som inte får dela ut vinst eller på grund av tillskjutna delägarinsatser i företag som får dela ut vinst.

12 kap. 3 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.5.2.

Paragrafen har kompletterats med hänsyn till förslaget om delägarinsatser i ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst (se vidare kommentaren till förslaget till ändringen av 12 kap. 11 §).

12 kap. 9 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.5.1, 5.7.5 och 5.7.7.

Paragrafen har kompletterats med hänsyn till förslaget om införandet av en ordning med delägarinsatser i ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst (se vidare kommentaren till förslaget till ändringen av 12 kap. 11 §).

Vidare har vissa regler om registrering av garantikapitalet tagits bort. Det motiveras inte bara av att det av andra regler i FRL följer att hela garantikapitalet ska vara inbetalt för att registrering ska få ske (se 12 kap. 18 § andra stycket). Det motiveras också av att inbetalning av hela beloppet är en förutsättning för registrering i livförsäkringsföreningar (se 13 kap. 5 §).

För att underlätta försäkringsföretagens riskkapitalförsörjning föreslås genom en ändring i *andra stycket* att garantikapital och delägarinsatser kan tillskjutas på annat sätt än genom pengar om Finansinspektionen medger det. Ett sådant medgivande kan inspektionen villkora med begäran om intyg som styrker egendomens existens och värde för den bedriva försäkringsrörelsen.

12 kap. 10 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.5 och 5.7.9.

Nuvarande lagkrav i *första stycket* på återbetalning av garantikapitalet så snart det inte längre behövs för att rörelsen ska bedrivas ändamålsenligt har slopats. Detta innebär bättre möjligheter att behålla sådant riskkapital jämfört med i dag.

Vidare har en återbetalning av delägarinsatser och förlagsinsatser, i likhet med återbetalning av garantikapitalet, villkorats av att återbetalningen är förenlig med kapitalbasreglerna. Detta förstärker kapitalets roll som riskkapital.

Övriga ändringar är närmast redaktionella eller en följd av ändringarna i andra paragrafer.

12 kap. 11 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.1, 5.4.12, 5.4.13 och 5.5.2.

Den nya *punkten 7 a* får betydelse för ömsesidiga försäkringsbolag som får dela ut vinst. Kompletteringen innebär att sådana bolag ska ta in villkor i bolagsordningen om ägarkapital i form av

delägarinsatser i överensstämmelse med vad som gäller för ekonomiska föreningar enligt 2 kap. 2 § första stycket, fjärde punkten FL. Till skillnad från sådana föreningar tillåts enligt nya punkten 7 a *första strecksatsen* även att delägarinsatserna har formen av kvotandelar på motsvarande sätt som numera gäller för aktier i aktieföretag. Av tillägget ”alternativt” framgår att delägarinsatserna måste vara av ena eller andra slaget. Ett företag kan alltså inte blanda nominella insatser och kvotandelar i delägarkapitalet.

Den nuvarande *punkten 14* har begränsats till skadeförsäkringsbolag och innebär att tidigare regler gäller för dessa.

Punkterna 14 a–14 c är nya avser vilka särregler som ska finnas i bolagsordningen för ett ömsesidigt livförsäkringsbolag utöver eller i stället för de regler som ska finnas i bolagsordningen enligt FL. De motsvara i sak ändringarna för livförsäkringsaktieföretag i 11 kap. 3 §.

Den *första strecksatsen* i punkt 14 a kräver att livförsäkringsbolaget anger om det får dela ut vinst eller inte. Till skillnad från gällande bestämmelse förhindras därmed en ordning där bolaget anger att det bara får dela ut viss del av vinsten. Syftet är att förhindra delvis vinstutdelande företagsformer.

Den *andra strecksatsen* motsvarar delvis regler i nuvarande punkten 14, men har begränsats till dispositioner i årsredovisningen.

Den *tredje strecksatsen* avser fastställandet av överskott enligt företagets överskottsregler som ska anges om detta avviker från vad som bestäms genom årsredovisningen. Denna förändring är en följd av att tillgängligt överskott för fördelning mellan försäkringstagare och försäkrade i bolag som inte får dela ut vinst respektive mellan delägare i bolag som får dela ut vinst inte måste bestämmas med koppling till redovisade vinster.

I *punkten 14 b* erinras om att bolagsordningen ska innehålla sådana överskottsregler som ska anges i bolagsordningen enligt 8 kap. 8 a § första stycket. Som en konsekvens av att bolaget får dela ut vinst enligt bolagsordningen ska bolaget ha delägarinsatser och i sin helhet följa vinstutdelningsreglerna i 10 kap. FL (jfr förslaget till 64 §).

Den nuvarande *punkten 16* behålls oförändrad och innebär att tidigare regler gäller för skadeförsäkringsbolag och livförsäkringsbolag som får dela ut vinst.

Nya punkten 16 a torde främst få betydelse för sådana försäkrade i ömsesidiga livförsäkringsbolag som inte får dela ut vinst.

Försäkrade kan nämligen ha anspråk på överskott i sådana bolag utan att behöva vara delägare (jfr 12 kap. 1 § som anger att försäkringstagare i grunden är delägare och att vissa försäkrade får göras till delägare). Bolagsordningen ska enligt paragrafen innehålla närmare regler om hur andra än delägare som har anspråk på överskott ska beaktas jämfört med delägarnas anspråk.

12 kap. 16 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.7.

Paragrafen har kompletterats med hänsyn till förslaget om delägarinsatser i ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst.

12 kap. 17 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.7 och 5.7.9.

Paragrafen har kompletterats med hänsyn till förslaget om delägarinsatser i ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst.

Garantikapital och delägarinsatser får fullgöras med annat än pengar om Finansinspektionen medger det (se förslaget till 12 kap. 9 §). Ett sådant medgivande kan inspektionen villkora av att tillgångarna förvaras på visst sätt tills styrelse valts. Därför föreslås ingen ändring i förevarande paragraf för att beakta sådana tillskott.

12 kap. 18 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.7.

Paragrafen har kompletterats med hänsyn till förslaget om delägarinsatser i ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst.

12 kap. 19 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.7.

Paragrafen har kompletterats med hänsyn till förslaget om delägarinsatser i ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst.

12 kap. 20 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.7.

Ändringarna är av samma slag som i 19 §.

12 kap. 22 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.5.2.

Genom *första stycket* i paragrafen görs bestämmelser i 3 kap. och 4 kap. FL om medlemsinsatser m.m. tillämpliga på ömsesidiga försäkringsbolag under förutsättning att företaget är ett sådant bolag som får dela ut vinst enligt bolagsordningen. Hänvisningen innebär bl.a. att sådana företag tydligt måste avgränsa och särbehandla inbetalningar av delägarinsatser från inbetalningar av premier.

Hänvisningen innebär i likhet med vad som gäller för medlemskapet i ekonomiska föreningar i allmänhet att delägarskapet som huvudregeln är fritt och öppet. Delägarskapet är vidare personligt och kan inte överlåtas. Däremot kan de ekonomiska rättigheter som är knutna till själva andelen i föreningen, den s.k. andelsrätten, överlåtas (se Ds 2009:55 på s. 135).

Andra stycket innebär ett undantag från FL och klargör att företag kan i bolagsordningen bestämma storleken av vad som erhålls vid avgång som medlem på annat sätt än vad som följer av nämnda bestämmelse i FL. Det gäller såväl i fråga om medlemsinsatser som ackumulerade överskott. I bestämmelsen erinras dock om att anspråk på förlagsinsatser inte får inskränkas genom sådana regler.

12 kap. 23 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.5.2 och 5.7.4.

Paragrafen har ändrats i enlighet med våra förslag till nya överskottsregler. I *första stycket* klargörs att förlagsinsatser enligt FL bara får finnas i ömsesidiga skadeförsäkringsbolag respektive ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst. I de senare bolagen ska försäkringstagare och försäkrade som är delägare bidra med ett grundläggande riskkapital i form av delägarinsatser enligt vårt förslag till ändring i 12 kap. 11 och 64 §§.

Gränsen i 5 kap. 1 § FRL för högsta beloppet av förlagsinsatser ska, enligt *andra stycket*, inte heller framdeles gälla för ömsesidiga livbolag. Vidare har den nuvarande alternativa begränsningen har

föreslagits slopad för att förbättra de ömsesidiga försäkringsbolagens kapitalanskaffningsmöjligheter.

Som en följd av de föreslagna ändringarna utgår dispensregeln i *tredje stycket* som obehövlig.

12 kap. 23 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.8.2 och 5.8.3.

I bestämmelsen klargörs först och främst att vinstandelslån, kapitalandelslån och konvertibla skuldebrev inte får användas i ömsesidiga försäkringsbolag. För att inte riskera en felaktig tolkning görs även undantag från alla kapitalanskaffningsformer som anges i de bestämmelser det hänvisas till, bl.a. teckningsoptioner.

12 kap. 29 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.7.

Ändringen innebär en förstärkt likabehandlingsprincip av försäkringstagare och försäkrade i ömsesidiga livförsäkringsbolag som inte får dela ut vinst. Ändringen är av samma slag som förslaget till ändring av 11 kap. 5 § (se kommentaren till denna bestämmelse).

12 kap. 29 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.12.

Ändringen innebär ett förbud för ställföreträdare att följa föreskrifter från stämma eller annat organ som står i strid med FL, FRL, ÅRFL eller överskottsriktlinjerna.

Paragrafen motsvarar i sak ändrade 13 kap. 12 § (se kommentaren till denna bestämmelse).

12 kap. 36 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.12.

Undantaget i nya *andra stycket* innebär att försäkringstagare och försäkrade med anspråk på överskott i denna typ av bolag alltid har samma förslagsrätt som försäkringstagare och försäkrade i hybrid-

bolag. För dessa får alltså förslagsrätten inte inskränkas genom bolagsordningen.

12 kap. 38 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.12.

Ändringen innebär att försäkringstagare och försäkrade med anspråk på överskott i denna typ av bolag alltid ska ha samma närvaro- och yttranderätt som försäkringstagare och försäkrade i hybridbolag (jfr 37 §).

12 kap. 40 §

Förslaget har behandlats i avsnitten 11.3.1 och 11.3.5.

I paragrafens *första stycke, första punkten* finns regler om vilken majoritet en övergång till vinstutdelning kräver på stämman. Ändringen innebär en viss skräpning och att reglerna blir lika med försäkringsföreningarna.

Andra punkten är ny för de ömsesidiga försäkringsbolagen och anger vilka som ska underrättas om en övergång till vinstutdelning. Den avser endast fall där fullmäktige finns. De som ska underrättas överensstämmer med vad som gäller för hybridbolag.

Nya tredje punkten om kraven på att ändringen inte får försämra försäkringstagares rättigheter har också ändrats på samma sätt som för livförsäkringsaktiebolagen.

Fjärde punkten om hur villkoret ska se ut och när det ska börja tillämpas överensstämmer också med våra förslag för livförsäkringsaktiebolagen (se kommentaren till 11 kap. 20 §). Detsamma gäller nya *femte punkten* om tillräcklig information.

12 kap. 40 a §

Förslagen har behandlats i avsnitt 11.3.7 och 11.3.8.

Paragrafen reglerar hur överskott ska hanteras vid en övergång till vinstutdelning i ömsesidiga livförsäkringsbolag. Enligt paragrafen ska företaget då gottskriva överskott motsvarande konsolideringsfonden som återbäring. Av andra förslag följer också att en konsolideringsfond inte får förekomma i ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst.

Avvikelsen jämfört med övergång till vinstutdelning i hybridbolag motiveras av att försäkringstagarna och försäkrade med anspråk på överskott kan fortsätta vara delägare i bolaget efter övergången och därmed få del av övervärdena framgent.

12 kap. 40 b §

Förslagen har behandlats i avsnitt 11.6.

Den föreslagna paragrafen ställer upp förutsättningar för sådana företagsändringar som kan jämföras med övergång till vinstutdelning. Paragrafen saknar motsvarighet i gällande bestämmelser för ömsesidiga livförsäkringsbolag men överensstämmer med våra förslag om underrättelse och beaktande av försäkringstagares rätt i samband med fusion och överlåtelse av försäkringsbestånd samt vissa likvidations- och andra avvecklingsfall (se förslaget och kommentaren till 11 kap. 21 a §).

12 kap. 40 c §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.6.

Paragrafen behandlar fördelning av konsolideringsfonden och övervärden i fusioner mellan ömsesidiga livförsäkringsbolag som inte får dela ut vinst och motsvarande företag som får dela ut vinst. Den motsvarar i sak 11 kap. 21 b § med motsvarande anpassning som i 40 a § (se kommentarerna till angivna bestämmelser).

12 kap. 40 d §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.6.

Paragrafen innebär att motsvarande regler om gottskrivning av överskott som föreslås för fusioner även ska gälla vid överlåtelse av försäkringsbestånd och annan verksamhet från ett ömsesidigt försäkringsbolag som inte får dela ut vinst till ett eller flera vinstutdelande livförsäkringsföretag, när det förstnämnda bolaget efter överföringen ska försättas i likvidation. Reglerna motsvarar i sak föreslagna bestämmelser i 11 kap. 21 d § med motsvarande anpassning som i 40 a § (se kommentarerna till angivna bestämmelser).

12 kap. 40 e §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.3.3 och 11.6.

Den föreslagna paragrafen avser underrättelser till försäkringsstagare och försäkrade i försäkringar som medför anspråk på överskott när det är fråga om övergång till vinstutdelning eller jämförbara företagsändringar i ömsesidiga livförsäkringsbolag som inte får dela ut vinst. I fråga om hur informationen ska lämnas hänvisas i paragrafen till reglerna om underrättelser av antagande och ändringar av företagets överskottsregler (se förslaget till nya 11 kap. 21 d § och 8 kap. 8 g §).

12 kap. 40 f §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.4.

Paragrafen innebär ett förbud mot bolagsordningsändringar som innebär att ett ömsesidigt livförsäkringsbolag som får dela ut vinst blir ett sådant bolag som inte får dela ut vinst.

Ändringen överensstämmer med motsvarande regel för livförsäkringsaktiebolag (se förslaget till nya 11 kap. 21 f §).

12 kap. 63 §

Paragrafen har anpassats med hänsyn till att avkastning på garanti-kapital inte ska utgå som vinstutdelning utan i form av ränta. Den har också anpassats med hänsyn till att delägarinsatser som medför anspråk i överskott i form av vinstutdelning till delägare ska finnas i sådana bolag som får dela ut vinst.

12 kap. 64 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.1, 5.4.13 och 5.5.2.

Paragrafens *första stycke* har anpassats med hänsyn till våra förslag om en indelning av ömsesidiga livförsäkringsbolag i sådana som får dela ut vinst enligt bolagsordningen och sådana som inte får dela ut vinst.

Ändringen i *andra stycket* klargör att ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst ska tillämpa vinstutdelningsreglerna i FL

I *tredje stycket* klargörs att vissa gåvor enligt FL får lämnas även av sådana ömsesidiga livförsäkringsbolag som inte får dela ut vinst.

Det bör anmärkas att inbetalningar av delägarinsatser ska behandlas åtskilt från inbetalda premier. De överskott som uppkommer i sådana bolag ska behandlas enligt reglerna i 10 kap. FL. Överskottet ska också återgå till försäkringstagarna genom vinstutdelning eller överskottsutdelning i den ordning som föreskrivs i 10 kap. FL. Det finns således inget lagligt utrymme för att gottskriva återbäring från en konsolideringsfond enligt den ordning som föreskrivs för livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst (se förslagen till ändringar i bl.a. 12 kap. 9 §).

12 kap. 64 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.7.

Paragrafen klargör att överskott enligt FRL som får användas för vinstutdelning enligt FL kan överföras till delägarinsatser genom insatsemission. En liknande bestämmelse finns i 10 kap. 2 a § FL.

12 kap. 65 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.5 och 5.7.7.

Paragrafen – och dess rubrik – har anpassats med hänsyn till föreslagna nya överskottsregler och att avkastning på garantikapital utgår i form av ränta. I likhet med tidigare ska enligt paragrafen stämman besluta om sådan avkastning. Garantikapital kan enbart förekomma i ömsesidiga livförsäkringsbolag som inte får dela ut vinst, vilket tydliggörs i den nya bestämmelsen.

Den tidigare regeln om att räntan inte får uppgå till större belopp än vad styrelsen har föreslagit eller godkänt har utgått som en följd av att utbetalningen av räntan inte ska omfattas av vinstutdelningsregler.

För ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst gäller bestämmelserna om vinstutdelning i 10 kap. FL för utdelning till delägare och förlagsinnehavare (se förslaget till 64 §).

12 kap. 67 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.6.

Paragrafen som avser återbäringsskyldighet för utbetalningar som strider mot lag har anpassats med hänsyn till att vinstutdelning kan ske till delägare i ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst.

12 kap. 69 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.13.

Paragrafen som lägger fast kontributionsprincipen har anpassats på motsvarande sätt som 11 kap. 18 § (se kommentaren till den bestämmelsen).

Reglering av flyttvärde och flyttavgifter i andra stycket föreslås nu i stället regleras i 5 kap. 15 a och b §§.

Det kan anmärkas att nuvarande 68 § om att årsvinsten ska användas för återbäring om inte annat följer av bolagsordningen föreslagits slopad bl.a. som en följd av att överskottshanteringen inte måste kopplas till redovisningen.

12 kap. 70 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.8.

Ändringen i paragrafen innebär att endast ömsesidiga livförsäkringsbolag som inte får dela ut vinst får ha en konsolideringsfond.

12 kap. 71 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.8.

Ändringen innebär att enbart livförsäkringsbolag som får dela ut vinst kan ha en reservfond.

12 kap. 77 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.12.

Paragrafen som avser skifte av ett ömsesidigt försäkringsbolags tillgångar föreslås bilda tre nya stycken.

I första stycket slås fast att samma regler som tidigare gäller för ömsesidiga skadeförsäkringsbolag.

Andra stycket avser enbart ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst. I dessa fall ska skifte ske till de som var delägare vid likvidationsbeslutet. Detta motiveras av att dessa har anspråk på överskottet på grund av delägarinsatserna. Vidare framgår att fördelningen ska ske efter avdrag för förlagsinsatser.

Tredje stycket avser ömsesidiga livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst. Bestämmelsen klargör att garantikapitalet ska tillgodoses och att tillgångarna i övrigt ska fördelas mellan delägare, försäkringstagare och försäkrade med anspråk på överskott samt att fördelningen ska vara förenlig med företagets överskottsregler (jfr 8 kap. 8 a § första stycket och 8 b §).

Paragrafen har samband med våra förslag till nya 11 § 16 a.

12 kap. 81 §

Andra stycket har kompletterats med anledning av nya bestämmelser om övergång till vinstutdelning och jämförliga företagsförändringar. Ändringen erinrar om att reglerna i 40 § om fusioner mellan ömsesidiga livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst respektive sådana bolag som får dela ut vinst ska beaktas.

12 kap. 86 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.6.

Ändringen i *fjärde stycket* klargör att föreslagna särbestämmelser i 40 § om fusioner mellan ömsesidiga livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst respektive sådana bolag som får dela ut vinst även ska beaktas även vid fusioner genom absorption av helägt dotterbolag.

12 kap. 86 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.12.

Genom hänvisning till angivna paragraf i FL får talan föras av delägare mot beslut som överträder FL och bolagsordningen. Denna ändring får betydelse för alla ömsesidiga försäkringsbolag.

Genom *första punkten* utvidgas talerätten till beslut som strider mot överskottsriktlinjer. Sådana riktlinjer ska upprättas enbart av livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst enligt förslaget till nya 8 kap. 8 b §.

Genom *andra punkten* utvidgas talerätten till försäkrade som inte är delägare men som ändå har anspråk på överskott. Ändringen får betydelse enbart för sådana bolag som inte får dela ut vinst, eftersom delägarna alltid har anspråk på överskott på grund av inbetalda delägarinsatser i sådana bolag som får dela ut vinst (se förslaget till ändringar i 11 §).

I 11 kap. 6 § föreslås liknande bestämmelser för livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst.

12 kap. 87 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.12.

I 13 kap. FL finns bestämmelser som kan medföra ansvar vid överträdelse av FL och ett ömsesidigt försäkringsbolags bolagsordning. Enligt våra förslag ska alla ömsesidiga livförsäkringsbolag ha bestämmelser om överskottshanteringen i bolagsordningen som kan utlösa sådant ansvar vid överträdelser (se förslaget till ändringar i 11 och 64 §§). I förslaget till förevarande paragraf utvidgas ansvaret till att även omfatta överträdelser av överskottsriktlinjer. Sådana riktlinjer ska upprättas av livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst enligt förslaget till nya 8 kap. 8 b §.

12 kap. 88 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.5.2.

Ändringen avser första stycket. Den innebär att ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst ska ha begreppet ”vinstutdelande” eller förkortningen ”vinstutd” i firmanamnet.

Ändringen överensstämmer med motsvarande regel för livförsäkringsaktiebolag (se förslaget till ändring i 11 kap. 50 §).

13 kap.

Utredningens förslag innebär att i sak samma regler ska gälla för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar. Till följd av skillnader i författningsteknik för hänvisningar i 12 kap. respektive 13 kap. till FL kan enskilda regler behöva formuleras annorlunda. Skillnader uppkommer även genom att ägare betecknas som delägare i ömsesidiga försäkringsbolag och medlemmar i försäkringsföreningar, vilket i sin tur får betydelse för våra förslag om ägarinsatser som betecknas som delägarinsatser i 12 kap. och medlemsinsatser i 13 kap. Detta medför emellertid ingen saklig skillnad utan i båda fallen ska insatserna i grunden hanteras såsom medlemsinsatser enligt FL, med de fåtal avvikelser som kan följa av FRL.

Mot bakgrund av detta och vissa skillnader i associationsrättsliga regler för de båda företagsformerna, behöver vissa av våra föreslagna ändringar i 12 kap. inte göras i 13 kap. För livförsäkringsföreningarna behövs exempelvis inte någon ny bestämmelse om att försäkrade med anspråk på överskott kan göras till medlem, eftersom de redan i dag kan göras till medlemmar enligt gällande 13 kap. 1 §. Sådana förhållanden kommenteras endast undantagsvis i det följande. I övrigt hänvisas till prop. 2009/10:246 s. 344 ff.).

13 kap. 4 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.8.

Andra stycket är nytt och innebär ett förbud mot uttaxering i livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst.

13 kap. 5 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.5.1, 5.7.5 och 5.7.7.

Paragrafen har kompletterats med hänsyn till förslagen om ändringar av tillåtna finansieringsformer och införande av en ordning med medlemsinsatser i livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst.

I enlighet med vår principiella utgångspunkt att samma överskottsregler bör gälla för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar innehåller författningsförslaget vissa andra ändringar (se vidare kommentaren till 12 kap. 9 §).

13 kap. 6 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.1, 5.4.12, 5.4.13 och 5.5.2.

Ändringarna avser stadgarnas innehåll och är i huvudsak av motsvarande slag som för ömsesidiga livförsäkringsbolag i 12 kap. (se vidare kommentaren till 12 kap. 11 §).

Ändringen i *åttonde punkten* är en följd av att uttaxeringsmöjligheterna begränsats för livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst.

13 kap. 7 §

Ändringen är följdändringar som beror på att nuvarande verksamhetskapital ska betecknas garantikapital och att medlemsinsatser ska finnas i livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst.

13 kap. 7 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.5.1.

Paragrafen är ny. Ändringen är av motsvarande slag som för ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst i 12 kap. 22 a § (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 8 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.5.2.

Ändringen klargör enbart att livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst ska ha ett medlemsregister enligt FL. Ett sådant krav följer av hänvisningen till 3 kap. 6 § FL i föreslagna 7 a §.

13 kap. 9 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.9.

Ändringen slopar vissa begränsningar för upptagande av garantikapital och är av motsvarande slag som i 12 kap. 23 § (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 9 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.4 och 5.7.7.

Ändringen villkorar en återbetalning av garantikapital, förlagsinsatser och medlemsinsatser av att kapitalbasreglerna i FRL uppfylls.

Paragrafen motsvarar föreslagna 12 kap. 10 § (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 12 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.12.

Ändringen innebär att vissa föreskrifter från stämman eller annat organ inte heller får följas om de står i strid med överskottsriktlinjerna.

13 kap. 16 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 7.2.3.

Ändringen innebär att även försäkrade med anspråk på överskott ska beaktas vid prövningen av om hälften-kravet för utseende av fullmäktige är uppfyllt. Ändringen är av motsvarande slag som i 12 kap. 87 § (se författningskommentaren till den paragrafen).

13 kap. 17 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.7.

Paragrafen är ny och innebär en förstärkt likabehandlingsprincip i livförsäkringsföreningar som inte får dela ut vinst. Den är av motsvarande slag som 12 kap. 29 § (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 17 b §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.3.

Paragrafen klargör att ett förbud mot konvertibla skuldebrev och vissa andra finansieringsformer som brukar användas i aktie-

bolag inte får användas av försäkringsföreningar. Den är av motsvarande slag som 12 kap. 23 a § (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 18 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.3.1–11.3.5.

Paragrafen är ny och motsvarar 12 kap. 40 § om övergång till vinstutdelning (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 18 b §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.3.6.

Paragrafen är ny och motsvarar 12 kap. 40 a § om gottskrivning av värden vid övergång till vinstutdelning (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 18 c §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.6.

Paragrafen är ny och motsvarar 12 kap. 40 b § om förutsättningar för att godta företagsförändringar jämförbara med vinstutdelning (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 18 d §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.6.

Paragrafen är ny och motsvarar 12 kap. 40 c § om gottskrivning av värden vid fusion med vinstutdelande företag (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 18 e §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.6.

Paragrafen är ny och motsvarar 12 kap. 40 d § om gottskrivning av värden vid hel verksamhetsöverlåtelse till vinstutdelande företag (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 18 f §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.3.3.

Paragrafen är ny och motsvarar 12 kap. 40 e § om underrättelser om övergång till vinstutdelning eller andra jämförbara företagsändringar (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 18 g §

Förslaget har behandlats i avsnitt 11.4.

Paragrafen är ny och motsvarar 12 kap. 40 f § om förbud mot övergång från vinstutdelning (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 19 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.5.1.

Ändringen klargör när livförsäkringsföreningar är ett livförsäkringsföretag som får dela ut vinst och vilka överskottsregler sådana företag ska tillämpa. Ändringen är av motsvarande slag som i 12 kap. 64 § (se kommentaren till den paragrafen).

Slopadet av erinran om skifteslikvid är en följd av att sådana frågor regleras i 30 a § och inte avser vinstutdelning.

13 kap. 19 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.7.

Paragrafen som är ny behandlar användning av överskott för insatsemission. Den är av motsvarande slag som i 12 kap. 64 a § (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 20 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.7.5 och 5.7.7.

Ändringen är en följd av att verksamhetskapital benämns garantikapital och att avkastning på sådant riskkapital utgår i form av ränta. Ändringen är av motsvarande slag som i 12 kap. 65 § (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 22 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.8.

Ändringen innebär att endast livförsäkringsföreningar som inte får dela ut vinst får ha en konsolideringsfond. Ändringen är av motsvarande slag som i 12 kap. 70 § (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 23 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.13.

I paragrafen ändras nuvarande bestämmelser om kontributionsprincipen med hänsyn till nya överskottsregler. *Andra stycket* om flyttvärde och flyttvärde har flyttats till 5 kap. och ändrats i sak. Ändringen är av motsvarande slag som i 12 kap. 69 § (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 24 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.8.

Ändringen klargör att endast skadeförsäkringsföreningar och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst får ha en reservfond. Ändringen är av motsvarande slag som i 12 kap. 71 § (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 25 §

Paragrafen har ändrats med hänsyn till att verksamhetskapital ersätts av garantikapital. Motsvarande bestämmelse finns redan i dag för ömsesidiga försäkringsbolag i 12 kap. 66 §.

13 kap. 30 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.12.

Paragrafen behandlar vilka som ska ha del av tillgångar vid en livförsäkringsförenings upplösning. Den motsvarar 12 kap. 77 § andra och tredje styckena (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 32 §

I paragrafen erinras om vissa bestämmelser om fusioner med vinstutdelande företag. Ändringen är av motsvarande slag som i 12 kap. 81 § (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 36 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.12.

Paragrafen medför en utvidgad talerätt mot överträdelse av företagsregler och är av motsvarande slag som i 12 kap. 86 a § (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 38 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.12.

Paragrafen medför en utvidgad skadeståndsrätt och är av motsvarande slag som i 12 kap. 87 § (se kommentaren till den paragrafen).

13 kap. 39 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.5.2.

Ändringen innebär att det ska framgå av firmanamnet om en livförsäkringsförening får dela ut vinst. Ändringen är av motsvarande slag som i 12 kap. 88 § (se kommentaren till den paragrafen).

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

I *första punkten* läggs ikraftträdande- och tillämpningstidpunkterna av bestämmelserna fast. Lagen ska träda ikraft den 1 juli 2014 och tillämpas från och med den 1 januari 2015.

Andra och tredje punkterna avser övergångsbestämmelser knutna till i första hand överskottsfrågor för att möjliggöra förberedelser av till nya avtals- och överskottsregler under år 2014 (se avsnitt 5.11). Äldre rätt få dock tillämpas även i andra avseenden eftersom bestämmelserna ska börja tillämpas först från den 1 januari 2015.

Enligt övergångsreglerna till nu föreslagna ändringar i FAL gäller äldre rätt för äldre försäkringar, alltså försäkringar som har meddelats före ikraftträdandet, om de inte har förnyats därefter. Detta innebär bl.a. att den flytträtt som sedan den 1 juli 2007 gäller för individuella förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar även fortsättningsvis kommer att gälla för äldre försäkringar av denna art. Den flytträtt som nu föreslås omfattar däremot inte förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar. I *fyjärde punkten* stadgas att de nya bestämmelserna i 5 kap. 15 a och 15 b §§ om flyttvärde och flyttavgifter ska tillämpas på överföring av värdet i en sådan försäkring. I kombination med övergångsreglerna i första punkten innebär detta att de nya bestämmelserna om beräkning av flyttvärde och flyttavgifter ska börja tillämpas på återköp och flyttar som sker från och med den 1 januari 2015.

De nya flytträttsreglerna gäller retroaktivt för privata pensioner och för premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar – såväl individuella som kollektivavtalade – där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit (se övergångsbestämmelserna till FAL, tredje punkten).

I *femte och sjätte punkterna* stadgas att bestämmelserna i 5 kap. 15 a och 15 b §§ ska tillämpas i dessa fall.

Övergångsbestämmelsen i tredje punkten får betydelse för 8 kap. 8 b § tredje stycket fjärde punkt som kräver vissa analyser som upprättats vid bestämmande av premier för försäkringar första gången. Den relevanta tidpunkten bör bestämmas med hänsyn till företagets överskottsprinciper i det enskilda fallet.

17.2 Förslaget till lag om ändring i försäkringsavtalslagen (2005:104)

1 kap. 7 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 9.8.5.

I 6 § första stycket stadgas att försäkringsvillkor som i jämförelse med bestämmelserna i lagen är till nackdel för försäkringstagaren eller dennes rättsinnehavare eller för den försäkrade är utan verkan mot någon av dem, om inte annat anges i denna. I 7 § *punkt 4* i paragrafen läggs fast att detta inte gäller kollektivavtalsgrundad försäkring på viss där preciserad nivå. I en ny 20 kap. 1 a § föreslås

nu en lagstadgad flytträtt för den försäkrade när det gäller kollektivavtalad premiebestämd tjänstepensionsförsäkring där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit. Paragrafen har justerats med hänsyn till detta.

11 kap. 4 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 9.8.5.

Definitionen av tjänstepensionsförsäkring har sin grund i den definition av begreppet som finns i IL (se 58 kap. 7 § första stycket IL). Enligt FAL är en personförsäkring en livförsäkring, en sjukförsäkring eller en sjuk- och olycksfallsförsäkring. En personförsäkring kan tecknas på försäkringstagarens eller någon annans liv eller hälsa. I olika avdelningar behandlas individuell personförsäkring, grupppersonförsäkring och kollektivavtalsgrundad personförsäkring (se 1 kap. 2 § FAL). I FAL förekommer enstaka specialregler om livförsäkring och sjuk- och olycksfallsförsäkring.

Nu föreslagna definition av tjänstepensionsförsäkring innebär att det är en speciell form av livförsäkring, som i sin tur är en form av personförsäkring. Införandet av definitionerna förmånsbestämd – och premiebestämd tjänstepensionsförsäkring, vilka utgår från vilket åtagande arbetsgivaren har och vem som bär risken för utfallet av försäkringen, bryter inte systematiken i FAL. Det är dock av vikt att dessa definitioner inte får en generell omfattning – med de risker till feltolkningar av andra bestämmelser i lagen som ett sådant förfarande kan ha – utan endast får giltighet i de paragrafer där de är direkt tillämpbara.

11 kap. 5 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 9.8.5.

Försäkringstagaren har enligt *andra stycket, första meningen* en lagstadgad flytträtt av alla individuella personförsäkringar. Detta förutsatt att inte annat följer av försäkringens art och att inte rätt till överföring saknas enligt IL. Denna rätt omfattar enbart överföring av pensionsförsäkringar enligt de regler som läggs fast i 58 kap. 18 § tredje stycket andra meningen IL (se prop. 2006/07:26 s. 51–52).

I *andra meningen* inskränks denna rätt – förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar omfattas inte av den obligatoriska överföringsrätten. I *tredje meningen* förtydligas att en överföring inte ska anses ha skett om byte av förvaltningsform vidtas inom ramen för ett försäkringsavtal förutsatt att detta sker innan försäkringsfall har inträffat. Det är vanligt att försäkringsavtal innehåller vissa valmöjligheter, t.ex. kan villkoren möjliggöra en fördelning av sparandet och förvaltningen av pensionskapitalet mellan ett fondförsäkringsmoment, ett traditionellt försäkringsmoment, men även vissa riskmoment kan ingå. Bestämmelser i IL (58 kap. 10 och 11 §§) säkerställer att det finns en fastställd pensionsålder och utbetalningstid för försäkringsavtalet och därmed hela pensionskapitalet, oavsett om kapitalet förvaltas i ett fondförsäkringsmoment eller i ett traditionellt försäkringsmoment.

Bestämmelsen innebär att byte av förvaltningsform kan göras utan att något nytt försäkringsavtal måste tecknas. Det ges således en möjlighet att byta förvaltningsform för det befintliga pensionskapitalet – helt eller delvis, successivt under viss tid eller vid ett tillfälle. För att förhindra problem med de skattemässiga utbetalningsvillkoren bör regeln inskränkas till att omfatta byten inom ramen för försäkringsavtalet före försäkringsfall. Detta får till konsekvens att byte av förvaltningsform inom ramen för försäkringsavtalet som sker efter det att försäkringsfall har inträffat är att betrakta som en flytt, vilket innebär att flyttreglerna då blir tillämpliga.

I *tredje stycket, första meningen* regleras överföring av premiebestämd tjänstepensionsförsäkring där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats. I en sådan situation kan försäkringstagaren/arbetsgivaren överlåta försäkringen till en ny arbetsgivare efter medgivande från den försäkrade – som regelmässigt har ett oåterkalleligt förmånstagarförordnande (se 14 kap. 9 § FAL). Den nya arbetsgivaren kan – efter medgivande från den försäkrade – överföra försäkringens värde till en nytecknad försäkring och fortsätta premiebetalningen. En ytterligare möjlighet är att försäkringstagaren/arbetsgivaren överlåter försäkringen till den försäkrade.

Som ett komplement till detta ges den försäkrade enligt bestämmelsen en lagstadgad flytträtt. Den innebär att den försäkrade får möjlighet att på egen hand och utan krav på formell överlåtelse begära och genomföra en flytt när arbetsgivaren har fullgjort sina förpliktelser enligt pensionsutfästelsen. När den försäkrade

utnyttjar denna rätt innebär det att den försäkrade tecknar en ny mottagande försäkring som försäkringstagare.

Det är av vikt att kapitalet bibehåller sin identitet av tjänstepensionskapital även i den nytecknade försäkringen. I skattelagstiftningen föreslås därför att det klarläggs att det vid överföring av kapital från en tjänstepensionsförsäkring ska det överförda kapitalet placeras i en ny tjänstepensionsförsäkring med en arbetsgivare som åtagit sig premiebetalningen eller med den försäkrade som försäkringstagare (se kommentaren till 58 kap. 18 § tredje stycket II).

En sådan inskränkning i försäkringstagarens/arbetsgivarens avtalsenliga förfoganderätt får enligt allmänna principer anses godtagbar eftersom den visserligen ändrar förutsättningarna för ingångna avtal, men att förändringen inte får anses vara till men för avtalsparterna – arbetsgivarens förpliktelser enligt försäkringen har upphört, samtidigt som den försäkrade står risken i försäkringen.

Att försäkringstagaren i en premiebestämd tjänstepensionsförsäkring har upphört att existera eller har avlidit innebär att flytträtten i praktiken inte har någon betydelse i dessa situationer eftersom det inte längre finns någon försäkringstagare som kan utöva denna rätt. Inte heller kan försäkringstagaren i tjänstepensionssammanhang lämna medgivande till den försäkrade att flytta. Enligt ett *nytt tredje stycke, andra meningen* ges därför den försäkrade en lagstadgad flytträtt i dessa fall. Detta innebär att den försäkrade har rätt till överföring av kapitalet i den gamla försäkringen till en ny mottagande försäkring som den försäkrade tecknar. Även i dessa situationer är det av vikt att kapitalet bibehåller sin identitet av tjänstepensionskapital i den nya försäkringen. För att säkerställa detta föreslås som nämnts ändringar av skatteflyttsbestämmelsen i 58 kap. 18 § tredje stycket II (se kommentaren till den bestämmelsen). I en sådan situation har arbetsgivarens åtagande enligt pensionsutfästelsen upphört, liksom anställningen och det är därför rimligt att förfoganderätten över försäkringen övergår på den försäkrade som är den på vars liv försäkringen gäller.

15 kap. 4 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 9.8.5.

Ändringen innebär att paragrafen utvidgas till att gälla även flera försäkringar som inte får utmätas. Den är en följd av ändringen i

58 kap. 18 § tredje stycket IL som innebär ett förtydligande om att det ska vara möjligt att överföra hela värdet även från flera pensionsförsäkringar till en nytecknad sådan försäkring.

20 kap. 1 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 9.8.5.

När det gäller kollektivavtalsgrundad personförsäkring framgår pensionsutfästelsen vanligtvis av kollektivavtalet. Vilken försäkringsgivare som kan förmedla tjänstepension kan finnas utpekad i kollektivavtalet. Försäkringsgivarna kan också vara upphandlade av kollektivavtalsparterna. Det finns normalt ett icke-valsalternativ för de försäkrade som inte gör något aktivt val. I annat fall kan den försäkrade göra val mellan olika försäkringsgivare och inom ITP-planen och avtalspension SAF-LO medges även den försäkrade flytt mellan de av kollektivavtalsparterna valde försäkringsföretagen (se närmare i avsnitt 8.4).

För hantering av kollektivavtalade försäkringar för arbetare och tjänstemän inom privat sektor gäller i huvudsak följande. Arbetsgivaren tecknar ett pensionsavtal med en valcentral. Enligt detta avtal ges valcentralen i uppdrag att teckna en kollektivavtalsgrundad tjänstepensionsförsäkring för arbetsgivarens räkning i ett försäkringsföretag och med den anställda som försäkrad. Valcentralen sköter även premiehanteringen mellan arbetsgivaren och försäkringsföretaget samt viss informationsgivning. Denna hantering medför att försäkringsföretagen inte känner till vem som är arbetsgivare och försäkringstagare, i stället omnämns försäkringstagaren anonymt som ”den försäkrades arbetsgivare”.

Detta system innebär också att den försäkrade vanligtvis inte kan läsa ut vem som är försäkringstagare/arbetsgivare i de årliga värdebesked som valcentralerna skickar ut avseende fribrev. Det kan i vissa avseenden vara till en nackdel för den försäkrade. Ordningen kan emellertid även innebära en fördel när den försäkrade byter arbetsgivare inom samma kollektivavtalsområde och vill behålla samma försäkringsgivare. I sådana fall medger systemet att nästa arbetsgivare via ett avtal med valcentralen kan fortsätta att betala in premier på samma försäkringsavtal utan att försäkringen formellt behöver överlåtas. I sådana fall uppstår inget fribrev vid arbetsgivarbyte. Systemet tycks även möjliggöra att valcentralen vid en flytt där arbetsgivaren inte existerar eller har avlidit kan teckna

en ny försäkring vid flytt av pensionskapital, vilket också är en fördel för den försäkrade i dessa fall.

I de fall bytet av arbetsgivare sker efter det att ett fribrev uppstått, medger pensionsavtalet att valcentralen i många fall återuppstår överföringen av premier till den tidigare försäkringen, vilket innebär att ett fribrev "försvinner" genom att försäkringen återgår till att vara premiedragande. Detta gäller oavsett om den försäkrade har valt att flytta pensionskapitalet inom de alternativ som parterna har ställt till förfogande. I samtliga fall gäller dock att om försäkringsgivaren ändrar sina villkor – t.ex. beträffande vilken garanti som ska gälla – så att det inte är tillåtet att nyteckna eller utöka äldre försäkringsavtal, uppstår fribrev som arbetsgivaren/försäkringstagaren inte kan återuppta premiebetalningen på. I dessa fall får valcentralen i stället teckna en ny tjänstepensionsförsäkring efter arbetsgivarbytet.

Tjänstepensionsförsäkringsavtalet är regelmässigt en pensionsförsäkring enligt IL. Värdet av en sådan försäkring kan återköpas eller överföras enligt 58 kap. 18 § IL.

I *första stycket, första meningen* läggs huvudregeln för försäkringstagarens överföringsrätt på kollektivavtalsområdet fast. Detta förutsätter att inte annat följer av försäkringens art och att rätt till överföring inte saknas enligt IL. Av regeln framgår motsatsvis att flytträtten inte omfattar förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar. Det bör särskilt uppmärksammas att överföringsrätten enligt denna paragraf även omfattar den situation som uppstår när delar bryts ut ur ett förmånsbestämt system för att omvandlas till en premiebestämd pension, exempelvis alternativ TTP (se avsnitt 8.4.1).

I *andra meningen* förtydligas att en överföring inte ska anses ha skett om byte av förvaltningsform vidtas inom ramen för ett försäkringsavtal, förutsatt att detta sker innan försäkringsfall inträffat (se i övrigt kommentaren till 11 kap. 5 § andra stycket, tredje meningen).

I *andra stycket, första meningen* regleras överföring av värdet av premiebestämd, kollektivavtalsgrundad tjänstepensionsförsäkring där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats (beträffande tillämpligheten av regeln vid byte av arbetsgivare enligt nu gällande kollektivavtal inom privat sektor, se ovan). I dessa fall ska den försäkrade ges en lagstadgad flytträtt. Den innebär att den försäkrade får möjlighet att på egen hand och utan krav på formell överlåtelse begära och genomföra en flytt när

arbetsgivaren har fullgjort sina förpliktelser enligt pensionsutfästelsen eller kollektivavtalet. När den försäkrade utnyttjar denna rätt innebär det att denne tecknar en ny mottagande försäkring som försäkringstagare. Den enda restriktionen som gäller dessa fall är att den nya försäkringen ska vara en tjänstepensionsförsäkring (se kommentaren till 58 kap. 18 § tredje stycket II).

En sådan inskränkning i försäkringstagarens/arbetsgivarens avtalsenliga förfoganderätt får enligt allmänna principer anses godtagbar eftersom den visserligen ändrar förutsättningarna för ingångna avtal, men att förändringen inte får anses vara till men för avtalsparterna – arbetsgivarens förpliktelser för premiebetalningen för försäkringen enligt pensionsutfästelse eller kollektivavtal har upphört, samtidigt som den försäkrade står risken för utfallet av försäkringen. Däremot kan i dessa kollektivavtalsförhållanden vissa av arbetsgivarens åtagande enligt pensionsutfästelsen kvarstå (se i övrigt kommentaren till 11 kap. 5 § tredje stycket, första meningen).

Att försäkringstagaren i en tjänstepensionsförsäkring har upphört att existera eller har avlidit innebär att flytträtten formellt saknar betydelse i dessa situationer eftersom det inte längre finns någon försäkringstagare som kan utöva flytträtten. Inte heller kan försäkringstagaren lämna medgivande till den försäkrade att flytta. Som nämnts ovan när det gäller kollektivavtalad försäkring på det privata området så tycks valcentralernas hantering möjliggöra flytt även i dessa fall. Enligt *andra stycket, andra meningen* ges emellertid den försäkrade en lagstadgad flytträtt i dessa fall. Detta innebär att den försäkrade har rätt till överföring av värdet av den gamla försäkringen till en ny mottagande försäkring som den försäkrade tecknar. Även i dessa fall är den enda restriktionen att den nytecknade försäkringen ska vara en tjänstepensionsförsäkring (se i övrigt kommentaren till 11 kap. 5 § tredje stycket, andra meningen).

När det gäller premiebestämda kollektivavtalade tjänstepensionsförsäkringar under pågående premiebetalning gäller den semi-dispositiva regel som framgår av *tredje stycket*. Detta innebär att kollektivavtalsparterna ges möjlighet att genom bestämmelser i kollektivavtal avstå från att låta lagregler om flytträtt gälla för avtalsområdet, alternativt utforma en annan form av flytträtt än den som fastställs i lagstiftningen. Det bör betonas att denna semi-dispositiva regel inte omfattar situationer där premiebetalningen har upphört, dvs. bland annat då den försäkrade har flytträtt enligt *andra stycket, andra meningen*.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

I *punkt 1* läggs ikraftträdandetidpunkten fast. *Punkt 2* ger uttryck för huvudregeln när det gäller lagstiftningens inverkan på äldre avtal. Äldre rätt gäller för äldre försäkringar, alltså försäkringar som har meddelats före ikraftträdandet, om de inte har förnyats därefter. Detta innebär bl.a. att den flytträtt som sedan den 1 juli 2007 gäller för individuella förmånsbestämda tjänstepensionsförsäkringar även fortsättningsvis kommer att gälla för äldre försäkringar av denna art. Enligt *punkt 3* ska reglerna dock gälla retroaktivt vid flytt av värdet av privata pensioner (11 kap. 5 §) samt vid överföring av värdet i premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar – såväl individuella som kollektivavtalade – där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit (11 kap. 5 § och 20 kap. 1 a §).

17.3 Förslaget till lag om ändring i inkomstskattelagen (1999:1229)

2 kap. 4 b §

Förslaget har behandlats i avsnitt 12.2.

Paragrafen som jämför bl.a. försäkringsföreningar med ekonomiska föreningar utvidgas så att ömsesidiga försäkringsföretag jämföras med ekonomiska föreningar på samma sätt.

42 kap. 19 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 12.2.

Det klargörs att paragrafen gäller även belopp som utskiftas i samband med att ett ömsesidigt försäkringsbolag upplöses.

42 kap. 20 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 12.2.

Det klargörs att paragrafen gäller även för ett ömsesidigt försäkringsföretag som ombildas till ett aktieföretag.

42 kap. 21 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 12.2.

Insatsemission kan göras också i vinstutdelande ömsesidiga livförsäkringsbolag (se förslaget till 12 kap. 64 a § FRL). Det klargörs att paragrafen gäller även belopp som överförs till delägarinsatserna vid insatsemission i ömsesidiga försäkringsföretag.

44 kap. 5 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 12.2.

Det klargörs att paragrafen även gälla delägare som utträder ur ett ömsesidigt försäkringsföretag.

44 kap. 7 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 12.2.

Det klargörs att reglerna även omfatta en ombildning av ett ömsesidigt försäkringsföretag till aktiebolag.

58 kap. 18 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 9.8.6.

Bestämmelsen i *tredje stycket andra meningen* förtydligas för att möjliggöra för en försäkringstagare att i ett sammanhang kunna flytta hela värdet även av två eller flera olika pensionsförsäkringar till en nytecknad mottagande pensionsförsäkring, förutsatt att denne tecknar den mottagande pensionsförsäkringen hos samma eller annan försäkringsgivare med samma person som försäkrad. Detta innebär att den mottagande försäkringen tecknas i syfte att ta emot kapitalet från de försäkringar som omfattas av flytten. Ändringen möjliggör även en överföring av värdet i två eller flera pensionsförsäkringar, tecknade i två eller flera olika försäkringsföretag till samma nytecknade försäkring.

I en *ny tredje mening i tredje stycket* förtydligas att om utbetalning påbörjats ska detta inte hindra flytt om den försäkring som tecknas i samband med överföringen uppfyller de kvalitativa villkoren i 11 § första stycket.

I en *ny femte mening i tredje stycket* förtydligas att med försäkringstagare ska avses den som tecknat försäkringen eller den som vid överlåtelse av försäkring trätt i dennes ställe.

Den civilrättsliga regleringen av flytträtt i 11 kap. 5 § andra stycket FAL föreslås ändrad genom ett nytt tredje stycke som innebär att den försäkrade ska ha rätt till överföring enligt andra stycket av hela värdet från en premiebestämd tjänstepensionsförsäkring, där premiebetalningen har upphört till följd av att anställningen har avslutats eller där försäkringstagaren har upphört att existera eller har avlidit (se även 20 kap. 1 a § FAL). En av restriktionerna i andra stycket är att bestämmelserna i IL inte får hindra en överföring.

Det är väsentligt – av såväl skatterättsliga som civilrättsliga skäl – att värdet av den premiebestämda tjänstepensionsförsäkringen behåller sin identitet av tjänstepensionskapital även i den nytecknade försäkringen. Enligt IL avses med tjänstepensionsförsäkring en pensionsförsäkring som har samband med tjänst och som den försäkrades arbetsgivare har åtagit sig att betala samtliga premier för (58 kap. 7 § IL).

Samtliga premier i de premiebestämda tjänstepensionsförsäkringar som det nu är fråga om har betalats av de försäkrades arbetsgivare. Premiebetalningen har dock av olika skäl upphört (se preciseringen i 11 kap. 5 § och 20 kap. 1 a § FAL). För att den försäkrade i dessa fall ska kunna utnyttja sin civilrättsliga överföringsrätt och flytta tjänstepensionskapitalet till en ny tjänstepensionsförsäkring – som denne tecknar som försäkringstagare – krävs en ändring av *tredje stycket*. Ändringen i *sjätte meningen* innebär en komplettering av definitionen av tjänstepensionsförsäkring samtidigt som den innebär en restriktion i och med att den stadgar att överföring av tjänstepensionskapital alltid ska placeras i en ny tjänstepensionsförsäkring.

17.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1995:1560) om årsredovisning i försäkringsföretag

Bilaga 1

Post AA.I i Bilagan har ändrats – genom ingressen till författningsförslagen – som en följd av att sådana ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst ska ha

delägarinsatser respektive medlemsinsatser. Dessa redovisas som delägarinsatser respektive medlemsinsatser i balansräkningen.

Som ett led i att ägarkapital bör redovisas skilt från externt riskkapital föreslår vi samtidigt ändringar som innebär att det förstnämnda ingår i lagen i post AA.Ia, medan posten med Garantikapital i lagen betecknas post AA.Ib. Den senare posten har i sin tur kompletterats med Förlagsinsatser som kan förekomma i sådana ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst. Såväl den föreslagna uppdelningen i delposter som beaktande av förlagsinsatser som en post i eget kapital överensstämmer med uppställningsformen i årsredovisningslagen (1995:1554) (se bilaga 1 till den lagen).

Genom att posten sedan tidigare bara beaktar garantikapital och inte verksamhetskapital är den redan förenligt med vårt förslag att i FRL utmönstra begreppet verksamhetskapital.

4 kap. 1 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 12.1.

Ändringen innebär att vissa bestämmelser i årsredovisningslagen (1995:1554 ÅRL) om omräkning av förlagsinsatser i utländsk valuta ska tillämpas. Det berör ömsesidiga försäkringsbolag och försäkringsföreningar som har tagit upp sådana insatser.

5 kap. 4 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 12.1.

Paragrafens *första punkt* har ändrats som en följd av våra förslag till ändrade överskottsregler i FRL. Begreppet verksamhetskapital har utgått som en följd av att motsvarande kapital ska benämnas garantikapital även i livförsäkringsföreningar. Vidare har förlagsinsatser utgått som en följd av att dessa inte får ges ut av sådana ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som inte får dela ut vinst.

Andra punkten har ändrats med hänsyn till att delägarinsatser ska förekomma i ömsesidiga livförsäkringsbolag som får dela ut vinst samt att medlemsinsatser ska förekomma i livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst. Garantikapital och verksamhetskapital utgår från punkten som en följd av våra förslag att begränsa

sådana kapitalinsatser till ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som inte får dela ut vinst.

Borttagandet av verksamhetskapital i *andra och tredje punkterna* är en direkt följd av motsvarande ändring för livförsäkringsföretag enligt FRL och att det får anses omotiverat att termen verksamhetskapital fortsätter att användas i skadeförsäkringsföretag.

Ändringen i *åttonde punkten* är en följd av våra förslag att ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst ska tillämpa en överskottshantering enligt FL och den s.k. försiktighetsregeln för vinstutdelning i samma lag.

Ändringarna i *nionde punkten* är en konsekvens av vårt förslag att ett villkor om vinstutdelning i livförsäkringsföretag ska utformas som en allmän regel om att företaget får dela ut vinst (se förslaget till ändring i bl.a. 11 kap. 3 § FRL).

Borttagande av begreppet verksamhetskapital i *tionde punkten* är en följd av att sådant externt riskkapital föreslås benämnas garantikapital och omfattas av samma regler som garantikapital i ömsesidiga försäkringsbolag.

Det kan framhållas att inga ändringar föreslås i de båda strecksatserna i nyssnämnda punkt, eftersom reglerna redan överensstämmer med vår i FRL föreslagna indelning av ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar i sådana företag som får dela ut vinst respektive sådana som inte får dela ut vinst. Den hantering som gällande bestämmelse anvisar är också en lämplig hantering av omräkningsdifferenserna för företagen inom respektive kategori med hänsyn till de överskottsfonder som får förekomma.

6 kap. 2 a §

Ändringen innebär att ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst ska lämna upplysningar i årsredovisningen om hur överskottshanteringen i årsredovisningen förhåller sig till överskottshanteringen enligt FRL. Sistnämnda hantering ska företag enligt vårt förslag reglera närmare i bolagsordningen eller stadgarna.

Den förevarande paragrafen syftar till en ökad genomlysning för externa intressenter av hur företags överskottshantering enligt FRL förhåller sig till hanteringen av vinster och fonder i årsredovisningen. Företag bör därför även kommentera skillnader i syftet

mellan överskottshanteringen i årsredovisningen och överskottshanteringen enligt FRL.

6 kap. 3 §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.5.2.

Ändringen medför krav på vissa upplysningar om dels medlemsantal som får betydelse för alla ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar, dels inlösen av insatser som enbart får betydelse i sådana livförsäkringsföretag som får dela ut vinst. Ändringen är i huvudsak en följd av nya bestämmelser om delägar- och medlemsinsatser i FRL.

6 kap. 3 a §

Förslaget har behandlats i avsnitt 5.4.16.

Paragrafen avser information om överskottshanteringen.

Informationen som ska lämnas om principerna enligt *första stycket* måste givetvis utgå från företagets antagna överskottsregler enligt bolagsordningen eller stadgarna och de mer preciserade regler som tas in i företagets överskottsriktlinjer. Med olika försäkringar avses även här den relevanta indelning av försäkringar som företaget tillämpas i överskottshanteringen enligt FRL (jfr bl.a. förslaget till 8 kap. 8 a § FRL). I tredje punkten finns ett upplysningskrav som motsvarar det som gäller enligt föreslagna 2 a § för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar som får dela ut vinst.

I andra stycket krävs information om den faktiska hanteringen av överskott för olika försäkringar under räkenskapsåret. Det omfattar bl.a. information om vad som utgjort tillgängligt överskott och den närmare fördelningen av sådana överskott på olika försäkringar.

Såsom framhålls i den allmänna motiveringen kan Finansinspektionen med stöd av gällande normgivningsbemyndigande i 1 kap. 4 § ÅRFL meddela mer detaljerade eller utfyllande redovisningsföreskrifter ifråga om vilken information som ska lämnas i årsredovisningen om överskottshanteringen enligt FRL.

7 kap. 4 §

Ändringen avser *femte punkten* och är en följdändring med anledning av föreslagna nya upplysningskrav om bl.a. medlemmar och medlemsinsatser i 6 kap. Motsvarande bestämmelser gäller i koncernredovisningar enligt årsredovisningslagen (se 7 kap. 31 § ÅRL).

7 kap. 5 §

Ändringen innebär en *ny punkt b* och är en följdändring med anledning av föreslagna nya upplysningskrav om bl.a. medlemmar och medlemsinsatser i 6 kap. Motsvarande bestämmelser gäller i koncernredovisningar som omfattas av IAS-förordningen enligt årsredovisningslagen (se 7 kap. 32 § ÅRL).

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Tillämpningen av de nya redovisningsreglerna sammanfaller med tillämpningen av de nya överskottsreglerna i FRL.

Kommittédirektiv

Vissa livförsäkringsfrågor

Dir.
2010:43

Beslut vid regeringssammanträde den 29 april 2010.

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare ska analysera flytträtt av försäkringssparande och vissa andra livförsäkringsfrågor med huvudsakligt syfte att stärka försäkringstagarnas intressen. Utredaren ska

- kartlägga i vilken utsträckning det för närvarande är möjligt att flytta försäkringssparande och de villkor som gäller för en sådan flytt
- lämna förslag till lagstiftning om flytträtt för försäkringssparande avseende avtal som har tecknats före den 1 juli 2007 och redovisa de för- och nackdelar som förslaget innebär
- överväga om nya regler om flytträtt motiverar ändrade krav på information från livförsäkringsföretagen
- analysera gällande regler om konsolideringsfond och föreslå hur överskottshanteringen i livförsäkringsföretag som drivs enligt ömsesidiga principer bör regleras i framtiden
- föreslå hur försäkringstagarna kan ges ett ökat inflytande över styrningen i livförsäkringsaktiebolag som inte får dela ut vinst och överväga om de åtgärder som föreslås kan bedömas tillräckliga för att det inte ska anses vara motiverat med en tvingande ombildning till vinstutdelande verksamhet eller till ett ömsesidigt försäkringsbolag
- överväga vilka förändringar som bör göras för att skapa tydlighet i reglerna om ombildning till vinstutdelande verksamhet och som ökar försäkringstagarnas möjlighet att utöva inflytande över ombildningen.

Utredaren ska lämna de författningsförslag som övervägandena ger anledning till.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 oktober 2011.

Bakgrund

Livförsäkring

Livförsäkring är försäkring mot olika ekonomiska risker kopplade till en enskild individs levnad. De levnadsrisker för vilka det finns försäkring är främst de ekonomiska konsekvenserna av att dö tidigt (dödsfallsförsäkring) och av att leva länge (livfallsförsäkring). Pensionsförsäkring används som samlingsbegrepp för försäkring som skyddar mot risken att den försäkrade efter en viss tidpunkt inte har en inkomst och i vissa fall även att efterlevande drabbas ekonomiskt av den försäkrades död. En pensionsförsäkring kan således innehålla såväl dödsfalls- som livfallsmoment. Begreppet har sin grund i att försäkringen normalt börjar betalas ut när pensionsåldern inträder.

Skatterättsligt är en försäkring att anse som en pensionsförsäkring om den uppfyller de villkor som uppställs i 58 kap. inkomstskattelagen (1999:1229). En livförsäkring som inte uppfyller villkoren för en pensionsförsäkring är en kapitalförsäkring.

En tjänstepension omfattar pensionsförmåner som följer av ett anställningsförhållande. Dessa förmåner grundar sig antingen på ett kollektivavtal mellan arbetsmarknadens parter (kollektivavtalad tjänstepension) eller på ett individuellt avtal mellan arbetsgivaren och arbetstagaren (individuell tjänstepension). Arbetsgivarutfästelsen om tjänstepension kan vara förmånsbestämd eller avgiftsbestämd. En förmånsbestämd tjänstepension kännetecknas normalt av att det i kollektivavtalet utlovas att pensionen ska utgöra en viss procent av den pensionsgrundande lön den anställda har i anslutning till pensioneringen. En avgiftsbestämd tjänstepension utgörs i stället av att arbetsgivaren och de fackliga organisationerna eller den enskilde arbetstagaren kommit överens om att en viss procent av den anställdes lön årligen ska avsättas till arbetstagarens pension. Den framtida ersättningen från en avgiftsbestämd tjänstepension bestäms av inbetalningarna och avkastningen på dessa.

Andra viktiga begrepp i sammanhanget är traditionell livförsäkring och fondförsäkring. Kännetecknande för traditionell livförsäkring är att försäkringsgivaren garanterar försäkringstagaren en viss avkastning på inbetalda premier. Storleken på utbetalningarna – som betalas ut från en viss ålder eller tidpunkt och under antingen en bestämd tid eller för resten av försäkringstagarens livstid – beror sedan på de premier som betalats in och den avkastning som garanterats. Till detta garanterade värde har det ofta kommit betydande belopp som återbäring. Fondförsäkring är en försäkring där försäkringstagaren bestämmer i vilka fonder hans eller hennes premier ska placeras. Försäkringens värde är kopplat till värdet på andelarna i de fonder försäkringstagarna valt och försäkringsföretaget lämnar i normalfallet inte någon garanti för hur stora utbetalningarna kommer att bli.

En pensionsförsäkring innehåller ofta tillägg i form av riskförsäkringar. En typ av riskförsäkring är den som skyddar den försäkrade mot stora inkomstbortfall på grund av sjukdom eller dålig hälsa. En riskförsäkring liknar de flesta fall av skadeförsäkringar genom att kunden inte har någon fordran på bolaget så länge det inte har inträffat en skada. Riskförsäkringens värde förändras för försäkringstagaren löpande i takt med att sannolikheten att den kommer att utnyttjas förändras. Värdet av försäkringen ökar därför för en kund vars hälsa försämras, eftersom sannolikheten att försäkringen kommer att utnyttjas ökar.

Närmare om möjligheten till flytt av pensionssparande

Genom en ändring i skattelagstiftningens regler om återköp är det sedan den 1 januari 2000 möjligt att utan skattekonsekvenser flytta värdet av en pensionsförsäkring till en annan försäkring meddelad av samma eller någon annan försäkringsgivare. Denna rätt till flytt är dock till sin karaktär frivillig i det avseendet att den förutsätter att parterna har avtalat om en sådan möjlighet. Den förutsätter även att den nya försäkringen uppfyller den skatterättsliga definitionen av pensionsförsäkring.

Den 1 januari 2006 infördes en civilrättslig reglering som ger försäkringstagaren en ovillkorlig rätt att återköpa en individuell livförsäkring, om inte annat följer av försäkringens art eller av skattelagstiftningen. Hänvisningen till försäkringens art innebär att regeln är tillämplig på försäkringar med sparande i traditionell

livförsäkring och fondförsäkring där det är säkert att försäkringsfall förr eller senare kommer att inträffa. Hänvisningen till skattelagstiftningen medför att endast en mycket begränsad del av pensionsförsäkringarna kan återköpas. I princip är det fråga om försäkringar med små återköpsvärden. Denna obligatoriska rätt till återköp av en individuell livförsäkring omfattar försäkringar tecknade den 1 januari 2006 och därefter.

För att öka möjligheterna till flytt av en försäkring och för att säkerställa en god konkurrens på försäkringsmarknaden genomfördes ytterligare lagändringar år 2007. Genom dessa utvidgades rätten till återköp till att även omfatta en rätt till överföring av hela försäkringens värde till en annan försäkring, förutsatt att en sådan rätt inte saknas enligt inkomstskattelagen. I det sammanhanget infördes även kompletterande regler av näringsrättslig art. Dessa ändringar gäller endast försäkringar tecknade den 1 juli 2007 och därefter.

Livförsäkringsverksamhet i olika associationsformer

Svenska livförsäkringsgivare kan till sin rättsliga form vara antingen försäkringsaktiebolag, ömsesidiga försäkringsbolag eller understödsföreningar. Ett försäkringsaktiebolag ägs av sina aktieägare, medan ett ömsesidigt bolag ägs av sina försäkringstagare. Understödsföreningar kan delvis liknas vid ekonomiska föreningar.

Livförsäkringsaktiebolag kan drivas antingen som vinstutdelande bolag eller enligt ömsesidiga principer (hybridbolag). Ömsesidighetsprincipen innebär att överskott i rörelsen ska tillfalla försäkringstagarna. I försäkringsaktiebolagen upprätthålls denna princip genom vinstutdelningsförbudet. Ordningen med hybridbolagen – där aktieägarna inte får någon avkastning på sitt satsade kapital – har medfört att aktiekapitalet står för en mycket liten andel av eget kapital. Riskkapitalet uppkommer, förenklat uttryckt, ur det överskott som uppstår då premier – beräknade enligt betryggande eller aktsamma antaganden – genererar en högre avkastning än den som bolaget har garanterat försäkringstagaren. Försäkringstagarna är således inte bara kunder i bolaget, utan även finansiärer av verksamheten.

En särskild form av livförsäkringsverksamhet drivs i understödsföreningar. En understödsförening har till uppgift att – utan att driva affärsmässig försäkringsverksamhet – meddela försäkringar

till en viss bestämd krets av personer, såsom anställda i ett visst företag eller personer som tillhör en viss yrkesgrupp eller liknande. I Finansdepartementets promemoria En ny försäkringsrörelselag (Ds 2009:55) föreslås att företagsformen näringsrättsligt anpassas till det som gäller för försäkringsbolagen.

Överskottshanteringen i ömsesidigt drivna försäkringsbolag (konsolideringsfonden)

Försäkringstagarna i ömsesidiga livförsäkringsbolag och i icke-vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag (hybridbolag) är som nyss framgått inte bara kunder i bolaget, utan också finansiärer av verksamheten. Ömsesidigt drivna livförsäkringsbolag ska enligt 12 kap. 9 § försäkringsrörelselagen (1982:713), förkortad FRL, inrätta en konsolideringsfond. Konsolideringsfonden utgör det riskbärande kapitalet och har samma funktion som eget kapital i företag i allmänhet. Den byggs upp genom det uppkomna överskottet i rörelsen.

Försäkringstagarna har inte någon individuell rätt till viss andel i konsolideringsfonden. Medel i fonden som överstiger det som behövs för bolagets konsolidering ska emellertid användas för återbäring till försäkringstagarna (se 12 kap. 5 § FRL). Bestämmelsen är av näringsrättslig karaktär och grundar därför inte i sig någon rätt till återbäring för försäkringstagare. Försäkringsbolagen får inte heller förespegla återbäring som saknar grund i försäkringsavtal (7 kap. 8 § FRL). Enligt kontributionsprincipen i 12 kap. 6 § FRL ska gottskrivning till försäkringstagare och andra ersättningsberättigade ske med en fördelning som utgår från försäkringens bidrag till överskottet, om inte annat följer av försäkringsavtalet eller bolagsordningen.

Villkor för ombildning till vinstutdelande försäkringsbolag

Genom försäkringsrörelsereformen vid 2000-talets början (prop. 1998/99:87) öppnades möjligheten till vinstutdelning i livförsäkringsaktiebolag. För att ett livförsäkringsbolag ska kunna dela ut vinst krävs att detta framgår av bolagsordningen (se 12 kap. 2 § FRL). Ändringar i bolagsordningen till vinstutdelande verksamhet regleras i 12 kap. 15 och 16 §§ FRL. Bestämmelserna gäller för både

livförsäkringsaktiebolag och ömsesidiga försäkringsbolag. Som en generell förutsättning för ombildning till vinstutdelande verksamhet gäller att försäkringstagarnas rätt inte får försämrans genom ändringen. Bolaget ska således beakta och sörja för att den rätt till återbäring som kan finnas och den skälighetsprincip som enligt 14 § i samma kapitel gäller för äldre försäkringar tillgodoses. Vidare ska medel i konsolideringsfonden tillsammans med andra övervärden i bolaget gottskrivas försäkringstagarna. Ombildningen får inte heller riskera försäkringsbolagets möjlighet att infria rätten till försäkringsersättning vid framtida försäkringsfall. När konsolideringsfonden gottskrivas försäkringstagarna övergår medlen från att vara eget kapital till att utgöra försäkringstekniska avsättningar. För att upprätthålla stabiliteten måste därför normalt nytt kapital tillföras verksamheten.

Utöver de generella förutsättningarna som måste vara uppfyllda finns särskilda stämmobeslutsregler samt regler om underrättelse till försäkringstagarna och om det stöd från försäkringstagarna som krävs för en ombildning. Prövningen av om förutsättningarna för en ombildning är uppfyllda görs av Finansinspektionen inför stadfästelsen av bolagsordningsändringen.

Behovet av utredning

Flytträtt för befintligt pensionssparande

Ett livförsäkringsavtal löper som regel under en mycket lång tid. Under denna tid sker normalt väsentliga förändringar av såväl en försäkringstagares preferenser som omvärldsförutsättningar – faktorer som var för sig eller tillsammans ofta har betydelse för försäkringstagarens vilja att flytta sitt pensionssparande. Exempel på sådana faktorer är bristande förtroende för nya ägare eller förvaltare av försäkringsföretagets tillgångar eller att ett försäkringsföretags finansiella ställning försvagats i sådan utsträckning att det långsiktigt kan komma att påverka förutsättningarna för en god avkastning på sparade medel. Därutöver kan drastiska förändringar i de privatekonomiska förutsättningarna leda till att försäkringstagaren vill ändra riskprofil i sitt sparande. Dessutom kan det finnas ett behov av att samla sitt pensionssparande i ett försäkringsföretag, särskilt när pensioneringen närmar sig. Även etiska överväganden kan vara en faktor som har betydelse för försäkringstagarens vilja att

flytta sitt pensionssparande. Sammantaget finns det således ett starkt konsumentintresse att kunna flytta sitt pensionssparande.

En stor del av kundernas sparande är inlåst hos det försäkringsföretag de en gång valt. Därför kan de inte visa sitt missnöje med hur försäkringsföretaget väljer att förvalta sparade medel eller i övrigt bedriver sin verksamhet genom att flytta sitt sparande. I avsaknad av befintliga kunder som kan ta sitt sparkapital och gå, försvagas den disciplinerande inverkan på företagen som risken för missnöjda kunder normalt innebär.

Vidare har ledningen i såväl ömsesidigt verkande bolag som vinstutdelande bolag i praktiken ett stort utrymme att agera på ett sätt som inte nödvändigtvis gynnar kunderna. Detta förhållande skulle kunna balanseras om kunderna i större utsträckning hade möjlighet att flytta sitt pensionssparande och på så sätt visa sitt missnöje.

Inlåsningsen av sparade medel medför även att försäkringsmarknaden blir mindre dynamisk. I brist på flytträtt för det stora flertalet av befintliga försäkringar konkurrerar försäkringsföretagen huvudsakligen om nya kunder eller nya premier. Genom att många av kunderna är inlåsta i sitt sparande försämras också incitamenten för försäkringsföretagen att vara innovativa och utveckla nya produkter. Om det var möjligt för fler att flytta sitt pensionssparande till skäliga villkor, skulle det sannolikt stimulera innovationsförmågan och underlätta för nya försäkringsföretag att komma in på marknaden. Konkurrensen om nya kunder innebär även en risk för att försäkringsföretagen utformar erbjudanden för att attrahera nya kunder som kan innebära en förmögenhetsöverföring från befintliga kunder till nya.

Innebörden av flytträtt är att försäkringstagare kan överföra värdet av en försäkring inklusive återbäringsmedel till en annan försäkringsgivare. Till skillnad från vad som är fallet med medlen i en konsolideringsfond, ges således försäkringstagaren vid en flytt en individuell rätt till återbäringsmedlen. Införandet av en retroaktiv flytträtt får därför konsekvenser för ömsesidigt drivna livförsäkringsbolags möjlighet att upparbeta och bevara medel i konsolideringsfonden, som är det riskbärande kapitalet i dessa bolag. Anledningen till detta är att det inte är möjligt att förutse i vilken utsträckning eller vid vilken tidpunkt försäkringstagare väljer att utnyttja sin flytträtt och att livförsäkringsföretagen därför måste hålla en högre andel likvida tillgångar än i dag. En sådan utveckling skulle kunna påverka avkastningen på företagets till-

gångar negativt, vilket drabbar försäkringstagarna genom att storleken på utbetalningarna riskerar att bli lägre.

Frågan om införande av regler som ger försäkringstagarna rätt att flytta försäkringssparande från ett försäkringsföretag till ett annat har behandlats vid ett flertal tillfällen. Redan i samband med 1999 års försäkringsrörelserreform, som bl.a. medförde att det är möjligt att utan skattekonsekvenser flytta värdet av en pensionsförsäkring till en annan sådan försäkring, anfördes att det fanns skäl att understryka att frågan om en reglering av flytträtt kunde väckas på nytt om oacceptabla hinder för spararnas rörlighet mellan försäkringsgivarna ställs upp (prop. 1998/99:87 s. 327). I en senare skrivelse (skr. 2002/03:141 s. 33) sade sig regeringen stå fast vid detta uttalande och i propositionen om flytt av försäkringssparande (prop. 2006/07:26 s. 15) konstaterade regeringen därefter att vissa försäkringsföretag dittills avstått från att erbjuda pensionsförsäkringar med flytträtt eller erbjöd en sådan rätt endast beträffande ett begränsat urval försäkringar samt att utnyttjandet av denna rätt i vissa fall var oskäligt kostsam för försäkringstagarna. Detta konstaterande låg till grund för införandet av en obligatorisk flytträtt för individuella livförsäkringar tecknade den 1 juli 2007 och därefter. I samband med införandet av denna flytträtt uttalade regeringen att frågan om en retroaktiv tillämpning av bestämmelserna är av den arten att den kan behöva analyseras ytterligare innan slutlig ställning tas och att en sådan fördjupad analys bör påbörjas inom kort (se a. prop. s. 47).

I oktober 2006 publicerade Finansinspektionen en rapport om flytträtt för sparande i pensionsförsäkring (Fi 2006:16). I rapporten kartlades försäkringsmarknaden i nu aktuellt avseende och presenterades ett förslag på hur flytträtt för befintligt pensions-sparande skulle kunna införas.

Med hänsyn till de förändringar som försäkringsmarknaden genomgått de senaste åren till följd av ändringarna i förutsättningarna för att flytta sitt pensionssparande, finns det ett behov av en kompletterande kartläggning av i vilken utsträckning det i dag är möjligt att flytta värdet av en pensionsförsäkring och de villkor som gäller för en sådan flytt. Det finns även ett behov av att, utifrån denna kartläggning och i enlighet med åtagandet om en fördjupad analys av frågan om retroaktiv tillämpning, överväga om och i vilken utsträckning det bör införas en obligatorisk flytträtt för pensionsförsäkringar som är tecknade innan den nuvarande regleringen trädde i kraft.

I det sammanhanget bör särskilt uppmärksammas att det i svensk rätt visserligen inte finns något allmänt förbud mot retroaktiv lagstiftning vid sidan av de straffrättsliga och skatterättsliga områdena. Det har dock i flera sammanhang uttalats att försiktighet är påkallad när det gäller att införa regler med retroaktiv verkan och att sådan lagstiftning som huvudregel bör undvikas på det förmögenhetsrättsliga området, om inte tungt vägande skäl motiverar avsteg från den grundsatsen. Lagstiftaren måste därför noggrant pröva sådana frågor och sträva efter den lösning på problemen som bäst tillgodoser såväl enskilda personers och företags rättsskydd som det samhällsintresse som kan vara skäl för ett avsteg från huvudregeln (se SOU 1975:75 s. 158 f. och KU 1974:60, jfr även prop. 2003/04:5).

Andra livförsäkringsfrågor

Redan vid 1999 års försäkringsrörelserreform identifierade regeringen vissa brister i regleringen av livförsäkringsverksamhet och förordade en tydligare uppdelning mellan försäkringstagarnas fordringsrätt och deras anspråk i eget kapital (se prop. 1998/99:87). De reformer som genomfördes vid millennieskiftet fick dock inte avsedd effekt. I oktober 2003 gavs därför en särskild utredare i uppdrag att analysera frågor om fördelning av överskott mellan olika grupper som bidrar med riskkapital i de olika associationsformerna och överväga hur försäkringstagarna kan ges ett ökat inflytande över styrningen i företag då de bidrar med riskkapital. I uppdraget ingick att överväga de nuvarande reglerna om konsolideringsfond. Vidare skulle utredaren även se över ombildningsreglerna i syfte att möjliggöra för försäkringstagarna att bidra till bolagets riskkapital utan att deras intressen hotas. Utredningen, som tog namnet Försäkringsföretags-utredningen, lämnade sitt slutbetänkande Ny associationsrätt i försäkringsföretag (SOU 2006:55) i maj 2006. I betänkandet föreslogs att icke- vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag tvångsvis antingen skulle övergå till att tillämpa reglerna för vinstutdelande verksamhet eller ombildas till ett ömsesidigt försäkringsbolag. Vidare föreslogs att den nuvarande ordningen med konsolideringsfond skulle bestå i ömsesidiga försäkringsbolag. Slutbetänkandet har inte lett till lagstiftning. De delar i betänkandet som avser en anpassning av de associationsrättsliga reglerna för försäkringsföretag till allmän bolagsrätt och föreningsrätt har dock

behandlats i Finansdepartementets promemoria En ny försäkringsrörelselag (Ds 2009:55). I promemorian lämnas även förslag som syftar till att stärka försäkringstagarnas ställning i ömsesidiga försäkringsbolag. Promemorian har remissbehandlats och bereds nu i Finansdepartementet. Det finns således ett behov av att följa upp de frågor i betänkandet som ännu inte tagits om hand och som fortsatt är aktuella för lagstiftningsåtgärder.

Konsolideringsfonden

Förutsättningarna för att driva försäkringsverksamhet har förändrats under de senaste två decennierna genom harmoniseringen av rörelsereglerna till EG-rätten och 1999 års försäkringsrörelse-reform. Härtill kommer det nya Solvens II-regelverket som ska vara genomfört i svensk rätt senast den 31 oktober 2012.¹ Samtidigt som livförsäkringsbolagen förväntas konkurrera på en fri marknad drivs de ömsesidiga försäkringsbolagen och de icke-vinstutdelande försäkringsaktiebolagen på samma sätt som före avregleringen.

Även på redovisningsområdet väntas på ett par års sikt stora förändringar beträffande försäkringsbolagens externredovisning. Det internationella redovisningsrådet IASB arbetar med en ny standard för redovisning av försäkringsavtal som får genomslag på de europeiska försäkringsföretagen under förutsättning att den antas för tillämpning i EU. Vidare kan de internationella redovisningsstandarderna även komma att få genomslag vid klassificeringen och värderingen av tillgångar och skulder i solvens-sammanhang genom de genomförandeåtgärder som Europeiska kommissionen ska anta i anledning av Solvens II- direktivet.

Mot bakgrund av denna utveckling finns ett behov av att djupare analysera konsolideringsfonden i ett framåtblickande perspektiv. Vidare är överskottshanteringen i ömsesidigt drivna försäkringsbolag på många sätt komplicerad med en preliminär fördelning av återbäring (s.k. allokerad återbäring) och en diskretionär gottskrivning av denna, vilket i sin tur komplicerar kommunikationen kring denna rätt till återbäring. Modellen med konsolideringsfond har också ansetts medföra svaga motiv till att styra och övervaka

¹ Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/138/EG av den 25 november 2009 om upptagande och utövande av försäkrings- och återförsäkringsverksamhet (Solvens II) (EUT L 335, 17.12.2009, s. 1, Celex 32009L0335).

verksamheten (se SOU 2006:55 s. 96–104), samtidigt som försäkringstagarnas anspråk i eget kapital inte omfattas av särskilda skyddsregler. Som framgått ovan kan även frågan om flytträtt få effekter på konsolideringsfonden. Det framstår därför som naturligt att nu låta konstruktionen med konsolideringsfond övervägas ytterligare.

Försäkringstagarnas inflytande i hybridbolag

I ett vinstutdelande försäkringsaktiebolag gäller att aktieägarna svarar för riskkapitalet och kan få avkastning på detta samt att det finns en tydlig gräns mellan försäkringstagarnas medel och aktieägarnas kapital. Om försäkringsaktiebolaget i stället drivs med vinstutdelningsförbud (hybridbolag) ska däremot allt överskott som inte behövs för bolagets konsolidering tillfalla försäkringstagarna. Till följd av vinstutdelningsförbudet utgör aktiekapitalet i hybridbolag en mycket liten del av riskkapitalet. Ändå är det aktieägarna i ett sådant bolag som har det dominerande inflytandet över verksamheten.

Grundproblemet med hybridbolagen är med andra ord att försäkringstagarna – trots att de bidrar med i stort sett hela riskkapitalet – endast har begränsade möjligheter att utöva inflytande över styrningen av bolaget. Rollfördelningen kan komma att medföra svåra överväganden när det gäller bl.a. överskottshanteringen. I hybridbolag som ingår i en vinstutdelande koncern finns vidare en risk för dolda överföringar till vinstutdelande koncernbolag, eftersom det inte går att tjäna pengar på verksamheten i ett hybridbolag genom vinstutdelning.

Efter den s.k. livbolagskrisen i början av 2000-talet stärktes försäkringstagarnas möjligheter till inflytande i hybridbolag (se prop. 2003/04:109). Lagändringarna innebar bl.a. skärpta regler om styrelseledamöternas oberoende samt styrelserepresentation för försäkringstagarna (se 8 kap. 1 § FRL). Åtgärderna syftade till att i ett kortsiktigt perspektiv återupprätta förtroende för livförsäkringsbolagen. Med sikte på det långa perspektivet tillsattes Försäkringsföretagsutredningen. Mot denna bakgrund är det angeläget att regeringens intentioner – att antingen förbättra försäkringstagarnas möjlighet att utöva inflytanden över ett hybridbolags styrning eller separera försäkringstagarnas medel från bolagets riskkapital – fullföljs.

Villkoren för ombildning till vinstutdelande verksamhet

Antalet ombildningar till vinstutdelande försäkringsaktiebolag har varit få. Detta är en av orsakerna till att det i dag saknas en etablerad praxis för hur en ombildning ska bedömas. Det finns en osäkerhet i hur regelverket ska tolkas i fråga om vad som utgör övervärden i bolaget. En annan osäkerhet finns beträffande vilka kostnader som ska bäras av försäkringstagarkollektivet respektive aktieägarintressena vid en ombildning. Andra viktiga frågor i samband med ombildning rör informationsgivningen till försäkringstagarna och minsta valdeltagande för att en omröstning ska vara giltig. En ombildning till vinstutdelande bolag reser i sin tur också frågor om flytträtt. Det är därför lämpligt att i detta sammanhang även få frågor som rör ombildningsprocessen övervägda.

Utredningsuppdraget*Allmänt*

Utredaren ska se över de frågor som anges nedan. I den mån det bedöms motiverat och utredningstiden medger det får utredaren ta upp även andra frågor som har anknytning till uppdraget.

En utgångspunkt för uppdraget ska vara ett modernt och konkurrenskraftigt regelverk för livförsäkringsföretagen. Reglerna för drivande av försäkringsrörelse kommer inom de närmaste åren att reformeras dels genom förändringar i det associationsrättsliga regelverket, dels genom ändringar i rörelsereglerna med anledning av Solvens II-direktivets genomförande. Som utgångspunkt för arbetet ska utredningen således ha både förslagen i promemorian En ny försäkringsrörelselag (Ds 2009:55) och Solvens II-direktivet. Detta innebär bl.a. att affärsmässig livförsäkringsrörelse kan komma att drivas i form av försäkringsföreningar och att det ska beaktas i utredarens övervägande och förslag.

På vissa områden har den europeiska försäkringsmarknaden harmoniserats. Det är därför viktigt att den svenska regleringen inte utan särskilda skäl avviker från hur motsvarande frågor regleras i andra EU-länder på sådana harmoniserade områden.

Utredaren ska lägga fram förslag till de författningsändringar som han eller hon anser vara befogade. I flytträtsfrågan ska ett förslag till lagstiftning om retroaktiv flytträtt lämnas. Förslagen ska

åtföljas av en bedömning av lämplig tid för anpassning för försäkringsföretagen till de föreslagna nya reglerna.

Uppdraget att utreda flytträtt av försäkringssparande

Kartläggning av försäkringsmarknaden

Införandet av en frivillig och senare en obligatorisk flytträtt har medfört att det är möjligt att flytta värdet av vissa livförsäkringar samtidigt som andra inte kan flyttas, delvis beroende på när försäkringsavtalen har träffats, delvis på vad det är för typ av försäkring. För att kunna göra en bedömning av behovet av en utvidgad flytträtt är det nödvändigt att utredaren uppdaterar och kompletterar den kartläggning om flytträtt för sparande i pensionsförsäkring som Finansinspektionen presenterade 2006.

Kartläggningen av flytträttsmarknaden ska omfatta samtliga former av livförsäkring och visa vilka skillnader som finns mellan dessa i nu aktuellt avseende. Kartläggningen ska således omfatta vilken del av försäkringsbeloppet som försäkringstagaren får flytta, vilka faktorer – bl.a. överskottsmedel i ömsesidigt bedrivna livförsäkringsföretag, konsolideringsnivå och moturvalsfrågor – som beaktas vid beräkningen av den flyttbara delen av försäkringsbeloppet och hur dessa faktorer bedöms. Vilka avgifter som försäkringsgivaren tar ut för en flytt och vilka kostnader dessa avgifter motsvarar ska också belysas. Därutöver ska kartläggningen omfatta vilka rutiner som försäkringsföretagen har för en flytt, hur lång tid det tar att flytta värdet av en försäkring och vilken information som lämnas till försäkringstagarna i samband med en flytt.

Förslag om retroaktiv flytträtt

Mot bakgrund av kartläggningen av flytträttsmarknaden ska utredaren lämna förslag till lagstiftning om flytträtt för försäkringssparande avseende avtal som har tecknats före den 1 juli 2007 och redovisa de för- och nackdelar som förslaget innebär. Om förslaget innebär att nu gällande bestämmelser om obligatorisk flytträtt bör revideras, ska utredaren även presentera ett sådant förslag.

Utredarens förslag ska beakta och avgränsas utifrån behovet av retroaktiv flytträtt för respektive försäkringsform. Det ska för de

olika formerna av försäkring omfatta vilken del av försäkringsbeloppet som är flyttbart samt vilka slags avgifter försäkringsföretagen får ta ut vid en flytt. Förslaget ska således bl.a. omfatta hur överskottsmedel i ömsesidigt drivna försäkringsföretag ska fördelas mellan den försäkringstagare som vill flytta och de försäkringstagare som stannar kvar i bolaget, vilka konsekvenser en utvidgad flytträtt har för konsolideringsfonden, i vilken utsträckning försäkringsföretagets konsolideringsnivå får beaktas samt hur de moturvalsfrågor som kan uppstå vid en utvidgad flytträtt ska hanteras. Därutöver ska utredaren belysa vilka skatterättsliga konsekvenser som förslaget kan medföra. Redogörelsen över förslagets för- och nackdelar ska vidare möjliggöra en bedömning av om det finns tillräckliga skäl för ett införande av retroaktiv flytträtt.

Ett införande av retroaktiv flytträtt skulle innebära att dagens mer begränsade flytträttsmarknad utvidgas. En flytt innebär att ett nytt försäkringsavtal tecknas, normalt till nya villkor. De direkta och indirekta kostnader som belastar respektive försäkring kan därför skilja sig åt. Det är därför av vikt att försäkringstagarna ges goda möjligheter att förstå skillnaderna och att utvärdera olika försäkringsalternativ. Utredaren bör därför analysera om nya regler angående flytträtt motiverar ändrade krav på information.

Uppdraget att utreda konsolideringsfonden

Överskottsfördelning i ömsesidigt drivna försäkringsbolag

Kravet på betryggande och aktsamma antaganden vid beräkningen av försäkringstekniska avsättningar och premier har inneburit att stora överskott skapats i livförsäkringsbolag som driver traditionell livförsäkringsverksamhet enligt ömsesidiga principer. Ett viktigt exempel på sådan verksamhet är avgiftsbestämda tjänstepensioner. En betydande del av försäkringssparandet, både när det gäller pensionsförsäkringar och kapitalförsäkringar, utgörs av tilläggsbelopp som grundas på överskott. Det är därför av stor betydelse för de enskilda kunderna hur bolaget fördelar överskott (och underskott). Om inte annat framgår i försäkringsavtal eller bolagsordning, ska återbäring enligt lag gottskrivas försäkringstagarna och andra ersättningsberättigade med en fördelning som utgår från försäkringens bidrag till överskottet. Finansinspektionen ger i

allmänna råd viss ytterligare vägledning för tillämpningen av kontributionsprincipen.

Utredaren ska analysera om det är motiverat med en tydligare reglering av fördelningen av överskott mellan olika kollektiv av försäkringstagare (t.ex. försäkringstagare inom samma försäkringsform och där de försäkrade har samma ålder) som bidrar med riskkapital i ömsesidigt drivna försäkringsföretag. Utredaren ska därvid särskilt överväga om det är lämpligt med krav på en årlig fördelning av överskottsmedel och om det finns anledning att begränsa de ofördelade överskottsmedlens storlek. Föreslagna regler får inte förhindra olika slag av livförsäkringsavtal med olika rätt till överskott. En vägledande princip ska vara att underlätta för kunderna att värdera och jämföra liknande försäkringsprodukter som ömsesidigt drivna livförsäkringsbolag tillhandahåller.

Utredaren ska särskilt överväga vilka konsekvenser utredningens förslag om flytträtt har för överskottsfördelningen i ömsesidigt drivna försäkringsbolag.

Avsättningar för bolagets åtaganden

Överskottsåterbäring gottskrivs försäkringstagarna i samband med utbetalning. Först då är dessa medel säkrade för försäkringstagarna och kan inte längre användas för förlusttäckning. Det är således först i samband med beslutet om gottskrivning som det uppstår ett åtagande för försäkringsbolaget. En konsekvens av detta är att försäkringstekniska avsättningar ska ske för åtaganden som är bindande enligt försäkringsavtalet men inte för eventuell framtida överskottsåterbäring.

Bolagen har historiskt gottskrivit återbäring löpande. Det kan mot denna bakgrund finnas en förväntan hos försäkringstagarna om återbäring utöver garanterade utbetalningar. Samtidigt har det förekommit att försäkringsföretagen återtagit tidigare preliminärt fördelad återbäring (s.k. allokerad återbäring). Den nuvarande överskottshanteringen med preliminär fördelning och diskretionär gottskrivning av återbäring är komplicerad och dåligt genomlyst i förhållande till kunderna. Systemet får vidare anses ge ömsesidigt drivna försäkringsföretag en konkurrensfördel genom att försäkringsrörelse kan drivas med lägre kapitalinsatser.

Den senaste tidens utveckling mot en tillämpning av internationella redovisningsstandarder har öppnat upp många frågor

som rör gränsdragningen mellan vad som ska redovisas som en skuld (avsättning) och vad som ska redovisas som eget kapital. I maj 2010 väntas IASB publicera ett utkast till en ny standard (s.k. Exposure Draft) om redovisning av försäkringsavtal.

Mot denna bakgrund ska utredaren i förslag som berör konsolideringsfonden beakta utvecklingstendenserna på redovisningsområdet samt överväga hur återbäringshanteringen kan göras mer öppen. Utredaren ska vidare analysera vilka effekter förslagen har på försäkringsföretagens kapitalsituation.

Konsumentskyddet

Det överskott som uppstår i livförsäkringsrörelsen och som förs till konsolideringsfonden kan försäkringstagarna få del av samtidigt som fonden utgör riskkapital i bolaget. En för konsumentskyddet mycket viktig fråga gäller i vilken utsträckning försäkringstagarnas anspråk omfattas av särskilda skyddsregler.

I försäkringsavtalen definieras försäkringsföretagens åtaganden. Försäkringstekniska avsättningar ska göras för försäkringsbolagets samtliga åtaganden som skäligen kan förväntas uppkomma med anledning av försäkringsavtalen. Skillnader i försäkringsavtal medför skillnader i hur avsättningar beräknas. I ett vinstutdelande bolag ska åtaganden för villkorad återbäring, som försäkringstagarna bär risken för, skuldtäckas med tillgångar som är lämpliga med hänsyn till utformningen av försäkringsavtalet, registerföras samt ligga till grund för försäkringstagarnas förmånsrätt. Eftersom åtagandet i ett ömsesidigt drivet försäkringsbolag skiljer sig från det i ett vinstutdelande bolag behandlas inte överskottsmedlen – som kan tillfalla försäkringstagarna som återbäring – på samma sätt.

Återbäringen i ömsesidigt drivna försäkringsbolag – som normalt inte är garanterade enligt försäkringsavtalen och för vilka avsättningar därför inte görs – har periodvis varit omfattande i förhållande till den i avtalet garanterade ersättningen. Detta förhållande måste också ställas mot de bärande tankarna bakom EU:s reglering av försäkringsverksamhet. Vidare har Finansinspektionen små möjligheter att skydda försäkringstagarnas eventuella anspråk på medel i konsolideringsfonden.

Utredaren ska mot denna bakgrund analysera konsumentskyddsaspekterna i det nuvarande systemet med ofördelade medel i konsolideringsfonden. Utredaren ska i sina överväganden också

beakta värdet av att olika slags försäkringsprodukter kan erbjudas till kunderna. De förslag som utredaren lägger fram ska ge försäkringstagarna i ömsesidigt drivna försäkringsföretag ett fullgott konsumentskydd.

Uppdraget att utreda försäkringstagarnas inflytande i hybridbolag

Försäkringstagarnas rätt till inflytande är viktig av flera skäl, inte minst när det gäller frågan om fördelning av överskott. Som framgått tidigare behandlas frågor om försäkringstagarnas inflytande i ömsesidiga försäkringsbolag i Ds 2009:55. Förslaget att minst hälften av fullmäktige ska utses av delägarna eller av organisationer som kan anses företräda delägarna överensstämmer med det som gäller för försäkringsföreningar enligt lagen (1972:262) om understödsföreningar.

Ägarförhållandena i icke-vinstutdelande försäkringsaktiebolag gör att försäkringstagarna har en utsatt position i bolaget. De har å ena sidan rätt till vinster men får å andra sidan bära förlusterna av t.ex. misslyckade affärer. Försäkringstagarna har dock varken tillträde till, rösträtt eller yttranderätt på bolagsstämman. Det innebär att de dels inte kan påverka innehållet i bolagsordningen (annat än vad som följer av 12 kap. 15 § FRL), dels inte kan utse eller avsätta styrelsen (annat än vad som följer av 8 kap. 1 § FRL).

Utredaren ska därför överväga hur försäkringstagarna kan ges ett ökat inflytande över styrningen i hybridbolag och i så fall i vilka former ett sådant inflytande bör utövas. Utredaren ska vidare bedöma om dessa åtgärder kan anses tillräckliga – beaktat de förslag som lämnas beträffande konsolideringsfonden – för att det inte ska vara motiverat med en tvingande ombildning till vinstutdelande verksamhet eller till ett ömsesidigt försäkringsbolag.

Uppdraget att göra en översyn av villkoren för ombildning till vinstutdelande verksamhet

Bestämmelser om ombildning av försäkringsbolag finns i 12 kap. 15 och 16 §§ FRL. Eftersom vinstutdelning eller förlusttäckning i livförsäkringsbolag förutsätter bestämmelser i bolagsordningen, har prövningen av om förutsättningarna för ombildning är uppfyllda knutits till prövningen av om bolagsordningen kan stadfästas.

Som framgått får en ombildning av ett hybridbolag till vinstutdelande verksamhet inte antas försämra försäkringstagarnas rätt till ansamlade och framtida överskott. Samtidigt ansåg regeringen att reglerna inte i onödan skulle utformas så restriktiva att ekonomiskt befogade förändringar av verksamheten i praktiken omöjliggörs (se prop. 1998/99:87 s. 367). Hur denna avvägning mellan olika intressen ska bedömas har dock inte varit entydigt, vilket fått till följd att det finns en osäkerhet i hur regelverket ska tolkas bl.a. när det gäller hur övervärden i bolaget ska bedömas och kostnader för ombildningen fördelas. Det finns således skäl att se över lagstiftningen i denna del.

En annan fråga är om bestämmelserna om underrättelse till försäkringstagarna och försäkringstagarnas motsättande av en ombildning kan behöva kompletteras eller ändras. För att ett livförsäkringsaktiebolag ska få ta in bestämmelser om vinstutdelning i bolagsordningen ska de försäkringstagare vars rätt berörs underrättas. Underrättelsen ska innehålla en redogörelse för ändringen och dess konsekvenser. Några mer detaljerade anvisningar om vilken typ av information som ska lämnas ges emellertid inte. Vidare krävs att högst 50 procent av de underrättade försäkringstagare som hörts av eller högst 10 procent av samtliga underrättade försäkringstagare motsätter sig ändringen. Det har dock visat sig att försäkringstagarnas deltagande i omröstningar om ombildning varit mycket lågt (under 20 procent) och att detta inte utgjort ett hinder för ombildning.

Utredaren ska mot denna bakgrund analysera vilka förändringar som bör göras i ombildningsbestämmelserna som leder till tydligare regler och som stärker försäkringstagarnas inflytande vid en ombildning.

Utredaren ska även överväga frågan om flytträtt i samband med ombildning till vinstutdelande verksamhet.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska utifrån de regler som föreslås lämna en redovisning av de konsekvenser och kostnader som uppstår för den enskilde, försäkringsföretagen, Finansinspektionen, Skatteverket och staten i övrigt. Därvid ska 14, 15 och 15 a §§ i kommittéförordningen (1998:1474) tillämpas för att ange kostnadsberäkningar och andra konsekvensbeskrivningar. I uppdraget ingår att särskild hänsyn till dessa och övriga konsekvenser ska tas redan vid utformningen av förslagen.

Samråd och redovisning av uppdraget

Utredaren ska i sitt arbete samråda med berörda myndigheter, organisationer och pågående utredningar som har relevans för utredningsuppdraget, däribland utredningen om nya solvensregler för försäkringsföretag (dir. 2010:14). Utredaren ska även hålla sig informerad om och beakta pågående lagstiftningsarbete i Finansdepartementet med en ny försäkringsrörelselag.

Om utredarens förslag kan bedömas medföra ökade kostnader eller minskade intäkter för det allmänna, ska utredaren föreslå hur dessa ska finansieras.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 oktober 2011.

(Finansdepartementet)

Överskottshanteringen enligt Optionen – ett exempel

Datum 31 juli 2012

Peter Fredby, Ernst & Young

Marcus Karlsson, Nordic Specialist Finance

1 Uppdragets omfattning och bakgrund

1.1 Bakgrund

Livförsäkringsutredningen föreslår att det införs en option för ömsesidiga livförsäkringsbolag och livförsäkringsföreningar att dela ut vinst till delägare respektive medlemmar enligt lagen om ekonomiska föreningar och även i övrigt tillämpa en överskottshantering enligt nämnda lag. I sådana företag ska delägarna/medlemmarna svara för allmänna rörelserisker och företagets riskkapital genom särskilda delägarinsatser respektive medlemsinsatser avskilda från premierna enligt försäkringsavtal.

Utredningen önskar översiktligt illustrera, dels hur en sådan överskottsmodell kan fungera i praktiken för företag som vill utnyttja optionen, dels samspelet med årsredovisningen och solvensberäkningen. Vi har fått i uppdrag att ta fram ett exempel på hur en sådan överskottshantering skulle kunna se ut i praktiken.

Exemplet har utformats med utgångspunkt i ett utkast till förslag från livförsäkringsutredningen. Det har diskuterats med utredningens sekretariat och vid ett möte med utredningens experter den 21 augusti 2012.

Sammanfattning och slutsatser

Livförsäkringsverksamhet är en komplex verksamhet och vårt exempel innehåller förenklingar. Syftet med exemplet är att illustrera och lyfta fram några aspekter på den av utredningen föreslagna optionen för överskottshantering. Optionen innebär att överskottshanteringen omfattas av reglerna i lagen om ekonomiska föreningar och är en nyhet i förhållande till hur överskotten i dag hanteras i företag som verkar enligt ömsesidiga principer.

Av central betydelse för Livförsäkringsutredningens förslag är en åtskillnad mellan värden som försäkringstagare och andra ersättningsberättigade på grund av försäkring har rätt till enligt avtal (försäkringsfordringar) och värden som kan användas som företagets riskkapital och som försäkringstagare eller andra som bidrar med riskkapital har anspråk på (anspråk på överskott).

Utredningens lösning bygger på en mer omfattande avtalsreglering av försäkringstagarnas rättigheter än i dag. Rätt till tilläggsbelopp – utöver redan enligt avtal garanterade belopp – avses således vara reglerad på ett sådant sätt att det uppkommer en vill-

korad försäkringsfordran. Sådana fordringar kommer att behöva skuldföras som s.k. villkorad återbäring. I livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst kommer försäkringsfordran och överskotten att kunna vara sammankopplade på samma sätt som i dag i traditionell livförsäkring, men ska kunna skiljas på i årsbesked och vid återköp eller flytt eller andra företagsändringar. För berörda företag som tillämpar den s.k. optionen finns ett mer konsekvent krav på löpande separation av försäkringsfordran och överskottsanspråket. Annorlunda uttryckt finns ett kopplingsförbud. En nära liggande lösning för optionsföretag med utgångspunkt i kopplingsförbudet är att tillämpa en återbäringshantering som påminner om den som finns i vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag.¹

Optionsföretag kommer att behöva reglera villkor beträffande försäkringstagares och försäkrades deltagande i verksamheten som ägare i bolagsordningen eller stadgarna. Det gäller exempelvis om den som köper en försäkring måste vara delägare eller medlem och vad som gäller för medlemskapet och insatskapital om försäkringen upphör på grund av flytt eller dödsfall. Utformningen av sådana villkor förutsätter ingående överväganden som inte ligger inom ramen för denna bilaga.

Det finns ett samband mellan premiesättningen och överskottshanteringen. Sambandet består i att antagande om ränta, dödlighet, driftskostnader m.m. påverkar storleken på de förväntade överskotten. Principen om likabehandling² av medlemmar i ekonomiska föreningar kan uppfattas innebära att en försäkrings(fordran) bör prissättas så att det inte uppstår ett överskott i samband med att premien betalas. Om det är utgångspunkten fordras att samma antaganden används i premieberäkningen och vid bestämmandet av överskott för att det inte ska ske en omfördelning av överskott i samband med att premier inbetalas.³

¹ Det ligger inte inom ramen för denna promemoria att redovisa om det för optionsföretag finns andra lösningar som exempelvis medger en hantering med beaktande av försäkringsstagarnas "deltagande" i verksamheten (s.k. överskottsutdelning) som ger en fördelning av överskott som mer motsvara den som åstadkoms med traditionell livförsäkringsteknik eller en överskottshantering som bygger mer på kassaflöden.

² Optionsföretag föreslås omfattas av den allmänna likabehandlingsprincipen i lagen om ekonomiska föreningar.

³ Motsvarande koppling kommer till uttryck i 5 kap. 12 och 13 §§ FRL där det anges att premier för livförsäkringar och skadeförsäkringar som meddelas för längre tid än tio år ska bestämmas på grundval av sådana antaganden som gäller för att beräkna försäkringstekniska avsättningar, om inte en avvikelse är försvarlig med hänsyn till försäkringsföretagets ekonomiska situation. Den bestämmelsen har sin bakgrund i EG-direktiv och syftar emellertid till att värna om företagets solvens. Det är med andra ord ingen bestämmelse om överskottshanteringen.

Villkor som avgifter för driftskostnader, garantiavgifter m.m. förefaller behöva utformas så att de sammantaget inte för över allmän rörelserisk på försäkringstagarna. Förslagen synes vara utformade med utgångspunkten att en mer diskretionär utjämning av samtliga risker via avtalsvillkoren eller genom framtida ändringar i dessa inte är tillåten. I det ligger emellertid inte att avgifterna måste vara bestämda i procent av något eller till visst belopp, eventuellt inom ett visst intervall. Villkoren kan i stället på ett tydligt och i praktiken spårbart sätt ange hur en avgift ska bestämmas utifrån någon storhet som företaget inte har kontroll över.

Förslagen synes innebära att företagets premier för nya försäkringar inte bör tecknas med användning av högre garantiränta⁴ än vad som företaget vid teckningstidpunkten använder för att bestämma överskotten. Förslagen synes också innebära att avtal inte får tecknas med förlust i förhållande till antaganden som används för att fastställa bolagets överskott.⁵ Överskotten ska fastställas utifrån samtliga affärsvärden i företaget. Om det uppstår förluster i förhållande till antaganden som används för att fastställa överskotten kan det således inte motiveras av att det dessa motsvaras av affärsvärden utanför balansräkningen.

Ett optionsföretag kan komma att anlägga en annan syn på kapitalförvaltning än den som torde vara förhärskande i traditionella bolag som använder konsolideringsfond. Optionsföretag torde primärt använda sig av villkorad återbäring och försöka hålla nere behovet av medlemskapital. Detta på grund av förespeglings- och kopplingsförbudet, men även skattereglerna. Medlemskapitalet och andra överskottsmedel får då som främsta syfte att fungera som solvensbuffert och därför bli investerade riskfritt. Med den utgångspunkten kan det antas att optionsföretaget kommer att sträva efter att hålla nere fluktuationerna i avkastningen på överskottskapitalet snarare än att se det som en buffert som möjliggör ett ökat finansiellt risktagande. På det sättet skulle således ett optionsföretag befinna sig i en situation som påminner om den som gäller i vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag.

⁴ Samma samband finns för andra antaganden såsom dödlighets- och driftskostnadsantaganden vad beräkningen av garanterade försäkringsförmåner på nya premier och antaganden för att bestämma överskotten. Om det utöver de garanterade förmånerna finns en villkorad fordringsrätt till ytterligare avkastning kan det, beroende på hur garantiavgifterna utformats, fordras att den garanterade räntan är lägre än räntan som används i överskottsberäkningen.

⁵ Vinster och förluster kan emellertid uppstå i förhållande till hur försäkringssskulderna har värderats i årsredovisningen och enligt tillämpliga solvensregler.

Ett sätt att minska svängningarna i överskottet är att säkra de garanterade åtagandena, mot ränteförändringar. En utmaning är emellertid att den svenska räntemarknaden inte har ett tillräckligt utbud av långa obligationer för att de löptider som garantierna är utställda på ska kunna hanteras fullt ut. Om marknaden inte är tillräckligt likvid kan risken behöva hanteras genom att längden på garantierna minskas och vissa typer av försäkringar inte längre erbjuds. Risken kan även hanteras på andra sätt exempelvis genom att det byggs in buffertar i försäkringsåtagandena (dvs. motsvarande dagens villkorade återbäring). Sådana buffertar innebär att garantirisken delvis bärs av försäkringstagaren själv och att buffertmarginalen i den enskilda försäkringen inte kan investeras i aktier eller andra mer riskfyllda tillgångar.

1.2 Vårt uppdrag

Livförsäkringsutredningen har uppdragit åt Ernst & Young att illustrera några grunddrag beträffande den föreslagna optionen för överskottshantering. Uppdraget innebär att vi bl.a. behöver exemplifiera utvecklingen av försäkringstekniska förpliktelser och överskott för det företag som använder den föreslagna optionen för överskottshanteringen. Exempelföretaget i fråga antas meddela försäkringar förenade med rätt till andelar i överskottet på grund av inbetalda delägarinsatser/medlemsinsatser. Andelarna antas bli inlösta vid återköp, flytt och när försäkringsförhållandet upphör.⁶ Därutöver antas företaget meddela försäkringar till försäkringstagare som inte är delägare/medlem och som därför saknar andel i överskott. Exemplet kompletteras med en beskrivning av hur avkastningen på vad som betalats in i försäkringen och delägar kapital eller medlemskapital utvecklas över tid. En jämförelse görs med utvecklingen under samma förutsättningar vid en tillämpning av dagens återbäringsteknik för traditionella försäkringar.

⁶ Enligt 4 kap. 1 § FL som föreslås bli tillämplig har medlemmen en rätt att lösa in medlemsinsatsen vid sin avgång. Utredningsförslaget innebär vidare att bolagsordningen/stadgarna ska innehålla regler för beräkningen av återbetalningsbart belopp som kan villkoras av att kapitalet uppgår till viss nivå. Utredningen föreslår också bestämmelser om att återbetalning av delägarinsatser och medlemskapital, i likhet med garantikapital i sådana företag som inte får dela ut vinst, bara får ske om det är förenligt med solvensreglerna. Vi förutsätter i vårt exempel att inlösen förutsätter att medlemskapitalet uppgår till viss nivå eftersom delägarinsatserna/medlemsinsatserna ska fungera som företagets riskkapital och kunna räknas med som bästa kapital i kapitalbasen.

Vårt exempel bygger på en förenklad balansräkning. Den kompletteras med en beskrivning av möjliga skillnader mellan företagets utgångspunkter för överskottshantering, balansräkningen enligt årsredovisningen och en solvensbalansräkning enligt solvensreglerna.

2 Överväganden

2.1 Terminologi och allmänt om exemplet

I promemorian används den av utredning etablerade terminologin. Således betecknar "försäkringsfordran" försäkringstagarnas avtalsenliga rätt mot företaget och "anspråk på överskott" rätten att få del av företagets överskott enligt bestämmelser i företagets bolagsordning eller stadgar.

Vad som utgör "överskott" är enligt utredningens förslag inte kopplat till årsredovisningen, nuvarande solvensregler eller den kommande solvensbalansräkningen. Överskott är skillnaden mellan, å ena sidan bolagets tillgångar, och, å andra sidan, bolagets förpliktelser (t.ex. försäkringsfordringar) och andra anspråk (t.ex. garantikapital i ömsesidiga bolag och förlagsinsatser). Utredningsförslaget innebär inga formella bestämmelser om hur tillgångar och skulder ska värderas eller hur ofta det ska bestämmas i överskottshantering, utan detta får ske på det sätt som är relevant i det enskilda företaget.⁷

Överskotten är enligt utredningsförslaget en del av företagets "riskkapital". Med "riskkapital" avser utredningen att saknas en bindande rätt till betalning från företagets tillgångar genom amortering eller avkastning i form av ränta eller återbäring som kan göras gällandes direkt mot företaget. Innehavaren är inte en borgenär på grund av anspråket på överskott men är regelmässigt borgenär på grund av försäkringsfordran. Det som är "överskott" kan vara men behöver inte vara detsamma som eget kapital enligt årsredovisningen eller solvenskapital enligt solvensreglerna.⁸

Utredningens utgångspunkt för företag som tillämpar optionen är bestämmelserna i lagen om ekonomiska föreningar och årsredovisningen. Företagen får emellertid basera överskottshantering på andra faktorer än årsredovisningen. Om det är relevant för över-

⁷ Vi tolkar utredningsförslaget som att det beror på vad som är lämpligt med hänsyn till de principer som företaget tillämpar för sin överskottshantering.

⁸ Utredningens föreslagna överskottsregler har ett annat syfte än årsredovisningsreglerna och solvensreglerna, nämligen att främja en förutsägbar och rättvis överskottshantering.

skottshanteringen i det enskilda företaget kan företaget även ha en skyldighet att beakta värden som inte reflekterats i årsredovisningen. För att illustrera att det kan finnas skillnader mellan ”överskott” i olika ”balansräkningar” använder vi här termen Överskottsbalansräkning (ÖB). Utredningsförslaget innebär visserligen inget formellt krav på att upprätta en sådan balansräkning, men i praktiken behöver en sådan balansräkning tas fram vid behov inte minst av interna kontrollskäl.⁹

I företag som tillämpar optionen måste försäkringsfordran och anspråket på ägarkapitalet vara separerade, i likhet med vinstutdelande försäkringsaktiebolag. Återbetalning av medlemsinsatser i denna promemoria är, som inledningsvis framgick, inte beroende av om exempelvis försäkringen aktualiseras på grund av ett inträffat försäkringsfall, utan att försäkringstagaren eller den som ärver ägarandelen begär återbetalning av medlemsinsatsen.

Premier och avgifter kan vara utformade så att en försäkring redan initialt bidrar till överskotten i företaget. Villkoren kan förväntas vara utformade på det sättet också i vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag, eftersom syftet med verksamheten att skapa vinst för ägarna. Exempelen i promemorian utgår ifrån att ett initialt riskkapitalbidrag som ger upphov till ett inbetalt insatskapital har gjorts. Vi antar att företaget vill förstärka kapitalbasen inför kommande solvens II-regler och att det överskott som uppkommer årligen tillgodogörs insatskapitalet. Inga överskott delas alltså ut som vinst.

Utredningen använde termen ”företagsrisk” för att beteckna risken för att finansiella, aktuariella och operationella risker varierar och påverkar företaget såväl negativt som positivt och som inte bärs av försäkringstagarna som kunder enligt försäkringsavtalet, utan av försäkringstagarna som delägare/medlemmar i företaget.¹⁰ Bärande av företagsrisk innebär alltså del i det överskott som uppkommer om dessa faktorer utvecklas gynnsamt.

Återbäringsvillkor – som enligt utredningsförslaget ska framgå av försäkringsavtalet och vara tillräckligt tydliga och precisa – får enligt utredningen inte utformas så att rätten till återbäring påverkas

⁹ Ett undantag skulle dock vara om överskottshanteringen helt grundas på årsredovisningen. Man kan också uttrycka det så att då fungerar balansräkningen i årsredovisningen som en överskottsbalansräkning.

¹⁰ Detta förändras inte av att delägarskapet/medlemskapet uppkommer i samband med ingåendet av försäkringsavtalet. Utredningsförslaget ger också utrymme för att meddela försäkringar som inte ger upphov till medlemskap/delägarskap.

av företagets resultat, solvenssituation eller liknande som innebär att försäkringstagarna står en allmän rörelserisk.

Vi antar att försäkringarna är engångsutbetalda.

Försäkringsföretaget är bundet av gjorda åtaganden i försäkringsavtalet. En fordran på garanterad eller villkorad återbäring i avtalet kan alltså inte klassificeras om till ett anspråk på överskott som kan användas för att täcka företagsrisker. Försäkringsföretaget kan inte heller förbehålla sig en rätt i avtalet att senare omklassificera en fordran till ett anspråk på överskott.

Vi antar att företaget är en livförsäkringsförening.

2.2 Använda antaganden och tillämpade förenklingar

2.2.1 Antaganden

Utgångspunkten för exemplet är att initialt 75 procent av balansräkningen motsvaras av försäkringar som tecknas av medlemmar som initialt har tillskjutit riskkapital och att övriga 25 procent hänför sig till försäkringstagare som inte är medlemmar och tillskjutit riskkapital. Det finns alltså två kollektiv i exempelföretaget, ett som tillskjutit medlemskapital och ett som inte tillskjutit medlemskapital.

Tillgångsallokeringen antas vara 70 procent i aktier och 30 procent i räntebärande instrument för försäkringstagarportföljen sett till totala tillgångar, dvs. försäkringstagarportföljen och övriga tillgångar är investerade i 67,5 procent i aktie och 32,5 procent i räntebärande instrument för den totala portföljen, dvs. försäkringsfordringar och medlemskapitalet. Skillnaden kommer av att ett belopp motsvarande medlemskapitalet antas vara investerat i räntebärande instrument i syfte att matcha den implicita ränterisken i företagets kapitalkrav enligt nuvarande solvensregelverk.

Försäkringstagarportföljen antas vara gemensam för försäkringstagararkollektivet som tillskjutit riskkapital och det försäkringstagararkollektivet som inte gjort det. Antagandet baserar sig på utredningens ställningstagande att försäkringsintresset och ägarintresset är separerade. Likabehandling av kollektiven i deras egenskap av försäkringstagare synes därför naturlig. I linje med detta belastas båda kollektiven med en och samma garantiavgift om

0,5 procent av försäkringskapitalet.¹¹ Överskottet från avgifterna tillfaller medlemmarna, dvs. de försäkringstagare som tillskjutit riskkapital och måste täcka kostnaden för garantier som antas uppkomma år tre i exemplet.

Vad som sagts ovan sammanfattas i illustration 1 nedan. Belopp motsvarande medlemskapitalet antas investeras i obligationer för att tillse företaget sammantaget matchande ränterisk i åtagandena. Avkastningen på aktieportföljen antas vara 5 procent utom år 2 då portföljen minskar i värde med 20 procent.

För år två i illustrationen är en garantikostnad med. Garantikostnaden innebär att försäkringskapitalet för respektive försäkringstagare det året inte räckt till för att betala samtliga utfallande garanterade belopp. Utbetalningen minskar tillgångarna i ÖB och dessa understiger försäkringsfordringar varvid ett underskott uppkommer i ÖB. Detta belastar medlemskapitalet i ÖB, som framgått ovan. Men det beror på principerna i företagets bolagsordning eller stadgar (se förslagen till 12 kap. 11 § och 13 kap. 6 § FRL) hur ett sådant underskott ska beaktas i överskottssammanhang vid återbetalning av delägar- eller medlemsinsatser efter begäran om inlösen av dessa. Om återbetalningen i bolagsordningen eller stadgarna villkorats av att kapitalkraven i solvensreglerna uppfylls kan en återbetalning av insatser vara möjlig trots det beräknade underskottet i ÖB.

För år tre uppstår en förlust i driftskostnadsrörelsen. I exemplet minskar förlusten medlemskapitalet.

I de två sista åren i illustrationen åskådliggörs effekten av ränterörelser, år fyra stiger räntan med 1 procent till 4 procent och år fem sjunker den till 2 procent.

¹¹ Därmed kan också avgifterna för förvaltningen av portföljen bestämmas enhetligt. Men vi har bortsett från sådana avgifter och andra avtalade kostnader i vårt exempel.

Illustration 1 Sammanfattning av antagande

		Medlemskapital	
Duration skulder	15	Duration medlemskapital	15
Duration ränteportfölj	5	Aktier	0 %
Aktier	30 %	Räntor	100 %
Räntor	70 %	Skulder	
Totala tillgångar	130 000	FTA	100 000
Allokering exklusive utan medlemskapital		VÅB	20 000
Aktier	32,5 %	Medlemskapital	10 000
Räntor	67,5 %	# medlemskapital	10 000

Utveckling	År noll	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Aktier	N/A	5 %	-20 %	5 %	5 %	5 %
Räntor	3 %	3 %	3 %	3 %	4 %	2 %
Admin resultat Msek	N/A	0	0	-200	0	0
Garantikostnad Msek	N/A	0	5 000	0	0	0

2.2.2 Tillämpade förenklingar

Poster i exemplet

Exemplet utgår ifrån att det i företaget endast finns placeringstillgångar och att bolagets enda skuld motsvaras av avtalade förpliktelser enligt försäkringsavtal (försäkringstagarfordringar). Enligt reglerna i bolagsordningen/stadgarna ska medlemmarna dels ha lika del i överskott och underskott i förhållande till storleken på insatt och tillgodofört insatskapital, dels tillföras samma belopp oavsett om det är fråga om vinstutdelning eller insatsemission. Överskotten tillgodogörs i exemplet årligen genom insatsemission i sin helhet medlemskapital och det finns inget annat riskkapitalanspråk på företaget (t.ex. i form av anspråk på återbetalning av förlagsinsatser). Försäkringsfordringarna är i ÖB uppdelad på garanterade försäkringsfordringar (benämnd FTA i illustrationerna) och villkorade försäkringsfordringar (benämnd VÅB i illustrationerna). Villkorad återbäring är i detta sammanhang beräknad som skillnaden mellan värdet av försäkringstagarportföljen och garanterade försäkringsfordringar. Återbäringen ska regleras genom tydliga och precisa villkor i avtal. Men kan också behöva omnämnas av bolagsord-

ningen eller stadgarna som enligt förslaget ska ange hur överskottet enligt FRL bestäms.

Det antas inte finnas försäkringar med underskott där värdet av försäkringskapitalet understiger värdet av livförsäkringsavsättningen beräknad enligt redovisningsreglerna eller solvensreglerna för försäkringen garanterade belopp. Hade ett sådant beräknat underskott funnits hade företaget – vid tillämpningen av återbäringsteknik för traditionella försäkringar – behövts göras avsättningar för täcka underskottet. Den totala avsättningen skulle därmed ha överstigit värdet av försäkringstagarportföljen. Mellanskillnaden skulle i så fall ha belastat företagens riskkapital i form av ett latent kapitaltillskott (LKT). Kapitaltillskottet anses latent eftersom det inte är utbetalt utan kan komma att återföras vid en framtida gynnsam utveckling.

Överskottsbalansräkningen syftar enbart till att ligga till grund för en rättvis och förutsägbar överskottshantering. Det beror därför på företagets principer för överskottshantering om nyss angivna förhållande påverkar ÖB genom att värdet på garanterade försäkringsfordringar ökar och beräknat överskott minskar. Alternativet är att förhållandet beaktas i tillgängliga överskott genom avdraget vid en återbetalning av medlemskapitalet genom att återbetalningen villkorats av att kapitalkraven i solvensreglerna uppfylls. I så fall kan en återbetalning vara möjlig trots det beräknade underskottet i årsredovisningen. Hur överskottet enligt försäkringsrörelselagen bestäms ska enligt utredningsförslaget framgå av bolagsordningen/stadgarna.

Av illustration 2 framgår att villkorad återbäring minskar från 20 730 år 2 till 12 047 år 3. Minskningen är en konsekvens av aktiefallet om 20 procent (se illustration 1). Hela garantiförlusten som uppkommer år två belastar medlemskapitalet.

Uppdelning av försäkringsfordran, medlemskapital och överskott innebär att en försäkring som upphör på grund av att försäkringstagaren/medlemmen avlider inte behöver utbetalas omedelbart, utan att det sker efter uppsägning. Enligt lagen om ekonomiska föreningar finns en rätt för den som ärver andelsrätten att bli medlem. Vi antar att bolaget inte vill förhindra en sådan möjlighet men annars är inlösen enda alternativet, om inte stadgarna medger att insatsen kvarstår utan att innehavaren är försäkringstagare. Detta visar att det i vissa situationer kan finnas en ”försäkringsrisk” för den enskildes anspråk på överskott. Denna risk är emellertid inte annorlunda än när en medlem i vanliga ekonomiska föreningar

avlider och efterlevande varken kan eller vill bli medlem varför insatser måste lösas in. Det är alltså inte fråga om försäkringsrisk i egentlig mening. Optionsföretag behöver emellertid överväga dessa frågor liksom hur den bör hanteras inom ramen för bolagsordningen/stadgarna.

År fyra och fem förändras avsättningen eftersom räntan som används för diskontering sjunkit resp. stigit. Denna marknadsrisk täcks, liksom vid förluster inom aktier, i första hand av villkorad återbäring.

Illustration 2 Förenklad balansräkning för de fem åren

	År 0	År 1	År 2	År 3	År 4	År 5
Utveckling tillgångar						
Försäkringstagarportfölj						
Övriga placeringstillgångar						
Livförsäkringsavsättning						
FTA	100 000	103 000	106 090	109 273	96 160	128 854
VÅB	20 000	20 730	12 047	13 249	26 676	7 657
Överskott						
Medlemskapital	10 000	10 950	6 955	7 593	7 335	10 483
Solvens						
Solvenskvot	2,381	2,530	1,594	1,686	1,783	2,004

Förtydligandet av avtalen antas medföra användande av villkorad återbäring

En hantering enligt optionen innebär sannolikt att livförsäkringsavsättningen ökar jämfört med ett livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst. Det är inget som utredningen föreslår ska vara tvingande utan avtal med villkorad återbäring i stället för medlemsinsatser är något företag antas föredra med hänsyn till att återbäring och överskott ska särskiljas i kommunikationen med försäkringstagare och vissa skillnader i skattehänseende. Villkorad återbäring innebär att solvenskvoten blir lägre än om motsvarande belopp, som i dag, skulle tas upp i konsolideringsfonden. Optionsföretagen får inte ha någon konsolideringsfond enligt utredningsförslaget.

En övergång till villkorad återbäring, vid en övergång till vinstutdelning, har även andra konsekvenser än att ett belopp mot-

svarande konsolideringsfonden omklassificeras till villkorad återbäring (genom att företaget reglerar rätten till tillgångar och andra värden motsvarande beloppet i avtalet). I bolas som bedrivs enligt ömsesidiga principer görs i dag ingen avsättning motsvarande LKT (som beskrivits ovan) i solvensbalansräkningen eller årsredovisningen. Avsättningen för LKT är nämligen konsekvens av vissa risker inte längre utjämnas inom försäkringstagarkollektivet, utan i stället bärs av en annan part. I befintliga vinstutdelande livförsäkringsaktiebolag är den andra parten aktieägaren. I den av utredningen förslagna modellen för företag som tillämpar optionen är den "andra parten" delägare/medlemmar, dvs. riskkapitalägarna. Genom tydliggörandet av att ett försäkringstagarkollektiv som tillskjutit delägarinsatser/medlemsinsatser har två roller – försäkringstagare och delägare/medlemmar – uppkommer LKT om försäkringarna har villkorad återbäring. En övergång till villkorad återbäring innebär emellertid att ytterligare krav på kapital ställs på företaget på grund av behovet av att sätta av för LKT

Företaget torde formellt kunna meddela riskförsäkringar och låta samtliga överskott återgå till försäkringstagarna som vinstutdelning i förhållande till storleken på medlemsinsatser. Vi tror inte på en sådan utveckling av flera skäl. Utredningens förslag innebär att det inte är tillåtet att kommunicera den samlade avkastningen som återbäring till försäkringstagarna. Dessutom är rättigheterna, som framgått ovan, separerade. Företag får inte heller i försäkringsavtalet koppla samman premieinbetalningar och utbetalningar av medlemsinsatser, eftersom villkoren inte får innefatta att försäkringen bär allmän rörelserisk. Utbetalningarna av medlemsinsatserna ska dessutom regleras i bolagsordning och vi ser inget utrymme för att de får innehålla regler som kopplar utbetalningar av medlemsinsatser till inbetalningar av premier. Det finns således ingen regleringsmässig möjlighet att säkerställa att en viss persons överskott från en viss försäkring tillfaller samma person vid vinstutdelning eller återbetalning av medlemsinsatser. Ett försäkringsföretag vänder sig dessutom till ett stort antal kunder och konkurrerar med andra företag som säljer livförsäkringar där man prissätter olika risker och behöver ett brett produktutbud.

Vi bedömer att såväl regleringsmässiga som affärsmässiga skäl motverkar en sådan utveckling som nyss antydde. Situationen är i varje fall inte unik för optionsföretagen, utan skulle på motsvarande sätt kunna åstadkommas i ett aktiebolag där försäkringstagarna är aktieägare.

2.2.3 Effekten av nya premier

Utredningens modell synliggör effekten av nya premier som framgår av illustration 5. Som framgår kan en värdering av försäkringsåtagandena med en marknadsränta ge ett högre överskott än en värdering av samma försäkringsåtaganden enligt solvens 2. Det kan således finnas anledning för optionsföretag att överväga hur de ska fastställa överskotten mer i detalj i stället för att luta sig emot solvensreglerna. Om en beräkning enligt solvensreglerna leder till ett lägre överskott än enligt av företaget fastställa principer för överskottshanteringen så innebär detta en utbetalningsbegränsning som måste beaktas av företaget.

Aktuell marknadsränta	2,00 %										
Solvens 2 UFR	4,20 %										
Duration försäkringskontrakt	20										
Premie	100										
"Garanterad" ränta	0,0%	0,5%	1,0%	1,5%	2,0%	2,5%	3,0%	3,5%	4,0%	4,5%	
"Garanterad" ränta	0,0%	0,5%	1,0%	1,5%	2,0%	2,5%	3,0%	3,5%	4,0%	4,5%	
Värdering med marknadsränta											
FTA	60	70	80	90	100	110	120	130	140	150	
Överskott	40	30	20	10	0	-10	-20	-30	-40	-50	
Solvens 2 värdering											
FTA	16	26	36	46	56	66	76	86	96	106	
Överskott	84	74	64	54	44	34	24	14	4	-6	

2.3 Något om garantiavgifter

I exemplen nedan visas hur olika scenarior slår på överskottshanteringen för olika försäkringar som har olika stark garanti och medlemskapital. Båda försäkringarna har totalt 100 i kapital vardera, den första har 90 i FTA och den andra 75. Försäkring 1 har alltså en starkare garanti. Båda försäkringarna betalar en garantiavgift, men eftersom garantin är olika stark betalar Försäkring 2 en avgift om 1 procent av kapitalet och Försäkring 1 en avgift på 0,5 procent.

I första fallet har företaget villkor i bolagsordningen som innebär relativt blygsamma medlemsinsatser och därmed ett lågt medlemskapital. Enligt avtalsvillkoren har försäkringstagarna utöver vad som har garanteras vid försäkringsfall rätt till villkorad åter-

bäring (försäkringsfordran). Medlemskapitalet antas här vara investerat i korta riskfria räntepapper med derivatinstrument som hanterar den implicita durationen i kapitalkravet.

Försäkringstagarkapitalet investeras i 40 procent aktier och resterande i obligationer.

Figure 1 Visar fördelningen mellan FTA, VÅB och medlemskapital på de två olika försäkringarna samt solvensposition

	År 0		Totalt
	förs 1	förs 2	
FTA	90	75	165
VÅB	5	20	25
Med kap	5	5	10
Garantiförlust	0	0	
Totalt kap			200
		solvensgrad	121%
		solvenskvot	1,46

För att illustrera dynamiken visar vi utvecklingen för de båda försäkringarna och medlemskapitalet över två år. Räntorna ligger under perioden helt still och genererar en avkastning om 2 procent per, vilket också avsättningen ökar med. Under det första året avkastar dessutom aktier 5 procent medan aktierna under det andra året genererar en negativ avkastning om 15 procent.

	År 0			År 1			År 2						
	förs 1	förs 2	Totalt	förs 1	förs 2	Totalt	förs 1	förs 2	Totalt				
FTA	90	75	165	91,8	76,5	168,3	89,6	78,0	171,7				
VÅB	5	20	25	5,0	20,8	25,8	0,0	14,4	14,4				
Med kap	5	5	10	5,8	5,8	11,6	5,6	5,6	11,2				
Garantiförlust	0	0		0,0	0,0		-2,2	0,0					
Totalt kap			200			205,7			197,2				
		solvensgrad	121%	Avk totalt	2,6%	3,1%	solvensgrad	122%	Avk totalt	-3,3%	-4,9%	solvensgrad	115%
		solvenskvot	1,46	Avk f.kap	1,9%	2,4%	solvenskvot	1,66	Avk f.kap	-3,3%	-5,0%	solvenskvot	1,39

Under det första året, med positiv aktieavkastning, utvecklas kapitalet avseende Försäkring 2 bättre än Försäkring 1, på grund av den lägre avgiften. Det andra året slår den negativa avkastningen på aktier så hårt att hela den villkorade återbäringen på Försäkring 1 raderas ut (förlusten antas även realiseras och inte endast ge upp-

hov till LKT). Kapitalet i Försäkringen understiger avsättningen och detta belastar medlemskapitalet. Omföringen av kapital från medlemskapitalet innebär dock att kapitalet hänförligt till Försäkring 1 får en positiv utveckling. I det andra scenariot strävar företaget efter att utforma sitt samlade erbjudande så att en låg andel villkorade försäkringsfordringar uppstår och att en större andel tillgångar motsvarar medlemskapital (överskott).

	År 0		Totalt
	förs 1	förs 2	
FTA	90	75	165
VÅB	5	5	10
Med kap	5	20	25
Garantiförlust	0	0	
Totalt kap			200
		solvensgrad	121%
		solvenskvot	3,73

Försäkringstagarnas portfölj investeras här mer defensivt, 20 procent aktier, men eftersom bolaget är väldigt väl kapitaliserat investeras hela medlemskapitalet i aktier. Totalt får försäkringstagarna olika aktieexponering eftersom de har olika mycket medlemskapital, Försäkring 1 och 2 har totalt 24 procent respektive 36 procent aktieexponering initialt.

Garantiavgiften för de båda försäkringarna är nu densamma eftersom garantin är lika stark, men pga. defensiv tillgångsallokering sätts avgiften för garantin till 0,8 procent.

	År 0			År 1 avkastier 5%			År 2 avkastier -15%						
	förs 1	förs 2	Totalt	förs 1	förs 2	Totalt	förs 1	förs 2	Totalt				
FTA	90	75	165	91,8	76,5	168,3	99,6	78,0	171,7				
VÅB	5	5	10	4,9	4,9	9,9	0,0	0,3	0,3				
Med kap	5	20	25	5,5	22,1	27,7	4,9	19,5	24,3				
Garantiförlust	0	0		0,0	0,0		-0,6	0,0					
Totalt kap			200			205,8			196,3				
		solvensgrad	121%	Avk totalt	2,2%	3,6%	solvensgrad	122%	Avk totalt	-3,7%	-5,6%	solvensgrad	114%
		solvenskvot	3,73	Avk f.kap	1,8%	1,8%	solvenskvot	4,05	Avk f.kap	-3,2%	-3,8%	solvenskvot	3,54

I princip förstärks effekten av det som sagts ovan av att medlemmen med Försäkring 2 på grund av företagens princip för investe-

ringar av tillgångar som motsvarar överskott har en högre total-exponering mot aktier genom den högre andelen medlemskapital.

2.4 De tre olika "balansräkningarna"

När det är relevant för överskottshantering i det enskilda företaget kan företaget ha en skyldighet att beakta värden som inte reflekterats i årsredovisningen. Utredningens förslag är härvidlag neutralt i förhållande till de redovisningsprinciper som tillämpas. Huruvida det finns en sådan skyldighet att beakta andra affärsvärden än de tagits upp i redovisningen är således avhängigt vilka grunder för överskottsfordelningen som företaget har antagit.

För att exemplifiera att det kan finnas skillnader mellan "överskott" i olika "balansräkningar" – utan att ta ställning till vilka de är – redovisas nedan några tänkbara skillnader mellan tre olika balansräkningar för Överskott, Årsredovisning och Solvens 2.

Termen överskottsbalansräkning (ÖB) används av framställningstekniska skäl. Utredningsförslaget innebär inget formellt krav på att upprätta en sådan balansräkning, även om företagets överväganden i praktiken behöver reflekteras i en sådan balansräkning av bl.a. interna kontrollskäl. Utgångspunkten nedan är att värdet på tillgångarna är detsamma i samtliga balansräkningar. Det behöver det naturligtvis inte vara i praktiken.

Tillgångar för vilka försäkringstagarna bär risk för är värderade till verkligt värde i ÖB enligt principerna i bolagsordningen. LKT kommer av att olika ränteantaganden används i balansräkningar och att företaget bedömt att överskotten måste bestämmas utifrån en aktuell marknadsränta i stället för enligt Finansinspektionens ränteföreskrift eller solvens 2. Ytterligare en skillnad är att företaget i sin överskottshantering anser att värdet av framtida avgiftsuttag på försäkringsfordringar ska beaktas i överskottshantering. Skälet för företaget att beakta sådana värden är att anskaffade försäkringar är tillgångar i företaget, även om det kan finnas begränsningar i solvensreglerna för att beakta sådana värden.

2.5 Vissa frågor kring tillämpningen av optionen

Optionen ger upphov till vissa frågor om vad som gäller när försäkringen upphör på grund av återköp och flytt eller försäkringsfall. Utgångspunkten för överskottshantering som bygger på lagen om ekonomiska föreningar innebär att insatsen och eventuell ackumulerad avkastning utbetalas skilt från försäkringen såsom ett engångsbelopp vid flytt eller avgång efter särskild begäran om inlösen och/eller uppsägning av ägarskapet i samband med att försäkringsfall sker. Något hinder mot att det utfallande beloppet helt eller delvis används för att teckna en försäkring i ett annat företag finns inte, även om det finns skattemässiga aspekter som gör att resultatet blir ett annat än om försäkringsfordran och överskottsanspråket hållits samman och flytten skett från ett livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst. Flytträtt av försäkringsfordran synes emellertid underlättas eftersom det är just försäkringsfordran som flyttas och inte medlemskapitalet som i stället omfattas av reglerna om återbetalning av insatser och eventuellt överskott enligt lagen om ekonomiska föreningar med en specialregel för beräkningen i FRL och närmare villkoren i stadgarna. Medlemskapitalet kan också hållas kvar för att skydda bolagets kapitalsituation samtidigt som flytt ändå medges av försäkringsfordran. Vid första påseende kan detta synas vara en nackdel för en försäkringstagare jämfört med en sammanhållen överskottshantering enligt dagens livförsäkringsteknik. Sammantaget torde det emellertid vara en fördel så till vida att hanteringen i livförsäkringsföretag som inte får dela ut vinst innebär att det görs ett definitivt avdrag enligt företagets överskottsregler i samband med flytt om företaget har behov av riskkapitalet, medan en ordning med medlemsinsatser öppnar för lösningar där medlen som inte kan betalas ut vid flytt kan utbetalas senare när företagets kapitalsituation förbättrats.

Möjligheten att genom medlemsinsatser låta anspråk på överskott stå kvar även efter att en försäkringsfordran är helt utbetald öppnar även för att hantera generationsfrågor på motsvarande sätt. I ett försäkringsföretag där överskotten hänför sig till äldre försäkringstagare, men måste hållas kvar för att säkerställa kapitalsituationen, kan värdet i kvarhållna insatser vara ett sätt att överskotten åtminstone delvis tillkommer de försäkringar som bidragit till överskotten i bolaget. I den mån insatsen kan göras överlåtbar (torde endast vara relevant för frivilliga medlemsinsatser och förlagsinsatser) förbättras även möjligheten att övervärden kan realiseras.

Statens offentliga utredningar 2012

Kronologisk förteckning

1. Tre blir två! Två nya myndigheter inom utbildningsområdet. U.
2. Framtidens högkostnadsskydd i vården. S.
3. Skatteincitament för riskkapital. Fi.
4. Kompletterande regler om personuppgiftsbehandling på det arbetsmarknadspolitiska området. A.
5. Högskolornas föreskrifter. U.
6. Åtgärder mot fusk och felaktigheter med assistansersättning. S.
7. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2012 – långsiktig säkerhet, haverier och global utblick. M.
8. Skadeståndsansvar och försäkringsplikt vid sjötransporter – Atenförordningen och försäkringsdirektivet i svensk rätt. Ju.
9. Förmån och fälla – nyanländas uttag av föräldrapenning. A.
10. Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi. Ku.
11. Snabbare betalningar. Ju.
12. Penningtvätt – kriminalisering, förverkande och dispositionsförbud. Ju.
13. En sammanhållen svensk polis. Ju.
14. Ekonomiskt värde och samhällsnytta – förslag till en ny statlig ägarförvaltning. Fi.
15. Plan för framtagandet av en strategi för långsiktigt hållbar markanvändning. M.
16. Att angöra en kulturbrygga – för stöd till nyskapande kultur. Ku.
17. Psykiatrin och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd. S.
18. Så enkelt som möjligt för så många som möjligt. – den mjuka infrastrukturen på väg. N.
19. Nationella patent på engelska? N.
20. Kvalitetssäkring av forskning och utveckling vid statliga myndigheter. U.
21. Här finns mer att hämta – it-användningen i småföretag. N.
22. Mål för rovdjuren. M.
23. Mindre våld för pengarna. Ku.
24. Likvärdig utbildning – riksrekryterande gymnasial utbildning för vissa ungdomar med funktionsnedsättning. U.
25. Enklare för privatpersoner att hyra ut sin bostad med bostadsrätt eller äganderätt. S.
26. En ny brottsskadelag. Ju.
27. Färdplan för framtiden – en utvecklad flygtrafiktjänst. N.
28. Längre liv, längre arbetsliv. Förutsättningar och hinder för äldre att arbeta längre. S.
29. Sveriges möjligheter att ta emot internationellt stöd vid kriser och allvarliga händelser i fredstid. Fö.
30. Vital kommunal demokrati. Fi.
31. Sänkta trösklar – högt i tak Arbete, utveckling, trygghet. A.
32. Upphandlingsstödet framtid. S.
33. Gör det enklare! S.
34. Nya påföljder + kort presentation. Ju.
35. Stärkt skydd mot tvångsåktenskap och barnåktenskap. Ju.
36. Registerdata för forskning. Fi.
37. Kulturmiljöarbete i en ny tid. Ku.
38. Minska riskerna med farliga ämnen! Strategi för Sveriges arbete för en giftfri miljö. M.
39. Vägar till förbättrad produktivitet och innovationsgrad i anläggningsbranschen + Bilagedel. N.
40. Innovationsstödande verksamheter vid universitet och högskolor: Kartläggning, analys och förslag till förbättringar – en preliminär delrapport. U.
41. Innovationsstödande verksamheter vid universitet och högskolor: Kartläggning, analys och förslag till förbättringar – slutbetänkande. U.

42. Bättre behörighetskontroll. Ändringar i förordningen (2006:196) om register över hälso- och sjukvårdspersonal. S.
43. Konsumenten i centrum – ett framtida konsumentstöd. Ju.
44. Hemliga tvångsmedel mot allvarliga brott. Ju.
45. Kvinnor och barn i rättens gränsland. U.
46. Dammsäkerhet. Tydliga regler och effektiv tillsyn. N.
47. Harmoniserat inkomstbegrepp. Möjligheter att använda månadsuppgifter i social- och arbetslöshetsförsäkringarna. S.
48. Maritim samverkan. Fö.
49. Tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden. Genomförande av EU:s tolknings- och översättningsdirektiv. Ju.
50. Nystartszoner. Fi
51. Utvärdering av IPRED-lagstiftningen. Ju.
52. Bostadstaxering – avveckling eller förenkling. Fi.
53. AP-fonderna i pensionssystemet – effektivare förvaltning av pensionsreserven. Fi.
54. Återvinning av fartyg – underlag för ratificering av Hong Kong-konventionen. N.
55. En översyn av tryck- och yttrandefriheten. Del 1 och 2. Ju
56. Mot det hållbara samhället – resurseffektiv avfallshantering. M.
57. Tydligare regler om fri rörlighet för EES-medborgare och deras familjemedlemmar. Ju.
58. Stöd till dagstidningar på samiska och meänkieli. Ku.
59. Nya villkor för public service. Ku.
60. Avgifter på väg och elektroniska vägtullsystem. Fi.
61. Högre ersättning vid mastupplåtelse. Ju.
62. Uppsägningstvister. En översyn av regelverket kring tvister i samband med uppsägning av arbetstagare. A.
63. Små företag – stora möjligheter med it. N.
64. Förstärkt försäkringstagarskydd. Fi.

Statens offentliga utredningar 2012

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Skadeståndsansvar och försäkringsplikt vid sjötransporter – Atenförordningen och försäkringsdirektivet i svensk rätt. [8]
- Snabbare betalningar. [11]
- Penningtvätt – kriminalisering, förverkande och dispositionsförbud. [12]
- En sammanhållen svensk polis. [13]
- En ny brottskadslag. [26]
- Nya påföljder + kort presentation. [34]
- Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap. [35]
- Konsumenten i centrum – ett framtida konsumentstöd. [43]
- Hemliga tvångsmedel mot allvarliga brott. [44]
- Tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden. Genomförande av EU:s tolknings- och översättningsdirektiv. [49]
- Utvärdering av IPRED-lagstiftningen. [51]
- En översyn av tryck- och yttrandefriheten. Del 1 och 2. [55]
- Tydligare regler om fri rörlighet för EES-medborgare och deras familjemedlemmar. [57]
- Högre ersättning vid mastupplåtelse. [61]

Försvarsdepartementet

- Sveriges möjligheter att ta emot internationellt stöd vid kriser och allvarliga händelser i fredstid. [29]
- Maritim samverkan. [48]

Socialdepartementet

- Framtidens högkostnadsskydd i vården. [2]
- Åtgärder mot fusk och felaktigheter med assistansersättning. [6]
- Psykiatri och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd. [17]
- Enklare för privatpersoner att hyra ut sin bostad med bostadsrätt eller äganderätt. [25]
- Längre liv, längre arbetsliv. Förutsättningar och hinder för äldre att arbeta längre. [28]

- Upphandlingsstödet framtid. [32]
- Gör det enklare! [33]
- Bättre behörighetskontroll. Ändringar i förordningen (2006:196) om register över hälso- och sjukvårdspersonal. [42]
- Harmoniserat inkomstbegrepp. Möjligheter att använda månadsuppgifter i social- och arbetslöshetsförsäkringarna. [47]

Finansdepartementet

- Skatteincitament för riskkapital. [3]
- Ekonomiskt värde och samhällsnytta – förslag till en ny statlig ägarförvaltning. [14]
- Vital kommunal demokrati. [30]
- Registerdata för forskning. [36]
- Nystartszoner. [50]
- Bostadstaxering – avveckling eller förenkling. [52]
- AP-fonderna i pensionssystemet – effektivare förvaltning av pensionsreserven. [53]
- Avgifter på väg och elektroniska vägtullsystem. [60]
- Förstärkt försäkringstagarskydd. [64]

Utbildningsdepartementet

- Tre blir två! Två nya myndigheter inom utbildningsområdet. [1]
- Högskolornas föreskrifter. [5]
- Kvalitetssäkring av forskning och utveckling vid statliga myndigheter. [20]
- Likvärdig utbildning – riksrekryterande gymnasial utbildning för vissa ungdomar med funktionsnedsättning. [24]
- Innovationsstödjande verksamheter vid universitet och högskolor: Kartläggning, analys och förslag till förbättringar – en preliminär delrapport. [40]
- Innovationsstödjande verksamheter vid universitet och högskolor: Kartläggning, analys och förslag till förbättringar – slutbetänkande. [41]
- Kvinnor och barn i rättens gränsland. [45]

Miljödepartementet

- Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2012 – långsiktig säkerhet, haverier och global utblick. [7]
- Plan för framtagandet av en strategi för långsiktigt hållbar markanvändning. [15]
- Mål för rovdjuren. [22]
- Minska riskerna med farliga ämnen! Strategi för Sveriges arbete för en giftfri miljö. [38]
- Mot det hållbara samhället – resurseffektiv avfallshantering. [56]

Näringsdepartementet

- Så enkelt som möjligt för så många som möjligt – den mjuka infrastrukturen på väg. [18]
- Nationella patent på engelska? [19]
- Här finns mer att hämta – it-användningen i småföretag. [21]
- Färdplan för framtiden – en utvecklad flygtrafiktjänst. [27]
- Vägar till förbättrad produktivitet och innovationsgrad i anläggningsbranschen + Bilagedel. [39]
- Dammsäkerhet – Tydliga regler och effektiv tillsyn. [46]
- Återvinning av fartyg – underlag för ratificering av Hong Kong-konventionen. [54]
- Små företag – stora möjligheter med it. [63]

Kulturdepartementet

- Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi. [10]
- Att angöra en kulturbygga – för stöd till nyskapande kultur. [16]
- Mindre våld för pengarna. [23]
- Kulturmiljöarbete i en ny tid. [37]
- Stöd till dagstidningar på samiska och meänkieli. [58]
- Nya villkor för public service. [59]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Kompletterande regler om personuppgiftsbehandling på det arbetsmarknadspolitiska området. [4]
- Förmån och fälla – nyanländas uttag av föräldrapenning. [9]
- Sänkta trösklar – högt i tak – Arbete, utveckling, trygghet. [31]
- Uppsägningstvister. En översyn av regelverket kring tvister i samband med uppsägning av arbetstagare. [62]